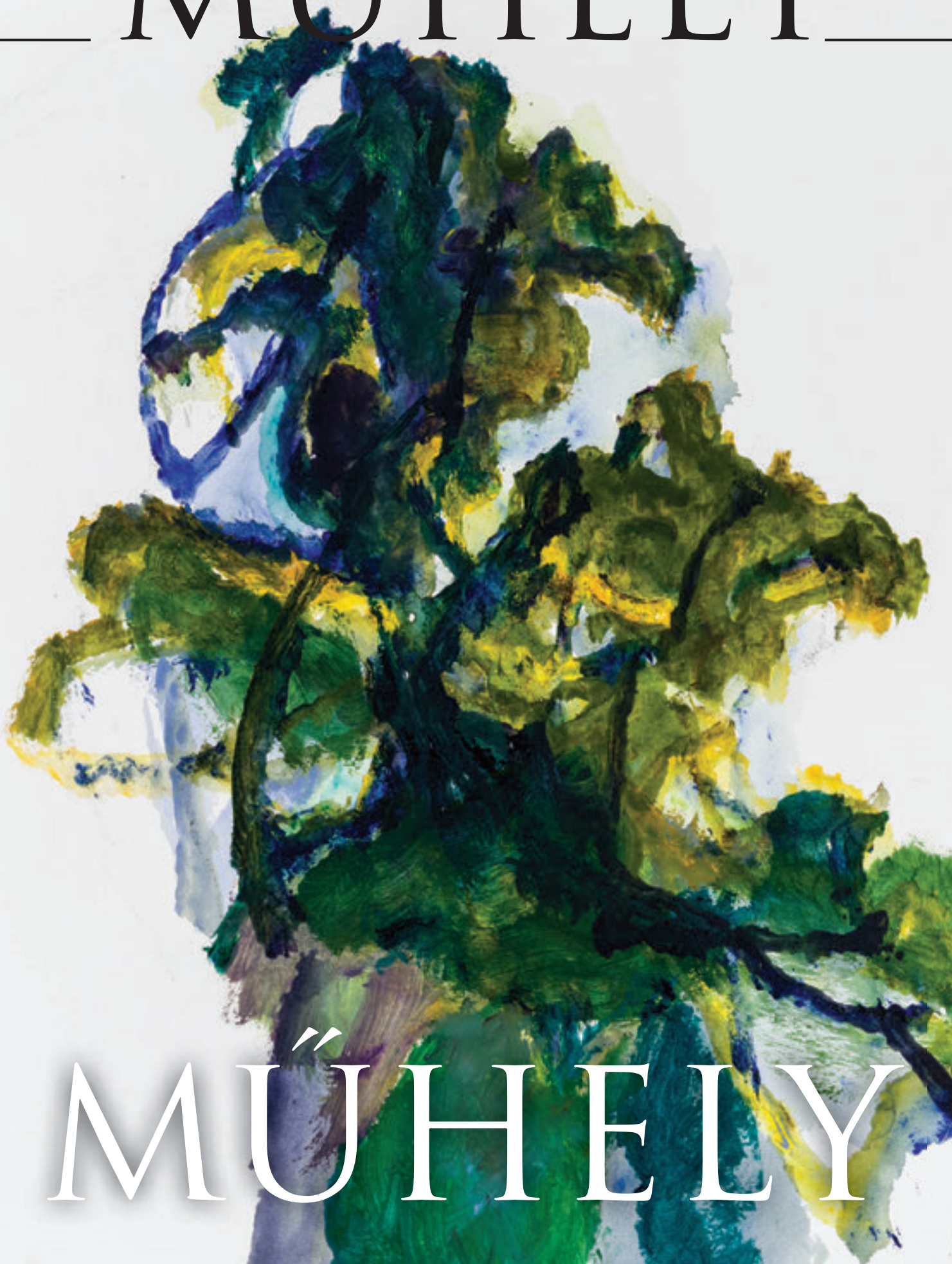

MŰHELY

MŰHELY

Hollán Sándor: Nagy tölgyfa, erővonal-futamok (Fotó: Sarkantyú Illés)

Tartalom

VLADIMIR NABOKOV: Toborzó (Márton Róza Krisztina fordítása)	15
---	----

„Mit érdekelt engem, hogy ez az elhízott úriember, akit az előbb láttam nehézkesen leereszkedni a villamos peronjáról, és aki mellett most ütem, orosz volt-e egyáltalán? Annyira örültem neki! Olyan tág, olyan formálható figura volt! Erzelmeik furcsa keverékét éreztem, mintha megfertőzött volna ez az idegen az alkotás lángoló boldogságával, amely megborzongatja egy művész bőrét.”

TOLNAI OTTÓ: Akárha tapsoltunk volna	18
--	----

„ómama gyakran vitt magával
nézni oromhát a búzát
most zavarba jöttem
nem tudtam hogyan nézni
gondoltam tán letérdepelve
avagy hát éppen hason fekve”

EISEMANN GYÖRGY: A mű helye – a hely műve.....	21
--	----

„A »műhely« szavunk talányos összetétel, sokatmondón »jelentéssűrítő« szerkezet. Első tagja az emberi tevékenységre, az alkotásra és eredményére utal, valamely »mű« létrejöttére, mely a szókapcsolat szerint egy lokalitáshoz illeszkedik. Második tagja a vallás- és a filozófiatörténet sokat tárgyalt motívuma. A »hely« fogalma ugyanis az európai kultúra számára az antikvitás két szálán – gyökerén – keresztül, a biblikus és a görög gondolkodás felől is alapvető fontosságú jelentésekkel hagyományozódott. A biblikus értelmezésben többek között az első szakrális tapasztalat, a numinózis élménye fűződik hozzá – azon hely, mely nem kevesebbet, mint az Úr jelenlétét tanúsította.”

GERGELY ÁGNES: Ráchel siralma.....	25
------------------------------------	----

„Mikor jössz vissza? Megismersz még?
Mit kezdünk egymással mi ketten?
Gyászolni tudsz? Szeretni tudsz-e?
Hol a rögeszme, amit megöleltem?”

JUAN GABRIEL VÁSQUEZ: A regény: a fehér térkép (Csuday Csaba fordítása).....	26
--	----

„A meg- vagy kitalálás szót használom, nem feledve, ami annyira tetszett Henry Fieldingnek, ennek a nagy Cervantes-örökösnek: a meg-, illetve kitalálás, latin eredetijét (inventio) tekintve, felfedezést jelent. Kitalálni valamit (mondják), amit mi, regényírók teszünk, nem más, mint felfedezni: felfedezzük az emberit, felderítjük az emberi jelenség rejtett zónáit, elkalandozunk létezésünknek és tudatunknak azokra a helyeire, ahová másképp nem lehet eljutni, aztán viszsztatérünk és elmeséljük, mit találtunk: íme, ez a regény legfőbb erénye, ettől középpont, ettől helyettesíthetetlen.”

TAKÁCS ZSUZSA: Mérleg	29
-----------------------------	----

„A semmi súlya alatt a mérleg beszakadt.”

BACSÓ BÉLA: Megragadni és felfogni – Aby Warburgról.....	30
--	----

„A művészet műve nem pusztán díszítmény, nem a kultúra világtalanított és elkülönült tere, nem is a világtól elforduló pusztán szemlélet gyönyörködése, hanem gyakorlati válasz éppen e művön keresztül arra a világra, amit egyetlen mű sem ural az idők végtelenségéig. Hiszen minden kifejezés (a műben) őri és magába rejti eredetét, amire válaszként megszületett, és ismételt hasonló értelmű alkalmazása elképzelhetetlen.”

BERTÓK LÁSZLÓ:	Sírj, ha sírni muszáj (Firkák a szalmaszálra)33	„Kapt el, ha mint a kifeszített kötél, egy váratlan verssor a kezedig ér.”
KALAVSZKY ZSÓFIA:	A cár, a cenzor és a megíratlan előszó (Alekszandr Puskin három levele és a <i>Borisz Godunov</i> hoz írt előszótöredékei)35	„Ezek a levélpiszkozatok talán az első kísérletei Puskinnak arra, hogy összefoglalja bennük mindazokat az orosz dráma művészetre vonatkozó és annak megújítását célzó alaptételeit – az alakok, a nyelvhasználat, a verselés, a drámai forma különösen foglalkoztatta a költőt –, amelyekre a jövőben (amennyiben hozzálát az előszó megírásához) majd támaszkodhat.”
ALEKSZANDR PUSKIN:	Vázlatok a <i>Borisz Godunov</i> előszavához (Kalavszky Zsófia fordítása)36	„Maglehet, a költő, aki a teremtés csúcsein lakozik, pontosan látja a jogos elvárások fogyatékosságát, valamint mindazt, ami a könnyen felajzható tömeg számára láthatatlan marad, ám küzdenie ezek ellen hiábavaló volna.”
ALEKSZANDR PUSKIN levelei ifj. Nyikolaj Rajevszkijnek (Kalavszky Zsófia fordítása).....39	„A szituációk valóság-hűsége és a párbeszéd természetessége – na, ezek a tragédia valódi szabályai.”	
ALEKSZANDR PUSKIN levele Pjotr Pletnyovnak (Kalavszky Zsófia fordítása)42	„Kedvesem! Győzelem! A cár engedélyezi, hogy kinyomtassam a <i>Godunov</i> ot eredeti szépségében.”	
FERENCZ GYŐZŐ:	Változatok egy vagy két témára43	„Valaki a parton áll és nevet, ketten a víz alá nyomnak, majd elengednek egy negyediket.”
TÁBOR BÉLA:	Személyiség: persona, Krisztus-misztérium és buddhizmus47	„A nyelvben az (én – te – szóviszonyban gyökeredző) személyiségemből idézek fél valamit, vagyis felbontom énem egy birtokká merevedett színjét, birtokgörcsöt oldok, ellenállásokkal megküzdve.”
ÁGH ISTVÁN:	Készülődés a távozásra51	„múltamat a jövőmre már nem remélhetem garanciának”
MÁRTON LÁSZLÓ:	Női név52	„Most már valamivel többet tudok, mint nyolc perccel ezelőtt, amikor elkezdtem írni az előző bekezdést. Róza nem valószínű, hogy titkárnő. Egy titkárnő vajmi ritkán vágynak többletmunkára. És egy jobb sorsra érdemes, »így legalább« fordulatokat fogalmazó nő aligha gazdasági igazgató. Akkor inkább ő az iskolaorvos, aki munkaidőn túl végzi a kötelező adminisztrációt. Vagy még inkább az iskolaorvos asszisztense.”
BALLA ZSÓFIA:	Égig a földön54	„Nem mállik el minden becses betű. Mint boldog szesz, nem illan nyomtalan. A Szellemben, – bár nem hálás természetű –, ahol formálgatták, a Műhely, megmarad.”

DARVASI LÁSZLÓ:	Az asszony, aki nem halt meg – Kleist átírat56
	„Amikor az ember nincsen, nem tudja, mi van, nem állnak rendelkezésére például, és az asszony hirtelen egészen elsápadt, ahogy ezt az egyszerű szót ki mondta, formák.”
JÁSZ ATTILA:	[Búcsúvers. Műhelymunka]58
	„az időben csak bízni lehet, szabad és kell, ne ragaszkodjunk a dolgokhoz, engedjük el”
MÉHES KÁROLY:	Műhely a Műhelyben59
	„Mestereim vigyorogva, vállveregetve adták kezembe a Műhelyt, majd sietve hozzátették, úgy dukál, hogy az első honoráriumot – 350 forintra rügött – méltó módon, a derék költőtársakkal kell elinni az utolsó garasig.”
TÓTH LÁSZLÓ:	Odafent az ég...63
	„Helyére tesz még ezt, azt, s az életében is rakogat.”
VISKY ANDRÁS:	Almahús64
	„az átnevelés szellemében naponta mindenkit kihajtanak dolgozni valahova, rendezett sorokban elhagyod a telepet, magukra hagyod a gyermekeidet meg a magatehetetlen betegeket, ha vannak, és dolgozol, amíg jártányi erőd sincs, a gyerekek kiállnak a barakk elé, a telep mind a hét gyermeke, akik mi vagyunk, megvárják, amíg a többiekkel együtt elvonulsz a ferma irányába, hét gacsos gyerek, puffadt térdük sápadt jénye messzire elkísér; a nap végén valahogy vissza kell térned hozzájuk, de akkorra már nincs erőd járni, elpárolgott a jártányi erő, jártányi erő, na igen, egy állandósult szökapcsolat, jó lenne a nap végére ennyivel bírni legalább és eljutni hazáig”
FERENCZES ISTVÁN:	Déda66
	„az átszálló-pályaudvar sivár rettenetében bantusztán-széli senkiföldjén ahol egyetlen éjszaka megtörténik s elmúlik az élet”
LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ:	Harghita cristata71
	„felhőből fehér taréja van neki mint egy megöszült tarajos góte”
FEKETE VINCE:	Vadverem.....73
	„Járni azokon a helyeken, ahová ugyanígy már soha el nem érünk.”
KARÁTSON ENDRE:	Emléktöredékek a Párizsba költözött Danilo Kišről74
	„Egy pillanat erejéig még magyarra is fordítottam a szót, mivel azonban úgy rémlett, Danilo Kiš keresi a szavakat, visszatértem a franciára. Letelepeltünk teázni, és közös diplomáciai nyelvünkön lelkesedtünk Kosztolányi mágneses tehetségéért.”

LADIK KATALIN:	Az álmodó test tánca77 „ <i>álmunk olyan,</i> <i>mint mások ébrenléte, léte, léééteee,</i> <i>mely sikoltva fúródik a sebbe.</i> ”
BOŠKO KRSTIĆ:	Párizsi árnyak (Beszédes István fordítása).....78 „ <i>Párizsban az átverés is elegánsabb, mint más városokban.</i> ”
BESZÉDES ISTVÁN:	[Subumbra].....84 „ <i>Ha volna két Napunk,</i> <i>találkozhatának árnyaink,</i> <i>úgy is, hogy mi távolságot tartunk</i> ”
TERÉK ANNA:	A napfényre vissza87 „ <i>Most mondja meg, mégis</i> <i>hogy kell kikaparnunk magunkból</i> <i>az apánkat, uram?</i> ”
BALÁZS ATTILA:	Kutyablúz (megálló a kutyaháznál, avagy a másodosztály örömei)90 „ <i>Történések és töprengések a csigalassú, minden koszos kutyaháznál, szaros</i> <i>csirkeólnál megálló nemzetközi gyors (internacionális lassú) másodosztályán.</i> <i>Elmélkedések és meseszövések kínálkozó színes és szürke szálakkal, kártolva</i> <i>és egybekötve. Mindenről és mindenkiről, ami/aki valamiért eszébe jut ennek</i> <i>az utasnak a változó formákat öltő, ördögi nyelvét öltögető, percekét és éveket</i> <i>pergető időben.</i> ”
FENYVESI OTTÓ:	Csak a szerelemről96 „ <i>miután szíven</i> <i>szúrtál egy lándzsás útifűvel</i> ”
DANYI ZOLTÁN:	Áthúzott füzetlapok97 „ <i>Hogy lehet-e közeledni</i> <i>és távolodni egyszerre.</i> ”
LADÁNYI ISTVÁN:	Egy folyóirat-publikáció pillanata: Symposion, 1963. február 7.99 „ <i>A Symposion melléklet áttekintése némileg érthetővé teszi az utókor olvasója</i> <i>sámára is, hogyan tudott 1965 januárjában ez a fiatal társaság olyan radiká-</i> <i>lisan újszerű és színvonalas folyóiratot elindítani.</i> ”
MARNO JÁNOS:	Fonalak103 „ <i>Jó lesz kikopni az emlékezetemből,</i> <i>és felszívódni a ködben, vagy hol</i> <i>az ördögben, hol veszíthetem el azt</i> <i>az átkozott fonalat.</i> ”
URI ASAF:	Földszínek105 „ <i>Nem tudom, ki vagyok, talán egy szín: a BARNARÓT.</i> ”

SCHEIN GÁBOR:	Napok sötétje.....	108
	„Bármikor átkopoghatsz hozzám, tehát fényévnnyire vagy.”	
TILMANN J. A.:	Műhely- és működés-forgácsok	109
	„A fejbem folytatott munkához nem feltétlenül kell nagy műhely, elég egy cella, ahová vissza lehet húzódní. Bár ezt korántsem mindig könnyű megtalálni. Nem ósrégi adottság, lévén a személyes tér alaptípusát a szerzetesi cella alkotja, amióta a városok zajától űzött, a világról leválni törekvő tanítványok a pusz- taságba kivonuló Mester példáját elvonulásában is követni kezdték. A cella mellett csak a kora újkorban jelent meg laikus változata, a dolgozószoba.”	
BORBÉLY JÁNOS:	jobbik életéről	111
	„harminc kötet elegáns, mértékadó olvasom majd a harminc évfolyamot mint egy naplót a jobbik életéről”	
MÁRTONFFY MARCELL:	A vers idegenje és megkövült áldása	
	Derrida beszélgetése Gadamerrel Celan jelenlétében	112
	„A gondolkodásra indító verssor hangzásában is megmarad hermetikus írásjelnek, és viszont: az ismétlésben való elidőzés a jel megszólalására való várakozásnak bizonyul.”	
NÁDASDY ÁDÁM:	Rágódni kell nyilván	118
	„A jóvátehetetlent hajszolom lépten-nyomon, fejtegetem, kívánom, hogy jóvátehető legyen.”	
GÉCZI JÁNOS:	Allegóriák.....	119
	„Belül nevelkedik föl, kívülről láthatatlan, rengeteg szinonimával megszólítható.”	
GINTLI TIBOR:	Az anekdotikus elbeszélésmód funkciói a Termelési-regényben	120
	„Gyakorlat az élőbeszédet idéző, az irodalom nyelvének emelkedettségére vonatkozó elképzeléseket elutasító nyelvi fordulatok. A narrátor magatartását jól érzékelhető elbeszélőkedv jellemzi, s szinte a szöveg egésze felfogható ki- téréők sorozataként. A humor és a poénra hangolt előadásmód ugyancsak az anekdotikus elbeszélésmóddhoz kapcsolja a regény narrációját. A Termelési- regény tehát egyáltalán nem állítja be érvénytelen műfaji hagyományként az anekdotizmust, amelynek megidézése éppen azért nem értelmezhető a teljes tagadás ironikus gesztusaként.”	
GYŐRI LÁSZLÓ:	A teremtés előtt	124
	„Van-e már benne akarat? Van-e már benne öntudat, van-e már benne gondolat, kibogozható gombolyag?”	
KAPECZ ZSUZSA:	A csigák gyilkosa	125
	„A kiskertet benőtte a gaz, a takarító ásót kerített, hogy rendbe tegye. A tá- rolóhoz vezető úton vette észre az újabb kivégzett csigákat. Ki lehet a gyilko- suk, tőprengett, érthetetlen, hiszen az öreg meghalt, és a gyerekek sincsenek itthon...”	

TÁBOR ÁDÁM:	E világ vérmező.....127 „Kezdet- vagy végidő?”
EGRESSY ZOLTÁN:	Madarak.....128 „Madarak szeretnek engem, mert tudják, hogy én hogy szeretem őket, azért mennek oda mindig, ahol vagyok. Keresnek, megismernek, minden évben jönnek, mert érzik, hogy szeretem őket. Tudják, igen. Én meg várom őket. Egész évben, mindig másikat, de ugyanazok is jönnek. Nemcsak ennivalót csinálók nekik, hanem odút is, igen.”
KÁNTOR PÉTER:	Önarckép Pál apostolként.....130 „Nézlek – nézem az én világot. Nem dicsérem, nem is gyalázom.”
PÁTKAI TIVADAR:	Virágos hadművelet.....131 „Megállt pletykálgatni vagy valakit rempüni, de csak azért, hogy biztonságosan végrehajthassa előre kitervelt virágos hadműveleteit. Elterelte a figyelmet, azután ördögös mozdulatokkal, hipp-hopp, mint egy igazi mágus, már el is szórta a kertben vagy az udvaron virágmagjait. Volt virágmag. Nincs virágmag.”
KEMSEI ISTVÁN:	Az idő mulasztásai133 „napra nap, ahogy fölkel és lenyugszik ütem szerint bármely megkezdett és befejezett idő, önmagába visszahajolva egy közbensőbe, ami maga a sors”
BARÓTHY ZOLTÁN:	Utolsó napok136 „Álmában gyerek volt, és valami körjátékot játszott a többiekkel. Akihez az ikeás műanyagdoboz jut, azt a bűn utoléri, így hallotta az álomban, ezekkel a szavakkal, azt kiteszik a körön kívülre. Mintha fogócskázának, és ő egy időre megkönnyebbül, mert másnál van a műanyag doboz, aztán egyszer csak szólnak: nem, nem, nála van.”
BAÁN TIBOR:	Ragyogás.....139 „s mint alkonyodó ablakok sorakoznak a tegnapok”
DOBAI LILI:	Összetett szavak – műhelymunka – Röpke levelek ismeretlen címre (IJKB).....140 „Hogy ne kerüljem ki magamat? Hogy ne hajoljak el magamtól?”
MOHAI V. LAJOS:	A gyalogosan megtett út – A Mirko Kovač-műhelyről: „az egyik élmény előhívja a másikat”142 „Ezeknek az emlékdarabocskáknak a hétköznapiak őrlődései között nincs sok hasznuk, mégis – amikor egy-egy gyötrelmes órán az élet szövevényén elgondolkodunk – a bűvkörükbe vonzanak. Mivel lerakódtak a lélek mélyén, készen állnak a visszatérésre, hogy ismét beavatkozzanak a sorsunkba.”

MELIORISZ BÉLA:	Fiókból fiókba.....146	<p>„kezdünk berendezkedni valami bújócskázásra is alkalmas különös térben vagy álombeli verssorok közt járkálunk értelmet kap-e mindaz ami volt”</p>
GÁL FERENC:	Ház körüli munkák 39.....147	<p>„Felvett név és szolgálati ruha nélkül adagolhatom a szózatot, hangolva a szövegbuborékban gyűrűző kiáltást.”</p>
FÜZI LÁSZLÓ:	Vázlat – önmagunkról.....148	<p>„Valami hiányzott akkor; nagyon hiányzott a mienkénél nyugodtabb, kiegyen- súlyozottabb, s ne szégyelljük kimondani: a lehető legszélesebb értelemben vett gazdagabb élet, az, amit a mi számunkra Európa, de lehet, hogy csak Ausztria mutatott meg, ha egyáltalán eljuthattunk odáig.”</p>
IMRE FLÓRA:	Egyedül van.....152	<p>„Önmagába rejtőzik el.”</p>
RÓHRIG ESZTER:	Szív a szívben.....153	<p>„Beléd ürítettem a szívemet... Mindent odaadtam, mind az öt liter véretem, a szívdobbanásaimat, mindent, ami lüktet, pulzál bennem...”</p>
TÓTH KRISZTINA:	Szintér.....155	<p>„Végigmehetnék most a neveken: őrület, vérbaj, ópium, pia, nyavalygott mind, hogy meg kell hálnia, és élőködött más embereken.”</p>
MESTERHÁZI MÓNKA:	Csak bátran.....156	<p>„Szép lenne, ha egy vulkán mindig csak kemencéket forrósítana”</p>
IMREH ANDRÁS:	Nem tudom.....157	<p>„Nem tudom minek van vége de vége van”</p>
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	In a Station of the Metro.....158	<p>„kérdés, hogy csupán fölmondom a leckét, és amit írok, zúzott kő, avagy beépül majd a művek ideális rendjébe, mit úgyis csak képzelünk ezen a helyiérdekű vasúton.”</p>

VILLÁNYI G. ANDRÁS:	Töprengések vámpírszerelemről, határról.....	159
	„Mi van bennem és mi van kívül, ha a kettő között van valós különbség? Hol a határvonal – ha létezik – világ és én között?”	
GYÖRE BALÁZS:	alkotóház	161
	„csak biciklijét szerethetem nyergét amire ráül”	
BENDE TAMÁS:	Hattyú.....	162
	„Először a csillagkép legfényesebb pontját, a Denebet veszem észre, aztán a szárnyakat, végül a hosszú nyakat.”	
SILVINA OCAMPO:	Magush (Orbán Gábor fordítása)	163
	„Magush abból a lakatlan épületből olvassa ki a végzetet, amely a lakhelyül szolgáló szénteleppel szemben áll. A szemközti ház hat nagy és tizenkét kisebb ablaka az ő kártyapaklija. Neki sosem jutott az eszébe az ablakokat a kártyához hasonlítani: az ötlet tőlem származik.”	
KERÉK IMRE:	Szarvas	164
	„Ünőszó hívására vágyom, s hogy ringasson, bűvöljön el a pamut – puha éji álom, mint holdsütött, fehér lepel.”	
JUHÁSZ ATTILA:	Nem sürgős.....	165
	„Műkő-fehérbe bújt a reggel; újabb leletre várunk, még nincs zárójelentés”	
SÁRI LÁSZLÓ:	Történelmi műhelymunka – avagy az önkorlátozás régi tibeti gyakorlata.....	167
	„A pánik megelőzése érdekében már eddig is komoly hasznát vehette volna a világ a régi ázsiai életvezetés önkorlátozási gyakorlatának, ügyes „fortélyainak”. Azsía régi társadalmi bőséggel szolgálnak effélével, az iménti tibetihez is hasonló, egyszerű és jól használható mintákkal. Míg a tibetiek teokrácia korabeli társadalmi és gazdasági berendezkedése kuriózum, sőt teljességgel rendhagyó, addig a régi Kína társadalma például nagyrészt éppen a józan konfucianus mértéktartás, azaz az önkorlátozás elvének és gyakorlatának köszönheti két és fél évezredes stabilitását, társadalmi épületének szilárd morális alapjait és otthonosságot teremtő kultúráját, amelyből mindenkor bőséges inspirációt (élet- és munkakedvet) merítettek a kínaiak.”	
VARGA IMRE:	Ál(om)szonettek.....	173
	„Áttetsző fényes térben ingó faágak: magát író rajz.”	

PINTÉR LAJOS:	prelúdium175 „nézd mama veszekednek a fák”
CSEKE ÁKOS:	A filozófiában újabban meghonosodott cinikus hangnemről – Michel Foucault cinizmusa176 „Azí mondhatjuk, hogy az igazság és a szabadság fogalma a kései Foucault- nál elválaszthatatlan egymástól – és erre éppen a cinikus alakja az egyik leg- jobb példa: az igazi igazság megértése teszi az embert szabaddá, és a szabad- ság az, amit képessé teszi az embert arra, hogy bátran kimondja és megélje, láthatóvá tegye az életében az igazságot.”
TÓZSÉR ÁRPÁD:	Poszt-posztmodern183 „Elülő ősmadár; zúzája hangtalan őről, csőrében szitakötő berreg.”
CSEHY ZOLTÁN:	Fogli d’album184 „Az ujj köröz az üvegen, hívja a mozdulat, hívja a dzsinnt”
GRAHAM SWIFT:	Úszólecke (Szilágyi Mihály fordítása).....185 „Mrs. Singleton háromszor gondolt arra, hogy elhagyja a férjét. Először még a házasságuk előtt, amikor görögországi nyaralásukból hazafelé repültek a turistajáraton. Friss diplomások voltak, hátizsákkal, kopott farmerban utaz- tak Görögországba. Idejük nagy részét egy szigeten, a tengerparton töltötték. Kopár, köves sziget volt, nagy, szürke és karmazsinvörös sziklákkal, és aki a parton feküdt, úgy érezhette, belőle is forró, napsütötte szikla lett.”
FECSKE CSABA:	Nem menekülhetsz190 „lábadra tekerednek az utak”
KELEMEN LAJOS:	A legelső festőnek191 „és még nincsenek röpdöső eszmék a mű körül”
WEISS JÁNOS:	Beszélgetés, önbeszélgetés, vallomás – Martin Walser kései műveiről.....192 „vajon képes-e az irás arra, hogy az élet helyébe lépjen, hogy fenntartsa az életet és kitolja a határait?”
CZILCZER OLGA:	Ég zeng, harang szól197 „Már csak az eső szálaiból kellene kötelet fonnom a harangnak.”
ANDRÉ ANDRÁS:	Macskaitató198 „a lázasan pulzáló héj alatt a csöpp medence feneketlen-magas űr-mélyén hűsölt a foltos-aszályos, teljes égbolt”

SZÉNÁSI ZOLTÁN:	„Hogyan is, hogyan is lehet ez papirosból!” Textológiai MŰHELY tanulmány199
	<i>„Az első fogalmazványban Babits meg is nevezi a »prémes úr« által olvasott »uszító lapot«: Rákosi Jenő Budapesti Hírlapját. A vasúti fülkét az ő alakja és úti gyertyájának fénye uralja, figurája a versbeszélő szemszögéből egyre démonibbá válik, ahogy »annexiós kéjjel« az újságot olvassa: »szinte láttam kezéről csöpögni a vért«. Az éjjeli utazás története így módon allegorizálódik, az utas ördögi figurája a háborús propaganda megszemélyesítője lesz, a fülké zárt tere a propaganda által deformált mikrovilággá, a szorongó és szeretteiért aggódó versbeszélő saját érzelmi inerciarendszerévé válik, melybe a többi utas jelenlétének jelzései csak mint hétköznapi dolgokról való fecsegés szűrődnek be.”</i>
CZIGÁNY GYÖRGY:	Egysoros versek203 <i>„Együtt van minden nyár búzavirág szemedben.”</i>
TÖNKÖL JÓZSEF:	A győri verseskönyvből204 <i>„a százbordás szekerek forgása a folyónál, a vár alatt, miként sokáig puhafa hajóké, imbolygó zászlóké”</i>
FRIEDO LAMPE:	Ajtóról ajtóra (Meyer Krisztina fordítása)205 <i>„Gertrúd néni egy nagy, zöld, öblös fotelben ült az ablak mellett, fejét fáradtan hátrahajtotta, és a keze ernyedten lógott le a karfáról. Fekete selyemruhát viselt, és még mindig elég mutatós és tiszteletreméltó idősebb hölgy benyomását keltette, noha bágyatagon és összeesve ült. Arca sápadtan világott a homályban, és koromsötét haját, mint mindig, magasan felfésülve viselte. Szemben vele, a másik ablaknál, egy ébenfaasztalkán ott állt a papagájkalkitka. Színes perzsa sál volt ráborítva, de alatta ott kacagott a papagáj, csak kacagott és kacagott.”</i>
TURCZI ISTVÁN:	Az interpedátor.....208 <i>„Belefojtja hát, bánatát száz versbe, piába, kedvére játszva átbeszél a transzcendenciába.”</i>
THIMÁR ATTILA:	Haikuk.....209 <i>„Kis hasíték a kérges időn: falevél hullik. Partot ér.”</i>
SZILÁGYI MIHÁLY:	csillámpala.....210 <i>„csellólábon áll az idő”</i>
TAKÁCS NÁNDOR:	Hic fuit211 <i>„Betűzöm az évszámot a párkányon, idegen jelek. Ötszáz évvel ezelőtt vajon nevetett itt valaki?”</i>

HORVÁTH NÓRA:	A megragadhatatlan megközelítése – Filozófiai vizsgálódások Frenák Pál művészetére vonatkozóan.....	212
	<i>„Határátlépés nélkül nincs előrelépés, s ha valahol, akkor a művészetben kell legelőször meglépni azokat a radikális lépéseket, melyek átgondolásra készíthetők a közönséget. Ez a művészi küzdelem azonban csak azok számára természetes, akik már megharcolták saját belső küzdelmeiket, vagy nyitottak az önelemzésre a minél elemibb erejű önismeret elérése érdekében. Határátlépésre pedig a filozófia területén is szükség van, hogy a tánc, mint a »legparadigmatikusabb szomatikus művészet« olyan értelmezési kereteket kapjon, melyek a mozgáskombinációkon túl a rejtettebb filozófiai tartalmak felmutatására is képesek azoknál a művészeknél, akiknél egy jól megalapozott, változatlan és hiteles létezésesztétika irányítja az ösztönös alkotófolyamatot.”</i>	
G. ISTVÁN LÁSZLÓ:	Hálaadó körmenet	223
	<i>„Harmadik a kongatás, harangnyelvben Szentlélek, kitépték és nem félek.”</i>	
SZENTIRMAI MÁRIA:	Erdei részlet.....	224
	<i>„Erősen figyelek rád, keresem tízparancsolatod”</i>	
GÜLCH CSABA:	Pünkösdi kegyelem	225
	<i>„s melléd telepszik az áramló kegyelem”</i>	
DEVECSERI ZOLTÁN:	Szabadulásunkért (zsoltár-üzenet)	226
	<i>„Indítsd fel szavamát Uram, világosítsd értelmemet, akaratomban ne maradjak gyarló!”</i>	
BÁLINT PÉTER:	A párbeszéd szövegalakító szerepe a „vallásos” népmesében (A mesehős találkozása az ősz öregemberrel, a tündérkirálynővel és a segítővel).....	227
	<i>„A mesenarratívákban – s kiváltképpen a szövegközi párbeszédekben érzékelhetően – kiemelkedő fontosságú esemény: a találkozás, amely terepe a buberi Én-Té viszony kibontakozásának, a kölcsönös megértésnek, vagy éppen a gyűlölködésnek, irigységnek, a Másikkal elgáncsolásának. De ami ennél is lényegesebb, Lévinas fölfogásában a másikkal való találkozás legfőbb jegye, »hogy e találkozás során idegen igény támad velünk szemben, amely elől nem térhetünk ki.« ”</i>	
SAJÓ LÁSZLÓ:	Angyal a tranzitban	241
	<i>„leszállópályát keres az angyal irányítótemplomtornyok sűrűjében láthatatlan nem észlelik radarral nem látják zuhanó röptét”</i>	

MESTERHÁZI MÁRTON: Superior stabat translator244

„A fordító a dráma első rendezője. Neki kell megfejtenie az eredeti hivatkozásait, idézetait, kisebb-nagyobb titkait. Neki kell az eredetit oly erős szeretettel befogadnia, hogy minden erőfeszítése magától értetődő, sőt élvezetes legyen. És a fordító a dráma első szereposztása: neki kell tolmácsolnia az eredeti szerkesztését, szituációit, karaktereit, stílusát és stílusait. Ráadásul az egészet az anyanyelvén újra ki kell találnia.”

CHRISTOPHER WHYTE: Menekülés nyelvből nyelvbe (Imreh András fordítása)247

„Sokan azt hiszik, hogy a költő
a nyelv legmélyén dolgozik,
akár egy kényelmes fészek legalján –
hálója kellős közepén a pók,
ahogy nyálazgatja a szálakat.”

TÓTA PÉTER BENEDEK: Samuel Beckett utolsó négy szava a papíron249

„Beckett kompozíciójának beszélője a létező, de számára megragadhatatlan, felidézhetetlen, és ezért kimondhatatlan szót ostromolja: »mi az a szó –«”.

MARY RUEFLE: A kéz253

Életbevágó253

A tökéletes olvasó254

Örökös száguldnának (Szilágyi Mihály fordításai)254

„A tanár feltesz egy kérdést.
Tudod a választ, gyanítod,
hogy az osztályban
egyedül te tudod a választ,
mert rólad van szó, és ebben
te vagy a legnagyobb élő tekintély,
mégsem emeled fel a kezed.”

SEAN O'CASEY: Fegyvert fogok érted, hazám (Mesterházi Márton fordítása)255

„Akár (állítólag) az egész civilizált világ; csak az írek nem. Írország viharos viták színtere lett, s a viták sűrűje Dublinban dült. Férfi, nő és gyermek óráról órára vívta újra a csatákat, ki a britek, ki a búrok pártján. Transvaali zászlók virítottak minden házon, minden ablakban, minden kézben. Időnként spontán menetek verődtek össze, járták a város utcáit, ha vörös kabátot láttak, kifütyültek, és nemegyszer az idegeskedő rendőrséggel is összeütközésbe keveredtek. Minden vegyesbolt, minden újságos teli volt búr jelképekkel; Anglia ellenségének nemzeti színeit hirdető szalagok libegtek minden utcán, virítottak minden második ablakban.”

Prometheus (Mesterházi Márton fordítása)260

„A szanaszét heverő, rendőr-rángatta-rugdalta testek széles szekerútja mentén, az értük szorgoskodó mentőkocsik kongatásától kísérve ott vonzóldott a börtön felé a felhasított képű férfi – sebesült arcán a vastag varratok vörösen rajzolódtak a hamuszürke bőrre, a lerántott kötés a nyakában lifezett; vonzóldott tovább, és harsányan kiáltotta: Éljen Jim Larkin! Immár se gumibot, se bajonett, se püspöki szó nem aláz le minket – az ír munkás belekóstolt a szabadságba!”

ÁFRA JÁNOS: Némák közt, aki vak267

„Körülöttünk egy hatalmas
malom dolgozza fel őrlődéseink,
anyagot érlel nyomorunkból.”

DERÉKY GÉZA:	Rudolf Kassner.....	269
	„Életre szóló barátság köti Rilkéhez és Hofmannsthalhoz, André Gide, Paul Valéry levelezőpartnerei. 80 éves születésnapján olyan nagyságok tisztelegnek előtte, mint T. S. Eliot, Wystan Hugh Auden, Gabriel Marcel...”	
RUDOLF KASSNER:	Védtelenül az éj sűrűjében (Deréky Géza fordítása).....	271
	„Az emberek akkoriban könnyen és szívesen átadták magukat az érzelmeiknek és kimutatták az egymás iránti vonzalmukat. Ezzel fizettek meg egymásnak, vagy ezzel váltották meg magukat, és ezt nyugodtan megtehették, mert az érzelmeik és az egymásra hangoltságuk összekötötte őket, s egyúttal ezzel védekeztek minden végtelenséggel szemben. Mostanra azonban az ember védtelenné vált minden fenyegető végtelenséggel, halálos fenyegetéssel szemben, ezért marad magára és ezért éri minden, ami csak éri, védtelenül, épp ott, ahol teljesen egyedül van, ahol teljesen elhagyatott.”	
KOMÁLOVICS ZOLTÁN:	Számadás.....	277
	„Megment-e engem is valaki A remény és szegény villamosszékének Abroncsai közül?”	
CHARLES DICKENS:	A karácsony, ahogy idősödünk (Szilágyi Mihály fordítása)	278
	„Régi vágyaink, élénk képzeletünk ragyogó teremtményei, üdvözlünk karácsonydíszes hajlékunkban! Ismerünk titeket, és még nem vagyunk túl rajtatok. Régi kósza tervek, futó vonzalmak, üdvözlünk biztosan álló karácsonyfánk körül! Köszöntsük mindazt, mi valaha valós volt szívünknek, és a komolyságot, mely valóssá tette őket, köszönjük meg az Égieknek! Már nem építünk karácsonyi légvárakat? Engedjük gondolatainkat lepkeként szálldosni gyermekkorunk tüneményei között, tegyünk tanúbizonytságot!”	
MARY RUEFLE:	Karácsonyfám múltidézése (Szilágyi Mihály fordítása).....	280
	„Ha szóba jön, ha eljön a karácsony, én szilárdan ülök Dickens ölében, és őt ismétlem: állok elébe mindennek! Ezen az emlékezetes napon, amelyen mindent a legkönnyebben lehet akármivé változtatni. E napon nem zárok ki semmit!”	
VÖRÖS ISTVÁN:	Szétnézek a műhelyemben	282
	„Ha szétnézek a műhelyemben, a lélek árapályszintjét jelentem.”	
CUKOR GYÖRGY:	A szerkesztő mágikus szobája.....	283
	„Itt vélhetően egyhuzamban érződik a teljesség gyengéd deleje, hát az is tény, hogy a mű a léttel egytöví.”	
ZALÁN TIBOR:	Alkonyi Műhelyben	284
	„Nem volt kész Soha nem készült el mint az igazi mesteremberek”	
TATÁR SÁNDOR:	Késleltetett... ..	286
	„De az egészben, istenbizony, az a legrosszabb, hogy egyre csak javítgat-kínoz-halogat, és az istennek nem bír (vagy nem akar?) befejezni”	

LÁBASS ENDRE:	Bőröndgőzölő.....	287
	„Ez az álom érdekelt, ez a kint és ez a bent, a benti homály, a titok, a csönd, a porillat, a fénycsíkok ragyogása, és a rozsdás redőny, ami az egészséget rejt, és a redőnyön a vashullámok, meg a kopott betűk, amikből már nem lehet kitalálni, mit jelentettek a lövések idején.”	
KALÁSZ MÁRTON:	Gyászvers.....	291
	„fordítottunk serényen tudatva, magunkkal: mű, lap, szellem”	
DOBOSS GYULA:	Árulás (A nagy Felügyelő, TD emlékére).....	292
	„A kompozíció mestere, mágusa volt – a vibráló sokféleséget és az ezerféle elágazó relációkat, inspirációit, motívumait tömbbé, egyetlené kovácsolta, szőtte. A krimicselekményt, egy telefonbeszélgetést, az életét, mindent.”	
BÁTHORI CSABA:	Búcsúintés.....	296
	„Ott igaz volt a választott rokonság”	
TANDORI DEZSŐ:	Buda-Iskola (szárazföldnapló).....	297
	„Én kibírnám, hogya ne csináljak semmit; csak nem bírnám ki, hogya nem csinállok semmit.”	

KÉPEK:

BICSKEI ZOLTÁN, BIKÁCSI DANIELA, CSORDÁS ZOLTÁN, ESZIKALAJOS, GAÁL JÓZSEF, GERMÁN FATIME, HOLLÁN SÁNDOR, KÁRPÁTI TAMÁS, KECSKEMÉTI KÁLMÁN, KERESZTES DÓRA, KIRÁLY GÁBOR, KOHÁN FERENC, KONOK TAMÁS, **KOVÁCS PÉTER**, KRAJCSOVICS ÉVA, KURCSIS LÁSZLÓ, LÉVAI ÁDÁM, MAURITS FERENC, MIKSA BÁLINT, MOLNÁR PÉTER, MUZSNAY ÁKOS, OROSZ ISTVÁN, SULYOK GABRIELLA, SZAJKÓ ISTVÁN, SZALKAI KÁROLY, SZARKA FEDOR GUIDO, SZUNYOGH LÁSZLÓ, SZÜTS MIKLÓS, TENK LÁSZLÓ, TOLNAY IMRE, VEREBES GYÖRGY, VÉN MÁRIA, VOJNICH ERZSÉBET és WAGNER JÁNOS munkái

Borító: HOLLÁN SÁNDOR: A táncoló tölgy (Fotó: Sarkantyú Illés)

Hátsó borító: SZUNYOGH LÁSZLÓ: Kapu (Fotó: Szabó Béla)

Toborzó

Öreg volt, beteg, és a világon senkinek sem volt szüksége rá. Nyomorúság dolgában Vaszilij Ivanovics már elérte azt az állapotot, amikor az ember nem kérdezi többé önmagától, mi lesz vele holnap, ellenben mélyen foglalkoztatja, vajon miből élt meg tegnapelőtt. Intim szálak a betegségén kívül senkihez és semmihez sem fűzték. Idős, aggszűz húga, akivel 1920-ban együtt vándorolt ki Oroszországból Berlinbe, tíz éve halt meg. De már nem hiányzott, idővel megszokta emléke kiüresedett alakját. Azon a napon, a villamoson, az orosz temetőből hazatértében, ahol D. professzor temetésén vett részt, élettelen rémülettel tűnődött az elhanyagoltságon, amelybe húga sírja süppedt: a sarkok festése itt-ott lepattogzott, és a neve is csak nehezen volt kivehető a hársfa átsuhanó árnyékában, amely elmosta betűit. D. professzor temetésén vagy egy tucat fásult, öreg emigráns vett részt, akiket a halál szégyene és útszéli egyenjogúsága fűzött össze. Ácsorogtak, mint ilyen esetekben szokás, egyszerre együtt és egyedül, afféle bánattól sebzett várakozással, mialatt a szerény szertartás, a fejek feletti gallyak evilági sürgölődésétől hangsúlyosan rőtta megszokott köreit. A nap elviselhetetlen volt, különösen üres hassal; mégis, az illendőség kedvéért felöltöt viselt, hogy leplezze zakója szolid kegyvesztettségét. És noha egész jól ismerte D. professzort, és becsületes erőfeszítéssel próbálta belső szeme előtt tartani az elhunyt kedves ábrázatát ebben a meleg, vidám júliusi szélben, amely egyre hintáztatta, fodrozta, végül erőszakkal kiűzte elméjéből az ismerős képet; mindazonáltal gondolatai egyre-másra átcsusszantak emlékezetének azon szegletébe, ahol a húga, halálából feltámadva, teljes valójában tért vissza, megrögzött szokásaival, súlyosan és testesen, akár a bátyja, különleges ismertetőjével, egy pápaszemmel meglehetősen férfias, húsos, vörös, mintha lakkozott orrán, és olyan szürke zubbonyban, amelyet manapság a szociálpolitikai aktivitást kifejtő orosz hölgyek viselnek; fennkölt, fennkölt lélek!, eleven, már az első pillantásra, bölcs, ügyes és tevékeny, ám – kissé meglepő módon – csodásan mélabús, amit csak V. I. vett észre, és amiért, a végső elemzés eredményeként, annyira szeretete őt, amennyire.

Valahol a villamos legvégében, a személytelen berlini tömegben, volt egy másik öreg mekkült is, egy visszavonult ügyvéd, aki szintén a temetőből jött hazafelé, és szintén hasznavehetetlen volt mindenki számára, engem kivéve. Vaszilij Ivanovics csak felületesen ismerte, és azon tanakodott magában, hogy beszédbe elegyedjen-e vele, ha történetesen együvé sodorná őket a villamos cserélődő, zagyva töltőtömege; ezalatt a másik, továbbra is az ablakhoz tapadva az utcák kanyargását figyelte, gunyoros kifejezéssel rútul elhanyagolt arcán. Végül (és éppen ez volt az a pillanat, amelyet sikerült elkapnom, ezután már nem veszítettem szem elől a regrutát), V. I. felállt, és mert egy ideje már nehéz és esetlen volt, a kalauz segített neki lemászni a megálló hosszúkás köszigetére. Amint a járdára lépett, tempós hálával vette magához saját, felülről érkező karját, amit a kalauz még mindig a kabátujjánál fogva szorongatott. Ezek után megfontoltan elfordította lábfejét, megfordult, és óvatosan körülmékelve nekivágott az aszfaltnak, azzal a szándékkal, hogy átkel a veszélyekkel terhes úttesten, és egy nyilvános parknak veszi az irányt.

Épségben átért. Kicsivel korábban, a temetői templomkertben, amikor a reszketeg öreg lelkész, a szertartással összhangban, feltette a kérdést, amit a kórus válaszolt meg, az elhunyt örök emlékezetét zengve, V. I.-nek olyan hosszas és fáradságos erőfeszítésébe került letérdepelnie, hogy mire térde kontaktust teremtett a talajjal, a kórus már befejezte az éneklést, mire V. I. nem bírt újra felkelni; az öreg Tihotszkij segítette fel, mint ahogy az imént a kalauz segítette le. Ezen iker-benyomások megnövelték a szokatlan kimerültség-érzetet, amelyet kétségtelenül átszínezett az a bizonyos utolsó göröngy, mindazonáltal a maga módján kellemes volt; és V. I., fontolgatva, hogy túl korai volna még megtérnie a Jótékonyági Otthonba, az unalmas, eltompult emberek közé, akik gondoskodnak róla és ellátják, végül a nádpálcájával rábökött egy padra, hogy aztán lassan, az utolsó pillanatig ellenállva a gravitáció kényszerének, megadóan leüljön.

Szeretném megérteni, vajon honnan ered ez a boldogság, ez a boldogsághömpöly, amely azon nyomban mérhetetlenné, áttetszővé és becessé változtatja az ember lelkét. Végül is, gondolják meg, itt van ez az öreg, beteg ember, aki már a halál jegyét viseli homlokán, aki elvesztette szeretteit: feleségét, aki még Oroszországban elhagyta Dr. Malinovszkijért, a közismert reakciósért; az újságot, ahol dolgozott; olvasóját, barátját és névrokonát, a drága Vaszilij Ivanovics Malert, akit halálra kínoztak a vörösök a polgárháború éveiben; bátyját, aki rákban halt meg Karbinban; és végül a hűgát.

Rémülten újra felidézte a mocsokpettyeket húga sírkeresztjén, amin már táborot ütött a lopakodva burjánzó természet; már vagy hét éve teljesen felhagyott a sír gondozásával, hogy az elemek szabad prédájául engedje át. Ekkor megdöbbenő elevenséggel egy férfi alakja rajzolódott ki előtte, akit a húga egykor szeretett — az egyetlen férfi, akit valaha is szeretett: Garsin-szerű figura, félőrült, aszkóros, elbűvölő férfi, szénfekete szakállal és cigányos szemekkel, aki váratlanul föbe lőtte magát egy másik nő miatt — az a vér az ingmellén, azok a picci lábfejek a csinos cipőben. Aztán minden átmenet nélkül a húga jelent meg előtte, mint iskoláslány, kicsi, vadonatúj fejével, alaposan megnyírva a lezajlott tifuszfertőzés után, amint arról magyaráz neki, a díványon ülve, hogy milyen bonyolult tapintási érzékletek fejlődtek

ki benne; ez olyannyira így volt, hogy élete attól kezdve a tárgyak közötti misztikus egyensúly szakadatlan fenntartásává vált: mentében megérinteni a falat, bal tenyere sikló, könnyed ütésével, majd a jobbal is, mintha belemerítené a kezét a tárgy nyújtotta élménybe, hogy tiszták legyenek, békében a világgal, hogy visszatükröződhessenek benne. Ebből következően később főleg a feminizmus kérdései foglalkoztatták, egy női patikát vagy valami efféle vezetett, vagy valami egész mást, és démonok tébolyult terrorja alatt állt, mivel – ahogy ő mondta – nem hitt Istenben.

Rég elvesztve tehát hűgát, akit olyan különleges gyöngédséggel szeretett a könnyekért, amelyeket a nő éjjelente érte hullatott, hazafelé tartott a temetőből, ahol a röhejes locsogás, meg egy lapát föld felélesztette ezeket az emlékeket; nehézkesen, erőtlenül és esetlenül cipelve a súlyt, amelyet nem bírt felemelni a térdeplésből, és amelyet nem bírt leereszteni a villamos peronjáról (a jólelkű kalauz egészen meggörnyedt a lenyújtott kezét húzó tömegettől – noha azt hiszem, az egyik utas is segített neki); fáradtan, magányosan, kövéren és megszegyenülve, az avított erényesség minden árnyalatával átszínezve, toldott-foldott alsóneműjében, kopott nadrágjában, elhanyagolt, szeretetlen, szedett-vedett rongyokba burkolt testének teljében V. I.-t mégis az a majdnem trágár és ismeretlen eredetű gyönyörűség járta át, amely váratlan rohamával már nem egyszer meglepte hosszú és gyötrelmes élete során. Csendben ült, kezét sétatálcájára markolatán nyugtatva (bár egy alkalommal öntudatlanul kifizetette az ujjait), és vaskos combját oly szélesre tárva, hogy kigombolt felöltőjétől övezett gömbölyű pocakjának tömege a pad szélén pihent. Méhek serénykedtek feje felett a virágba borult hársfa körül, amelynek sűrű, ünnepi lombkoronája súlyos, negédes illatfelhőt árasztott, és alatta, az árnyékában, a sétálóösvény mentén, széttagosított *citromvirágok* ragyogó, sárga szőnyege terült el, a ledöngölt lócitromhoz hasonlatosan. Egy nedves, piros víztömlő húzódtott keresztben, az apróska nyilvános park közepén, a hibátlanul nyírt pázsiton, és egy kicsivel arrébb ragyogó cseppekben víz permetezett belőle, kísérteties szívárványt vonva a tömlő csőre köré. Néhány galagonyabokor és egy kehelyforma nyilvános véce között látszott a galambszürke utca, ahol egy plakátokkal borított hirdetőoszlop állt, mint egy kövér harlekin, és villamosok követték egymást, sűrűn, csikorgó jajongással.

Ez a kis utcai park, ezek a rózsaa gyások, ezek a zöld lombok – V. I. már vagy ezerszer látta őket, a maguk egyszerű és teljes átváltozásaiban – most újan, elevenen szikráztak, átragyogva a végzetten, részt vállalva belőle – hányszor megtapasztaltuk már a boldogság ilyen szeszélyeit, ő és én! Kezében a helyi orosz emigráns újsággal egy férfi telepedett le ugyanarra a sötétké, napsütötte, vendégszerető és jelentéktelen padra. Nehezemre esne leírni ezt a férfit; szeretném hangsúlyozni, hogy használhatatlan lenne a leírásom, mert az önarcképek ritkán sikeresek, a szemek kifejezése mindig erőltetett marad – ez a nélkülözhetetlen tükör hipnotikus varázsa. Hogy miért határoztam úgy, hogy a férfit, aki mellett ültem, Vaszilij Ivanovicsnak fogom nevezni? Nos, azért, mert az apai névnek és a keresztnévnek ez az elegye olyan, mint egy karosszék, és ő vaskos volt és puha, arca széles és barátságos; csak ült, kezét sétatálcáján pihentetve, kényelmesen és mozdulatlanul; csak a szembogarai rebbentek ide-oda, lencséje mögött, erről egy felhő úszik, arra egy teherautó dökög, itt egy verébtojó eteti csibéit a murván, ott szaggatott, dökögő mozgással kis fakocsit ráncigál madzagon egy mindenről megfélemedkezett kisgyerek (a fakocsi az oldalára dőlt, de a gyerek rendületlenül vonszolta maga után). D. professzor nekrológja feltűnő helyet foglalt el az újságban, és én siettem V. I.-t a lehető leglehangolóbb és legtipikusabb körülmények közé helyezni; így történt hát, hogy elintéztem azt a kirándulást a temetésre, noha az újság közleménye szerint az időpontot a különkiadásban adják majd hírül – de mondom, siettem, és azt kívántam, bárcsak ott lett volna azon a temetésen, mert pontosan az a fajta figura volt, akiket orosz szertartások alkalmával látni, oldalt álldogálva; és mindezt megjelenésének szokványos természetével akartam hangsúlyozni; és mert lágy, kékre borotvált arcának telt vonásai egy moszkvai szociálpolitikus hölgyre, Anna Aksakovára emlékeztettek, akit gyerekkoromtól ismertem (távoli rokonom volt), így majdnem véletlenül, de már-már fegyelmetlen részletességgel megalkottam a hűgát is, és mindez szédítő sebességgel történt, mert bármi áron, de szükségem volt egy hozzá hasonló alakra, több mint két éve küzdelmesen készülő regényem egyik fejezetéhez. Mit érdekelt engem, hogy ez az elhízott úriember, akit az előbb láttam nehézkesen leereszkedni a villamos peronjáról, és aki mellett most ültem, orosz volt-e egyáltalán? Annyira örültem neki! Olyan tág, olyan formálható figura volt! Érzelmek furcsa keverékét éreztem, mintha megfertőzött volna ez az idegen az alkotás lángoló boldogságával, amely megborzongatja egy művész bőrét. Szerettem volna, ha kora, nélkülözései és a gyomrában növekvő daganat dacára V. I. mégis részesedhetne boldogságom borzalmas hatalmából, hogy bűnrészességével megváltsa annak jogtalanságát, hogy többé ne magányos érzet legyen, a téboly felettébb ritka változata, szörnyeteg szívárvány, amely átível benső létezésemen, hogy hozzáférhetővé legyen legalább két ember számára, hogy beszélgetés témájává válhasson, ekképp szerezve meg a valós, gyakorlati létezés jogait, amitől kegyetlen, elvadult, fuldokló boldogságom más-különbön megfosztaná. Vaszilij Ivanovics (ragaszkodom ehhez az elnevezéshez) levette fekete kalapját, de mintha nem azért tette volna, hogy felfrissítse kicsit a fejét, hanem azzal a pedáns szándékkal, hogy üdvözölje gondolataimat. Lassan megcsapkodta a feje búbját; a hársfa árnyékai átúsztak vaskos kezének erein, majd újra átbukdácsoltak szürkés haján. Aztán ugyanolyan lassan felém fordította fejét, vetett egy pillantást emigráns újságomra, majd arcomra, mely olyan kifejezést öltött magára, mintha olvasna, végül fenségesen elfordult, és újra feltette a kalapját.

Kovács Péter: Helyzet

De már az enyém volt. Hamarosan feltápáskodott, kiegyenesedett, sétatálcáját átvette egyik kezéből a másikba, tett egy apró, puhatolódzó lépést, majd csendesen távozott, örökre, ha nem tévedek. De magával vitte, mint a pestist, a különleges ragályt, amely a szentség kötelékeivel láncolta hozzám, és egy pillanatra halálra ítélte egy bizonyos fejezet vége felé, egy bizonyos mondat kanyarulatában.

Az engem megtestesítő személy egyedül maradt a padon, kezében az orosz újsággal átült az árnyékba, ahol korábban V. I. foglalt helyet, és a hársfa hűvös árnyékmintái, melyek korábban elődjét koszorúzták, most az ő homlokán fodrozódtak.

Márton Róza Krisztina fordítása

TOLNAI OTTÓ
Akárha tapsoltunk volna

A hosszú korai szárazság
aztán az esők
az összefüggő esőzések
melyek kimosták a kistrókákat
egyszer csak ott kóvályogtak
az autópályán
szólni próbáltam
az összefüggő esőzések
kimosták az édes kistrókákat
nem akartam hinni a szememnek
ott kóvályogtak előttünk az autópályán
meg hát a galambtojásnyi jég
jöllehet a jégágyúk
olykor a bakacsín felhőkbe
100 rakétát is belelöttek
istenem azt hiszik ezután immár
így lődözhetnek téged
majd mint ilyenkor szokott lenni
a hirtelen érkező nyár végett
mint tán soha
törpenövésű maradt a búza
a rozs a zab a triticalet
a kalász részben kifejlődött
de szinte semmi szalma
ilyet még nem láttam
nem akartam hinni a szememnek
meg hát nem is tudtam
hogyan is kell nézni a határban
a törpe búzát
a törpe rozst
a törpe zabot
és hogyan a törpe triticalet
egykor tudtam
ómama gyakran vitt magával
nézni oromhát a búzát
most zavarba jöttem
nem tudtam hogyan nézni
gondoltam tán letérdepelve
avagy hát éppen hason fekve
ki is szálltam a kocsiból
le is hasaltam
néztem a törpe gabonát
másnap azt hallottam vissza
így alliterálva
hason fekve hempergett a határban
az igazság az nem értettem
azon kívül hogy drágább lesz
a kenyér
drágább a baromfinak a szem
nem értettem miért is érintett
engem ilyen nagyon
az hogy törpe maradt a gabona
pontosabban hogy nem lesz szalma
de aztán lassan egy-két nap
ide-oda utazgatva palics és horgos
palics és magyarkanizsa között
megértettem miért is érintett engem
ilyen nagyon az hogy nem lesz szalma

azért mert ezután majd
nem fogom tudni böngészni
a házak kapujára szögezett hirdetések
számomra oly kedves ákombákomait
ezt értettem meg tehát
akármit is kínáltak ezek az emberek
felsorolásaik között mindig felbukkant
zseniálismód mindig más
mindig váratlan helyen a szalma
liszt zsír mák szalma eladó
szalma mák zsír liszt
savanyú káposzta szalma bab
bab szalma savanyú káposzta eladó
üst üstház szalma sózott bél
sózott bél szalma üst üstház eladó
most ez az én egész folklórom
valamiféleképpen hiányossá lesz
szétesett nincs közte ott
mint jászolban a szalma
az arany szalma nélkül
nem lesz számomra fedezete
az egésznek

barátom azt mondja
nem érti mit beszélek
itt össze-vissza
akkor elmesélem neki

fiumében csöpögtünk volt éppen
lakásunkból a riván a piac felé
és kissé váratlanul
egyszer csak a színházhoz értünk
tán azért lepödtünk meg
mert eddig sosem is érkeztünk
a fiumei színházba a tenger felől
szóval mindig a színház elé
szinte megsimogattam örömben
a színház hátsó fertályát
egy fekete asztal meg még két-három
ilyen-olyan meztelen kellék volt ott
kidobva
valamint kissé közelebb a tengerhez
egy arany szalmából préselt
paralelepipedon
letérdeltem megszagoltam
te ez mondtam jutkának oromi szalma
biztosan urbán andris rendezett itt
mondta jutka
lehetséges mondtam
már jó ideje arany szalmából préselt
avagy rianás által korbácsolt
paralelepipedon jégtömb a jele
ahogy a főbejárat felé kanyarodtunk
láttuk a plakáton valóban ott
az urbán andris neve
istenem mondtam
andris arany szalmából préselt
paralelepipedont helyezett a tenger elé
a maga módján ő is kifordította a színházat
ki az adria elé
csak ez a kis paralelepipedon oltár maradt

akárha tapsoltunk volna
aztán visszafelé az egyik kávéház
kis teraszára ültünk
melynek falán
azt írta egy fehér márványtáblán
JOKAI
bámultuk a tenger üveglapját
milyen kis aranyakálok kocogtak felénk.

Kovács Péter grafikája

A mű helye – a hely műve

A „műhely” szavunk talányos összetétel, sokatmondón „jelentéssűrítő” szerkezet. Első tagja az emberi tevékenységre, az alkotásra és eredményére utal, valamely „mű” létrejöttére, mely a szókapcsolat szerint egy lokalitáshoz illeszkedik. Második tagja a vallás- és filozófiatörténet sokat tárgyalt motívuma. A „hely” fogalma ugyanis az európai kultúra számára az antikvitás két szalán – gyökerén – keresztül, a biblikus és a görög gondolkodás felől is alapvető fontosságú jelentésekkel hagyományozódott. A biblikus értelmezésben többek között az első szakrális tapasztalat, a numinozitás élménye fűződik hozzá – azon hely, mely nem kevesebbet, mint az Úr jelenlétét tanúsította. „Jákób pedig fölébredvén álmából, monda: Bizonyára az Úr van e helyen, és én nem tudtam. Megrémüle annak okáért és monda: Mily rettenetes ez a hely; nem egyéb ez, hanem Istennek háza, és az égnek kapuja.” (1Móz 28,16–17) Az égnek, a transzcendens kötődésnek a kapuja tehát rettenetes, de szent hely, „szent tér”, ahogy más összefüggésben Mircea Eliade különböztette meg a hasonló tapasztalatot a profanitástól. A görög filozófiában pedig a hely („khóra”) Platón sokat idézett *Timaios* szövegében úgyszintén szellemi jelentőségű: e tipikusan metafizikai felfogás szerint a khóra az elfoglalt vagy belakott hely, mely mint olyan nem azonos azzal, ami „benne” található. Érdekes és jellemző, bizonyos mértékig a két hagyományt összekötő fejlemény a bizánci Khóra-templom nevének szimbolikája, mely a Megváltó testet öltését az „elhelyezhetetlen helyéhez” köti (ή Χώρα του Αγορήτου, hē Chōra tou Achōrētou) – ahogy az a Mária-ikonok feliratán olvasható, a szeplőtelen fogantatásra utalva.

Mindenesetre amit műhelynek nevezhetünk, abban tehát a „mű” egyedi, konkrét emberi cselekvés tárgyát jelölő, immanens világa fonódik össze önnön autentikus létezésének „helyével” a tér egy elkülönített részletében, akár „heterotópnak” (Foucault) tekinthető közegében. Egyik jellegzetes alakzata ennek a modernizálódó történelemben a manufaktúra, az anyag kézhez álló megmunkálásának a helyszíne. Röviden összefoglalva: az e „helyen” kibomló „világ” nem tartozhat valamilyen „egyetemességhez”, emberi általánosságához: nem lakozhat a globalításban, ami egyébként is egy irreálisan, elvontan unifikáló tudat víziója. Globalítás és világszerűség ezúttal is kizárják egymást: ha az embernek világa van, akkor „kézzel fogható” köze van ahhoz, amit érzékel vagy amire emlékezik, ami a saját sorsába beleszőződött és ami itt létét alkotja, amivel dialógusban áll. Míg Jákobot még Isten jelenléte töltötte el reméléssel a szent helyen, Blaise Pascalt már a végtelen terek hallgatása döbbsentette meg, távol a „rejtőzködő” Istentől. A planetáris univerzalitás számára a végtelenség valóban a vég fosztóképzővel ellátott fogyatkozása: a tér határtalansággal ötvözött kiüresítése. Pedig, miként az ókori gnósztikusok hirdették, úgy a modern mediológusok (sőt fizikusok) is tudják, hogy „nincs üres tér”. Így a működés nem pusztán helyet talál magának, hanem a működés maga hely, miként a hely maga működés. A kettő elhatárolása az európai metafizika platonizáló gesztusa, melynek nyomai például éppen a dekonstrukció filozófiájában és annak fölhasználásában is föllelhetők, a „khóra” fogalmának magyarázatával küszködve.

Ha a műhely egyik „klasszikus” esete a manufaktúra, akkor a huszadik század nagyipara ennek globalista kifordításával-torzításával tünteti ki magát. Chaplin *Modern idők*jének híres futószalag-jelenetében a munkának immár semmi köze sincs annak „saját” világához, s a munkás világban-létéhez – az idegtépo csavarhúzás monotóniája, nem éppen alkotásnak nevezhető mechanikus ismétlése nem a formálás egy kezéhez álló „helyén”, hanem egy „absztrakt”, mérhető térben történik meg. A munkás maga is egy cserélhető csavar a gépezetben – bármikor áthelyezhető, a munkaerő „szabad” áramlásának jegyében. A modern gyár a műhely negatív leképezése: elidegenedett struktúra, mely mérnökién kihasználja a természetet.

A működés és a hely kölcsönössége meglepő – vagy tán nagyon is szükségszerű – módon korrelál magának a paradigmatis nyelvvel mozgásnak az alaptermészetével. Az e mozgást jelölő latin fogalmak a grammatikai „esetek” (casus) egymásutánját a beszéd hajlásának-hajlításának (declinatio) nevezik. S nem pusztán metaforákról van szó. Amit szóképzésnek-ragozásnak nevezünk, az a szavaknak a beszéd közegében történő „hajlítása”, alakítása, formázása, mellyel a közlés (jelentés) önnön szemantikai terét kimunkálja, annak határait megalkotja és folyvást újraalkotja – megfelelően annak, ahogy azt Heidegger értekezése, a *Bevezetés a metafizikába* második fejezete kifejti. A „ragozás” eszerint nem egy előzetesen létező paradigmarend eleve adott végződéseinek pusztán hozzátoldása a tövek eredendőségéhez, hanem a nomen és a verbum megkettőzése előtti állapotban levő szó saját szemantikai dinamikája, mely a görög gondolkodásra jellemző természet-fogalomhoz, a „phüszisz” növekedéséhez hasonlítható. E nyelvi hajlás a magyar nyelvben a hajlékkal (tehát a hellyel) együttes létmódúnak tekinthető, ami a tartalom és a közeg kölcsönös feltételezettségét, egymásra utaltságát fejezi ki. Egy műhelyben a mű (termék) úgy alakul a maga „helyén” (hajlékán), mint maga a nyelvi működés (beszéd), s ezt a magyar nyelv – a germánokéhoz hasonlóan – ki is fejezi az adott szóösszetétellel.

Ebből a nyelvi analógiából tűnhet szembe a *műhelymunka művészi* aspektusa. A „mű”, mint olyan, írja Martin Heidegger *A műalkotás eredetéről* szólva, „egy világot nyit fel és világot támaszt”. A művészi cselekvés és a műhely munkája, minden különbség mellett ezért komoly hasonlóságot mutat. „Első látásra a fazekas és a szobrász, az asztalos és a festő tevékenység-

gében ugyanazt a hozzáállást tapasztaljuk. A mű megalkotása megköveteli a kézműves-tevékenységet. [...] Elég gyakran mutattak már rá arra, hogy a görögök, akik tudtak egyet s más a művészet műveiről, ugyanazt a szót, a *techné*-t használták a kézművességre és a művészet-re...” (Bacsó Béla fordítása.) Ugyanakkor egyiket sem jelentette külön-külön, hanem a tudás egy módjára utalt vele a görög gondolkodás: a létező létre-hozására, az értekezés egyik sokat idézett megállapításával az elrejtettből el-nem-rejtetté válására. Az európai költészet romantikus korszaka újra a tudatában volt ennek, főleg akkor, amikor poézisét a nappali világlás és a „földből” kibomlás dialógusában képzelte el, s a természet (phüszisz) növekedését mint egy *műhely* adományozását ismerte fel, ahogy az Hölderlin *Hazatérés (Heimkunft)* című ódájában kifejezésre került. „Jetzt auch wachet und schaut in der Tiefe drinnen das Dörflein / Furchtlos, Hohem vertraut, unter den Gipfeln hinauf. / Wachstum ahnend, denn schon, wie Blitze, fallen die alten / Wasserquellen, der Grund unter den Stürzenden dampft, / Echo tönet unher, und die unermeßliche Werkstatt / Reget bei Tag und Nacht, Gaben versendend, den Arm.” – „Csúcsok alatt lent már a falucska is ébred a völgyben / és bizalommal kék égi magasba tekint. / Sejtí a föld a növést, a gomolygó pára alatt most / villámként zuhanó, vad patakokra figyel, / körben visszhang cseng, napot, éjet hajt a hatalmas / műhely szüntelenül s jó adományokat oszt.” (Hajnal Gábor fordítása.) E sorok olvasásához hozzátéhető, a műhely benne úgy a természet metaforája, ahogy az fordítva is megfigyelhető, sőt nem is hasonlításról, inkább szoros megfelelésről, majdnem szinonimákként említésről beszélhetünk a költemény kapcsán. Az aligha túlbecsülhető, lenyűgözően távlatos szavak filozofikus mondása szerint a növekedés (Wachstum) a műhely (Werkstatt) *adománya*.

Mint említésre került, a *működés helyén* feltáruuló világ ezen *növekedésének* érzékelésetapasztalata egyre gyengül a modernitásban. Ezzel párhuzamosan a műhely művészsége, mint olyan, maga is átkerült a sajátlag művészi diszkurzusba. Az újkor hajnalának illúziói végleg elvesztek, s a 19. század a romantikától a teljes „elszakadás” programjáig (a szecesszióig) a művészet erejével kívánta újjáteremteni – legalábbis fönntartani – az európai szellem számára a kreativitásnak és a jelenlét helyének az összetartozását. Sőt, később jó néhány avantgárd törekvés szintén a konkrét „tett”, valamint a tettként manifesztálódó egyedi-helyszíni történet (happening) együttese jegyében kívánt föllépni. Az utóbbi évtizedekben a művészetelmélet egyik világsikert aratott szakszava, a *performativitás*, ugyancsak hasonló távlaton igyekszik újrafelfedezni hagyományainkat, s szorgalmazni a kortárs esztétikai gyakorlat irányváltását.

Nem mellőzhető kérdés, milyen szerepet játszottak e folyamatban az újkor kultúra mediális fejleményei? Vagy fordítva, a mediális fejlemények mennyiben képezték le a változó kultúra antropológiai feltételeit, az „ember” történelmének (sorsának) alakulását? Az érintett korszak, az újkor, a fellendülés után kétségkívül a klasszikus műhelyek fokozatos sorvadásával, egy idő után csaknem teljes eltűnésével jellemezhető. Ha ezúttal a fent említett szakrális terekre összpontosítunk, melyek mintájára a műhelyek evilági kreativitása létrejött, feltűnhet, hogy az emberi vonatkozások sokaságával átszőtt tértapasztalást (alkotás és világban-lét közösséget) legalábbis komolyan veszélyeztetik a globalításra igényt tartó mediális-kommunikációs formák. Az első – az adott helyet túlszárnyalni igyekvő, távolra hatni akaró, a jelenlét konkrét beszédaktusát egyetemes üzenetté tevő – mediális forradalom természetesen az írásbeli nyomtatványok mindenkit, a távoli ismeretlent is érinteni képes terjesztése volt: a határokon és tereken átható közvetítésre aspiráló Gutenberg-galaxis kialakulása. Ilyen nézetben a könyv, az olvasás kultúrája destruálja a jelenlét terének kitüntetett pontjait, „performatív” megnyilvánulásait. A romantikus irodalom tehát már szembenéz ezzel a fejleménnyel, a korabeli „gondolatok a könyvtárban” feltárják ennek ellentmondásait. Valamint Victor Hugo egész regényt ír a nyomtatás és a szakrális tér kapcsolatából kiindulva. *A párizsi Notre Dame* című alkotása több alkalommal is tematizálja a sokszorosított írás és a szakrális építészet kapcsolatát. A székesegyház főesperese, Frolo, egy alkalommal egyik kezével egy könyvre, másikkal magára az épületre mutat, megállapítván, az előbbi elpusztítja az utóbbit. Ami annyit tesz, végül minden eltűnik, amit az építészet, az adott *hely* művészete, ezúttal szakrális jelentésköre képvisel. Ma egyre több szomorú, szimbolikus aktualitása van annak, hogy a beszéd terét messze meghaladó információáramlás globalitása valóban legyőzheti a hely auráját, mint ahogy lassan eltűnik az otthon, a szülőföld, s benne a templom és a műhely világához kötött saját sors érzete is.

Ezért a kései romantika már-már csak a művészet közegében feltámasztható emlékezéssel, a nosztalgia gesztusával kísérel meg fenntartani valamit abból, aminek egyre inkább az elvesztését tapasztalja. A műhelynek és a művészetnek, a manufaktúrának és a poézisnek a szó szoros értelmében összefüggő praxisát talán a legnagyobb hatással egy olyan alkotás képviselte a 19. században, mely maga is összművészeti szintézisre – mint reprezentáció és performativitás összjátékára – vállalkozott. *A nürnbergi mesterdalnokok* hősei-énekesei derék mesteremberek, van köztük cipész, ötvös, szűcs, bádogos, pék, fűszeres, szabó. Hans Sachs és Veit Pogner műhelye és környezetük, majd a harmadik felvonásban a város melletti, folyóparti rét képezik a cselekmény helyszínét, ahol szigorú szabályok szerint komponált dalok születnek és kerülnek előadásra. Richard Wagner művének cselekménye leírható úgy is, mint a helyi tradíció képviselének és a világra nyitott megújulás képességének együtteséből, kölcsönhatásából – és annak nehézségeiből – fakadó történet. A városba érkező fiatal tehetség, Walter von Stolzing lovag új életet lehel a megcsontosodott szabályokba, kivívja a közönség elismerését, megnyeri a versenyt, de először úgy gondolja, nem kell neki a céh jutalma, nincs szüksége a régi mesterek és dalnokok körére, nélkülük is boldog lehet. Erre a mesterek mestere, Hans Sachs – a köztisztelőnek örvendő költő és varga – nyomatékosan figyelmezteti: vigyázz, jöhetnek még nehéz idők, csapások a népre és birodalomra, hamis tekintélyek nyomán áradhat el a csalfa „gőz” és

Krajcsóvic Éva: Kép átványon

a kacat, s a honit, az igazit senki sem érti már, ezért tiszteld a mestereinket, jó szellemeinket. Birodalmak tűnhetnek el, de a mesterdalnokok által, a műhelyeinkben, a közösségünkben élő „szent német művészet” öröksége velünk marad. Az ifjú Walter megérti ezt, megrendülten és alázattal lép be a nürnbergi dalnokok sorába.

Hogy a költő egyúttal cipész, ötvös, szücs, bádgos, pék, fűszeres, szabó, az nem egyszerűen a kézműves-lét magas szellemi színvonalát vagy érdeklődő sokoldalúságát jelzi. Távolról sem arról van szó csupán, hogy a mesterek olyannyira „műveltek” voltak, hogy az önképző-körben jól formált verseket is képesek lehettek írni. A műalkotások nem a műhelyek melléktermékeiként, ráadásként vagy valamilyen hobbi-ügyeskedés nyomán jöttek létre. Az utókor csodálkozik azon, hogy Hans Sachs a „szabadidős tevékenységében” mennyi rengeteg irodalmi művet hozott létre, holott rengeteg dolga lehetett suszterként. Tudni való, a szépen kimunkált cipő akkortájt éppúgy műalkotásnak számíthatott, mint egy ügyesen tető alá hozott szonett. A *techné* sikeres eredményei között nem látszott alapvető különbség művészi rang tekintetében. A műhelyben, a fentiek értelmében, a mű önnön természetes helyeként, a hely pedig önnön természetes működéseként volt jelen. A műhely és a természet ilyen analógiájához a mester-ségbeli és a művészi tevékenység közege mellett a gondolkodás eseménye is társul. Ehhez az összefüggéshez újra Martin Heidegger egyik írása idézhető, a filozófiai „tancella” és környezete kapcsolatáról. „A déli Fekete erdő egyik tágas, magasan fekvő völgyének meredélyénél, 1150 magasan áll egy kis sikunyhó. Alapterülete hatszor hét méter. Az alacsony tető három helyiséget fed: a lakókonyhát, a hálóhelyiséget és egy tancellát. A keskeny völgy alján szétszórva és az ugyancsak meredek szemközti hegyoldalon terjedelmes parasztporták állnak nagy, kinyúló tetőkkel. A hegyoldalon rétek és legelők húzódnak fel az öreg, sudár, sötét fenyőkből álló erdőig. Mindenek fölött tiszta, napos nyári ég magasodik, melynek sugárzó terébe két héja emelkedik széles körökben. Ez az én munkavilágom...” S az „alkotó tájék” fogalmának magyarázata kiemeli, hogy a „filozófiai munka nem egy külön félreeső tevékenységeként zajlik. A földművesek munkája közepette van a helye. Amikor a fiatal földműves a nehéz szánt felvonszolja a meredeken, hogy aztán bükkhasábokkal magasan megrakva egy veszélyes lesiklás során házához vezesse; amikor a pásztor lassú-fontolt léptekkel tereli felfelé állatait; amikor a parasztember a szobájában számtalan zindelyt formál készre a tetőjéhez”, akkor a filozófiai tevékenység az övékkel egyazon jellegű. (*Alkotó tájék*, Tillmann J. A. fordítása.)

Művészet és lokalitás, kultúra és alkotó tájék, szólító nyelv és eleven jelenlét összetartozására kiterve lehet és kell – különösen a most adódó alkalomra tekintettel – a *Műhely* című

folyóirat műhely-létéről szólni. A mai formájában 1990-ben megújult lap történetének első ön-meghatározása nem részletez, azaz nem szorosabban irodalmi, művészeti vagy kritikai stb. orgánium, hanem átfogó jelzővel *kulturális* folyóirat kívánt lenni. Ez nem egyszerűen valamilyen kulturológiai „fordulatot” jelent, sokkal inkább a fenti relációk őrzését. A szabad művészetek és tudományok olyan széles körű fórumát „a belső szabadságukat őrzők” számára, amely például az alkotás, a szellemi autonómia minden tiszteletben tartása mellett, az eltérő, akár természettudományi érdekű szakterületek összetartozását – párbeszédét – is ösztönözni képes. A *techné* közös emberi képességét, a természet szerinti „növekedést”, az élet minden oldala iránti nyitottságot. A hétköznapi élet aktualitása, az itt és most felmerülő kérdések és az általuk bontakozó gondolkodás távlatossága mentén követték egymást a folyóiratnál a művészeti, a társadalom- és természettudományi témák. Nem áthidalni akarták utólag a távolságokat, mivel a közös térben tájékozódó mozgásuk eleve nem ismerte az ittléttől elszakadó, beláthatatlan messzeséget, a kiüresedő-általánosító ideológiákba révülést, annak a szó szoros, térbeli értelme szerint sem. A főszerkesztő egykori szavai szerint „karnyújtásnyira van Párizs, Firenze és Prága”. Karnyújtásnyira, vagyis „kézhez állón”, a kulturális vonatkozások közelsége szerint, az élet így értett „teljességére” figyelve. Ezen belül a képzőművészeti irányultságnak különösen jót tett a lap igényes külalakja, egyedi és impozáns formátuma, mely az egyik védjegye lett a továbbiakban.

A folyóirat „műhelyszerű” működését látványosan jelezte a tematikus számok szerkesztése-illeszkedése. Nem valamilyen divatos aktualitás érdekessége mentén kerültek elő a hívószavak, s nem is valamilyen filológiai „szerves” összefüggés jegyében. Hanem jól érzékelhetően a kitekintés, a kilépés, a jól ismert tájból a messzeségbe induló, ám hátszágát sosem feledő kaland vállalásával, mely az utazó gazdag élményeit hozhatja vissza megmaradó otthona meghitt köreibé. Az első ilyen összeállítás a szürrealizmus kapcsán mozgatta meg a hazai szellemi közéletet – olyannyira sikeresen, hogy kisvártatva vissza kellett térni hozzá, egy újabb kiadvány erejéig. A témák hol a modern kultúra egyes kulcsszavait érintették, minden tudálékos sztereotípiá nélkül (a pszichoanalízistől a labdarúgásig, a várostól a biciklig), hol kiemelkedő (egykori) kortársainkat helyezték reflektorfénybe Weöres Sándortól Márai Sándorig, hol pedig életkörülményeink jellegzetességeire kérdeztek (a folyótól a vonatig), újabbban pedig a távol-kelet világát idézték meg. Így gazdagodott-növekedett a folyóirat szellemi tere, *helyet* adván annak a *működésnek*, mely közelre hozza, saját létében kézhez állóvá teszi a legnagyobb messzeségek üzenetét is. Az angyal-szám kiemelte a hírhozatal feszültségét, így az angyali közvetítés „veszélyeit” és egyúttal otthonossá váló bensőségességét, az álom és az emlékezés témáinak tárgyalása pedig új oldalakról mutatta be kultúránk alapvető antropológiai meghatározóit.

Természetes, hogy e szerkesztési koncepció magán viselte a főszerkesztő keze nyomát. Az olvasók számára külön érdekesség lehet – a műhely-létforma velejárójaként – Villányi László költészetét és a folyóirat számait-különszámait együtt, egymásra tekintettel figyelembe venni. A kettő nem egyszer feltűnően rimel egymásra (Győr városától a kerékpározásig), s nem csak tematikailag: a különszámok közül például az *álom* vagy az *emlékezés* motívumai poétikailag is jól észlelhetően vannak jelen a Villányi-líra nyelvezetében. Ezek az átélések úgyszintén egy „alkotó tájék” részeként tűnnek elő, ahol a szubjektív mozzanat konkrét cselekvésekkel írja bele magát a tértapasztalat jelenvalóságába. A versben beszélő alany külső kapcsolatokkal, eredendő vonatkozásokkal összefonódva kötődik a tájhoz, teremt a legendákat, a környezetével közös alanyi sors alkotásait. Villányi Lászlónak úgy otthona Győr és vidéke, ahogy Anakreónnak vagy Alkaiosznak a görög szigetvilág, vagy később Hölderlinnek a Neckar vidéke, Petőfinek az Alföld. S mint ilyen, a költő térérzékelése közeli rokona a rilkei „belső világtér” fogalmával jellemezhető állapotnak, ami persze nem a szubjektum általi birtoklást, hanem az odatartozást, a világban-lét formáját jelenti. Eszerint szerkesztette a *Műhely* című folyóiratot is – azaz a számokban úgy tette az olvasó számára az eszmélkedés középpontjává az általa meghívott-felvetett gondolatot, ahogy a műhely kreativitása teszi a világ középpontjává a helyet, ahol az alkotás az emberi létezést mint olyat megnyitni-előhívni enged, s azt elrejtetlenné teszi.

Mindezért, bár a jelen pillanat aktualitása – melyet köztudottan ez a szám prezentál – magába foglalja a műhely mesterétől való búcsúzás gesztusát, nagyon is remélhető, hogy éppen a műhely-lét szelleme és gyakorlata nem fogja őt távolra engedni. A *Műhely* akkor marad igazi műhely, ha ez így fog történni.

GERGELY ÁGNES
Ráchel siralma

Mondják, a halál hamuszínű,
körülotte család barangol,
égővörös színek közül
kilépsz az alkonyatból.

Sohasem jártam Toledóban.
Katedrális ódon és kerek
vagy szegletes. És fényben úszik.
Mint minden, amit elképzelek.

Mikor jössz vissza? Megismersz még?
Mit kezdünk egymással mi ketten?
Gyászolni tudsz? Szeretni tudsz-e?
Hol a rögeszme, amit megöleltem?

2018. augusztus

Krajcsóvic Éva: Morandi studio

JUAN GABRIEL VÁSQUEZ

A regény: a fehér térkép

Öt éve Salvador Gambia író társam meg én, nagy örömkre, nyilvános beszélgetést folytathattunk Carlos Fuenteszel, akinek nem egy műve új irányt szabott olvasói életünknek. A társalgás vége felé Gamboa megkérte Fuenteset, mondana öt regényt, amit mindenkinek el kellene olvasnia. Fuentes ekkor lassan kinyújtózta hosszú, zongoristához illő ujjait, amelyeket a kor és a kemény billentyűk kissé már göcsörtössé tettek, s megzengette sztentori hangját:

A Don Quijote, a Don Quijote, a Don Quijote, a Don Quijote és a Don Quijote.

Virginia Woolf azt mondja, ha évente újraolvassuk a Hamletet, és leírjuk a hozzá fűződő gondolatainkat, az ahhoz fogható, mintha az életrajzunkat írnánk, mert a nagy művek idővel változnak ugyan, mégis olyanok, akár a tükrök, megmutatják, mi hogyan változunk. A *Don Quijote* folyamatos olvasása során az elmúlt években arra a döbbenetes meggyőződésre jutottam, hogy a regény nem az, aminek egykor hittem, vagyis nem a legkiválóbb eszköz, melyet ember valaha is meg-, illetve kitalált önmaga megismerésére, hanem sokkal egyszerűbb a dolog: a regény legnagyobb találmánya maga az emberi lény. Más szóval (újabb megdöbbentő javaslat), a regény alkotta meg azt a módot, ahogyan vagyunk. A meg- vagy kitalálás szót használom, nem feledve, ami annyira tetszett Henry Fieldingnek, ennek a nagy Cervantes-örökösnek: a meg-, illetve kitalálás, latin eredetijét (inventio) tekintve, felfedezést jelent. Kitalálni valamit (mondják), amit mi, regényírók teszünk, nem más, mint felfedezni: felfedezük az emberit, felderítjük az emberi jelenség rejtett zónáit, elkalandozunk létezésünknek és tudatunknak azokra a helyeire, ahová másképp nem lehet eljutni, aztán visszatérünk és elmeséljük, mit találtunk: íme, ez a regény legfőbb erénye, ettől középpont, ettől helyettesíthetetlen.

De mit is jelent ez pontosan? Melyek ezek a helyek, ahová csak a regény érhet el? Képzelnék bele magunkat a világba, amelyben Cervantes a *Don Quijotét* írta. Sok dátum merült már föl a regény megírásának kezdetét illetően, ám a legvalószínűbb feltevés szerint e kezdet a XVI. század utolsó évtizedére eshetett. Az ezt megelőző száz évben világegyetemünk szinte a felismerhetetlenségig átalakult: felfedeztük, hogy Földünk sokkal kiterjedtebb – hiszen van rajta egy új, titkokkal teli földrész a tengeren túl –, emellett már azt is tudtuk, hogy a föld, amelyet taposunk, kering a Nap körül, és nem fordítva.

Kolumbusz és Kopernikusz felfedezései megingatták nem egy bizonyosságunkat, megcáfolták számos megcáfolhatatlannak hitt igazságunkat, amelyre egészen addig a magunkról alkotott képet építettük. Csak néhány felfedezés kellett, s a monolitikus, abszolút igazságok és elnyomott eszmék régi világa, értékrendje és hierarchiája repedezésnek indult.

Cervantes része ennek a felfordulásnak. Don Quijote, akárcsak Kolumbusz és Kopernikusz, új földrészt fedez fel. (Egy napon, 1600-ban Giordano Bruno meghal az inkvizíció máglyáján Itáliában, egyebek mellett azért, mert hitt benne, hogy más naprendszerek megléte is lehetséges; én mindig kedvettem lettem a gondolatban, hogy nagyjából ugyanekkor, Spanyolországban, már Cervantes is hitt egy földrészben, ahol addig senki sem járt.)

Nehéz nevet adni ennek a földrésznek, mivel Cervantes újdonsága sokrétű; de mikor azt mondtam, Don Quijote találta ki nekünk azt, ahogyan vagyunk, a regény két világformáló hatására utaltam, két rendkívül összetett szemléletváltásra, amelyet pallérozatlan és durva

dolog lenne néhány szóban összefoglalni. Mégis, két szó jut most eszembe, amelyek, akár a jéghegy csúcsa, éppen csak jelzik annak hatalmas tömegét (s említésükkor, noha restellini való, bevallom, a szükségszerű rövidítés szándéka vezet). Két szó, ahogy mondom: emberség és ironia.

Cervantes valamiféle viszonyulást kér tőlünk hőseihez, s ez a viszony forradalmi a prózában irt fikció történetében: sem a lovagregények, sem a Thomas Malory-féle kerekasztal-legendák, sem pedig az antik regények – Apuleius vagy Héliodórosz, példának okáért – nem igényelték tőlünk, hogy nagyon mélyen beleéljük magunkat férfiak és nők érzelmeibe, akik nem voltak istenek, sem nemesek, sem hősök, sem fantázia szülte teremtmények, mint az a szegény, számárrá változott Lucius.

Cervantes találmánya azt sugallja, hogy a közönséges, mindennapi ember, akit nap mint nap látunk, aki hétköznapjaink társa, mélységesen érdekes, de mélységei, érdekessége láthatatlan. Egyetlen igazi előzményét tudom csak említeni: Lazarillo Tormest. A pikareszk kópét, akinek elbeszélését az életről és a társadalomról rajzolt képe miatt indexre tették és az inkvizíció máglyáira vetették (már megint azok a máglyák!). És, való igaz, még ennél is tovább mehetünk: e nélkül az anonim könyv nélkül, a *Lazarillo* alapos elolvasása nélkül Cervantes nem tudott volna eljutni a *Don Quijoté*hez. A legfontosabb azonban az, hogy a Búsképű írója átveszi és látomássá alakítja a névtelen szerző megérzéseit; a világban létezés módjává: a beleélés módjává teszi.

Kundera *Az elárult testamentumokban* mond valamit, ami mindig is tetszett nekem: a nyugati társadalom szereti az emberi jogok társadalmának feltüntetni magát, holott az embernek, mielőtt jogai lettek volna, egyéniül kellett megalkotnia és elfogadtatnia magát; ehhez azonban az európai művészetek hosszadalmas tapasztalatai kellettek. Mindenekelőtt a regény művészetéé, amely arra tanítja az olvasót, hogy kíváncsi legyen másokra, és próbálja megérteni a magáétól különböző igazságokat.

Így is van: a regény teremti meg az egyéniség fogalmát. Ha érdeklődés ébred bennünk mások iránt, ha hozzászokunk, hogy megkíséreljük a miénktől eltérő igazságok megértését, a regény új teret nyit előttünk egyéni, de állampolgári életünkben is. A nagy görög tragédiák egy élethelyzet tanúivá avatnak bennünket, és a szereplők látható cselekedetei révén azt akarják, hogy félelmet és részvétet érezzünk, ahogyan azt Arisztotelész megfogalmazta. De sosem szűnünk meg kívülről szemlélni a helyzetet: amint mondom, mindvégig tanúi vagyunk mindannak, ami a másikkal történik. A regény forradalma, a regényé, amely belülről látatja a szereplőket, ebben a ma oly egyszerűnek látszó tényben ragadható meg: az olvasás során mi mi vagyunk, de egyben ők is; kívülről látjuk Raszkolnyikovot vagy Madame Bovaryt, de egyszersmind mi ők vagyunk, Raszkolnyikov vagy Madame Bovary. Az eredmény: önmagunkat fedezzük fel, s hozzá úgy, ahogyan még soha korábban; távoli s mégis bensőséges, egyszersmind előre teljességgel megmondhatatlan, meglepő szemszögből látunk a világra. A regény mondja el, hogy kik vagyunk.

A regények erkölcsi szondák. Sőtét, ismeretlen helyekre bocsátjuk fel őket; a tőlük, velük hozzánk érkező fényjelek a világ újfajta megtanulását teszik lehetővé számunkra, megfejthetjük összetettségét (a miénkkel együtt), megláthatjuk jellemünk kettősségeit, sokrétűségét, ingtagságát.

Ford Madox Ford ugyanezt állítja egyik csodálatos könyvében. Ford szerint a regény Diderot-val és nyomban

Krajcsovics Éva: Két állvány képpel

utána Stendhallal kezdi felismerni magát, vagyis azt, hogy mire képes, melyek főbb erényei, és meddig terjed hatásköre (cselekvési tere).

Ezen a ponton hirtelen nyilvánvalóvá vált, hogy a regény, mint olyan, képes és alkalmas rá, hogy mélyrehatóan komoly és sokoldalú viták tárgyaként tartsák számon, következőképp olyan eszközként, amely alkalmas az emberi jelenség mélyrehatóan komoly tanulmányozására.

Figyeljük meg, a ‚komoly’ melléknév s az őt kísérő módhatározó, a ‚mélyrehatóan’ ismétlődését. A Diderot-t és Stendhált elválasztó évtizedekben – a pontosság kedvéért *A mindenmindegy Jakab* és a *Vörös és fekete* között – a regény még küzd az elismertetéséért, a művészetek közt elfoglalt helyéért; még feszült a viszonya saját komikus forrásaival (Rabelais, a *Quijote*, a *Tristram Shandy*). És mégis, miként Henry Fielding a *Tom Jones* egyik helyén kinyilatkoztatja: „[...] táplálékunk, amit ajánlunk, nem egyéb, mint az emberi természet.” A regénynek még évtizedekre volt szüksége, hogy kiaknázza Fielding felvetését és felismerje, a maga mögött hagyott másfél évszázadban nem is tett semmi egyebet, hogy az-

után be is lássa: amit Diderot javasolt, alighanem magával a mibenlétével azonos.

De hadd térjek vissza Ford szóhasználatára.

Elsőként is: a regény és a sokoldalú megközelítés. Nem tudom, Ford gondolt-e Cervantes-re, amikor idézett sorait írta, de a regénynek ez az alapvető jellegzetessége, hogy egymással merőben ellentétes, mégis egyaránt érvényes eszmék és értékek terrénuma, ez a *Don Quijote* egyik nagy leleménye (ismét azok a nagy felfedezések!). Fordnak e pár szava egész világszemléletet sűrít, azt nevezetesen, hogy a világ, lényegét tekintve, regényes, hiszen a sokoldalú megközelítés a szerző kényszerű semlegességét igényli, a szerzőt, aki nem menti fel, de nem is ítéli el a szereplőit: az olvasó olyan területre téved, ahol, Kundera szerint, a morális ítélet felfüggesztetik és csak a megértés vágya vezérel bennünket. És valóban, ebben a sokoldalú beszédmódban nagyon is lehetséges, hogy a szerző eszméi, vélekedései, meggyőződésai vagy előítéletei szükségszerűen zárójelbe tételnek, mellékések maradnak.

1872 januárjában Anna Sztjepanova Pirogov, Tolsztoj Jasznaia Poljana-i szomszédasszonya házasságtörő vi-

szonyba keveredett és a vonat elé vetette magát, miután a szeretője elhagyta. Tolsztojt annyira felkavarta az eset, hogy nyomban nekifogott az *Anna Karenina* megírásának, méghozzá abban a meggyőződésben, hogy az öngyilkosság az asszony bűnhődése volt, házasságtörése miatt. Am ahogy az író előrehaladt a regényben, a bűnös alakja óhatatlanul egyre nagyobbá, összetettebbé vált. Tolsztoj egyre mélyebben látott bele a hősnő lelkének szakadékaiba, férjének – a rend, az erkölcs, a keresztény értékek képviselőjének – figurája viszont mindinkább zsugorodott. Végül Anna morális nagysága kiáltó ellentétbe kerül Karenin megvetésre méltó közepszerűségével: Tolsztoj, a regényíró fölébe kerekedett Tolsztojnak, az erkölcsösöznek. A regény tisztábban és messzebbre lát a szerzőjénél.

Másodszor: a regény kutatómunka. A kutatás tárgya pedig az ember mibenléte, az ember 'esete'. „The human case”; ezt a kifejezést is szeretem. Az emberi, mint probléma, mint rejtély, misztérium; az emberi, mint sosem látott, felderítetlen, ismeretlen terület. Emlékirataiban Joseph Conrad (akinek a regényei melleleg formába öntötték Ford elképzelését a műfajról) elmesél egy epizódot a gyerekkorából, amikor úgy kilencéves lehetett. Afrika térképét nézegetve egyszer csak rábökött a földréz közepét elfoglaló fehér foltra, amely a titokzatos ismeretlenséget jelképezte, és azt mondta magában: „Ha megnövék, elmegyek oda.”

Es meg is tette, nyilván. Negyedszázaddal később elutazott a Stanley- (ma: Boyoma-) vízesésekhez, végighajózott a Kongó folyón és naplóba foglalta emlékeit, tapasztalatait. Az utazás után kilenc évvel pedig megjelent Angliában egy három részletben közölt, sejtelmes című kisregény, *A sötétség mélyén*. A történet hőse egy férfi, aki felhőzik egy folyón, addig felderítetlen földre hatol be, hogy kimentse onnan valakit. Útja során felfedezések birtokába jut (erről a másik emberről és saját magáról); új ismeretei félelmetesek, de egyszersmind szükségszerűek. Ezt teszi minden értékes regény: feltérképez, felfedez egy addig felderítetlen tartományt, s az utazás eredményei kitöltik a térkép fehér foltjait. A fehérfoltos térkép az ember létezési módja, a titokzatos kontinens, amelyet a regény apránként felfedezett, megvilágított minden egyes új hódításával, mi, olvasók pedig a kutatóhajó utasai vagyunk. Egész országrészek vannak a térképen, amelyek már nem fehérlelek, mert bejárták őket a nagy regények. A múlt csekélyebb mértékben ismeretlen, amióta Marcel beleáztatta madeleine-jét egy csésze teába; lényünk bizonyos zugolyai, többnyire a legrettegettebbek, már kevésbé fenyegetőek azoknak, akik belebújnak Dosztojevszkij egérlyukába, vagy egy asztalhoz ültek a Nagy Inkvizítorral. A *Per* megismertetett bennünket valami lidérces valósággal (de úgy is mondhatnám, valami valóságos lidércnyomással), amelyben még sosem vendégeskedtünk, és ugyanez történt a *Száz év magány* esetében: ezek határokat nyitó regények voltak, és gazdagították, kitérítették ismerős világotunkat. (És manapság, ha valaki felkiált, hogy ez egy karkai helyzet, vagy valaki szerint „ez tiszta mágikus realizmus”, nem is szükséges, hogy az illető olvasta legyen Kafkát vagy García Márquez, úgy is tudják, mire céloz.) Ha nincsenek ezek a regények, helyük, tereik máig rejtve volnának előlünk, máig nem volnánk képesek látni őket, vagy ha netán mégis feljűk tévednénk, nem ismernénk fel, hol vagyunk. És ettől sokkal szegényebbek volnánk.

Ismét Conrad: „Csupán az emberi képzelet által nyeri el igazságát a ténylegesen, letagadhatatlanul létező. Nem az invenció, a találékonyság, hanem a képzelet a művészet s egyben az élet legfőbb ura.” Conrad, persze, nem abban az értelemben használta az invenció szót, amint azt Fielding hagyományozta ránk, s amint én is használtam a

fentiekben. Ő mintha azt mondaná, a regényíró nem pusztán mesés történetek megalkotója; ami felhatalmazza, hogy művésznek tekintse magát, az a képzelőerő. Amit én még kiegészítenék egy jelzővel: az erkölcsi. Az erkölcsi képzelőerő nem egyéb, mint amikor valaki képes behatolni valaki más élethelyzetébe, érzelmi, lelki állapotába. Az erkölcsi képzelőerő a visszaadás, ami olyan, akár a kotta, a rajtunk kívül állók életének rendbe szedett hangjegyei, az olvasat, mások rejtélyeinek és titkainak, azaz láthatatlan dimenzióinak olvasata. Az erkölcsi képzelőerő képesség. Képesség arra, hogy odahagyjuk elvont, üres képzeletünket, amelyekbe döntéseinket szoktuk öltöztetni – a haza, az egyház vagy szekta, a párt, a forradalom, a nép, a haladás –, és felfedezzük valamely másik emberi lény konkrét tapasztalatát, valamely embertársunk konkrét, boldogságos, vagy épp szenvedésekkel teli tapasztalatát. Az irodalmi képzelőerő rákényszerít minket, hogy az elvontból a konkrétumba jussunk, és talán éppen emiatt áll olyan élesen szemben minden fanatizmussal és fundamentalizmussal.

A fanatizmus – legyen szó akár politikai rendszerekről, egyházakról vagy egyénekről – ellensége a regénynek; s attól tartok, az ellenszenv kölcsönös. A kényszerítő vágy, hogy a maszkok mögé lássunk, az élettitkok vadászata prózai, de csodálatosan emberi késztetés. Talán a mások rejtégetett dolgainak ismeretétől érzett elragadtatás a feltétele, hogy valakiből jó olvasó legyen, vagy hogy az illetőt bizonyos fajta irodalom kukkolóvá, voyeurré, indiszkrétte tegye. De tudom, a regényolvasók ezektől az indiszkrétcióktól meg is fertőződnek, és a legszerecsesebb esetekben a leskelődésük azzá a kíváncsisággá válik, amiről Kundera beszélt. Erőfeszítéssé, hogy megértsük a miénktől különböző életeteket. „A regény – mondja Elizabeth Costello, a John Coetzee képzeletében született írónő – kísérlet, hogy esetről esetre értsük meg az emberi sorsot.”

A felvilágosodás gondolkodói, akik az új tudományok – a botanika, az állattan, a kémia, a fizika – eredményeinek birtokában igyekeztek bepillantani a természet legeldugottabb zugaiba, egy adott pillanatban merész állítást kockáztattak meg: ha a tudomány választ ad a természet minden kérdésére, akkor bizonyára megteremthető az emberi jelenség tudománya is, amely a mi természetünk kérdéseire is választ ad. Netán az ember mibenléte nem volna legalább olyan érdemes alanya a tudományos kutatásnak, mint a csillagoké vagy a növényeké? Nem volna az ember is tudományosan megismerhető, nem lehetne tudományosan megállapítani szükségleteit és kívánságait, hogy azután tudományosan elégtítsük ki őket? A racionális impulzus, amely számottevő fejlődést hozott a politikában és a gazdaságban, valami nagy űrt is egyértelművé tett. Amint a racionális tudományokat az emberi jelenség tanulmányozására próbálták alkalmazni – váratlanul s még inkább, mint korábban –, olyan teret érzékeltek, amelybe a reáltudományok nem voltak képesek behatolni. Irracionális, ellentmondásos és sötét helyet, amelyet az ismert eszközök nem tudtak felderíteni. Ebben a térben, ezen a helyen laknak démonaink, megvallhatatlan titkaink, zavaros érzelmeink, itt történnek azok a dolgok, amelyek, noha láthatatlanok, életet tesznek tönkre. Ez irracionálisunk, szenvedélyeink és elkövetett vétkeink helye, a vétkeinké, amelyeket szenvedélyeink és esztelenségünk miatt követünk el, a hely, a tér, amelyet sem felfedezni, sem megérteni nem tudnánk, ha nem számíthatnánk e találmányra, mely megvilágítja, s egyben rávilágít arra is, amik vagyunk: e találmányra, amely kitalál bennünket.

Csuday Csaba fordítása

TAKÁCS ZSUZSA

Mérleg

Végigjárta a régi tereket, akár egy
vezeklő, megállt az utcasarkon, ahol
a felismerés érte. Rájött, hogy nem
akarja már, amiért azelőtt megtett volna
mindent, hogy kitartásáért cserébe nem
kéri többé a megfogalmazás kegyelmét.
Hadd legyek közömbös inkább
mindenre, ami kimozdítana innen,
könyörgött távoli Istenéhez.
A semmi súlya alatt a mérleg beszakadt.

Sulyok Gabriella: Rajzvers

BACSÓ BÉLA

Megragadni és felfogni

Aby Warburgról

Aby Warburg egész műve elé odaállítható ez a két kifejezés: *greifen – begreifen*, vagyis annak a szüntelen mozgásnak, vagy inkább állandóan kimozdító tapasztalatnak a jelenléte, amivel az ember úrrá akar lenni azon, amit azonban teljességgel soha nem keríthet kézre, vagyis igyekszik *megragadni* a tovatűnőt és ugyanakkor *felfogni* a megjelenőt. Egyik feljegyzésében, amit a puebló-indiánok földjén tett látogatása nyomán vetett papírra, a következőképpen fogalmazott: az ember, aki megfontolásra képes, el tud emelkedni a Földtől, ám vissza is hanyatlik, azaz szemben az állattal, mely elveszik az ösztönösben, képes a tudatos önállításra, mi több, ebben a polarítások közti mozgásban bepillantást nyer az átmenet fázisába azzal, hogy a tovatűnő képi és jel-elemeket észleli/felismeri, és mint ilyeneket, képileg vagy írásban rögzítheti¹. Az ember észlel és kitapint maga körül és maga által egy világot, aminek aztán ezen az így megragadott és bemutatott „tárgyon” kívül semmi nem felel meg, hol pedig magát állítja ki, mint ilyen mű-tárgyat a maszkirozás vagy a teljes önátváltoztatás formái között. De mindenképpen arra törekszik, hogy *a művön keresztül, vagy a mű által gyakorlati választ adjon arra a kihívásra, ami az élet felől éri. A művészet műve nem pusztá díszítmény, nem a kultúra világtalanított és elkülönült tere, nem is a világtól elforduló pusztá szemlélet gyönyörködése, hanem gyakorlati válasz éppen e művön keresztül arra a világra, amit egyetlen mű sem ural az idők végtelenéig.*² Hiszen minden *kifejezés* (a műben) örzi és magába rejti eredetét, amire válaszként megszületett, és ismételt hasonló értelmű alkalmazása elképzelhetetlen.

Az egyik legnehezebb kérdés a művészet életében, hogy miként és miért következik be egy korszak elmúltával az a formaváltás, ami látszólag szakít a megelőzőkkel és olyan, a még létezőt tagadó és idejétmúltak tekintő fordulatot vesz, ami miatt az új művészet úgy áll előttünk, mint ami még soha nem volt. Ám figyelmes vizsgálat mindig képes megmutatni, hogy valójában ilyen *teljes megújulás* aligha képzelhető el, nemcsak azért, mert a formakincs bizonyos értelemben minden újba bejátszik, s minthogy jelentése állandóan változni és bővülni tud. A már kialakított és elfogadott formakánon rejtve hat és működik, azaz képes *másként, más értelemvonatkozással* visszatérni. Az egykori sohasem múlik el teljességgel. Kiváltképpen igazolható ez olyan művészeti eszközökre és tárgyakra, amelyek az ember szellemi és lelki állapotának megmaradását szolgálják, amire szokásunk szerint a modern művészet tapasztalata során kevésbé szoktunk figyelni. A megmaradó segíti a tájékozódást, egyben begyakorlása azzal az örömmel jár, hogy valami folytán felismerjük annak az örömét, hogy valami így van, nem lehet másként.

Ha az újabb Aby Warburg-kutatás egymásnak olykor teljességgel ellentmondó kísérleteit tekintjük, akkor éppen azt láthatjuk, hogy ez a nyughatatlan kereső elme olyan utakat választott, amiben egyszerre volt jelen az ismétlés és megmaradás, illetve a változás és továbblépés művészetelméleti és -történeti gondolata és az erre megkísérelt válaszok együttese. Egy azonban biztos, hogy Warburg számára minden, amivel az ember megteremtette önmaga, világa és az őt meghaladó képét, ennek kifejezését, egyaránt és egyként jelentőséggel bírt. A művét ismerő kutatók számára talán most válik egyértelművé (belevék és naplóbejegyzések, szövegválatok elmúlt évekbeli közlése után), hogy Warburg visszatérése a szanatóriumi keze-

lés végeztével a korai kutatási témájához nem a véletlen műve, hanem egy ponton annak megnyilvánulása, hogy lényeges felismeréseket szerzett az észak-amerikai indián törzsek szokásainak és eszközhasználatának vizsgálata során; másrészt, hogy az ebből levont következtetés, mely szerint az ember az elkészített, vagy magára öltött (maszk, ruházat, állatimitáció) „művek” folytán valamit megidéz, megjelenít, akár önmagát teszi és alakítja azzá, amit ki akar fejezni. Ennek a törzsi, ekkor még döntően „primitívnek” nevezett művészetben megmutatkozik az a vonatkozás, ami számunkra mindinkább háttérbe szorult, nevezetesen, hogy amit bemutatnak, az nem holmi jelentés nélküli szokásrend vagy pusztá játék, hanem annak lehetősége, hogy ezen keresztül megidézzék azokat a hatalmakat, áldozzanak azoknak a hatalmaknak, amelyeket így igyekeztek befolyásolni. S ne feledjük, a művészet – bármilyen korban és formájában is tekintjük – valami nem közvetlenül létezőnek a megidézése és előadása, ami ettől fogva *jelen van*, és még ha csak rövid időre is, de képes fogást találni rajta. „A művészi aktus mintegy semleges megragadás (ein neutrales Greifen), ami nem változtatja meg a tárgy és alany közti viszonyt valóságosan, hanem csak /.../ szemmel felfog és visszaad.”³

Warburg 1923 tavaszán tartotta a *kigyóritusról* jól ismert előadását, aminek helyét az életművön belül érdemes újra meghatározni, holott Fritz Saxl Warburg halála után rövid idővel egy rá emlékező előadásban megfontolásra méltó kiindulásnak tekintette ezeket a szövegeket. Első és döntő állítása, hogy az egykori (1895–96) utazás hatása elsősorban abban nyilvánult meg, hogy az ott szerzett tapasztalat nyomán képes volt az *európai történelmet az antropológus szemével látni, amiből következett, hogy az európai művészetet nem az individuális teljesítmények elkülönültségében, vagy korszakokat határoló stílusok mentén szemlélte*. Nyilvánvalóvá tette, hogy kora-reneszánsz műveinek vizsgálata éppen arra irányult, hogy mit és miért vettek át a pogány-antik hagyományból és ábrázoláskultúrából, amivel a művészettörténet vizsgálati módszerét kiterjesztette a vallástörténetre, az antropológiai mimikus és gesztusnyelvre, vagy éppen arra a szociális életet szervező szempontokra, ami a táncban, vagy éppen mitikus alakok megjelenítésében jutott érvényre. Ahogy írta Warburg az előadásban: „A puebló indián nemcsak földművelő, hanem vadász is. A pueblók tápláléka hús és kukorica. Maszkos táncaikat, melyek első pillantásra életük hétköznapi folyását kísérő ünnepi látványosságnak tűnnek, valójában eszköznek tekintik, melynek segítségével mágikus úton élelemmel látják el a közösséget. A maszkos tánc természeténél fogva komoly, tulajdonképpen harci jellegű, tudatos aktus a létért folytatott küzdelemben (eine ernsthafte kriegerische Massregel im Kampf ums Leben).”⁴ A rituális bemutatás, mint aktus a kedvező és elérni vágyott eredmény közé iktatódik a maga *szimbolikus* kibontásával, aminek ismétlése nem pusztá tánc vagy ismétlés, hanem az állandó küzdelem a fennmaradásért. A szimbolikus formaalkotás a teljeseledést elővételezi, miként minden szimbólumhasználat többet mutat, mint önmagát, úgy is fogalmazhatunk – miként Cassirer⁵ tette –, a szimbólum annak az *igazságát* célozza, amire és amiként alkalmazják, s mint ilyen, változó igazságtartalmak hordozójává válik koronként. A szimbólum mindig megerősítést követel azoktól, akik ennek jegyében szemlélik a rájuk mért világot és benne az embert, mint másokkal

élő, másokra utalt lényt. „A legközelebbi zsákmányt megkaparintó primitív ember és a cselekedeteit megtervező s azoknak eredményével számoló felvilágosult ember között helyezkedik el az az ember, aki maga és a világ közé szimbólumokat iktat.”⁶ Itt vezet be a Greifmensch és a Denkmensch közé azt a művészettel élő emberfogalmat, aki valamilyen céllal *mágia és logosz* kettős hatása mellett ad választ arra, ami fennmaradásához segítségére lehet. A szimbólum olyan *instrumentum*, olyan eszköz, ami mindkét irányban alkalmazásra kerül, vagyis szolgálja az őt meghaladó hatalmak előtti hódolatot, s egyben biztosítja a célt elérni vágyó szimbolikus tett végbevételét. Warburgnak ez az egyszerre antropológiai és művészetelméleti megfigyelése későbbi vizsgálódásában is meghatározó, amire még visszatérek.

Ahogy már Saxl figyelmeztetett, a szimbólum, vagyis a kígyó mint a vilám-szimbólum, annak a hatalomnak az elismerése és „kezelése”, ami meghaladja erőit, ezzel a szimbólumban a maga számára érthetővé tett valamit, aminek megjelenése újra és újra fenyegette életét, birtokát stb. Ez az ön-alá-vetés a szimbolikus megjelenítésben olyan kapcsolódást biztosít a személyen kívülivel, melynek során aláveti magát a mimikus aktusban egy olyan erőnek, amit ezzel a rituális/vallási aktussal igyekszik megbékíteni. Warburg hangsúlyozta, hogy a *kollektív vallásosság megnyilvánulása* (ein Dokument sozialer Frömmigkeit), vagyis itt a közösség együtt részesedik abban a „kegyben”, hogy a fenyegető elemet megbékítik. Az állatábrázolás ezeknél a törzsek-nél egyben arra is utal, hogy az ősök világa elválaszthatatlan az állattól, így ezek jóindulatát a közösség számára félelemtelit rettegés (verehrende Furcht) közepette és hódolattal igyekeznek megszerezni.

Saxl világos vonalat húz az antropológiai elemzés és Warburg kései művészet-történeti elemzései között, amikor állítja, hogy az antik elemek átvétele – ami soha nem pusztán ismétlése az egykorinak – lehetővé tette a gesztusok és felfokozott kifejezőformák használatával azt, hogy bemutathassák az embert legmélyebb érzelmenyilvánításai és vágyai közepette. Maga írja: „a szimbolikus formák az emberi tapasztalat mélyébe vésődnek /.../ a szimbólumokban erő, félelem és szorongás sűrítve ölt alakot. S mivel a mélyből feltörni tudnak, és egyidejűleg kifejezik ezt a mélységet, a szimbólumok abban a furcsa közegben/médiumban, amit Warburg és mások kollektív emlékezetnek neveznek, képesek a túlélésre.”⁷

Kevesen ismerték jobban Warburg eredeti szándékát, mint a vele a legszorosabb munkakapcsolatban levő Fritz Saxl, aki ebben az utolsó megjegyzésében éppen arra figyelmeztetett, hogy a szimbólum olyan elem és közeg része, amelyben a kollektív emlékezet képződik. A kollektív legyen az a ritus része és általa képzett, vagy éppen az alkalmazott képek szimbolikus erejű megjelenítése, mindig azt célozza, hogy túl az egyes emberen megtalálja az összetartozás és együttlét formáját. Franz Boas, akivel Warburg a legutolsó időkig kapcsolatot tartott, a primitív népek szimbolizmusában megmutatta, hogy a dísz egyszerre képes az esztétikai hatást és ezen túlmenően jelentést is közvetíteni: „... az egyszerű, vörösre festett cédrusfahécs díszek, amelyeket Brit Columbia indiánjai tesznek fel, ilyen hatásúak (forma és rituálé – B. B.), mert a díszítő függelék azoknak az adományoknak a jelké-

Sulyok Gabriella: Ismerős vidék III.

pei, amelyeket viselőjük természetfeletti védelmezőjétől kapott”. Majd felteszi azt a döntő kérdést: „... léteznek-e határozott képzettársítások a forma és jelentés között, és kísérik-e ezeket az asszociációkat erős érzelmi reakciók?”⁸ A válasz nyilvánvalóan az, hogy a formák és a jelentés között állandó elmozdulás van, jó példa lehet erre, amit Boas maga idézett fel a háborús propaganda során alkalmazott szimbólum kapcsán: „Az első világháborúban plakátokon alkalmazták a véres kezét, hogy a lakosságot gyűlöltre izgassák, mert a német katonák állítólagos kegyetlenségének szimbóluma volt, s ezt az asszociációt szóban és írásban kitartóan erősítették. Más környezetben a véres kéz a szenvedés és az áldozat szimbóluma lehet, mint a templomok falaira vagy szentélyekre festett vörös kéz.”⁹ A szimbólum tehát *poláris*, önmagában ellentétébe forduló elemeket képes a kollektíva számára közvetíteni, de lényege szerint a szimbólum, mivel mindig elválik eredetétől és önálló létezésre tesz szert, képessé válik teljesen ellenétes szándékok megjelenítésére. Így rögzíti például Warburg a Luther-kori képpropaganda korában az alkalmazott képi elemek ellentéző, vagy inkább rejtve kifejező szimbolikus használatát¹⁰. Warburg nem egyszerűen a visszatérés vagy az utóélet kérdéssel foglalkozik, hanem éppen ezzel a rejtve módosuló hagyománnyal, amely az antikvitást sem hagyta érintetlenül: „A démoni ókor újjáélesztése (Wiederbelebung) pedig, mint láttuk, a beleérző képi emlékezet egyfajta poláris funkciója révén megy végbe.”¹¹ Ez tenné lehetővé Warburg szerint a *kultúratudományi képtörténet* felől újragondolt művészet-történet és vallástudomány összekapcsolását, amely éppen ezeket a polarításokat, rejtett feszültségeket, ellentéző jelentésmódosulásokat vizsgálná, amivel megállapíthatná a képeken/ábrázolásokon/jelképeken végbement történeti-poláris változásokat, s ezzel a kollektívum emlékezetében zajló mozgásokat is detektálhatná.

Nem előzmények nélkül való ez az emlékezetre irányuló figyelem nála, hiszen már R. Semon *mneme* gondolatára is felfigyelt, amely őrzi *energetizáló erejét, mivel a beíródó (engramm) emlékezeti nyom egyfajta ismételt*

érintettségre aktiválódik, visszatér az előidőkből. Joggal nevezte ezt Gombrich¹² – éppen Warburg találó kifejezésére utalva – *energiakonzervnek*, amiben a szimbólum időközön túl megőrződik, és újra hatásképessé válik. Ennek a szimbólumfogalomnak döntő eleme, hogy egyszerre lesz az eltérő idők egyidejű bemutatásának lehetőség feltétele, vagyis úgy tesz valamit láthatóvá, hogy magába foglalja önnön eredetét, vagyis az értelmező nem mással, mint az időket átfogó és jelentéseket egybegyűjtő jelenséggel találkozik, vagyis minden történeti egyértelműséget kikezd. Emögött nem feltétlenül kell – mint Didi-Huberman állítja – az elfojtott visszatérésére gondolnunk, ahogy azt sem hiszem, hogy egyfajta szimptóma-olvasat lenne a megfelelő elgondolás, azt azonban aligha lehet kérdőre vonni, hogy Warburg válasza döntően, mint már Saxl utalt rá, a képek antropológiája felől keresendő. Didi-Hubermann szerint, ami kifejeződik, az nem az intenció reflexe, hanem az elfojtott visszatérése a képekben, s ezt az etnológiai útjai során sajátította el: „Először az etnológia tanította meg arra (utazás a hopi indiánok földjére), mi a primitív (értsd kezdeti, ősi – B. B.), és az orvoslásból nyerte ki a szimptóma ismeretét, hogy a tradicionális művészettörténetet a képek antropológiájával felválthatta...”¹³ A szimptóma valamit jelez, valaminek a helyére áll, vagy pótol, ennyiben a képek használata valóban szimptomatikus lehet, azaz úgy jelez, hogy mást mutat, s ezzel eltakar valamit, aminek a helyén képződik.

Nem véletlen, a világháború olyan, az emlékezet egészét érintő változásokat, sőt torzulást hozott, amiben, és ami mentén kérdéssé vált az összetartozás, a kollektívum jelentősége. Halbwachs mondta ki, miközben a kollektív emlékezet kérdését vizsgálta 1925-ös könyvében, hogy „az egyén elméjében felbukkanó emlék csak akkor válik érthetővé, ha a megfelelő csoport gondolatvilágában helyezük el”.¹⁴ Ezzel redukálta a másik megértésének legfőbb előfeltételét, azt a közös/kollektív emlékezetet, s persze leginkább azzal, hogy eltérő keretek között tűnhet fel egyazon esemény, amire nincs közös válasz. Ezt pedig

a művészet éppúgy érinti, mint mindent, amire az emlékezet irányulhat. Ha tetszik, innen visszatekintve a közösrituális tánc, a közösség őseit idéző szimbólumhasználat rámutatott arra a döntő különbségre, ami a modern embert elválasztja a primitív népek emlékezeti munkájától. Amikor a *kigyóritus* végén némi romantikus fennhanggal azt mondja Warburg, hogy a kigyót már nem tiszteli a modern ember, mert feje felett a megzabolózott elektromos „rézkigyó” elfeledtette vele korábbi kiszolgáltatottságát, akkor persze arra is utal, hogy a megváltozott feltételek között kell megértenünk az ember helyzetét a szimbólumok poláris, ellentétező, egymást kioltó használatában.

H. Bredekamp¹⁵ helyes megállapítást tett legutóbbi könyvében, amikor kijelenti, hogy a kigyóritusról szóló kreuzlingeni előadás soha nem látott kompaktságban mutatta meg, hogy az ősi-indigen és európai kultúra miféle egymást átható értelmezést nyújthat a műértés számára. Bredekamp nem csak ezt az együttlátást tette elemzés tárgyává, hanem megmutatta Warburg szüntelen érdeklődését az ősi képi/szimbolikus ábrázolás iránt, amely éppen nem pusztán képszerű megjelenítés, hanem az ember állhatatos kísérlete, hogy megteremtse azt a distancia-viszonyt, amivel magát a térben, világában és a mások viszonylatában elhelyezi. Ez lesz annak a gondolati térnek (Denkraum) az alapja, amiben a jeleket és szimbólumokat használó ember ráésszel (Besonnenheit) önnön helyére és helyzetére. A mnemoszüné-atlaszhoz írott bevezető szöveget lehet úgy értelmezni, mint a képhasználat modern formáival való számvetést, amiben nem csak az vált világossá, hogy a kiemelt gesztusok, képnyelvi elemek milyen módon határozzák meg a kollektívumot mindinkább nélkülöző európai képkultúrát, hanem azt is, hogy a képek állandóan két szélsőség között, szophroszüné és ekstázis¹⁶ között idézik meg vagy emlékezetünkbe a rég feledtetet, kényszerítve ezzel az embert arra, hogy helyét újra meghatározza. Semmi sem kel újra életre, ám minden kérdést intéz az emberhez, amíg van emlékezete és elméje a képek pusztá megjelenítő hatalma ellenében.

- 1 A. Warburg: *Reise-Erinnerungen aus dem Gebiet der Pueblo Indianer*. In u.ö.: *Werke in einem Band*, kiad. M. Treml és mások, 2010, 586–587. („Greifen und Begreifen. Er [der bewusste, besonnene Mensch – B. B.] bewegt sich gleichsam im Halbkreis von der Erde auf und zur Erde wieder hernieder. [...] Er bekommt, obgleich selbst Objekt des Polaritätsvorganges doch einen Einblick in die Übergangsphase, indem er gleichzeitig die sich verschiebenden Bilder- oder Zeichen-Elemente gewahrt und als solche bildlich oder schriftlich fixieren kann.”)
- 2 A. Warburg: *Vom Arsenal zum Laboratorium*. In u. ö.: *Werke in einem Band*, id. kiad., 687. („Den menschlichen Ausdruck im Bildwerk als Prägestück des praktischen bewegten Lebens zu begreifen...”).
- 3 A. Warburg: *Reise-Erinnerungen...*, id. kiad., 587.
- 4 A. Warburg: *Előadás a kigyóritusról*. In u.ö.: *Válogatott tanulmányai*, ford. Széphelyi F. Gy., Balassi-MKF, 1995, 239; németül Warburg: *Schlangenritual*, kiad. U. Raulff, Wagenbach, 1988, 23.
- 5 V. ö. E. Cassirer: *Das Symbolproblem – im System der Philosophie*. In u.ö.: *Symbol, Technik, Sprache*, kiad. E. W. Orth és J. M. Krois, Meiner Verlag, 1985, 18–19.
- 6 A. Warburg: i. m., 239, németül 24.
- 7 F. Saxl: *Warburgs Besuch in Neu-Mexiko (1929/30–1957)*. In: *Ausgewählte Schriften und Würdigungen*, kiad. D. Wuttke, Koerner Verlag, 1980, 319–320.
- 8 F. Boas: *Primitív művészet*. In u.ö.: *Népek, nyelvek, kultúrák. Válogatott írások*, kiad. Boglár L., Gondolat, 1975, 185–186. Boas kapcsán írta C. Lévi-Strauss, ami kétségtelenül hibás, hogy Boas csak a leíró-formális elemzését adta az ősi művészetnek, a szabályosság, a ritmus vagy éppen a szimmetria felől. V. ö. Lévi-Strauss: *Sehen, Hören, Lesen*, ford. H.-H. Henschen, Suhrkamp, 2004, 152.
- 9 Boas: id. mű 188. o.
- 10 V. ö. A. Warburg – *Pogány-antik jóslás Luther korából*. ford. Adamik L. Helikon, 1986. 40–41. o.
- 11 A. Warburg – *Pogány-antik jóslás* id. kiad. 57. o.
- 12 V. ö. E. Gombrich – *Aby Warburg. Eine intellektuelle Biografie*. ford. M. Feinbork, Philo Verlag/EVA 2006. 326. skk. o.
- 13 G. Didi-Huberman – *Das Nachleben der Bilder*. ford. M. Bischoff, Suhrkamp 2010. 311. o.
- 14 M. Halbwachs – *Az emlékezet társadalmi keretei*. ford. Sujtó L. Atlantisz, 2018
- 15 V. ö. H. Bredekamp: *Aby Warburg der Indianer. Berliner Erkundungen einer liberalen Ethnologie*. Wagenbach, 2019, 101–102.
- 16 V. ö. A. Warburg: *Mnemosyne*, Einleitung. In u. ö.: *Werke in einem Band*, id. kiad., 633., valamint Saxl levele a kiadóhoz (1930): „Der Widerstreit, der hier geschildert wird, erschien Warburg nur als ein Beispiel jener in der Geschichte ständig sich wiederholenden Pendelbewegung, in der die Polarität des menschlichen Denkens überhaupt sich auswirkt.” In A. Warburg: *Der Bilderatlas Mnemosyne*, kiad. M. Warnke, Akademie Verlag, 2003, XIX.

BERTÓK LÁSZLÓ

Sírj, ha sírni muszáj

(Firkák a szalmaszálla)

Sarokban

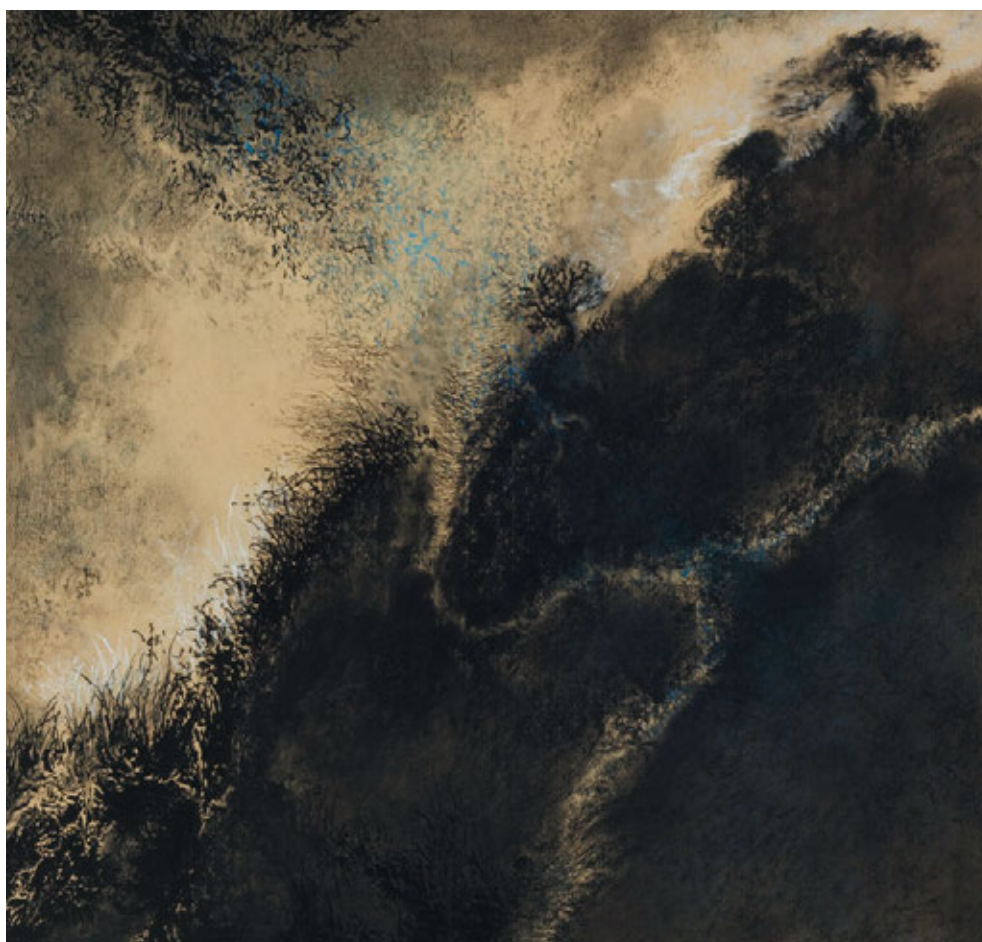
A lakás egyik sarkából a másikig
jössz-mész, motyogsz, keresgélsz valamit.

Ösztönöd

Ami, ha megakadsz, spontán tovább lökőd,
nem ész, nem erő, a maradék ösztönöd.

Bomba

Megkarcolnál mindent, mi utadba akad,
de csak egy magadba zuhanó bomba vagy.

Sulyok Gabriella: Orfeusz útján VI.

Szikra

Ha tetteid a végtelenhez méred,
vállalnod kell a csökkent minőséget.

Kacagj!

Hiszen könnyed is van, igazi műkönnyed,
sírj, ha sírni muszáj, kacagj, hogyha nem megy.

Ennyi

Születik s elmúlik... Ennyi, ha úgy hagyod...
S máris sokkal könnyebb elviselni, ahogy...

Örülj

Ha belátod, hogy a háború elveszett,
örülj, hogy megnyersz még egy-egy ütközetet.

Kötél

Kapd el, ha mint a kifeszített kötéll,
egy váratlan verssor a kezedig ér.

Indulj

Járj az életedért! Évekért? Napokért?
A percet lüktető mozdulataidért...

A cár, a cenzor és a megíratlan előszó

(Alekszandr Puskin három levele
és a Borisz Godunovhoz írt előszótöredékei)

A továbbiakban az olvasó négy olyan Puskin-szöveggel ismerkedhet meg, amelyek egyike sem volt olvasható eddig magyarul. A négy szöveg közül az első hét töredéket tartalmaz, azokat, amelyekről ma az orosz irodalomtudomány azt valószínűsíti, hogy a *Borisz Godunov* elé szánt előszó vázlatként születtek meg. Az első hat 1829 és 1830 között íródhatott, a hetedik 1835–36-ra datálható.¹ Az itt közölt második és harmadik szöveg két levélpiszkozat, amelyeket Puskin egy barátjának, ifj. Nyikolaj Rajevszkijnek (1801–1843) írt. Az első piszkozat még a dráma születésének idején, 1825 júliusában íródott, a második az első hat előszótöredékkel nagyjából egy időben keletkezett. Ezek a levélpiszkozatok talán az első kísérletei Puskinnak arra, hogy összefoglalja bennük mindazokat az orosz dráma művészetre vonatkozó és annak megújítását célzó alapítéteit – az alakok, a nyelvhasználat, a verselés, a drámai forma különösen foglalkoztatta a költőt –, amelyekre a jövőben (amennyiben hozzálat az előszó megírásához) majd támaszkodhat. A negyedik szöveg (és egyben az utolsó itt közölt levél) Puskinnak egy, a kiadójának és jó barátjának, Pjotr Pletnyovnak (1791–1865) intézett írása 1830-ból, amely szintén érinti az előszó kérdését. Ebben a szövegben azonban felbukkan egy újabb téma (leágazás), amelynek kifejtésén Puskin elgondolkodik. A költő felveti annak lehetőségét, hogy a drámája elé szánt előszavában – valószínűsíthetően a korábban felvetett témák mellett – leszámolna az öt folyamatosan, nyíltan, álnéven és anonim módon is végző irodalmi ellenféllal, Faggyej Bulgarinnal is.

Puskin két másik, hosszabb szövegtöredékében – ezek magyarul is olvashatók *Levél a Moszkovszkij Vesznyik kiadójának*, illetve *A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról* címmel –, továbbá számos kisebb, kritikai szövegnek szánt vázlatában, levélrészletében is kifejti a *Borisz Godunov*val kapcsolatban a kortárs orosz dráma művészetéről, a klasszicista és a romantikus dráma különbségéről, a népi színjátszásról, a valóságosság fontosságáról vallott nézeteit.² Ezeket, mivel nem érintik szorosan az előszó történetének kérdését, itt most nem ismertetjük – mindemellett megkerülhetetlen dokumentumai annak a szövevényes történetnek, amely a *Borisz Godunov* Mihajlovszkojében írt szövegváltozatának születéséből (1825), a második szövegváltozat kialakulásának folyamatából (1827–30), végül az öt évig tartó, a dráma megjelentetéséért I. Miklós cárral, Alekszandr Benkendorffal, a titkosrendőrség fejevel és a cenzúrával folytatott küzdelem eseményeiből tevődik össze. A cenzúrával való viaskodásban jelentős szerepet töltött be Faggyej Bulgarin, akiről ma az orosz irodalomtudomány úgy sejtí, ő volt a szerzője annak az anonim iratnak, amely a III. Ügyosztály felkérésére a dráma kézírata alapján kifejezetten a cárnak íródott

titkos beszámolóként, recenzióként. Ebben a szerző többek közt összegyűjtötte a műből kihúzandó részleteket, és határozottan ellenezte a tragédia színházi bemutatóját.

Egyben biztosak lehetünk: Puskin előszóval akarta bevezetni a drámáját. 1830. május 12-én a költő a kiadni vágyott, összegyűjtött műveinek tervezett tartalomjegyzékébe azt írta: „Borisz Godunov tragédia *jegyzetekkel és előszóval*”. Ez a terve sosem valósult meg. 1830. szeptember 9-én Bolgyinóból írja szintén Pletnyovnak: „Mi van a tragédiámmal? Írtam hozzá egy elégikus kis előszót, elküldjem?” (Pór Judit fordítása) Mi lehetett ez a szöveg? Egyes nézetek szerint az itt közölt előszótöredékekből Puskin az ötödikre, más vélemény szerint a hetedikre gondolhatott. Mindenesetre a ma ismert szövegek mindegyike csupán előmunkálatai lehetnek egy jövőbeli előszónak. A költő utójára 1835–36-ban kísérelt meg előszót írni a drámája elé.

Csupán hipotéziseink lehetnek arra vonatkozólag, az előszó végül miért nem született meg. „Ebben valószínűleg a cenzúra okozta nehézségek játszottak közre, és mindenekelőtt az, hogy a költő nem akarta megindokolni és megmagyarázni azt, amit magában a tragédiájában megfogalmazott” – véli Szergej Fomicsev, a dráma egyik kutatója.³ Hozzá kell tennünk viszont: Puskin azzal is szembesülhetett elképzelt előszavának megírásakor, hogy az a benne felvetett és levezetni vágyott irodalomtörténeti, történelmi, kulturális, közéleti és áttételesen családörténeti problémák kifejtésével egy rendkívül megterhelt szöveg lenne. Olyan dichotómiák sorjázta volna benne, amelyeket nem tudott feloldani, vagy amelyek feloldásának nem látta értelmét. *Egyszerre* akarta kifejteni és megoldani a Shakespeare nevével fémjelzett, népi kontra udvari színjátszás, az orosz kontra nyugat-európai dráma művészet és színjátszás kérdését; a verselési hagyományok és azok megújításának, a valóságosság kérdésének a problémáját; szerette volna világosan kifejteni a nézeteit a klasszicista versus romantikus dráma tárgykörében; továbbá beleütközött olyan kérdésekbe is, amelyek a saját családját, származását érintették, és amelyeket egyfelől Byron (és az angol írónak a saját, ősi származáshoz fűződő viszonya), másfelől a Puskin családnak és magának a költőnek az orosz történeti (ún. ősi) és az új nemességhez fűződő kapcsolata felől akart megválaszolni. Önmagában már e legutóbbi kérdéskör is – annak a történelmi krízisnek a felvillantása, amelybe az ősi bojárság az állandó intrikák, árulások és összeesküvések révén került – olyan sok korabeli érzékenységet sértett volna meg, hogy Puskin végül elállt a tervétől.⁴

Ezért is írja egyhelyütt, hogy előszava botrányt okozna. A tragédia szövegét Radnai Annamária és Térey János fordításából idézzük.

- 1 A szövegközléshez készített kommentárok és a *Borisz Godunov* előszótöredékei elé írt bevezető a legújabb orosz kritikai Puskin-kiadás jegyzeti és tanulmányai alapján készült. L. Пушкин А. С., *Драматические произведения*, szerk. Виролайнен М. Н. és Лотман Л. М., А. С. Пушкин Полное собрание сочинений в двадцати томах 7 (Санкт-Петербург: Наука, 2009). A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa.
- 2 Puskin Alekszandr, „Levél a Moszkovszkij Vesznyik kiadójának (Письмо к издателю «Московского Вестника»)”, in *Cikkek, történelmi tanulmányok, napló*, ford. Recski Ágnes, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 37–41; Puskin Alekszandr, „A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról (О народной драме и драме «Марфа Посадница»)”, in *Cikkek, történelmi tanulmányok, napló*, ford. Recski Ágnes, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 62–69.
- 3 Фомичев Сергей, „Преодисловие”, in *Пушкин А. С. Борис Годунов* (Санкт-Петербург: Гуманитарное Агентство, „Академический проект”, 1996), 5–22.
- 4 Лотман Лидия, „Историко-литературный комментарий”, in *Пушкин А. С. Борис Годунов* (Санкт-Петербург: Гуманитарное Агентство, „Академический проект”, 1996), 129–359.

Vázlatok a *Borisz Godunov* előszavához¹

1.

A kor szelleme fontos változásokat kíván a dráma művészetben is. Megeshet, hogy még ezek a változások sem fogják beváltani a hozzájuk fűzött reményeket.

Meglehet, a költő, aki a teremtés csúcsein lakozik, pontosan látja a jogos elvárások fogyatékoságát, valamint mindazt, ami a könnyen felajzható tömeg számára láthatatlan marad, ám küzdenie ezek ellen hiábavaló volna.² Ilyen értelemben Lope de Vega, Shakespeare, Racine engedtek a nyomásnak; de a zseni, bármilyen irányt is válasszon, mindig zseni marad – az utókor ítélete a művekben szétválasztja majd az aranyat a salaktól.

2.

július 19. Erzerum

Nagy vizolygással szánom csak rá magam a *Borisz Godunov* kiadására. A tragédiám sikere vagy kudarca hatással lesz dráma művészetünk átalakulására. Félek, hogy a drámám gyarlóságait magára a romantikára vezetik majd vissza – és hogy művem ezzel lelassíthatja az átalakulás folyamatát –³

Bár a Poltava sikere erőt ad⁴

3.

Viszolyogva szánom rá magam arra, hogy kiadjam a tragédiámat, és – habár mindig kelőképp közönyös voltam a műveim sikere vagy kudarca iránt – bevallom: a *Borisz Godunov* sikertelensége érzékenyen fog érinteni, a kudarcában pedig szinte teljesen biztos vagyok. Montaigne-hez hasonlóan csak azt tudom mondani a művemről: *C'est une oeuvre de bonne foi*. [Ez itt egy jószándékú mű].⁵

A tragédia, amelyet teljes magányban,⁶ a tőlem egyre inkább elpártoló publikumtól távol írtam, folyamatos munka és alapos vizsgálódás gyümölcse. Művem megadott nekem mindent, ami egy írónak gyönyört jelenthet: élénk, ihletett munkát, azt a belső meggyőződést, hogy minden tőlem telhető erőfeszítést megtettem, végül a kedvező fogadtatást szinte az összes olyan ember részéről, akinek a véleménye fontos számomra.

Tragédiám csaknem mindenki előtt ismert, akinek a véleménye drága nekem. Hallgatóim közül csupán egyvalaki hiányzik,⁷ az, akinek a tragédiám gondolatát köszönhetem, akinek a zsenije megihletett és támogatott,⁸ akinek az elismerése a legdrágább kitüntetésként tűnt fel a képzeletemben – és ez az áhított dicséret az egyetlen volt, amely magányos munkám közben jókedvre derített...

4.

Shakespeare, Karamzin és régi krónikáink tanulmányozása juttatott el ahhoz a gondolathoz, hogy drámai formába öntsem az újkori történelem egyik legdrámaibb korszakát. Shakespeare-t a szabad és nagyívű jellembrázolás módszereiben utánoztam: ő az alakjait a nyers természetességükben mutatja meg. Karamzint az események világos kibontásában követtem, a krónikák segítségével pedig igyekeztem ráérezni az akkori idők gondolkodásmódjára és nyelvére. Milyen gazdag források! Vajon sikerült-e jól gazdálkodnom velük? Nem tudom. Egy biztos: buzgón és lelkiismeretesen dolgoztam.

Hosszú ideig nem tudtam rávenni magamat arra, hogy a drámámat kinyomtassam. Hogy a verseim jó vagy rossz fogadtatásban részesülnek-e, és hogy az elbeszélő költeményeim iránt a folyóiratok jóindulattal viseltetnek-e vagy szigorúan ítélnék róluk, eddig kevésbé piszkálta föl a hiúságomat. A túlságosan hízelgő kritikák nem vakították el a szememet, a legsértőbb elemzéseket olvasva pedig igyekeztem kitalálni a kritikusok véleményét, megérteni teljes hidegvérrel azt, hogy a vádjaikat mire alapozzák. Soha nem válaszoltam ezekre a kritikákra – nem lenézésből, hanem kizárólag abból a meggyőződésből, hogy irodalmunk számára *il est indifférent* [lényegtelen]: az *Anyegin* egyik vagy másik fejezete jobb-e vagy rosszabb a másiknál.⁹ De, bevallom, drámám sikertelensége elkeserítene, mivel szilárdan meg vagyok győződve róla, hogy a mi színházunkhoz sokkal inkább a shakespeare-i népi dráma áll közel, mint Racine udvari tragédiáinak hagyományára, és hogy minden egyes sikertelen kísérlet visszavetheti dráma művészetünk átalakulását.¹⁰ (A. Sz. Homjakov Jermakja inkább lírai, mint drámai mű. Sikerét a gyönyörű verselésének köszönheti.)

Következzék néhány, a részletekre vonatkozó megjegyzés. A versmérték (ötös jambus), amelyet használtam, leginkább az angoloknál és a németeknél használatos.¹¹ Erre nálunk az

Tenk László: Folyóparti kiűzetés

első példát talán az *Argosziak*ban találhatjuk.¹² A. Zsandr gyönyörű tragédiájának részletében, amelyet szabad verseléssel írt, leginkább ezt használja.¹³ Megőriztem a francia pentameter cezúráját a második verslábban – és ebben, azt hiszem, hibáztam, mert így a verselésemet megfosztottam a maga természetes sokszínűségétől. Előfordulnak a drámában durva tréfák és a pórnép körében játszódó jelenetek. Jó, ha a költő az ilyeneket el tudja kerülni, egy költőnek nem kell saját akaratából vásárinak lennie, de ha elkerülhetetlen, akkor fölösleges azzal kísérleteznie, hogy mással kiváltsa.

Miután a történelmi iratokban rátaláltam egy ősmre, aki fontos szerepet játszott ebben a szerencsétlen korban, az illemt figyelmen kívül hagyva, *con amore* [szeretettel] szerepet adtam neki – ámde ezt mindenféle udvari fennhéjzás nélkül tettem.¹⁴ Mindama dolgok közül, amelyekről azt gondolják, hogy a részemről Byront utánozza, az udvari góg a legneveltségesebb.¹⁵ A mi arisztokráciánk az újnemességből áll – az ősi hanyatlak, nincsenek már előjogai, hatalmas birtokait rég felszabdalták, semmivé tették, és senki, még a közvetlen leszármazottak sem, és stb. – Manapság semmiféle kiváltságot nem jelent az egyszerű emberek szemében az, ha valaki az ősi arisztokráciához tartozik, sőt azok, akik még elvétve az ősök dicsőségét ünneplik, csupán azt érik el, hogy különcöknek vagy külföldi szokások értelmetlen majmolóinak fogják őket tartani.

5.

Korábbi stílusomtól eltérő modorban lépek most színre – nem szorulva már rá a dédelgetésre, amely az ismeretlen névnek és a szenge ifjúságnak jár, mint ahogy nem számítok arra a megértésre sem, amellyel engem ifjúkoromban fogadtak. – Nem keresem a divat kegyeit. Saját akaratomból elhagyom a publikumot, és csöndesen megköszönöm a jóindulatot, amely életem utóbbi néhány évüzedében a gyenge kísérleteimet fogadta. (francia)

6.

Amikor e tragédiát írtam, egyedül éltem falun, nem érintkeztem senkivel, csupán folyóiratokat olvastam stb. – még inkább meggyőződtem: korábbi gondolatom, nevezetesen, hogy a

romantika az, amely a mi színpadunkhoz a legközelebb áll, tévedés volt.¹⁶ Mély viszolygást keltett bennem, hogy a tragédiámat megismeri a publikum – ám ha már így alakult, akkor szerettem volna egy előszóval bevezetni és kommentárokat fűzni hozzá. – De mindezt teljesen értelmetlennek találom. (francia)

7.

Az előszóhoz. Az olvasókat megilleti a teljes őszinteségem – hiszen ők és a kritika egy olyan időszakban, amikor a szigor és a rosszindulat valószínűleg eltántorítottak volna választott hivatásomtól, *szenvedélyes jóindulattal* fogadták első kísérleteimet –, le vagyok kötelezve feléjük, és úgy vélem, hogy többé már nem tartoznak nekem semmivel – jövőbeli ridegségük vagy közönyük immár kevés befolyást gyakorolnak a műveimre. (francia)

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

- 1 A hét előszótörredék szövegének fordítása és az ezekhez fűzött jegyzetek a legújabb orosz kritikai Puskin-kiadás alapján készültek. Az első négy eredetileg orosz, az utolsó három francia nyelven íródott. Az első hat törredék valószínűsíthetően 1829–30-ban, az utolsó pedig 1835–36-ban született. Пушкин А. С., *Драматические произведения*, szerk. Виролойнен М. Н. és Лотман Л. М., А. С. Пушкин Полное собрание сочинений в двадцати томах 7 (Санкт-Петербург: Наука, 2009). A fordítás lektorálásáért itt fejezem ki köszönetemet Iván Pidikónak.
- 2 A kurzivált szövegrész idézet Schiller *Az orléans-i szűz* című drámájából. Utóbbit Vaszilij Zsukovszkij fordította orosz nyelvre.
- 3 A korabeli uralkodó nézetek szerint romantikus dráma az, amely nem antik minták szerint épül fel és nem követi a klasszicista tragédia szabályait.
- 4 *Poltava* (1828) Puskin poemája. A mű 1829 márciusában jelent meg, és nem fogadta egyöntetű lelkesedés az olvasók és kritikusok részéről. Puskin hol úgy számol be róla, mint egy sikeres, hol mint egy sikertelen művéről.
- 5 Puskin ugyanígy fogalmazott A. H. Benkendorfnak 1830. ápr. 16-án, ismételtén kérve őt, hogy engedélyt kapjon drámája megjelentetésére: „Tragédiám jóhiszemű munka, és én jó lelkiismerettel nem irhatom ki belőle, amit én a lényegének tartok”. (Pór Judit fordítása)
- 6 Utalás a mihajlovszkojei száműzetés (1824 ősztől 1826 ősziéig tartó) időszakára.
- 7 Nyikolaj Karamzin (1766–1826) orosz íróról, történésről van szó, akinek – 1826 júniusában bekövetkezett halála miatt – már nem volt alkalma elolvasnia Puskin drámáját.
- 8 L. a *Borisz Godunov* ajánlását. „Ezt a munkát az Oroszország polgárai által nagyrabecsült Nyikolaj Mihajlovics Karamzin ihletett géniuszának, tisztelettel és köszönettel ajánlja: Alekszandr Puskin.” (Radnai Annamária és Térey János fordítása)
- 9 Puskin érzékenyen érintették azok a kritikák, amelyek az *Anyegin* negyedik, ötödik és hetedik fejezetét kritizálták. Közülük volt Faggyej Bulgarinnak az *Északi méhben* publikált írása, amelyben egyenesen azt állította, hogy Puskin elfáradt és ismétli csak magát.
- 10 Puskin erről bővebben *A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról* (1830) című töredékben maradt írásában ír. „A dráma az utcán született, a nép szórakoztatására. [...] A dráma elhagyta az utcát, és elköltözött a palotába, a művelt, előkelő társaság igényeinek megfelelően. A költők az udvarhoz szegődtek. A dráma azonban hű maradt eredeti rendeltetéséhez, hogy a tömegre, a sokaságra hasson, ében tartsa kíváncsiságát. De ekkor a dráma elhagyta a közérthető nyelvet a divatos, választékos, kifinomult beszédmóddért. Innen ered a lényeges különbség a népi, shakespeare-i tragédia és az udvari, racine-i dráma között.” (Recski Ágnes fordítása) Borisz Tomasevskij szerint Puskinnak a népi drámáról alkotott nézeteire nagy hatással volt Voltaire és Horace Walpole angol író polémiája. A vita – amelyet Puskin az előbb említett íróknak a drámáik elé írt előszavaiban követhetett – a Shakespeare-dráma, a hármas egység, a valóságosság és a komikus és tragikus elemek keverésének kérdését érintette. A Puskin könyvtárában fennmaradt Voltaire-kiadás minden olyan kötete fel van vágva, amelyben előszó olvasható valamely Voltaire-drámához. Előfordul, hogy a kötet csak az előszó végéig lett felvágva.
- 11 Puskin itt a shakespeare-i és a schilleri drámái verselésre utal.
- 12 W. K. Küchelbäcker (1797–1846) orosz író, Puskin liceumi barátjának a drámája.
- 13 A. A. Zsandr orosz drámaíró és fordító, aki Jean Rotrou *Venceslas* (1648) című drámáját fordította.
- 14 Gavrila Grigorjevics Puskin (kb. 1560–1638) sztrelec, politikai nézeteit nem egyszer megváltoztató kalandor.
- 15 A szöveg vázlatossága miatt csupán találgatni lehet – más, ezt a témát érintő szöveghelyek alapján –, hogy Puskin itt mire gondolhatott. Valószínűleg arra, hogy nevetségesek azok a vádak, amelyek azt állítják, hogy ő követi, utánozza Byronnak a maga ősi származását igen nagyra tartó gögös, fennhéjázó modorát.
- 16 Valószínűsíthető, hogy a *Levél a Moszkovszkij Vesznyik kiadójának* (1828) című, töredékben maradt írásában hasonló gondolatot fejt ki: „1820 óta, hogy eltávolítottak a moszkvai és pétervári társaságoktól, csupán a folyóiratokból kísérhettem figyelemmel irodalmunk irányát. A romantika körüli heves vitákról olvasván úgy képzeltem, hogy valóban megelégtünk a klasszikus ókor szabályosságát és tökéletességét, s utánozóink sápadt, egyhangú írásait, hogy a kifáradt ízlés más, erősebb érzéseket követel, s ezeket az új, a népi költészet zavaros, de hevesen kavargó forrásaiban keresi [...] Mikor azonban figyelmebben megvizsgáltam a folyóiratokban megjelenő kritikai cikkeket, gyanítani kezdtem, hogy kegyetlenül csalatkoztam, azt gondolván, hogy irodalmunkban romantikus átalakításokra való törekvés észlelhető.” (Recski Ágnes fordítása)

Alekszandr Puskin levelei ifj. Nyikolaj Rajevszkijnek

1825. július 19-e után Mihajlovszkójból
Belogorodkába vagy Belaja Cerkovba¹

Ön merre jár most? Az újságokból értesültem róla, hogy egy másik ezredhez helyeztette át magát. Kívánom, hogy ez a változás beváltsa a hozzá fűzött reményeit. Mi újság a bátyjával?² Május 13-án kelt levelében semmit nem írt nekem róla. Gyógyíttatja magát?

Magamról a következőket mondhatom: a barátaim nagy erőfeszítéseket tettek az engedélyért, hogy gyógykúrára utazhassam;³ édesanyám írt Ófelségének – így megengedték, hogy Pszkova utazzam, sőt, hogy le is telepedjem ott. Én azonban nem ezt fogom tenni, csupán néhány napra látogatok majd el oda. Mindeközben teljes magányban élek. A szomszédasszonyom,⁴ az egyetlen ember, akit néha meglátogattam, Rigába utazott, és nekem szó szerint nincs más társaságom, csak az öreg dajkám és a tragédiám⁵; az utóbbi jól halad, és én elégedett is vagyok ezzel. Amióta elkezdtem írni, sokat töprengek magáról a tragédiáról, mint olyanról. A tragédia valószínűleg a költészet legféltreértettebb műfaja. A klasszikusok és a romantikusok is a valószerűsége alapozták a legfontosabb szabályait, miközben épp a valószerűség az, amit a drámai mű természete kizár. Nem beszélve továbbá az időről és a többi drámai egységről. Miféle valóságúségről lehet szó egy két részre osztott teremben, amelynek egyik részében kétezer ember tartózkodik, akik nem is láthatók a színpadon mozgók számára? 2) A nyelv. Például: La Harpe-nál Philoktétész, miután végighallgatta Pürrhosz tirádáját, a legtisztább francia nyelven azt mondja: „Sajnos, a hellén nyelv édes hangjait hallom” stb.⁶ Emlékezzen az ókoriakra: a tragikus maszkjaikra, a kettős szerepeikre: mindez nem maga az egyezményes nem-valószerűség? 3) Az idő, a hely stb. stb. A tragédia valódi zsenijei sohasem gondoskodtak valószerűségről. Nézze meg, Corneille milyen bátor megoldást választott a Cidben: „Ja, hogy ön a huszonnégy órás drámai egység szabályát szeretné megvalósulva látni? Parancsoljon!”. És a cselekménybe négy hónap eseményét sűrítette bele. Véleményem szerint nincs szükségte-
lenebb annál, mint a mindenki által elfogadott szabályok apróbb változtatásai. Alfierit mélyen felháborította „az oldalra” kiszólás sületlensége, meg is szünteti a kiszólásokat, ugyanakkor megnyújtja a monológokat, mert azt hiszi, így végre gyökeres fordulatot visz végbe a tragédia rendszerében.⁷ Micsoda gyerekesség!

A szituációk valóságúsége és a párbeszéd természetessége – na, ezek a tragédia valódi szabályai. (Nem olvastam se Calderont, se Vegát), na de milyen bámulatos Shakespeare! Nem térek magamhoz. Hogy eltörpül hozzá képest a drámaíró Byron! Byron, aki mindössze egyetlen jellemet alkotott meg (nőalakjai karakter nélküliek, csupán ifjú korukban szenvedélyesek; épp ezért könnyű őket megjeleníteni) – ez az a bizonyos Byron, aki a saját jellemének vonásait osztotta szét hősei közt. Az egyikre a büszkeségét, a másikra a gyűlölködését, a harmadikra a búskomorságát ruházta át stb., és így egy összetett, komor és energikus jellemből több kisserű, semmitmondó figurát alkotott – ez pedig nem tragédia.⁸

Rádásul van itt még egy rossz beidegződés is. Néha, mikor az írók elképzelik egy hős jellemét, bármely okból szólaltatják is meg a hőüket, legyen az a legsemlegesebb téma, mindig az adott jellemnek a szabályai szerint beszélgetik őket (ilyenek Fielding régi regényeiben a pedánsok és a tengerészek)⁹. Az összeesküvő összeesküvő-módra mondja azt, hogy: *Adjatok nekem inni* – ez egyszerűen nevetséges.

Emlékezzen a Dühösre Byronnál (ha pagato [megfizetett]) – ez az egyhangúság, ez a tüntető lakonizmus, ez a folytonos düh, hát ez természetes?¹⁰ Innen ered a párbeszéd erőltetettsége és esetlensége. Emlékezzen Shakespeare-re! Olvasson Shakespeare-t, ő soha nem fél attól, hogy kompromittálja a hőseit, a legnagyobb fesztelenséggel beszélgeti őket, mint az életben, lévén meg van győződve arról, hogy a megfelelő percben és a megfelelő körülmények között megtalálja majd számukra azt a nyelvet, amely a jellemükhöz a leginkább illik.

Azt kérdezi tőlem: hát, az Ön tragédiája a jellemek vagy az erkölcsök tragédiája? Én a legkönnyebb műfajt választottam, de megkíséreltem összekötni ezt a kettőt. Irom a tragédiámat, és közben gondolkodom. A jelenetek legtöbbje csak mérlegelést igényel; amikor pedig egy olyan jelenetbe érkezem, amely ihletet követel, megvárom, amíg ihletem lesz, vagy kihagyom a jelenetet. Ez a munkamódszer vadonatúj számomra. Erzem, hogy alkotóerőm teljébe érkeztem, és tudok írni.

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

1829. január vagy június 30-án Pétervár vagy Erzerum¹¹

Íme, küldöm a tragédiámat, ha már Ön ennyire ragaszkodik ahhoz, hogy kapjon egy példányt. Mielőtt azonban elolvasná, kérem, lapozza át Karamzin utolsó kötetét.¹² Ebben a munkában számos olyan, a mi kijevei és kamenkai, többértelmű szólásainkhoz hasonló, nagyszerű és finom megjegyzést talál, amelyek az általam érintett időszak történelméhez tartoznak. Erteni kell őket – sine qua non [ez egy elengedhetetlen feltétel].

Shakespeare példájából okulva az adott korszak és a történelmi szereplők ábrázolására korlátoztam magam, nem törekedtem színpadi effektekre és romantikus pátozusra stb. A tragédiám stílusa kevert.¹³ Vásári és póriás ott, ahol egyszerű és faragatlan embereket kellett szerepeltetnem – ami a trágár kifejezéseket illeti, ne is figyeljen rájuk: ezeket a részeket sietve írtam, az első átírásnál el fognak tűnni. Csábított, hogy egy olyan tragédiát írjak, amelyben nincs szerelmi szál. A szerelem persze mindenestül beleillik az én kalandorom regényes és szenvedélyes jellemébe, Gyimitrijt azonban azért tettem szerelmissé Marinába, hogy jobban tudjam árnyalni a lány nem mindennapi karakterét. Karamzin csupán futólag vázolta fel a jellemét. Mindemellett Marina különös szépség volt.¹⁴ Csupán egyetlen szenvedély mozgatta: a becsvágya, amely olyan erős és fékezhetetlen volt, amelyet még elképzelni is nehéz. Figyelje meg: miután megízleli a cári hatalmat, a beteljesületlen álomtól megittasulva az egyik jöttmenttől a másikig mindenkinek odaadja magát. Hol a zsidóval osztja meg annak undorító ágját, hol a kozákkal annak szobáját, és mindig kész odadobni magát annak, aki akár egy gyenge reménysugarat is felvillant, hogy a többé a számára már nem létező trónhoz eljuthat. Nézze meg, ez a nő micsoda lelkierővel vészeli át a háborút, a szegénységet, a szégyent, miközben tárgyalásokat folytat a lengyel királlyal mint (azzal egyenrangú) koronás fő, hogy végül szánalmasan végezze be viharos és különleges életét. Mindössze egy jelenetet szenteltem neki, de ha Isten hosszú életet ad, még visszatérek az alakjához. Szenvedélyesen izgat. Lengyelebb már nem is lehetne, ahogy ezt [Ljubomirszkaja úrnő unokahúga] mondta.¹⁵

Gavrila Puskin az őseim egyike – olyannak festettem le, amilyennek a történelmi olvasmányaimban és a családi papírjaimban találtam. Igen tehetséges volt katonának, udvaroncnak és különösen összeesküvőnek. Főként ő és <Plescsov> voltak azok, akik példátlan vakmerőségükkel biztosították a Trónbitorló sikerét.¹⁶ Később ismét megtaláltam őt Moszkvában a hét vezető közt, akik védték őt 1602-ben, majd 1616-ban; azok közt, akik Kozma Minyin mellett ültek a Dumában; majd hadvezérként Nyizsnyijben; majd a képviselők közt, akik a Romanov családra esküdtek föl; aztán követként. Benne volt mindenben, amiben csak lehetett, még gyújtogatott is – ezt egy irat bizonyítja, amelyet Pogoreloje Gorogyiscsében találtam, abban a városkában, amelyet ő gyújtatott fel (megtorlásul valamiért), hasonlóképpen a [komisszárrokhoz] a Nemzeti Konvent prokonzuljaihoz.

Tenk László: Zarándok-város

Sujszkijhoz is szeretnék majd visszatérni.¹⁷ A történetben ő fura keverékét alkotja a bátorságnak, a rafináltságnak és az erős jellemnek. Godunov szolgája, ő az egyik legelső bojár, aki átáll Gyimitrij oldalára. Ő az első, aki összeesküvést sző ellene, és – hadd hívjam fel a figyelmét – ő az első, aki hozzájárul az összeesküvés megszervezéséhez, kiabál, vádol, a vezetőből sorkatonává válik. Épp hogy elkerüli a lefejezést. Gyimitrij a vesztőhelyen kegyelmez meg neki, száműzi őt, majd – azzal a meggondolatlan nagylelkűséggel, amely ezt a kedves kalandort mindenki mástól megkülönböztette – visszahívja az udvarához, ajándékokkal és a figyelmével halmozza el. És mit tesz Sujszkij, aki épp, hogy csak megúsza [a kínpadot] a bakó bárdját? Siet, hogy újabb összeesküvést szőjön, ez sikerül is neki, rávesz másokat, hogy cárrá válasszák, majd elbukik, és a saját bukása során több méltóságot és lelkiert tanúsít, mint a teljes addigi életében.

Gyimitrijnek sok közös vonása van IV. Henrikkel.¹⁸ Hozzá hasonlóan bátor, nagylelkű, dicsekvő, és hozzá hasonlóan közönyös a vallás iránt – mindketten politikai megfontolásokból tagadják meg saját vallásukat, mindketten szeretnek szórakozni, és szeretik a háborút, mindketten szeretnek eljátszani megvalósíthatatlan terveikkel (ábrándokkal), és mindketten összeesküvés áldozatává válnak... habár IV. Henrik lelkén nem száradt egy Kszenyija – igaz, ez a szörnyű vád nincs bizonyítva, és szentül megfogadtam, hogy ne is higgyek benne.¹⁹

Gribojedov kritizálta azt, ahogyan Jób pátriárkát ábrázoltam.²⁰ Valóban bölcs ember volt, én azonban, amilyen szórakozott vagyok, egy hülyét csináltam belőle.

Miközben a *Godunovomat* írtam, a tragédia műfajáról mint olyanról sokat gondolkodtam – ha írtam volna hozzá előszót, botrányt okoztam volna –, arról a műfajról, amely talán a legkevésbé érthető.

[...]

A levelem jóval hosszabb lett, mint terveztem. Kérem, őrizze meg, mert szükségem lesz rá, ha az ördög sugallatára egyszer mégis belefognék egy előszó megírásába.

A. P.

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

- 1 Piszkozat, eredetileg francia nyelven. A szöveg forrása: Пушкин А. С., „Письмо Раевскому-сыну Н. Н.: (Черновое), вторая половина июля (после 19) 1825 г. Михайловское”, in *Переписка 1815-1827*, szerk. Благой Д. Д., Полное собрание сочинений, 1837–1937: В 16 т. 13 (Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1937), 196–198.
- 2 Alekszandr Rajevszkij (1795–1868).
- 3 L. ehhez Puskin I. Sándor cárhoz és Vaszilij Zsukovszkijhoz írt leveleit. Puskin Alekszandr, „I. Sándornak Mihajlovskojéból Pétervárra, 1825. július–szeptember”, in *Levelek*, ford. Pór Judit, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980), 115–116; Puskin Alekszandr, „V. A. Zsukovszkijnak Trigorszkójéból Pétervárra 1825. október 6-án”, in *Levelek*, ford. Lothár László, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980), 119–120.
- 4 Praskovja Oszipova (1781–1859) a Puskin-birtokokkal szomszédos Trigorszkoje földbirtokosnője.
- 5 Arina Rogyonovnáról, a költő dajkájáról és a *Borisz Godunov*ról van szó.
- 6 Jean-François La Harpe (1739–1803) francia drámaíró, kritikus.
- 7 Vittorio Alfieri (1749–1803) olasz drámaíró.
- 8 L. erről Puskin Alekszandr, „Byronról és azokról, akik utánozzák (О Байроне и его подражателях)”, ford. R. Takács Anna, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 34–36.
- 9 Henry Fielding (1707–1754) angol író.
- 10 Byron *A két Foscari* (1821) című drámájában Jacopo Loredano.
- 11 Piszkozat, eredetileg francia nyelven. A szöveg forrása: Пушкин А. С., „Письмо Раевскому — сыну Н. Н.(?): (Черновое), 30 января или 30 июня 1829 г. Петербург или Арзрум”, in *Переписка, 1828–1831*, szerk. Домгер Л. Л., Измайлов Н. В., Модзалевский Б. В. és Якубович Д. П., Полное собрание сочинений, 1837–1937: В 16 т. 14 (Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1941), 46–48.
- 12 Nyikolaj Karamzin *Az Orosz Állam története* (1816–17) című munkája szolgált a *Borisz Godunov* egyik forrásul. Puskin különösen nagy lelkesedéssel forgatta az e munkához írt jegyzeteket is, amelyekben Karamzin ismertette történeti forrásait.
- 13 A *Borisz Godunov*ról van szó.
- 14 Marina Mniszech (kb. 1588–1614/15) lengyel hercegnő, aki 1606-ban hozzáment I. Álgymitrijhez. Egy héttig, I. Álgymitrij haláláig volt orosz cárné.
- 15 Puskin itt valószínűleg Karolina Szobanszkajára (1795–1885) utal.
- 16 Gavrila Puskin (Borisz Godunov cár kegyvesztett udvaronca) és Naum Plecscejev katonai vezetők, akik 1605-ben I. Álgymitrij küldönceiként több helyen, köztük Moszkvában nyilvánosan felolvasták azt a levelet, amelyben I. Álgymitrij azt hirdeti, hogy ő Rettegett Iván cár meghalt, illetve meggyilkoltak hitt kisebbik fia, és jogot formál a trónra.
- 17 Vaszilij Sujszkij (1552–1612) bojár, aki IV. Vaszilij cár néven I. Álgymitrijt követte az orosz trónon 1606–1610 között.
- 18 IV. Henrik francia király.
- 19 Kszenyija Godunova (1582–1622) Borisz Godunov cár lánya.
- 20 Alekszandr Gribojedov (1795–1829) kortárs orosz író, diplomata, *Az ész bajjal jár* (1820–1825) című komédia szerzője.

Alekszandr Puskin levele Pjotr Pletnyovnak

1830. május 4–5. Moszkvából Pétervárra¹

Kedvesem! Győzelem! A cár engedélyezi, hogy kinyomtassam a *Godunovot* eredeti szépségében. Íme, ezt írja Benkendorf: „Pour ce qui regarde votre tragédie de *Godounof*, Sa Majesté vous permet de la faire imprimer sous votre propre responsabilité [Ami az Ön *Godunov* című tragédiáját illeti, Őfelsége az ön saját felelősségére engedélyezi annak megjelentetését]”.²

Ide figyelj, drága pártfogóm! Elküldöm a tragédiát a javításaimmal, és te, jótevőm, jelenj meg von Focknál,³ és szerezz tőle írásbeli engedélyt (egyáltalán kell az?).

Tervezem, hogy írok hozzá egy előszót. Viszket a tenyerem, a földre akarom döngölni Bulgarint. De vajon méltó-e hozzám, Alekszandr Puskinhoz, aki a *Borisz Godunov*val lépek ki Oroszország elé, hogy szóba hozzam Faggyej Bulgarint? Méltatlannak tűnik rá. Mit gondolsz? Dönts!⁴

Mondd: hatott az *Anyegin* fogyására az *Északi méh* kritikája?⁵ Érdekelne. Tudod, mit? Fantasztikus anyagaim vannak a *Faggyej Vizsigin*⁶ regényről. Most sok a dolgom, de idővel meg tudom majd írni. Milyen hatása lenne – konkrétan és úgy általában –, ha megjelenne egy cikk Vidocqról?⁷ Kérlek, írd meg!

Lelkem, hogy én milyen csuda feleséget szereztem magamnak!⁸

Most kaptam meg leveledet – hálás vagyok, kedvesem. Köss olyan szerződést, amelyet csak akarsz – de nem lehetne négy év helyett három? Alkudj le belőle legalább hat hónapot! Ne adjuk el Szmirgynnek a tragédiát is?⁹ A megbízásodat a menyasszonyom felé teljesítettem. Ajánlja magát neked és a feleségednek. Ami a tartózkodási helyemet illeti, magam sem tudom, mit hoz a jövő – Pétervártól, úgy tűnik, nem tudok elszakadni. A cár igen kedves velem.

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

- 1 A szöveg forrása: Пушкин А. С., „Письмо Плетневу П. А., около (не позднее) 5 мая 1830 г. Москва”, in *Полное собрание сочинений, 1837–1937: В 16 т.*, szerk. Домгер Л. Л., Измайлов Н. В., Модзалевский Б. В. és Якубович Д. П., 14 (Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1941), 89–90.
- 2 A *Borisz Godunov* teljes szövege végül 1830. december végén jelenhetett meg. Alekszandr Benkendorf (1782–1844) a titkosrendőrség vezetője I. Miklós cár alatt.
- 3 Makszim Jakovlevics von Fock (1777–1831) a III. Ügyosztály vezetője, Benkendorf jobbkeze.
- 4 Pletnyov válasza: „Az előszó jelentőségének egyensúlyban kell lennie magával a tragédiával. Ez csak úgy érhető el, ha világosan és pontosan kifejtjed az álláspontodat a dráma művészetéről, úgy nem, ha a tékozló Bulgarin-fiú történetéből prédikálsz”.
- 5 Faggyej Bulgarin kritikája az *Északi méh* folyóiratban, a cári adminisztráció lapjában, az *Anyegin* hetedik fejezetéről.
- 6 Utalás Bulgarinra *Ivan Vizsigin* (1829) című regényének említésével.
- 7 Puskin egy epigrammájában Vidocq-nak nevezte Bulgarint, a III. Ügyosztálynak dolgozó, Puskinról is jelentéseket író szerzőt. Eugène-François Vidocq (1775–1857) francia bűnöző, aki a francia titkosszolgálat egyik első vezetője lett.
- 8 Natalja Goncsarova 1830 április elejétől Puskin menyasszonya, az esküvőre 1831 februárjában kerül sor.
- 9 Alekszandr Szmirgin pétervári könyvkereskedő.

FERENCZ GYŐZŐ

Változatok egy vagy két témára

(1) „Aki csak hallotta, csodálkozott a pásztorok beszédén”

(2) „A Pásztorok csodálkozva néztek”

1. A parton állni

Három határátlépés

vagy másik nevén
ApCsel 13,9

Ha csak annyi hangzik el, hogy *Jó volt, sokkal jobb volt, mint a parton állni*, nem lehet megállapítani, hogy mi volt jó, illetve jobb, mint a parton állni, de valószínűsíthető, hogy partról lévén szó vízben, vagy esetleg épp ellenkezőleg, a víztől távol lenni volt jobb, mint a parton állni. Metaforikusan pedig azt jelentheti, hogy jobb volt nem a parton állni, azaz nem kívülállónak lenni, hanem részt venni, mindegy most, miféle eseményekben. Mindkét magyarázat eltekint a fokozó ismétlés indulati elemétől, amelynek okát még csak sejteni sem lehet, de aki ezt észreveszi, annak a kijelentés egyszerre felkiáltássá válik.

Valaki a parton áll és nevet,
ketten a víz alá nyomnak, majd elengednek egy negyediket.

Azonban a folytatást is hozzáillesztve, *és kinevetni engem*, felerősödik a közlés érzelmi nyomatéka. *Jó volt, sokkal jobb volt, mint a parton állni, és kinevetni engem*. Aki a parton áll, kineveti azt, aki (ennél a lehetőségnél maradva) a vízben van. Aki kívül áll, kineveti azt, aki belül van. De nem inkább fordítva szokott történni? A csordaszellem kiközösíti azt, aki közéjük keveredik, a falka megtámadja a magányos prédát. Itt azonban a parton, tehát térben és jelképesen is kívülállók gúnyolják ki azt, aki nem kívül, hanem bent van, a vízben. A többségi kívülállók az egyedüli bent lévőket. Akik számára mintha összezavarodott volna, hol van kint és bent, találkozik vagy elválaszt víz- és partszegély.

Valaki a parton áll és nevet,
ketten a víz alá nyomnak, majd elengednek egy negyediket.

Aki az idézetet, hogy *Jó volt, sokkal jobb volt, mint a parton állni és kinevetni engem*, már azonosította, tudja, hogy azok, akik víz alá nyomják védekezésre képtelen áldozatukat, azonosítóként azoknak a foglalkozásnevét viselik, akik egy hasonló mintázatú történetben nem megalázták, hanem ellenkezőleg, miután jelt kaptak, megbizonyosodtak, majd hazatérve hírül adták a csodát, amelynek ugyan szintén kivetettség, megkínzás és halál lett vége. Bár a történetből már megelőzőleg nyomtalanul eltűntek, az utolsó szakasz eseményeiből aligha vették ki a részüket. A másik oldalon álltak, amely oldal akkor még nem is létezett, hírveők és hírvivők, beavatatlan kívülállók voltak, alkalmi csodavárók, foglalkozásuk szerint csordapásztorok.

Valaki a parton áll és nevet,
ketten a víz alá nyomnak, majd elengednek egy negyediket.

Kései utódaik az idézet tágabb szövegkörnyezetében ellenkező irányból az ellenkező irányba közvetítik a hírt, a fűrésztéssel nem a megtisztítás, az alámerítéssel nem az emelkedés, hanem a vízbefojtás ekkor még jelképes halotti szertartását mutatják be parton álló gyülekezetük kárörvendő nevetésétől kísérvé, hiába, hogy *Jó volt, sokkal jobb volt, mint a parton állni és kinevetni engem*, megelőlegezve a fuldoklós köhögésrohamokat és az örök elcsendesedést. És nem tudják, vagy mit cselekszenek. Vagy tudják, nem tudjuk.

Valaki a parton áll és nevet,
ketten a víz alá nyomnak, majd elengednek egy negyediket.

A leírásból arra lehet következtetni, hogy a művelet közben a parton maradnak, onnan, kívülről nyomják áldozatukat a víz alá. Áldozatuknak ekkor már nem kell magát azzal erősítenie, hogy ne félj, és az elkövetőket sosem kell biztatni, ne féljetelek. Azonban az érintkezéssel óhatatlanul átlépik a partvonal határát. És amikor a vízbenyomott áldozatot kiengedik a vízből, és az kikecmereg a partra, átlépve egy, két vagy három határt, ott még inkább kívül marad, hiszen amikor azt mondja, hogy *Jó volt, sokkal jobb volt, mint a parton állni, és kinevetni engem*, az önmagából kivetkőzve csúfondárosan nevető másik határátlépőt bélyegzi meg, aki végig a parton áll, és pontosan tudja, hogy mit tesz, de mivel mindenki más is tudja, ez a kiszakadó kiáltás leválasztja a kissé távolabb álló többiekéről, akik azonban sem ettől, sem a történetektől nem kerülnek beljebb.

Valaki a parton áll és nevet,
ketten a víz alá nyomnak, majd elengednek egy negyediket.

Talán mert nincs hová, talán épp ekkor fogan meg elméjükben. Ha csupán parancsnokuk vezényszavára is, rá kell ébredniük, hogy víz és part határvonala olykor követhetetlenül elmosódik, és igaz ugyan, hogy látszólag biztonsággal elkülöníthető, hogy ki áll a parton és ki van a vízben, de amikor *Jó volt, sokkal jobb volt, mint a parton állni és kinevetni engem*, még a legnagyobb körültekintéssel sem lehet megjelölni, min kerül beljebb, és min marad kívül, aki bent van, és aki kívül marad.

Valaki a parton áll és nevet,
ketten a víz alá nyomnak, majd elengednek egy negyediket.

A szertartás után mind egyedül indulnak el, mind másféle irányba mennek, áldozat, áruló, tömeg. A végrehajtók, akik talán csak egyszerű pásztorok, nem sokkal később maguk is alávetik magukat a megszegyenítő, megtisztító, ki tudja minek szánt megmerítkezésnek. Távoli visszhang már csupán, és nincs jelentősége, hogy *Jó volt, sokkal jobb volt, mint a parton állni és kinevetni engem*. Magányosan távoznak a helyszínről, és lassan feldereng elméjükben, hogy nem tudják, ki terel és kit terelnek, nem tudják, hová vezet a távolodó dobogás, a vízzel teli cipők nehézléptű kétéltű-cuppogása.

2. Az angyal és a pásztorok

„látásáért és hallásáért eljöttek az angyalok”
„a Pásztorok is itt vannak”

Molnár Ferenc

Alig virrad s lemegy a nap, a sötétség egyre mélyebb,
Mintha soha nem akarna vége szakadni az éjnek.

Kelj fel, kelj fel, öreg pásztor
Jobb, ha vackodból kimászol.
Szedd a lábad, ha lehetne,
Indulnunk kell Betlehembe.

Hozzád beszélek, te nagy és erős férfi,
Szeretnék tőled egy szívességet kérni.
Megszületett nekünk Jézus Krisztus, most épp,
Eredj és köszöntsd fel, igen nagy tisztesség.
Szélfúttá lény vagyok, ha nem is szárnyatlan,
De látom, neked meg jó vastag lábad van.
Nem vásna el, hogyha odagyalogolnál,
Én inkább röpdösök feletted. Lódulj már.

Csendes az éj, nagy a hideg.
Mi van, hogyha eltévedek?
Én azt mondom, drága Angyal,
Nem tréfálhatunk a faggyal.
Gondold csak meg, mi lesz, hogyha
Nyakig süppedek a hóba?

Neked is csak kellemetlen,
Ha nem leszünk Betlehemben,
Elkél most, oly rossz az idő,
Egy kis lélekmelegítő.
Csak hogy meg ne hűljünk, inkább
Nem adnál egy kis pálinkát?

Honnan ismerjük fel, hogyha más nevében
Jön, és honnan tudjuk, ha nem ő az mégsem?

Ez a pásztor fél és fázik,
Szörnyen szomjas lett a másik.
A harmadik nyilván éhes.
Szép kis Jézus-köszöntés lesz.
Három ilyen züllött alak.
Ha ezek beállítanak,
Feltéve, hogy meg nem lógnak,
Lesz dolga a Megváltónak.

Megjöttünk hát mind, instállom.
Rögtön láttam az istállón,
Hogy nem közönséges sufni.
Jó lesz magam itt kifújni.
Orrom is kifújom közben,
Jézust nehogy megfertőzzem.

Ki az a szakállas ottan,
Mért áll oly ügyefogyottan?

Ő az apa, József, az ács.
Mikor jön már az áldomás?

Halkabban, több tiszteletet!
Még halálra ijesztitek
Az isteni kisgyermeket.
Illendően viselkedjeteK.
Más se kell, hogy bőgni kezdjen!
Gyertek ide, sorban, csendben.
Ovatosan, vékony bőrét
Borostáid meg ne döfjék!
Ajándékot hoztatok-e?
Tegyétek a szalmára le.

Pöttöm Jézus, hogy is mondjam,
Igen csinos jászolod van.
Igaz hitem hozzád hajtott,
Hoztam egy birsalmasajtot.

Én is felettébb siettem,
Meg nem inogtam hitemben.
Nézd, egy üres butykost hoztam,
Apád töltsse tele gyorsan.

Drága gyermek, égi Bárány,
Szalmán fekszel és nem párnán.
Kucsmát hoztam, puha szórme,
Esztenőre belenősz te.

Keleten az égbolt alja tintakék, majd halványlila,
Lassan körberajzolódik a világ határvonala.
Itt is, ott is felszakad már hártýája a vak homálynak,
Hosszúra nyúlt az éjszaka, ideje, hogy hazaszálljak.

Tenk László: A fák tükre

TÁBOR BÉLA

Személyiség: persona, Krisztus-misztérium és buddhizmus¹

Persona: maszk és személyiség

Kultikus maszk és kereszt

A maszk (a persona²) személyiség és egyéniség határa. Az első megmerevedés (egyéniséggé különülés) – *de az első*. A szenvedés forrásának szimbóluma? A maszk félelmetessége: hogy a szenvedés születésének (az ösválasz születésének) pillanatát jelképezi.

A kultikus maszk – és a színészi maszk, a „persona” is ilyen végső eredetében és intenciójában – egy másik individuum szenvedésének magára vételét jelenti hordozója számára; az benne a „persona”, hogy különböző egyéniségek *azonosulnak* benne, hogy lebontja az idegenség falát két egyéniség között.

Valami rokonság dereng itt fel a kultikus maszk és a kereszt között. (Másnak a keresztjét, bűnét hordozni, „helyettesítő áldozat”.) Az ősdráma (az ősmisztérium) „összínésze”, amikor magára veszi a tragikus hős maszkját: másnak a szenvedését veszi magára. Krisztológia és dráma kapcsolata!

A színész mint a személyiség-probléma „sémája”

Minden maszk daimonikus – együtt születik a daimónnal.

Mit jelent az, hogy a színészi maszk: persona? Maga a maszk az összelejtés pillanatáig megy vissza, mint a mítosz (és a múlt), amelynek születését szimbolizálja.³ De ha a maszkot a színész – az ősdráma összínésze! – veszi fel (és teszi le!) azért, hogy *azonossá váljon* valakivel, aki különbözik tőle, és elvileg: maszkok végtelen sokaságát váltogathatja magán *ebből a célból*, akkor a maszk egyszerre az ősemlékezésre utal az összelejtésen keresztül: tehát éppen arra, akit elrejt: a személyiségre.

A „személyiség” szó használatához: a „persona” mint a színész álarca: aki ezt a „maszk”-ot viseli, *azonosítja* magát, azonossá válik azzal, akinek a maszkját felvette. A személyiség mint egyéniségek azonosulása. A személyiség mint *összekötő* realitás, szemben az egyéniséggel mint elhatároló realitással.⁴

A színészi maszk: persona; képlettel: Sz=E – a személyiség mint a potenciális egyéniségek összessége (de nem halmazszerűen, hanem gyökérszerűen, vagy csíraszerűen). Továbbá: személyiségi identifikációs „dráma”.

A személyiség leírható mint olyan egyéniség, amelyben a nárcisztikus erő a legnagyobb, de az ellenkező előjelű transzcendáló erő ezt pozitív egyensúlyban tartja: SZ=E. (Vö. Isten mint a teremtő erő és az önmagával szembeni ellenállás végtelen pozitív egyensúlya!).⁵ A dráma mint a szakrális manifesztáció. Misztériumdráma.

A birtokgörcs gyökerének kigyomlálása

A nárcizmus a birtoklási görcs végső formája: az önmagamra vonatkoztatott birtoklási görcs. A nárcizmusban önmagamot önmagam magántulajdonának tekintem.

„Mid van, amit nem úgy kaptál?”⁶ Krisztianizmus: a birtokgörcs (mammonizmus mint eldologiasodott nárcizmus) gyökerének feltárása és kigyomlálása – tehát a dekalog (a tízparancsolat) radikális értelmezése. Ugyanez a Név kiejthetlensége is – amit megnevezünk, ezzel birtokba vettük (primitívek és az egész tudomány, sőt az egész „kulturális élet”!). A személyiség viszont nem tehető birtokká. Minden individuális értékünket a személyiségből kapjuk, belőle merítjük – vagy nem merítjük. A rossz: a személyiségből való táplálkozás megtagadása. Elzárkózás: daimón! (Kierkegaard!)⁷

Szemben a buddhizmussal a krisztianizmus csak a birtokgörcsöt akarja kigyomlálni, nem pedig magát az individuációs szomjúságot, a trisnát.⁸ Ebben a tekintetben is folytatója a dekalog (és a Név) zsidó hagyományának (amely nem a birtoklás megszüntetését követeli, hanem alárendelést, l. *A zsidóság két útja* dekalog-elemzését⁹). Az egyszeri áldozat helyett az áldozat permanenciáját hirdeti a zsidó–keresztény hagyomány, illetve ennek magva: a krisztianizmus. Ez az áldozat nem üdvörtörténeti eszköz, hanem a személyiség-struktúra lényege: a konkrét áldozat maga a megváltás mint „jelen”, mint a „pillanat”. Az Újtestamentumban ezért alapszimbólum Krisztus (a személyiség) kereszthalála, az, hogy „az Atya feláldozza elsőszülött Fiát”.¹⁰ „Az Atya feláldozza fiát”: önmagát áldozza fel (egylényegűség, homousion!) – de úgy, hogy „önmaga” nem esik áldozatul ennek a feláldozásnak: mert önmaga a (végtelen sebességgel permanens) önfeláldozó, adó, teremtő, létező lét. Amit feláldoz: a személyiség nárcisztikus pólusa. A homousiontól való eltérés ellentétévé változtatja, agresszív ösztönök kivetítését jelentő kultusszá torzítja a krisztianizmust.

Az Atya a Fiúban önmagát áldozza fel – *de nem áldozza fel az önfeláldozót magát!* Ez az Atya és a Fiú lényege, és ez mutatja, hogy amint a homousiontól eltérünk, már szekularizáltuk, vagyis lényegétől megfosztottuk a trinitást. A szent szellem viszont az egyetemes *jelenlétét* jelenti ennek az Atya-Fiú relációnak – innen a keresztény utópisták (köztük Bergyajev) ábrándjai (vagy konstrukciói) „a szentlélek birodalmáról”. A megváltás a megvalósult konkrét közösség – ami ugyanaz, mintha azt mondjuk: a történelem azonossá válik a trinitással.

A krisztianizmus – mint a legmélyebb zsidó-keresztény hagyomány egyetlen szóba sűrítve – tehát nem az individuációs *szomjúságot* akarja kigyomlálni, csak a birtokgörcsöt: az individuációs szétszóródás – a semmibe oszlás, a megsemmisülés – *sátáni* törekvésének patológikus erejét. Az östörténeti személyiségelmélet¹¹ – mint ennek a hagyománynak korszerű értelmezési kísérlete – azért választja éppen a személyiséget alapszimbólumul, mert a személyiség (v. ö. „a színészi persona”) a centrifugális és centripetális erők végtelen pozitív egyensúlya, maga az egy pontban feszülő valóság mint a pillanatban feszülő történelem. (Idő!) És ezzel az egyensúllyal nem szűnik meg a személyiség individualitása, hanem éppen ezzel nyeri el minden más egyéniségtől különböző voltát. A személyiség tehát egyetlen pontban feszülő identifikációs dráma, nem pedig az egyetlen nyugalmi ponttá csillapodott mozgás. A *kísértés* konstitutív eleme a személyiségnek – de olyan ellenerővel, amely sohase engedí felülkerekedni: sohase engedí az alacsonyabb rendű uralomra jutni. Ez a kísértés: az individuáció lehetősége, amely magában a személyiségben gyökeredzik.¹² Ez az értelme a bűnbeesés-mitosz bevezető részének, amely arról szól, hogy Isten az Édenkertben elülteti a jó és rossz tudásának fáját, de megtiltja gyümölcsének élvezetét. Ez a fa a kísértés mint a személyiség konstitutív eleme. A kísértés mint kísérlet: vagyis kérdés. Mert a kísérlet mindig kérdést jelent. A másik elemet, a kísértéssel szembefeszülő ellenerő, az „élet fája” jelképezi.

Az individuáció „előtti” ősalapötben nincs „jó és rossz”, ez a megkülönböztetés már „szempontosság”, az individuum perspektívájából: a létezés eredendő osztatlan totalitásának felbomlása! (V. ö. theodice problémája!)

Az, hogy a Teremtés könyve 3,22 verse szerint azt mondja Isten: „az ember olyan lett, mint *miközülünk* egy, jót és gonoszt tudván” és „hogy ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is és egyik és örökké éljen”, azt jelenti: nehogy ellen-személyiség (= a nárcisztikus személyiség ös-önellentmondása!), infernális személyiség legyen belőle („Antikrisztus”), olyan személyiség, amelyik *enged* a kísértésnek, akiben az alacsonyabb rendű uralma testesül meg, örök centrifugalitás, örök halálba zuhanás, megsemmisülés és megsemmisítés, tehát olyan negatív személyiség, akiben az individuációs-nárcisztikus birtokgörcs javára borul fel az egyensúly. Tehát az élet fájától való elzárás célja: hogy a pozitív aszimmetria ne változzon át jó és rossz – egymást paralizáló – szimmetriájává. Az entrópiától óv!

„Mint *miközülünk* egy”: ez világosan arra utal, hogy a személyiség a (potenciális) egyéniségek végtelen sokasága – egyetlen pontban feszülő közösségként –, vagyis a Sz=E ősparadoxona. „*Miközülünk* egy” – „mint *miközülünk* csak egy (az egyik)”! –: ez a rész-Isten volna, az ellenisten (Antitheosz): hatalmi lény (akinek szabadsága mások szabadságának *fogyasztása*, nem pedig táplálója), vagy talán zseni mint önmaga autark egyéniségét kifejező alkotó. („A nárcisztikus Isten” = a bálvány! Ennek ellentéte: a kiejthetetlen Név, és a többesszámú אֱלֹהִים „Elohim”).

Az antikrisztianus zsidóság kritikája a krisztianizmussal szemben: hogy Krisztus a Név kiejtése, megnevezése és ezzel birtokolhatóvá tétele. A Krisztus-misztériumban tehát Krisztus-mítosz lát – ez a kritika a zsidóság általános mítosz-kritikájának alkalmazása. De vajon nem arról van-e itt szó, hogy a Krisztus-misztérium – ez az ös-misztériumdramma – csak a végsőkig fokozza a birtokbavétel *kísértését*? A kísértést mint a személyiség konstitutív elemét? Ez valóban megfelelne annak, hogy Krisztus a *személyiség* realitásának premier plánba helyezése, a Névbe rejtett személyiségi-identifikációs drámáé. A személyiség-probléma a maga drámaiságával kilép védettségéből, amelyet a Névbe rejtettség nyújt neki. Az implikáló változatlanul a Név marad, de megmutatkozik az implikált: a meta-perszonális(?) Névbe ágyazott személyiség.¹³

Buddhizmus és krisztianizmus: két ellentétes válasz a szenvedésre

A közös: harc a birtokgörcs ellen

„A különbség Tao és az általános istenképzet között abban rejlik, hogy Isten a világot teremtés (wei) útján hozza létre, a Tao viszont „nemcselekvés” (wu-wei) útján.” (Alan Watts)¹⁴. Tao: Isten, szemben a demiurgossal! Nem „alkot”, hanem *létezik*, és létezése teremtő sugárzás.

A létezés *nem* állapot. „Álfőnév”.

„Wabi-Sabi: Ha a szegénység azt jelenti: mentesnek lenni a feleslegtől, vagyis attól, ami eltereli a figyelmet egyetlen legértékesebb kincsemtől; és a magány azt jelenti: nem lenni senkivel, aki közém és közém áll”: a pauperizmus kérdésének Zen-megfogalmazása ilyesféle lehetne: az a baj, hogy sok milliószor több ember szegény, mint ahányan joga és ereje van hozzá. „Wabi = hűség önmagamhoz”.

Trisna mint „csüngés az életen”, „kapaszkodás”: birtokgörcs.

Eckhart mester: „Die dritte Armut aber, von der ich nun reden will, ist die Äußerste: sie ist die, dass der Mensch nichts *hat*“¹⁵: a birtokgörcs teljes feloldása!

„Személyiség”: a birtokgörcs ellenmozdulatának szimbóluma.

Az egyetlen misztérium: a személyiség viszonya a szenvedéshez.

A szenvedés a lét kérdése. Erre a kérdésre két ellentétes válasz: buddhizmus és krisztianizmus (mint zsidó–keresztény nyugati világvég). A buddhizmus válasza: az egyéni lét lefokozása a lételenségig. A krisztianizmusé: az egyéni lét felfokozása a személyiséggé.

Watts: „A tényleges tapasztalatnak nincs szüksége (szóbeli) tanra, sem írásban rögzítettre, szellemtől szellemig hat. A sokalakú jelenségek végső soron egyek, így te magad és Buddha is. Ezt az egy-létet szellemi látás révén egzisztenciálisan kell megtapasztalni, tehát szándékotól és megfontolásoktól mentes odaadásban, én-nélküliségben, a nem-ragaszkodásban (musin). Az Ént (ga) kell feladni, az Éntelenséget (muga) kell megélni, az abszolút semmit, az űrt (mu, ku).” Ezzel szemben a krisztianizmusban: az én feladása helyett az én megnyitása a logosz felé, az én folytonos táplálkozása a második személyből, az én folytonos transzcendálása és folytonos kibontása, táplálékul a „te” számára.

A buddhizmus felesleges fényűzésnek, tehertételnek, menekülésnek tekinti a személyes élet gazdagságát, s a Zen levonja ennek végső konzekvenciáját is: felismeri, hogy a személyes élet gazdagsága a szóban gócosodik, tehát elveti a szót. A krisztianizmus is ugyanezt ismeri fel, s éppen ezért helyezi centrumba a szót: a *kezdetbe*. A személyes élet mindkettő számára kísértés: választ, ahol az Egy igénylése elválk az Egy megtagadásától. És mert ilyen kísértés, a Zen-buddhizmus elveti, a krisztianizmus mértékké avatja: számára az Egyet csak az nem tagadja meg, aki ebben a kísértésben helytáll. A buddhizmus számára csak az nem tagadja meg, aki ezt a kísértést elkerüli.

Krisztianizmus: „Elébe menni a szenvedésnek” – és a kísértésnek! A buddhizmus axiómája: a szenvedés kerülése.

Ami Keleten „űr”, Nyugaton pleróma: abszolút transzparencia.

Az európai Zen-kultusz

Az európai Zen-kultusz mögött többek közt az rejlik, hogy felnőtt egy nemzedék, amely kompromittálva érzi a kereszténységet is, a kereszténység kompromittálását is. Most madártávlatból szeretne nézni egy formáló hitet úgy, hogy ne lehessen látni azt, ami kompromittált vagy kompromittáló. A Zen egyébként a maga perspektivista (kissé talán a sztoicizmusra is emlékeztető) hajlamaival elébe megy az új európai pragmatizmusnak is.

Az európai Zen-kultusz, fattyúhajtásával (hippi, beat etc.) együtt: az európai szellem grand-guignolja: harakirije. Nietzsche jóslata: „az európai buddhizmus”. Az európai Zen-kultusz (európai buddhizmus) annak a következménye, hogy a zsidóságon és kereszténységen belül egyaránt következetesen a „Herrschaft des Minderwertigen”, az alacsonyabbrendű uralma érvényesült: a szellemi értékek felületes asszimilációja folytán ezeknek az értékeknek a negatív szelekciója.

Ellentétes viszony az én-te drámához

A jelenlét feltétele (és így a figyelemé, az asszimilálásé is), hogy meg tudjak szabadulni a pascali moi-tól: „magamtól” mint az ebneri énmagányosságtól. A Zen nem ismeri a krisztianizmus polaritását: az én-te drámát, és teljesebb formájában: az én-te-szó hármasságát. Vagyis a szó, a dialógus drámáját! Az „én-feladás” egy doktrína ösztökélésére következik be. Így mégiscsak „verhaftet-sein” marad: a harmadik személyé személytelenített léthez: a semmihez tapad. Ez a birtokgörcs kerülőútja. (Birtokolni a semmit?)

A Zen szimbólum nélkül akarja átvinni a világvég növekedésének – a csodának – a pillanatát: a bodhinak (megvilágosodásnak) azt a pillanatát, amelyben Buddhának a gayai Bo-fa alatt volt része egy éjszaka, 7 évi meditáció után.

A buddhizmus – legkihegyezettebben a Zen-buddhizmus – félreérthetősége miatt veti el a szót. Ebben is szöveg ellentéte a krisztianizmusnak, amelynek jellegzetes mondanivalója éppen a szó félreérthetőségén, a személyiség félreismerhetőségén alapszik.

A nyelvben az (én – te – szó viszonyban gyökeredző) *személyiségemből* idézek fel valamit, vagyis felbontom énem egy birtokká merevedett szintjét, birtokgörcsöt oldok, ellenállásokkal megküzdve. Nyelv és költészet azonossága. Az ellentétes lehetőség: a nyelv mint a nyelvtagadás eszköze. Ez azt jelenti, hogy személyiséget teszem hozzáférhetlenné (önmagam és mások számára), énemet birtokká merevitem. Mert a nyelv jelentést teremtő és jelentést romboló energiák pozitív egyensúlya.

1 {Tábor Béla jegyzeteiből összeállította Surányi László, szerkesztette Surányi László és Tábor Ádám. Tábor Béla megjegyzései zárójel nélkül szerepelnek, minden más megjegyzés {} között.}
2 {A latin *persona* szó első jelentése színészi maszk.}

- 3 {Tábor Béla személyiségelméletében centrális jelentősége van a felejtésnek, és annak a szerepnek, amit az „ösfeljtés” játszik személyiség és egyéniség viszonyában. Részletesen lásd *Az eredeti felejtés és a szó primátusa* címen az *Új Forrás* 2019/7. számában (17–23. o.) megjelenő szövegében. Itt írja:
„Felejtteniannyi, mint elrejtőzni. Kivelől? „Önmagam” elől. Más szóval: az egyéniség mint „más”, mint „önmagamása” – vagyis a személyiség „mása” – lehasad (relatív!) a személyiségről, hogy elrejtőzhessen előle, és így ezt a „más-létét” „önmagává” deklarálhassa. (Titanizmus.) A szubcentrumban eredendően megvan ez a tendencia, ez a kísértés, már azáltal, hogy az eredeti centrum „képmása”, tükörképe – tehát megvan benne a kísértés, hogy eredeti centrumnak tudja magát. Ez a felejtő rejtőzés a *daimón* születése és lényege. (A *daimón* születésének pillanata!) Ez a *mitosz* születése. És ez a *maszk* születése is. (A *maszk* születésének pillanata.) Daimón, mítosz, maszk elválaszthatatlanok egymástól.”}
- 4 A „személyiség” terminusához: sohase beszéltek „egyéni” Istenről, mindig „személyes Istenről”.
- 5 {A pozitív egyensúly, vagy teremtő aszimmetria Tábor Béla létszemléletének – és terápiás magatartásának is – középpontjában áll: „A jó ideája” Platónnál (a legfelsőbb idea, minden lét és tudás forrása) ugyanazt az evidenciaelményt fejezi ki, mint Baadernél: „a szomjúság a víz létezésének bizonyítéka”, és mint az anselmisi istenbizonyíték vagy Augustinusnál az abszolút hazugság lehetetlensége. Östörténetileg: a teremtő aszimmetria, a pozitív teremtő erő túlsúlya a negatív ellenálló erővel szemben.”}
- 6 Philón! {Tábor Béla gondolatmenetének apropója az evangélikus teológus Rudolf Karl Bultmann Pál-értelmezése. (Tábor Bélát Bultmann a demitologizálási programja miatt érdekelte.) Egyetért Bultmannal, aki középpontba állítja a „mid van, amit nem úgy kaptál?” páli kérdést, de mint a fenti szövegből is kiderül, félreértésnek tartja, hogy ez a gondolat ellentétes volna a zsidóság lényegével. Philónra pedig azért hivatkozik, mert a gondolat – amint ezt Hans Jonas hangsúlyozza gnózis-könyvében – ezzel az élességgel nála kerül középpontba, például a De Cherubim, és a De Sacrificiis Abelis et Caini c. művében.}
- 7 {„A démoni a zárkózott.” Søren Kierkegaard, *A szorongás fogalma*, ford. Rác Péter, Budapest, Göncöl Kiadó, 1993, 145. Tábor Béla az elzárkózás mozdulatára teszi a hangsúlyt, és így fogalmazza át: „A daimón önlezáró mozdulat.”}
- 8 {Utalás Buddha 2. nemes igazságára, amely szerint a szenvedés okozója a létszomj, a trisna.}
- 9 Tábor Béla, *A zsidóság két útja*, 2. kiadás utószóval, Pesti Szalon, Budapest, 1990, 94–119, különösen 102.
- 10 „Az Atya feláldozza fiát” – és a Kronosz-mítosz! „Az Atya feláldozza fiát”: az időről való lemondás(?) mint az abszolút áldozat. (Idő, illetve történelem negálása, nemzedéki kérdés. Két ellentétes, de közös probléma-gyökerű megoldás: Evangélium és Kronosz-mítosz vagy a Tantalosz-mítosz!)
A generációs kérdés (generáció-váltás, generációk szimultaneitása etc.) mint az idő (elmúlás és keletkezés) öskérdése – és mint a mítosz primer tartalma!
Az apa-fiú (Tantalosz) dráma: lázadás az elmúlás ellen! Tehát az idő ellen!
Tantalosz „Sphinx-kérdése” az istenekhez: miféle húsból készült a pecsenye (amit saját fiából süített)? „Szubsztancia”. Ez a szubsztancia „hús a húsból”. Megtestesült múlandóság.
- 11 {Tábor Béla több mint öt évtizeden át egyetlen könyvön dolgozott, melynek teljes címe: *Bevezető fejezetek a valóság östörténetéhez*. Szóban és írásban is rövidítve egyszerűen Östörténetnek nevezte. (V. ö. Tábor Ádám, *Előszó*, in Tábor Béla, *Személyiség és logosz. Bevezető és kommentárok a valóság östörténetéhez*, Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 11-14.) Ezt írja róla: „amit a mítosz úgy kérdez: mi volt kezdetben, azt az östörténet a logosz nyelvében kérdezi: mi van kezdetben? Östörténet: a múlt-történet helyett jelen-történet.”}
- 12 A kísértéssel mint a személyiség konstitutív elemével szorosan összefügg, hogy csak azzal lehetünk személyes viszonyban, akit félreérthetünk. {V. ö. Tábor Béla, *Kísértés és bűn, részletek*, in *Vajda Júlia* (szerk. Kozák Gy. és Soóky A.) Balassi Kiadó, Budapest, 2004, 219–223.}
- 13 {Pascal szerint a proféták azt jósolták, hogy Jézus Krisztus valóban rejtőző Isten lesz, akit nem fognak felismerni, akiről nem fogják azt gondolni, hogy ő az, a botránkozás köve lesz. (*Gondolatok*, 751. töredék) Pascalnak ezt a gondolatát Tábor Béla így interpretálja:
„A krisztológia a személyiség-egyéniesség probléma centrumba állításával – ami egyben a *rejttség* kérdésének centrumba állítását jelenti – az identifikációs drámának (vagyis magának a tragédiának) legszenvedéstelebb problémáját – tengelyét! – éli át: a „félreismertség” és „félreismerés” (non-identifikáció) problémáját. „Ontológiailag” ez a létezés dramatikus értelmének végső keresztmetszetére utal. Teremtés, bűnbeesés és megváltás ebben göccsodzik: a teremtés úgy fogalmazható, mint az eredendő azonosság (identifikáció), a bűn mint dezidentifikáció, a megváltás mint re-identifikáció.”}
- 14 Alan W. Watts, *Zen-Buddhismus – Tradition und lebendige Gegenwart*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg, 1961, 35.
- 15 {A harmadik szegénység, amelyről most beszélni akarok, amely a legrendkívülőbb, az, ha az embernek nincs semmije. Eckhart mester, *Válogatott prédikációk*, ford. Schneller István, Typotex, Budapest, 2017, 254.}

ÁGH ISTVÁN
Készülődés a távozásra

Más idő járja mostanában,
már napról napra sebesebben
követi a reggel az estet,
hogy utolérje éjszakára,

be kellene pályám fejeztem
mielőtt az erőm tovább fogy,
de olyan az én hivatásom,
hogy abbahagyni lehetetlen,

a nagyra törő gyermekálmom
megvalósult, és mégse vált be,
múltamat a jövőmre már nem
remélhetem garanciának,

hogy kíméletes elválás lesz,
nem elég semmiféle érdem
a szenvedés enyhítésére,
nem bírnék még egy vérontást sem,

Vagy az örök jelennek éljek?
végtagjaimat katonásan
raknám a megadott irányban,
büszke lennék, ha megdicsérnek,

de csak azért, aminek látnak,
inkább a nyakkendőm színéért,
ha fölösleges súlyra híznék,
számolnám a kalóriákat,

nem engedném lejjebb a mércét
meghajlással és térdeléssel,
obsitos huszár az arcképen,
markáns barázdákat viselnék,

vidítanám a vendégséget,
nem innék a kevésnél többet,
vigyáznék, ha sorra kerültem,
a bölcs családfő szerepében,

Mégis milyenek kéne lennem,
készülődvén a távozásra?
búcsúzzak vesztesen is bátran,
ép elmével, föltartott fejjel?

magam elé, magam bajának
hullik a papírra a hajsza,
s a terjedőben mélyülő ránc
az elszámolás ráadására,

a napi dolgom sem jelent mást,
csak hogy figyelmem ébren tartsa,
kilátás nélkül, napról napra
vezet a semmibe az írás,

miként a félelemtől ajzott
elítéltek széjjelkiáltják
a pillanat tragédiáját,
s nem fontos, hogy valaki hallja.

MÁRTON LÁSZLÓ

Női név

Azt a nőt, aki mindjárt a szemünk elé kerül, nevezhetném Katinak vagy Magdinak is, de én inkább Dolorózának fogom nevezni. Doloróza, illetve „dolorosa” latin szó, és azt jelenti: fájdalmas. Ennek a nőnek testi fájdalmai vannak, sajognak a csontjai. Magam sem tudom, mi lehet a fájdalom oka. Egyelőre csak annyit tudok erről a nőről, hogy egy iskolában dolgozik, és ha néhány percig álló testhelyzetben marad, akkor először megfájdul a gerince, aztán a combcsontjába is belehasít a fájdalom, végül a jobb karja zsibbadni kezd, és néhány perc alatt érzéketlenné válik, mint akinek becsípődött egy fontos érző- és mozgatóidege.

De nem. Mégsem. Hiába volt alig egy perccel ezelőtt az én ötletem, hogy Doloróza legyen, most egyszerre csak mégsem tetszik ez a név. Mesterkéltnek érzem. Legyen egyszerűen csak Róza, Dolo nélkül.

A címben említett női név egyébként nem is őt jelöli, hanem egy másik nőt, akit végképp nem ismerek. Őt is hívhatnám Katinak vagy Magdinak, de őt inkább így hívom majd: a Név. És mindjárt szóba kerül még egy férfi is, pontosabban férfiember. Meglehetősen utálok azt a szót, hogy „férfiember”, de hát nem vele van a baj, hanem azzal a személlyel, akire vonatkozik. Na, neki aztán van rendes, közönséges magyar neve: Csató Károly vagy Karcsi, ahogy jobban tetszik.

Róza naplójában tegnap délután a következő bejegyzést olvastam: „A csontjaiban érezhető fájdalom kísérő tünet volt a valódi társ helyett a mindennapok során.” Róza a naplójában egyes szám harmadik személyben emlegeti önmagát, és ez jóval többet elárul az ő harmadik személyéről, mint a bejegyzésben említett „valódi társról”, akiről egyelőre én is csak annyit tudok, hogy férfiember, hogy Karcsi, és hogy hosszabb időre elutazott Z. ország fővárosába. Ott akadt valami dolga neki. Így tehát a csontokba hasító testi fájdalom mellett – ismét a naplót idézem – „némileg más árnyalata volt annak a fájdalomnak, amely a várakozáshoz rögződött, és így véste bele magát R. agyába”.

Péntek volt. De nem, nem volt, hanem van. Hadd mondjam el az eseményt jelen időben, elvégre most történik, ebben a percben. Péntek van, a hét utolsó munkanapja. A munkaidő már letelt. Mondhatnám úgy is, hogy véget ért a tanítás, de nem vagyok benne biztos, hogy Róza tanárként dolgozik az iskolában. Talán titkárnő, de az is lehet, hogy ő a gazdasági igazgató. Ezt majd később fogom eldönteni. Róza jelenlegi helyzetéhez – hadd mondjam így: sorsához – más nem is illik inkább, mint egy kis többletmunka. Egy kis túlóra a hét utolsó munkanapjának végeztével. Így legalább van valamilyen feladata. Így legalább ideig-óráig azt hiheti, hogy van értelme az életének, hiszen dolgozik. Így legalább talál ürügyet rá, hogy ne kelljen péntek délután hazamennie az üres lakásba.

Most már valamivel többet tudok, mint nyolc perccel ezelőtt, amikor elkezdtem írni az előző bekezdést. Róza nem valószínű, hogy titkárnő. Egy titkárnő vajmi ritkán vágyik többletmunkára. És egy jobb sorsra érdemes, „így legalább” fordulatokat fogalmazó nő aligha gazdasági igazgató. Akkor inkább ő az iskolaorvos, aki munkaidőn túl végzi a kötelező adminisztrációt. Vagy még inkább az iskolaorvos asszisztense.

És az előző bekezdés írása közben, körülbelül három perce, még egy fontos dologra rájöttem. Arra tudniillik, hogy az esemény, amelyet el akarok beszélni, mégsem ebben a percben történik, hanem húsz évvel ezelőtt. Róza húsz évvel ezelőtt valamit még akart nézni számítógépen, és az ezredforduló tájékán, amikor az elbeszélendő esemény tör-

tént, Rózának otthon még nem volt számítógépe, de a munkahelyén már voltak számítógépek. Külön teremben sorakozott mind a négy készülék, akárcsak – ez jutott eszébe rólok – négy ragyogó szőré paripa a versenyistállóban.

Az épület már üres volt. Kísérteties csend honolt a folyosókon. A nagy múltú falak patinás kilincses ablakainak letisztítás után sóhajtó üvegtábláin keresztül besütött a délutáni nap. Róza már ettől is boldog volt. Boldoggá tette őt az a tudat, hogy képesnek érzi magát a boldogságra. Eszébe jutott egy közmondás: „Nincsen róza tövis nélkül.” Nem tudta kiverni a fejéből, pedig próbálta, és a próbafolyamat következtében a közmondás megváltozott. „Nincsen Róza Dolo nélkül.” Ez lett belőle.

Egy hang makacsul ismételte a fejében: „Nincsen Róza Dolo nélkül. Nincsen Róza Dolo nélkül.”

Ez persze butaság, ő is tisztában volt vele. Különbösen is, ki az a Dolo? Nyilván egy férfiember. Dolo az ő élete nagy szerelme, akire ő, Róza egyszer majd rátalál. Vagy, ami még valószínűbb, egyszer már rátalált, csak éppen elfelejtette. Olyannyira, hogy semmilyen személyes emléket nem tud felidézni róla, még csak fel sem ismerné az utcán.

De ha tényleg nincsen Róza Dolo nélkül, akkor ő, Róza – legalábbis jelenleg – nincs, nem létezik. Még szerencse, hogy ebben a pillanatban lenyomta a számítógépterem ajtajának kilincset, máskülönben – ki tudja? – talán csak ugyan megsemmisült volna.

Húsz évvel ezelőtt ebben a teremben négy számítógéplakott, akárcsak négy ragyogó szőré paripa a versenyistállóban, mind a négy ugyanazon a hosszú asztalon. Róza leült a legközelebbihez, és bekapcsolta. Azt remélte, hogy levelet kap valakitől. Egy férfiembertől. Előre örült neki. Kellemes izgatottsággal hallgatta az üzembe helyezett készülék egyenletes zúgását.

És tessék! Már látszik is a képernyőn a levél! Nem a kezdőlap, hiszen akkor keressélnie kellene, hanem rögtön a levél, hogy ne kelljen keressélnie.

Húsz évvel ezelőtt, ebben a pillanatban Róza figyelmét egy nagy K betű vonta magára. Egy verzál. Magyar Marcell magyarázta el neki egyszer, hogy a nyomtatott nagybetűnek ez a szakszerű megnevezése: verzál. Magyar magyartanár volt, és húsz évvel ezelőtt az egyik szűnetben udvarolni próbált Rózának, de nem járt sikerrel. Róza a naplójában meg is írja, hogy miért nem. Róza naplója most van a kezében, ebben a pillanatban, viszont a húsz évvel ezelőtti bejegyzéseket olvasom. Húsz évvel ezelőtt, ebben a pillanatban a K betűt egy A betű követte, az is verzál. Ezt követően Róza, ha akarta, sem akadályozhatta meg, hogy észlelje az R betűt, a nem kevésbé verzálnak látszót. KAR. Egy férfiember izmos karja, amely Rózákat csakhamar átöleli, és amelybe Róza mindjárt beleomlik.

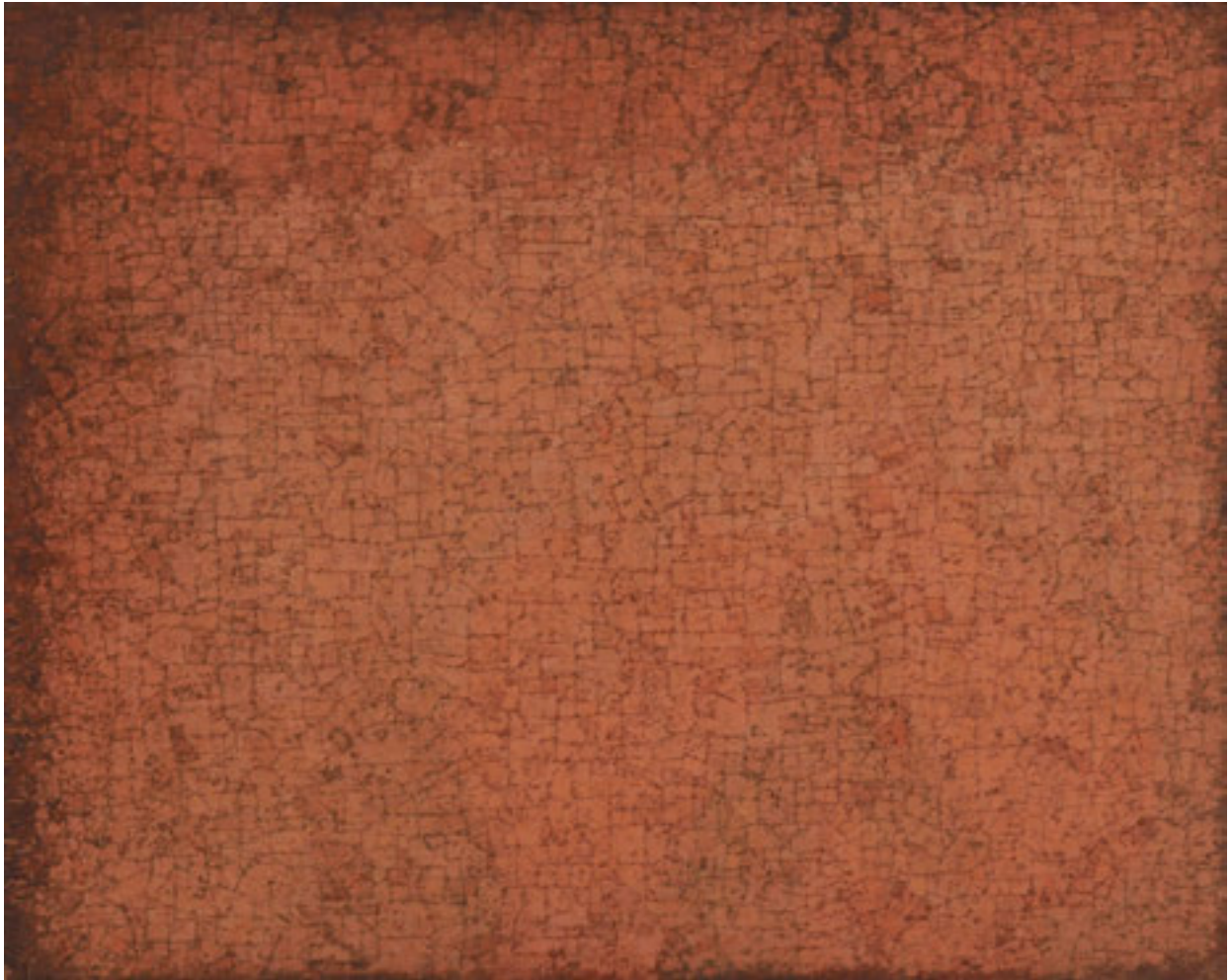
Szóval, KAR. Ezzel még semmi baj. Igen ám, de nincsen KAR – mi nélkül? – CSI nélkül. És jó, tényleg: ott pompázik a képernyő alján a csupaverzál KARCSI.

Még ez is tökéletesen rendben van. Igen ám, de nincsen levélíró címzett nélkül, a címzettet pedig illik megszólítani, és íme, tényleg, ott pompázik a képernyő tetején a megszólítás.

„Cuncikám-puncikám!”

Róza soha nem volt senkinek sem a cuncikája-puncikája, őt nem volt szokás így szólítani, se húsz évvel ezelőtt, se máskor. Akkor tehát a címzett nem ő, hanem valaki más.

Ahogy a dominók egymást lökik, úgy indult el az áradat. Betű betűt, szó szót, mondat mondatot követett. És onnantól már, ha akarta volna, sem tudta volna megtar-

Molnár Péter: Pompeii

tóztatni magát attól, hogy elolvassa. Mintha egy kívülálló szemével nézte volna magát. Tessék, itt van ő, amint olvassa az írást. Elolvass egy levelet, amelyet nem neki írtak. Tényleg nem neki? Hát akkor kinek?

De hát ez nem is egy levél. Hanem több! Egy egész levelezés!

Ebben a pillanatban Róza még mindig azt hitte, hogy csak álmodja mindazt, ami történik vele. Igen ám, de először megfájdult a gerince, aztán a combcsontjába is behasított a fájdalom, végül a jobb karja zsibbadni kezdett, és ebből megértette, hogy nem álmodik.

Ugyan már, ki lehet KARCSI leveleinek címzettje?

A címzett egy név. Hadd írjam verzállal: egy női NÉV. Tulajdonosáról Róza húsz évvel ezelőttig, eddig a percig azt hitte, hogy az ő leghűségesebb barátnője, akiben száz százalékgig megbízhat.

Es tessék. Most KARCSI a levélíró, és a NÉV a címzett, aztán a következő levél esetében pont fordítva. KARCSI a NÉVnek, a NÉV pedig KARCSInak.

Csató Károlynak hívják az illetőt. „Csató: csaló!” – írja Róza a naplójában. – „R. azt érdemelte, amit kapott” – folytatódik a bejegyzés. „Hogy lehetett R. ilyen naiv? Hogyhogy semmit sem vett észre ebből az egészből?”

Amikor a leveleket olvasva egy szeretkezés aprólékos leírásához érkezett, nemcsak a fájdalmak váltak elviselhetetlenné, hanem azt is megértette, hogy soha többé nem lesz képes megnyílni a testével egyetlen férfi előtt sem, legyen az Dolo vagy bárki más.

Egy másik levélben a NÉV arról írt, milyen feledhetetlen napokat töltöttek együtt X. országban tavaly és Y. országban tavalyelőtt. Vagyis KARCSI már évek óta rendszeresen megcsalja Rózát annak legjobb barátnőjével, a NÉVvel. És a következő levél szerint ő, a NÉV már alig várja, hogy kiutazhasson Z. ország fővárosába KARCSInhoz. „Rád gondolok, lucskos vagyok, csurgok és csepegek. De már megvan a repülőjegy!”

Igy.

Az ész megáll. Repülőjegy, két l-lel!

Már csak azt nézte, róla esik-e szó a levelekben.

De nem. Az ő neve egyszer sem volt leírva.

Alig kapott levegőt. A csontjaiba nyilalló fájdalom szinte elvette az eszét. Arra gondolt a félig-meddig elvett eszével: ha most belépne az ajtón egy csupaverzál DOLO, akkor ő akár meg is bocsáthatna KARCSInak.

Igen ám, de az épület, mint említettem, üres volt. Nem volt seholy senki.

BALLA ZSÓFIA

Égig a földön

Az idő átrohan felettünk,
a gyorsuló nyári vihar.
Lekottázott égi szerelmünk
tán, mint a visszhang, kihál.

Egy lap is felnő és megérik.
Kincse gyűl: ezer írás, ezer Olvasó.
S a szerkesztő, ki óvta egy csepp vérig,
hetedik nap megáll, *s látá, hogy jó* a szó.

Nem mállik el minden becses betű.
Mint boldog szesz, nem illan nyomtalan.
A Szellemben, – bár nem hálás természetű –,
ahol formálgatták, a *Műhely*, megmarad.

II.

A lélek elszáll, a tett megmarad.
Nincs univerzum, melyben
végleg kihuny a fény.
A szabadság édes érzete veszett el.
Itt lüktetett-dobolt,
parádézott az ételleddel.
Csak mások hazugsága fáj, sosem a miénk.
Le kell bányásznunk magunk az igazságig.
Ha tudjuk még, merre keressük, hol köszön ránk.
Mert az írás elkábít és elámít.
Elgyávít a húzó-vonó idő.
Tévelygünk világunk oszlopai között.
Nem félni, nem bátorság.
A rettegést, ezt a meredt puliszkát,
gyomromban cipelem.
A fűszál bátorsága, hogy újránő.

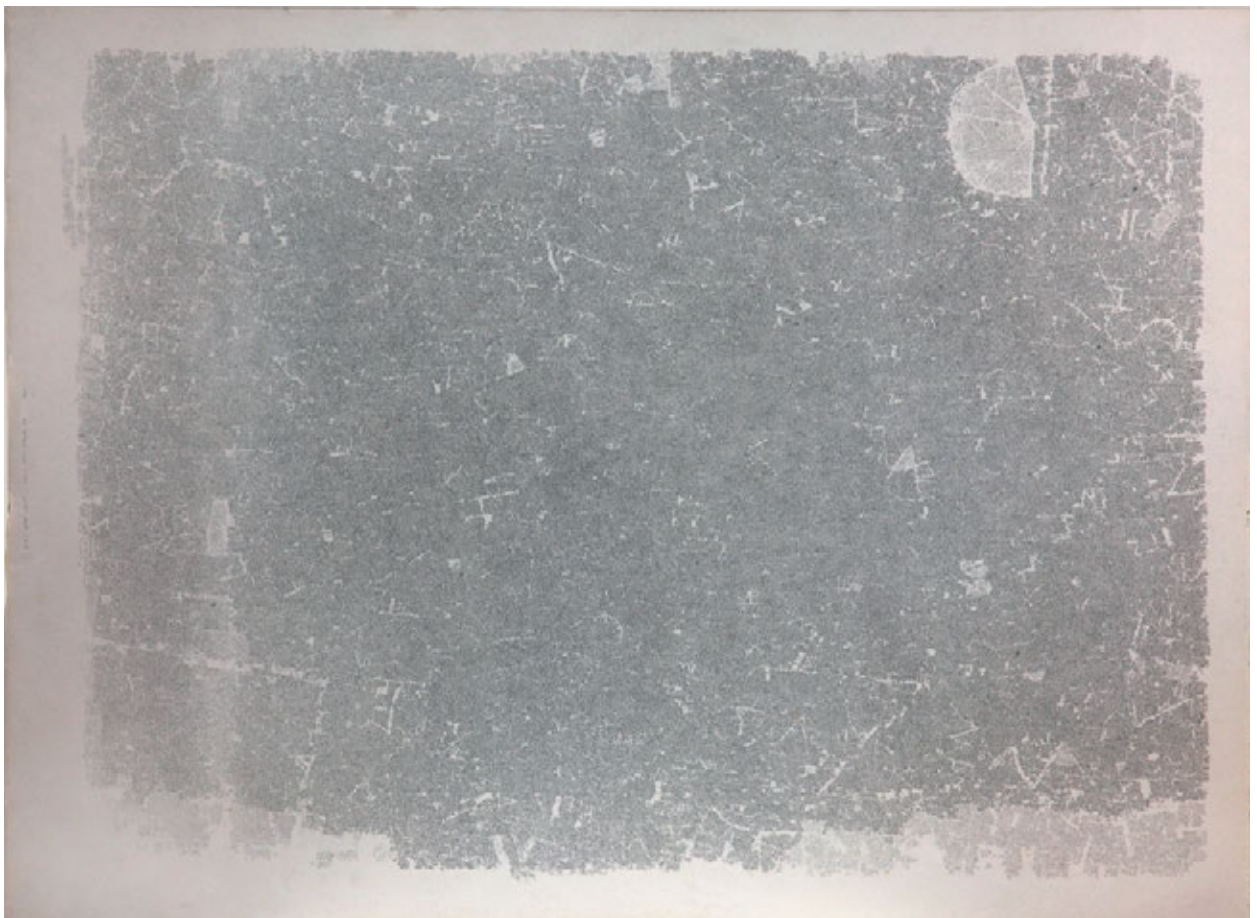
III.

Nem egyetlen falánk fekete lyuk
a világegyetem,
nem csupa eltűnés, hiány.
A csillagok apadnak, tejük elszivárog.
Nem koporsó az űr.
Vagy üszkös tűzhely, amelyet otthagynak.
Bár a körmönfont változás legyűr,
nem a semmi szünetjele az életünk.
Nem, nem! Itt írok, hogyha meghalok,
ha meghal is a világ, mutatom,
van más is, mint a zajos, zagyva nemlét

Végy kezedbe, legyél világom,
fogj föl szemedbe, kincsem.
Ne vigyen el a bő víz.

Ahmatova házán ez állt:
„Isten mindent megőriz.”

A költészet olyan madár,
ha ott ül is az ágon,
még akkor sincs meg.
Földön túlra akkor is ő visz.

Molnár Péter: Holdtölte

Az asszony, aki nem halt meg

(Kleist átírat)

A szénégető felesége egy valóban szokatlan kérdéssel kereste meg a tiszteletes urat, némi topogás és bizonytalankodás után, melynek a vége az lett, hogy behívták az udvarra, a tiszteletes úr lakhelyének virágos udvarára, ahol a szebbik és nagyobb padon el is helyezkedhetett, majd pedig, miután megérkezett és helyet foglalt mellette, azt a kérdést tette föl a tiszteletesnek, csakhogymár is ennek az elbeszélésnek a lényegére térjünk, amikor is különösebb köntőrfalazás vagy várakoztatás nélkül a kérdező asszony, aki a szénégető felesége, és több gyermek édesanyja volt, arcát írjuk le, mely zavart volt, némiképpen kipirult, a tekintetét is kapkodta, mint aki tilosban jár, és néha furcsán a szája széle felé nyalt, úgy tehát azt kérdezte a máskülönben rosszkedvű, de legalábbis meglehetősen kedvetlen tiszteletestől, hogy miért nem halt meg akkor, abban a nagy, őrjöngő szélben, amikor például a szabómester is fölötötte magát, és aztán *ruhátlanul* találtak reá, egy meztelen férfit hintáztattak a széllelkések nem messze a kocsmától, ahol bizonyos férfiak ilyen istentelen időben, efféle törvénytelen szélviharban is mulatoztak, legalábbis ő ezt így vette ki, de nem is erről akarna beszélni isten szolgájának, mert hogy a férfiak mulatoznak, abban semmi rendkívüli nincsen, erre alkalmat a férfiak mindig találnak, bú, bánat, öröm, egyre megy, csak mulatni lehessen, sírva vagy kacagva mindegy.

Igen, ő a templomnál sétált, mondta ekkor az asszony és olyan mélyet sóhajtott, hogy képzeltségnek tetszett, ennyi levegő elfér a horpadt kis mellkasában. És nem tudta, miért sétált. Köhécselt. De igen, mégis tudta, ezt most be kell vallania. Azért járt ott, hogy szóljon az Istennel, hogy beszéljen az Úrral, és ő, a szénégető felesége próbálkozott is, többször szólította a Magasságot, kérte, hívta, ajánlkozott, rimázkodott és imádkozott, mignem föltámadt az az átkozott szél, vagy már régóta süvöltött, csak ő nem vette észre, nem észlelte, mindegy is, a szél őrjöngött, fűtült és ugatott, vonyított és ordított, amikor is ő egyszerre csak csattanást hallott, aztán még egyet, és azután egy újabbat, majd azt kellett látania, hogy cserepek hullnak alá, de mintha magából a meghasadt ég gyomrából érkeznének, és mind feléje zuhant volna, és hatalmas csattanással, hogy még a szelüket is érezte az arcán abban a bolond időben, csakhogymég egyetlen egy sem ütötte meg, nem ráhulltak csak köré, mintegy körbe csapkodták, akárha egy nagy figyelmeztetés részei lettek volna, és aztán az egésznek vége lett.

Most is számolt a vértelen szája.

Vagy harminc alázuhanó cserép tört össze körülötte.

Neki meg, mondta az asszony, eszébe jutott a tiszteletes úr.

Hogy ő?, kérdezte a férfi, pedig hát elég egyértelműen kimondták, hogy ő.

Igen ő, ismételte meg az asszony.

Hogy mi lenne valójában a tisztelt Agatha asszony közlendője, jegyezte meg a tiszteletes, kicsit köhécselt, kora tavasz volt, kétségtelen, hogy ilyenkor könnyebben meghül az ember, a talaj még hideg, az estéli órákban szürni kezd a levegő, és hiába bont szirmot egy-két korai virág, a tüdő és a torok könnyen prédája lesz az alattomos hidegeknek.

Azt akarja mondani, jegyezte meg az asszony, hogy neki minden józan számítás, minden ésszerű megfontolás alapján el kellett volna pusztulnia abban a szörnyű szélben.

Úgy gondolja, hogy a szerencsétlenül járt szabómester helyett?

Nem a szabó helyett, hanem magánjellegű okból. Ugyanis mert ő, vagyis a szénégető felesége úgy érezte, hogy meg kell halnia. Az lenne a legjobb választása.

Kis fuvallat táncoltatta meg a kertet, a tiszteletes virágjai bólogattak, egy szírom odalebbent a lábuk elé.

Bántja-e őt az ura, kérdezte aztán a tiszteletes.

Dehogyan bántja.

Úgy érti, jegyezte meg a tiszteletes, aki nem tartott a kellemetlen vagy bonyolult esetektől, rosszul bánik-e vele.

Nem bánik vele rosszul.

Iszik talán?

Nem, nem iszik. Legalábbis nem mértéktelen módon, nem többet, mint más asszonyok emberei.

Úgy tehát, sajnos nem mondhat egyebet, nézett a bólogató tulipánok felé a tiszteletes, félre jár?

Nem jár félre, legalábbis ő ezt soha nem tapasztalta, nem látott az urától illetlen vagy tolatkodó pillantást, mozdulatot, és úgy érzi, oka sincsen gyanúval illetni azt az embert, foglalta össze az asszony.

Akkor pedig mi lenne a baj?

Ő sajnos azt nem tudja, mondta az asszony, baj-e, hogy ő meg akar halni. Arra jutott hosszú éjszakákon át, míg szuszogva aludtak a gyerekek, vagy amíg az elszökött, követ dobáló, egy furcsa lényvel, valami szirénnel kapcsolatot tartó fiára gondolt, amíg szendergett a kifejezetten rossz alvónak számító, álmában rendre kiáltozó és csapkodó férje ura, és csak a csillagok pislákoltak az ég fekete vásznából, és a fagyban reszkető udvari fák recsegték a jeges fuvallatok és a föl-föltámadó széláramok jóvoltából, hogy neki az lenne a legjobb. Mert még a téli hóna-

pokban, de lehet, hogy már az ősszel kezdődött. Nem is az, hogy meghalni. Hanem úgy véli, hogy ha nem lenne, az lenne a jó. Egyébként nem érti ezt. Miért, lenni jó? Hogy legalábbis jobb, mint nem lenni? Általánosan valószínűleg így gondolják az emberek, az asszony még jobban kipirult, mint aki valamelyest szégyelli, hogy ennyit és így beszél. Lenni azért is jó, mert az élet történéseiben többé-kevésbé tudjuk, mi van. Tudjuk, mi várható. Mi nem várható. Mi a csoda, ha mégis megeshet. Amikor az ember nincsen, nem tudja, mi van, nem állnak rendelkezésére például, és az asszony hirtelen egészen elsápadt, ahogy ezt az egyszerű szót kimondta, formák.

Mi az, nem lenni.

Formátlanság, nemde?

Nagyon érdekes, hogy ő mégis erre az állapotra vágyakozik, a nemlevésre. Azt érzi, ez lenne neki a legjobb. Ami neki a legjobb, azon más is örvendezhet. Legalábbis amiatt felesleges lenne bármilyen gyász.

Az asszony elhallgatott, beharapta a száját, és úgy nézte a tiszteletest, mint aki mindent elmondott.

Nyilván szerette volna a tiszteletes úr, aki igazán helyes ábrázatú férfinak számított, ha valami más problémával jelentkeznek be nála, azzal keresik meg, hogy felajánlásuk van a parókia és a közösség számára, hoznának gyümölcsöt, húst vagy kenyeret, nyílt és őszinte szívvél adakoznának, akár kétkezi munkával is, de ez egy kétségtelenül másfajta probléma volt.

Mióta gondol ilyesmit Agatha?, kérdezte a tiszteletes nyugtalanul, ujjaiával hátra fésülte dús, feketén csillogó haját.

Olyan furcsa érzés tört rá nem sokkal a legnagyobb gyermeke eltűnése után, akkor már az őszben jártak, szóval azóta gondol ilyesmiket. Amikor az elsőszülött, már sihederkorú fia elszökött az erdőbe a dobálás miatt, a *dobálás*, ismételte a szót az asszony, és nagyra kerekedtek a szemei. Szállnak a kövek, mondta. Hogy szállnak. Ide- és oda szállnak, nem csak a cserép hull, nem csak a tetők, a térdek rogyadoznak, nem csak a lelkek feketednek. Kérdezi ő, nem azért hullt a cserép a templomról, mert a kövek is szállnak, csapkodnak, ütnek és betörnek az üveget, a tetőt, az emberi arcot?! Ő ezt nem tudja, mondta az asszony. De amióta a fia az erdőből dobál, vagy honnan is, azóta jár a nemlevésen az esze, és nem tud nevetni, képtelen lelkesedni már, nem örül a díszes ruháknak, karkötőknek, a fülönfüggőknek, a napfénynek, a hóhullásnak és a szánkózásnak, a kisebb gyermekei is inkább feszültséggel és ingerültséggel töltik el, és megvallja, bármennyire is nehéz, bármekkora megrökönyödést is okoznak a szavai, hogy például legutóbbi szoptatás alatt többször arra gondolt, hogy ez így nem mehet tovább, ezt nem teheti, nem engedheti át magát efféle érzéseknek, és elég erőteljesen és tisztán újra megemlítette a szénégetőt, vagyis kimondta a hites ura nevét, és ismét megerősítette, hogy derék és jóra való társ, jótét lélek, és hogy ő, magyarázta az asszony, nem akarja terhelni őt ezzel a nyilvánvaló ostobasággal, van baja neki elég, a sok éhes száj, a lázadó, rettenetes nagyfiú, a furcsa idők, a szénégető éjt nappallá téve dolgozik, súlyos járása alatt, mert mindig, állandóan törni valamin a fejét, recsegnek a szobák padlólecei, ő aztán igazán nem akarna még újabb gondot, hát nem érdemelné meg ez a nagyszerű ember, aki verejtékkel, szívós munkával keresi a családjának a betevőt, és akit mindenki megsüvegel a városban, de nem csak süvegel, hanem becsül is, igaz...

és ekkor az asszony elhallgatott, és olyan furcsa lett a tekintete,

a tiszteletes mintha látott volna benne valaki mást,

valaki idegent,

valaki nem odaillőt,

olyan valakit, aki a szenvedélyesen elhangzott szavak mögött bujkált és leselkedett volna,

ezért ő is megkérdezte,

hogy most akkor mi legyen,

az legyen, sóhajtott a asszony, hogy ölelje meg,

fogja át szorosán,

és a tiszteletes, aki annyira meglepődött a kérésen, amely tulajdonképpen fölszólítással ért fel, mert igenis volt abban erő, szenvedély és parancsolat, hogy elhagyta minden ereje, nem ellenkezett, és meg is tette ezt, átölelte a szénégető feleségét a templomkert udvari padján, tartotta, sőt, már szorította is magához, egészen addig, míg meg nem érezte ennek az elveszett asszonynak a szívét, a szíve dobogását,

és azt kezdte hallgatni.

Hallgatta, hogyan dobog egy emberi szív.

Milyen messziről dobog.

Nem is volt már senki a karjai között, csak az a dobogás.

Talán nem kellett volna azt az egyetlen cserepet megigazítania, a vihar előtt, gondolta aztán. De amikor hullni és csattogni kezdtek a cserepek, és ő bent ült a parókia szobájában, mintha az isten beszélt volna hozzá, ami beszédre ennek az asszonynak nem volt füle, bár hallhatta, tapasztalta mégis. Hogy mit mondott az úr? Hát olyasmit, melyet ő ennek az asszonynak nyilván nem adhat elő. Nem beszélhet arról, hogy éppen olyan a Teremtő nevetése, ahogyan a lezuhanó cserepek törnek.

JÁSZ ATTILA

[BÚCSÚVERS. Műhelymunka]

Fausztina nővérrrel újra a teraszon

Villányi Lacinak

1. vált

mert sosem lesz vége semminek, barátom,
a dolgok folytatódnak tovább, belátom,
ez nem túl nagy igazság, de mindig kis ügyekben hiszünk,
ha ezzel erősítjük, lépésről lépésre a szívünk

2. vált

az időben csak bízni lehet, szabad és kell,
ne ragaszkodjunk a dolgokhoz, engedjük el,
ha hideg szél fújdogál, szeretettel teszi,
ha a nap cirógatja arcod, ugyanúgy teszi

3. vált

nem írok többet, csak ha angyal fogja a kezem,
átölel, vezeti és azt súgja némán nekem,
engedjem el tenyeremből az utolsónak hitt hópihét,
hadd jöjjön a tavasz, és szórja be szírommal a tó vizét

Bikácsi Daniela: Csigalépcső

Műhely a Műhelyben

A Vagongyáré mellett más kapuk nyílnak, belépek egyenesen az irodalomba is.

Apám munkahelyének, a gyerekosztály onkológiai részének állandó páciense egy kiskamasz, aki leukémiás. Évek óta kezelik, szerencsére eredményesen, de nagyon kegyetlen dolog ez akkor is. A fiúcska apukája a Megyei Levéltár igazgatója, Gecsényi Lajos, aki egyben a *Műhely* című irodalmi folyóirat főszerkesztője. Győr nem egy nyüzsgő irodalmi város. Nagy Lajos valamikor az 1930-as években iszonyodva jegyezte le naplójában, hogy végigsétált a belvároson, és mindössze egy nyamvadt könyvesboltot talált. De mivel szinte valamennyi megyeszékhelyen alakult irodalmi-kulturális lap, a Győr-Sopron megyei elvtársak is úgy vélték 1978-ban, elérkezett az idő, hogy ez az izig-vérig munkásváros tegyen egy öles lépést a művelődés irányába. Az előzményekhez tartozik, hogy Kormos István, többek között a Vackor-mesék jeles alkotója, akiről alig-alig lehetett tudni, hogy fantasztikus költő is, az 1970-es évek elejétől kezdve egyre sűrűbben visszajárt gyermekkorai színhelyeire, Mosonszentmiklósról és környékére, és ezáltal persze Győrbe is. Ahol épp elkezdtek mozgolódni a helyi ifjú költők, létrehozták a Kassák Kollégiumot, és egymásra találva egyfajta mestertanítvány viszony alakult ki Kormos és a szárnypróbálgatók között. Nem mellékes az sem, hogy Kormos a fővárosban a Móra Könyvkiadón belül a Kozmosz-sorozatot szerkesztette, ahol rendre megjelenhettek az első kötetek, vagyis általa, a segítségével tényleg ki lehetett lépni az országos irodalom színpadára.

Mire én, mint a legifjabb versfaragó, megjelentem Győrött, több harminc körüli győri költőnek lett önálló kötete, és teljesen logikus módon a megyei tanács elvtársai részben számítottak a munkájukra a *Műhely* kibontakozásában is, természetesen a megfelelő felügyelet mellett. Még arra is volt gondjuk, hogy a *Műhely* a címének megfelelő módon működjön, mert két szerző is a Megyei Levéltárban dolgozott Gecsényi igazgató úr mellett, vagyis bármelyik pillanatban átalakulhattak szerkesztőséggé, amikor kicsit szabadabb tempót engedett a levéltárosság.

Apám Svájcba való elutazásuk előtt megszervezte, hogy Gecsényi főszerkesztői mivoltában fogadjon – így istápolták ők ketten egymás fiait... Apám meghagyta, hogy keressem Gecsényit minél előbb, mert várja a jelentkezésemet. Vigyek néhány verset, de azért ne túl sokat. Aztán majd meglátjuk, mi lesz.

Még napos szeptember volt, amikor betoppantam a Liszt Ferenc utcai épületbe, ami kicsit olyan volt, mint a pannonhalmi könyvtár. Ezeket a szagokat, illetve nyugodtan mondhatom, illatokat nagyon jól ismertem, és azt is, hogyan nyikordul a kapu egy *levéltárszerű* épületen, miképp recsen a kopott falépcső, ami vaskos falak között felvisz az emeletre. Körben festmények lógtak, amikről félig megfeketedett, bajszos atyafiak néztek le rám. Morcos hadvezérek vagy elhivatott hitszónokok, mind-mind csupa ismerős, hiába, hogy addig sosem láttam őket, de ahogy egymásra pislantottunk, az nagyon olyan volt, mint amikor rég holt bencés apáttal és az apátságot bőkezűen támogató nemes urakkal szemezttem a klauzúrára menet vagy angol órára várva a folyosókon.

Gecsényi kimérten kedves volt, leültetett, kikérdezett, noha, véltem, amit hallhatott tőlem, azt már mind tudta apámtól. Legfeljebb azt nem, hogy s mint érzem magam a Vagongyárban. Atvette a verseket, majd behívatta a szobába azt a két munkatársát, akik maguk is költők voltak, és gyakorlatilag a gondjaikra bízott. Pátkai Tivadar és

Borbély János előtt állva, nekik sután bemutatkozva különös, bugyborékoló izgalmat éreztem, azt, hogy valamiféle titkos klub, sőt páholy tagja leszek e pillanatban, itt, a jól ismert illatokkal telt boltíves szobácskában. Pátkai arra is felhívta a figyelmemet, hogy az Ifjúsági Házban kedd délutánonként irodalmi szakkör van, amit ő vezet, és szívesen lát, akár már a következő alkalommal. A verseket majd elolvassák, ne féljek, nem tart hónapokig, el fogják mondani, mit gondolnak róluk, elvégre a cél az, hogy fejlődhessek, új impulzusokat kapjak, vagyis, hogy a jövőben még jobb verseket írjak.

Gecsényi is mosolygott, kezét adott, én pedig a levéltár előtt úgy szálltam fel a kempingbicajomra, hogy nem is kellett nagyon tekerjek, vitt az magától, a Zrínyi utcai otthon és a Parnasszus irányába.

Ezekben a napokban szabadultam be a Baross utca végén működő könyvesboltba. Költő vagyok, mondtam, és nagyon is érdekel a költészet maga. Korábban anyámék rendre megvették a *Szép verseket*, és mivel apám pécsi gimnazistaként többször is találkozott Csorba Győzővel, aki részt vett az Apáca utcai könyvtár munkájában, úgy vélem, valamiféle nosztalgiajától hajtva mindig megvette Csorba új kötetét – *A világ küszöbei* ott volt egyik évben a karácsonyfa alatt. A *Szép versek*ben addig inkább a képeket nézegettem végig évről évre, és a sok valahová meredő, cigarettát tartó költőről úgy éreztem, régi ismerőseim, ha szembe jönnének az utcán, még akkor is felismerném őket, ha épp nem merednének és esetleg nem cigarettáznának. A könyvesboltban hosszas válogatás után megvettem vagy tíz kötetet, többnyire olyan szerzőktől, akiről semmit sem tudtam: Majtényi Erik, Ladányi Mihály, Szöcs Géza, Tolnai Ottó... Annak külön megörvendtem, hogy megleltem Villányi László, szintén győri költő vékony könyvét, a *Falovakat*. Hazacipeltem a zsákmányt – és olvastam, meg főképp írtam.

Tény és való, hogy az úgynevezett irodalmi életet nem lehetett túl pezsgőnek mondani. De hamarosan elkövetkezett Kormos 60. születésnapja, és ez nagy eseménynek számított szellemi örökösök köreiben. Az este a Lloydban került sor, ahová valaha angolra jártam, és szótárfüzetembe aláírást gyűjtöttem a büfében szorgosan konyakozó Máté Pétertől, akinek este fellépése volt a színházteremben, más alkalommal meg Koncz Zsuzsától, aki nem konyakozott. A Kormos-est egy kisebb helyiségben zajlott, meglehetősen szerény körülmények között. Öröömöm így is széles volt, mert itt aztán tényleg mindenki megjelent. A kis kötet címlapja alapján felismertem Villányit, akinek ekkor mutattak be. Ahogy Pusztai Zoltánnak is, aki szintén az ígéretes tehetség kategóriájába tartozott, már elfogadott kötete volt a Magvető Kiadónál, bár folyton csúsztták a kiadását, ami az ifjú, huszonnyolc éves szerzőt kezdte megviselni. Nagyjából húszan gyűltünk össze, hogy meghallgassunk néhány Kormosy sirató verset. Remeknek éreztem, és meg-megmaradt bennem Pátkai egyik sora: *hallgat a telefon, a fekete kánya*. A műsorban szerepelt egy lány, aki, egy szál gitárral, megzenésített Kormos-verseket adott elő, amiknek semmiféle dallamuk nem volt, de tán jobb is, mert a lány nem tudott énekelni. Legalább is így éreztem, és emiatt némi felháborodottságot, hogy ez mégis csak csúfság, illet tenni Kormossal. Mint ahogy csúfságnak éreztem magát a tényt, hogy Kormos már hat éve halott. Bánatosan gondoltam arra, hogy tényleg élhetett volna még egy ideig, mert amikor holtan összeszett új lakása erkélyén 1977 októberében, még csak hetedikes voltam, és hogyan is tudhattam, mekkora költő,

milyen vicces bácsi, jó lenne megismerni. Helyette maradtak ezek a nyekergő dalocskák.

Aztán a hivatalos műsor végeztével elkezdődött a mesélés, hogy amikor a Pista így, meg a Pista azt mondta, továbbá akkor a Pistával nagyon berúgtunk a Vaskakasban, és erre mindenki szelíd mosollyal emlékezett, hogy bizony-bizony, de szép idők is voltak azok.

Imádtam ennek a pici történelemnek a részévé válni, ha csak a mesélés által is.

Ezen az estén azonban más is történt. Beavatásomat komolyan vették az új barátok, és a műsor végeztével nem engedték, hogy mint aki jól végezte a dolgát, szépen hazategyek. Rendes írók azért tartanak irodalmi esteket, hogy utána elmehessenek inni. Erről hallottam már harangozni, különböző visszaemlékezésekben, interjúkban esett szó nagy, borozás mellett zajló vitákról, különböző, főképp budapesti presszók és kocsmák mélyén vagy polgári lakások termeiben.

A győri művészkör törzshelye a Marika presszó volt, a fenti kritériumoknak teljesen megfelelő módon. Közel esett a színházhoz, az ifjúsági házhoz, és általában mindenhez, hogy bárki hamar elérje sanyarú napi teendőinek végeztével (avagy helyett) ezt a szűk, ám otthonos helyiséget. Ebbe a félhomályos füstfelhőben úszó helyre tettük át székhelyünket, ahol a nem irodalmár szekció tagjai már túl voltak az alapozáson. Egyben megtörtént az én bemutatásom is, és mindenki örült, hogy a folytonosság nem apad el, jönnek az ifjak, költő, szobrász, mindegy is, fő, hogy ide talált a Marikába, és ettől fogva, ha nem is be, de megérkezett.

Révülten ücsörögtem ennyi jeles művész társaságban valami rissz-rossz, műbőr huzatú fotelban, elszopogattam valami bort vagy sört, ki tudja már, mi volt az, de semmiképpen sem üdítő, hiszen egy ifjú költőhöz az teljességgel méltatlan lett volna. Egy szakállas, Jézus-fejű manusz vitte a szót, akiről csak később tudtam meg, hogy jeles ötvös, és Erdélyből menekült; ez utóbbi abban az időben hihetetlenül megnövelte az ázsióját bárkinék, különösen egy művészfélének. Ő pedig, rendes székelyként épp arról mesélt, hogy mentek valahová a nagy télben, a hegyek között, kőhögött-dadogott a Trabant, és egyszer csak látja ám, hogy elől, messze, valami fekete folt terpeszkedik az úton. De ő azért ment tovább, remélve, hogy majd sikerül kikerülni, bármi legyen is az. Csak amikor már elég közel értek, látták nagy megrökönyödve, hogy bizony, ahogy azt várni is lehetett, egy medve az. Amitől, ahogy kell, rendesen berezelték. Igen ám, csak amikor menekülőre fogván rükvercbe akarta tenni a kocsit, lefulladt. Olyannyira, hogy nem is nagyon akaródzott neki újra indulnia. Nem úgy a medvének. Aki megfordult, pár másodpercig szemlélte nyugalmanak és csendjének háborítóját, majd szépen lassan felkászálódott, és megindult a Trabant irányába.

A Marika presszó művészsarkának közönsége részben lélegzetvisszafojtva figyelt, részben élt az odamondogató ugratás jogával, de persze a sztori végére mindenki kíváncsi volt.

Ami úgy szólt, hogy a maci komótosan elballagott az autójog, miközben ötvös barátunk többször leizzadva rángatta a Trabant szívatóját és a kulcsot eltekerve recsegett a motort. Mint egy rendesen megkoreografált filmben, a Kárpátok... izé... óriása megérkezett, és amikor két hatalmas mancsát a papundekli-motorházatetőre rakta, a motor beugrott. És már emelkedett, hogy tovább másszon, de az ötvös gázt adott, a Trabant pedig, hiába, hogy csak 26 lóerővel bírt, kilőtt hátrafelé, és a maci buta puffanással hasra vágódott az úton.

Erre aztán megint lehetett inni egy felest, sört, bort, rágyújtani újabb Symphoniákra és Sopianae-kra, és hiába a kádári- és brezsnyevi punnyadás éve, jól éreztük magunkat. En bizonyosan, és dehogyan is gondoltam utána, hogy

mit kereshetett az út közepén egy medve télnak idején, amikor annak egy barlangban kellett volna durmolnia. De lehet, egy művész-medve volt, akinek a lelke kívánta, hogy felrúgja a kötöttségeket, vagy egyszerűen csak szerelmes volt a havas tájba.

Keddenként szorgosan eljártam az Ifjúsági Ház irodalmi körébe, amit – átellenben a Marika presszóval – nem a nyüzsgés vagy a hangzavar jellemzett. Tivadarral kivártuk a négy órát a számunkra kijelölt teremben, majd előbb az intézményen belüli büfét látogattuk meg, ahol népművelő- és könyvtáros-kisasszonyokkal évődünk egy keveset, amiben, sajnos, nem én vittem a prímet – de mire való egy mester, ugyebár? Aztán az objektumot magunk mögött hagyva különböző környékbéli italmérő egységek szociológiai tanulmányozásába kezdünk, már csak azért is, hogy az életet, ami az irodalomnak, de legfőképpen a költészetnek az elsődleges tárgya, minél mélyebben megismerhessem.

Ezekben a hónapokban született verseimet ez a miliő alaposan átformálta. A kormosi garabonciás fickó szerepe eléggé megtetszett, próbáltam merész asszociációjú, laza rímelésű, de mégis majdnem szabad verseket írni, ami végül is elég jól ment; elkaptam valamiféle láthatatlan ihletfontalat, amibe még kapaszkodni is lehetett úgy, hogy nem szakadt el azonnal.

A szakkör mellett egyszer-egyszer meghívtak újdonsült mestereim lakására, ahol nemcsak valamiféle vacsorát kaptam aznap este, hanem az amúgy még szintén jócskán „fiatal költőnek” számító, 27–30 éves barátaim vették a fáradságot, és a Vagongyárban szépen legépelte verseimről elmondták, szerintük mi a jó bennük, mi kevésbé. Összességében viszont az a melengető érzés volt a legfontosabb, hogy teljesen komolyan vettek, kollégaként, még egy fokkal inkább, mint Pannonhalmán Ele-mér atya, aki negyedikben egészen másképp figyelt oda rám, mint korábban; de ő mégis csak megmaradt atyának, tanárnak, akivel szemközt én csak diákként gubbaszthattam, még ha épp a verseim felett ingatta is a fejét huncut mosollyal.

Pusztai Zoliéknál, Villányi Laciéknál már Méhes Karsci voltam, „a” költő, nem csak egy vagongyári fordítógyerek, aki, hát, na jó, verseket is ír. Mi több, egy idő után, a harmadik, negyedik vizitkor megesett az, hogy Villányi Laci néhány új versét dugta az orrom alá, kérve, olvassam el, érdekelné, hogy s mint tetszik. Feszengve olvastam, mert még nem éreztem... minek is?... méltónak magam, hogy bármit is mondjak, főképp így, rögvést és szemtől szembe. Makogtam valamit, hogy igen, tetszik, tényleg jók. Esetleg egy sort külön kiemeltem, hogy az nagyon..., az különösen... És hogy ne tűnjön úgy, csak dicsérni tudok, tettem egy-két apró kritikai megjegyzést. Esetleg ez a szó, jelző, nem is tudom... nekem kicsit sántít. Egyik versében egy öregasszonyról is szó esett, akinek az utcán tolt bevásárlókocsijából csöpögött a tej. Mint verstárgy megfogott: tessék, nem csak szabadság, szerelem, amit ugyan már tudtam és támogattam, de ez a díszítettség, hétköznapiság sokkal inkább tetszett, mint a „hogy úszik el a dinnyehéj”, holott az sem gyenge. Ezt Párizsban láttam, jegyezte meg Villányi, ami, akárhogy is, azokban az időkben adott valami pluszt mindennek, egy verssornak is – lám, ott, Párizsban csuda dolgok esnek meg; hiába, hogy a Hunyadi utca végi ABC-ben is folyik a tej, a párizsi az akkor is párizsi.

Máig megvan, tessék.

Ezekben a lakásokban, hiába, hogy fiatal lakókról volt szó, egész falakat, sőt szobákat beborító könyvespolcok nyújtózkodtak, olyanok, amelyenket régi fotográfiákon Kosztolányi Dezső vagy Babits Mihály lakásáról lehetett látni, és amiket „könyvtárnak” neveztek (noha, ezt kissé nagyképűnek éreztem). Nekünk is elég sok könyvünk volt otthon, és jártam elegáns budapesti, pécsi és győri belvá-

Bikácsi Daniela: Idézetvászon

rosi lakásokban, ahol jeles professzorok és főorvosok éltek, és valóban, mindenütt a legtermészetesebb volt, hogy néhány falat, ahol épp nem értékes festmények lógtak, könyvespolcok borítanak be.

De ez más volt. Itt tudhattam, hogy a könyvek magát a tiszta irodalmat képviselik, olyan kényes ízléssel válogatott gyűjtemények sugárzó közelébe léphetek, ami csak itt létezik; a sok tiszta búza közé nem vegyül mindenféle rettenetes képeket feltáró sebészeti tankönyvek vagy anatómiai atlaszok ocstája.

Mi több, ezeknek a könyveknek egyikéhez-másikához hozzá is lehetett jutni, még kérni sem kellett. Micsoda? Nem ismered Vladimír Holant, Zbigniew Herbertet, Michel Butort, Lautréamont-t, Robert Lowellt (+ 100 név még)? Bizony nem ismertem, úgyhogy kempingbicajomon minden vizitáció végeztével súlyos könyvteherrel tekerem haza, a beavatott, a lassan bebocsáttatást nyerő tanonc üdvözült mosolyával arcomon.

Így teltek az őszi, majd kezdődő téli hetek, míg végre, amit a karácsonynál sokkal inkább vártam ebben az évben, megjelent a Műhely 1983/6. száma, benne azzal a három verssel, amit a gondos szerkesztők a legjobbnak ítélték. A fenyőfás hónapra rimelő zöldtáblás lap 33. oldalán szerepelt a három mű (a 3-as számok micsoda bővölete ez): *Most hogy...; Lassú téli kép; Hogy megtaláljam.*

Az első így szól:

*Most hogy a papírboltban
kifogytak a színes ceruzák
s minden reggel sötétebb
alakok jönnek szembe
Most mikor a ligetek
filozófiája is megbukik
és a sors kegyelméből
szipákolok
Most érzem kínosnak
tavaly egyszer röhögtem
a misén és orrfacsarva
legyintettem örök életemre*

Igen, ott bújik benne az alig magam mögött hagyott Pannonhalma, ott van az újonnan megtalált Kormos hangja, de ott vagyok én is, a Vagongyárba igyekvő fiatalember, aki nyeglén fel nem öltözve rohan át a városon...

Mestereim vigyorogva, vállveregetve adták kezembe a Műhelyt, majd sietve hozzátették, úgy dukál, hogy az első honoráriumot – 350 forintra rúgott – méltó módon, a derék költőtársakkal kell elinni az utolsó garasig.

Nem esett nehezemre szent ígéretet tenni erre.

A Műhely decemberi száma bizonyára jobban fogott a szokásosnál, mert apámék minden ismerőse, kórházi kollégája, illetve az én köreimhez tartozó, amúgy verset sosem olvasó haver és munkatárs beszerezte, elvégre különös szenzációnak számított, hogy a valahai rosszcsonnt Károlyka / „a Méhes”, nem csak írogat valami verseket, hanem még ki is nyomtatják őket, mint tankönyvekben.

Kisebb fajta csodának számított.

Nekem is annak számított, tényleg.

Holott ez még csak a kezdett volt. Tél közepétől, immár az 1984-es évben egyre inkább mondogatták, hogy indulni kéne ám a Felszabadulási Pályázaton. A megyében élő művészeknek írták ki minden évben, és általában úgy vélték, nagyon alkalmas terep lenne az első megmértetésre. Ifjú tehetség mivoltom, a már megírt versek nívója mindenképp emellett szólt, arról nem beszélve, hogy a szakmai zsűriben ott ült szakkör-vezető patrónusom, aki szívügyének érezte, hogy Győr, sőt, a megye felmutathassa új „szerzeményét”, vagyis engem.

Már-már túl simán ment minden. A megfelelő mennyiségű, gondosan kiválogatott verset újból szépen legépeltem, és egy kísérőlevéllel együtt postára adtam a megadott címre, természetesen ajánlva, nehogy elveszzen. Pátkai Tivadar már a beküldési határidőt követő héten vihogva mesélte, hogy micsoda küldemények érkeztek kazalszámra, sokszor kitépett, kockás lapon, ceruzával írva. *Oda* Leninhez. Oda!, kiáltotta egy fröccs mellett, De hova oda? Szegény Lenin, ha tudná, kik szeretnének oda jutni hozzá!

Jól mulattunk az ébredező, bár forradalminak mégsem mondható tavaszban.

Április 4-e attól még a felszabadulás ünnepe maradt, amit mindenhol méltó módon megünnepeltek. Megyei szinten is, aminek egyik fő eseménye volt a Felszabadulási Pályázat eredményhirdetése. Elejtett, cinkos mosolyú megjegyzésekből tudhattam, hogy a tekintetes bíráló biztosság méltányolta a beküldött verseket, de még a Marika presszó eldugott sarkában sem lehetett erről többet elárulni. Úgyis árulkodó volt, hogy vastag, fényes papíron meghívót kaptam a megyei tanács művelődési osztályától, amiben kérték, jelenjek meg a dísztermükben a jeles ünnep előtti napon. Felhúztam hát érettségi zakómat, rövid hezitálás után viszont úgy döntöttem, hogy nyakendőt nem kötök, egy költő ennél lazább, nem túrheti a kötöttségeket.

Himnusz, Internacionálé és beszédek követték egymást, mire a díjkiosztásra került a sor. Első hellyel, de nehogy elkapassanak, megosztott első hellyel jutalmazták költeményeimet. A másik díjazott a Kisalföld munkatársa volt, aki irodalmi munkái fölé a Tönköl József művésznévvel biggyesztette. Még ő is a fiatal költő kategóriájába tartozott, hiába, hogy pontosan kétszer annyi idős volt, mint én. Tán ezért a két győztes kézfogása kissé tartózkodóra

sikeredett, mivel én a még újabb, máris a helyét követelő generációt képviseltem. Am a megyei és városi kulturális elvtársak egymás után szívélyesen gratuláltak, és megkérdezték, hogy a Méhes főorvos úrhoz van-e valami közöm. Amikor elárultam, hogy a fia vagyok, a Felszabadulási Pályázaton elért I. helyem öröme hosszú méltatták apámat, a tudását, a szerénységét – belegondolva, ez a dicséret nekem is szólt, akár úgy is fel lehetett fogni, hogy még az én verseim is innen erednek voltaképpen.

A napilap hétfégi mellékletében leközöltek egy opuszt a nyertes versciklusból, nevezetesen – nagyon méltó módon – az alábbi:

Vallomás

K.I.-nak, aki volt

*Még azt sem tudtam élt már meghalt
micsoda dolog
Nem merem tegezni, mint minden
nagyot szokás versben és útszélen
Csak hallottam kinyúlt pulóveréről
csak az újságban olvastam Párizsból
írt leveleit
Csak álmomban sütött bejglit a
MOZSÁRban tört dióból-mákból
Csak verse után olvastam el
Hamletot és csak az ő példájára
szeretnék Yorick lenni áténekelve
kutyagumi és szellemidézés között
derengő világokat
szemenszedett Kormos meséjén kezdve*

Erről a mini-Parnasszusról már egyenes út vezetett arra a nyár eleji összejövételre, amit a megyei KISZ-bizottság szervezett a Győr melletti novákpusztai táborban azzal a céllal, hogy a művészet és kultúra aktuális kérdéseiről, problémáiról beszéljünk egymással és az illetékesekkel. Csodás nyári nap volt ez a június 9-e; a pontos dátum ezúttal nem hihetetlen memóriám dicsérete, hanem az interneté, ami természetesen tudja, hogy ezen a napon zajlott a Magyar Kupa döntője a Rába ETO és a másodosztályú Siófoki Bányász között. Ugyanis kultúra ide, tervkövacsolás oda, arra emlékszem leginkább, hogy a KISZ-tábor udvarán és forró pavilonépületeiben mint-

ha egy emberként mindenki arra várt volna, hogy végre valahára elkezdődjön a meccs, és az előző két NB I-es bajnoki szezon győztese, az ETO, ETO, Ráááába ETO a földre döngölje, porig alázza ezt a szerencsétlen kis bányászcsapatot.

Mire idáig jutottunk, túlestünk néhány ankéton, vitán, ahol sűrű cigarettafüstben és Ászok sörök társaságában alaposan kivesézték a Győr-Sopron megyei kultúra helyzetét a vezetők és a művészet *csinálói*. Tevőlegesen nem vettem részt benne, csak ültem, füleltem, és megint úgy éreztem – bár már edzettebben és tán kevésbé ártatlanul, mint egy évvel korábban –, hogy valami fontos részese vagyok, itt most történnek a dolgok. Mégis szóba került a nevem, mert egy felszólalásában Borbély Jancsi, aki amúgy is vehemens (számomra – a visszaemlékezésekből „megismert” – József Attila-stílusú) vitázó volt, egyszerűen csak azzal érvelt, hogy olyan kulturális közeg kellene Győrött, hogy a Méhes Karcsi, ha elmegy majd innen egyetemre, a végzés után kedvet érezen hozzá, hogy visszajöjjön...

És rám mutatott, mire mindenki odanézett, többen csodálkozva, de akik ismertek, és tudták, hogy én magam vagyok a Felszabadulási Pályázat nyertese, egyetértőleg bólogattak, bizony-bizony, a Méhes Karcsit valahogy jó lenne ám megtartani, elvtársaim.

Aztán jött a vacsora, és végre a meccs.

Amit nem lehetett elviselni további nagyon sok tömény és sör nélkül, mivel ez a szerencsétlen bányászcsapat 2:1-re alázta le az ETO-t, úgy, hogy „mi” vezettünk, de utána kaptunk (a pofánkra) kettőt. A Siófokban játszott egy Olajos nevű, és nekem a sok rikácsolás és szentségtelenség mellett az maradt meg, ahogy Knézy gerjeszti a hangját, Olajos... még mindig Olajos... még mindig Olajos... Olajooooo! Mellé!

A foci után két lehetőség adódott, választani kellett, hogy videón pornót nézzünk-e vagy a Péntek 13 című amerikai horrort. Rémesen sikerült meccs ide vagy oda, a horror győzött – úgyhogy, legalábbis a magam részéről, lassan lehetett menni aludni. Szerencsére megtudtam, hogy Tivadar kora reggel visszamegy Győrbe, így gyorsan bekéredzkedtem hozzá, hogy ne kelljen megvárni a csak ebéd utánra időzített közös buszindulást.

Reggel hétkor már a Trabantban ültünk, és álmos-macsakajajos szemmel bámultuk a meseszerű, villogó júniusi reggelt. Alig szóltunk pár szót, csak annyit mondtam menekülésem magyarázataképp, azért nem érek rá maradni, mert közeleg a felvételi, tanulni kell. Mennék egyetemre. Aztán, hogy onnan, egyszer vissza-e...?

De még itt vagyok, ki tudja, meddig, én drága kislámpa Parnasszusom, basszus.

TÓTH LÁSZLÓ

Odafent az ég...

A mester, ki el...

Madácholat Villányi Lászlónak

A mester, ki elhagyni készül végleg műhelyét,
visszanéz-e agg szerszámaira,
az árván maradó forgácsokra?
S a műhely? Marasztalhatná?
Vagy *megy* vele, mert viszi magával?
Hisz el mit vihet, mi mást, innen –
s hagyni ott vajon mit?
Életéből mi így,
s mily rend marad maga után?
A műhely bár árván soha... ám a mester?
Helyére tesz még ezt, azt, s az életében is rakogat.
Minek megszabott, pontos helye volt, marad tán *ez* után is.
és nem döntik világát romba elfajult falansztereotípiák...
bárhogy is rendelné az *Aggastyán*, ki most elébe lép,
de ő, *kit a székláb is faragott*, fölvetve fejét,
mereven a szemébe néz...
Jól tudván, a kész mű helyett nem a részletek beszélnek,
s végigtekintve e *szűk világtekén*,
kémleli, mily fényeket láthat
még az égen a mester villanni...

Egy új – a Carmina buránához

„Ránk dohosul az idő...”

Félre, könyvek, doktrinák (Szabó Lőrinc fordításában)

nyelésre tátott száj vagyok
szőlőszemen pötty bogár
dőlnek belőlem dús szájszagok
cinteremben virító borág

magamba néző szem vagyok
elnémult citera vigadoz bennem
köröttem a tárgyak mind vakok
vakok a tárgyak két kezemben

utolsó utam merre vonszol
zsebemben zörgő kavicsok
omlik falam dől a disz s a konzol
s odafent az ég inog

Almahús

411

a kényszerlakhellyel kényszermunka jár, csak éppen elmulasztottak értesíteni róla, és a kitelepítési végzés sem említi egy szóval sem, egyszerűen nem bocsátkozik részletekbe, nem hozza szóba, nem nevesíti, miből is áll a büntetés, csak a nyilvánvaló bűnösség és a kényszer felől nem hagy semmi kétséget

412

de hát végül is érthető, új ég és új föld megalkotásával van elfoglalva a Párt, nagy kiterjedésű, valóságos kozmikus projektbe fogott, nincs idő a formáságokra, Isten például máris megbukott és kicsapták az Univerzumból, egyszer csak sokasodni kezdtek a beírások az ellenőrző könyvében, mindegyre gyűltek az igazolatlan hiányzások, hol van Isten, kérdezték jogosan az emberek égre emelt tekintettel, hát itt biztosan nincs, állapították meg körbe mutatva, ha meg kihívták felelni, mert naponta kihívták, meg sem tudott mukkanni, elvesztem hallgatott a táblánál és akrétát morzsolgatta, mint aki odatett és rajtakapták, nem tűrhették tovább, világos, párthatározat született, hogy nincs Isten, hivatalos jegyzékben közölték vele is, nem létezel, húzd meg magad, ha jót akarsz, na isten-isten

413

a munka megszabadít, a kényszermunka meg bizonyítottan, mitől szabadít meg?, hát önmagunktól, erre van kitalálva, mert erre van szükségünk, méltán gondolhatja a Párt, hogy ideológiailag megtévedt, de azért a maguk módján értelmes emberekkel van dolga, a kényszermunkán nem fognak fennakadni és rendezett sorokban naponta kivonulnak majd különösebb ellenállás nélkül új eget és új földet építeni,

414

talán fölfogjuk, hogy érdekükben áll a szervezett munka, a Párt a maga részéről nagyvonalúan kísérletet tesz az átnevelésünkre, reménykedik bennünk, Goma író úrban és Praporgescu királyi testőrparancsnokban, na és, hogy el ne felejtjük, Marino bölcsészben, meg hát a két sápadt özvegyben, Lilica Codreanu vasgárdistanében és Maria Antonescu marsallnéban, aki esetleg ellenáll vagy szökni próbál, a saját érdekében lepuffantják és a bukottak közé kerül ő is, ahol a nem létező Isten is van éppen

415

az átnevelés szellemében naponta mindenkit kihajtanak dolgozni valahova, rendezett sorokban elhagyod a telepet, magukra hagyod a gyermekeidet meg a magatehetetlen betegeket, ha vannak, és dolgozol, amíg jártányi erőd sincs, a gyerekek kiállnak a barakk elé, a telep mind a hét gyermeke, akik mi vagyunk, megvárják, amíg a többiekkel együtt elvonulsz a ferma irányába, hét gacsos gyerek, puffadt térdük sápadt fénye messzire elkísér, a nap végén valahogy vissza kell térned hozzájuk, de akkor már nincs erőd járn, elpárolgott a jártányi erő, jártányi erő, na igen, egy állandósult szókapcsolat, jó lenne a nap végére ennyivel bírni legalább és eljutni hazáig

416

támaszkodjon rám, asszonyom, ajánlja magát Balotă professzor, na, jöjjön csak, nógatja Nadia pilóta asszony, és két kezénél fogva fölhúzza Anyánkat az árokpartról, Nicutól nem kell tartania, Júlia, én már csak tudom, mondja Nadia és nevet, Nicu Balotă fülíg pirul, hirtelen nem tudja, hogyan fogja meg a magatehetetlen Anyánkat, végül a dereka mellett dönt, átkarolja és gyöngéden magához vonja, úgy, úgy, mondja Nadia asszony, gyönyörű, pedig már teljesen lemondtam magáról, dragă Nicu

417

Anyánk iszonyodik minden idegen férfitest érintésétől, ami nem az Apánk, elgondolhatatlan, hogyan érintette meg Apánkat, amikor még idegen volt ő is Anyánknak és Anyánk is neki, ez a megválaszolatlan kérdés vezetett el a szüztől való születésünk eshetőségéig, mind a heten szüztől születünk, nem vitás, és ami ennél is több, Anyánk szeplőtelen fogantatásának lehetőségével is egyre inkább számolni kellett,

418

Anyánknak nehezére esik például föltárnia mellkasát Romulus medikus előtt, amikor meg az ráhajítja meztelen fülét meztelen bőrére, Anyánk arcából kifut a vér, a sztetoszkópra gondoljon, amikor a füleket látja, asszonyom, bátorítja Romulus medikus a megszeppent Anyánkat, akinek az arcán elterül végtelen, kislányos szépsége, és valóban, csoda történik, Romulus füle jólesően hűvös, mint a sztetoszkóp dobhártyája, pedig lehetne tűzforró is, mint az Apánké,

ettől a fémese hidegtől Anyánk szemlátomást megnyugszik, az ember úgy van megteremtve, hogy ne tudja meghallgatni a saját szívét

419

na igen, Istenre kellene támaszkodnia, gondolja Anyánk az árokparton, de hát ahhoz Istennek léteznie kellene, az volna a megoldás bizony, ha itt volna a lágerben és rátámaszkodhatna, az mégsem komoly kifogás, hogy azért nincs itt, mert mindenütt jelen van, a mindenütt nem azonos a sehollal, mindenesetre lehet, hogy Isten halálos érintésétől nem iszonyodna így, mint a Balotá professzorétól, de beérné ő Ábrahám ölelő karjaival is, egészen pontosan Ábrahám beláthatatlan kebelével, ahova a fekélyekkel elborított szegény Lázárt szállították az angyalok, amikor az visszaadta a lelkét a szegények ügyét meglehetősen bizonytalansággal, sőt ügyetlenséggel kezelő teremtőjének, aki persze nincs, most már nekünk is tudomásunkra jutott, mert közhírré tették a lágerben a friss párthatározatot

420

Balotá professzor magyarul beszél Anyánkhöz, ő a mi nyelvünket is érti, és ugyanolyan jól, mint Dukát ferences, de Fágășan Pali bácsi is bírja valamennyire a magyart, egészen érthetően teszi egymás mellé a szavakat, törí a magyart, mondja Feri elsősülött testvérünk, én meg fennakadok ezen a törí a magyaron, mert Fágășan mester kifejezetten szeret bennünket, ő biztosan nem törí a magyart, Marin pungás meg Livezeanu, ők aztán törík, ahol érik, de ők mindenkit törnek-zúznak, akik az útjukba akad, mindegy, hogy magyar vagy román, mi meg a románt törjük, mondja Feri testvér, miről beszél, még hogy mi törnénk a románt, egyet mondjon, akit törünk vagy törtünk volna, nem tetszik ez nekem, mindegy, majd megértem ezt is, amikor eljön az ideje, ha meg nem, akkor nem

421

Nadia asszony románul szól hozzánk, gyerekekhez, Anyánkhöz meg, aki nem tud románul, pedig nagyon törí magát, németül vagy franciául beszél, Anyánk csak legyint, hol van az már, haszontalan tudás, mint a hatodik ujj, Nágya kedvesem, képzelje, képtelen vagyok felidézni, hogy mondják olaszul, ablak,

422

Nágya, így ejti Nadia nevét Anyánk, és ez az édesen ellágyított középső hang még szebbé varázsolja Nadia pilóta asszonyt, a fogság nyelve nem a magyar és nem a román, mondja Anyánk, legkevésbé sem a francia vagy a német, Livezeanu őrnagy, az mondjuk igen, ő beszéli igazán a fogság nyelvét, majd beletörünk valahogy mi is előbb-utóbb, az ország, mondják, már folyékonyan beszél, még csak mi vagyunk hátra

423

Anyánkat egy óriási hombárba osztották be dolgozni, búzát kellett lapátolnia az épület egyik végéből a másikba, aztán meg vissza ugyanoda, aranyló szemek, éles napfényben hullámzó por meg Mimi Vajda mély kávéházi énekhangja: lélegzetelállító, gyilkos szépség a negyvenfokos bărăgani melegben, Anyánknak naponta többször el is áll a lélegzete ettől a szépségtől, fájdalom bujkál a mellkasában, a bal karját éles villámok hasogatják, egy ideig csak jobb kezében bírja tartani a lapátot, ügyetlenül karistolja a friss, még nedves búzát, majd amikor nem bírja tovább, kimegy a raktár elé, árnyékot keres, elbújik egy forró remorka mögött, nedves ronggyal megmasszírozza a szíve körül a mellkasát, összeszedi magát valahogy és visszamegy a búzadombokhoz lapátolni

424

becsülje meg magát, mondják neki, látva, milyen lassan halad, rosszabbul is járhatott volna, a hombár a legjobb munkahelyek közé tartozik, ne kényeskedjen, de ha inkább az öntözőcsatornák ásása érdekelné, ahova Aurél építész meg Praporgescu ezredes osztották be, csak szóljon, megoldható, az ország címerét aranyló búzakaralások fonják körül, nagy tisztesség a fermában dolgozni, és hát a testi munka megszabadít a lelki gyötrelmekről, ezért boldogok a szegények, legyen hálás, hogy olyan boldog, mint még soha nem volt, még Livezeanu karjaiban sem talán, a szabotázst meg verje ki a fejéből, vagy ha nem megy, ők szívesen segítenek és azonnal kiverik

425

a barakk előtt átvesszük Anyánkat Balotá professzortól, Anyánk nem jár, csak támoltyog, fonja az inát, mint Livezeanu meg Marin pungás, amikor részegek, mintha folyton mondana is valamit, de nem hallani, és nem lehet tudni, kihez beszél megállás nélkül, ránk néz, számba vesz, örül nekünk, megvagyunk mind a heten, sóhajt megkönnyebbülten, Nadia rövid időre benéz hozzánk és mond valamit a nővéreknek, Lídia nővér és Mariamagdolna nővér előkészítik a pléhkádat, nekünk fiúknak ki kell menni a barakkból, tanácstalanul állodogálunk, hallgatjuk a víz csobogását Anyánk testén, Márka is nem sokára megjön, szép almákat lopott a mintagazdaságból Romulus medikus tanácsára Anyánk össze-vissza ugráló szívének, gondosan megtörölgeti őket, fényes vasszőgeket nyomkod az almák húsába, majd amikor megszívják magukat vassal, kettőt lereszel, tört kekszbe elkeveri a vassal átítatott friss almahúst, és fürdés után kiskanalanként Anyánkba diktálja

FERENCZES ISTVÁN
Déda
(Hosszú versek éjszakája)

- 1 Hogyha Isten lehunyja egy-szemét
fél percre mintha évszázadra
az ember ájulásból ébred
hirtelen
ott találja magát
- 5 a Spitzbergákon
Dédán vagy Székelykocsárdon
az átszálló-pályaudvar sivár rettenetében
bantusztán-széli senkiföldjén
ahol egyetlen éjszaka megtörténik
- 10 s elmúlik az élet
- „Nem volt csatlakozás...”
mert itt mindig *Nagycsütörtök* van
„Péter alszik János alszik Jakab
alszik Máté alszik mind alusznak...”¹
- 15 csak a mioritikumtól részeg pásztorok
ordítóznak a bádog-bodegában
- átalvetőjükből kibókolnak a húsvétra leölt
bárányok nájlompungába² fojtott
kidülledt szemű koponyái
- 20 gázolaj kénbűz
még a gőzmozdonyok korából itt tengődő
a föld pórusaiba áporodott szén- és kengáz
moslék ízű fáradt páragőz
a noszói sajt³
- 25 görényszagával elvegyülten
szivárog az élőkbe s a holt tárgyak
eresztékeibe
- „Tompa borzalom”
és „mély állati félelem”.⁴
- 30 mintha Dsida Jenő köhögné fel
tüdejéből a vért
- tehervonatok tolatnak
szakadoznak a váltókon
kattognak át
- 35 lemondó egykedvűséggel
az orgyilkos félhomályon
- talán Földvár⁵ talán Foksány⁶
Vorkuta Auschwitz Transznisztria
valamikori huszadik századi
- 40 Szibériák felé
- Kat-kat kat-kat
dak-gyak gyak-dak
hullamereven zuhannak ki
a töltések kőmurva zuhatagjaira
- 45 a halott hasonlatok
az értelmüket vesztett metaforák
hiába kiabál ki
a transzport szögesdrótos ablakán
Pakuts bácsi⁷: „Tévedés! Tévedés!”

50 Nu inceledzse⁸
kiabálják vissza a bámész
mindent túlélők
vedelik most
a régeni vagy a szeredai lóhúgyot
55 s aztán kihúgyozzák
vagy kiokádják
a kósószínű hófoltra
valamelyik sarok mögötti semmibe

én Istenem jó Istenem
60 üvegportól ég a szemem
elaludnék jön a halál
minden szemafornál megáll

senki ember nem vigyáz rám
egyedüli hűség kutyám Bogács Ábel
65 csahol most hazulról felém
vonít a Holdra „búvó otthoni tájon” várja érkezésem
hiányunk csak őbenne válik
teljessé és örökkévalóvá

Patkányok büklögnek a talpfák között
70 át a síneken
vonulnak valami furcsa rendben
vonszolják csóré kölykeiket
valamerre a Maros felé
Rattenfänger von Hameln⁹
75 mintha furulyája
visszájára fordított dallama szólna
az Istenszékének¹⁰ szakadékaiba
sorsába szédülten

80 omlik alá az erdélyi szász vissza vissza
menekül a homoródalmási barlangon át
utána a székely a kolozsvári zsidó
mármarosi román tán mezőségi cigány is
Mind mind utána el-kivándorol

85 Kénkő fojtó szaga terjedez
miféle tánc ördögi kedve
visz a pokol gyehennás fenekére
ó huszadik századi Erdély
te meggyalázott

90 egyszínűvé mázolt
elsiváritott tündéerkert
jól megfért benned a béna és a néma
a süket és a vak
lyukas garas lettél

95 kit ide-oda dobálnak
mindenkié voltál
mintha senkié se lennél
porzik a padló
recseg a gerenda

100 mulat a gazda
„így isznak a jó népek / szombattól hétfőig
és még mi is így iszunk / hétfőtől csütörtökig”¹¹

a fiatalabbja péntekig...

„Az idő: őszi alkony...”
105 Déda vagy Kocsárd
hol „Arany János más vonatra száll”
hiába ordítottuk
a vakvágányos éjszakába
egy lélekből

110 „ne éljen Eduárd!”¹²
most mégis félsz újból
az osztályon aluli resti
sarokasztalánál
fálnak vetett háttal ülsz

125 talán apám rakta Észak-Erdély visszatérte után
a kicsi magyar világban
mint frontra alkalmatlant ide vezényelték
építeni a Déda-Szeretfalva vonal állomásait
pánikos gyorsan a vérző gyomorfelekélyig

130 iszod a vodkát
rád csorognak a félkarú rablók
halálfejelekés fényei
messziről lerí arcodról
hogyan ebben az országban

135 olyan satöbbi más vagy
Míntha Patagoniából vagy
Szahalinról vándoroltál volna be olyan idegen

Tu ești Bolyai?¹³
kérde egy őszbe csavarodott férfi

140 s leül a szemközti székre

Da-mparate!¹⁴

Biscuiți?

Biscuim, măria ta!¹⁵

mire a jópofát játszó

145 erőltetett

félelmeimet kendőző válaszomra

a hodáki¹⁶ román felröhög

felém nyújtja a cujkás üveget

nagy marhák vagyunk – mondja

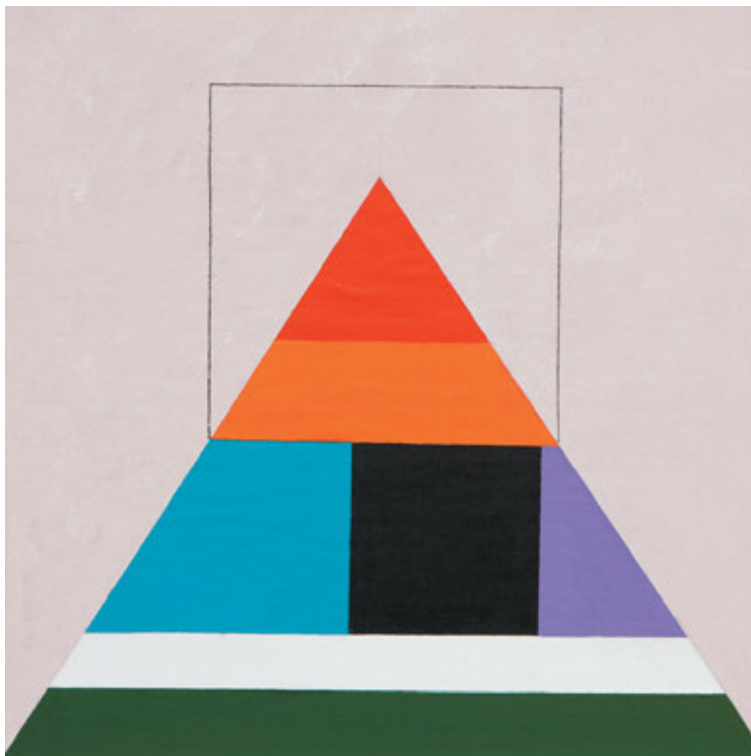
150 azok – mondom

nem szeretjük egymást – mondja

nem – mondom

A fost odată...¹⁷ – mondja

Volt egy öreg apó

Konok Tamás: Színes piramis I.

155 kilenc szép szál fia – idézem emlékezetből
a *Cantata profanát*
ő is hallotta
tán még a dédanyjától
dúdolni is tudná
160 de nem ittunk még eleget
s különben is beleszartunk
vége van már a „tisza forrásnak”
a vonatok is késnek
vagy tán nem is jönnek
165 mert ez itt Déda

vagy Kocsárd

170 valahol mögöttünk
keservesen locsog a Maros
zúzdalja a kásás jeget
rakja partjaira nyúlgnak
pillepalackos hordalékait
175 a nájlonszacskós pampers-szemetet
rohadhatatlan kottonos halmait
a posztmodern civilizációnak
nyálkás kövei között vinyogva sírnak
a menyhalak
180 a legenda oda
Terkő tündérr királynő¹⁸ szelídebb leánya
mint egy végnapjait élő kurva
magába szopja
a Kárpátok náthás orrlýukaiból
185 a világ összes taknyát

egy százasért leszopjuk
mondják a vidám flaszter-tündérek
mindenki füle hallatára a vásárhelyi írónak
akit ortodox pópának vél a borgóprundi pásztor
190 s ostorával ront rá a rimákra
fel a nagy kutyákhoz
Bukarestig kergetné őket
rakná marhavagonokba

205 Devla¹⁹ szól rám „éjféli utáni nyelven”²⁰ egy cigány-
asszony: hát nem a Kuoni pásztor
mutítja nekednek predikelem²¹ a sorsodat
de elébb potyinelj²² nekemnek
osztán emeljed meg bal kéz
210 vaj van a fejed te biboldó
ez a Wilhelm ez a Wilhelem ez a makk
ez olyan darako²³ mindenféle rosszaság
ki veled devernýált hátadba szúr
Harras Rudolf es eztet mond
215 hamis rokon barátság botlasztás
tegyél még egy parát s húzzad ki tök ász vagy zöld
nagy szerencsét szép remény
töröl el rossz hír szenvedés te csoró
amit a makkok hozottak
220 nagy utazást mond neked a zöld kárty
jóra ford ami rossz tün
Gessler Herman kerel²⁴
neked gadzsi²⁵ a te gogyidba²⁶ új szerelem sehol
a régebról való es elveszett
225 elvitte feteke vonat
darako devla²⁷

csak nem jön

csak tovább késik
kisiklott valahová az ürbe

- 230 a váróterem padlója lucskos rókaprémes
ráfagy az átázott cipőkre
bamba pára hűl az ablakokra
ruháinkba beleavasodik
valamiféle juhkarámból szakadt gyapjúzsír
- 235 tejsavós pállott darócszaga
Miért van az hogy itt mindig didergünk miért fázunk
miért reszketünk mindig ezeken az átszálló-állomásokon
miért isszuk le a legtöbbször magunk
összekeverve a fehér lepedékes Vidra konyakot
- 240 Tescovinával marószóda-ágyas törkölyökkel
szánkós vodkákkal gyorsítjuk a ligati mosléknak
nevezett söröket Ratosnyán vagy Palotailván
megáll az idő fákat dönt a sínekre
órákig vesztegel mozdonykerék török
- 245 didergünk fázunk iszunk mindig itt
ahol féldecikre zsugorodik a világegyetem
ahonnan görény-büdösen érkezünk
asszonyunk kimenekül a hitvesi ágyból
nem sül a hús kihűlt a langyos víz
- 250 valahol ott maradtál
Kocsárdon vagy Dédán

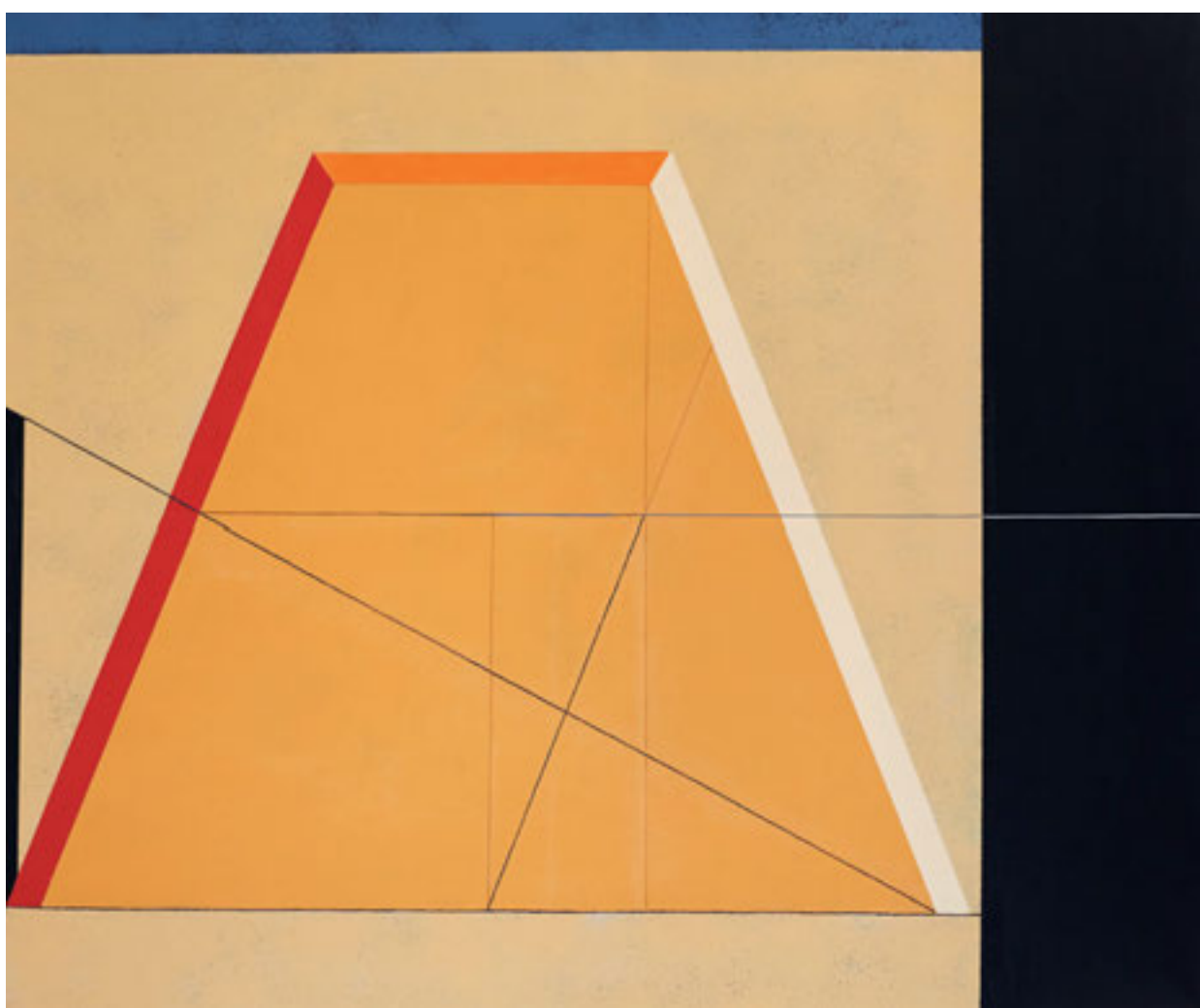
- 1 Dsida.
2 Zacskó (román).
3 Wass Albert egyik ősenek Naszód környéki birtokán juhsajtot lopott a pásztor, amit elrejtett egy közeli barlangba. A barlang mikroklímája, illetve egy különleges penészgombafajtának köszönhetően, a francia camembert sajtokhoz hasonló, nagyon különleges, finom ízű, de nagyon bűdös, híres sajtkülönlegesség alakult ki. Én sohasem tudtam enni belőle.
4 Dsida.
5 Megsemmisítő munkatábor, ahová 1944 őszén, cukorrépaszedéskor, főleg székelyföldi férfiakat hurcoltak, nem sokan éltek túl.
6 Központi tranzittábor Moldovában, ahonnan a foglyokat a Szovjetunióba szállították.
7 Molnár Vilmos egyik novellájának főszereplője, aki német juhászskutyáját Sztálinról nevezte el.
8 Nem értem (román).
9 Az erdélyi szászok eredetmondája. Az alsószászországi Hameln várost ellepték a patkányok. Egy Butinga nevű furcsa alak azért jelent meg a városban, hogy jó pénzért megszabadítsa a véstől a polgárokat. Tarisznyájából parányi sípót vett elő, és fűjni kezdte. Milliő állat gyűlt köréje a város összes patkánya és egere. Butinga elindult a Weser folyó felé, a sereglet vakon követte, a vízbefulladásig. A város azonban mindenféle fizetséget megtagadott a tarkaruhástól, aki továbbállt. János és Pál napjára visszatért, és elkezdte fűjogatni furulyáját. Percek alatt a város összes gyermeke köréje gyűlt, és vakon követték a Poppenberg hegységig, melynek mély szakadékaiban mindannyian eltűntek. Idők teltén derült ki, hogy a Patkányfogó 130 gyermekkel együtt a homoródalmási barlangban bukkant újra elő. Ők voltak Erdélyben az első szászok.
10 Különleges, csonka kúp alakú hegy Déda fölött. Némely Wass Albert-regény és Kemény János-novella helyszíne.
11 Román mulatós nóta nyersfordítása: „Așa beau oamenii buni / De sâmbătă până-n luni...”
12 Tompa Gábor *Arany János más vonatra száll* című szonettje.
13 „Te vagy Bolyai?” – Marosvásárhely *Fekete Márciusán* a felhergelt tömeg Bolyait kereste, akarta meglincselni, de itt inkább Eminescu *III. Levél* című költeményére tett allúzió, Bajazid szultán fogadja hasonló kérdéssel az elébe járuló havasalföldi vajdát: „– Tu ești Mîrcea?”, aminek a következők adnak értelmet:
14 „Igenis, császár!”
15 Román köznépi szójáték, amely egyfajta utalás arra, hogy a magasztost miként lehet bagatellizálni, jelen esetben a „Győztek (= Biruți!)” felhívást egy közönséges főnév igésítésével közönségesé tenni: a biscuiți főnév kekszét, igeiként olvasva: „Kekszeltek?” „Biscuim, măria ta!” = „Kekszelünk felség!” A román költészetben különösen Nichita Stănescu használta előszeretettel az ilyen jellegű nyelvi játékokat.
16 Görgényvölgyi román falu, ahonnan 1990 márciusában autóbusszokkal szállították Marosvásárhelyre a felhergelt tömeget.
17 Volt egyszer... (román). Ezen a vidéken gyűjtötték a Bartók által feldolgozott *Cantata profana* román eredetijét.
18 A Maros és az Olt legendájában Terkő királynő folyóvá változtatja két lányát, hogy keressék meg száműzött apjukat. A szelídebb Maros barátságosabb tájak felé, északra indul, a vadabb Olt pedig dél fele neki ront a hatalmas hegyeknek.
19 Isten (roma).
20 Kányádi.
21 Előrelátom (roma).
22 Fizessél (roma).
23 Félelmetes (roma).
24 Csinál (roma).
25 Jó nő (roma).
26 Szívedben (roma).
27 Félelmes Isten (roma).

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ
Harghita cristata
(Részlet a Feketemunkából)

Tolnai Ottónak,
egy fénykép kísérőszövegeként

rég volt ilyen szép a Hargita
mondod félhangosan
cakkra pontosan egy hónapja nem láttad
egy hónap nem olyan nagy idő
most mégis örülsz neki
mármint a hegynek
pláne így
hogy tényleg szép
felhőből fehér taréja van neki
mint egy megöszült tarajos götte
mondod félhangosan
nem tudod
a tarajos götte megöszül-e
kutyát-lovat láttál már megöszülni
kutyát-lovat sirattál már el
tarajos götét még nem
kár hogy nem állat
mármint a Hargita
mert elkeresztelnéd *Tarajos Hargitának*
latinul *Harghita cristatának*
hogy elegánsabb legyen
vigyáznál rá
széltül is óvnád
szeretgetnéd a magad módján
mint huszonkét év múlva fiad Orót az aranyhalat
büszke lennél rá
mármint a hegyre
pórázon sétáltatnád
ahogy az örült francia
romantikus költő
Gérard de Nerval
sétáltatott a korzón egy rákot
nagyot nézne a szomszédság
sőt ország-világ csodájára járna
bolond egy kicsit mondanák
nem a hegy
hanem a fiatalember
egy hegyet sétáltat pórázon
valamikor vulkán volt
nem a fiatalember
hanem a hegy
nem kell félni tőle
már nem *aktív*
mint egy kezes bárány
elviseli hogy sétáltassák
legalább törődnek velem
gondolná a hegy
a *Harghita cristata*
ha állat volna
de így is szép
felhőből fehér taréja van neki
mint egy megöszült tarajos götte
mondod félhangosan

ősz öreg
ez a jelző is megfordul a fejedben
pedig ezt általában emberre szokták alkalmazni
túlzás egy hegyet le~~őszö~~regezni
még ha állat is
maradjunk annyiban
mondod félhangosan
hogy tényleg rég volt ilyen szép

Konok Tamás: Színes piramis

FEKETE VINCE

Vadverem

1.

Kimenni újra és újra a medence fölé, távoli erdők irányába, ahová jó három-négy óra gyalog az út. Ki a Puzsi-patakán, a fatemplom mellett, át a gazzal benőtt görögkeleti temetőn, a mohos kőkereszteken Opra, Tódor, Daragus, a száz esztendeje még ide temetkezők neveivel; fel a Csemetés-kerten, ki a tetőre; leülni, megszusszanni a falu fölé emelt fakeresztnél; kortyolni valami pálinkából, aztán a Butu, át a Szél-kapun, végig a Kőhát oldalán, végig az Oláhmezején, majd a Huddó-tetőn, ahol a fáradt állatokat a kaptató után pihentették; el egészen az Egres-kútig, a Vadverem előtti legutolsó pihenőig.

2.

Szétszéledni az erdőben; gombát, áfonyát, szamócát szedni, még ha pár csiperke, egyetlen szemcsésnyelű tinórú, egy-két pöfeteg is csupán a zsákmány. Még ha a máskor rengeteg keserűgombának nyoma sincs már, és róka-gombát sem találni a fák között, a nagy fűben, mert a természet visszavesz, megváltoztat, átalakít...

3.

Járni azokon a helyeken, ahová ugyanúgy már soha el nem érünk. Mutogatni, magyarázni a kaszálók, dülők, dombok, oldalak neveit. Mesélni, hogy amikor az erdei területeket még megkaszálták... Hogy nyár elején felköltöztek kaszálás idejére; kalyibát építettek maguknak, kora hajnalban, a harmaton rendet vágtak, napközben rendet forgattak, takartak, esténként pedig összeültek egy-egy tűzhely mellé beszélgetni a lángoló-parázsló fahasábok fényénél.

5.

Mondani azt, hogy nem lesz már soha többé alkalom erre.

6.

Mondani azt, hogy nem is lenne már, aki megmutassa, hová...

KARÁTSZON ENDRE

Emléktöredékek a Párizsba költözött Danilo Kišről

1983 tavaszán megjelent párizsi lakásomon a lille-i Charles de Gaulle egyetem szerb-horvát lektora. Telefonon beszéltük meg, hogy eljön hozzám, tekintve, hogy mindketten Párizsban lakunk, közös egyetemünkön pedig nem ugyanazokon a napokon tanítunk. Személyesen ezelőtt nem találkoztunk. Érkezésekor nem akarta levetni szürke esőköpenyét, mintegy éreztetve, hogy ő dönti el, meddig marad, talán nem is sokáig. Ez a bizalmatlan és mosolytalan, szürke kabátos jelenség az ő dúsan borzas hajával olyan hatást keltett, mint egy űzött vad, mellyel ajánlatos csínján bánni. Annál is inkább, mert fontos feladatra készültem felkérni.

Több mint egy évvel ezelőtt engem kért fel a legnagyobb súlyú egyetemi könyvkiadó, a Presses Universitaire de France (népszerű rövidítéssel *Les PUF*), hogy hatalmasra tervezett, francia nyelvű világirodalmi lexikonjában összeállítsam az úgynevezett közép-európai térség anyagát, szerezzek az ide tartozó nemzeti (lengyel, csehszlovák, magyar, román, albán és jugoszláv) irodalmakhoz felelős szerkesztőket, kötessenek ezekkel határidős szerződést s osszam el arányosan az egyes nemzeti irodalmakra eső oldalmennyiséget a Közép-Európának fenntartott összterjedelemből. Ami engem illet, ezt az időrablót, pepecselő feladatot azért vállaltam el, mert az összehasonlító irodalom professzoraként a Francia Komparatista Társaság szakmai keretében azt reméltem, hogy könnyen kapcsolatot teremthetek a szakterületek vezetésére alkalmas francia kollégákkal, egyúttal s nem utolsó sorban kiragadhatom a magyar irodalom bemutatását a pártos hazai kultúrfogdmegek karmából, a szócikkek megírását európaibb és korszerűbb hazai és nyugati irodalmárookra bízva.

Nagyjából minden elképzeléseim szerint indult. Úgy éreztem, megfelelő ember kerül valamennyi megfelelő helyre. Akadályba csupán a „jugoszláv irodalom” elnevezés valótlanságánál akadályoztam. Hónapokig érdeklődtem francia kollégáknál, jelentkezőt a darázs-fészeknek rémlő együttes értékeinek képviselőjére ajánlani senki sem tudott, s ha mégis, kötélnek állni senki sem óhajtott. Itt jött segítségemre a lille-i magyar lektor, mondván, kérdezzem meg munkatársát, a szerb-horvát lektort, lehet, hogy ez a nagy műveltségű tanár, aki író is, tud segítséget nyújtani. Ilyen körülmények között arra számítottam, ha meghívom Danilo Kiš-t, a lektor megítélőként fogadja majd a professzor ajánlatát.

Ott ült hát szembe velem, szürkén, nem valami barátságosan, szinte elrohanásra készen, én pedig a fent vázolt gondolatmenet sínjén, *captatio benevolentiae*ként a lexikon jelentőségét, fontosságát ecsetelve próbáltam feszültségét enyhíteni. Egyszer csak ő a kiadó, a PUF általános tevékenységéről, szervezeti felépítéséről kezdett kérdezni, amiről nem sok pontosat tudtam, azon kívül, hogy a nagydoktori értekezésemet a PUF adta ki. Áttért a lille-i egyetemre, igaz-e, hogy az elnöke kommunistabarát. Sajnos, feleltem, azon is sajnálkozva, hogy a lexikon témája kiszorul a külső sötétségbe. Villanyt gyűjtöttem és kimentem a konyhába teaért és aprósüteményért, hátha alkalmat nyit újabb rohamozásra. Ahogy visszatértem, vendégem az egyik könyvespolc előtt álldogált.

Kosztolányit olvas? Tudja, egyik legkedvesebb szerzőm. És eredetiben olvassa?

Nekem is egyik legkedvesebb szerzőm, már Magyarországon is az volt.

Maga magyar? Nem gondoltam. Én is tudok kicsit magyarul. Szabadkán születtem (Suboticát mondott).

Mint Kosztolányi.

Az apám magyar volt.

Túlzás lenne hasonlatot keresni az ógörög színház egymásra ismerési jeleneteiben vagy akár Stanley és Livingston találkozásában, de a Kosztolányinak köszönhető azonosítás mindkettőnket váratlanul ért és rokonszenvre hangolt. Egy pillanat erejéig még magyarra is fordítottam a szót, mivel azonban úgy rémlett, Danilo Kiš keresi a szavakat, visszatértem a franciára. Letelepeltünk teázni, és közös diplomáciai nyelvünkön lelkesedtünk Kosztolányi mágneses tehetségéért. Kommentárjait hallgatva észrevettem, milyen eleven szavú pedagógus, közbeszűrésből pedig megtudtam, hogy fordított Kosztolányit szerbre, és hogy elég viharos írói múltja miatt él Franciaországban, most már francia kiadókkal szerződik. Nőtt a mondanivaló mindenről, csökkent viszont az irodalmi lexikon megbeszélésére fordítható idő, mert neki már indulnia kellett. Javasolta, pótoljuk a filozófus ügyet máskor, legközelebb, van ugyanis miről beszélnünk.

A legközelebbre családi vacsora keretében került sor, feleségem, Nicole, meghívta Danilót élet-társával, Pascale-lal, aki őt akkoriban kezdte franciára fordítani. A könyvet, melyet ajándékba hozott

francia ajánlással (*A André Karatson, très amicalement, Danilo Kis, Paris, le 14/III/1983*) még Jean Descat fordította *Jardin, Cendre* címmel, bravúrosan. A Gallimard kiadó *Imaginaire* (Képzelet) sorozatában jelent meg, vagyis előkelő helyen. Ezt az ő gyerekkoráról szóló, ennek főszerepében lenyűgözően megírt bogaras, többé-kevésbé háborodott, ókori zsidó próféta szerepét rabiátus méltósággal alakító magyar apával csak a beszélgetésünk után olvashattam, vagyis odáig Danilót merőben saját szavai szerint helyeztem el a világban. Azt figyeltem, hogy ez a Jugoszláviát szellemi begyöpösödéssel vádoló, Nyugatra távozott író mennyire otthonos kapcsolatban marad az ő országának irodalmi életével. Elmondtam, hogy engem éppen néhány hete kiutasítottak Magyarországról, s otthon csak a francia egyetemen vagyok, ami sok szempontból felszabadulás, bár nem egészen természetes. Mitől otthonosabb ő Jugóban? Attól, mondta, hogy a jugoszláv zsidókat Titóék szabadították fel, nem az oroszok. Közép-európainak őt a franciák tartják, így skatulyázzák be az ő irodalmi érzékenységét. Becsúsztattam, hogy ez csak egy laza munkahipotézis az *Irodalmi lexikon* (*Dictionnaire des littératures*) beindításához, aztán a nemzeti irodalmak, a különböző múltak és nyelvek maguktól is különválnak. Szóval, óhajt-e írni Jugoszlávia nyelveinek irodalmairól?

Milyen honoráriumért? Pontosan nem tudom, benne lesz a szerződésben. De mégis, mennyi lesz az? Tudja maga is, mondtam nem valami meggyőzően, a francia egyetemi tanárok a presztízsért vesznek részt ilyen nehézsúlyú vállalkozásban. Tudja maga is, tromfolt ő, én nem tehetős egyetemi tanár vagyok, hanem sóher lektor. Pascale-lal, akinek megvoltak a maga fordítói tapasztalatai, egy emberként kikeltek a francia kiadók kizsákmányoló szokásai és fogásai ellen. Feladtam a partit. Kértem, inkább ajánljon maga helyett valakit, aki alkalmas a jugoszláv térség irodalmának bemutatására. Ha találok is, nem lesz annak könnyű dolga: legalább négy ország, négy múlt, négy nacionalizmus, igen, négynél is több áskálódó, gyűlölködő nacionalizmus. Utalt arra, hogy őt is érte ilyen támadás, de részletekbe nem bocsátkozott, ha igen, nem tudtam követni, mert sok borospohár ürült, pertut is ittunk, élénken inkább egy vicces története maradt meg emlékezetemben. Ő a jugoszláv zsidó vonaton utazott egy török illetőségű, zsidó ismerősével, belefeledkeztek a szerb táj alkonyati hangulatába, s egyszer csak az ismerős felsőhajtott: Ha belegondok, mindez a miénk volt még száz évvel ezelőtt!

A továbbiakban egyszer-kétszer összeakadtam Danilóval a lille-i vonaton. Egy alkalommal Nabokov démoni humorú *Pale fire*-ja volt kezemben. Daniló is rajongott Nabokovért, de a regény egyik elbeszélőjét, a magát álruhás királynak beállító fantasztát nem tartotta meggyőzőnek, s mivel én akkor már elolvastam a *Kert, hamu*-t, arra gondoltam, hogy Edouard Sam lidérces tébolya kettőződve a környezet tébolyult gyűlölködésével erősebben életszerű, de azért a Nabokov intellektuálisan játékos félnótását nincs értelme lebecsülni. Értelme nincs, volt a válasz, a baj csak az, hogy nincs valóságos tétje. Értsem, mint az ő apafigurájának. Danilo az ő kifogását szeretett és nagyra becsült Nabokovjával szemben ennek lepkekultuszára fókuszálta, mondván és írva is, hogy a pillangó nem más, mint a Paradicsom kritikátlan felidézése, ami a náci pokol után hazugság. Azóta is nosztalgikus metaforaként lebegnek szememben ezek a dekoratív bogarak.

Danilo Kiš pedig egyszer a Paradicsom kapujában lángpallosú tilalmára támaszkodó ór képeben bukkant elő. Egy másik vacsora alkalmából. Amely váratlanul kezdődött. Megkérdeztem tőle, volna-e kedve magyar nyelvű beszélgetésre jönni. Örömmel, volt a válasz, s én irodalomhoz értő ismerősöket verbuváltam, jelezve, hogy egy Nobel-díj-várományos is lesz köztünk. Kis illetődöttség elegyedett ezért a várakozásba, ami egyre hosszabbra nyúlt, s amikor végre szólt a csöngő, a felkent író helyett egy balkáni Bacchus tántorgott be, szájához vörösboros butykost emelgetve. Ketten is kísérték, hasonló állapotban, és szerbül beszéltek, Mi lesz a tervezett beszélgetésből – riadtam meg, és már azon törtem a fejemet, hogyan tessékelhetem ki az egész pereputtyot. A kínos jelenet feloldását Pascale hozta, aki átnyújtotta immár saját fordításában Danilo *Korai bánat* (*Chagrins précoce*) című szorongató novelláskötetét a következő megejtően kedves ajánlással: „Kedves Endre barátom, lehet hogy gyermekéveid részét te is itt megtalárod. Üdvözöllek. Danilo Kiš, Párizsban, 1984. május 14-én.” Míg én olvastam, Pascale visszavonult s magával vitte a szerbeket. Lehet, hogy így volt megbeszélve, Mindenesetre Danilo évés közben aránylag józanodott és békésen részt vett a beszélgetésben, amelynek inkább kedélyes hangulatára s nem témáira emlékszem pontosan. Danilo még a vacsora vége előtt rágyújtott, utána már mindannyian cigarettáztunk, Danilo egyiket a másiktól szívta, úgy, hogy ablakot kellett nyitni. Valószínűleg az '56-os forradalomról volt szó s a rákövetkező megtorlásról, amire Danilo felcsattant: a kommunisták csinálták, a rohadtak. Szavaira pontosan emlékszem, ahogy torkaszakadtából megerősítette őket: a kommunisták gyilkosok! Ezzel mindenki egyetértett, de tíz óra már elmúlt, s a hangerő lehatolt az udvari lakásokig. Csitítás céljából felhívtam erre figyelmeztetést. Mire ő messze hangzó francia közérthetőséggel: Communistes assassins! S látva vigyori megütközésünket, valósággal mennydörögve: Merde aux communistes!

Danilo nem érthette meg jókívánságának teljesülését. Fájdalmas halálhírét is akkor hallottam, amikor felhívtam, hogy mit szól a szovjet „Közép-Európa” nagy felfordulásához. Hét évvel később, 1996-ban kaptam meghívót Pascale-tól, miszerint október 15-én 18 óra 30-kor emléktábla-avatás lesz a 75010 Párizs, rue A. Groussier 16 címen található épület falán, annak a lakásnak a magasságában, ahol Danilo 1979-től haláláig, 1989. október 15-ig lakott. A kis ünnepséget poharazás követi a közeli Le Tesson kávéházban.

Mikor Nicole-lal megérkeztünk, kis csoport, vagy 15 főnyi várakozott már. Kisvártatva előlépett az idős, fáradt arcú szónok, Claude Roy, sokat publikáló francia író, közíró – aki 1956-ban, tiltakozásul a magyar forradalom leverése ellen, kilépett a Francia Kommunista Pártból –, hangsúlyozta a Párizsban élő író jelentőségét, az írástudók felelősségét, Jugoszlávia balsorsát, s talán nem is egészen tíz perc után már el is búcsúzott. Beteg lehetett már, egy évre rá elhunyt ő is. A jelenlevők több, mint fele szétszéledt. Mi többiek, velünk és Pascale-lal együtt úgy nyolckilencen átvonultunk a bisztróba, ahol a jugoszlávok csoportba különültek a maguk nyelvén beszélve. Próbáltuk visszafordítani a szót franciára, hogy beszélgessünk Danilóról, emlékezzünk a sebzett emberre, az íróra, a barátra. Őket láthatóan más téma foglalkoztatta, ami, úgy rémlett, franciául nem közölhető. Ismertem közülük a Predrag Matvejevicset, aki a csoportban hangadó szerepet játszott, s akiről tudtam, hogy kiválóan beszél franciául. Hozzá fordultam személyesen: nem gondoltam volna, hogy ilyen szomorú körülmények között találkozunk. Kétségbeesetten nézett rám: nem tudom, hogyan éljük túl a tragédiát. Túlzónak éreztem, legalább is, az alkalomhoz nem illően színpadiasnak a kijelentést, hiszen emléktáblát avattunk, Danilo-nak inkább a gyerekkora volt tragikus. Életműve tragikus ihletésű, de halála egy agyoncigarettaozott emberé, amiben sok ezer embertársával sajnálatosan osztozott. – Nem tudjuk, hogyan, de fel kell támasztanunk. – Szinte ugyanabban a pillanatban kapcsoltunk. Ő arra, hogy én Danilóra emlékezem, én arra, hogy ő az éppen akkor feldarabolt Jugoszláviát gyászolja. S az ő agyán pillanatok alatt az villanhatott át, hogy ezt a párizsi magyart csak Kiš Danilo, a magánszemély, a magyar születésű szerb írózseni elmúlása bántja.

Visszatért a Jugoszlávia végóráján méltatlankodó délszlávokhoz. Mi elbúcsúztunk Pascale-tól. Ekkor fogtam fel, milyen diplomáciai akadályt kerül meg az emléktábla szófukarnak rémlő szövege:

Dans cet immeuble vivait
Danilo Kiš,
écrivain,
1935–1989,
il y est mort le 15 octobre 1989

Konok Tamás: Microludium

LADIK KATALIN

Az álmodó test tánca

Az álmodó test tánca

Testünk mintha összefüggő homályból épült volna,
a tánc rajtunk kívülről jövő erő lenne:
szökdécseltünk és vonaglottunk,
fröcsköltük bőrünkről a vért,
hangosan zihálva ezt énekeltük; álmunk olyan,
mint mások ébrenléte, léte, lééétee,
mely sikoltva fűródik a sebbe.

Csókolódzók

Kifésülni a fény haját.
Lágyan nyakába szűrni a kacagást.
Belefűródni a kezek árbocaiba,
ziháló vitorlaként lebegni örökké,
sötét ruhában, a fekete szájban!

Saját feje tányéron

Önmagát köszönti fel,
és önmagával sakkozik a napernyő.

Vak muzsikus tollruhában
egy fehér ruhás villásreggelin.

Front felé

Fű sikong.
Bakancs zabálja a sáros fűvet.
A tavasz színei örökre kifakultak.

Itt fű soha nem nő többé,
csak rekedt sóhaj, szürke menetoszlopban.

BOŠKO KRSTIĆ
Párizsi árnyak
(Danilo Kiš: „Ne írv tudósítást...
Csak egy rövidet, Mester!”)

Az idegen

Albert Camus-nek ma nem kellene Algériába mennie, hogy megírja *Az idegent*. Algéria (és több más ország is) Párizsba költözött.

A Louvre

Naponta turisták ezrei lépnek be a Louvre múzeumába, titkolt vágyuk, hogy észrevétlen beszivárognak a festményekbe.

Csakhogv a festett alakok nem engedik őket maguk közé.

Az Eiffel-torony

A dinoszaurusz fejfel a felhők között, lábait szétterpesztve, akár tulajdon kölykeit, úgy eregeti magából az emberrajokat, s azok meg lépcsőkön kapaszkodva és liftekbe préselődve igyekeznek vissza a méhébe.

Hogv megint megszülessenek.

Groussier utca

A Párizsban, a Groussier 18-as szám előtt álló, szép, pucér, félvér nő kacér mosollyal valamiféle masszázsrav invitál. Meglepődve néz, mikor inkább közvetlen közelében, a 16. szám ajtaja feletti kis táblát filmezzük:

Dans cet immeuble vécut
DANILO KIŠ
écrivain
1935–1989
Il y est mort le 15 octobre 1989

(Ebben a házban élt
Danilo Kiš
író
1935–1989
Itt is halt meg 1989. október 15-én)

Gyűrű

Barna bőrű kislány hajolt le közvetlenül a pad előtt, a Champs-Élysées-n, és a gesztenyelevelek közül egy nehéz gyűrűt vett fel.

– Lehet, hogv a tiéd? – kérdezte kedvesen, miközben kíváncsian forgatta a gyűrűt, de úgy, hogv annak belső oldalán én is láthassam a mélynyomott jeleket. Mintha azt sugallta volna, mondjam, igen, az enyém. De azt válaszoltam:

– Nem, ez nem az én gyűrűm. Valaki más veszíthette el. A szerencsés megtalálót illeti.

A lány vonakodva indult tovább, mintha az események nem kívánt irányba terelték volna, de néhány lépés után visszafordult.

– Én katalán vagyok, evangélikus vallású, és mi nem viselünk semmiféle ékszert. Nézzé – mondta és csupasz kezét és nyakát mutatta. – Szeretném önnek ajándékozni ezt a gyűrűt, a sors önnek szánta.

Némi vonakodás után a tenyerembe tuszkolta az ékszert, majd elsietett. Aztán nem sokrá már megint előttem állt.

– Esetleg adna-e nekem néhány eurót Coca-Colára?

Adtam neki. A Champs-Élysées-n üldögéltem, egyedül a gesztenyékkel. De nem sokáig. Egy rendesen öltözött fiatalember lehajolt a pad előtt, és felemelt egy másik gyűrűt.

– Ez talán az öné?

Megmutattam neki azt, amit a lány „ajándékozott” nekem az imént. Mindketten elmosolyodtunk.

Párizsban az átverés is elegánsabb, mint más városokban.

Spiridon a Gorosan bolygóról

Bizonyos képek már azelőtt kirajzolódnak a szemünk előtt, mielőtt a valóságban meglátuk volna őket.

Egyszer Szabadkán, a déli verőfényben, amikor az aszfaltpára és a por nyári délibábokkal tölti meg a várost, Spiridon Mitićyvel a hotel üres teraszán üldögéltem. Én a seregbe készültem, Mitić tanár úr pedig Párizsba. Miről is tudtunk volna beszélgetni? – én kedvetlenül a rám váró évnyi távollét miatt (már nő voltam, és nem igazán tudott érdekelni, hogy „aki nem volt katona, az nem is férfi”), Spiridon pedig boldog várakozással tekintve az előtte álló esztendő időszak elé, amelyet majd a francia fővárosban, jugoszláv gyerekeket tanítva tölt. Én többnyire szótlán maradtam, a máskülönben csendes és visszafogott Spiridon pedig nagy terveit részletezte.

Amikor megérkezik Párizsba, találkozni fog a híres Salvador Dalival! – mondta. Nézd – és elkezdett rajzolni valamit egy papírszalvétára. „Varratok egy ilyen jelmezt, és barátommal mint földönkívüliek, az ismeretlen Gorosan bolygó lakói, bejelentkezünk Dalihoz; párbajra fogom hívni, hogy így döntsük el, melyikünk a nagyobb festő.” Ránéztem Spiridon rajzaira a puha szalvétán, amely a golyóstoll alatt megnyúlt és kiszakadt, a karakterek elformátlanodtak, a tinta pacákba gyűlt. Sok idő telt el így, a pincér nem jött, és a nap lecövekelt Szabadka felett. Nem hittem el és nem is kételkedtem abban, amit Spiridon beszél. Egészen másutt járt az eszem. Ó, bárcsak megőriztem volna azt a szalvétát!

Aztán Spiridon elment Párizsba, én meg berukkoltam.

Elérkezett az új esztendő (1975), és én Zimonyban, talpig uniformisban álmodoztam a hazatérésről. A katonai folyóirat szerkesztőségében (a tisztek nyári szabadságukat töltötték), úgy, mint akinek olvasni semmi kedve, de hogy valamivel elüsse az időt, a zágrábi VUS-t (Vjesnik u srijedu = Szerdai Híradó) lapozgattam. A hatalmas formátumban, színes nyomásban megjelenő korai luxus tabloidban lettem figyelmes a képre: az egy évvel korábban megrajzolt jelmezben, hét barátja és egy galamb koszorújában (úgy beszéltek meg, hogy kilencen lesznek, de mivel egyikük hiányzott, helyettesítette őt a galamb) Spiridon Mitić társalag a nagy Salvador Dalival. Elolvastam a sztorit a jugoszláv társaság hőstetteről, amellyel sikerült túljárniuk a nagy festő eszén és felcsigáznuk az érdeklődését – ugyanaz a terv volt, mint amit én oly kedvetlenül hallgattam azon a meleg nyári napon ott, a szabadkai szálloda teraszán. Dali Mitić párizsi kiállítását megnyitotta, a világot pedig bejárta a fotó, amelyen Spiridon alkotásával a nyakában Dali látható.

Tehát minden álomszépen indult: Spiridon híres festővé lett, nevéhez hozzáadta a francia Francois-t, Párizsban galériát nyitott, kiállított és festményeket adott el a világ minden táján.

A legenda pedig természete szerint folyamatosan gyarapodott.

Petko Vojnić Purčar *Nyitott műterem* című kötetében a következőképp írja le Mitić belépőjét Dalinál: „Én, Spiridon, aki egy másik Galaxisból, a Gorosan bolygóról érkeztem, eljöttem a Föld nevű bolygóra, annak legnagyobb festőjét, önt, Salvador Dali, üdvözölni.”

„A rákövetkező, 1975-es esztendőben a nagy Dali hatalmas párizsi auditórium és több tucat külföldi újságíró előtt nyitja meg Spiridon kiállítását, amely nem pusztán a festő képei miatt lepte meg a nyilvánosságot, hanem azért is, hogy Dali a fiatal jugoszláv festő egy nagybacska festményét a nyakába akasztotta, és úgy hordozta körül, mintha drágaköves nyakék volna.”

Ezután Petko Vojnić Purčar képelete végképp elszabadul: „Az akkori jugoszláv nagykövet kishíján szívinfarktust kapott. Fogalma se volt róla, hogy egy honfitársát ilyen nagyra tartják a nagyvilágban. Az eseménynek helyszínt adó galéria mellett elhaladva, billiárdgolyók módjára koccantak össze az autók. A rendőrség azonban ezen az estén senkit nem bírságot meg...”

Lansky, a Sabotage oldalak egyik legértelmesebb szerzője, ezt az eseményt a következőképpen írja le: „Párizsba érkezve Spiridonnak a hírnév utáni vágyakozáson kívül semmije sem volt. Akivel csak beszélt, mindenki előtt kinyilatkoztatta, hogy ő a Gorosan bolygóról azért érkezett ide, hogy nyilvánvalóvá tegye, ki a legnagyobb festője a Galaxisnak. A Montmartre lábánál, a szállodában, ahol élt, felszaporodtak a számlák. – Mindent kifizetek, amint híressé váltam – ígérte Spiridon. A hotel tulajdonosa, egy az Idegenlégiót megjárt férfi, belátva, hogy más módon nem jut a pénzéhez, eldöntötte, segíteni fog neki. Kék vászonból kópönyeget

Eszika Ajajos: Lastminit utazás

varratott Spiridonnak, aki a cirill Miroslov-evangélium arany betűível (téves, közönséges latin betűkkel, a szerz. megjegyzése) saját versét írta rá (franciául, már csak ezért sem cirill betűkkel, a szerz. megjegyzése). Cigarettdobozos fóliával vontak be egy kartonlapot, ez lett a glória Gorosan bolygó legnagyobb festőjének feje fölött. Spiridon megfestett tíz képet. Aztán leült, és levelet írt Salvador Dalinak. Párbajba hívta ki őt, a Föld legnagyobb festőjét. Az lesz a Galaxis legnagyobb festője, aki a párbajból győztesen kerül ki. Mitić felkérte Dalit, nyissa meg kiállítását, amelyen kilenc félmeztelen lány nyakába akasztva hordozza körbe a festményeket. A padlót vászon fogja borítani. Egyik oldalon Dali, a másikon Spiridon. Hadd lássa a világ, melyikük a jobb! Két nap múlva megérkezett Dali válasza: elvállalja. A hír hallatán a szálloda tulajdonosa minden költséget magára vállalt. Találtak kilenc lányt Spiridon képeinek hordozására. Meghívtak minden párizsi újságot és fotóst. Amikor Salvador Dali megjelent, Spiridon fogadta, s az egyik lány nyakából levette a képet és Salvador nyakába akasztotta. Villogni kezdtek a vakuk. A fotó, amelyen Spiridon átöleli Dalit, szertefutott a világba. Ugyanazon az estén Spiridon háromszázezer frankért eladott egy festményt egy dúsgazdag amerikainak. Kifizette tartozásait a szállodában. Hamarosan a Gare de Lyon közelében megnyitotta a Spiridon Galériát, ahol még ma is láthatóak a festményei. Németek és amerikaiak vásárolják őket. Az ajtót nagy poszter fedi Spiridon és Dali képével. Ez utóbbi természetesen Spiridon festményével a nyakában pózol.

Siker, és egy újságcím...

A szürrealizmus lendületben

A festő és költő Spiridon a kortárs szürrealizmus egyik vezéralakja. Abban, ahogyan kifejezést ad a transzcendensnek, egy a valóság természetes határain kívülre mutató, így friss energiát kapó jelentésnek, Spiridon eltér mesterétől, Dalitól, aki maga is eltért a Magritte-féle megoldásoktól. Fő eszköze az élénk kolorit, amelyet delirikus gesztusokkal hord fel a vászonra, s jelenteti meg ezáltal fantazmagóriáit. Ablakot nyit a megzabolázhatatlan képzelet világára, amitől az írott szó sem esik távol.

F. Watts, West Frans, 1988.

Tudtam, hogy Spiridon Mitić ír verset, de azt nem, hogy fest is. A szabadkai *Rukovet* folyóirat két számában is jelentek meg versei, 1969-ben pedig a Szerb Matica kiadásában első verseskötete, a *Fények menyasszonya* című látott napvilágot. Ebben már megmutatkozik Mitić második megszállottsága is – a festői. Ugyanis néhány saját rajzzal ő maga illusztrálta a kötetet. Bár úgy tűnik, hogy Párizsban a festészet került nála előtérbe, ám Spiridon a költészettel sem hagyott fel. Ezt a könyvét francia nyelven is megjelentette, és a reakciók...

„A *Fények menyasszonya* a hangok és a rímek kivételes harmóniája. A szeretet himnusza és az Apokalipszis megelőlegezése.”

Louis Aragon

„A *La Mariée Lumineuse* (*Fények menyasszonya*) szerzője – aki korábban irodalomtanár szülőhazájában, Jugoszláviában – lányának, Vanessának ajánlva, valamint Aragon és Perfit előszavával jelenteti meg kötetnyi versét. A szerző alapállása az olvasottak alapján a pánikszereű életörömmel történő önátadásban és valamennyi ellentmondás elfogadásában rejlik.

A spiridonizmus a jelen képét rajzolja meg.”

Andre Parino

Visszagondolva a Spiridonnal való egykori találkozásra, szinte már magam is elhiszem, hogy egy ismeretlen bolygó szülte. Bár ez nem igaz. Petko Vojnić Purčar fentebb említett könyvében feltárja Mitić háborús életcsatáját. „Tudjuk, hogy elesett felkelők gyermeke, akire a partizánok valahol Szerbia és Macedónia határán találtak, és Montenegrón, Hercegovinán, Dalmácián és végül Bosznián át a hátukon cipelték, ahol is a kozarai gyerekekkel egyetemben usztasa fogságba kerültek. Őt Zágrábba vitték, ott egy családnál marad a háború végéig. A becskerekai árvaházban kezdi az első osztályt, és a középiskolát is itt végzi cégtáblafestő szakon, majd utána a tanítóképzőt is itt fejezi be. Ezt követően míg tanítóként keresi kenyerét Vajdaság különböző falvaiban, levelező hallgatóként irodalomtanári képesítést szerez, és Szabadkára már költőként és pedagógusként érkezik.

Itt tanított, a Đuro Salaj Általános Iskolában.”

2013. március 25-én megszólalt a weben Pero Zubac is:

„Emlékeztek Spiridonra? Milyen szaporán lépdelt, milyen lázasan beszélt, mindig bizonyos elragadtatással, valamilyen meghatározatlan örömmel, különösen akkor, amikor olyan ismerőssel találkozott, akivel a művészetről társalognak. Sötét, valójában sötétített szemüvege volt, mindig sötét öltönyt és sötét nagykabátot hordott. Egyfajta finomság, udvariasság, kedvesség volt, semmi tolokodás benne.”

Az élet egy ponton összehozott Spiridonnal. Nem, én nem laktam a becskerekai gyermekotthonban, nem úgy, mint legjobb barátom a korai gyermekkorából, Gubics Tibor mardarász, sárkányépítő, nyíl- és petárdakészítő mester, később kivándorló a Dél-Afriai Köztársaságba. Ő egyszer titokban elárulta nekem, hogy árvaházba került, miután az édesanyját

informbíróként a Goli otokra vitték. Bár Tibor fiatalabb volt (1944-ben született), akár találkozhattak is Spiridonnal (aki 1938-as), viszont kedvenc focistámra, a Partizan és az országos válogatott későbbi gólkirályára, Milan Galićra (1938) határozottan emlékezett, aki Tibor szerint már akkor is bővölte a labdát. Ez a három általam ismert férfi ugyanazon időben, ugyanabban az árvaházban álmodozott fényről és mindenféle gazdagságról.

Mitić pártfogója, Salvador Dali 1989 januárjában halt meg. Emlékének Spiridon kiállítását szentelt a párizsi Katia Granoff galériában. „Ezúttal diszkréten – írja P. V. Purčar –, mély kegyelettel, esztrád zajkeltés nélkül, meg csöndes látogatókkal, Dali és Spiridon festészetének tisztelőivel.”

Utoljára 1998-ban hallottam Spiridon Mitićről közös barátaink, Blaško Gabrić és Marija Karlović Gabrić révén. Blaško, aki Jugoszlávia és a jugoszláv labdarúgó válogatott nagy tisztelője, jelen volt azon a nyáron a Párizsban megrendezett labdarúgó világbajnokságon. A nagy sportesemény védjegyéül Spiridon Mitić alkotása szolgált. Minden tévéközvetítés elején és végén ez jelent meg. Megmaradt a fénykép: Gabrić, Spiridon és az ő festménye a falon és a kis képernyőn.

Nem tudom, utána mi történt. De ...

A Salvador Dalinak szentelt emlékkiállítás katalógusában, 1989-ben, az alábbi sorok is megjelentek:

„Egy vakond mélységes mély álomba merül. Amikor harminchárom évvel később felébred, kinéz és elégedetten konstatálja: a fák még mindig fák, a tehén még mindig tehén, a kutyák még mindig a hátsó lábukat emelik, és Spiridon festményei még mindig hihetetlen áron kelnek el.”

Nálam maradt egy vers 1972-ből, amit Spiridon Mitić első, rövid párizsi tartózkodása során küldött a *Sada* (Most) ifjúsági újságnak címezve:

Kimondom a szavakat:
Notre-Dame, Montparnasse, Champs-Élysées
És valójában
Valójában egy városra gondolok
Egy utcára gondolok
Egy épp felépült házra gondolok
A még mindig ott ólálkodó gyerekekre
Kezük a 138-as lakás csengőjéhez közelít
És én mihamarabb oda kell hogy érjek
Mert ismét cukorkát kell osztanom nekik”

Halálugrás (*stílusgyakorlat*)

Az ismeretlen operatőrnek ajánlva, aki megörökítette Franz Reichelt párizsi szabómester 1912 januárjában véghez vitt halálos kimenetelű ugrását az Eiffel-toronyból

A történet kapujában

Azt a némafilmet csak egyszer, egy televíziós műsorban láttam: vicces öltözékű emberke billegett a magasban, az Eiffel-torony korlátján állva, és lenn a tolongó tömeg a szerencsétlen alak elrugaszkodását várta. Közelkép mutatta a beteljesületlen repülő ember arcát, így a tévénézők láthatták azt is, amit a jelenlévő publikum a mélyben nem – a rémületet és a tépelődést rajta. Majd miután karjaival csapott párat határozatlanul, alá is bucskázott a toronyból.

Mivel a beépített víruskereső program a fejemben azt sugallta, hogy amit a képernyőn látok, nem a valóság, hanem megtévesztés, illúzió, időbe telt, mire megértettem, hogy ezúttal nem rendezői trükkről, megrendezett jelenetről és játékról van szó, ezek bizony egy valós élet pillanatai. A halált örökítette meg a film. Élő adásban. Végül nem tudtam felette napirendre térni, kíváncsiságomat annyira felcsigázta ez a pár másodperc, hogy belebonyolódtam valamibe – mi másba is, ha nem egy történetbe.

Expozíció

Párizs forrt. Mind az urakat, a művészeket, a klosárokat és a kofákat, az összes kávézót, bordélyt, színházat, bár, piacot és sugárat ugyanaz a hír hozta lázba: hogy ezen és ezen a napon, ebben és ebben az órában az Eiffel-toronyból, a maga varrotta öltözékbe, a mélybe veti magát egy Ezésez nevű külön.

De senki nagyobb várakozással nem tekintett a nagy esemény elé, mint a rendező, operatőr, forgatókönyvíró és esetenként színészi feladatokat is ellátó Jean-Jacques Bouvier, akinek a vezetékneve semmiféle kapcsolatban sem áll a Kelebia felé vezető úton, Szabadka közelében lakó Čuvarđić szőlőjével. Ő ugyanis az apósától örökölt pár tőke bouvier-t, s nagy ültetvényt hozott létre belőle, a termésből pedig ugyanezen a néven finom és erős bort. Az Arena Zabatkensis borvitéz rend tagja, Georges d'Gornjak – vagy ahogy a környékbeli magyarok nevezik: Stüsü vadász – szerint, ezt a fajtát bizonyos Bouvier szaporította Szlovéniában. De akkor meg mire föl neveznek így Franciaországban is egy szőlővidéket? A bor eredetére vonatkozó igazság nyilván annak zamatában rejlik, és francia rokonai alapos degusztálása útján volna lehetséges megállapítani.

A cselekmény

Ezésez bejelentett repülése előtt Jean-Jacques Bouvier napokig kerengett az Eiffel-torony körül, miközben folyamatosan a kamera lencséjét törölgette: először alkoholos vattával, majd egy őzike puha bőrrel, amelyet részeg apja Provence-ban teríthetett le tiszta véletlenségből. Bouvier-t erre a kitarító műveletre nem annyira a párizsi por, sokkal inkább annak tudata készítette, hogy eddig még semmi olyat nem sikerült létrehoznia, amiért bárki megveregette volna a vállát, olyant meg pláne nem, amit a Grand Cafében is bemutattak volna. Úgy tűnt, hogy a kamera lencséje nem akarja azt rögzíteni, amit ő lát, és ennek oka a por, ami a lencsére és az ő szemébe került. Éppen ezért, mikor az objektív aprólékos letakarításával végzett, és a szerencsétlen őz bőrt a tokba visszazetette, a zsebéből gondosan összehajtott zsebkendőt húzott ki, tiszta helyet keresett rajta, majd óvatosan kitorölte vele a szeme sarkait, és addig pislogott, amíg a látása teljesen ki nem tisztult. Ez idő alatt pedig megint poros lett a lencse... Nem, így nem is lehetett képes filmet készíteni. Talán inkább egy film hősének kellett volna lennie, de nem akadt senki, aki filmre vette volna.

Bouvier napokig tervezte a felvételt: elképzelte, miként fog ez az Ezésez felrepülni, és a kamerával a svenket próbálgatta. Felkapaszkodott az Eiffel-toronyra és megnedvesített ujjal kereste a szél irányát, gyakorolta a kamera tekerőkarjának egyenletes forgatását, finom anyaggal teli olajzóval kenegette a csapágyakat, majd szarvasbőrrel az objektívet, zsebkendővel tulajdon szemét törölgette...

– És mi van akkor, ha felemelkedik? – töprengett. – Csak nehogy túl magasra szálljon, és kirepüljön a képből!

Tegyük fel, hogy pénteki nap volt. Vojislav Sekelj szabadkai író annak idején azt mesélte, nagy nehézséget okozott neki regénye, a *Távoli harangok* kezdőmondata. Végül a „Csütörtöki nap volt” mellett döntött. Miért is ne, jegyezte meg – ha Joyce az ő *Ulysses*-ét elkezdhetné úgy, hogy „Szerdai nap volt”. Utánajártam, sem Joyce nem kezdett szerdával, sem Sekelj csütörtökkel. Mindegy is, az előre bejelentett napon az az Ezésez ott billegett az Eiffel-torony korlátján. Le is eshetett volna, de amiatt nem aggódott senki: hogyan is eshetne le valaki, aki repülni készül? Micsoda különbség: alázuhanás vagy elrugaszkodás? Az első akaratlan, kényszerű; a második reménytelen, diadalmas. Hát még a repülés? Illúzió, az ég és az istenek megérintése! Mindenki tudja, hogy lehetetlen, és mégis hisz benne. Ahogyan közelgett a kitérített időpont, Ezésezben az elszántság és a repülési kísérlet sikeréhez fűzött remény egyre halványult, és mire a torony korlátjára lépett, megértette, hogy semmi esélye, és a kezdeti hírnév utáni édes vágyat a félelem, a halálos rettenet váltotta fel. Már nem gondolt a repülésre. A tömeg sem azt várta, hogy Ezésez majd felrepül; vásári izgalommal telve bizonyos volt a kaland kimenetelemben, amely majd a közös repülésvágynak szárnyát szegi, de boldoggá tesz mindenkit, aki nem próbálta álmát megvalósítani, s örül, hogy ő bizony életben marad, s tovább álmodozik a repülésről, örökre gyáván arra, hogy valaha kísérletet tegyen rá.

Ezésez pedig, akár egy halálraítélt, már csak arra vágyott, mielőbb legyen túl rajta.

Csúcspont

Azonnal a mélységbe bukott. Becsapódása az aszfaltba tompa, de messze hangzó és minden várakozást felülmúlóan erős hangot hallatott. Talán mert mindenki elhallgatott, és az Eiffel-torony alatt megépülése óta most először honolt teljes csend. A becsapódó Ezésez fölé a járdáról porfelhő emelkedett, mintha csak egy öltönyt poroltak volna ki. Vajon Ezésez hallotta-e rípi-tyára törő csontjai ropogását, a hörgést a torokból kitörni, amikor a beton a levegőt kipréselte tüdejéből, érezte-e, hogy a lépe elfakad, szétmállik a mája, belsősegei szétfeszítik a hasfal szöveteit, spriccel a vér megrepedt ereiből? És az agy még gondolatokat rendez, a szem még mindig érzékeli a látványt. A szorosan csuklójára erősített vászonszárnyak a zuhanás során kifecamították a vállát. A természetellenes módon keresztetű kezek az összehúzott fej fölött még mindig reflexszerű mozgást végeztek, mint a kitekert nyakú kisgalamb szárnya. A kör Ezésez körül pedig egyre nőtt. A közelebb állók megtorpantak, a hátrább állók nyomakodtak előre, tülekedés és hangzavar alakult ki.

Végkifejlet először

Mikor a mind szaporább szárnycsapkodás láttán arra a következtetésre jutott, hogy Ezésez az ugrásra elszánta magát, Bouvier a kamera lencséjét a beteljesületlen repülő emberre irányította, majd ráközelített, hogy tisztán látsszon a pánik az eltorzult arcon. Aztán rádöbbsent, hogy forgató-

könyve fuccsba megy, Ezésez nem fog felrepülni, el sem rugaszkodik, egyszerűen csak a mélységbe zuhan az Eiffel-torony mentén. Előbb a tekintete, majd a lencse ködösödött be, arra gondolt, elő kellene vennie a szarvasbőrt, majd utána a zsebkendőt... És itt Bouvier elvesztette a fonalat: míg pislogott, hogy valahogyan élesebben lássa a szerencsétlen figurát a torony szélén, s idegesen tekerte a kamera hajtókarját, egy óvatlan néző, aki talán integetni akart valakinek a lenti tömegben, a hajtókart szorító kezét és a kamera objektívjét akaratlan meglökte. Bouvier a fogantyút önkéntelenül megrántotta, az objektív a torony irányából a járda felé billent, csikorogni kezdett és elszakadt a film a kamerában. Bouvier dühösen hátrafordult, hogy a kétbalkezeset letorkolja, de akkor meghallotta a tompa puffanást, majd közvetlenül után a tömegeből feltörő sóhaj. Vége volt mindennek. És Bouvier megsemmisült – csalódottan és magába roskadtan állt.

A tanulság, avagy mit is akart az író mondani?

Mit meg nem teszünk önkéntelenül, csak hogy mások elvárásainak megfelelőjünk! Sőt, mi magunk ösztönözzük azokat az elvárásokat, míg akkorára nem nőnek, hogy képesek lesznek úrrá lenni akaratunkon és cselekedeteinken? Az emberek kíváncsiságát ne csigázzuk fel, és a várakozást ne fokozzuk, ha nem vagyunk képesek kielégíteni. Sem az életben, sem pedig az irodalomban. Mire föl a legösszetettebb és legérdekesítőbb bonyodalom a regényben, ha nem követi végkifejletként a feloldás? Vagy: ha valaki bejelenti, hogy kiugrik, felrepül az Eiffel-toronyból, az utolsó pillanatban már nem léphet vissza. Többé már nem ő határoz, a könyvnelmű repülő ember és a hírnévre szomjazó kalandor, hanem a tényleges végjátéokra kíváncsi tömeg. Nem számít, hogy ez a végjáték valakinek épp a halálát jelenti.

Mind a repülés, mind pedig a zuhanás gyakori emberi rögeszme. De álomban repülni könnyebb, mint az életben. Míg az álombeli zuhanás ébredéssel, a valóságos örök álommal, halállal végződik.

Fordulat

Bouvier az eset után többé nem forgatott. Jegyszédőként helyezkedett el a Grand Cafében, parfümöt permetezett vetítés közben, figyelmeztette a kaptos és hangoskodó nézőket, és időnként segített a mozigépésznek – takarította a vetítőkabint, javításkor szerszámokat adogatott, hordta-vitte a filmtekerceket, szarvasbőrrel tisztította a vetítógép lencsáját, zsebkendővel a saját szemét... A kamerát az elszakadt filmszalaggal egyetemben eladta annak a fiatalembernek, aki közvetlenül előtte dolgozott ezen a munkahelyen, szerelmese volt a mozgóképnek, de pokolian lusta és hanyag lévén, szélnek eresztették.

A hajdani operatőr egyszerűen újjászületett: megszabadult a korábban érzett örökös feszültségtől, a lelki-furdalástól és a kellemetlen kudarcérettől, segédgépésszé léptették elő, és időnként, felettese felügyelete alatt maga is kezelhette a gépet. Úgy tetszett számára, hogy Párizsban egyre kevesebb a por, mert egyre élesebben látta a vásznon a képet, a szemét egyre ritkábban törölgette. „Végre már engem is megtalált a szerencse” – gondolta, amikor a moziigazgató bejelentette, hogy este nagy filmbemutató lesz, és a főgépész betegsége folytán az ő, Bouvier dolga lesz nagy figyelemmel és felelősséggel levetíteni egy új és kivételes műalkotást.

A filmet az újságok szenzációként emlegették, rendezőjét pedig a filmművészet nagy reménységeként. Külön kiemelték a fiatal operatőr zseniális kameravezetését, ellenpontozását, technikai megoldásait és kiváló reakciókészségét.

Végkifejlet

Bouvier hibátlanul helyezte üzembe a vetítógépet, és a Grand Cafében felragyogott az illúzió világa.

Ezésez alakja az Eiffel-torony korlátján billegett. Az objektív közel hozta rémült arcát és elkeseredett pillantását. Nem lehetett megállapítani, hogy mielőtt a mélybe zuhant volna, az ügyetlen kapaszkodás vagy a szárnyakkal való csapkodás közben szándékosan vagy véletlenül engedte el a fém fogódzót, amelybe kapaszkodott. A kamera tökéletesen, rezdülés nélkül követte az alakját, mintha azt is a zuhanás, a halál vezetné.

Kigyulladtak a fények, nagy lett a csend, majd kitört a hangos taps, a zene felcsattant, a pincérek szétfutottak, a közönség felállt az asztaloktól, egy-két pohár összetört. Egy frakkos fiatal férfi kilépett a mozi vetítővászna elé, majd kamerával a kezében elegánsan meghajolt. Sztár született. Bouvier a vetítőfülkében állva felismerte a művészt és a kamerát is.

De, mintha felkavarodott volna a por a Grand Cafében, a kép életlenné lett. Jean-Jacques Bouvier, az új mozigépész zsebkendőt emelt ki a zsebéből, tiszta helyet keresve rajta törölgetni kezdte a szemét.

Beszédes István fordítása

BESZÉDES ISTVÁN

[*Subumbra*]

Belecsomagoltad

A költözés során
került elő, mikor már
elfogytak a kofferek,
megtelt minden
kartondoboz.

Útra készülödsz, s egy éhes
fekete fóliaszák az árnyad.

Mi lesz, ha netán
belecsomagoltad
az utat?

Akvárium

Amit a világból kitakarsz
a minden nedvességre szomjas Nap
elől, tulajdonképpen akvárium,
tulajdonképpen belső tenger,
tulajdonképpen bányató,
kiszolgáltatott, didergő
vízkőb, egy fekete
hordó, ami napmeleget
gyűjt a víznek.

A víz fölött

A víz fölött madár száll.
A felszínen a képe úszik, a mélyben
lenn vadászó árnyék
kíséri őket.

Tonnás holdhal

Fekete belsőtenger-lakó,
már öregnek érzed magad,
pl. egy elfelejtett, tonnás
holdhalnak (*Mola mola*), ami így most
ráadásul még a sötétnek is
a legalfját lakja; vagy a puha,
teli zsák medúzának mélyen
a hullámok alatt.

Lehet, nem is zsák medúza az,
hanem egy elpusztult sziláscet (*Mysticeti*)
fekszik szája szarutíi között eleven
emlékezetével az utolsó,
nagy vizetharapásnak.

Árnyad kertje

Ha kicsiny vagy, szinte észrevétlen,
árnyad kertje csupán egy borzas mohafolt,
ha duhaj óriás, egy rovarok bezsongta,
szőlővel borított hegyoldal,
ha sovány, karcsú galériaerdő,
ha szép kerek, egy fekete tenger,
egy kövér belső tó, felszínén
vízililiommal (*Nimphaea*),
ha áttetsző üveg a húsod,
bekeríti a száraz homokot,
vagy benned a sivatag;
mindegy mi: te nem, amit
gyűjtöttél, az fog belőled
látszani.

Árnyékod és egy nagyobb

Megállsz kicsit,
s árnyékod alatt (*subumbra*) máris nőni kezd...
Lehet, hátad vonalát veszi fel,
mintha az érte verné vissza a napot,
míg éjszaka nem jön (egy nagyobb árnyék,
ami szintén megáll kicsit),
és minden, mi a napnak ellenáll,
fény híján összerogy.

Árnyad lilioma

Állsz, s mögötted
tudod az árnyliliomot (*Hosta*),
félő, hogyha mennél, s a semmi kis,
szabálytalan kert, amit mindaddig kitakartál,
s árnyad is, ami elkerítette,
közben gyökeret eresztett:
már csak körben járhatsz,
mint az égen a Napok,
akár egy fekete
mágnes körül.

Árnyak találkozása

Ha volna két Napunk,
találkozhatnának árnyaink,
úgy is, hogy mi távolságot tartunk,
hisz miattuk barátkozunk,
miközben, meglehet,
nem is kedveljük egymást.

Történő névtelen

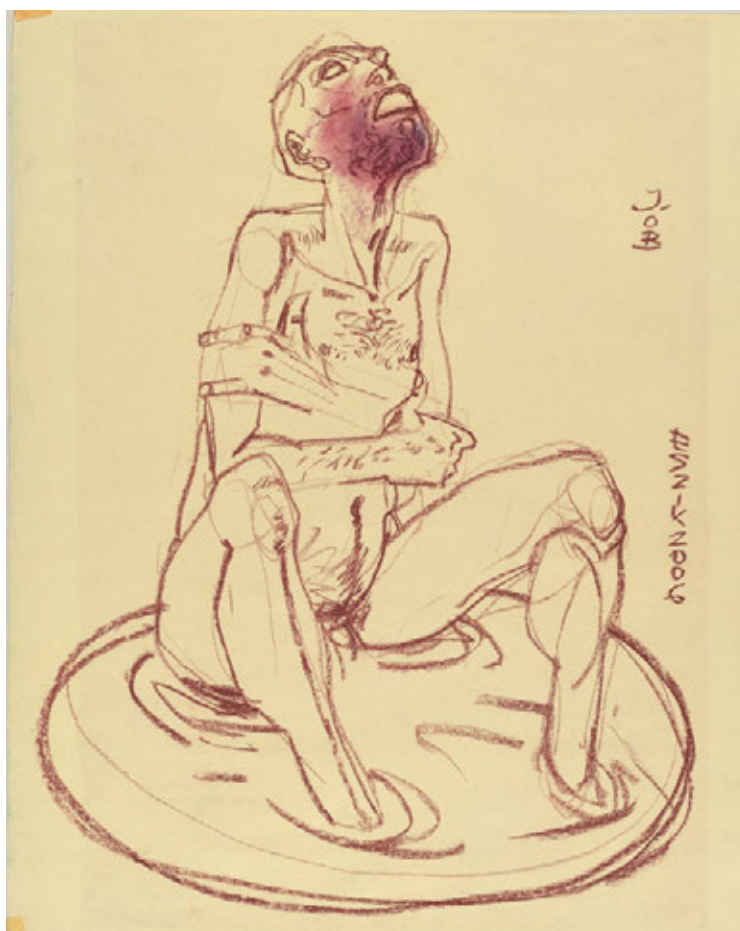
Árnyéknak nem lehet neve,
pontosan az árnyékod nevelte
növény-állat-fogalom sem megnevezhető
(s nem áll rendelkezésre egy szinonima se),
az árnykedvelő növény árnyékáról,
s annak flórájáról és így tovább,
a többnemzedéki, többmélységbéli
névtelenségről, a mélység árnyékáról,
a befelé-kifelé épülő árnytörténetről,
a történő névtelenről...
nem is beszélve.

Fekete fóliazsák

Hiheti azt a telhetetlen,
a fekete fóliazsák-árnyék,
hogy a jóllakottság árnyéka
az éhség.

Hogy a fekete fóliazsák
a földön, egy álló fóliazsák
sárga kaviár árnya.

De rendeltetése az
a fekete zsáknak, hogy
ne engedjen betekintést,
ne támogasson magyarázatot.

Eszik Alajos: Jób

TERÉK ANNA
A napfényre vissza

Nem tudok gyorsabban menni,
tegnap szétvertem esés közben
a mozgólépcsőn a lábamat.
Bár tudnám, miféle sietség,
milyen szédület
húzta ki alólam a talajt, uram.

Vissza akartam futni
a lefelé szaladó lépcsőn,
és elestem, nevettem,
aztán egy perc múlva
összetört lábbal döcögtem
a napfényre vissza.

Álltam a Keletinél és vártam,
hátha felszakít a földről
engem is az Isten.

Jó lett volna, ha valaki
elkísér a balesetire,
vagy megkérdi, mégis
mennyire fáj.
De nincs körülöttem
egyetlen ember sem, uram.

Közben azon rágódtam,
hogymit mondanék apámnak,
ha neadjisten
holtából mégis véletlenül
előteremne.

Egész nap nem találtam a helyem,
a városban sétáltam, néztem,
hogymit tükröződök a buszablak,
a kirakat üvegén.
Halogattam séta közben mindent
és próbáltam kitalálni, hogy'
ne szeressem tovább
Szabolcsot,
vagy hogy kéne megfogni a kezét,
szeretni tovább, mások előtt,
legyen nekünk is
végre rendes életünk.

De csak a ráncokat láttam az üvegen,
Szabolcs mély ráncait.
Az arcom már megszerette,
egyformán fintorgok vele
mindenen, ha nincs is itt.

Később eláztam a pesti esőben,
a ruhám a testemre tapadt,
fáztam és rágódtam:
hol rontok el mindig mindent.

Aztán, hazafelé elestem a lépcsőn.
És a lábfejem közepében kipattant
egy fekete lyuk.
Olyan lesznek, mint a csipke:
átfúj rajtam a szél.

Talán könnyebb lett volna minden,
könnyebb lenne a testem,
és Szabolcs dolga is velem,
ha te annak idején
megvédesz magadtól, apa.

Itt ég szét belül valami folyton.
Mintha a tudóm égne ki
a mellkasomból.
Lyukas a hátam,
kilátszanak a félbetört bordák.
Az emberek keresztül néznek rajtam,
nyúlkálnak belém a férfiak,
a szívemet keresik.

Apa, olyan férfiak simogatják
az arcomat, akik magukban
újra és újra más nőket
illesztenek elém.
Sosem vagyok elég, mert félek.
Pont úgy nem vagyok elég,
ahogy neked sem voltam soha.

Játszok, mint egy ostoba gyerek,
magamban mindent arrébb teszek,
de nem változik meg semmi sem rajtam.
Alig látok, mint fűrészpor,
hullik ki belőlem minden.
És nem tudok megszabadulni,
csak takarom ki mások elől
a napot.

Ki kéne nyitnom a tenyeremet.
Ökölbe szorított kézzel
nehéz megsimogatni
ezt az embert.
Nehéz itt benn minden, apa.
A percek a kilógó bordáimba
akadnak és nem tud véget érni
semmi.

Mióta megtudtam, hogy
te minden nap ittál,
csak állok egy helyben
és hagyom, hogy bántsanak.

Apró gombostűkkel
szúrja föl a testem,
kifeszít és lenget
a májusi szél.
Hasamba öklöznek a férfiak.
És nem merek mozdulni, ha szeretnek,
nem lépek el onnan, ahol bántanak.
Csak így talállok haza.

Nem mozdul a lábam.
Ülök csontok közé
szorult fájdalokkal
és várom, hogy
történjen valami.

Kitakartad előlem a napot,
nem láttam soha, merre kéne
mennem.

Mikor sárral van tele a mellkasom
és lyukakat éget a fájás a testemen,
mikor látom: már tényleg nincs hova
tovább lépni,
én csak akkor vagyok közel hozzád,
akkor vagyok otthon.

Ha legalább tudnám, hogy
mikor kínoztál,
az neked jó volt.
Ha legalább tudnám,
boldog lettél, miközben
apró darabokra szaggattad
a lányodat.
Akkor megérte volna,
azt érti az áldozat,
ha a fájdalma
enyhülést okoz.

Ketté van szakítva bennem minden.
Foszlok.
És itt ül velem szemben
ez a szőke ember,
ő is ketté szakítva,
dühös és idegesítem
és én félek a fájalmától.
Hasonlít a tiédre.
Pont úgy tudna engem
belülről tovább szaggatni,
ahogy te elkezdted.

Feltépett bőrrel várja,
hogy összevarrja majd
őt is valami,
és mérges és bánt
és én miattad
nem tudok haragudni rá, apa.

Tudom, hogy el kéne engednem a kezét.
De miattad szorítom tovább,
mint egy felforrósodott vasat.

Most mondja meg, mégis
hogy kell kikaparnunk magunkból
az apánkat, uram?

Kutyablúz

(megálló a kutyaháznál, avagy a másodosztály örömei)

Előjáróban. Egy vélhetően trilógiává duzzadó próza első darabja ez. Rövidebb-hosszabb, utóbb regénybe hajló vonatkozó írásokon keresztül visszatekintés a zötykölődő szerző elmúlt hatvanvalahány évére, eleget a világ dolgaival. Történetek és töprengések a csigalassú, minden koszos kutyaháznál, szaros csirkeólnál megálló nemzetközi gyors (internacionális lassú) másodosztályán. Elmélkedések és meseszövések kínálkozó színes és szürke szákkal, kártolva és egybekötve. Mindenről és mindenkiről, ami/aki valamiért észébe jut ennek az utasnak a változó formákat öltő, ördögi nyelvét öltögető, percek és éveket pergető időben. Hét-nyolc óra hossza Újvidéktől Budapestig, majd kb. ugyanannyi vissza az Ivo Andrićon vagy az Avalán. Éjjel a Beograd Expressen. Szürreális. Van idő, és van is min: rágódni. Akár régi utazásokon Amerikában és Európában. Nappal kinézni az ablakon, szemlélni a lepusztult, könyörtelen idő lebombázta tanyavilágot, ahonnan egykor a felmenők bevándoroltak a városba. Most egészen más, messziről jött, idegen emberek mennek valamire ezeken a gázos utakon, poros kukoricatáblák, hullámzó búzaföldek, „édenkerti” gyümölcsösök között. Főleg a magyar határ, az új kerítés felé. És a vonaton is szokott lenni belőlük. Néha csendesen zötykölődnek, néha érthetetlen nyelven, dühösen beszélnek. Történetekkel mondogatnak valamiket, ám van olyan is, hogy éppenséggel vidámak. Mitől lehetnek azok? És egyáltalán merre tart a világ velük vagy nélkülük? **VELÜNK VAGY NÉLKÜLÜNK?** Merre tart a jónép a legutóbbi háború után ebben a „kutyá” Szerbiában. Egyáltalán e kerek világ népe, csendben-szimplán létezve, netán agyalágyultan üvöltve-loholva, **SZÚKÖLVE ÉS CSAHOLVA EBBEN A „SZÉPSÉGES”, KÉRDŐJELEKKEL TELI „BLÚZOS” VILÁGBAN.** (Amerika, Jack Kerouac, de elsősorban saját magam drága emlékére.)

Folytatásban. Múltkor – útban Pest felé – háromnegyed órát állt valamiért a vonat Kiszácsnál, holmi gabonátároló mellett, amelyről ismét eszembe jutott temerini származású, a második világháború végén Magyarországon letelepedett, eredeti foglalkozására nézve gabonakereskedő nagyapám. Nagyapám Szegeden főraktárosként dolgozott a konzervgyárban, a Don-kanyarral a háta mögött, előtte a kifürkészhetetlen jövővel. Kedélyes ember volt, sváb származású nagyanyánk meg idültlen búskomor, egyensúly szempontjából tökéletes párt alkottak, nem is veszekedtek soha. Nagyanya legtöbbször hallgatott a társaságunkban, szellemileg nem volt jelen, inkább lyukat nézett a falon, nagyapa meg még édesapánknál is többet beszélt. Így rengetegszer elmesélte az első világháborút, melyben zászlósként vett részt, meg az említett Don-kanyart, amelyből „kirepültek”, ám neki „lükvercben” sikerült kifarolnia az árokból. Vidáman adta elő mindannyiszor ezt az eseményt, miként szívesen emlékezett a régi újvidéki évekre is a kereskedelmi iskolában, ahol öten végeztek: ő meg négy zsidó osztálytárs. A legjobb barátja közülük egy Aron nevű srác volt, akivel számtalan kópéságot követtek el, mielőtt a sors elszakította volna őket egymástól.

Aron a második világháborúban elvitték Buchenwaldba, ám sikerült túlélnie, majd visszakerülnie Újvidékre.

Később még sokáig leveleztek ők ketten, mint akik tisztázták, hogy egyikük sem a saját jóakaratóból került

oda, ahova. Aztán ahogy a többiek, nagyapit kivéve, Aron is átköltözött a másvilágra, elhallgatott, így nagyapa haverilag egyedül maradt, azonban ezt már megírtam máshol. (Legfeljebb majd kivágom onnan, s ide beragasztom.) Viszont fontos itt, hogy nagyapát Arontól hallott anno egy viccet, amelyet srig nem felejtett el. Én viszont valószínűleg elfelejtem még éltében örökre, ha nem bukkanok rá újabban az *Osztopoli Herschel ostora* című zsidó vicc- és anekdotagyűjteményben. Mások a nevek, más a helyszín, a fabula meg a csattanó tökre ugyanaz. Szórakozunk egy picit! Az esemény itt egy galíciai vasútállomás peronja, ahol két zsidó találkozik.

– Hova utazol, Jankel?

– Lembergbe, gabonát vásárolni.

– Jankel, miért hazudsz te nekem?

– Miért hazudnék? Hazudtam én neked valaha?

– Ugyan már, Jankel! Ha te azt mondd, hogy Lembergbe utazol, akkor tulajdonképpen azt akarod, hogy én azt higgyem, Krakóba utazol. De éppenséggel most jól tudom, hogy valóban Lembergbe igyekszel. Akkor meg miért hazudsz nekem?

Mármost, folytatom én, hogy valójában hová is szándékozott elutazni Jankel, kérdéses, ezzel együtt a dolog a leleplező kacifántos okfejtéssel együtt felettébb komikus. Kevésbé az, amikor az ember azzal a feladvánnyal szembesül – netán vész helyzetben pl. az újvidéki állomáson –, hogy nem Jankel, hanem maga a vonat valójában: merre tart?

Danilo Kiš, aki mellel a utolsó jugoszláv írónak tekintette magát, felettébb büszke volt édesapjára, Kis (Kohn) Eduárdra, a jugoszláv államvasutak ellenőrére, egyben a jugoszláv vasúti, hajózási, autóbusz- és repülőtéri menetrend megírójára, aki sajnos halálát lelte Auschwitzban. (Neki nem sikerült megmenekülnie.) Danilo rendkívül becsülte apja főművét, ami pusztán ellentéte volt annak, amivel ő a szépirodalomban élt. Tudniillik az a menetrend nem tartalmazott semmiféle balladai homályt, metaforikus szerkezetet, áttételes gondolkodást, sci-fi mozzanatot, amilyenekből még mindig bőven akad a világ menetrendjeiben, nem kevésbé azoknak a kísérő szövegeiben. Akárhá szerzőik szépírói számbontogatásnak szánták volna munkájukat, vagy beléjük bűjt volna az ugratás ördöge, esetleg mindkettő egyszerre. Metafizikai vonalon a kvantumfizika területére tévednek sokszor, jól megfigyelhető. A legapróbb részecskék világába, ahol az idő mindennél relatívabbá válik. Útiránya akár megfordulhat, visszafelé igyekezhet, végeredményben bizarr alakzatokban is megjelenhet. Ott aztán csakugyan lehetséges, hogy az ember például Újvidékről Belgrád felé utaztában – így látható az egyik vasúti kiadványban – előbb jut Nova Pazovára, csak utána Stara Pazovára.

Elnevezésüket tekintve a dolog így logikus, sajnos a szürke valóság pont a fordítottja ennek. Innentől előbb következik Opazova, ha csakugyan nem történik valami rendkívüli, ami érdekesebbé teszi ezt az egyhangú utazást. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a szóban forgó, farzsebben hordandó könyvecske második lépésben is rá-cáfol a realitásra. Szerinte ugyanis ez a szerencsés utas egyszerre érkezik mindkét helyre. Előrejelzés szerint: 11 óra 5 perckor mindkét Pazovára. – Persze, ha nem késik a vonat, ami különben nem változtat a lényegen. Ugyanakkor ilyen-olyan – meg netán amolyan – életünk során találkozhatunk afféle menetrenddel is, amelyben bizonyos

járatokról csak annyi olvasható, hogy ritkák. Érdeklődni tessék az állomáson vagy a legközelebbi bakterháznál. Ezzel eljutunk a menetrend nélküli vonatokig. Jut eszembe, megboldogult íróársam, K. Z. mesélte, India belsejében úgy utazott, hogy semmi menetrendszerűség nem volt benne. A jónép kisereglett a vágány mellé, aztán ahol eléggé nagy csomósodási pont keletkezett, ott volt rá esély, hogy a hébe-hóba, véletlenszerűen (divatos kifejezéssel élve: *random*) eregetett járat mozdonyvezetője pozitív döntést hoz, majd nagy csikorgással megállítja a szerelvényt. Akik úgy ítélik meg ilyenkor, hogy azzal a hellyel jobban járnak, mintha esetleg a vonat aztán hosszú ideig nem áll meg sehol, azok leugrálnak, emezek fel, s mennek vígan tovább.

Ki a vagonban, ki annak a tetején, már ahogy hely jut. És hogy egy-egy vonat mikor ér X pontból Y-ba? Nos, az némely esetben inkább annak az ógörög íjásznak a történetéhez tartozik, akinek kilótt vesszeje a távolság, ugyancsak az idő végtelen oszthatósága folytán sosem érhet célba. Pedig maga a cél elvileg világos, nem úgy, mint szegény Jankelünk esetében.

Jankelt is félre (miként farkast és kakast is, teknőst meg nyulat), az éleai íjászt Jorge Luis Borges foglalta versebe az első magyar költőhöz szóló művében, mindörökké tisztázatlanul, vajon pontosan kire gondolt, amikor leírta, hogy:

*Mint hajdanán az éleai íjász,
egy kősa estén valaki magában
egy árny-céltábla felé lödözi
egyre e képtelen nosztalgiát.*

Kire gondolt Borges? Talán Janus Pannoniusra? A vonat még mindig áll. Kinézek az ablakon. A tározó oldalán ezt a feliratot látom: PANONIA.

Egy gabonátároló hosszas szemlélése

Végtelenségig lehet nézelődni ebben a hosszúra nyúlt, múlttal fűszerezett jelenben. Elméletileg nem unalmas, gyakorlatilag igen. Tényleg, jártam-e én valaha is Kiszácson? Jó kérdés. Újvidéken a Kiszácsi úton igen. Van ott egy prima pékség, pár étterem, tisztító, benzinkút, ilyesmi. Kerámiabolt. Nem emlékszem, miért pengettem végig a sarkantyúim rajta. Azt hiszem, hogy találkám volt valakivel a *Fehér Hajóhoz* címzett étteremben, de nem fontos. Különben is most itt *Vonatról* van szó... (He, he, he, jó vicc! Esetleg valami baj van a szellemi szinttel?) Inkább az lehet, hogy nem a *Fehér Hajó* volt játékban, hanem ott valahol lakott az összeköttetés, kinek révén a kezembe került az a csomag dél-amerikai macskaeledel, amelynek Pestre szállításával megbíztak. Tkp. valami fűfélé, amit a cicák rágni szeretnek. Előre nevettem a vámtiszt arckifejezésén, midőn elárulom, hogy az egy zacskó kolumbiai fű. Kitűnő anyag lehet, ha már olyan messziről küldik Budapestre. Aztán elrontották a játékot, mert meg se kérdezték a magyarok befelé. Persze, ha jobban belegondolok, valószínűleg szerencsémre, mert könnyen megeshetett volna, hogy leszállítanak a vonatról azzal a furcsa pakkal.

Szóval, Kiszács (írnám így magyarosan, ahol lehet, mást is). Nincsenek direkt emlékeim róla igazából. Főleg szlovákok laktak az újabb kori történelemben, azonban hogy most pontosan mi lehet a helyzet, nem tudom. Van egy ortodox meg egy evangélikus temploma, a vonatból egyiket sem látom. Ellenben rézsút szemben ül velem az éppen nem túlszűfolt közös vagonban egy csinos japán

kislány. Kísérő nélkül. Játszadozik az okostelefonjával, néha felnéz, és akárhányszor találkozik a tekintetünk, félszegen elmosolyodik. Mondanám neki, hogy a mosolygással errefelé még rosszul járhat, azonban nem akarom megijeszteni. Ugyanakkor az is igaz, hogy soha olyan felettebb kellemetlen, rámenős férfitolakodást nem láttam ezen a járaton, amilyenből egyébként másutt bőven akad. Még a félelmetes migránsok részéről sem, pedig szokott lenni belőlük. (*Migráncsokból*.)

Pocsék hírük járja, azonban többnyire mégis csak olyanokkal találkoztam, akik gondterhelt arccal maguk elé meredtek, vagy ugyanilyen kifejezéssel néztek kifelé a tájra, és nehéz lett volna kitalálni, gondolatban merre járnak. Bár igaz az is, hogy társaságban már akadtak vidámak is. Kifejezetten hangosak. (Dühösekről most nem beszélek.) Hullámokban jelennek meg általában. Egy részüket aztán leszedik a határon, másik részük mehet tovább. Az Úr és az európai bürokrácia útjaiban, szokásaiban egyaránt kifürkészhetetlen, a japán kislány ugyanakkor biztosan nem migráns. Ezzel együtt az, hogy mi járatban errefele, nem tartozik rám, azt viszont szeretném nagyon is megkérdezni tőle, *mit gondol erről a gyorsról?* Ezzel mikor érnék Yokohamába? Vajon tetszene-e neki a tréfa? Nem jutok odáig ezzel a baromsággal, mert hirtelen felkel, fogja kistáskáját, végigimbolyog a széksorok között – hullámzó Balaton tetején –, nagy nehezen kinyitja a mosdó ajtaját, eltűnik. Sokáig nem jön ki onnét, cuccai közül csak a háti-zsákja marad emitt, magasan a csomagtartón.

Rajta a szemem.

Tehát az *erőszak*. Erre azonban simán nem a migránsok, hanem Amerika ugrik be mintegy hívó szóra. Jack Kerouac. Meg a nyári tábor, amelyben egykor tanítottam, és ahová olyan körülményesen jutottam el, ám mondhatom, szerencsémre. Jó kis kaland volt, mindjárt elmesélem. Rávilágítok, mitől jó kis kaland. Meg egyáltalában, hogy történt a dolog azzal a fránya amerikai „menetrenddel”?

(Erőszak nélküli spontán elbeszélés! Meg a mesélés öröme, ugye?)

Márpedig történt úgy, hogy még meg se melegedett alattam rendesen a szék a bölcsészkaron, a szomszéd logikatanár lánya, akinek tűnt kamaszkorában szinte pillanatok alatt kinőtt a melle a fal túloldalán, odahaza azt ötlötte ki, hogy ruccanjak én ki az Egyesült Államokba. Nem nagy *vaszisz*, megtenné ő is, csak eléggé szar az angolja, aztán nem szeretne égni. Meg én viccelődni is tudok, meg megnyerő is tudok lenni (oh, eszem a szívét innen, messziről, letről a földről...), mindössze adott időpontban el kellene mennem Belgrádba. Ott mit kell csinálni? Adott időben nevezett helyen lesz ott valaki amerikai részről, aki válogat. Annál az illetőnél be kell vágódni, ez egyébként valamiféle egyetemista csereprogram, és kész. Világos? Lehet fagyaltot árulni kocsival, ahhoz kell egy jogszi, lehet nyári táborban tanítani gyerekeket, ahhoz tudni kell valamit, nem utolsó sorban edényt mosni. (Tányért nyalni?) Utóbbihoz nem kell semmi, viszont a legtöbb pénzzel jár.

Odafelé a repülőgépen a nyári tábort választottam. És úgy is lett, csak némi bonyodalommal éppen.

Belgrádból a gép, így történt, New Yorkba szállt. A JFK reptéren landoltunk, hogy végül valami égbe nyúló, közepes minőségű hotelben szállásoljanak el bennünket a Manhattan peremén. Három napot kellett várunk a pontos eligazításra, és úgy gondolták a szervezők, addig is valakit megbíznak azzal, hogy előadásokat tartson nekünk arról, hogyan okos, egyben tanácsos viselkedni New Yorkban. Mondhatom, nem is haszontalan dolog, mégis úgy lett, hogy harminc emberből, főképp férfiakból a sorozat végére két leányzó maradt, meg én. Utolsó mondata végén okítónk kitéte a pontot, összepakolt, udvariasan elköszönt, hogy többé sose lássam. Vélhetően egy egész maradék életet kelljen leélnem nélküle a to-

vábbi hasznos tanácsai nélkül. – Hogy ennyire megfoghatkoztunk, nem látszott zavarni őt. A három lány közül az egyik különösen csinos volt, azt stírolta, és elvult ezzel. Meg nyilván a fix honorárral.

Velem úgy esett, hogy Jamestownba kellett mennem New York állam határain belül. Onnan valamiféle Elmhurstbe, onnan pedig a nyári táborba, melynek Thunderbird a neve. Kimentem a buszállomásra, majd – jó kis vajdasági paraszt módjára – beálltam az első tolóablak elé, melynek felette ott világított a táblán, hogy: JAMESTOWN, folytatásban valahol: ELMHURST. Nem is volt probléma a jeggyel, leszámítva, hogy az utolsó fittingem is ráment, utána egész éjszaka utaztam.

A Greyhound hátsó részébe szorultam, ahol primán szórakoztam, akárha az is benne lett volna a jegy árában. Valami belőtt, multikulti hippy társaság gitározott a buszon leghátul, ami nem látszott zavarni az utasokat, én pedig kimondottan élveztem. Zömmel Crosby, Stills, Nash and Young számokat játszottak. *We are helpless, helpless...* (Film: Eper és vér.) Utána leszálltak ők, mások fel, és így ment ez, míg el nem aludtam. Reggel a sofőr ébresztett, hogy megérkeztünk. De jó helyre-e, vajon? Rossz álmom kellette gyanúmat, melyben eltévedtem valamiféle sűrű, sötét erdőben, rövidesen alátámasztotta egy megkérdezett járóló, akinek ugyan rémlett, hogy arrafelé volt valaha egy nyári tábor, ám azt valamiért rég bezárták. Kezdtet picit hideg lenni a szívem körül. Szemközt megpillantottam egy postát, bementem megérdeklődni a dolgot. Legfeljebb megtáviratozom a problémám a kapott segélyszámra. A fiók főemberének felkeltettem érdeklődését, és volt olyan rendes, hogy adott egy kávét meg két szendvicset, majd elment. Meg se ettem a felét vékonyabbik kenyeremnek, máris kiderítette ama végzetes tévedést. – Innentől kezdett kissé álomszerűvé válni a dolog.

Ez a derék férfiú barátságosan vállamra tette szőrös jobbját, miközben közölte velem kapitális baklövés, én meg arra az aranyigazságra jutottam itt, újabb kori utazásaim egyikén – útban Pest felé tehát –, ami úgy fogalmazódhatna meg mindenképpen: *bizony, nem mindig a menetrend írója a sík hülye, hanem gyakorta maga az utas.* Márpedig én igen. Emeletes számár vagyok, ahogy megboldogult édesapám szokta volt mondani (amivel borzasztó idegesített). Ugyanis nekem az ellenkező irányba kellett volna buszoznom New York városából, méghozzá Long Island felé, ahol ugyanilyen testvéri békében, egymás közelségében éldegél két hasonló hely. Arra az óceánt kellett volna megpillantanom, és ott van az a Villám- vagy Viharmadár, mifene, mindenesetre a szigorú valóságban létező tábor. Itt holnap legfeljebb a Chautauqua-tónál horgászhatok. Ám ne legyen bánatos emiatt – toldotta meg dús, göndör pajeszát simogatva –, náluk, ezen a tájon, sokkal szebb minden. Közben olyan arcot vágott, mint aki mérhetetlen sajnálattal van a szerencsétlen Long Island-i polgártársak iránt. Hogy ily csúnyán megfosztotta őket a sors, miben lehetnek vétekesek szegények?

Kicsit elmerengett ezen, majd miután elsütött egy viccet, hogy hoztam-e kukacot, vagy valami ilyesmit, megnyugtatóan elmondta még, hogy mi itt a terv az újonnan előállt, súlyos helyzetben. Márpedig az, hogy ő értesítette a Vöröskeresztet. Annak jamestowni főfigurája egy csuda nő, bizonyos Mrs. Alton Erickson. A megboldogult, legendás, sok kilátástalan pert nyert ügyvédúr özvegye. Minden lében kanál ez utóbbi hölgy, nagy kérdés ugyanakkor: mi lenne itt nélküle? Rettenetes öskáosz, szerencsénkre rövidesen jön. Megígérte telefonon. Kicsit hallgatott, majd azt is hozzáfűzte, ha szerencsém van, még Harvey Vukovich főhadnaggyal is összefuthatok. Ország-világ ismeri. Bűnügyi műsorokban szokott szerepelni. Jó fej. – Harvey Vukovich? – nekem nem mondott a név semmit, azon kívül, hogy szerbesen hangzott. Meg mi köze kettejüknek

egymáshoz, de megmentőm, akiről kiderült, hogy Fred, kitalálta gondolatomat:

– Mrs. Alton Erickson özvegy. Férje a legjobb ügyvéd volt ezen a tájon, meg talán a földkerekségen, de meghalt szegény. Lehet, hogy a maffia keze benne volt... Hm... Mrs. Erickson örökifjú, Harvey pedig agglegény. Gyakran eljön ide Buffalóból. Imád horgászni.

Fred huncutul kacscintott őszinte igyekezetében, hogy lelket verjen belém. Aranyszívű, vidám fickónak tűnt abból a fajtából, amelyhez édesapám is tartozott a számarzással együtt. Olyan, aki rövidesen elpusztul, ha a kilátások szerint hosszú időre megvonják tőle a szót.

Később néha eltöprengtem azon, amit már nem tudok meg időm végezetéig (egyet még a sok közül). Nevezetesen azt, hogy tényleg, mi lett volna, ha tegyük fel, valami miatt soha nem érkezik meg Mrs. Alton Erickson? Például ama éleai újász hiábavaló igyekezetének könyörtelen törvénye szerint. Vagy a Godot-közhely miatt. Persze, végül befutott, de idősíkot váltva hirtelen, a jelenben – némi kétségbeesett ajtórángatás után nagy csattanással: – a japán kislánynak sikerül kiszabadulnia a klotyóból. Úgy ült vissza, mint akinek odabenn ellopták a mosolyát. Jó sokáig volt távol, közben megrendült valószínűleg szegény kicsikének a patyolat lelke. Rádöbbenhetett, hogy milyen teherrel utazik együtt ott hátul, és ez időt kért, hogy magában valahogy helyre rakja. Mert bizony, a balkáni világ könyörtelen, akárcsak a vonat. Nem egy Orient Express ez sem, és ha valaki pl. csupán Agatha Christie regényeiből értesült, az aligha tudott meg mindent előre – esendő, törekeny lelkét felkészítendő.

Indul a bakterház

Rándul a vonat, hátramarad a siló, az egész kiszácsi problematikával együtt (azaz nem egészen), közben lassan kirajzolódik utazó, zötykölődő és jókorákat huppanó lelki szemeim előtt Mrs. Alton Erickson alakja. Bevallom, inkább amolyan tömzsi, kackiás bajszú őrmesternőnek képzeltem, mielőtt megláttam volna, azonban egyáltalán nem volt olyan. Épp az ellenkezője, és első pillantásra el nem tudtam képzelni minden lében kanálnak. Később pillantottam meg nem magas, ám szikár alakjában, halk szavai mögött azt az ellenállhatatlan erőt, ami őt a jöttek felé repítette. Hajthatta, mint a jó öreg Fredet, akivel régi ismerősként köszöntötték egymást a rendes emberek virtuális klubjából. – Megmenekültem! – villant át agyamon ott a helyszínen, a jamestowni postán. – A Gondviselés, úgy látszik, nem feledkezett meg rólam. New York állam két legnemesebb lelkű emberének kifejezett jóakarátára bízott. Esküszöm, amint lehet, küldök egy hálalevelet. Kettőt is. Képeslapot, Újvidék központjával rajta. Elmegyek templomba, hogy imával köszönjem meg, és duhaj örömben kirúgom az épület oldalát, ahogy a tranzsba esett feketék a maguk külön miséjén.

Vagy a régi betyárok az omlatag csárda falát matt részegen, utána letérdelek és hálát mondok az égnek. Összetett kézzel, persze, én, balek, majd felpattanok a lovamra, és elszáguldok. Csak a porfelhő marad utánam, mint Kölyök Bill után.

Hadd mondjam tovább. (Mondjad csak, barátom, mondjad...)

Mentőangyalom, Ophelia Ann Erickson alakja – lány mosolyával, lebbenő hajával (derék József Attilánk!), bemutatkozásra lendülő karjával együtt – erősen elmosódott, és hiába próbálok segítségül hívni az internetet, nem találok rajta. Csak a saját régi leírásom PDF változatában az Újvidéki Híd folyóirat 1980-as évfolyamát márciusi számából kísérelhetem meg rekonstruálni őt. (Párommal,

Balázs Zitával megtett második amerikai utamon vezettem naplót, azt hozta le a Híd, és abból derítem ki, hogy ha még él, olyan százhusz éves lehet Ophelia Ann.)

Kissé zavarba ejtő, egyben nevetséges dolog saját magammal támasztani alá saját magamat. Ophelia Ann férjéről, Mr. Alton Ericksonról ugyanakkor több minden fellelhető manapság a Chautauqua régió kifakult, világhálóra felkerült kiadványaiban, de vele nem találkoztam „személyesen” ugyanott. Róla emitt és most Jugoszlávia utolsó igazságügy-minisztere jut eszembe, dr. Várady Tibor jogtudós, akivel gyakrabban Pesten, néha Újvidéken iszunk egy-egy kávé-t-sört, azonban még soha sem sikerült elcsipnünk egymást a vonaton, ahol egyébként se kávé, se sör. Várady harvardi professzor, régi nagybecskereki (zrenjanini) ügyvédcsalád sarja, az utóbbi időben szép kiállítású kötetekbe válogatja az ügyvédi hagyaték legerdekesebb, ám a kerek mese szempontjából szükségszerűen csonka történeteit, én meg írok róluk. Érdekes lenne, ha kicsit rápillantana Mr. Alton Erickson dolgaira.

Jó, majd.

– Majd minden rendben lesz – mondja Mr. Erickson ügyvédúr özvegye dombnak felfele, amely megerőtétést könnyedén vesz hajó nagyságú, baromi erős motorú Buickja, útban Jamestownból Bemus Pointba. – Pihen egyet, aztán mindjárt szebbnek látja a világot.

– Ne aggódjon, máris annak látom.

És nem is hazudtam, mert ahogy ezt kimondtam, a dombtetőre érve szemünk előtt valósággal robbant a táj. Szerencsétlen, megnyomorított, kiebrudalt indiánok egykori földje, erdővel-mezővel, fűvel-fával-virággal, a távolban ezüstlő Chautauqua-tóval. Onnan nézve is mesés volt, hát még innen, a legnagyobb smink- és öltöztetőmester, az emlékezet fátylán át. A módos amerikai hölgy félig kőből, félig fából készült tóparti házával és a hatalmas, susogó tölgyekkel az egész csakugyan pazar látványt nyújtott. Olyat, amelyik amolyan csipd-meg-magad kényszerrel párosul.

Később azzal az érzéssel ébredtem, hogy valaki van a szobában. Ophelia. Világos nyári ruhában, feltűzött hajjal, a térdig érő szoknyarész alatt jól láthatóan lebamult, fehér tornacipőbe bújtatott, meztelen lábakkal, amelyek akár húszéves lányhoz is tartozhattak volna. Talán nem a legszerencsésebb megfogalmazás ez, ám szolgáljon mentésemül, hogy pont így érzékletes. A mosolyában volt egy kis túlméretezett nyúlfog ugyanakkor, beszédében pici füttyörészés, ám ezeket az apróságokat az ő kellemes alt hangja feledtetni tudta elsőre. Az pedig azt közölte velem, hogy egy újságíró érkezett. Mondja-e, hogy jöjjön később?

– Ne mondja. Szeretem, ha valakit érdekelek – ásitottam illetlenül, jóleső nyújtózkodás közben.

Gondolom, meg lehetett számolni az összes plombát a számban. Opheliának ennek ellenére tetszett a válaszom, meg az, ahogy megkérdeztem, vajon horkoltam-e?

Már nem tudom, mi volt erre a verbális reakció, de lehetett volna nyu-

godtan az is: úgy rengett a ház, hogy majdnem összedőlt. Vagy valami hasonló. Tudatában vagyok a problémának, sajnos, megfelelő orvosságra máig nem akadtam az Óvilágban, pedig minden másnap feltalálnak horkolás ellen egy csodaszert, csak hogy én nem hagyom magam. Makacs dolog. Horkolást félre, gazdasszonyomon láttam azt is, kedvére való úgyszintén, hogy nem játszottam meg a sztárt, aki rettentően imádja kéretni magát. – De istenem, mitől is lettem volna én akkor és ott sztár?

Semmitől. A csillagtól a jugó útlevelemen?

Lehet az is, de bizonyára inkább arról van szó, hogy nem sok dolog szokott történni arrafelé. Főleg azóta – megtudtam rövidesen egy beszélgetésből –, hogy a maffiát felszámolták a Chautauqua régióban. Még inkább kivonult az saját magától onnan, nem látván túl sok fantáziát a kis tóban és a kerek erdő mélyében. Nézelődésben meg egy kis privát gombászásban. Szedték hát a sátorfájukat a

Eszika Alajos: Az a bolond vidéki úr én vagyok ...

zsványok. Ezt majd Harvey Vukovich főhadnagy mondja el, egyelőre azonban még a káprázatos sajtóvisszhangomnál tartunk.

Barátságos szakállas fickóra emlékszem, amikor eszembe jut a jamestowni színes lapocska penzumunkása. A nagy ötlet az volt, hogy kiterítünk egy térképet Mrs. Erickson brutális erejű Buickjának ama széles motorházára, és én azt látható aggodalommal szemlélem, ő meg lefotózza a jelenetet – fókuszban a „celebbel”. A képbe bevettük Jane Hollinsheadet is, Ophelia Ann tüneményes kis unokáját, egy olyan tíz év alatti szőkéske kislányt, aki a nagymamájánál nyaralt épp, és aki aztán folyton a sarkamban volt mindössze pár napos, nem tervezett ott-tartózkodásom alatt.

Hogy zavart volna? Fenét! Erre majd még okvetlenül visszatérnék.

Szóval a máig megőrzött, 1975-ös évjáratú, erősen megsárgult újság kiollózott lapján ott állunk Jane és én, „irtó nézzük azt a mappát” (így mondta később nevetve), a JAMESTOWN: RIGHT NAME, WRONG CITY című cikk pedig dióhéjban elmeséli ugyanazt, amit én idáig. A végén arról tudósít, hogy a nem várt ifjú látogató időközben, mert ügyét sikerült rendezni, felszállt a buszra, és elutazott Albanybe. Onnan irány a Saskatchewan nyári tábor, ahová az átírányítása szól, és ahol munka vár rá. *Ont the road again...* A cikkíró végezetül hozzáfűzi: ők valamennyien remélik, hogy az angolul jól tudó fiatal jugoszláv egyetemista kitűnően érzi magát majd ott, ahogy emitt is: a Chatauqua-tó partján. Egészében véve: az Egyesült Államokban.

Kellemes utazást, jó munkát!

Verbász felé félúton

Zita írta nekem Pestről érdeklődésemre, hogy az ő emlékei szerint Mrs. Erickson „édes kis (de agilis) öregasszony. Rövid, de nem fiús hajjal”. Erre, miközben itt a kukoricások között zakatolunk a nemzetközi gyorsal, mintha mi lennénk személyzetestül a kukoricaszédő gép az arca színét lassan visszanyerő japán hölgyikével együtt, temető villan be két tábla között. Vagy csak egy kápolna? A kereszt még mindenesetre sokáig látszik a tengeri felett. Jut eszembe, ezen a ponton a jamestowni Lake View Cemetery, ami nekem ma is olyan feketés dolognak tűnik, mint akkor, amikor arra jártam. Manapság egy magyarra szinkronizált film látható Budapesten, amelynek címe: *Temető, kilátással*. Tekintettel arra, hogy Mrs. Erickson agilisságában – minden vágyam ellenére – nem hiszek olyan mértékben, hogy bíznék abban, még életben van, már elkezdtem volt nézegetni ennek a legnagyobb jamestowni temetkezési helynek a végtelen névlistáját az interneten. Ophelia Ann Erickson, vagy Ann Ophelia Erickson nem leltem rajta, még kevésbé Mrs. Alton (R.) Erickson. Nem találtam ugyanott (Mr.) Alton (R.) Erickson sem. Akkor viszont nekiláttam megvizsgálni az elébem kerülő, emlegetett városban valaha is leérettségizett tanulók lajstromát, és ott végül beazonosítottam.

Ebben nagymértékben segített egy mellékelt életrajz, amely születésétől kezdve elvezetett Mrs. Alton Erickson haláláig. A kettő között csupán egy egész élet pár pillanataba sűrítve. Gyorsan átfutja az ember.

A vonatkozó bővített halálhír arról szól, (OPHELIA névtartozék nélkül), hogy: 2003. december 8-dikán, életének 97. évében a jamestowni WCA kórházban szívélég-telenségben elhunyt ANNA HEDIN ERICKSON. Született 1906. április 30-dikán Elleryben John és Selma Hedin

gyermekéként. Iskoláit Jamestownban és Ithacában, a Cornell Egyetemen végezte. A hortikultúra szakértője volt, hobbija a hímzés, amelyet tetszhalálából ő élesztett fel a Chatauqua régióban, indián mintákat használva. Egyik fő szervezője volt a nemzetközi diákcseré-forgalomnak, az amerikai ifjúság világát látásának, és fordítva: a külföldi fiatalság idelátogatásának. Életének zömét szülőhelyének környékén élte le, bár nagy utakat tett meg. Járt Alaszkában, Japánban, Libanonban, Görögországban és másutt, mégis legjobban szeretett otthon a kertjében. Arról volt híres, hogy nem sikerült neki olyan növényt mutatni, amit fel ne ismert volna. Halálában megelőzte ügyvéd férje, Alton Erickson, akivel lejáratot vásárolt a tóra, majd megengette a környék összes gyermekének, hogy azt használva lemelessen a vízpartra, fürödhessen a kijelölt partszakaszon. Búcsúzik tőle öt gyermeke, tizenhárom unokája és huszonegy dédunokája. Ugyanitt található még, hogy az elhunytak nem lesz gyászszertartása, ugyanis földi maradványait tudományos kutatás céljaira ajánlotta fel.

A mellékelt családi fotón Anna Hedin látható. Feltűnő a kislánykori hasonlóság közte és Jane Hollinshead között.

Utóbbival – ó, *Uram! Te ki lelkembe látsz...* – többször csatangoltunk a környéken, s néha lementünk az említett átjárón a tóhoz. A stégre, amely az ő tulajdonukat képezte. (Régóta, ugye.) Nem volt jó szezon, a szép nyári idő eléggé akadozva érkezett meg, úgyhogy csak második alkalommal szántuk rá magunkat a fürdésre. Pontosabban: csak ő fürdött egyet akkor, én másnap. Emlékszem, a többi strand üres volt a szomszédságban, csupán a távolban lézengtek páran. Olyan messze, hogy arcokat nem is lehetett látni egyáltalán. Előtte már észrevettem, hogy Jane szeret legénykedni, és most sem akart szégyent vállalni. Míg én arrébb a pecabotokkal bajlódtam, és rendesen felfoghattam volna, mi történik, pillanat alatt lerúgta a szandált, ledobta magáról a ruhácskát, csak a bugyit tartotta meg. Shirley Temple egykori kis álomgyári filmsztár angyalarca alatt nyurga kis lánytest. Sikongva beugrott a tóba, majd állat felemelve, összeszorított szájjal úszott egy rövidke kört kutyaúszásnak nevezhető stílusban.

Közel érve hozzám talajt ért a lába, meg is állt, fel is állt.

A kibomlott hajával vacakolt, hogy felkösse, úgy nézett fel rám kb. köldökig a vízben. Közölte velem, hogy a szüleivel és a tesókáival ők mind szenvedélyes nudisták. Nem kell megdöbbenni, ez egy teljesen természetes dolog, csak a nagyit itt nem engedi. Különben neki szabad lenne, hiszen még gyerek, nem? – Aztán nem várta meg akárhogy is hangzó válaszom. Újra befelé kezdett úszni, ezúttal szabályos mellúszással, közben a vállán keresztül kiabálta, hogy tartsak vele én is. Ennek azonban nem tettem eleget, mert nem számítottam fürdésre, és nem gondoltam úgy, hogy a rajtam lévő alsónadrág megfelelné erre a célra.

Amikor ismét visszajött, a kezét nyújtotta. Felrántottam a stégre. Menten lekucorodott, lúdbőröző lábát átkulcsolta, fejét a térdére hajtotta úgy, hogy csak a feje búbját láttam.

– Európában is vannak nudisták? – kérdezte, miközben reszketett és kocogtak a fogai az erősödő szélben.

– Vannak ám nagyon sokan – válaszoltam.

– Te is az vagy?

– Néha igen. A tengeren.

– Egyszer elviszel engem is arra a tengerre?

Törtem a fejem, hogy erre mit mondjak, de Jane megint nem várta meg.

– Jobb is, hogy itt nem vetköztél meztelenre, mert megbüntett volna a seriff.

– Lelőtt volna? – viccelődtem.

– Nem, azt nem – válaszolta komolyan.

Nevethetnékem támadt. Olyan aranyos volt, hogy megszaj volt megcsókolnom a választékát a feje tetején, amelyet a nagyanyja varázsolt oda reggel. Utána lehúztam az ingem, ráterítettem.

– Na, törülközzél meg szépen – adtam ki a parancsot –, aztán indulás. Hiszen megígérted, hogy megmutatod a bagoly odúját.

Ezzel elfordulva tovább vacakoltam a tollas botokkal, amelyeket nem volt kedvem bedobni. Jane nem szólt semmit, hallottam, ahogy szuszogva törli magát, megküzd azzal a pár ruhadarabbal, én meg maradtam az ujjatlan traktorista felsőmben. Amikor a szandálhoz ért, úgy vette fel állva, hogy a vállamba kapaszkodott. A vizes bugyiját kicsavarta, majd beraktuk a hátizsákocskánk egyik cipzáros zsebébe, elrendezte a szoknyarészt, majd elmentünk a bagolyfához. – Olyan imádnivaló kis lélek volt Jane. Később, amikor találkoztam Harvey Vukovich főhadnaggal, és hallottam tőle némely történetet, muszáj volt elgondolkodnom azon, hogy bizonyos borzalmas eseményeknek mennyire lehetnek önkéntelen gerjesztői maguk a gyerekek, akiknek sejtelmük sincs, hogy esetleg gátlástalan örültbe futottak.

Virágzó repceföldeken át

A japán kislány – miközben a vonat még jobban lelassul, és otromba szerkezetéhez képest valószerűtlenül ringatja csípőjét a hullámos szakaszon, valósággal riszál – felveszi ismét az öléből a mobilját, majd lekopja a tájat. Aztán annyira megtetszhetett neki a végtelen sárgaság, hogy átvált kamerára. Sokáig a szeme előtt tartja a „telóját”, én meg azon töprengök, ahol abbahagytam a gondolatot, hogy hol van az a vízválasztó, ami után Humbert Humbert professzor már nem a gyereket látja a gyerekekben, hanem ellenállhatatlan vágyának tárgyát, a kihívó korai szexualitást megtestesítő Lolitát. Úgy emlékszem, Nabokov arról beszél, hogy a még alig bimbózó lányok között akadnak valódi kis nimfák, akik érzik varázserejükét, és nincs türelmük kivárni reális időben a kipróbálás idejét, maguk sietnek elébe. Minden erkölcs és törvény szerint ezt nem szabad kihasználni, még ha a gyereklány kudarcként éli is meg.

Ami engem illet vagy illetett akkor és ott a Chautauquatonál, Jane nem forgott veszélyben mégse, és ha azt látom például, hogy fuldoklik, utána vetem magam szempillantás alatt.

Am ha a kis nimfatestét magamhoz szorítva mégis olyan szenvedélyt érzek, amivel nem tudok megküzdeni, akkor csak azért mentem meg, hogy pongyola kifejezéssel élve (hirtelen ez van kéznél): *magamévá tehessem* a parton? És ha nem tudok ellenállni, és megteszem, akkor ráadásul minnek őt gyilkolnám meg *azt* követően. (Ha nem már aktus közben, mint ahogy az az ilyen típusú brutális nemi erőszakok esetében sokszor lenni szokott.) Miért nem inkább magamat ölném meg, mondjuk, előtte? Ideális lenne. – No, persze, utóbbi gondolat paradoxonát jómagam is érzem, viszont akarom mondani még: tényleg nem tudom már így, évtizedek távlatából, akkor és ott hogyan történt egész pontosan ez a fürdőzés. Mert az is lehet, hogy egy egészen másik történetből szivárgott át pl. a meztelenkedés motívuma, egy régi Tisza-parti úszásból, csak azt tudom, hogy valamiért így utólag erősen erotizálódott. Fejben átrendeződött ez az aprócska, valójában ártatlan, mégis emlékezetes esemény. Fogalmam sincs, miért. Viszont átrendeződhetett, mert az elbeszélte dolog idején Jane Hollinshead még abszolúte – Lolitánál is fiatalabb – gyermek.

Az idő helyet adott a képzeletnek ilyen szabadabb formában. Az öregedés egyik átka lenne ez is? Sajnos, az az eset, amely Harvey Vukovich nevéhez fűződik, meg egy amerikai lánytáborhoz, nem az elferdült fantázia szüleménye. És nem rakódott rá semmi idővel, csak a megfejthetlensége lett még vastagabbá.

Igazából én két nyomozóval beszélgettem hosszabban

életemben. A másodiknak Harvey után Emil Bokšan volt a neve, és úgy ismertem meg, hogy Újvidéken, amikor Amerikából hazamentem, személyesen megkeresett a szülői háznál. Furcsának találtam, ám mit volt mit tenni, édesanyámnál otthagytam üzenete nyomán másnap be mentem a rendőrségre. Barátságosan fogadott Emil, egy nyurga, szokás, nálamnál azért jócskán idősebb fiatalember. Bemutatta kollégáját, nevére nem emlékszem, utána elkezdődött a beszélgetés. Pusztá véletlenségből ott lógott a falon az Egyesült Államok térképe. Hogy komikusabb legyen, kaptam egy pálcát a kezembe, azzal mutogattam végig, merre jártam, és mondtam el a történetnek azt a részt is, ahol mi itt még nem tartunk.

Bokšan detektív nagyon barátságos volt, tulajdonképpen alig kérdezett valamit, nem igyekezett megakasztani az elbeszélés természetes folyását (lazán irányított spontán narráció), miközben a kolléga – Josip Broz Tito mindenki által jól ismert sokadik portréja alatt – gépbe írta a „vallomást”. Jött ott aztán egy kínos pillanat, emlékszem, amikor a dolog hirtelen elakadt. Még az elejéhez egészen közel, midőn a *Saskatchewan* indián névhez értünk, ezt valahogy nem sikerült leírni, még szerb egyszerűsítéssel sem, én pedig – mivel észrevettem, itt milyen gyötrelmet okoztam, egészen átizzadt a kolléga nyloninge – gyorsan felajánlottam a segítségem. Pillanatra megfagyott a levegő. Szerencsére látni lehetett, hogy pusztá jóakarattal röppent ki a számon, egyébként tényleg, így átdöccentünk rajta.

Kihallgatóm részéről végül semmilyen fontos megállapítás nem hangzott el. Annyi, hogy rendben, ezzel elégedettek (mivel is?), hasznos társalgás volt (miért is?), utána mégiscsak jött a tereferét lezáró lényeg: ugye, értem, ha valami rendelleneset tapasztalok a továbbiakban, keressem fel őket nyugodtan. Én pedig se nyugodtan, se idegesen, de soha többé nem kerestem fel őket. Márpedig eléggé sok rendelleneset tapasztaltam, később főképp. Viszont igazság szerint ők se kerestek engem, hál’ istennek. Bár ők is láthattak még ezt meg azt, ami messze nem normális, valószínűleg nem gondolták, hogy én lehetnék a Nagy Segítség. – Ennek is immár negyvennél több éve. Josip Broz Jugoszláviája az elnök halála után szétesett, a szocializmus bedöglött, az emberek egymás torkának ugrottak, jött a véres öldöklés. Engem még előtte kivágtak az Újvidéki Televízióból, ahol dolgoztam, így aztán annál logikusabbnak tűnt elmenni innen. El is mentem, úgyhogy nem voltam jelen, amikor – ahogy az itteniek látják – Amerika lebombázta őket.

Emiléknek ezt a katasztrófát, sajnos, nem tudtam megjósolni anno.

Most 2018-at írunk, a legújabb pétervárad Exit fesztivál után. Kettő és fél éve jöttem vissza. Ide. Illetve: oda, ahonnan egykor – a kilencvenes évek elején – elindultam, ahonnan emigráltam az anyaországba: az Újvidéki Rádióba. A rádió melletti híres Duna-parkkal szemben, amelyből kimúltak a hattyúk, széttépték őket a kóbor ebek, él és virul a sarki Opera Söröző. Az operához kb. annyi köze, hogy Luciano Pavarotti arcképe ékesíti a férfipisilde ajtáját. Mit szólnának ehhez Pavarotti örökösei? Nem járnak erre. Szóval, ebben az Operában sörözni lehet, tévéközvetítéseket nézni, beszélgetni, szerb újságokat olvasni. Közülük valamelyikben akadtam rá a minap a gyászoldalon, hogy hosszú, súlyos betegség után elhunyt Emil Bokšan. A szeretett férj, apa, nagyapa, testvér, keresztapa, meg ami van még esetleg. És jutott eszembe ő, Emil, a detektív, meg minderről a következő lépésben ismét: Harvey Vukovich. Akinek ősei abból a városból valók, ahol az az órák él még, ha él, de ha él, ha nem él: *biztosan dolgozik*. A Maestro, aki azokat az órákat javítja, amelyek a felejtés sebességét mérik.

Szemben a Belgrád–Budapest nosztalgiajárat lassúságával, úgy tűnik, azoknak az óráknak a járása nagyon gyors. Mint a Yokohama Expressé, tényleg.

FENYVESI OTTÓ
Csak a szerelemről

Csak a szerelemről szerettem volna szólni,
az egymásnak szóló tekintetekről,
a lágyan hullámzó függöny árnyáról.
A benned lakozó szűzről és jószágrol,
jóval többről, és mégis kevesebbről.

Csak a szerelemről szerettem volna szólni,
egyszerűen, a fülünkben csengő dalokról,
félhókról, szelekről, vizekről,
a zölden derengő pasztellről,
a tenger cseppjeiről kebleden.

Csak a szerelemről,
a fényben vibráló jelenről, gyengéden,
a patak szabad áramlásáról szerettem volna.
A köröttünk elterülő üde rétekről,
ahol lángolva tusakodtunk a szerelemért.

Csak a szerelemről szerettem volna szólni,
benne volt nékem nagy reménységem.
Napsárga arcod mosolyáról, ajkad csókjáról.
Ahogy vetkőztél, ahogy öltöztél,
öled oltalmat nyújtó fényhídjáról.

Csak a szerelemről,
lúktető nyakeredről, ágyékozról,
amikor együtt neveltünk a dogmákon.
Csak a szerelemről: miután szíven
szúrtál egy lándzsás útifüvel.

Maurits Ferenc: Csipkeangyal vörösben

DANYI ZOLTÁN
Áthúzott füzetlapok

Egy új mozdulat

Egy új mozdulat,
ahogy ferdén int a fejével,
korábban ez nem volt,
vagy nem ilyen volt,

mintha kölcsönvett mozdulat lenne,
kell hozzá idő, amíg megszokod,
de megszokod, mert ez is ő lesz már,
ez az új mozdulat,

ahogy ferdén int a fejével,
mintha jelezné, hogy nem bánja,
ha akarod, beleegyezik,
de nem lehetsz biztos benne,

most még csak találgatod,
hogya mit jelenthet,
hogya mi ez a mozdulat,
és hogya egyáltalán ki ő neked.

Később már hiába

Később már hiába panaszkodnál,
angyalaid a szárnyukat vonogatják,
és viszonylag érdektelenül állnak az ablaknál.
Azt kívánod, nekik fájjon inkább.

Abban a majdnem hidegben

Abban a majdnem hidegben,
abban a majdnem sötétben,
mikor valami gyűlni kezd a köldököd körül,
egyre sűrűbb,
egyre erősebb,
a függönyök rései közt préseli át magát
a kékkal és kárminnal átítatott szürkület,
a fény szálakra bomlik a falon
és a padló rosszul illeszkedő lécein,
abban a majdnem hidegben,
abban a majdnem sötétben,
mikor a köldököd körül valami sűrűsödni kezd,
góc vagy csomó,
és nem lehet tudni,
hogya jó-e vagy rossz,
és nem lehet tudni,
hogya használ-e vagy ártani fog.

Nagy lakása volt

Nagy lakása volt, széles ajtókkal,
nagy ablakokkal, számtalan kisebb
és nagyobb rézkilincsel. És mindegyik
kilincsre melltartót akasztott,
melltartók függtek minden ajtón,
ablakon, minden kilincsen, sárgák, fehérek,
pirosak, drappok, kékek,
melltartók lógtak minden kilincsen,
minden fényesre simogatott fogantyún,
de ahogy a tél közeledett, inkább
már az érdekelt, hogy fel lehet-e
fűteni egy ekkora lakást, vagy pedig
készülhetek a hidegre, a kihűlt
helyekre. Hogy lehet-e közeledni
és távolodni egyszerre.

(2009–2011)

Maurits Ferenc: Cspikeangyal vörös cipellőben

Egy folyóirat-publikáció pillanata: Symposion, 1963. február 7.

Folyóirat-történettel sok szempontból lehet foglalkozni, sorba lehet rendezni az eseménytörténetét, főszerkesztők szerint számba venni a korszakait, részletezni jobb vagy valamilyen szempontból kritikus periódusait, áttekinteni rovatait, értekezni domináns műfajairól, esetleg fontosabb szerzőiről – vagy egyszerűen csak gyűjteni az érdeklődésünk tárgyához kapcsolódó anyagokat. Az *Új Symposion* történetével foglalkozva szinte mindegyik változatot gyakoroltam, leginkább persze az anyaggyűjtést – voltaképpen a legjobb lenne megmaradni ez utóbbinál, ez adja a legtöbb örömet, ez felel meg leginkább az olvasásnak, annak a nyitott, eldöntetlen állapotnak, amikor meglátunk, észlelünk valamit a szövegben, megállít vagy épp beindít valami, esetleg megindít bennünket, de még nem eredünk az élmény nyomába, nem próbálunk meg vele „kezdeni valamit”.

Ahhoz, hogy értékelni tudjuk egy olyan jelenség működését, mint a folyóirat, hogy élményeinket és eredményeinket meg tudjuk osztani más érdeklődőkkel, ahhoz szükség van a fent tárgyalt szempontok szerinti kutatásokra, elvonatkoztatásokra, elrendezésekre. Ugyanakkor a koncepciózus, esetleg preconcepciózus megközelítésekben kevésbé látszik az a működésmód, kultúrateremtő potenciál, amelyet egy folyóiratnál a napi szinten vitt szerkesztőségi élet jelent, és elveszik az egyes számok, a hónapról hónapra vagy esetleg ennél sűrűbben, netán ritkábban összeszerkesztett anyag létrejöttének folyamata és a megszerkesztett szám „elengedésének” élménye, minden egyes megjelenés eseményszerűsége.

Elveszik az olyan publikációk fölrázó egyedisége, mint amit számomra az újvidéki *Iffjúság* hetilap irodalmi mellékletét képező *Symposion* 1963. február 7-i számának első oldala jelentett. Az *Iffjúság* hetilap *Symposion* című melléklete 1961. december 21-én indult, és 1964. szeptember 24-éig hetvennyolc száma jelent meg, miközben mintegy hatvan munkatárs írásait közölte (Németh 2010. 25). Ebben erősödött meg nemzedékként az 1965. január 15-i keltezéssel az *Új Symposion* folyóiratot elindító, az 1940 körüli években született írók csoportja, ebben szerzett szerkesztői gyakorlatot Bányai János (1939–2016), Domonkos István (1940), Fehér Kálmán (1940–2017), Koncz István (1937–1997) és Tolnai Ottó (1940), kapcsolódik be a szerkesztői munkába Bosnyák István (1940–2009), Gerold László (1940–2016), Utasi Csaba (1941–2010), Végel László (1941).

Az *Iffjúság* lap még a *Symposion* melléklet indulása előtt, rendkívül korán publikációs lehetőséghez juttatta a nemzedék legtehetségesebb tagjait, és ezek a publikációk többnyire rendkívül színvonalas, a kor „felnőtt” irodalmán túlmutató tájékozottságot és igényeket felmutató szövegek. Thomka Beáta juttatja kifejezésre, szinte monográfusi szerepéből is kizökkenve, megdöbbenését Tolnai Ottó első, 1956-os, tehát 16 éves kori közlésének színvonala, érettsége és a későbbi életmű szempontjából is releváns volta okán. Bányai János és Gerold László még fiatalabbak, mindössze 15 évesek, amikor első publikációjuk megjelenik az *Iffjúság*-ban. 1961-ben pedig, a *Symposion* melléklet megindításának évében már uralják az *Iffjúság* irodalmi rovatát, és a vajdasági magyar irodalom akkori fontos művei, témafelvetései kapcsán érdemi és markáns véleményeket fogalmaznak meg. Az *Új Symposion* meghatározó szerzői és szerkesztői közül csak a Duna túlpártjáról érkező, drávaszögi Bosnyák István, illetve a

korábban zenei pályán próbálkozó és a szabadkai tanítóképzőben tanuló Domonkos István publikált viszonylag későn, 1961-től az *Iffjúság*-ban.

1961 végén, 20–21 évesen voltaképpen már irodalmi tapasztalatokkal a hátuk mögött és nagy ambíciókkal fognak a kétoldalas melléklet szerkesztésébe. Esszéikkel, kritikáikkal, vitacikkeikkel az első számtól kezdve felkavarták a vajdasági magyar irodalom állóvizét, és rendkívül színvonalas, invenciózus szépirodalmi anyagokat közölnek. A *Symposion* melléklet áttekintése némileg érthetővé teszi az utókor olvasója számára is, hogyan tudott 1965 januárjában ez a fiatal társaság olyan radikálisan újszerű és színvonalas folyóiratot elindítani.

Az *Iffjúság* hetilap 1963. február 7-i számának 11. oldalán, vagyis a *Symposion* melléklet első oldalán *Új versek* felcímmel három szerző egy-egy versét közlik: Tolnai Ottó *Doreen 2*, Ladik Katalin *Az androgyn* és Domonkos István *Kontrapunkt* című szövegét. Bosnyák Istvánnak a *Szóakció II.* című kötetében publikált, 1963. március 7-i naplójegyzete a kortárs olvasó első reakciójáról tanúskodik, az összeállítás megjelenésének megszólalásra készítő pillanatáról vall hitelesen és érzékletesen.¹ Hosszú, elemző szövegében nem magyarázza a három különálló mű fölé tett főcím meglehetősen provokatív Ady-utalását, hanem tovább emeli a tétet: eseménynek minősíti a publikációt, a „vajdasági ég alatt” merőben újat hozó váltásként látja és elemzi a három verset. „Hogy egy költői alkotás – s nem csengő-bongó, »csilingelő« vagy éppen döcögő-dadogó sorokba tördelt középszerűség – megjelenjen a »vajdasági ég alatt« is: erre immár nem kell hónapokat vagy éveket várni. Hármasával születik a Vers, és ami nem kevésbé fontos, már nem a régi, mozdulatlan, áporodott irodalmi légkörben lát napvilágot. A költészet eseményt jelent már (...)”²

Tolnai Ottó *Doreen 2*-jét nemcsak az értő kortárs olvasó tartotta nagyra, hanem azóta is visszatér hozzá a Tolnai-szakirodalom. Az életmű akkor már meglehetősen nagy részének ismeretében 1992-ben Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván is ezt választja ki a Tolnai-életműből a kortárs irodalom jelentős alkotóival-műveivel foglalkozó beszélgetéssorozatuk Tolnai-epizódjához. Nobel Iván ezt így indokolja: „Bárhonnan közelítjük is meg a verset, mindenütt fölfedezhetjük az elidegenítés szándékát, amely az egyik hangot hallatja: a tárgyilagosat, az ironikusat, a hétköznapit, de ugyanakkor az őszinteség és a vallomásság is átsüt a sorokon, feloldja a szándékolt hétköznapiságot, a szűrős realitást. És talán ez a kettősség adja Tolnai költeményének igazi színeit, ízeit, talán ez az egyik esztétikai indoka, hogy a jelentősebb versek között tartjuk számon.”³ A *Doreen 2* úgy ars poetica, hogy rögtön vissza is vonja ennek hagyományos jelentését, a hozzá rendelt magasztos elvárásokat, „behelyettesítő” szöveggé mutatva fel magát. A költemény a szabadvers mellett tesz hitet, és egyben demonstrálja is ezt a szabadságot, a költészetet a szerelmi évődéssel és ragaszkodással, a pénzért írt (hosszabbra nyújtott) vers profán gondolatával, a tetszőlegesen szaporítható és tördelhető sorok játékba hozásával, a hétköznapi esetlegességek versalakító erővé/versalakító gyengességé minősítésével, a verset életre hívó műzsa értetlen státusával a végtelékig profanizálja. A megszólított műzsa ugyanis idegen nevű, idegen nyelvű („azért írom ezt a verset / mert úgysem tudod elolvasni / mert különben sem érdekelnek / a versek” – hangzik

a vers indítása), idegen testű (barna ujjakkal gyorsan / megszámlolod a sorokat”), idegen környezetben van („a modern házakban papír-vékonyak a falak”), szemben áll bármiféle abszolútummal, kimondatlanul is *ideiglenes*. A vers talán minden tekintetben provokatívan kilép a vajdasági kisebbségi irodalmi beszédmódok hagyományából. Az az öntudatos hangvétel, provokatív „nagyot mondás”, a nagyobb térre való igénybejelentés is idegen ettől a hagyománytól, amelyet itt deklarál: „igaz különben sincs sose kedvem / abba hagyni a verset / hogy legalább a versben / nyújtózkodhassak / 186 centiméteremnek kicsi / ez a szoba / alacsonyok ezek az utcák / még a takaróm is rövid / és különben sem szeretem / a rövid bolha-fürge / verseket”. Thomka Beáta a verszárlat kapcsán írja erről a költői magatartásról: „A kijelentés, mely szerint *minden versbe bele akarok fulladni* (Doreen 2) mindenekelőtt egy rokonszenvesen elnagyolt gesztus és annak a nárcisszoid magatartásnak az eleme, mely a későbbiekben egész stratégiát alakít majd ki.”⁷⁴

Eszre kell vennünk ugyanakkor, hogy emellett a költői magatartás mellett a versben ott rejtőzik egy másik motívum is, amely egész költészetét visszatérően jellemzi, és a vers újraolvasására hív fel: „félek a vers szelétől / félek a vers végétől / félek a vers szelétől / félek a vers végétől / félek”.

A külön sorba tördeléssel kiemelt *félek* szó a verset menedékként, mintegy az egyetlen saját, biztonságos térként nevesíti. A Hózsza Éva által méltán kiemelt jelentőségű, általa „valamiféle fordulópontnak” minősített⁵ *Gyökérrágó* című Tolnai-kötet nyitóversei, a *Kétsoros* és az *Aperszű* emblematikusan elénk állítják, illetve az életmű egészére vonatkoztatják ezt a motívumot.

kétsoros

*ordasgyűrűben
kistál kocsonya*

aperszű

*egy eperszín kis kötény
s a szünni nem akaró epezöld félelem
töltik ki immár költeményekbe fült
fél életem*

Az *Aperszű* a „*költeményekbe fült*” étellel voltaképpen a *Doreen 2* kommentárjaként is olvasható. Bencsik Orsolya a *Világpor* kötet kapcsán, de voltaképpen az egész életműre vonatkozathatóan a Tolnai-versnyelv deterritorizáltságáról beszél: „A Tolnai-sorok mint citromkoppanások, mint a szamár üvöltései, mint a vidéki pékség fehér tücskének cincogásai vagy a megőrölt-megőrült molnár énekei (nem meglepő, hogy például az 1992-es *Wilhelm-dalok* a vidéki Orpheusz, a Pechán József által is megfestett félkegyelmű Wilhelm félnótáit tartalmazák) deterritorizálják a nyelvet, átszólnak a Vajdaság, a volt Jugoszlávia kerítésein, és megteremtik a nagyvilággá növesztett vidék audiovizuális, örökké tragikus miliójét.” A megállapítás kifejtése, kontextualizálása ugyanakkor jelzi, hogy ez Tolnainál nem a *vidék* tagadása, a *vidéki*vel kapcsolatos elutasítás, hanem a leszakítás, a kisajátítás, a nyelvi egyértelműsítés tagadása. *A szentjánoskenyér-forma vízzel* című vers kapcsán, amely az 1980-as *Világpor*-ban a Doreen-figurát (számunkra, versolvasók számára a költészetbe ágyazottat) is megidézi, Bencsik Orsolya így foglalja össze ezt a költői alapállást (megállapításába beleszöve Radomir Konstantinovič *A vidék filozófiája* című munkájának gondolatszerkezetét is): „Ars poeticája az általa széttöredezett tájból, a morzsákból létrehozni a monumentalitást, egy folyamatosan öntermékenyítő, (be)porzó, lokális heterogenitást, mely túllép a maga vidéki beágyazottságán. Igazi világi poézis ez, mely — a világirodalom lényegi attribútumaként — egyszerre ingázik, ingadozik

„a vidék és a világ között, az abszolút racionális és az abszolút irracionális között”.⁷⁶

Thomka Beáta, ugyancsak *A szentjánoskenyér-forma vízzel* kapcsán ír Tolnai ars poeticájáról, a *Doreen 2*-re is érvényesen, arra is visszautalva: „A versben jelzett ars poetica újabb adalék költészet szemléletének jellemzéséhez: *igen most is a láthatatlan váltókon / át és kiemelt / természetes beszédet szeretem / a versben*.”

Tolnai hangvétele, nyelvi ritmikája, beszédtempója és stílusa kezdettől fogva a természetes beszéd verssé minősítésének alárendeltje. Még csak azt sem mondhatnánk, hogy versszerűvé kívánja tenni, hisz a nagybetűk és írásjelek mellőzése, a szabálytalan sorképzés és a szintaktikai határok elmosása tagolatlanságot, folyamatosságot eredményez. A ritmusképzés csupán a gondolati tagolásra támaszkodik, ennek egyenletlenségei tükröződnek a szöveg egységek improvizált, változékony rendjében, rendtelenségében: „*a formátlanságot adományozom / a nagy egek pályáin sodródóknak*.”⁷⁷

A Domonkos-vers, a *Kontrapunkt* alcíme szerint is Tolnai versére reagál, de nem továbbírása annak, hanem mintha egy attól függetlenül már létező megszólalást, önmagában érlelt gondolatokat állítana Tolnai verse mellé, mintegy a *Doreen 2* által beszédbe hozva őket.

Hózsza Éva Domonkos-és Tolnai versbéli dialógusairól szólva állapítja meg, hogy „[a] két szerző modernséghez való viszonya kezdettől fogva más, jóllehet sommásan együtt emlegetjük őket. A *Doreen 2* és a *Kontrapunkt* dialógusa – egyébként mindkettő bekerült a *Symposion*-antológiába – már mutatja a kétféle költői beszédmód eltéréseit, a vajdasági Ikarosz-versek pedig a költői kommunikáció és a költő-szerep lehetőségeinek megértéséhez visznek közelebb.”⁷⁸

A versindítás is dialógust jelez, az első mondat előzményekre utal: „E tisztaság a félelemnek formája csupán”. Domonkos verse valóban más versfelfogást idéz, ugyanakkor a „tisztaság” magyarázatául felhozott *félelem* a versben való beszéd indokaként ugyanazt a forrást jelöli ki, mint amelyet a Tolnai-versek lírai énje esetében is láthattuk. Legfeljebb a *félelem* jelentéskörei mások. A Domonkos-verset indító képek a test és a világ intenzív viszonyát viszik színre, amelyben a test a maga jellemzőivel folyamatos, rajta kívül és benne létező irracionális veszélyben létezik, a szerelem pedig valamiféle válasz, pontosabban létmegnyilvánulás erre a veszélyre, a szerelem a sérülékenység megnyilvánulási formája, a veszélyeztetettségben kiélesedett érzékek játéka. Domonkos költészetében folyamatos és mélységes a hiányérzet, az elégedetlenség a versbeszéddel, különösen pedig a nyelvbe ágyazott kulturális alakzatokkal kapcsolatban. „Variálj a kecses őrzőangyalok örök témájára! / Mondj a hóról elfogadható hasonlatot, / csak a sorok számában van értelem. / Érthetőbben: a galamb röpte / a melódia-ívelést nem érdemelte, / angyalok a hónap fogalmát, / szekrény a húsok véres tartalmát, / érthetőbben!” A versben, miként Domonkos költészetében később is, elkeseredett irónia működik a nyelv lehetőségeivel kapcsolatban. „A meggy szónak miért nincs foltja / fehér ingemen / dicső Magia Polla”,⁹ kérdezi a *Kuplé*-ban, illetve „Tessék minden élénk színt feloldani, / A szavak épületeit lerombolni, / Rétek, kérem, újrakezdjük a pompás virágzást”, adja ki a lírai én az utasítást a *Rátkában*.¹⁰ A *Kontrapunkt* határozott szembenézés a versnyelv használatával, Tolnai *Doreen 2*-je provokálja, de voltaképpen a megkettőzött lírai én belső vitája folyik itt: az aktuálisan beszélő folyamatosan számon kéri időben korábbi énjén a beszédet, *bűnnek* minősítve a beszéddel szóhoz juttatott *tévedést*: „*azt hittem angyallal / szebb a hó, a füst, a házak, a szénnymok / azt hittem Noé bárkája a vers, / benne az értelem; bűn és tévedés, / a megnevezhetőt a megnevezhetetlennel / ezért gyakran felcseréltem*”.

Verszárata a felsorolásos szerkezetével és az ezt lezáró/nyitva hagyó *stb.* rövidítéssel, Domonkos számos más verséhez hasonlóan olyan elhallgatás, amely számon kérvőleg magába foglalja a költő végső elhallgatását, volta-képpen előrevetíti néma létezését: „Még néhány jó hasonlat, / zene, ritmus, jó dikció: / 1. A keretek iszapjából nemsokára kiássák / a tavasz aranyharangjait. / 2. A lányokról, virágokról nemsokára lefejtik / a jégnek szivárványos és zenélő rétegeit. / 3. Belátható időn belül úgyhiszem nem lesz szükségem / a tavaszra *stb.*”

Domonkos István költője a hallgatásban teljeseedik ki.

A két költő párbeszéde közé ékelődik Ladik Katalin költeménye, *Az androgyn*, amely különvált ezekből, önmagában is erős, jelentős vers, ide szerkesztése tágasabb, visszhangos teret hoz létre a *Doreen 2*-nek is, a *Kontra-punkt*nak is, illetve a kettő valamiképp rajta keresztül is folytatott párbeszédének.

Ladik költészetében a nemeknek, a testben és a kultúra által létező, megélt nemeknek, nemekben létező ember meghatározottságainak a problémaköre végig jelen van, a nyelvet, a gondolkodást, a kulturális hagyományokat kérdőre vonva faggatja ezeket, kíséreltezik a dezantropomorfizálással, tulajdonképpen az újabb határozottabb formákat kapó poszthumán diskurzusok is megtalálhatnák benne előfutárakat. A mitológia felé nyitva azokat a prekulturális alakzatokat idézi meg, amelyek még nem hozzák létre mereven szétválasztó kategóriákat, hanem a létezését érteni, magyarázni, körbetapogatni próbáló derengő értelem még együtt gomolyog azokkal a létformákkal, amelyekhez képest aztán különválva elkezd meghatározni önmagát.

*Az androgyn*ben Ladik is radikálisan átlép azokon az elvárásokon, amelyek a vajdasági magyar költészettel kapcsolatban belül s kívül megfogalmazódtak, és a *költészethez magához* szól hozzá. Nála ráadásul ott vannak a nőköltővel, a női hanggal kapcsolatos sztereotípiák is. Ezekre is úgy reagál *Az androgyn*, hogy nem közvetlenül válaszol, hanem túllép rajtuk.

Ha önmagában olvasnánk a verset, talán kevésbé tulajdonítanánk jelentőséget a Ladik-versben is szóhoz jutó

*félelem*nek: „az éj / bagoly szemekből mint forrás / vakcin csorog el s a félelem / ha csontokon legel / új virágot pólyáz átkunk”.

Mintha a *félelem*ből születne és *átokként* kapna formát a beszéd, a másikkal való viszony a *düh* alakját veszi fel, az ismerős másik keze általi tapogatás idegenné teszi a saját testet is, az életre kelő test *fogakban* ölt formát, a létezők egymást keresve egymást emésztik el: „a düh / fekélyes szirmai meresztgető / bozótja zsiros szemgödreinkben / mocsár piheg hol tej folya el / (hüllők sétája izzappal telt emlőinken / rothadt mégis ismerős kezek) / a folyókhoz úzva karjaink / bordáink karók a fővenyen / s így tisztára mosva / a kagylókban megzizzennek a fogak”.

A *Gyere velem a mitológiába* költőnője szóval már megitt, a *Mesék a hétfejű varrógépről* kötetnek a szürrealizmus és a népi kultúra által inspirált világa is felsejlik, tudatosan vagy megérzéseként látható az az anyag és költői alapállás, amellyel aztán koncepciózusan dolgozik a *Küüzetés* című kötete *Bukott angyalok* ciklusában. Vagyis ez az egyetlen Ladik-vers egy akkor még aligha sejthető nagy költői és művészi életművet vetít előre – így utólag rátekinve.

Valami hasonlót mondhatunk a három vers 1963-as együtt publikálásáról, erről a nagyszerű szerkesztői döntésről is. „megörülsz amikor megmutatom / az újságokat (pedig ha tudnád / milyen nyavalyás újságok ezek)” – mondja a Tolnai-vers, és valóban, maga a *Symposion* melléklet is az *Ifjúság* hetilap politikai, ízlésbeli és művészeti kompromisszumoktól terhes közegében jelenik meg, amely a saját korának szellemében óvatosan mérlegeli a vajdasági magyar ifjúság megfelelő tájékoztatását és nevelését, nem beszélve itt a többi korabeli sajtóorgánusról. A *Symposion* melléklet néhány éves működését, radikális megújító törekvéseit a saját közvetlen környezetével összevetve értékelhetjük igazán. A most megidézett újságdal, a három vers együttes publikálása pedig a legjavát előlegezi mindannak, amit az *Új Symposion* folyóirat létrehozott – és sejteti talán a meg nem valósult lehetőségeket is, amelyek elbuktak, erodálódtak vagy különféle csonka, megnyomított változatokban kerültek ki a prés alól.

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH támogatásával, *A kánonképződés folyamatai komparatív megközelítésben: közép-európai és kelet-közép-európai kánonok a modernség kontextusaiban* című, 125791 nyilvántartási számú NN_17 pályázat keretében készült.

1 Bosnyák István: „Szabad-e Dévénynél betörnöm új időknek új dalaival?” In: Uő: *Szóakció II.*, Forum, Újvidék, 1982, 31–36. 2 Uo., 31.

3 Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván: Disputa Tolnai Ottó Doreen 2 című verséről. In: *Iskolakultúra*, 1992/2. 60–62.

4 Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*. Kalligram, Pozsony, 1994, 23.

5 Hózsza Éva: Formátlannak tervezett világ: Tolnai Ottó lokális versei és a fürdőváros mint szüktülő léttér. In: Uő: *Csáth-allé (és kitérők) – Össze-gyűjtött tanulmányok, esszék, cikkek egy életmű mozgásléteiről (1990–2009)*. Életjel, Szabadka, 2009, 84.

6 Bencsik Orsolya: A nullásba írt, üvöltő Tolnai-vízjel (Tolnai Ottó: Világpor. Jelenkor, 2016). In: *Műút*, 2016. május, 76–82.

7 Thomka, i. m., 84.

8 Hózsza, i. m., 85.

9 Domonkos István: Kuplé. In: Domonkos István – Pap József – Tolnai Ottó (összeállítók): *Versék éve*. Forum, Újvidék, 1975, 61.

10 Domonkos István: *Rátka*. Forum, Újvidék, 1963, 7.

symposion

az ifjúság művészeti és kritikai melléklete

Szerkesztő bizottság:

BÁNYAI JÁNOS
BOSNYÁK ISTVÁN
SZERENCSÓI
DOMONKOS ISTVÁN
GEROLD LÁSZLÓ
UTASI CSABA

új versek

az androgyn

szébbet hold gerincünk
dugott
kossorója a menek hótán
cin
cin

bozta bélien
a fészek ránk találunk

az átkot
visszól lábasraon e'bírn' tíma bícentéssel
s a következőt ki már rokon
a felszögződő halak
metszését hig csontokon a szerszámokat
s aki jó
mooraké testén látnyomok
mint bús a ketlevágás után
medő hold gubbaszása hájas lombokon
imfár sárba szenderülve
szemünkben a halál dorembol

mért idezlek
testümdre rég
borogóssá veltetlek
a virágok

a dió
fészkes szírmait meresztető
bontja szíros szegődréinkben
mocsár pihog hol tej folya el
chülök sötét iszappal felt emlínkén
rothadt mégis ismerős kerekü
a folyókhöz érve karjaink
bordánk karók a fővenen
a így listára moova
a kagylóban megzuzennak a fogak
a már kőszelgátnak sebeseinket
bimbós nyelvünk fröcsenő gyözeér
mosoly gerezdekön fícsánkölő
egressem pórsenés

az éj
bagoly szemekből mint forrás
vakán csorg el s a fölében
ha csontokon legel
új virágot pólyáz átkunk
círnos az agyvérzés
a halló szög mint szírom
ha korcsomai tele
a kárbonnait égő
abroncsai szikráznak már talpunkon
mily viselkedés
parázs-vakarcia át bélien
lábank nyomán, s az álmok cincogása
karókon csapogó testtel

mint pók
székünkben meőt fakaszt
mosoly a töviseknek
a rovar a száján sültérező mely felreped
előcsorduln szőke lánya fejeit
mint csillag bódít levele
lezuink didergő habzó fogak
s remény mit leragadit forszaként
bordánk szájkis körén elvált
az emberek

1963.

LADIK Katalin

TOLNAI Ottó

KONTRAPUNKT

(variációk barátom 1963-as ars poetikájára)

E tisztán a fölélemnek formája csupán,
most a víz-tér fákó tartalma önmagáért,
E fénk tüllet harangnak öle,
szerelemet ládóim a fény led.
(mezevölőnek a halak)
rádóg, mas sugár, a szemre,
S mélyeségi árkok
szorúlé a nyakon,
a kő óvárag,
a test elízák, vize keményedik.
A szerelem üdítész,
kormos réteken ellévedt állatnak iramodása,
a csillagos vörös lényege, drága tűrnek,
szobámsa folyók,
a fagyposztban létezem
s a hold kerék skálitás.
leheltemre felreped.
Míg öveget roppant a sötét
a szekrény búrok, langos falai
lassan tűsörbe oldódnak,
az alfő szájából a pára szőlőként belép,
a fűtőkrege, egymást öltve,
hatalmas, zéber köpöket, nyúlás anyagok fagytek,
farkból fűtés kémények emelkednek,
szokóvet a fűtőknek,
hátsókból bejeléket kumásztak a folyók,
homlokukon apró házak rajzóknak,
s ez mind együttveve csupán a magányos,
egy versnek bevezetése.
Variáció a keszes ördöngyalok ötek témájára!
Mondj a hűelő elfogadható hasonlatot,
csak a sorok számszában van értelme.
Értelme: a galamb röge
a melódia-füvetet nem érdemel,
angyalok a búrok fogalmát,
szekrény a hűsnek véres tartalmát,
érthebbben!
Mégis a szerelem üdítész,
A hold kerék skálitás,
a test és a minden, a fölélem formái csupán,
mert a víz-tér fákó tartalma önmagáért,
szerelemet ládóim a fény harangnak öle.
Öm láthatlak mely ókózan
szaporton soromat,
mint annyian előttem,
horászok, ha idegen verset van víznyoen.)
A hold kerék skálitás,
a hold kerék skálitás,
leheltem felreped,
szokom és értelmen elreped,
mert az a való:
még írom im e versemet,
a deszkafalon át hallom
az újságíró a az ács
hogyan horkolnak, szellőgetnek.
S az anyagoktól csak kitaláltam,
nem a sorok miatt,
az hittem anyagilal
szébb a hó, a fűt, a hűs, a szényomok
az hittem Noé békéje a vers,
bár az értelem; bús s élvédés,
a megvevődtől a megvevődtől
eset gyakran felszerelttem,
részegen a hársban
a Doreen 2-t mezevölőteltem;
a sere a test s a versek csak kőlének
legújában moart g-sollí színfóniáját énektem,
csak est tudom
hangosan,
gumibólak ruháigak fejemen,
útlók minden népdal-éveget,
a dzseuzt sem szeretem,
de ideje más irányt adnom versomnek,
ideje előcsorduln, ideje kőlének
hogy verse hasznosítsa melyet mindenki ismer s meg-
[szokott]

DOMONKOS István

DOREEN 2. (ars poetika helyett)

mért írom ezt a verset
mert úgysem tudod elolvasni
mert kijámbolnem sem érdekelnek
a versek
a Braque-ot is csak azért törőgetted
mert drága
mert 10 000 000-t ér
mit is jelenthetnek nekem
baja trópusi virággal bélelt lány
erek a sápadt
még az első fűzfából való
haragig sarga virágok
be sem rámtartottad
pedig csak 60x30
talán észre sem vennéd
ha ellopják
ha ellopják
mégis néha nagyon megörülök
a nevelők
DOREEN

a vers előtt
fehért említem újában a verben is
a nevelő amikor megmutatom
az újságokat
meg úgyis lettem verseim őrsé-
vált
égetett
kancsó-formája is
jelenthet valaminek
a szemnek
igaz
amitől még a fűlét is
letrétem
dárús-karcsú kancsóknak
legújában kihullanak a kezefőből
és a nagy csőrre nére fűzfédnek
a szomszédok mért a modern házakban papír-
[szokott]

megörülök amikor megmutatom
az újságokat (pedig ha tudnád
milyen nyaralás újságok esek)
mert tudod hogy majd pénzt kapunk
értük
annál többet minél hosszabbak
annál többet minél hosszabbak
annál többet minél hosszabbak
bánsa világgal gyorsan
megszámlolod a sorokat
és meggyorsodó szízzal
vagy hetvennel
(ez a versem nyolcvanöt soros)
múltkoriban amikor azt a
kétasólvén soros verset
hottam háza
megszámlolták
sötét minden vers előtt
a „hosszú vers”
mérésre néz fűzfédnek
hogy hirtelen irasam verseim
mert DOREEN
én szeretném ha többször is
megszámlolnák
igaz különben sincs sose kedvem
abbahagyni a verset
hogy legalább a versben
nyaralásúfűzfédnek
100 centiméteremnek kicsit
ez a szóba
alacsonyok ezek az utók
még a lakarom is rövid
és különben sem szeretem
a rövid bolha-fürge
verseket
fűféd a vers szélétől
fűféd a vers végétől
fűféd a vers szélétől
fűféd a vers végétől
Néha
hajálórólként akarok hánykolódnai
rajta és lassan alsólyedni.
Égy hogy észre se vegyem mikor
fűfédok bele
minden versbe bele akarok fűfédni
bele akarok fűfédni
bele akarok fűfédni
bele akarok fűfédni minden versbe.
Zágráb, 1963 január 8-án.

Ifjúság 11. oldal

MARNO JÁNOS

Fonalak

Ártatlanság

Jó lesz kikopni az emlékezetemből,
és felszívódni a ködben, vagy hol
az ördögben, hol veszíthetem el azt
az átkozott fonalat. Úgy, hogy soha
többé ne vehessem fel újra, ha
véletlenül arra találnék tévedni
mégis, mert az élet, vagy mi a baj,
megint úgy hozza. Megyek csak úgy haza
egy langyos éjszaka, és látom, az
anyám irodájában félvilág van.
Benézzek hozzá?, kérdem magamban,
mikor már ott állok a gégenyakú
állólámpájának a talpán csaknem
átbukva, belezuhanva naplót
vezető anyám ártatlan ölébe.
A sterilizátor épp kihűlőben,
sérüléstől nincs mért aggódni. Súlyom
semennyi úgyszólván. Milyen naiv
is voltam, Szűzanyám, mennyire naiv.
Megyek haza, kutyák vonítása
szerte a faluban, Telehold volna?,
kérdetik ilyenkor magukban hányan,
s csontjukat törik mész hiányában.
Azt meg az ég tudja, hol, merre jártam.

Kitépett hajcsomó egy vázlatfüzetből

Uri Asafnak

Hangyatéboly. Ha úgy nézem, fekete
kitintörmelék, mintha erdőben járnék,
mely csúnyán előregedett, félek
benne föleszmélni. Borzaszt a növekvő
lemorzsolódás. A bőrömön érzem,
halottaim bőrén, s azon, hogy sűrűn meg kell
állnom fölfelé menet, egyszerre kerülget
valami rosszullét s fejemet az álom,
mint egy apró szemcsés bogárhad, melynek
a mennyezetről függő lámpák vannak
tantermenként kitéve, az ötvenes
években még s a hatvanasok elején,
függetlenül attól, hogy égnék-e vagy
alszanak, lötyögtetve búrájukban
a saját levükbe belefúlladt rovarokat.
Nézzük csak, miben állt akkor és miben áll
ma a rosszullét lényege, ha egyáltalán
a lényegnek itt a helye, vagy ha helye
nincs is, legalább a jelentősége.
Oly kérdés ez, amibe belegabalyodik
az elme, s végül könnyen arra juthat,
jobb volna talán nem is lennie.
Ellenben mennyivel jobb lenne azonnal

nekidőlni most egy természetesebb fának,
s fél arcomat a kéreghez tapasztva
lesnem a patakzó hangyaáramlást
a kéregvályúkbán, melyeket a fa vájt
az idővel magamagának. Csak úgy zubognak
fölfele is s a földnek tartva azonos
iramban a nyúlt-fekete, szaggatott könny-
cseppformák. Nehézkedésemnek pedig
odalent az angyali aljzata, rajta
tapodok, meg nem mondom, már mióta,
egy szőke hajcsomó, kitépve egy festő
vázlatfüzetéből, az igazak álmából,
mely a testsúlyom át- meg áthelyezésével
egyik lábamról a másikra tovább és
tovább sérül, préselődik, kuszálódik
és filcesedik feltapadozva a talpamhoz,
majd visszaválva saját bomlásába,
ami számomra megkönnyebbülést hoz.
Könnyebben lépek el a fától egy fél
karnyújtásnyit, hogy rést találjon a leszálló
Nap a vén lombsátorzaton, és megfüröszse
fényében a szőkeség labirintusát.
Egy elhagyott parókát mindössze, mely
takarhatott éppen bármit, akár egy
pillanatot csupán, amint kiszakad, vagy
kiszakad azóta is a szabott idejéből,
és úgy járhatja szabadon a magamfajta
kapaszkodó útvesztőkkel a bolondját.
Szememet is azután a hazaúton,
úgy nézem, ugyanazok a bogarak csapolják.

Maurits Ferenc: Csipkeangyal a mennyben 3.

URI ASAF

Földszínek

ajánlom Marno Jánosnak

Hordozható életrajz

Hordozható életrajzommal járok a tágas szobában. A gyufásskatulya nagyságú könyvecske a tenyeremben is elfér. Elalvás után ott marad, mint a csecsemő ujjai közé tapadt pamutzál. A kéz melegétől megpuhul, szememet pára borítja és csak az élet-rajz számít. Rajzolás közben a leírható és a leírhatatlan összemosódik.

Hajóra szálltam

Az első és a második *El-Alamein*-i ütközet között születtem. Életemet Montgomery tábornoknak köszönhetem. Mikor hajóra szálltam, újra szép volt a világ. Kedveltem a fedélzet szagát s a savanyú hajóskenyeret. A hajót követő del-finek arról magyaráztak, amit máig sem értek. A tenger vizéből színek következtek és arany homok, a fiatal erek falán látszott a fény, a közeledő élet, a dombok és a felejtés.

Nászutasok

Szüleim nászutasok voltak a dunai hajón. Anyám göndör hajú és darázderekú, apám magas, szemüveges, nyírt bajusszal. Az Al-Dunán, végig Constanza felé arról zenéltek, hogy az élet utazás.

A Fekete-tengeren a Rudnicar várta őket. Anton Prudkin, a festő, kém és kapitány nemrég jött Jaffából, hogy a szüleimet felvegye.

A föld alól jöttem

A föld alól jöttem és most, mert valaki így akarta. Megálltam a saját névtáblám előtt, a torkomban megbillent az egyensúly. A kabócák hallgattak, tudták, hogy a földrengés nem ért véget.

Kis darab fahéj került az orromba. Akár rossz, akár jó, állandóan csenget. Aláhajlok, vele süllyedek, mint a szemközti völgy. Beköszönt az ősz. Nem tudom, ki vagyok, talán egy szín: a BARNARÓT.

Tavaszi zöld

A tavasz végtelen sok lelket befogad. Nekem egy is az utamat állta. A zuglói grundra már kiengedtek.

Még látom az egész világot. Ha lehet, két lélegzetvétel között időt hagyok, hogy minél tovább velem maradjon. Arvácskát és ibolyát ültetek, tíz ujjal szántom a földet. Egyik napról a másikba, egyetlen szót mentek át, mely fénycsíkot húz maga után.

Mesterem

Mesterem Anatoli Basin, a pétervári Matisse és Tarján Hédi, a jeruzsálemi Fra Angelico. Küldetésük: az életbe szentséget tölteni. Tőlük tudom, hogy az ember festetlenül születik, és azt is, hogy nem csak egy életünk van, hanem ennél több és mindegyik egyszerre, egy időben zajlik. Azóta minden reggel köszöntöm élete(i)met, mint a hűséges kutya a ház népét.

S. A.

Csendjével vár a nyári délután, erre nem jár jármű, madár. Türelmes a lépted, gyöngyház a vállad, hang követ a föld alól. A szemed mögött kapu nyílik. Mögötte nincs szárazföld, se ég, se víz. A francia krémes két fedele közé feszültség szorul, az éjjeli lepke méregfoga, az elhaló textíl.

Alacsony mennyezet alatt

Nem könnyű, végre padlón vagyok azzal, akivel együtt kell lennem. Együtt az alacsony mennyezet alatt, világítás nélkül. Az agyamba párhuzamos fekete-sárga vonalakat égetek. Akár a tarlón, amely az aratás után több napig ég. Körülöttem mindenki azt teszi, amit tenni szokott.

A titkolt sarokból

A titkolt sarokban pihen a borzongás. Abból a fajtából, melyet a zenétől érzek, de több, mint amit el lehet viselni. A karomban villamos áram éget és sissereg. Kartávolságra hétéves gyerek, gyerekarca, test nélküli, alabástrom, a kerub és árnyéka. Minden fény rávetül, de nem világosodik. Sápadt marad, a fényt nem veri vissza, be nem fogad, megölelni lehetetlen.

Az erek felosztása

Az erek felosztása meglepetés. A balkezemen, a közép és a mutatóujj közé, mint egy kikötő karéja, felfut a vérrel teli hajó. Szorgos érvezeték, duzzadó. A másik kezemen a vér eltér a céliránytól és dolgvégezetlenül kanyarog a csukló felé. Emiatt van egy időszakos bénulás, karomszerű befelé fordulás. Magamra mutatok, mint egy ikon dermedt hőse, aki intó kezét bocsánatkérően leengedi.

A föld színei

A fehér szín rossz sejtelem. Amikor itt van az álmos csontszerűség, és már nyakig állunk a fehérségben. Ezzel szemben a föld színei életigenlők. Túléltek Kréta pusztulását és Pompeji láváját. Minket is, de mi visszatérünk.

A szombat

A szombat zsigong, a munka szünetel. A szombat parázs után néz, a nyelv dadog, megakad. Ez lennék én, ez lenne a szerencsém? A szememben úszó fekete uszály, új határt szab a régiek helyett. Csupa komolyság és félelem. A fák hajladoznak, a part felől eső közeleg.

Az összehajtogatott sötétség a bogár szárnya alatt hál. Fekete bársony, a legfeketébb.

Indigó sík

A tágra nyitott szemeken keresztül beárad a csalás. Az ágyban kagylóformát veszek fel. Indigó síkomból nem emelkedik semmi. Aki megfigyel, másba kapaszkodik, aki szintén kapaszkodót keres.

A Jeruzsálemi Erdő

A nap úgy kezdődött, hogy a Jeruzsálemi Erdőt meg kellett menteni, a tüdőt, mely nélkül a város nem kap levegőt.

Az idő rossz, hogy fát ültessek. Különbén is, papírok közé szorultam. Magamat se találom. Arcod megtévesztő profil, mellyel a hajnal megtréfál. Elhatároztam, hogy tojást főzök. A forrásban lévő víz megvigasztal.

Ruth

Fogj az ujjaddal, görbítsd le a szád.

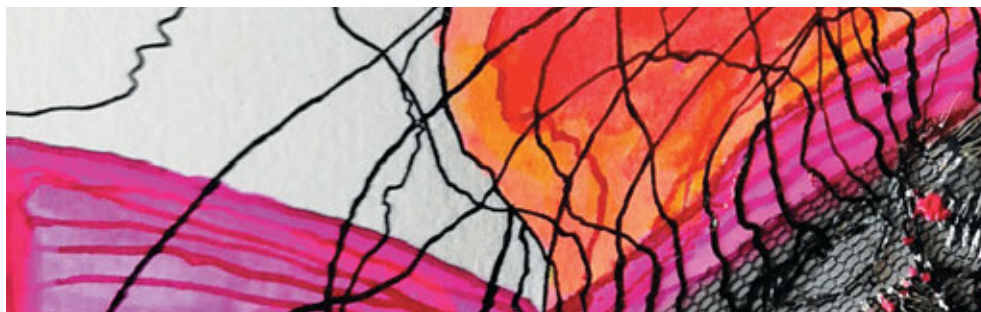
Kövess, ezek a mozdulataim.

Nyisd nagyra a szemed, míg felsír a bagoly. A falon túl fekete szünetjel, a földön mediterrán hideg. Az ég ultramarin, ne feledd, én csak a magasba menekülhetek.

A betűk

Huszonötéves koromig nem tudtam, hogy mind a huszonkét betű, élükön a bet-tel, részt akart venni a világ teremtésében. Korábban, naivul azt hittem, ha feladom a nehézkedésemet és névtelen vagyok, valami kiválik belőlem, melyet a nyájkolomp hangja vagy egy szótag könnyedén a magasba emel. Új neveket kaptam: Uri, *Becálél* apja, *Asaf*, pedig a zsoltáros.

2005–2019

SCHEIN GÁBOR
Napok sötétje

Nem félek. A törvények metszéspontjai
közül én sem téphetem ki a szemem,
a szájam. Útöttem és hallgattam.
De mint lefolyóban a zsír, az ütésben,
sőt az ölelésben is ott romlik
a szavak hordaléka. Még sincs nagyobb
kegyelem, mint húsban lakozni,
és kiinni egy ölelésben a mindenség
poharát. Bennem élsz halálra ítélve.
Bármikor átkopoghatsz hozzám,
tehát fényéynyire vagy. Ujjaink
némán értik egymást, derekunk
mégis bennszakad, lábunk présbe fogva,
és sokszor elfog a rettegés. Este van.
Lenézek a hídról, feketéllik a Duna,
és nem tudom, két uszadékfát látok-e,
vagy magunkat, bukdácsoló
macskafejjel, a napok sötétjében.

Wagner János: Villanások I.

Műhely- és működés-forgácsok

A fejből folytatott munkához nem feltétlenül kell nagy műhely, elég egy cella, ahová vissza lehet húzódni. Bár ezt korántsem mindig könnyű megtalálni. Nem ósrégi adottság, lévén a személyes tér alaptípusát a szerzetesi cella alkotja, amióta a városok zajától üzött, a világról leválni törekvő tanítványok a pusztaságba kivonuló Mester példáját elvonulásában is követni kezdték. A cella mellett csak a kora újkorban jelent meg laikus változata, a dolgozószoba.

A visszahúzódság mindig viszonylagos, nem jelent tökéletes izolációt, de a hangok és zajok tekintetében kívánatos; számomra elengedhetetlen. (Amióta feltettem az ablakaimra a harmadik réteg üveget, az akusztikus distancia pátoszának jótékony hatását élvezem. Amin azért a szomszéd favágó/lakatos/fűnyíró működésének hangja áthatol...)

Helyem és helyzetem így korántsem olyan elszigetelt, mint Hadrianus római imperátor Tivoliban álló villájának körkörös falakkal övezett, vizesárokkaal körülvett „stúdiója”. Ami akusztikailag korántsem jelenthetett tökéletes védelmet. (Ezt amúgy is csak akkor lehet elérni, ha kilométeres körzetben nincs ember, aki tevékenykedne. Ahogy azt Michel Houellebecq *A térkép és a tájának főhőse* – a fikció világában – meg is valósítja: százholdas körülkerített erdő közepén él, birtokára másnak nincs bejárása... Mely elképzelésről szerzőjének kedvezőtlen munkakörülményeire kell következtetnünk.)

Véljük persze, hogy Hadrianus hiába is próbálta védművekkal útját állni a külső hatásoknak, az Impérium ügyei elháríthatatlanok voltak, küzdelmei a fejében tovább folytak. És neki nem volt meg az a képessége, amit egy másik imperátor, Marcus Aurelius császárként is gyakorolt, jártas lévén a filozófiai életművészet praxisában, és tudta, hogy „*csak akarod, visszavonulhatsz önmagadba. Mert az ember sehová nyugodtabban, zavartalanabul nem vonulhat vissza, mint a saját lelkébe...*”¹ Am ez nem mindenkinek adatott, csak azoknak, akiknek „*olyan a belső világa, hogy beletekintve azonnal teljes békeesség önti el*”. (Jóllehet ifjúkorától gyakorolta, neki sem ment könnyen; emlékeztetnie is kellett magát a technikára: „*Elveid rövidek és elemiek legyenek, földidézésük is legyen elegendő ahhoz, hogy elhárítsa és elűzze minden gondodat, és már ne bosszankodj azokon a dolgokon, amikhez visszatérsz.*”)

Egyedül lenni korántsem antiszociális alkat, mord karakter vagy neurózis kérdése, inkább antropológiai adottság, amint ezt Kant is megállapítja: az embernek „*arra is nagy a hajlandósága, hogy elkülönüljön (izolálja magát)*”²

Ha leválni egészen nem is lehet, de visszahúzódsni a világ zajától elengedhetetlen ahhoz, hogy valami másra álljunk át. Figyelmünk az evolúció során folyvást körkörösén pásztázta a külvilágot. Az új – légyen volt állat vagy ember, barát vagy ellenség – a láthatár szélén tűnt fel. Ezért még ma is fel-felnézünk a leves kanalazgatása közben. A szórt figyelmet meg kell tanulni fókuszálni, ami nem könnyű és újra meg újra gyakorlandó feladat. Ahogy leválni a világról sem elég ahhoz, hogy le lehessen csendesíteni a belső zaj áradatát.

A figyelem az újra irányul, az emlékezés a régre. A figyelemtechnika segítheti az emlékezet-technikát. A feljegyzés nem utolsó sorban a felejtés ellen irányul. Hacsak nem egy-egy nagyon centrális, vagy fixa ideává fajult téma forog fenn. Saját gondolataim esetében ez még inkább áll, mint másokénál, amelyekkel többnyire amúgy is már tárolt formákban találkozom.

A feljegyzés már valamelyes kifejtésre készítet, de a feldolgozása, egy elgondolással való intenzív foglalkozás vezet a kidolgozáshoz. Többnyire jóval tovább vezet annál, mint ami a feljegyzés előtt felsejlett. Felélnkülnek a neuronális hálózatok, a tematikus memórianyomok között összeköttetések létesülnek, megélnkül a nyelv vivóárama, hallhatóbbá az alliterációk és asszociációk dallama.

Abból tudok meríteni, ami megvan a memóriámban és más memóriákban; a szerves emlékezetekben és a szertetlen hordozókban. Nem csak saját kútfőmre hagyatkozom. A kutatás mindig mindig mások forrásaiból is táplálkozik; tárgyszerű összetevői és inspiráló hatása folytán elengedhetetlen. Hivatkozom rájuk; meglátásaikat tekintetbe veszem.

Olvadás közben sárga ceruzával húzok a szövegbe emlékeztető vonalakat. Az ilyen kiemelések szigeteket képeznek a szövegek tengerében. Ezek közül kerülnek ki olyan szövegrészek, amelyeket olykor átemelek a sajátomba: idézek. „*Az idézet nem a tradícióhoz kapcsolódás, inkább a gondolkodásnak egyfajta technikája.*” – mondja Vidovszky László.³

Idézni sokféleképpen lehet, tartalmilag, szó szerint, kontextusával együtt vagy annak híján, értelmezve és átértelmezve, folyamatosan felvezetve és élesen vágva egyaránt. A vágás, majd a mozaikká történő elrendezés amúgy is szellemi műveleteink alapmintázatává vált. Ahogy a bizánci mozaikművészet mutatja, mire lehet jutni ezzel a technikával a képzőművészetben, úgy más szellemi területeken is találhatók kimagasló példák a mozaikos szerkesztés eredményességére: McLuhan *Gutenberg-galaxisáról* jegyzi meg Vidovszky, hogy „*a hatvanas évek egyik legeredetibb könyve volt, szinte csak idézetekből áll*”.⁴

A mozaikos mintázásra jó okunk van: a *Zeitgeist* és anyagának tarkasága folytán állandó átállásra vagyunk készítetve. Elmeműveleteink a különböző minéműségek, szubkultúra-szegmensek, értelmezés- és beszédmódok közti *switch* jegyében zajlanak, ahogy ezt a mozgást posztmodern kondícióink elemzője, Baudrillard nevezte.

Az önmegértés nem egyszerű feladat. Életfogytig tartó feladvány, aminek nem érünk a végére, mint ahogy világ megértésének a végére sem. Így volt ezzel Platón is, aki Szókratész szabadiskolájába járt, ahol az eleven szó *logosza* számított. Bár szerinte az „*írás szegényes dolog a szóhoz képest...*” (Phaidrosz 278 c), ez nem akadályozta meg abban, hogy a szó logoszát aztán párbeszéddek formájába transzformálva emelje át az írásbeliségbe.

Írni kétségkívül más, mint beszélni; bár az írás közel áll a belső beszédhez, korántsem ugyanaz az írás során, mint a beszéd folyamatában való gondolkodás. Mely utóbbi esetben még azt sem tudjuk feltétlen, hogy hogyan érünk egy mondat végére, amint azt Kleist elég meggyőzően leírta.⁵ *Beszéd közben a gondolatok fokozatos kialakulása* másként megy végbe, mint írásban.

Az eltérés valamelyest a sebességkülönbségen is múlik – ami az íróvessző, és még inkább a lúdtoll mártogatásának korszakában különösen markánsan mutatkozott –, de főként a kétellyel és a korrekció lehetőségével függ össze. Az irodalomban nem kevésbé, mint a filozófiában. Nadas Péter ezt napi viszonylatban említi: „*elolvasom, amit előző nap csináltam. Korrigálok, mert sok hibát veszek észre.*”⁶ De nyilván ennél kisebb időegységekben is történik, legkésőbb a leírást követően. Saját praxisomban ez már gyakran a mondatok leírása közben megesik. Lehet, hogy ez a folyamatos nyelvi reflexivitás nálam a kétnyelvűsügből is fakad. És nyilván az írásbeliségben való szocializáció is közrejátszik benne: amíg manapság bárki azonnal bármit belevehet a háló nyilvánosságának valamelyikébe, addig a digitális bábeli univerzum kibontakozása előtt kisszámú médium létezett, ezek szerkesztői pedig a különféle szempontú szűrőkön keresztül megrostált szövegeket engedtek olvasóik elé. És a különféle irányzat- és ízléspolitikák meghatározta hatalmi helyzetben túl persze a hagyomány sem volt hatástalan. Amihez a kommunista társadalmi kísérlet által sújtott országokban számtalan extra cenzorális szempont is járult, sőt, előzte meg az előbbieket.

További tényező a filozófiai hagyomány; diskurzusában egy állítást – ellentétben más, irodalmi etc. kijelentésekkel – minden oldalról mérlegelni, ellenőrizni (sőt, olyik változatában falszifikálni is) kell; teherbíró képességét próbára kell tenni – alulról, fölülről, előlről és hátulról. Hogy minden időben állókép és kikezdhetetlen legyen. Mondhatni „*ez a filozófusnak a fogalommal és a nyelv határán folytatott munkája*” – írja a *Filozófia és önleírás* című könyvében Günther Rösch.⁷ Ami azért pontos, mert a szokásos fogalmi fázisok mellett a nyelv határát is szóba hozza. (Nem mintha „*nyelvem határai világom határai*” is volnának, ahogy Wittgenstein véli, mert világom határai jóval távolabb húzódnak minden nyelvi megnevezhetőségnél.)

A fogalmak fesztávolsága, értelmezéstartománya a Védáktól Wittgensteinig, sőt még nálánál is tovább terjed. Egzisztenciális és kozmikus kontextusban éppúgy lehet érvényük, mint ironikus konstellációban, sőt olykor egyszerre, nem könnyen szétszálazhatóan, miként erre Szókratész számos példával szolgál. Egy fogalom egyértelmű és egzakt éppúgy lehet, mint tökéletesen, sőt a karikatúrisztikus jelentésig menően kétértelmű. (Ez utóbbira a *Nomad Nagyszótár* számos példával szolgál.⁸)

A meghatározás lehetőségeiről a fogalomelmélet művelője, Ungváry Rudolf méltán mondja, hogy „*a fogalmak ismertetőjegyeinek a száma végtelen, és ezért tökéletesen egyetlen fogalom se határozható meg teljesen. Nem tudsz végtelen számú ismertetőjegyet akarva összefoglalni. Intuitíve megragadjuk ezt a végtelenséget, és ez a fogalom maga. Amikor valamilyen fogalmat gondolunk. Ezért van az, hogy a fogalmaink mindenkiben mások és mások, és az a csoda, hogy egyáltalán megértjük egymást.*”⁹

Gondolkodásom tapasztalati sűrűsödésekhez, felismerésekhez, értelmezésekhez és összefüggésekhez keres nyelvet, jó esetben talál szavakat, fogalmakat. Agyam alkönyvtárainak működésére számíthatok; ha nem is rögtön, de jönnek elő a dolgok, nevek, kapcsolatok. Ezek összefüggése olykor túl rövidre zárul. A részletes érvelés híján kimaradnak lépcsők, fokozatok, átmenetek. Ami más számára nem teszi könnyebbé a belátást.

Lehet, hogy ennek oka – hiányos edukációm etc. mellett – főként félelem a leállástól. Mert a lendület éppoly létfontosságú, mint amilyen elengedhetetlen kerékpározásnál a hajtás. Ha felhagy vele az ember, lelassul, az egyensúly kibillen, és megáll a menet. És a legnehezebb mindig az elindulás.

1 Marcus Aurelius intelmei önmagához IV, 3 [2].

2 Immanuel Kant: Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből. In: Uő.: *A vallás a pusztá ész határain belül és más írások*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 66.

3 Vidovszky László – Weber Kristóf: *Beszélgetések a zenéről*, Jelenkor, Pécs, 1997. 50.

4 Uo.

5 Heinrich von Kleist: A gondolatok fokozatos kialakulásáról beszéd közben. In: Uő.: *Esszék, anekdoták, költemények*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996. 167.

6 Ezredvégi beszélgetés Nadas Péterrel <http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/ezredvegi/nadas.html>

7 *Das ist die Arbeit des Philosophen am Begriff und an der Grenze der Sprache*. Günther Rösch: *Philosophie und Selbstbeschreibung*, Merve, Berlin, 2007. 23.

8 *Nomad Nagyszótár*, közreadja Tillmann J. A. (különböző helyeken eddig megjelent részei): <https://szootaarsite.wordpress.com/2019/06/16/leletek-a-nomad-nagyszotarbol>

9 Ungváry Rudolf: *Ettől soha nem lehet megszabadulni*, Interjú, *litera.hu*, 2019. június 25.

BORBÉLY JÁNOS
jobbik életemről

szembe kell nézmem
a könyvespolcom káoszával
évek óta véletlenszerűen növv könyvsorok hosszával
ide-oda beszorítva az újabb és újabb köteteket
eljött az ideje a végleges rendezésnek
nem csak emlékezetemben bízva
hogy időt rabló keresés nélkül megtaláljam
a töredék sort versszakaszt ellenőrizzem
az önmagamnak képzelt gondolatot
volt mikor még pontosan láttam egy másik belső rendet
mi és hova teendő a házi világegyetemben
igaz fel-fel merült K. I. mondata: *végül az olvasólámpa
fénykörébe élő tucatnyi könyv marad érvényesnek*
az elalvás előtti zárt időben
de fényben is csak véletlenül odakerült példányok
jobb esetben baráti könyvek postán érkezők táskából előhúzottak
kapkodva dedikáltak halmaza az éjjeli szekrényen
az ágy mellett a földön harmadában-felében olvasottak
bár mostanában egyre kevesebb könyv érkezik
fogynak az évtizedeken át követett ismerősök verssorai
eddig áramló mondataikkal ők már a torkolathoz értek
leginkább miattuk kellene erőt vennem magamon addig
amíg képes vagyok újra gondolni egy befejezhetőnek tűnő
rendszer lehetőségét elsőnek a harminc évfolyamot
sorba szedve majd pótolva a hiányzó vagy szakadt példányokat
ahogy először ugyanúgy olvasni Parancsot Deákot Tándorit
egy-egy évet célszerű egybe kötetni még most nem hagyni későbbre
hiszen sokszor tapasztaltuk közeledhetnek váratlan dolgok
amúgy se fog itt senki utánam a helyére tenni bármit is
legalább ennyit mégis csak *közöm volt hozzá*
harminc kötet *elegáns, mértékadó*
olvasom majd a harminc évfolyamot
mint egy naplót a jobbik életemről

Wagner János: Villanások 2.

MÁRTONFFY MARCELL

A vers idegenje és megkövült áldása

Derrida beszélgetése Gadamerrel Celan jelenlétében

„A megszólítás céloz, de nincs tárgya – hacsak nem az, aki előáll, amikor felel rá.”
(Gadamer)

„...a vers int vagy áld, hordozza a másikat, azaz »téged«...”
(Derrida)

1.

Paul Celan költészetének recepciótörténetét emlékezetes módon alakították a versek kimondottan filozófiai olvasatai. S noha e filozófiai értelmezésekről talán joggal jelenthető ki, hogy a költő műveit nem feltétlenül tették érthetőbbé, mindazonáltal – „paraesztétikai” jellegük dacára¹ – alighanem szélesebb körben hatottak, mint a szoros értelemben vett irodalomtudományi vagy irodalomesztétikai megközelítések. Nagyobb hatásuk nem utolsó sorban annak köszönhető, hogy amikor a Celan lírája iránt (már az 1950-es évektől kezdve) érdeklődő filozófiai gondolkodás a versek felé fordult, legismertebb képviselőit – Theodor Adornót és Emmanuel Lévinas-t, Hans-Georg Gadamer, Otto Pöggelert és Jacques Derridát – az alkotóhoz is személyes kapcsolat fűzte. Az érintettség e közvetlen személyközi jellegéből a befogadás folyamatát illetően sajátos aszimmetria adódott: míg a filozófusok gondolkodása a lírai szövegekkel való érintkezés közvetlenségében formálódott, addig a poetológiai vizsgálódás nem nélkülözhetette – és ma sem nélkülözheti – a bölcséleti életművek közvetítő diskurzusát. Azaz nem tekinthetett és nem is tekinthet el az ebben felvetődő alapvető kérdésektől, amelyeknek kanonizációs hatása, az életmű interpretációjának súlypontjait kijelölő szerepe is nyilvánvaló.

Köztudott, hogy a Celan líráját olvasó filozófusok esetében messze többről van szó, mint hermetikus költeményeken elvégzett hermeneutikai gyakorlatokról; többről, mint a rejtett értelem előhívásának sikeres vagy megtorpanó kísérleteiről, melyek során az értelmezők pusztán saját előzetes elméleti belátásaik tartószilárdságát próbálnák ki a nyelv művészet szférájában. Másfelől viszont kétségtelen, hogy a filológia tényyszerűségei e tekintélyes szerzők számára, ha nem közömbösek is, semmiképp sem elsődlegesek. Amint Gadamer írja: „[n]em azt kérdezzük a művészet tapasztalatától, hogy minek gondolja magát, hanem azt, hogy mi a valóságban, és [...] mi a létmódja annak, amit ilyenképp tapasztalunk”.² A „szöveg fölényben lévő igényére” nyitott³ és önmagát irodalmi műveken keresztül is újraalapozó, hermeneutikai indíttatású filozófia, illetve az értelem megragadását kijátszó szövegmozgások dekonstruktív nyomonkövetése egyaránt olyan kölcsönösség jegyében viszonyult Celan költészetéhez – nem mint tárgyhöz, hanem sokkal inkább mint társhoz –, amely nem szorult szigorú módszertani ellenőrzésre. Épp ellenkezőleg, amint egy 1991-ben írt tanulmányában az ekkor már kilencvenéves Gadamer leszögezi: „ha Celanról van szó, ma kutatási módszerek és kutatási eredmények egész áradatára hivatkozhatunk. Am egy ilyen költői életmű értelmezéstörténete elsősorban nem ebben a perspektívában áll”.⁴

Filozófiai érdekelttség és filológiai kutatás így körülírható aszimmetriája – a filozófusok egymás közti vitáitól nem függetlenül – ellenhatást is kiváltott. A poétikai és a retorikai vizsgálódás egyfajta autonómiatörekvését

is jelzi az az újabb meggyőződés, amely az elfogulatlanabbnak, ezért különféle irányzatok egyesítésére kivált alkalmasnak vélt szövegközeliség előrangját hangoztatja. Eszerint a „német irodalomtörténeti gondolkodás nehezen tudja egyeztetni a dekonstrukció olvasási módjait saját hermeneutikai alapú eszméivel”, mert „egy saját, előre (nem ritkán politikai-ideológiai programból kifolyólag) eldöntött olvasási módhoz” kötődik, és ez alól „Celan lírájának olvasása sem »kivétel«”. Márpedig a cél „a megértés különféle stratégiáinak” összekötése volna.⁵ Az így keletkező szintézisben juthatna ugyanis érvényre „a mélyértelem és az értelmetlen értelem” mint a versek „kettős karaktere”⁶, amelyben a huszadik századi történelmi katasztrófára való emlékezés szigorúsága mellett az ironia és „a humor kultúraspecifikus allegóriái” is megszólalnak. Mégpedig „olyan paradoxonba zárva, amely egyszerre képes vidámság- és szomorúságmaszkot öltetni”.⁷ Így a szóban forgó líranyelv „nemcsak emberi (menschlich), hanem emberen túli, ún. embertelen (unmenschlich) horizontjából”, sőt „e kettő egyidejűségében is” megérhetővé válna.⁸

A Kiss Noémi Celan-monográfiájából idézett utalás hermeneutikai és dekonstruktív olvasásmód összjátékának (elsődlegesen poétikailag megalapozott) lehetőségére, végső soron nem merőben különművekként érzékelt diskurzusok konfliktusára hívja fel a figyelmet. Hiszen a szövegek elbizonytalanító retorikai működését nyomon követő olvasásmód – miként az alábbi fejtegetések majd rámutatni igyekeznek – ugyanúgy a művészet performatív igazságának megtapasztalására vezethető vissza, mint a hermeneutika értelemkeresése: arra a tapasztalatra, amely „azt, aki szert tesz rá, megváltoztatja”.⁹ Nem mintha az átalakító hatás mibenléte könnyen definiálható volna. Ahogy Rilke lírai imperatívusza – „Változtasd meg élted!” – a rá adandó válasz rögzítettségének, úgyszólván természetességének függvényében őrzi érvényét (bennfoglaltan feltételezve az előírás esztétikai hatását és retorikai olvashatóságát, a változás létrejöttét és észlelésének egyidejű lehetetlenségét), úgy a vers kinyilatkoztatása Celan lírájában is számot vet bármely abszolút igazságigény önmagától elkülönböző – ironikus – létmódjával. Az 1967-ben megjelent *Atemwende* (Lélegzetforduló) című verseskötetben a szerzői ars poetica összegzését ígérő, közérthetőnek¹⁰ látszó vers, az *Ein Dröhnen* (Megzendül az ég) – amely feltételezhetően Nietzsche metaforaelméletét parafrázálja – a visszahúzó értelem celani poétikájának harsány tagadásával, a végső értelem megjelenésének parodisztikus túlrájolásával érvényteleníti saját kinyilatkoztató pátoszáát. A köznyelvi metaforák felhőjén diadalmasan áttörő, mezítelen és „antimetaforikus” igazság meghirdetésének jelenete egyszerre idézi tagolásával különféle hatásvadász szónoklatok súlykölő hanghordozását és uralkodói bevonulások (egyebek mellett az apokaliptikus, Isten végérvényes uralmának kezdetét jelző trónralépes) archaikus ünnepélyességét:

MEGZENDŰL az ég:
az igazság maga
lépett
az emberek
közé,
metaforafergetegbe.
(Lator László ford.)¹¹

2.

Celan iróniája ellentétébe fordítja át a színre vitt, teljhatalommal színre lépő tekintély megfellebbezhetetlenségét („az igazság maga”), és ezzel a költészetére adott lehetséges válaszok feszültségét is allegorizálja. A végső értelem hipotézise és a meghaladhatatlan ironia közti polemikus viszony modernség utáni történetének talán legismertebb eseménye az a beszélgetés, amelyet Gadamer és Derrida évtizedeken át – pontosabban: az évtizedeket jeles momentumaival és hosszas megszakítottágával átívelően – folytatott a megértésről és Celan verseinek olvasásáról. A német és a francia filozófus nézetkülönbsége azonban nem írható le sem a végső értelem megragadásának szándéka és a szövegek széthangzó hatásainak észlelése közti ellentét, sem pedig, tovább egyszerűsítve, hermeneutika és dekonstrukció kiengesztelhetetlenségével. Sőt, alighanem a reménytelennek tűnő egységesség utópisztikus eshetőségét is kezdetűl magában rejtette. A szövegértelem időbeli kibomlásába vetett gadameri bizalom és az értelemmegragadás ambíciójának derridai kritikája közt folyó perben kimondva-kimondatlanul mindvégig közös alapzatként volt jelen az értelmezés etikai tétje, amely kívül esik a szövegimmanens vizsgálódás illetékességi körén, holott előfeltevései között jelen van. Az etikai kérdés a nyelvi képződmény idegenségével való szembesülés poétikai és esztétikai dimenziójából kivezet a valóságérzékelés otthonossá vált szerkezetét megrendítő, legáltalánosabban értett idegen felé és – közvetve, de akár az előbbivel közvetlen összefüggésben is – átvezet a másik uralásának vagy (szakrális jelentést is hordozó) érinthetlenségének politikai következményekkel terhes kérdéskörébe.

Nem csoda, ha e vita utolsó, megbékült szakaszának végén, közvetlenül Gadamer halála után, Derrida búcsúztatójában újra hangsúlyossá válik a költészet hatásának megfontolása. Mi az a többlet, amely az irodalmi mű befogadásának eseményében éppúgy meghaladja a jelentés-tulajdonítás kognitív kizárólagosságában kísértő öncélúságot, mint a pillanatnyi affekciót vagy megrendülést? Az így felvetődő kérdés helyét Gadamer a következőképpen jelöli ki *Celan fenomenológiai és szemantikai megközelítése* című, előbb idézett írásában: „Persze amikor művészettel s főként költészettel foglalkozunk, csaknem mindig a tudományos vizsgálódás és a közvetlenül megértő reakció egyfajta közöttjével van dolgunk”.¹² Mondhatni, kettejük párbeszéde ebben a közöttben alakul. Dialógusról ugyanakkor csak megszorításokkal beszélhetünk, hiszen a két gondolkodó egymásra hivatkozó és egymást részben megkerülő hozzászólásainak egyik központi kérdése épp a beszélgetés lehetőségére vagy lehetetlenségére vonatkozott. Ismeretes, hogy pozícióik első érdemi összemérésének alkalma, legalábbis jelenségszinten, a párbeszéd kudarcát hozta, jóllehet a találkozást Derrida utólag, épp *unheimlich*, kísérteties és félresikerült voltában „szerencsés sorsszerűségnek” látja: „[k]udarca olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy eleven és provokatív nyomot hagyott maga után, amelynek végül nagyobb jövő jutott osztályrészül, mint egy összhanggal és egyetértéssel teli dialógusnak”.¹³ A nézetütköztetés, amely Gadamer és Derrida egymásnak is címzett megnyilatkozásaiban az 1980-as évektől kezdve koncentráltan megy végbe, a különbségekben meghúzódó kölcsönösségek, közelebből

pedig ezek változatlanul időszerű dilemmái miatt a többé-kevésbé ismert tézisek és érvek megismérlése árán is részletes értékelést érdemelne. Itt csak egy gyors időrendi áttekintésre vállalkozhatom.¹⁴

Gadamer „már a '60-as évek elején olvasta Derrida *Ousia és grammè* című munkáját, Derrida ellenben jóval később kezd Gadamert olvasni”.¹⁵ Talán nem mellékes, hogy az *Igazság és módszer*t csak 1967-ben fordítják franciára, rövidített változatban. Gadamer még ugyanebben az évben meghívja Derridát egy olaszországi párbeszédre alkalomra, amely azonban meghiúsul. Találkozójukra, amelynek témája a szöveg és a szövegértelmezés, végül 1981-ben kerül sor a párizsi Goethe Intézetben.¹⁶ Celannal mindketten Párizsban ismerkednek meg személyesen az 1960-as években – Derrida csak röviddel Celan halála előtt, jóllehet munkahelyük azonos: Celan német nyelvi lektor az École Normale Supérieure-ön, ahol Derrida filozófiát oktat. Gadamer *Wer bin Ich und wer bist Du* (Ki vagyok én és ki vagy te) címmel 1973-ban teszi közzé Celan *Atemkristall* (Lélegzetkristály) című versciklusához írt kommentárját¹⁷, s ezt további Celan-tanulmányok követik. Derrida 1984 októberében Seattle-ben *Schibboleth pour Paul Celan* (Sibboleth Paul Celannak) címmel tart Celan költészetéről előadást, amely franciául 1986-ban jelenik meg Párizsban.¹⁸ Jelen összefüggésben kiemelendő az a kis kötet, amely Derrida *A szakadatlan párbeszéd: két végtelen között, a vers* című, 2003. február 15-én a heidelbergi egyetem Gadamer-emlékülésén elhangzott előadását¹⁹ és az 1981-es párizsi találkozón előadott rövid viszontválaszát, valamint Gadamer *Atemkristall* (Lélegzetkristály)-magyarázatait és Martin Gessmann-nak a párbeszéd főbb eseményeit bemutató utószavát tartalmazza.²⁰

Az alábbiakban arra a gesztusra szeretnék rávilágítani, amely Gadamer és Derrida halála (2002 és 2004) között lezárja a két filozófus Celan lírájának evokációjában és invokációjában kiteljesedő beszélgetését. A „beszélgetés” vagy „párbeszéd” szó tehát – noha Derrida utoljára is kijelenti róla, hogy „bevallottan idegen marad” nyelvhasználatától, „mégpedig ezernyi jó vagy rossz okból”²¹ –, mégis alkalmasnak mutatkozik vagy idővel alkalmassá válik e sajátos nyelvi történés jelölésére, anélkül, hogy alkalmasságának eltérő megítélésében lényegi fordulat állna be; vagy épp azért, mert valódisága feltételének maga az egyet nem értés bizonyul. Ebben – a meghiúsult találkozások ellenére is meglévő közös erőfeszítésen túl – fontos szerephez jut az a különidejű együttgondolkodás (az íráskor műfaja szerint talán: analitikus meditáció), amely több szálon is kapcsolódik Paul Celan költészetelméleti felismeréseire és művészi praxisához, de két mozzanatában kifejezetten a teljes életmű sugallatára vagy propozíciójára felel.

3.

A Celan-versek közbejötté és a diskurzusba való bekapcsolódása teszi lehetővé, hogy Derrida kitarson az egyetértés esélyének – de már intenciójának is – a tagadása mellett, és ezzel egyidejűleg a párbeszéd szemben már Párizsban megfogalmazott ellenvetéseit is fenntartsa.²² Utóbbiak azon alapultak, hogy bár Gadamernél a jóakarot biztosítja általában a megértés és személyközi összefüggésben a kölcsönös megértés mint „folyamatosan kibontakozó viszony” (vagy „vonatkozás”, *Bezug*) esélyét, sem maga az akarat nem lehet feltétlen axióma vagy metafizikai alap, sem az akarat jóságára nincs szavatosság. Mi különbözteti meg ugyanis a jóakarot a hatalom akarásától? Nem számolja-e fel a jóakarot az értékes és az értéktelen különbségét, s legfőképpen nem mond-e ellent a megértés valódi feltételének? Ez a feltétel nem más, mint a megértendő uralására törő viszonyban beálló törés: maga a „törés [vagy szakadás] mint viszony” (*Bruch als*

Bezug), a megértés eseményszerű közvetlensége, amely az akarat erőfeszítésétől függetlenül áll elő, ha előáll.²³

Celan *Meridián* című nevezetes előadásának és egyben mélyreható líraesztétikai töprengésének ismert passzusa szerint „[a] vers – miféle körülmények között! – a befogadó versévé válik, a jelenség iránt – még mindig – fogékony ember versévé, aki kérdezi és megszólítja a jelenséget, így lesz a vers beszélgetés, gyakran kétségbeesett beszélgetés. // Csak e beszélgetés terében születik meg a megszólított. Ott kristályosodik ki az őt megszólító és megnevező én körül. Am ebbe a jelenváltságba a megszólított, aki a megnevezés által egyszerűsített második személyné is vált, magával hozza saját másságát.”²⁴ Nyilvánvalóan ez az egyik celani ösztönzés arra, hogy Gadamer halála után Derrida a „szüntelen dialógus”, az állandó megszakítottságával együtt is lényegében szakadatlan párbeszéd hatálya alá helyezze és ugyanezzel a címmel lássa el előadását, magát a dialógust pedig két végtelen – voltaképp két, egymás számára hozzáférhetetlen világ – között a vers médiumára bízva. A vers, amelyet Celan a palackposta metaforájával is jelöl, idegenségével, a feladója és címzettje közti végtelen távolság és közelség egyidejűségével nemcsak modelljévé, hanem alkalmává, alapzatává és beteljesítőjévé is válik a párbeszédnek. Az így megvalósuló közvetítés, lírai mediáció megérteti *A szakadatlan párbeszéd* szerzőjével Gadamer „belső párbeszéd” fogalmát, ám ekkor sem az egyetértés intenciója és akarása szerint, hanem a másként történő megértés eseménye következtében. A belső párbeszéd már nem az önmaga előfeltevését korrigáló olvasó dialógusként színre vitt monológja, nem is pusztán – utólagosságában – a gyászmunka képzeleti története, hanem minden párbeszéd legsajátabb színtere, mivel a valódi dialógus a másik távollétében és a vele való egyet nem értés folytonosságában is hordozza a másikat, annak idegenségével együtt, mint önmaga idegen részét, amely saját életidejét és általában az idő tapasztalatát is meghatározza.

Ehhez kapcsolódik szervesen Celan költészetének mondandója a vers különidejéről, amely együtt születik meg a verssel folytatott beszélgetéssel, és amely abban az egyszerű, minden olvasót érintő és végeredményben megválaszolhatatlan kérdésre is kínál lehetséges – noha csak végtelenül különböző módon aktualizálható – választ, hogy hogyan viszonyul az olvasás ideje az élet-időhöz, s például mennyi időt vagy milyen elidőzést igényel magának egy-egy rövid vers. Nyilvánvaló, hogy Celannál a lírai beszélgetés az emlékezet időbeliségébe ágyazódik. Derrida *Sibbolet Paul Celannak* című könyvében az emlékező vers ideje egyrészt az emlékezés oka és eredetét alkotó „dátuma” – szó szerint: adottsága –, mint idegen és végső jelentését tekintve azonosíthatatlan esemény, másrészt az emlékező vers mint az általa létesített és megszólított olvasói Te számára adott, tehát eredetével nem azonos, az egyszeri dátumot előreláthatatlanul megsokszorozó saját „dátum”, s harmadrészt az általa megnyitott létlehetőség ugyancsak hozzáférhetetlen, de várakozást keltő jövőhorizontja közé feszül ki. A költészet tapasztalatának ez a saját szerkezettel bíró különidejősége azonban nem szakad el a történelmi időtől. A másikkal folytatott belső dialógus mibenlétének megértése a versbe íródó tanúság megfajtatlan, idegennek megmaradó értelmét fogadja el a várakozás, tehát az értékkel felruházott életidő törekény alapjaként. Így válhat a költészet befogadása a sajátban hordozott idegennel való lezárhatatlan beszélgetés ismétlődve előálló kezdetévé, és egyben így utalhat vissza az egyszeri dátumra, amelyet Celannál a második világháborúban a zsidó nép ellen elkövetett nemzetiszocialista népiártás jelöl meg, de amely Derrida tágas interpretációja szerint elvben a legkülönfélébb múltbeli eseményekhez társít-

ható. A dátum a saját egzisztencia értelmének és a mindenkori másikkal fűződő viszonyának kérdését, tehát a felelet felelősségének az eredetét is magában rejt. Az emlékezeti idő sajátos szerkezetét az egyedi és személyhez kötött formáiban semmi mással nem helyettesíthető, ugyanakkor saját végső értelmét megvonó és épp ezáltal egyetemes érvényűvé váló lírai szöveg befogadásának olyan módozata hívja létre, amely eredendőbb, mint a szemantikai azonosítás, az egyértelmű jelentéstulajdonítás igekezete.

Gadamer mindenekelőtt a ráhallgatást tekintette a befogadás feltételének, kifejezetten szembehelyezkedve az olvasás dekonstrukciós elméletével: „[A]z önmagukban a néma jelek artikulációjukat és intonációjukat igénylik, hogy azt mondassák, amit mondani akarnak. Ne téveszsen meg bennünket, hogy *Grammatológiájában* Jacques Derrida az *écriture*-t a meghatározatlan sokértelműség modelljévé avatta”.²⁵ Másfelől, *A szép aktualitása* című Gadamer-tanulmány szerint, „[a] művészet időtapasztalatának lényege az, hogy megtanulunk időzni. Talán ez a számunkra kiszabott véges megfelelője annak, amit örökkévalóságnak neveznek.”²⁶ Ennek a mélyen személyes és egyben személytelen, az ént önmagából kiszólító, eksztatikus temporalitásnak az elgondolása és tapasztalata bizonyára a lineáris időből való kilépés és az egészen másnál való elidőzés misztikus hagyományában gyökerzik. Ugyanakkor az elidőző ráhallgatás nem a csendre, hanem a szöveg artikulációján és intonációján keresztül az összhangzat bizonyos formájára irányul. Gadamer egyenesen a vers „meloszáról” [dallammenetéről] beszél, amikor arra emlékeztet, hogy Celan kései *Atemkristall* ciklusának számos olvasója tanácstalanul fogadta „az igen rövidre fogott költeményeket és a kriptikushoz [elrejtőhöz] közelítő alkotásmódot. A korai verseskötetek meloszához szokott olvasók némelyike hiányolta e könyvecskéből a meloszt, amely a költői kijelentés egységét szóhoz juttatta.”²⁷ Talán nem elrugaskodott feltételezés, hogy a heidelbergi filozófus a vers melodikusságán túl – amely tehát az *Atemwende* (Lélegzetforduló) című kötet darabjait korántsem evidens módon jellemzi – valamiféle metamelodikus tapasztalatot nevez meg. Vagyis egy nem közvetlenül a vers nyelvében, hanem a vers beszédére hallgató inter-pretációban megszülető, akusztikailag nem azonosítható hangzásteljességre, az önmagát mondó értelem megszólalására céloz, lehetséges párhuzamban az Ágostontól kölcsönzött „belső szó”-val (*verbum interius*), amelynek oly lényeges szerepe van Gadamer filozófiai hermeneutikájában.

Gadamer emléke előtt tisztelgő előadásában Derrida az írás és az önmagától elkülönülő jelentés elméleti elsőbbségéhez ragaszkodva lép párbeszédre „a költemény egészen áthangzó melosz egységének”²⁸ tételével, amelyet ugyanakkor a cselekvés, a hallgató aktivitás egy elképzelhető módjára terjeszt ki: „Az eldöntetlenség szakadatlanul lélegezteti [*hált in Atem*], azaz lélegzetben és életben, ébren és éberségben tartja a figyelmet, készenlétben (...) arra, hogy minden más szót éles füllel, pontos ráhallgatással engedjen elérkezni a másik szónak és a másik szavának lélegzetében – ott is, ahol talán még érthetetlennek, nem hallhatóknak és lefordíthatatlannak tűnhet. A megszakítás [ti. a beszéd megszakítása] eldöntetlen: maga a *nemdöntés*.²⁹ A megszakítás a kérdésbe lehellő saját lélegzetét, amely nem bénítóan hat, hanem mozgásba hozza a kérdést. Mi több, a megszakítás végtelen mozgást szabadít fel.”³⁰ Az írás önfelszámoló jelentésével való szembenézés – talán idejének, időzésének is köszönhetően – egyúttal az értelmező párbeszéd megszakítottságában létesülő hallgatás is, amely viszont a nem megértett („a még érthetetlen, a nem hallható és lefordíthatatlan”), azaz *a szöveg idegenje* és általában *az idegen másik* vagy a

Vojnich Erzsébet: Kamionos

másik idegenje iránti felelősség cselekvő eldöntetlensége. Cselekvő, mivel tudatosan tartózkodik az értelem el- és kisajátításától. A ráhallgatást, amely Gadamernél a szöveg egészének befogadását előmozdító értelmezői magatartás, Derrida az értelem teljességét megtagadó írás továbbíródásának eseményeihez és a továbbíráshoz mint aktív elidőzéshez rendeli hozzá, elfogadva, hogy az írás beszédként is megnyilvánul. „A vers” ugyanis „képes rá, hogy magányának szívéből ő maga beszéljen – és önmagáról –, de mindig csak olvashatatlanságának közvetlen adottságán keresztül”.³¹

4.

Az írásban szövődő folyamatos párbeszéd közvetítője a költészet médiuma. Derrida ezért maga is Celanhoz fordulva felel Gadamer Celan-olvasatára. Búcsúztatójában a *Wer bin Ich und wer bist Du*-t olvassa újra, de – tapintatos mesterfogással – egy újabb vers, a *Grosse, glühende Wölbung* (Nagy, izzó boltozat) tükrében. Emez szintén a *Lélegzetforduló* című kötetben található, de nem az első, *Atemkristall* ciklusban, hanem az utolsóban. Versértelmezésének szerteágazó irányait itt nincs mód végigkövetni, csupán egyetlen verssorhoz fűzött kommentárját idézem röviden. Maga a vers így hangzik:

*GROSSE, GLÜHENDE WÖLBUNG
mit dem sich
hinaus- und hinweg-
wühlenden Schwarzgestirn-Schwarm:
der verkieselten Stirn eines Widders
brenn ich dies Bild ein, zwischen
die Hörner, darin,
im Gesang der Windungen, das
Mark der geronnenen
Herzmeere schwillt.
Wo-
gegen
rennt er nicht an?
Die Welt ist fort, ich muß dich tragen*

Az utolsó, a verset megszakítva lezáró sorhoz közelítve (amely hevenyészett és körülíró fordításban így szól: „A világ távol [tovatűnt, elmúlt, eltávozott], hordanom [hordoznom] kell téged” vagy „meg kell, hogy tartsalak”). Derrida, aki interpretációjának dramaturgiája szerint újabb és újabb nekirugaszkodással fut neki a szövegnek, mintegy kilátástalan küzdelmet folytat vele, a lehetséges jelentéseket úgy bontja ki, mint Celannak a versbe egészen a láthatatlanságig beíródó, benne eltűnő, mégis ki-

mondottan a beszélgetés lényegének megértéséhez adott *ajándékát*. A vers nem konkretizálja a világ fogalmát (azt, hogy milyen világról, kinek vagy kiknek a világaról beszél, s miféle – világ utáni? – időben szólal meg; ugyanígy természetesen azt sem írja körül, hogy ki az én, akinek hordoznia kell, és ki a te, akit hordoznia kell). Am bizonyos tekintetben kézzelfoghatóvá teszi Rilke parancsolatát: Változtasd meg élted! („Du mußt dein Leben ändern”, vö.: „Ich muß dich tragen”), amely a másik viselésének, hordozásának, magában hordásának parancsává testesül és ily módon a másikhoz fűződő viszony kérdésére adott kötelező válasz kategorikus alakjelletvé kristályosodik: „hordoznom kell téged” („kell, hogy hordozzalak”) vagy „téged kell hordoznom”. Derrida így ír erről: „A világ távol van / tovatűnt: ez mint lényeges igazság mindenkor érvényes lehet, de egyetlen alkalommal is megtörténhet, egyedi módon, egy történetben (vagy történelemben; *in einer Geschichte*), és akkor ez a történet mint egy elbeszélés eseménye ruházható át és bízható rá valakire. A vers jelenideje (*Die Welt ist fort*) nem engedi meg, hogy döntünk e két hipotézis között.”³² Akár általános világvesztettségéről, a világ értelmének visszavonulásáról, akár az én és a te közös és személyes világának megszűntéről, vagy pusztán a Te – a másik ember mint teljes másik világ – eltűnésének történéseiről van szó, „[h]ordoznom kell a másikat és *téged* kell, hogy hordozzalak, a másikkal hordoznia kell engem (hiszen a *te* egyaránt jelölhet *engem* és a verset jegyző költőt, akihez a beszéd ugyancsak visszafordul), ugyanott, ahol a világ nincs már közöttünk vagy lábunk alatt, hogy közvetítő utakat biztosítson számunkra vagy alapokat szilárdítson meg. Egyedül vagyok a másikkal, egyedül egészen az övé és érte, egyedül értem és egészen a tiéd: világ nélkül.”³³

Szövege elején Derrida a ‚gondolkodni’ ige eredetét fejtegetve Celan *Brémai beszéde* kezdő mondatának Heideggerrel merített etimológiai alakzatára hivatkozik, amely szerint „a *Denken* és *Danken*, gondolkodni és megköszönni szavak eredete nyelvünkben egy és ugyanaz.”³⁴ Ő maga azonban a ‚gondolkodni’ és a ‚megvizsgálni’ igék francia megfelelőjének (*penser* et *examiner*) eredetéhez folyamodik. A *penser* ősi jelentése: dajkálni, ringatni, fontolgatni, mérlegelni, míg az *examiner* gyökere, az *examen* eredetileg ugyancsak a mérleg nyelvét jelöli. Derrida a gondolkodás ringató, dajkáló, fontolgotó, talán hintáztató stílusát követi, amikor a Celan-vers utolsó sorának ismételtetésével lehetséges jelentések egész sorát hívja elő, pontosabban: engedi felmerülni az eredetileg is rendkívül melodikus, rövid szekvenciából (*Die Welt ist fort, ich muß dich tragen*). Amely ezáltal egyszerre rejti el értelmét eluralkodó hangzásában, és válik újabb és újabb, ám nem valamely teljesebb értelem felé mutató, hanem mindenfajta hierarchiát elutasító értelemlehetőségek forrásává. Így a fontolgotó ismétlés egyidejűleg szolgáltat igazságot az összhangzatra kihegyezett hallás gadameri érzékének, de a meditatív befogadás hagyományának is, ugyanakkor kézzelfoghatóvá teszi az olvasás derridai fogalmában benne foglalt jelentésszóródás dekonstruktív történéseit. A gondolkodásra indító verssor hangzásában is megmarad hermetikus írásjelnek, és viszont: az ismétlésben való elidőzés a jel megszólalására való várakozásnak bizonyul, mivel „[e]z az önreferencialitás mindig a másik felé forduló igény marad, legyen szó a bennünk lévő megközelíthetetlen másiktól.”³⁵ Olvasás és hallgatás komplexitásában tehát maga a vers is hordozó és megtartó alannyá válik: az egyetlen és végső értelem távollétében ő hordozza és tartja meg befogadóit, az aposztroféval létrehívott megszólítottjait, és magát a párbeszédet, melyet a *tragen*, a ‚hordozni’ értelméről folytatnak.

Mielőtt Derrida a vers szoros olvasására térne, hosszan ismerteti Gadamer gondolatait Celan *Wege im Schatten-Gebräch* kezdetű verséről. Ez az értelmezés hívja fel fi-

gyelmét arra a Gadamer által megfogalmazott „hermeneutikai elvre”, hogy az interpretációt mindenkor „a hangsúlyos utolsó verssorral”³⁶ kell kezdeni.

WEGE IM SCHATTEN-GEBRÄCH
deiner Hand.
Aus der Vier-Finger-Furche
wühl ich mir den
versteinerten Segen.

Szabad fordításban:

ÁRNYÉK-BARÁZDÁK ÚTJAI
kezvedben.
Négy ujj kereszt-árkából
kotrom elő a
megkövült áldást.³⁷

Celan meggyőződéssel igyekezett kivonni a *vers mint kéz* képzetét a metafora hatálya alól: a két ‚kéz’, a testrész és materiális lenyomata, az írás közti viszony nem metaforikus – ezek sokkal inkább metonímiái egymásnak, hiszen közvetlenül is érintkeznek egymással. Az írás ebben a kapcsolódásban a kéz folytatása, aminek az idézett versben megjelenő kéz sem mond ellent: a vers megnevezetlen és láthatatlan megszólítottja saját figurális státusának meghatározatlanságában hagyja előkotorni, kiánsni, „túrni” (*wühle ich*) önként vagy tehetetlenül bezáruló vagy félig nyitva maradt kezének áldását, amely áldás talán még kiszabadítható a kézből, de lehetséges, hogy már végleg elhalt. Mindez éppúgy eldönthetetlen, mint az, hogy kié az áldó kéz. Az áldás mindenkor kikényszeríthetetlen adományának átfordulását az áldás küzdelmes (alkalmasint kétségbeesett) megszerzésének erőfeszítésébe Gadamer nem a bibliai architextus felől, nem Jákobnak az angyallal vívott harcára emlékezve olvassa, hanem „mint merész átcsapást az áldó kéztől ahhoz a kézhez, amelyben a *tenyérről* számára áldással és reménységgel teli üzenet van elrejtve”.³⁸ Vele szemben Derrida nem tétélezi fel semmiféle rejtett üzenet jelenlétét. Ehelyett a *versbeli áldást* a birtokviszony kettősségének kiaknázásával (a vers áldása – *das Segen des Gedichts* – egyaránt lehet *genitivus objectivus* és *genitivus subiectivus*³⁹) a versből, a versből, a *vers felől* érkező áldás képzetébe fordítja át. A vers „megkövült áldása” mint lehetetlenség és/vagy lehetőség, mint felfüggesztett vagy tevékeny performatívum teszi indokoltá a következő megállapítást: „Mindig lehetséges azt mondani, hogy a költemény *önmagáról* beszél, az írás, az aláírás és az olvasás szinteréről (vagy jelenetéről: *szcé-nájáról*), amelyet megnyit. Ez a tükörszerű és autotelikus reflexió” azonban „nem zárul önmagára; egyidejűleg és visszavonhatatlanul a másikkal adott áldás marad: odanyújtott kéz, mely *egyszerre nyitott és zárt*.”⁴⁰

Derrida Gadamerrel folytatott beszélgetése itt vélhetően ahhoz a pillanathoz érkezik el, amikor az olvasás értelmének ismétlődő kérdésére, a sok irányból nekifutó interpretáció eredményeképpen, Celan verse a betű szerinti jelentés megerősítésével felel. Ezt a négy ujj ‚kereszt-árka”, a tenyeret átszelő barázdá és az ujjak grammatikai és grafikus leképeződése is jelzi: az első versszak, valamint a második versszak első két sora. Az ötödik – a verskéz „hüvelykujja” –, amely nélkülözhetetlen az áldó kéz teljes látványához, ebben a képi-strófikus rekonstrukcióban maga a „megkövült áldást” tartalmazó sor, a kinyíló és/vagy lezáruló tenyér életadó vagy élettelen potencialitásának, elhalt vagy eleven adományának jelölője. A kéz tulajdonosának körvonalazatlansága ezért nemcsak egy (valaha élő) szó szubjektumát és egyszeri vagy képzelt elhangzásának „dátumát” hagyja homályban

– ami, t.i. a homályosság, sokatmondó is egyben, hiszen referenciálisan, az áldó vagy áldását megtagadó vers mögött akár egy kései Jákob, az Istennel és Isten hiányával küzdő ember, de akár egy szerelem történetét is felismerhetővé teszi –, hanem a tovatűnt „világ” jelentésének meghatározatlansága folytán az egymásra utalt kezek közös világának végérvényessé vált *reménytelenségét* sem zárja ki e felismerés elgondolható konklúziói közül. Ha tehát a „megkövült áldás” nem törhető fel és nem ásható ki többé, akkor mi más értelmet kaphat az iránytalan vára-kozás a *vers* – az ekként jelentéseinek bizonytalanságába

záruló vers – megnyílására, mint azt, hogy a beszélgetés a végső jelentés adományának (jelen)léte nélkül sem szakad meg? Nem irányulhat-e iránytalanságában maga az olvasás mint szakadatlan dialógus és várakozás annak beigazolódására, hogy kitartása – esetleg épp az idő *nem várt* esélyei között, hasonlóan a Derrida-féle „lehetetlen lehetőség” egyéb dimenzióihoz – az „áldatlan áldás”, az érzékelhetetlenségében is megtörténő eljövétel távlatát, vagyis az értelmezés létezés (most még megfejtethetlen tartalmú) ígérését is hordozza vagy megtartja?

Die Welt ist fort, ich muß dich tragen.

- 1 Vö. David Carroll: *Paraesthetics: Foucault, Lyotard, Derrida*. New York and London, Methuen, 1987, 3 skk.
- 2 Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer*. Budapest, Osiris, 2013 (ford. Bonyhai Gábor), 131.
- 3 Uo., 347.
- 4 Hans-Georg Gadamer: Phänomenologischer und semantischer Zugang zu Celan? In uő: *Ästhetik und Poetik II. Hermeneutik im Vollzug* (GW 9), Tübingen, Mohr, 1993, 461–469: 466.
- 5 Kiss Noémi: *Határhelyzetek. Paul Celan költészete és magyar recepciója*. Anonymus, Budapest, 2003, 75.
- 6 Uo., 74.
- 7 Uo., 73.
- 8 Uo., 75.
- 9 Gadamer: *Igazság és módszer*, i. m., 131.
- 10 Arthur Häny: Paul Celans „Atemwende”. In Dietlind Meinecke (szerk.): *Über Paul Celan*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1970, 207–209: 207.
- 11 *Ein DRÖHNEN: es ist / die Wahrheit selbst / unter die Menschen / getreten, / mitten ins / Metapherngestöber*. (Lator László fordításának tagolását az eredetihez igazítottam. – M. M.)
- 12 Gadamer: Phänomenologischer..., i. m. (4. lj.), 466.
- 13 Jacques Derrida: Der ununterbrochene Dialog: zwischen zwei Unendlichkeiten, das Gedicht. In uő: – Hans-Georg Gadamer: *Der ununterbrochene Dialog*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 2004, 7–50: 9.
- 14 A rövid kronológiai ismertetés részben az alábbi összefoglalóra támaszkodik: Martin Gessmann: Nachwort. In: Derrida – Gadamer, i. m. (13. lj.), 97–110: 98–100.
- 15 Uo., 98.
- 16 Az itt elhangzó előadásokat l. Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Budapest, Cserépfalvi, 1991.
- 17 Hans-Georg Gadamer: *Wer bin Ich und wer bist Du. Kommentar zu Celans „Atemkristall”*. Frankfurt, Suhrkamp, 1973.
- 18 Jacques Derrida: *Schibboleth pour Paul Celan*. Paris, Galilée, 1986.
- 19 Lásd 13. lábjegyzet.
- 20 L. Derrida – Gadamer: *Der ununterbrochene...*, i. m. (13. lj.). Az egyes írások: Derrida: *Der ununterbrochene...*, das Gedicht, i. m. (uo.); uő: *Gute Wille zur Macht* (51–54); Gadamer: *Wer bin Ich...* (55–96, l. még 16. lj.); Gessmann, i. m. (v. ö. 14. lj.).
- 21 V. ö. Derrida: *Der ununterbrochene...*, das Gedicht, i. m., 8 (13. lj.).
- 22 Derrida: *Gute Wille...*, i. m. (18. lj.).
- 23 Uo., 51–54.
- 24 *Meridián*. Ford. Schein Gábor. URL: <http://www.litera.hu/hirek/bartok-imre-paul-celan-meridian-cimu-szovege-ele> (hozzáférés: 2016. október 22.).
- 25 Gadamer: Phänomenologischer..., i. m. (4. lj.), 462.
- 26 Hans-Georg Gadamer: Die Aktualität des Schönen. Kunst als Spiel, Symbol und Fest. In uő: *Ästhetik und Poetik I. Kunst als Aussage* (GW 8), Tübingen, Mohr, 1993, 94–142, 136.
- 27 Gadamer: Phänomenologischer..., i. m. (4. lj.), 466.
- 28 Uo., 469.
- 29 Kiemelés: M. M. Lefordíthatatlan szójáték: Derrida az *indécide*, a német fordítás az *unentscheidet* aktív igealakot használja. Derrida: *Der ununterbrochene...*, das Gedicht, i. m. (13. lj.), 23.
- 30 Uo.
- 31 Uo., 25.
- 32 Uo., 45.
- 33 Uo., 48.
- 34 V. ö. Paul Celan: Ansprache anlässlich der Entgegennahme des Literaturpreises der Freien Hansestadt Bremen (1958). In uő: *Gesammelte Werke*. Szerk. Beda Allemann – Stefan Reichert, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1986, 3/185–186: 185.
- 35 Derrida: *Der ununterbrochene...*, das Gedicht, i. m. (13. lj.), 25.
- 36 Uo., 19. és 82.
- 37 *Utak kezéd árnyék- / turjányában. // A négy-ujj barázdából / kitúrom / a megkövült áldást* (Lator László fordítása). A publikált magyar változat elidegenítő szóhasználatát nem felel meg Celan versszövegének.
- 38 V. ö. Ter 32,27: „Nem bocsátalak el, amíg meg nem áldasz engem.”
- 39 Idézi Derrida: *Der ununterbrochene...*, das Gedicht, i. m. (13. lj.), 20 [kiemelés: MM].
- 40 A versben benne rejlik áldás, illetve maga a vers – elvben bármely vers – mint áldás.

NÁDASDY ÁDÁM

Rágódni kell nyilván

A jóvátehetlent hajszolom
lépten-nyomon, fejtegetem, kívánom,
hogy jóvátehető legyen. De a sebhely,
az is az élet, a kéreg ne legyen sima.

A jóvátehetlent álmodom
újra meg újra, megmondom neki
az igazat, ezúttal őszinte leszek,
de most már persze tők érdektelen.

A jóvátehetetlen elkísér
túlra is, oda is, rágódni kell
nyilván majd odaát is, hogy mi volt az ára,
hogy ilyesmik tetején szörföltem akkor.

Vojnich Erzsébet: Két helyszínelő

GÉCZI JÁNOS

Allegóriák

A hűs tekintet

Meglehet, csupán a vacogás, ami szétszerel,
de ereje nincs annyi, hogy újból összerakjon.
Belül nevelkedik föl, kívülről láthatatlan,
rengeteg szinonimával megszólítható.

A halottként kiterített placc közepén
az oszloprend fókuszában emelvény szónokol
diktátorhangon és az üres, a nevéhez dicstelenül
ragaszkodó tér tele van tapssal, hallelujával.

Olykor a baljós mellékutcán térdel eléd
a rém, mutatja mennyire üres a mocskos tenyere.
Látszik,
nincs a szavaknak a szájában kiterjedése.

Valahonnan lelkiismeretesen figyel valaki,
de, hogy honnan és ki, azt nem tudni.
Akit megéget a tűz, tudja,
a láng centrumában a hideg van.

A bűvópatak

Maga se az, aki nem úgy tudja, hogy bűvópatak.
Akképp zuhog a sziklalapokon alá,
mint lépcsősen tördelt sorokon
a végső vesszor
kerek és sekély víztükréig
az enjambement,
hogyan eltűnjék hirtelen a mederalj közettorkában.
A föld alatt sem változtat irányt,
függőleges zuhan alá,
hurcolja magával a számos tekintetről levált
fekete, kék és barna cellofánfecnit,
melyekben a szemeken kívül benne maradt
a patakpartjáról a zöld fűsatírozás,
s megannyi könnyű limlom, felhő.
Ha megiramodik
hátrahagyja a sóvárgó szemek maradékát.
Ha elcsendesül a rohanásban,
még emlékszik azokra,
a hiányuk egy időre
ott lebeg a saját múltját elvesztő vízben.

Mígnem rátalál a barlangjára,
ahol dús sztalaktitek, látatógyek között kanyarogva
lassan fut tovább,
mígnem ráébred,
immár nem bűvópatak.
Nem tör a felszínre többé soha,
nem lesz az alföld az írólapja.
Hogy többé nem egyéb
a lebukott allegóriánál.

Az anekdotikus elbeszélésmód funkciói a *Termelési-regényben*

A *Termelési-regény* narratív poétikájára két, egymástól az általuk alkalmazott elbeszélésmód terén igen távol eső szerző, illetve a nevükkel jelzett elbeszélői hagyomány gyakorolta a legjelentősebb inspiráló hatást: James Joyce és Mikszáth Kálmán. A regény szövegében Joyce neve az egységes regényszöveget tudatosan kikezdő, a linearitást és a történetelvűséget elutasító, a nyelvi regiszterek kaval-kádja révén az irodalmiság emelkedett koncepcióját tudatosan romboló, az olvasói elvárásokat játékosan provokáló elbeszélésmód metonimiája.¹ Csupa olyan narratológiai eljárás kapcsolható hozzá, amelyet az Esterházy-recepció előszeretettel tárgyalt és értelmezett. A regény e kétségte-lenül lényeges elbeszélés-poétikai vonulatával szemben a kutatás alig szentelt figyelmet az anekdotikus hagyomány megidézésének. Ez a hiány annál is inkább meglepő, mivel az anekdotizmus emblematis alakja, Mikszáth Kálmán szereplőként is megjelenik a regényben, hosszas beszélgetést folytat a mesterrel, aki ennek során egy ízben „édes, öreg előfutárom”-nak nevezi.² Dialógusuk során a mester egyebek mellett Mikszáth írói magatartását és az írás erkölcsi felelősségét is szóba hozza. Azonban nemcsak a „jegyzetek” jelenítik meg Mikszáth alakját, hanem a „főszöveg” is megidézi írói életművét egy terjedelmes stílusimitáció révén, amely leginkább a *Tisztelt Ház!* címen összegyűjtött parlamenti karcolatokra játszik rá. A regény elbeszélésmódjának anekdotikus rétegét övező beszédes hallgatás minden bizonnyal arra az irodalomtörté- neti előítéletre vezethető vissza, amely az anekdotizmust korszerűtlen és végérvényesen érvénytelen narratív for- maként bélyegzi meg.³ Ez a korszerűnek aligha tekinthető arisztokratikus szemléletmód az anekdotizmus megidé- zését kizárólag ironikus kontextusba helyezve hajlandó érvényes narratív eljárásként elfogadni. Minden bizony- nyal ez a hazai irodalomtudományban szinte általánosnak mondható beállítódás jelölte ki a *Termelési-regény* Mik- száth-allúzióinak értelmezési horizontját.

A Mikszáth nevével fémjelzett anekdotizmus megidé- se ezzel az egyoldalúan negatív megközelítéssel szemben a regényben ambivalensnek mutatkozik. A fenntartások nélküli azonosulás elmaradása azonban korántsem érte- kelhető teljes elutasításként, ahogy az ironia sem értelme- zendő szükségszerűen végtelen, abszolút negativitásként. Ha ezt a Mikszáth prózájához fűződő összetett viszonyt közelebből szemügyre vesszük, azt tapasztalhatjuk, hogy annak negatív vonatkozásai elsősorban az írói magatar- tás etikájának kérdéséhez kapcsolódnak, azaz nem eszté- tikai, hanem erkölcsi természetűek. Nem az anekdotikus elbeszélésmód poétikája válik kritika tárgyává, hanem Mikszáthnak, illetve a Mikszáth-életműnek a hatalomhoz fűződő viszonya. Ezen a ponton a regény ahhoz a gyak- ran hangoztatott bírálathoz közeli álláspontot foglal el, melynek értelmében a 19. századi magyar anekdotizmust egyfajta elvtelen kompromisszumkészség jellemezte, sokat emlegetett derűje pedig valójában nem más, mint a problémák szőnyeg alá sóprése. A mester egy ízben igen kellemetlen kérdést intéz Mikszáthhoz: „Mondd, Kálmán bácsi, te önként vállalkoztál bizonyos feladatokra vagy a miniszterelnöki sajtóiroda főnöke, Bercsik Árpád szólított fel?”⁴ Majd az önkéntességet hangsúlyozó válasz ismerete- ben levonja a konzekvenciát: „Nagy mameluk vagy te öreg.” Ezt követően az írásmód megalkuvó jellegét hozza szóba: „egy kicsikét leszámoltatok, egy kicsikét szembe- néztetek”⁵. A „főszövegbeli” stílusimitáció pedig a kedé-

lyes derű mesterkélt volta és felszínessége fölött ironizál,⁶ amelyet a Mikszáth anekdoták egyik jellegzetes alakjá- nak, Beöthy Aldzsinak felidézésével kapcsol össze, ami arra utal, hogy a korszak anekdotizmusának kedélyessé- gét a regény maga is elutasítja.

Mindebből azonban elhamarkodott lenne azt a kö- vetkeztetést levonni, hogy a *Termelési-regény* az anek- dotizmus műfaji jellegzetességének tekintené ezt a szem- léletmódot. Ez azért sem valószínű, mivel a kötet elbeszél- lésmódja az anekdotikus narráció számos eljárásával él. A „jegyzetek” szövegének jelentős részét anekdoták⁷ és humoros életképek⁸ teszik ki. Gyakoriatk az előbeszédet idéző, az irodalom nyelvének emelkedettségére vonatkozó elképzeléseket elutasító nyelvi fordulatok. A narrátor magatartását jól érzékelhető elbeszélőkedv jellemzi, s szinte a szöveg egésze felfogható kitérők sorozataként. A humor⁹ és a poénra hangolt előadásmód ugyancsak az anekdotikus elbeszélésmóddhoz kapcsolja a regény nar- rációját. A *Termelési-regény* tehát egyáltalán nem állítja be érvénytelen műfaji hagyományként az anekdotizmust, amelynek megidézése éppen azért nem értelmezhető a teljes tagadás ironikus gesztusaként. Esterházy könyve az anekdotikus elbeszélésmód egyik változatának bizonyos vonásait kritizálva az anekdotizmus egy új formáját hozza létre. Ennek az újraértelmezett változatnak egyik jellege- zettsége a hatalommal való kollaborálás heroikus gesztu- sokat mellőző elutasítása, amely azonban legalább olyan következetes, amennyire pátoz nélküli. A „főszöveg” tulajdonképpen a szocializmus társadalmi berendezkedé- sét, „munkamorálját” és diktatórikus hatalomgyakorlását kifigurázó társadalmi szatíra. Az új típusú anekdotizmus másik jellemző vonása a felszínes kedélyesség elmélyí- tése, ez az anekdotikus beszédmód — ahogy a mester fogalmaz — kedélyes, „de a gemütlichnek van valami filozófiai stichje”.¹⁰ A szöveg egyik legjelentősebb tel- jesítménye éppen annak a derűnek az érvényre juttatása, amely mentes a naivitástól, a szüklátókörségtől és a hamis, idealizált idilltől.

Milyen funkciókat kap a regényben az anekdotikus elbeszélésmód? Egyrészt szerephez jut az olyan poétikai sajátosságok megvalósításában, mint az egységes regény- szöveg dekomponálása, illetve az irodalom emelkedett, komolykodik felfogásának lerombolása. Az anekdotikus prózahagyomány sajátossága az egységes cselekmény fel- bontása, a kitérők nyomán megvalósuló fragmentáltság. Oralitást imitáló karaktere az anekdotikus előadásmódot az írás és a szóbeliség köztes terébe helyezi, ezért az anek- dotikus elbeszélés gyakran értelmezve önmagát az intéz- ményesült irodalomon kívüli, illetve annak peremén elhe- lyezkedő jelenségként. Ezt a kívülálló pozíciót a magyar anekdotikus próza olyan klasszikussá vált darabjai, mint Cholnoky Viktor *Trivulzio kalandjai*, illetve Kosztolányi Dezső *Esti Kornél* című novella-ciklusa vagy Tersánszky bizonyos regényei reflektált módon veszik fel. A *Termelési-regény* a szocialista realizmus elvárásrendszerét helye- zi hatályon kívül az anekdotikus oralitás irodalmi nyelv alatti regisztereinek bevonásával, amely fittyet hány az elvárt komolyságra, melyben a tekintélyelvűség megnyi- latkozását látja. Az egységes regénystruktúra megbontása és a nyelvi regiszterekkel folytatott játék terén a *Termelési-regény* az anekdotikus elbeszélői hagyományt a Joyce által inspirált narratív poétikához hasonló módon hasz- nálja fel. Bár ezen a téren az anekdotizmus nem él olyan

Vojnich Erzsébet: Két fotós szalaggal

radikális és látványos megoldásokkal, mint az ír szerző prózája, mégis láthatóvá válik, hogy a két elbeszélői hagyománynak vannak hasonló vonásai. Joyce és Mikszáth elbeszélésmódjának együttes megidézése tehát korántsem narratológiai képtelenség.

Az irodalom komolykodóan emelkedett felfogása mellett Esterházy regénye a szerző mítoszát is kikezdi. Ezen a téren nyilván az Eckermann emlékezéseire történő parodisztikus rájátszásoknak jut a legfontosabb szerep. A nagy ember iránti áhítatos csodálat befogadói pozícióját elsősorban az hitelteleníti, hogy a „jegyzetek” narrátora, E. számos tekintetben avatatlan elbeszélőnek mutatkozik. Értékrendje, elvárásrendszere gyakran kerül szembe a mester nyilatkozataival, illetve beékelte elbeszéléseivel, s nem utolsó sorban azzal a poétikával, amelyet a *Termelési-regény* egésze megvalósít. A nagy ember iránt megnyilvánuló tekintélyelvű (akár szervilisnek is nevezhető) áhítattal szemben a komikus családi életképek és anekdoták az emberléptékű szerzőkép megalapozását szolgálják. Ez az anekdotikus struktúra valóban nem a „nagy ember papucsban”¹¹ perspektívát képviseli, de nem azért, mert elutasítja a „nagy ember” magánélete iránti érdeklődést, hanem mert a regény érvényteleníti a „nagy író” iránt megnyilvánuló hódolat befogadói magatartását.

E. elbeszélői avatatlansága fölött a regény szövege gyakran azzal ironizál, hogy E. maga sem tudja, egy-egy lapos kijelentése egy másik jelentésszinten mennyire helytállóan és tartalmasnak bizonyul. Az egyik jellemző szöveghelyen, amikor E. tulajdonképpen nincs tudatában annak, hogy mit is jelent az, amit írt, ez olvasható: „Voilà un homme!» – kiáltott fel a nyár derekán annak a klubnak az Elnöke, hol a mester próbát tett, miután elhagyta a mester a termet; íme, egy ember: és ebben van a legfontosabb, amit Esterházyról mondani lehet! Olyan, mint egy ember.”¹² A mondat első látásra teljességgel semmitmondó, hiszen triviális tényről fogalmaz meg. A regény egészének kontextusában azonban illeszkedik a nagy író

iránti hódolatnak, mint olvasói viszonyulásnak a határozott elutasításához. A szerző és az olvasó közötti kapcsolat a regény felfogása szerint nem hierarchikus természetű, a szerző nem igyekszik tekintélyé válni. A szöveg nem igazságot nyilatkoztat ki, hanem dialógust kezdeményez, az olvasónak nem a tanítvány, hanem a beszélgetőtárs szerepét kínálja fel.¹³ Ez a demokratikus szerző-olvasó, illetve mű-befogadó viszony nyilvánvalóan ellentétben áll a szövegben megjelenített társadalmi viszonyokkal és a szocializmus korának tekintélyelvű mentalitásával.

A könyv által felvetett másik irodaloméleti problémakört, élettörténet és mű, illetve valóság és fikció viszonyát ugyancsak egy irodalmi alkotás megidézése állítja a legmarkánsabban az olvasó elé. A *Dichtung und Wahrheit* azonban nem a rá vonatkoztatott poétikai imitációnak, hanem címének köszönhetően nyer ilyen jelentőséget, s persze nem utolsó sorban annak a Kosztolányinál is megjelenő közkeletű nézetnek köszönhetően, hogy az író élete általában alkotói pályájával azonos. Goethe – Kosztolányi értelmezésében – azonban ebben a tekintetben is kivétel, mivel nagyszabású életműve megalkotása mellett nagyszabású életet is magáénak tudhatott.¹⁴ A *Termelési-regény* a maga válaszat a valóság és a fikció viszonyát firtató kérdésre az autofikció széles körű alkalmazásával adja meg.¹⁵ A szöveg többségét olyan, a szerző magánéletét színre vevő jelenetek teszik ki, melyek esetében az olvasó nem tudja eldönteni, meddig tart az életrajzilag hiteles történés és hol kezdődik a fikció. A regény nyilvánvaló ambíciója, hogy ennek a határnak a keresését eleve értelmetlen igyekezetként, téves olvasási stratégiaként állítsa be.¹⁶ A mester minden művészet elemi követelményének tekinti a megalkotottságot, a kitaláltságot, miközben a mű referencialitását sem tagadja meg. A biográfiailag hiteles és a kitalált, a valóság és a fikció határai az anekdotában is összemosódnak. Jóllehet, az anekdota egyik sajátossága a fakticitás,¹⁷ ami a személy nevének, illetve az esemény körülményeinek meghatározásában mutatkozik meg, a poénnal szemben nem érvényesül

a valóságosság elvárása. A poén olyan humoros, szellemes csattanó, amelynek valóságátartalma tulajdonképpen nem játszik szerepet: vagy úgy történt a dolog vagy nem, a lényeg a szerkezeti funkció betöltése. Ez a kétes hitelesség az anekdota szó köznapi használatában is megmutatkozik. Az anekdotában tehát az autofikcióhoz hasonlóan összefonódik egymással fiktivitás és fikció.

A *Termelési-regényben* az anekdotikus elbeszélés mód egy olyan funkcióval is rendelkezik, amely talán az eddig említetteknél is nagyobb hangsúlyt kap. Az anekdotizmus egyik jellemző sajátossága a hivatalossal szemben a személyes, a közéletivel szemben a magánéleti szféra érvényre juttatása. Ennek a privát perspektívának két alapvető változatát szokás megkülönböztetni: az egyik az afirmatív, a fennállót megerősítő, a másik egyfajta alulnézeti vagy kritikai nézőpont. Abban az esetben, ha például egy uralkodó vagy egy politikai hatalmasság magánéletét a „nagy ember papucsban” perspektívából közelíti meg az anekdota, a fennálló viszonyokat elfogadó, tekintélyelvű privát perspektívát juttatja érvényre. Ha az anekdota a nagy események háttérében neveltséges emberi gyengeségeket sejtet, akkor egyfajta ellentörténelemként funkcionál, amely a hivatalos történetírással szemben a rejtett, titkos vagy neveltséges mozgatórugókat leplezi le. Utóbbira a modern irodalom történetéből a legszemléletesebb példát talán a *Svejk* szolgáltatja, amely a háború hivatalos értelmezését a kisember szarkasztikus látásmódját érvényesítve írja felül.

A *Termelési-regényben* a privát és a hivatalos szembeállítás nem képp eltérő módon valósul meg, de az értékhangsúlyok kijelölése hasonló: a hivatalos-intézményes rendre negatív színben tűnik fel, míg a magánéleti-személyes pozitív értékeket hordoz, ¹⁸ jóllehet elkerüli az eszményítő megjelenítés csapdáját. Az intézményes, hivatalos szférát a szabadságjogok nem látványos, de határozott korlátozása jellemzi. A hatalom nem veszi komolyan az általa hangoztatott eszményeket, a társadalmi viszonyokat a vezető elvtársak infantilis cinizmusa és az alattvalók szervilizmusa határozza meg, egyfajta összekacsintó hazudozás járja át az élet nyilvános színtereit. E formális és üres világgal szemben a magánélet tartalmasnak mutatkozik, olyan közegnek, amely módot ad az élet érdemi megélésére, amely lehetőséget kínál a szolid derűre. A magánéletnek ez a felfogása nem azonos azzal a megalukvó mentalitással, melyet a regény korszakokon átívelő nemzeti sajátosságnak tekint:

„Ne kerteljünk: ösztönszerű vonzódás fűzi a magyart Tisza Kálmánhoz, még akkor is, mikor azt hiszi róla, hogy földatja az elveit, megszegte adott ígéretét, s kiegyezése Ausztriával érzékeny csapás az ország anyagi jólétére. Szidja, tán gyűlöli is, és mégis – ragaszkodik hozzá.

Ragaszkodik hozzá. És a nemzet inkább megmarad közhölyös visszavonultságában; tartózkodik a politikai élet mozgalmába magát belésodorni, hallgat, csak otthon, övéi körében vagy a kaszinóban szórja szidalmait a kormányelnökre és pártjára.”¹⁹

A „főszövegből” idézett szakasz a hatalomhoz, az erős vezetőhöz vonzó szervilizmus és a magánélet közegében elhangzó zsörtölődő kritizálás kettősségeként írja le a nyilvános és a magánélet egymást kiegészítő funkcióit. Ezt a magatartásmódot az elbeszélés történelmi korszakokon átnyúló jelenségnek tekinti, amit egyértelműen jelez, hogy a „főszövegben” olvasható dualizmus kori parlamenti beszéd egy idő után szinte észrevétlenül Rákosi Mátyás szónoklataiba olvad át. Az idézett szakaszban a Tisza alakjához fűzött kommentárban bemutatott vezető-nemzet viszony erősen emlékeztet a Kádár-korszak szocialista paternalizmusára, ahogy az Ausztriához fűződő viszony jellemzése sem mentes a Szovjetunióra vonatkozó áthallásoktól. A nyilvános és a privát szféra szereposztása az általános mentalitás eseté-

ben az erőskező vezetővel való érzelmi azonosulás, illetve az ezt az azonosulást valójában meg nem tagadó zsörtölődés kettősségeként írható le. A „jegyzetek” cselekményének privát történéseiből hiányzik ez az önigazoló berzenkedés, ahogy a hatalommal való azonosulásnak sincs nyoma. A cenzurázott kéziratához kapcsolódó történések a mestert ugyan nem állítják be szabadsághősként, de mindenestre olyan személyiségnek láttatják, aki nem fogadja el egykönnyen a szabadság korlátozását. A könyvbéli privát szféra nem a morgoló, de valójában együttműködő mentalitás megnyilatkozásának a helye, hanem olyan világ, amely tudomásul veszi ugyan a külső környezet adottságait, de amely nem hasonul ehhez a milióhoz, amely megőrzi belső értékrendjét és saját normái szerint él.

Az anekdotikus hagyománynak a regényben az juttat a szocializmus, valamint az azt megelőző tekintélyelvű korszakok mentalitását elutasító funkciót, hogy a szöveg a komikum megjelenését a félelem végeként értelmezi. Az egyik részlet így beszéli el a félelmetes dédmamához fűződő gyermekkori érzelmek radikális átalakulását:

Mindig csak azt hallotta róla a mester, hogy milyen nagy úr. Sokáig azt hitte: a dédmama a király! [...] Kezet kellett csókolni neki furtonfurt. És ha meghallotta a mester által realizált kézcsókot, márpedig valami halk cuppanás mindenfajta csókhöz hozzáképzeltető, fölkapta hideg, csontos kézfejét, mintegy szájba csapta a mestert. „Nagyon félttem.” (Egyáltalán: a mester e korai időszakában a legváltozatosabb helyzetekben képes volt a félelemre! „Istenem.”) Egy ízben súlyos, mély nyári meleg ült meg a tájat. A tornác végében, az esővízes hordó mellett ült a dédmama a hintaszékben. [...] A mester ott ólalkodott, midőn az idős asszony ún. altesti hangot hallatott. Ez az időpont volt a félelem vége! Most már akár fel is repedhetett a kis mester rózsás szájacskája egy kézcsók után!²⁰

A regénybeli derű egyik összetevője ez a belső felszabadultság, amelyet a komikus perspektíva tesz lehetővé. A másik komponens az elsősorban a magánélet színterein (család, foci) megélhető otthonosság. A régi öltöző lebontásával a hivatalosságot megtestesítő gyár megzavarja a magánélet e körének működését. A romokat értetlenül szemlélő mester megjelenítése során említi meg E., hogy Esterházy nem látja át a gyár belső döntéshozó mechanizmusait, hatalmi játszmáit:

A mester tehát már csak a súlyos, mézes-zsíros gyümölcsöt konstatálhatta, a lomb ezernyi susogását, a levelek reszketőn tündökletes mozgását, a „nyári rezgést”, de ott a mélyben, hol ásványi sók, vizek komor lehetőségeiről esik szó, ott ő idegen. Ritka eset ez nála, ki oly otthonos e világban. Az előbbi dolog szemére is lett neki egy kései alkalommal hányva, igen depresszív hangulatba kergetvén a jeles embert. – Ahhoz, hogy valahol otthon legyünk, másutt idegennek kell lennünk. „Tetszetős.”²¹

A sokszor avatatlan elbeszélőnek mutatkozó E. otthonosságra vonatkozó kijelentésére a mester nem cáfol rá. A kiemelt szöveghelyen a mester világbeli otthonosságának konstatálását egy olyan eset jelzésszerű felemlítése követi, amikor (műveinek) ezt a vonását vélhetőleg valaki olyan vetette szemére, akinek véleménye korántsem volt érdektelen számára. Erre utal a megjegyzés által kiváltott hatás, a depresszív hangulat említése. (Az idézet eszünkbe juttathatja a *Javított kiadásnak* azt a szöveghelyét, amely az ontológiai derűre vonatkozó rosszálló megjegyzést Mészöly Miklósnak tulajdonítja.)²² A gondolatjel után következő aforizmaszerű megállapítás – amely a Tamási Áron *Abel* című trilógiájában olvasható szállóigévé vált mondat („Azért van a világ, hogy valahol otthon legyünk benne.”) ironikus kifordítása – az általános otthonosság

érzetét elvi képtelenségnek állítja be. Az idézőjelben olvasható minősítés („tetszetős”) a mester reakciója. Az otthonosság érzetét érintő kritikára ez a szó nem ad egyértelmű választ, ugyanakkor inkább a megjegyzés retorikai megalkotottságát, mint igazságtartalmát látszik méltányolni. A „tetszetős” minősítés egyébként önmagában is kétértelmű: az Akadémiai Értelmező Szótár a szó elsődleges jelentését így határozza meg: „Kellemes hatású, tetszést keltő.” A másodlagos jelentés azonban ezzel éppen ellentétes: „Kedvezőnek, előnyösnek látszó (de valójában nem az.)” Aligha tévedünk, ha úgy véljük: a mester az adott szöveghelyen legalábbis fenntartásokkal él az aforizmaszerű megállapítással szemben. Bár a fentiek alapján joggal vélelmezhető az ironikus viszonyulás,

nem dönthető el, milyen hatókörű, mértékű a negáció. Az otthonosság, az ontológiai derű regénybeli érvényessége esetében is annak a belátásához érkezünk, hogy egy-egy felmerülő kérdés értelmezésekor nem egy-egy konkrét szöveghely esik legnagyobb súllyal a latba, hanem a szöveg egészének elbeszélésmódja, szövegalkotási gyakorlata. A humor kiterjedt regénybeli alkalmazása, illetve a mester magánéletéből származó humoros autofiktív életképek és anekdoták gyakori szereplése alapján joggal feltételezhetjük, hogy a világbeli otthonosságot a regény a létező való lehetséges és érvényes viszonyulásként állítja be. A visszafogott, derűs életöröm a regény értelmezésében korántsem valamiféle bornírt naivitás, hanem olyan érték, amely akár az élet értelmeként is felfogható.

- 1 A regény több metanarratív szöveghelyén is feltűnnek a Joyce-ra vonatkozó utalások. Egy ízben E. a mester írásainak intertextuális karakteréről szólva említi meg a nevét: „Megkérdeztem, úgymond, tőle, olvasta-e, mit mondott Joyce úr? Joyce úr azt mondta, hogy 300 évnyi munkát ad a kritikusoknak... És hát ugye, ami azt illeti, a mester is ad. Mert hát az utalások, ollózások, ezek felderítése, s ez az egész hóbelevanc mint műfaj...” (Itt és a következőkben az alábbi kiadásra hivatkozom: Esterházy Péter, *Termelési-regény (kissregény)*, Budapest, Magvető Kiadó, 1979, 167.) Ugyancsak az írásmód szokatlan, szubverzív természetére reflektál az a részlet is, amelyben E. a kézirat visszautasító lektor szavait idézi fel: „»MERT AMIT CSINÁLSZ, ZSÁKUTCA, UGYANAZ AZ ÖNCÉLŰ ZSÁKUTCA, MINT AMIT A JOYCE, A SZENTKUTHY ÉS A GYULA, A HERNÁDI CSINÁL.« A mester elpirult, mert nem számított ekkora dicsőretekre. De aztán kiderült, hogy az szidás volt.” (Uo., 274.) A regény egyik legtöbbször idézett szöveghelye — ahol a mester az igazság megragadhatatlan voltát és a szövegek ebből fakadó szükségzerű változat-jellegét hangsúlyozza — Joyce inspiráló példáját keresztnevének említése és egy szójáték segítségével idézi fel: „Ez persze nyilvánvaló volt mindig — ha volt kis esze valakinek —, az hogy mindentig verzióról lehet csupán szó, és ülhetnek az átkozott nyelvérvékemmel a szavak mellett, és vakra írhatom a szemem, mint tanult barátom, Jakab úr (ír), és cserélhetem egyik szót a másikkal, és az vagy jobb, vagy rosszabb, pontosabban nem jobb.” (Uo., 430.) A mester Joyce elbeszélésmódja iránti elragadtatottsága abban is megnyilvánul, hogy egy hatalmas Joyce-poszter beszerzését tervezi, amellyel beborítaná szobája falát. (444.)
- 2 Uo., 321.
- 3 Ennek a közelítésmódnak a legszembetűnőbb példája Balassa Péter kritikájában jelenik meg. A szöveg által játékba hozott műfajok sokféleségéről szólva Balassa részletes felsorolását adja a megidézett műfajoknak. Ezek között megemlíti az anekdotát is, de csak mint az ironia által érvénytelenített narratív formát: „A mese-elem elágazásaként föllelhetjük az ötvenes évekbeli legendákat századok óta anticipáló *à la hongroise* anticipáló, félálmos, amnéziás *anekdotát*: idézetekben, utalásokban, melyeknek ilyen voltuk az anekdota lényegét mutatja föl — a mesélgető, kvaterkázás agyat elhomályosító, lefegyverző funkcióját. A valódi történések, a korrupt kussolások és vereségek súlyát elhazudó anekdota »szép magyar« hagyománya az, ami hangsúlyosan könyörtelen leszámolóként szólal meg a regényben.” (Kiemelések az eredetiben.) Balassa Péter, *Vágyunk. Esterházy Péter: Termelési regény (kissregény)*, Jelenkor, 1980/2, 164.
- 4 Esterházy, *I. m.*, 306.
- 5 Uo., 311.
- 6 V. ö. Uo., 62.
- 7 Néhány vonatkozó szöveghely: Uo., 176, 179, 182, 187, 190, 196, 216, 240, 244, 245, 278, 373, 394.
- 8 Ismét néhány példa: Uo., 271, 277, 337-339, 344, 345, 347, 348, 351, 354, 356, 365, 391, 407, 413, 422.
- 9 A humor szerepére az egykorú kritika is felfigyelt. Radnóti Sándor látens vitát folytatva Szegedy-Maszák Mihálynak a *Mozgó Világban* közölt értelmezésével leszögezi, hogy a regényben „humoros, nem ironikus kétértelműség” jön létre. (Radnóti Sándor, „*Lősz vögösz?*”, *Híd*, 1980/12, 1474.) Kenyeres Zoltán a család színterén zajló események bemutatásában érzékeli a humoros szemlélet meghatározó jelenlétét: „A komikum itt a legszelidebb, és ahogy szűkül a családi kör, úgy enyhül a gúnyolódási hajlam. És fokozatosan szeretetteljes, kedves humorizálás váltja föl. (Kenyeres Zoltán, *Jelentés egy püspöklila könyvről*, Kortárs, 1980/4, 648.)
- 10 Esterházy, *I. m.*, 135.
- 11 Uo., 336.
- 12 Uo., 450.
- 13 Az olvasó társszerzővé avatását elsőként Szegedy-Maszák Mihály fogalmazta meg a regénnyel kapcsolatban. (Szegedy-Maszák Mihály, „*A regény, amint írja önmagát*”, Budapest, Tankönyvkiadó, 1980, 233.)
- 14 V. ö. Kosztolányi Dezső, *Esti Kornél*, szerk. Tóth-Czifra Júlia, Veres András, Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2011, 26.
- 15 Az élettörténet fikcionalására az egykorú kritika is felfigyelt. (V. ö. *Kis Pintér Imre*, „*Mire az élet?*”, *Új Írás*, 1979/9, 106.)
- 16 Hasonló következtetésre jutott Csányi Erzsébet is: „a fikció és nem fikció közötti határok megvonásának még a szándéka is hiteltelenedik.” (Csányi Erzsébet, *A regény öntudata*, Újvidék, Fórum — Uroboros, 1996, 121.)
- 17 Volker Weber, *Die Anekdote. Die andere Geschichte*, Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1993, 24.
- 18 Erre az oppozíciós viszonyra már Radnóti Sándor is rámutatott (Radnóti, *I. m.*, 1473–1474.)
- 19 Esterházy, *I. m.*, 75.
- 20 Uo., 241.
- 21 Uo., 360.
- 22 Esterházy Péter, *Javított kiadás*, Budapest, Magvető Kiadó, 2002, 14–15.

GYŐRI LÁSZLÓ
A teremtés előtt

Még nem tudja ontani,
amit ki akar mondani,
de belül már szénsavval, kicsi
kiejtetlen szavakkal van teli,
tele a pohár, csöppjei
készek már csordulni, ömleni.

Készek már idegszálai
szavakat hangba mártani,
ideggócai, sejtjei
ugrásra készek szítani,
lobbantani a parazsat.

Nőni kezd már az iszalag,
nyúlik már fölfele a hang,
mintha A volna, mintha É,
a beszéd eleje, kezdete,
dehogy habogás, vakogás,
neandervölgyi makogás,
a gügyögés, a gagyogás
teremtés előtti csobogás.

Láttam már ilyen patakot,
a hegyből éppen hogy kibukott,
még nem beszélt, a mondatot
csak akarta mondani, hogy
élek már, hogy itt vagyok.

Csörgedezik, zubog, csobog,
csiszolgatja a hangokat,
a hang már egyre gömbölyűbb,
egyre simábban hallani,
ahogy többet is összegyűjt,
s gördíti, gurítja, görgeti.

A felnőtt csak örli, képzeli,
hogy mindez értelem nélküli.

Egy tárgyra mutatok, mi ez,
nem mondja, mi, de már jelez,
még nem tudja kimondani,
de már jelzi, hogy tudja, mi,
azzal üzeni, hogy tudat
van már a koponyán belül,
és már ez is meg az is rávetül.

Van-e már benne akarat?
Van-e már benne öntudat,
van-e már benne gondolat,
kibogozható gombolyag?
Homály van benne, köd, homály,
de holnap már artikulál,
már ki fogja tudni mondani,
amit én nem tudtam mondani.

KAPECZ ZSUZSA

A csigák gyilkosa

A szarkák ideje volt. A kora esti órákban jöttek a legtöbben, és mindig párosan. Nyáron nem is látta őket, megbújtak a sűrű lomb között, csak az éles cserregés jelezte, hogy a kertben vannak. Amikor hideg lett, a kopár ágakon üldögéltek, fakó tolluk belesimult a szürkületbe. A következő évben már csapatostól érkeztek. Teljesen elüldözték a többi madarat. Elsőként a cinkéket verték ki a fészükéből, aztán a rigóknak kellett búcsút mondani, a házak közötti gyér fűben nem ugráltak már verebek, nem ültek a villanyvezetéken galambok, harkály sem kopácsolt soha a magasban. Varjakat láthattak olykor a lakók, télen a sirályok is köröztek a park szemetesládái felett, mégis a szarkák uralták az egész környéket. Dögölnétek meg mind, gondolta a takarító, amint a kerti úton ballagott.

Nem szívesen dolgozott a telepen, de nem adódott más munka. A domboldalon két sorban, egymással szemben sorakozó épületeket tartotta rendben. Mosta a lépcsőket, sepegte az udvart, összeszedte a szétdobált csikkeket és a törött gyerekjátékokat, pénteken kihúzta az összes kukát az utcára. Régebben locsolt is, de egy éjszaka ellopták az összes gumitömlőt a pincéből, és a lakók nem vettek újakat. Kiegett a fű, sárgultak a fenyők, a jerikói lonc fojtogatta a bokrokat.

Talán egy éve lehetett, hogy felfigyelt az öregemberre. Tudta, hogy a szélső házban lakik, a földszinten, vasrácsos ablakú, sötét odúban. Néha egy csillogó, nagy terepjáró parkolt a ház előtt, magas, jókötésű fiatalember pattant ki belőle, és ajándékokkal teletömött szatyrokkal sietett be a kapun. A lakók mondták, hogy az idősebb fiú külföldön él, jól megy a sora, és hébe-korba meglátogatja az apját. Mindig csak az öreget emlegették, pedig nem lakott egyedül, mert ő gondozta a fiatalabb fiát. A bélpoklos bolondot, ahogyan a telepen hívták. Ezt a kisebb fiút sosem látta a takarító, mert nappal nem mozdult ki a lakásból. Rebesgették, hogy esténként megsétáltatja az apja, de a legtöbben korán bezárkóztak, és nem törődtek azzal, mit csinál a szomszéd. Úgy általában se törődtek semmivel. A lépcsőházakat elcsúfította a felgyülemelő lom, csorba bútortól a koszos zsákokig, üres palackoktól a soha nem használt szerszámokig. Széthagytak mindent maguk körül a lakók. Ősszel lehordták a cserepes növényeket a pincébe, aztán megfeledeztek róluk. Rozsdás kerékpárok, gyereknek való tricikliket toltak a kukatároló mélyére, mindegyiken pókháló lógott, a kerekekre rászáradt a sár. Poros könyvek és újságok halmain kellett átbukdácsolni a tárolókhoz vezető folyosón. Csak azért sikerült távol tartani az egereket, mert bejártak a törött pinceablakokon a kóbor macskák, fagyos éjszakákon ott is aludtak. A sok hanyag lakó közül kitért az öregember a serénykedésével. Télen-nyáron egy ócska papucsban csoszogott, és foltozott szvettért húzott az ingére, de minden tiszta volt rajta, gondosan borotválkozott és időben nyíratta a haját. A kerítés mellett egy veteményest alakított ki, salátát és hagymát ültetett. Hajnalban kelt, körbejárta a kiskertet egy pléh-kannával, öntözött és gyomot irtott. A vén körtefát is locsolta, egyedül ő szedte a későn érő, barna pettyekkel csúfított termését, befőttnek jó lesz, mormogta félhangosan, amikor összefutott valakivel. Miután végzett a kerttel, nekiállt rendet rakni. Az ablakuk alatt mindig tele volt a fű a legfurcsább kacsokkal, amiket a bolond fiú kihajigált a rácson, s megesett, hogy utánuk dobta a kiürült kávé dobozt, a csészét vagy egy kiskanalat. Egyszer az öreg arra ért haza a boltból, hogy a házbeli gyerekek ugrálnak és visonganak az ablaknál, egymást lökdösik a pitypangos fűben fel-felcsillanó érmékért, s odébb rugdossák a széttört malacpersely cserepeit. Ekkoriban történt, hogy meghalt a középső épületben a legrégebbi lakó,

egy rigolyás özvegy, aki folyton lopással vádolta és feljelentéssel fenyegette a takarítót. Az asszony elhanyagolta magát, foszlott köntösében bolyongott a kertben, az utcára kített kukákban pedig egy partvisnyéllel kotort, annak reményében, hogy ehető élelmet talál. A szomszédokkal barátságatlanul viselkedett, minden szeretetét a kutyájának, egy csapzott pulinak tartogatta. Ez a kutya akkor árván maradt. Az özvegy halála napján a kertben vonított, a lakók idegesen hallgatták, mert egyikük sem akart a gazdája lenni. A takarító adott neki vizet és egy kevés sajtot, éjszakára bevitte a pincébe, kerített alá valami rossz párnát. A Dzsoni nevű kutya ezután napokig az utcán kóborolt, leült a buszmegállóknál, ahol egy-két jószívú utastól simogatást és néha pár falatot remélhetett. Lassan kialakult a rend, hogy az autósok is megálltak, és odavetettek egy másnapos szendvicset, maradék felvágottat a kéregetőknek. Azon a nyáron Dzsoni a környék kutyája lett, de jöttek a hűvös őszi napok, látszott, hogy a puli fázik, napokra eltűnt, és október elején úgy került elő, hogy az egyik hátsó lábára sántított. Végül az öregember magához vette, karácsony táján a pincéből felköltöztette a lakásba. Talán ez volt a kutya életének legboldogabb ideje. A bolond fiút felvidámította az új lakótárs, a puli izgatott ugatása a fiú artikulatlan, de örömtől sugárzó kiáltásaival keveredett. Tavasszal a kutya a kiskertnél vagy az újra erőre kapó körtefa tövében hevert. Ott volt akkor is, amikor beköltözött az özvegy üresen maradt lakásába az új lakó, egy harminc körüli, túsarkú cipőt és feszes ruhát viselő nő. Nem volt sok holmija. A lakást bútorozottan vette meg, így csak három nagy kartonládát és egy viseltes vulkánfibre bőröndöt pakolt a lépcső aljához a taxisofőr. A nő megrázta egyenes, szőke haját, amint észrevette a seprűvel közeledő takarítót. Felvinné ezeket az elsőre, kérdezte a férfit, de inkább felszólítás volt a hangjában, mint kérdés. Nem dolgom, felelte mogorván a férfi, és kiment az udvarra. Kifizetem, süvöltötte utána a nő, de a takarító meg sem fordult. Így ismerkedtek meg, és később sem lett szívélyesebb a viszonyuk. A nő eperszínű rúzsfolttal maszatos cigarettavégeket dobált a földre, magas sarkú cipőjével felverte a csendet, fényes lakk-táskájával pedig odébb lódította a barátkozni próbáló kutyát. Eredj innen, te vén hülye kutyája, förmedt a pulira a nő, és a takarító nem tudta, hogy az öregembernek vagy a pulinak címezték a megszólítást. Késő délután, amikor a szarkák megérkeztek, a kutya mindig felélénkült, s talán ezt az izgató futkosást megelégedte a nő, aki sosem mulasztotta el a szitkozódást. A gyerekekkel is sokat pörölt, mert azok, akár a szarkák, mindig párban jelentek meg a kertben. Visítózva ugráltak a garázsoknál, lyukas fazekat görgettek a kerti lépcsőn, kötélhintát bogoztak a körtefára. Az öregember, aki megszállottan locsolt a kertben, mérges lett, kiszabadította a fát, de másnap a letört ágat a fűben, az ablak alatt találta meg, az újra rátekerített kötélen meg is botlott. Ezzel a faággal kezdődött a háború. A lakók két pártra oszlottak, az egyik a gyerekeknek, a másik az öregnek adott igazat, a nő pedig felváltva lázított mindenkit, s arra hivatkozott, hogy a házirend sem a zajongást, sem az állattartást nem engedi. Így telt a nyár, örökös veszekedéssel. Dögölnétek meg mind, gondolta a takarító, amint esténként a kerti úton ballagott, és már nem csak a szarkákat utálta. A viszálykodás következtében egyre szaporodott a munkája. A gyerekek, hogy bosszantsák a lakókat, nem zárták az utcai és a kerti kapukat, aztán a pinceajtót és a tárolók dróthálós ajtaját nyitogatták. Teleszórták a garázsbejárat színes papírral, pillepalackokat dobáltak a bokrokra. Kihúzgálták a kiskertből a palántákat, leszedték az éretlen körtét, üvegszilánkok csillogtak a fűben. Amerre csak járt a takarító, mindenhol akadt valami dolga. Bosszankodott, de nem volt kedve a vitatkozáshoz,

inkább szó nélkül elvégezte a többletmunkát. De amikor az első agyonvert csigát meglátta, elvesztette a türelmét.

Előző este a szemetet gyűjtötte össze a pincében, amikor hallotta, hogy nyílik egy ajtó. Már besötétedett. Kinézett a lépcsőházba, s akkor végre megpillantotta a bolondot. Az öregember mögött jött, sétára indultak. Zömök, esetlen mozgású férfi volt. Lassan lépegetett, mint egy bábu. Nagy karéj kenyeret tartott a kezében, a zsebéből csokoládét húzott elő. Ne egyél olyan mohón, szólta rá az öreg, de a fia oda se figyelt, tömte magába az édességet. A takarító nem várta meg, hogy elmenjenek, a pince túloldalán kihúzta a kukákat az utcára. Amikor visszaért, a döglött csiga a küszöbnél volt, majdnem elcsúszott rajta. A követ is otthagyták, amivel agyonverték. Vajon az öreg tette, vagy inkább a bolond, töprengett a takarító, amíg felmosta a betonpadlót. Azon a héten vagy ötven agyonvert csigát talált a kertben, szanaszét a fűben, az úton és a lépcsőknél. A francba, gondolta, nincs ennyi csiga a világon, de ha van, akkor miért kell bántani őket... Megharagudott az öregre, azontúl kerülte, csak akkor állt szóba vele, ha nem volt más választása. Az öregember nem törődött senkivel, öntözte a kertjét és a körtefát, nappal a sánta kutyával, este a fiával sétált. A takarítót bosszantotta ez a nyugalom. Amikor észrevette, hogy az öreg nem kötötte be a szemeteszsákot, kirántotta a kukából, és a lábtörlőre hajította. Átgyalogolt a kiskerten, letaposta a salátaleveleket. Hanyagul mosta fel a lépcsőházban a követ, szórólapokat

gyűrt a postaládába. Hiába volt minden, az öregember nem vonta felelősségre, nem tett megjegyzést, egyszerűen levegőnek nézte. Aztán az öreg összeesett a kertkapuban, a mentő elvitte. Egy szeles októberi éjjel, egyedül, a kórházban halt meg, így mesélték a lakók, és azt is hozzátették, hogy a bolondnak most jó sora lesz, mert magához költözteti a bátyja. A lakást egyelőre lezárták, a rácsos ablak alatt többé nem volt a fűben limlom.

A takarító fellélegzett. Eljött a vakáció, a gyerekek nyaraltak, nyugalom volt ismét a telepen. Csak a kutya keserítette meg a lakók életét. Megint az utcára került, de aludni visszajárt a körtefához, éjjelenként bánatosan vonított. A kiskertet benőtte a gaz, a takarító ásót kerített, hogy rendbe tegye. A tárolóhoz vezető úton vette észre az újabb kivégzett csigákat. Ki lehet a gyilkosuk, töprengett, érthetetlen, hiszen az öreg meghalt, és a gyerekek sincsenek itthon... A szarkák ideje közelgett, mire megöntöztött mindent a kertben. A sáros locsolókannát mosta a csapnál, amikor a háta mögött ismerős kopogást hallott. Megfordult. A szélső épület sarkánál a szőke hajú nő guggolt. A délutáni csendben a takarító tisztán hallotta a páncélok roppanását. A nő eldobta a követ, felállt, gondosan lesimította a szoknyáját, és elkopogott a fehér lakkcipőjében. Később, amikor a szürkületben a takarító ki-görgette a pincéből a kukákat, újra felbukkant a tarka szoknyás nő. Madzagon vezette a sánta kutyát, egyenesen az utca végénél parkoló sintérautó felé.

Szűts Miklós: Tenger, kertmozi

TÁBOR ÁDÁM

E világ vérmező

*„Ez világ, mint egy kert;
Kit kőeső elvert,
Napról napra veszten vész...”
(Rimay János)*

E világ vérmező
amin fű éppen nő
tarolja tűz víz szélvész
fáin csak gyér levél
féreg rág alig él –
tavasz van-e avagy ősz?

Kezdet- vagy végidő?
égnap süt szép idő
szerelmesek rügyeznek –
vének vonszolódnak
népek haldokolnak:
annak higyjek vagy ennek?

E világra csak jő
gyerek: férfi és nő
milliószám teremnek –
s e földi terepen
emberek nemzetek
számlálatlan elesnek

E világ vérmező
élet- s halálnemző
elemek harcmezeje –
dönthetünk kik vagyunk:
aiónunk ős fajunk
vége vagy új eleje

Szűts Miklós: Boldog Skócia

Madarak

Régebben volt, hogy öt-hat fajta jött ilyenkor. Olyan márciusokban, amikor nagyon hideg volt. Most más. Most felmelegedés van. Most márciusban már csak egy hogyivnák volt. Cinegém. Meg hogyivnákok, gerlék. Ezek vannak most. Külön teszem gerléknek földre ételt, meg cinegének is külön. Ne tudjanak egymásét enni. De most már olyan igényesek ezek, mindig diót akarnak.

Direkt nem adok nekik diót, pedig van dióm. Vettem egy mit tudom, egy-két kiló fekete napraforgót nekik, de nem esznek. Más nem kell nekik, csak dió. Mert tudják, hogy van, és kívárlják, míg adok nekik. Mikor már sajnálom őket, mert nem esznek. Pedig pont most harmadik fajtát is vettem nekik, hogyivnákot, földimogyorót. Azt is vágok nekik, igen. Azt is adom nekik. De olyan igényesek, ez a harmadik fajta napraforgó sem kell nekik. Okosak. Tudják, hogy van valahol dió, és adok nekik egyszer csak, mikor majd megsajnálom őket. Igen.

Külön vannak most már, úgy rendezem, nem tudják már megenni egymásét, azért csináltam nekik külön helyet. Direkt úgy csináltam meg, átalakítottam az egészet, ne tudjanak gerlék odamenni. Hogyivnákok is jöttek egyébként, galambok, azok is, nagyon sok. Jöttek múltkor, aztán öt perc alatt egészet megették, mindent. Szegény hogyivnákknak, cinegének nem maradt semmi. De utána aztán odatettem neki diót, meg többinek is, ide is, oda, oda, ide, külön, ne tudjanak sehogy egymáshoz odaállni. Földre tettem, mindegyiknek külön magátét. Ez cinegéné, ez meg tiétek. Gerlék. Dió. Igen.

Két hete van, hogy látom, jön ám, repül oda a hogyivnákmadár, a gozsdafarkú kismadár. Mindig jön, az minden évben jön. Nem tudom, eszik vagy nem eszik, nem látom sose, de mindig odaszáll, így csinál, meg így a gozsdafarkával. Azt valahogy nem látom sose, eszik vagy nem eszik. Mikor jön, akkor nem eszik, de hát bemegek, aztán mikor kijövök, már nincs ott étel. Tettem neki külön hogyivnákot. Szezámot, direkt neki. Mondtam feleségemnek, te, képzeld el, jött megint a hogyivnák, a gozsdafarkú, megint itt van, igen. Mindig így csinál, meg így a farkával. Olyan gyönyörű madár. És akkor már háromféle étel volt, mert szezám is, meg még negyedik, másik kicsi fekete, nem mogyoró, mit tudom, keverem azokkal, mogyoró vagy nem mogyoró, nem számít. Összekeverem nekik, és leteszem nekik külön földre. És aztán vagy kell nekik, vagy nem kell.

Régebben az volt, hogy vettem ezt a hogyivnákot, csonti, vagy csontkuka, csontkukac lesz, vagy mit tudom, hogyivnák, csontkukac, igen. Ez kis bogár, amit horgászok használnak. Nem bogár, hanem lárva. Amit horgászok tesznek botra, és vele halat fogni próbálnak. Vettem én is madaraknak lárját, de aztán nem ettek belőle. Megnézték, odamentek, így, így, turkáltak bele, így, így, aztán nem. Megyek, mondom nekik, egyetek, legalább hús lesz nektek, legalább bogárka legyen nektek, hús, de nem.

Madarak szeretnek engem, mert tudják, hogy én hogy szeretem őket, azért mennek oda mindig, ahol vagyok. Keresnek, megismernek, minden évben jönnek, mert érzik, hogy szeretem őket. Tudják, igen. Én meg várom őket. Egész évben, mindig másikat, de ugyanazok is jönnek. Nemcsak ennyivalót csinállok nekik, hanem odút is, igen.

Van most egy, kettő, három, négy, öt. Öt odú van. Öt odút csináltam. Abban tudják nevelni kicsiket. Fészket raknak odúba. Nézem mindig, hogy megy. Olyan ügyesek. Kettőt most kiszedtem, mert veszélyes volt. Mert levágták utcában fákat, tetejét fáknak, mit tudom, miért,

mit csináltak velem, nagy kocsival jöttek, magassal, de hogy miért vágták le, senki nem tudja. Ők se. Feleségem megkérdezte tőlük, nincs válasz. Ők se tudják. Ez volt parancs. Talán veszélyes lehet magas fa, vagy mit tudom. De mire veszélyes? Két fészek leesett, mikor vágták fát, hiába mondtam nekik, vigyázzanak. Kis tojások széttörttek, igen. Felszedtem őket, felmentem a fára, visszatettem másik hogyivnákba, odúba. Ha az úgy jó. Nem tudom.

Szerencsére nem jött idén még a rossz madár. Néztam filmet múlt héten, vagy mit tudom, mikor, két hete, ott mutogatták, van rossz gondolatú madár, az jön, és meglátja, van három-négy tojás, kiveszi fészekből, megeszi, és helyére toj egyet. Hogyivnákmadár, kakukk. Az, kakukk. Tavaly volt kakukk. Úgy csinált, mint filmben, igen. Mikor jön gazdimadár, nem látja szegény, hogy ez a tojás nem övé, hanem ez kakukktojás, nem vesz észre semmit. Kismadár, nincs esze. Képzeld el, nem látja, pedig fióka nagyobb, mint anyuka. És akkor se veszi észre.

Dolgom volt egyszer magyar rendőrséggel madár miatt. Galamb miatt. A hogyivnák téren álltam, Blaha Lujza. Buszmegállóban. És galambok voltak. Jó sok, szürke, meg fekete-fehér. Volt egy nagyon agresszív, nem hagyta többieket enni. Fogtam magam, mit tudom, csak így dobantottam két nagyot. Hármat. És kiabáltam hármat. És galamb felrepült, mert elhessegettem. De többi is felrepült, megijedtek azok is, de aztán visszaszálltak. Agresszív galamb nem szállt vissza, úgy láttam. Nem tudom biztosan, mert amikor csináltam, látom, jön már a rendőr.

Kérdez. Miért csinálja ezt? En azért csinálom, mert egyikük hogyivnák, agresszív, nem hagyja többieket enni. Mondjam meg neki nevemet. Megmondom. Kezd telefonálni. Mondom, hova telefonál, miért? Csak telefonál. Beszél. Látom, büntetni akar.

Aztán nem lett semmi, biztos mondták neki telefonba, hogy nincs probléma velem. Semmi probléma nincs nevemmel. Gondolta rendőr, ez biztos agresszív ember, mit tudom, hat hónappal ezelőtt biztos valakit késelt, két hónappal ezelőtt biztos valakit boxolt. Pedig csak madarat hessegettem, mert agresszív galamb volt. Utána mondta, hagyjam a madarakat. Mondtam, én szeretem a madarakat.

Gondolkodtam sokat, miért szeretem őket. Egyik dolog, hogy tudom, miért szeretem őket. Mert gyerekkoromban testvérem nagyon rossz volt madarakhoz. Nagyon messze voltam gyerek, sok nagy országra innen. És mikor jöttem Magyarországra, és láttam itt madarakat, eszembe jutott ez. Igen. Ez az igazság.

Szeretem bátyámat, rendes ember lett végül, de azt mondom, mikor még gyerekek voltunk. Lőtte madarakat. Lőtte ezzel a hogyivnákval. Csúzlival. Csúzlizta őket. Volt olyan szép madár, még fészekben volt, és ő lelőtte. Madár feje elment. Sok volt ilyen, amit hogyivnákolt. Lelőtt. Gyönyörű madarak voltak, és mindig lőtte őket. Ez volt szórakozása. Engem vitt magával, mutatta, hogy lövi őket. Én sírtam, mikor csúzlizta. Nem törődött vele, csak lőtt, lőtt, lőtt. Volt sok, aminek fejét levitte. Nem tudom, miért csinálta. Aztán később már abbahagyta. Igen. Szegény madarak buták, mindig jöttek, ő mindig lőtte őket. Most már rendes ember, nem bánt állatokat. Kérdeztem, mondta. Van már három gyereke. Mondta volna, ha lövi őket. Már nem lövi. De én nem felejttem el.

Kelenföldön egy helyen találkozok mindig sok-sok madár. Észrevettem többször már. Van, hogy odamegyek nézni. Voltam most is ott, néztam, de jó, kéne hozni nekik kaját. Olyan ügyesek, összeszedik ám mindenhogy kaját,

ha van közelben. Mindet. Ha van. De sajnos nincs sok szegényeknek. Ezek hogyivnának, verebek. Háziveréb. Nem voltak itt sokáig, figyeltem mindig, mert kerestem, hosszú évek voltak, hogy nagy varjúk jöttek helyettük. Több varjú lett, és kevés veréb. Elfogytak verebek. Gondoltam, varjúk verebeket elkergették. Most megint van veréb, visszajöttek, nemcsak Kelenföldön, máshol is, csak nem sok helyen.

Direkt megkerestem helyeket, hol vannak, merre vannak, mert gondoltam, valami helyük kell lenni. Ha nincs nekik elég nagy rész, akkor nem tudnak szaporodni. Akkor nem jönnek. És aztán Örs vezér téren, orvosi rendelőnél láttam először, milyen sok veréb megint! És tűzoltóságánál is. És vannak még Zuglóban Fogarasi Tesconál is. Sok, sok. Igen. Ha egyszer lesz nagy házunk, nagy kertünk, mondtam feleségemnek, meglátod, lesz nekünk ott sok madár. Imádjuk madarakat, feleségem is jól tudja imádni őket. Régen nem szerette, de miattam most már szereti. Mindig nézi, mit csinállok. Csinálok odút, etetőt, meg hogy veszem magokat. Meg diót.

Külön csináltam verebeknek is odút. Meg kicsi madárnak is, van a kicsi, a hogyivnák, fűrj! Fűrj. Annak idején, ahol laktam gyerekeknek, volt nagy telek, hátul rengeteg csirkék voltak. És meglepetés lett egy idő múlva, mert jön egyszer csirke, és háta mögött van egy húsz kicsi. Azokat is szerettem, csirkét, minden állatot, de madarakat leginkább. Testvérem miatt is, mert lelőtte őket, mert lement fejük, de szerintem nemcsak testvérem miatt. Hanem mert kedvesek és gyönyörűsépek. Igen.

Csirkéket mind megettük, mindig. Azokkal én is gonosz voltam, mert megtemtem. Nem bántottam, nem öltem, de megtemtem, ez az igazság. Bátyám is megette. Anyám is, apám is, mindenki megette szegény csirkét. Gyerekkorban talán ettem madarat is. Nem gondolok erre, nem tudom, igazság-e, bátyám mondta, hogy mi otthon igen, ettünk fűrjet. Talán csak mondja, hogy bosszantson. Tudja, hogy szeretem madarakat. Nem tudom, fűrj volt-e ott, gyerekkoromban, talán nem volt. Bátyám volt nálam vendégségben, akkor mondtam neki madarakat, ő akkor mondta fűrjet, ettünk fűrjet, és hogy én is ettem, és finom húsa volt.

Tegnap szép galamb jött ide, ahol most ülök, pont itt volt. Lábom előtt mit tudom, egy fél méterrel. Házigalamb lehetett, nem félt embertől. Egészet megette, mindent, amit hoztam. Pedig nem neki hoztam, hanem cinegének. Igen. Annyira hogyivnák volt, éhes, hogy nem tudtam bántani. Nem is akartam. Nem bántok állatot. Semmit nem bántok. Embert se, állatot se. Éljen élet. Néha álmodom bátyámat, álomban gyerek vagyok, megyek vele, fák vannak, mező, és nem lövi le madár fejét. Nincs nála csúzli. Nincs is csúzlija.

Ekkora volt galamb, barna, szép nagy madár. És ráadásul nem félt embertől. Házigalamb volt, szép barna. Nem ilyen vadgalamb, nem szürke, meg fekete-fehér. Megevett mindent. Hazamentem, hoztam vissza több ételt, legyen

cinegének is. De cinege nem jött, csak vissza megint szép barna galamb. Mert itt is van cinege, itt lakik, szokott jönni. Most nem.

Van galamb, amiket küldenek utakra, még ma is van ez. Néztem barna galambot, mit tudom, az, vagy nem az. Visszajöttem ide reggel, nézni, itt lesz-e. Jó idő volt, meleg nap, most már melegedés van, kipakoltam mindent, mit tudom, és akkor leszállt egy három galamb. Három ugyanolyan. Nem féltek, nem is repültek el. Láttam, lábuknál van cédula. Hogyivnák, gyűrű. Volt rajta szám, meg mit tudom, és nem féltek semmit. Aadtam nekik vizet, mert hoztam vizet is kis tálban, meg dobtam nekik egy kaját. Ettek lassan, meg pihentek, nem féltek. Nem repültek el, itt maradtak mellettem, itt voltak, lábamnál.

Nem postagalambok, mert postagalamb teljesen más. Most is csinálnak velük versenyeket, ki gyors, ki pontos, de főleg második világháborúban voltak azok, igazi dolgokkal. Hogyivnákok, kémek. Kémkedtek. Akkor kémkedés volt, leveleket vittek. Háborús levelet, szerelmes levelet. Nem féltek biztos azok se, nem féltek semmitől, igen.

Most nézik madárkutatók madarakat, tudnak már nézni sok mindent. Fognak valahol madarat, mit tudom, Spanyolországban fognak madarat, tesznek lábára gyűrűt, és utána nézik, melyik országban van, melyik városban van. Nézni tudják nagy utukat, mert tesznek hogyivnákot lábukra. Műholdvevőt. Mikor repülnek innen el, tudnak aztán komputerben nézni, hol vannak, merre vannak. Most Görögországban, most Egyiptomban, nézik, egész télen hol maradnak.

Egyiptomban megettek egy szép gólyát. Mutatta tévé. Olyan szép volt, mutatták képen. Megölték és megették szegény szép madarat. Nem is kellett löni őt, annyira gyengült már, mikor leszállt pihenni. Rengetegen mentek oda, falusiak, és rátámadtak. Sok az egy madárra. És nem is kellett fegyver. Sokat repült, elfáradt. És levest csináltak szegényből. Tudták szakember madárkutatók, hova ment, merre ment, nézték komputerben, hogyivnákon, műholdvevőn, melyik helyen egy hétig maradt, melyik helyen három napig, és aztán nem lett jel. Lett jel, de nem ment tovább. És kiderült, Egyiptomban levest csináltak belőle.

Én rossz gondolatú madarat is szeretem kicsit. Nem tehet róla, kakukk lett. Madár, úgyhogy szeretem, igen, csak távol kell vinnem tőle többi madarat. Meg mit tudom, tojásokat, fészkeket. Meg kell védenem az odúkat. Figyelni kell, jön, vagy nem jön. Ha jön, gondoltam, változtatom, adok neki diót. Kap diót, és akkor talán nem bántja más madarat, meg hogyivnákot, fiókát, meg tojásokat.

Sok szép madár tud megférni együtt, igen. Lesz nagy házunk egyszer, mondtam feleségemnek, csinálunk egyszer kertünkben hatalmas madárvilágot. Külön teszem földre ide ezt, ide azt, ide szezám, ide csontkukac, mit tudom, melyik madárnak mi, és együtt lesznek a nagy madárvilágban.

KÁNTOR PÉTER
Önarckép Pál apostolként

Rembrandt Harmensz Van Rijn

Én téged nézlek, te meg engem.
Benned látom, amit te bennem.
Elém tolod az arcod – lássam
vénen, romosan, glóriásan.

Nézlek – nézem az én világom.
Nem dicsérem, nem is gyalázom.
Nem mosolygok, nem sírok. Én nem.
Nem köszönöm. Köszönöm szépen.

Szűts Miklos: Esős Velence

Virágos hadművelet

Hogy ez a virágbolondéria mikor jelentkezett nála először, mikortól kerítette hatalmába síríg tartó szenvedélye, ki tudja. Az is lehet, hogy én még meg sem születtem akkor, sőt, az is lehet, még az édesanyám sem élt. Ezt sohasem fogom megtudni már, azt hiszem.

Susmorogták, fogta magát és csak úgy elindult a Juli ott-honról. Volt, hogy napjában háromszor is végigjárta a kilenc kilométer hosszú falut, a főszéri Krisztus-keresztől az Újtelepig, ahol a fia lakott. Dologidőben is megette, mikor mennyire ért rá. Főleg az előkertes utcákat látogatta.

Megállt pletykálgatni vagy valakit rempüni, de csak azért, hogy biztonságosan végrehajthassa előre kitervelt virágos hadműveleteit. Elterelte a figyelmet, azután ördögös mozdulatokkal, hipp-hopp, mint egy igazi mágus, már el is szórta a kertben vagy az udvaron virágmagjait. Volt virágmag. Nincs virágmag.

A virághagymáinak például magasított cipősarkával csinált lyukat a földbe, ahová olyan gyorsan és ügyesen tudta beültetni azokat, hogy a legélesebb szemű gazdaasszony sem vette észre. Furcsállották is, mutogattak rá.

– Ez a Juli, ez a Juli nem szégyelli magát! Parasztasszony léte, ráadásul dologidőben, mi a rossebért visel magas sarkú cipőt?

En ezt a szóbeszédet először nem akartam elhinni öreganyámról egészen addig, amíg el nem kísértem egyik alkalommal, amikor a Miklós nevű unokaöcsémet látogattuk meg az újtelepi soron, mert torokgyíkot vagy valamilyen mumpszos nyavalyát kapott el.

Mielőtt elindultunk, meglestem, mit csinál, mit hála istenkedik olyan sokáig ott hátul a nyári konyhában meg a kamrában. Nejlón, nagyvirág-mintás otthonkájának mindegyik zsebébe barna papírstanclicket rejtett. Fölkötötte az esszükötényét, azt is telipakolta valamivel, akár a vászonzatyrot.

Alig hagytuk el a kuglipályát, rettenetesen eleredt az eső. Kénytelenek voltunk beállni Vendel bácsiék eresze alá, mert tényleg úgy esett, mintha sajtárból öntötték volna. Engem nem bősített föl úgy, mint öreganyámat. Csak egy klottgatya volt rajtam, meg szandál. Még élveztem is, mert jó meleg víz folyta körül a lábamat. Viszont hirtelen olyan páras lett a levegő, majdnem megfulladtam tőle.

Arra lettem figyelmes két égzengés között, hogy megszólalt valaki a hátunk mögül, akit én nem láttam, mert öreganyám óvón betakart a kötényével. De olyan éktelen hangosan kiabált ám, még a villámok is megszelídültek.

– Na, Juliska! Most nyakon fogtalak, mint a kódis a liszttestarisznyát! Hiába sunnyogsz ott az eresz alatt! Látom ám, miben settenkedel megint. Teli van az esszükötényed azokkal az izékkel, azokkal a szákramentumos virágmagjaiddal meg hagymáiddal. De hogy a mi kertünkbe nem vetöl, nem dugdosol többé belőlük, abban olyan biztos vagyok, mint ahogyan itten állok e!

– Te csak ne szabd meg nekem, Vendel, hogy kinek a kertjébe milyen izéket dugdosok én! Különben is, vedd tudomásul, nem azért adta aztat a sokfajta virágmagot a jóisten, hogy a szakajtóba' tartsuk. Virágnak mindig lenni köll, fogd már föl azzal a szélelbelélt eszeddel! Virág nélkül megdöglénének az emberek. De még a méhéid is elpusztulnának! Aztán akkor hogyan, kinek pörgetnél mézet? Arról nem is beszélve, hogy föl se tudnák virágozni az úrnapi sátorokat a pátkai templomszolgák! Akkor meg mire föl hordoznák körbe az Oltáriszentséget, Vendel? He? Baszhatnátok megszentelt virág nélkül egész évben. Mindötöket megszállná a gonosz, ágyba lökné a betegség! Vagy talán szóltam én azért teneked, hogy az új tanácsban a te javaslatodra küldték a köszönő táviratot Rákosi

apánknak? Szerinted melyik a nagyobb bűn? Virágmagot vetni vagy dísztvíratot küldözgetni? Na, melyik, he? Hogy a kólika környékezne már meg, Vendel!

Előtte se nagyon szívelhette öreganyám a Vendelt, de amióta fünek-fának elhíresztelte, hogy milyen titkos elfoglaltsága van ennek a „krisztuskörműlő” Julinak, azóta köszönőviszonyban sem igen voltak. Inkább csak vakkantottak egymás felé, ha találkoztak néhanapján.

Nem kellett ezt különösebben elkotyogni, sokan sejtették, hogy csak a Juli keze lehet ezekben a virágmagos dolgokban. Mert, ugye, amelyik portánál megfordult az ősz folyamán, ott tavasszal még a kukoricás görék környékén is egyik legkedvesebb virága, a Jézus szíve virága illatozott.

Volt, amikor nem elégedett meg a virágoskertekkel, be-merészkedett a zöldséges kertekbe. Satnyultak is ott sorra a haszonnövények. A zsuzsiborsó-, a holdbab-, a sárgarépa-, vagy a káposzta-, a paprika- és paradicsompalánta kénytelen volt megosztani a nárcisz, kökörösín, téltemető, hunyorka, mályva, meg a törökszekfű „veteményekkel”! Ha csak időben észre nem vették a turpisságot a háziak.

A Jézus szíve virágon kívül még a József-napi kankalint, vagy ahogyan mifelénk hívták, a mennyország kulcsát kedvelte mindenekelőtt. Amelyik háznál előző évben kék színű nyílott, oda olyan hagymát dugott, amelyik majd legközelebb fehér virágot hoz. A régi hagymákat kilopkodta, elvitte másokhoz. Vakargatták aztán a fejüket a háziasszonyok, hát mi a radai rossebes isten nyila történik itten? Egyik évben kék, a másikban meg fehér? Voltak, akik isteni csodáról áradoztak, pedig csak öreganyám keze volt a mókerolás mögött.

Jaj, de türelmetlenül várta a nyarat! Akkor érezte magát igazán boldognak, amikor csudálhatta munkájának kiteljesedését. Azt látni kellett volna, ahogyan végigment a hosszú falun. Magasra tartott fejjel, büszkén, jobbra-balra tekingetett teremtményeire. Kacsingtatott a bazsarózsákkal, a mályvabokrokkal, az iszalaggal. Megsimogatta a legényrúzsát, a sarkantyúvirágot, a menyecskeszemet, de még az általa olyannyira gyűlölt szarkalábot is.

Ott voltak igencsak mérgesek, ahol öreganyám elszaporította a gyöngyvirágot! Allítólag előbb lehet kiirtani a szapora csicsókát a kertből, mint az illatos gyöngyvirágot. Emberöltő, meg az öreg Kattancsbéla böszme nagy ásója kell hozzá, szokta mondani öregapám. Féltek is némelyik háznál a gyöngyvirágtól, mert több halálesethez kötötték. Beszéli, hogy a Hebrencsmárinak két gyereke halt bele, mert viccből belakmározta az elvirágozott gyöngyvirág bogycájából. Régebben meg ezzel mérgezték az öregasszonyok a részeges, boszthó uraikat. Ezt mesélte egyszer Varnyú Kleofás ütődött felesége a kukoricamorzsoláskor, de azt mondják, nem alaptalanul.

Ahogy aztán idősödött öreganyám, én meg csöpörödtem, azt vettem észre, kevésbé tudja kontrollálni magát. Látni se látott már jól, az okuláréját meg csak ünnepnapon használta. Nem csak a Szabad Nép újságban keverte össze a betűket, de összekeverte már virágmagvait, a hagymáit, a dugványait is.

Veszti öregapám egyszer azon szentségelt aratáskor, mert olyan hagymás tojasos sültet vitt neki ebédre, amit ki kellett rókázni, mihelyst lenyelte az utolsó falatot.

– Ejnye, Juli, na! Nem hiába mondja a mondás, hogy olyan asszonyt vegyél feleségül, aki főzni is tud, mer' a szerelem hamar elműlik, de az éhség soha! Asszem megint valamilyen francos tulipánhagymát dinsztüté te énnekem. Szójjá, ha el akarsz pusztítani, mer' akkor fölveszem előtte az utolsó kenetet!

Idővel még jobban eluralkodott a falu kertjeiben a káosz. Több oka is lehetett ennek a Vendellel való viszálkodásnak, kinemállhatomságnak, mint ez a virágmánia, azt hiszem. Olyan is, amelyik messzebbre nyúlik vissza.

Általában a bétoroki pataknál sulykolták a mosnivalót, ott tiltották a kendert az asszonyok. Legtöbbször a csókási Csali öregapámért kérték meg, hogy kivinné-e őket a nagytölgyfához, mert ő úgy is ott szokott ragadványfüvet és macskanadrágot kaszálni az állatoknak. Ilyenkor magával vitt engemet is, legalább nem leszek láb alatt otthon senkinek, majd elleszek ott a vénasszonyok körül.

– Hallgassad ki, mit pletykálnak ezek a vénasszonyok, aztán, ha elmondod nekem te gyerek, minden píz a tiéd lehet, amit találsz az úton, vagy a pátkai búcsúban – ezt szokta ilyenkor mondani és jó nagyokat kuncogott hozzá.

Még le se cihelődünk jóformán a szekérről, még ki sem fogta öregapám a Zsömle–Bimbó párost, Juli öreganyám már szapult a Vendelre. Azt állította róla, hogy kicsoda málészájú, pipogya alak ez a Vendel, akkora papucs, mint a körösztanysza vasporos valaga.

– Mint a foghúzástól, úgy vonakodik ez a feleségétől, az Irmától. Aki meg mindenkinek azt híreszteli magáról, hogy négy foggal gyűtt a világra. Az anyának a valagával gyűtt, nem négy foggal. A Gizi bábaasszonyunk is megmondta, hogy lószar volt a szájába, nem fog! Egyedül csak ez a drágalátos férjeura hiszi el neki. Ez a Vendel. Van, amikor enni sem akarózik otthon, kénytelen átmenni néhanapján a testvérehez egy kis füstölt lapockát, szalonnát vagy tőpörtyűt kunyerálni. Olyan sovány már szegény párája, még árnyékot is alig vet.

Valamilyen lakodalmas történettel hozakodott elő még öreganyám, ahol a násznagyi fő hely illette meg a Vendelt és az Irmát a lakodalmas sátorban. Mégiscsak a köröszgyermekük nőült, még ha düddő is volt az a Béla gyerek. Allítólag az Irma ott se engedte ám vigéckedni a Vendelét.

Rászólt, amikor másodjára nyúlt a rántott húsos tál felé, éppen hogy csak nem ütött a kezére:

– Ne tömd a fejedet Vendel!

Néhány perc múlva megint rászólt:

– Mért nem eszel te Vendel? Amikor ingyenbe van, bezzeg sohase nem eszel. Otthon még a lisztjegyet is megennéd!

Aztán ráripakodott, ha kényelmesen ült:

– Úgy ülsz ott, te Vendel, mint egy apátúr!

De ráripakodott, ha felállt:

– Hogy te sohase tudsz megülni veszteg a valagodon, Vendel!

A templomi szertartás alatt többször is kikelt magából az Irma:

– Vendel, húzd ki magad!

Vendel kihúzta magát.

– Vendel, ne úgy állj, mint aki Kossuth kardját reggelizte!

Vendel kérdőjellel változott abban a minutumban.

– Mi az Vendel? Hexensusszod van?

Az egyik ministránsgyerek megrázta a rézcsengettyűjét, a násznép felállt.

– Vendel, gombold be!

Vendel tekintete óvatosan csúszott lefelé, a slicce irányába. Lehet, hogy nagy igyekezetében tényleg elfelejtette begombolni, még otthon. Amikor látta, minden rendben van, megkérdezte Irmát a biztonság kedvéért.

– Mit, Irmuskám?

Szikrázott Irma tekintete.

– Hát a kabátgombot, Vendel!

Vendel szép sorjában begombolta.

Felzúgott a mélyöblü, lábbal fújtatós templomi orgona. Erre néhány betévedt denevér riadtan cikázott a templom légtérében. A kugliferjú kántor úgy énekelt, mint akit herélnek. Ülhetett újra a násznép. Irma ismét megszólalt.

– Vendel, gombold ki!

És Vendel szép sorjában gombolta.

– Nem fölülről lefelé Vendel, hanem alulról fölfelé!

Feketevágáson kapták a Vendelüket!

Nem ők voltak az elsők a faluban, nem is az utolsók. Minket is meghurcoltak abban az esztendőben, de az apám az ingyen nyírás és beretvéláson kívül is jól megkente a kajári körzeti állatorvost, a Hofer Jóskát, ahová tartoztunk ugye körzetileg. Mert itt rend volt. Mindenki tudta, merre hány lépés.

Kihallgattam őket a borbélyműhelyben, amikor éppen agyusztálta a Hofert.

– Idefigyelj, te Jóska! Mi lenne, ha azt írnád a vizsgálati papírra, hogy elcsúszott az a kibaszott süldő a disznószaaron, mert nem volt rendesen kiganézva, eltörte mindkét csülkét, ezért köllött a kényszervágást csinálni. Jó lenne, ha ezt leigazolnád, Jóska!

– Nem jó az, Ernő pajtás, ezek már nem hiszik nekem se, mert mindenkinek ezt írom, kérlek alássan. De, ha hozol egy szemtanút, aki látta a szóban forgó gikszeret és aláírja a jegyzőkönyvet, megírom én, kérlek alássan.

Ha jól emlékszem, be kellett mutatnia az apaméknak a tanácsházán az eltörött csülköket, ahol jelen volt a mindenre kapható Kleofás és aláírta azt a jegyzőkönyvet, aztán elsimult az ügy.

Csakhogy a Vendel tanácsstag volt. Nem lehetett úgy elmismásolni ezt az ügyet, mint a miénket. Ráadásul az a szóbeszéd járta a faluban, hogy a Vendel nem is a feketevágás miatt kötötte föl magát a mestergerendára, amiről a testvérenek kellett levágnia.

Nem félt az semmilyen büntetéstől se, még a dutyiba is szívesen bevonult volna, csakhogy megszabaduljon néhány hónapra az Irmácskájától.

Hanem a szégyentől, ami disznóöléskor érte!

Mínt hogy Vendel nem szokhatta hétköznapiakon az italozást, annyira betintázott, hogy a végén már négykézláb töltötték a kolbászt a testvéreivel. Az még hagyján, hogy négykézláb töltötték. A vacsoránál derült ki, só helyett cukrot kevert fűszerezéskor a töltelékbe. A cukrot meg jegyre adták ugye, igen nagy kincsnek számított. Aztán a kóstolókat is kiküldte már a plébános úrnak és a tanácselnök úrnak. Tőlük nem kellett félni, ők senkit nem jelentettek föl, mert akkor kitől kaptak volna kóstolót!

Irmuska nem csak a saját haját tépte mérgében, hanem Vendelét is. Amikorra aztán lenyugodott Irma, keszkenőt kötött, elindult a nagy hóban, hogy visszakönyörögje a szerte gyalázatos kóstolókat és bocsánatot kérjen a malórért.

Másfél órába is bele tellett, mire kimagyarázta magát a plébános úrnál és a tanácselnök elvtársnál, hogy a nagy akarásban és sietségben meg sem kóstolták a kóstolót.

Mire hazaért, megtörtént a baj.

– Jajistenem! Jajistenem! Mit tettél velem, Vendel!

A szomszédok is kiszaladtak Irma sikongatására. Nem szokott amúgy semmilyen hangoskodás előfordulni náluk. Az Irma általában elintézte egy nyaklevessel, ha a Vendel nem jól cselekedett valamit, aztán annyit.

Jézus szíve virágokból és mennyország kulcsa virágokból kötött koszorút, amit Vendel temetése előtt csak egy órával vitt ki a temetőbe, hogy azok el ne fagyjanak, meg frissek és illatosak is maradjanak. A ravatalozó előtti döngölt placon rakta le szépen, óvatosan, a többi koszorú mögé. Részvétnyilvánító szalag nem volt rajta.

Azt nem lehet tudni, honnan szedett össze öreganyám télvíz idején ennyi -Jézus szíve és mennyország kulcsa virágot. Egyébként meg mifelénk nem is volt szokás más virágból, mint szekfűből vagy krizantémból kötött koszorút vinni a megboldogultnak.

Mindenki azt találgatta a temetésen, hogy öreganyám ezt most bosszúból vagy szeretetből tette-e.

KEMSEI ISTVÁN

Az idő mulasztásai

*Találkozott-e nagyapám Ludwig Wittgensteinnel
és Ferenczes Pista nagyapjával 1916-ban a galíciai harcmezőn
s ha igen, miről beszélgettek?*

A Történelem mellékvágányon halad.

A közös lövészárokról csak hébe-hóba
esik szó mostanában, s ha van gyanús eset, hát ez,
hogy véletlen összefut három ismeretlen,
s nem is akárhol, csak mintha időtlen idők óta
közük volna bizonyos egyszerű ismerethez
– pedig hát! –, az eset merőben történelmietlen.

Csak itt történhetett meg, így és akkor
a galíciai hómezőn:
egy bécsi filozóf, ki kertésznek készül,
egy pesti muzsikus és egy csíkpálfalvi székely
átázott bakancsban didereg,
míg fölöttük cikáznak zenélő srapnelek.

Egyikük éppen mannlicherjét tölti
a három gyalog közül,
a másik sercentve bagólét köp ki,
a harmadik kapcát teker bokája körül,
mondhatnánk: ilyen a harctéri idill,
amennyit az ember még kibír

élőként. Holtan persze más,
lám, milyen békésen hever az ott
homlokán a lyukkal. Ki lehetett, amíg élt,
vajon miféle náció? Halt a *hazáért*.
Az a haza meglehetősen távoli,
egy tömegsír gödrével elnyeli.

Ők megússzák. Viszik magukkal a közös árkot,
a közös telet, a halálig történetet,
a bécsi filozóf, a pesti muzsikus, a csíkpálfalvi székely,
a másik nevét se tudva, *haptákban* állják
az emlékebe örökre vésetet.
Hogy találkoztak-e? Vagy nem? Meglehet.

*Hetvenöt sor,
avagy a szerzőnek születése napján
három Kassák-sor kibontása jutott eszébe*

*Ó öregségem ó gyarlóságom
csak a gyalázatos farkas
üvöltését ne hallanám.
(Kassák Lajos)*

Hiszen olyanok vagyunk mind, mint két tojás, annyira hasonlítunk egymásra gondolatban, szóban, cselekedetben, közös megáttalkodásban, szívjában és annyi másban.

„*Ó öregségem*” – sóhajt a reggelben Kassák, horgászás közben. Iskolások vonulnak az utcán, kutyák csaholnak a parkban, vitázik a rogyant test és a szárnyaló szellem: együtt vagy külön-külön induljon a nap? Az áldott nap, ami annyi éve keseríti a perceket. A toroka szakadtáig ordító rigó, a hársfa virágának közönye, a levágott fű illata, ördög neszez a világból kiálló részletekben.

Nézi a lepergő időt, sóhajt, legyint és visszszámol. Most kelnek át a gáttetón az özek, rókakölykök viháncolnak a fűben, a nyárfák tetején megszólal a sárgarigó. Mindez az időben. Múltban? Mikor is? Van-e helye az emlékezetnek, távja az idillnek? Végig a szemetes utcán, meg-megállva a sajjó lábak igézetében rágyújt és pöfékel, szorgos hangyanépre lát üres szemével az öregség.

„*Ó gyarlóságom*” – megszegni bármely parancsolatot, hol nincs megbocsátás, késik a feloldozás. Pátosz sincs. A babiloni parázna üget a telő holdban. Vagy haldoklik. Vonszolja magát a por szemcséi között. *Elmúltanak mindenek.* Üres lárva-tok, amit elhagyott bogara. Most, hogy már vége – mert nemsokára vége van – kinek fontosak elmúlt gyarlóságaim? Kinek fontosak vénasszonyok homályos emlékképei?

Fontos-e az *én* egyáltalán? Eloldja magát az időben. A karthágói béke sírjai megálltak az ezredévekben, érintetlenek, hiába sózták Scipio katonái, a pornak nem árthat ember. A por a vég és a kezdet. A legvégső lényeg a porban van. Körbeutazza a Földet. Isten por képében hull a janomani indiánra és ide Zuglóra, minden tudásunkra ülepedő por képében termékenyít eleveneket és holtakat. Ámen.

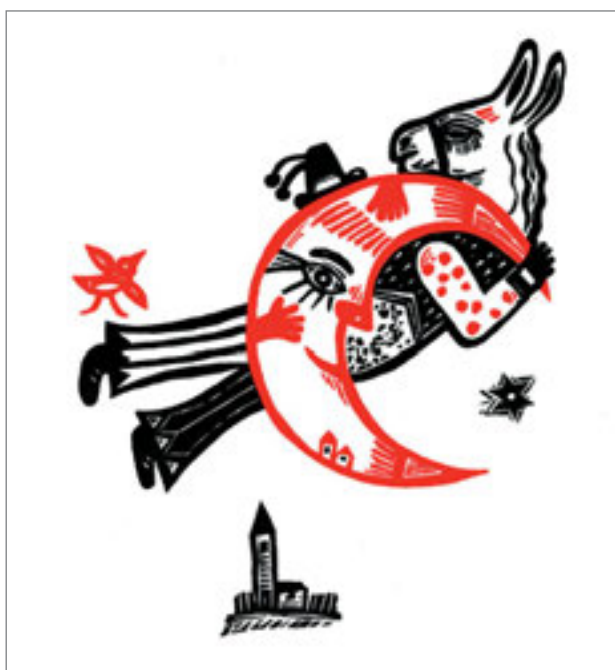
Mindent elkövettem, egészen az emberölésig – gyónja Szindbád, a gyarló minden idők kóborja. Megtesz bármit az ember, amit megtehet hiába. Mosatlan edények fölött mereng, mos, főz, takarít, piacot jár, elhal a fecsegésben, élvezettel issza a rég hallott szavakat: övéi voltak valaha, ma vendégek egy züllött közegben, az elkövetés bűne előtt csak az áll meg, ami nincs az időben.

Századok múltanak el. A szomszéd ház lassan kiürül. Elutaznak az öregek. Sötét ablakok az éjszakában. A lelkek nem lelik a villanykapcsolót, elvannak úgy is, vigadnak szekrényrecsegésben. Minden az időről beszél, a fránya időről, amit el akartál kerülni, aminek amúgy nyomorultja maradtál. Sírnak az idő kidobott áldozatai a kredencben, valamely szemétdombon vagy bútortüzemben.

Az a háromnegyed évszázad már történelem. És a történelemnek jövője nincs, csak múltja van, és személyek, szenvedélyek benne szédelegnek, ahányan vannak, botolnak sorban vissza-előre, csupán a merre vissza és a merre előre iránya kétlik napra nap, ahogy fölkel és lenyugszik ütem szerint bármely megkezdett és befejezett idő, önmagába visszahajolva egy közbensőbe, ami maga a sors.

Ideje van a születésnek és ideje a meghalásnak – mondja a prédikátor. A Vég állandóan újjászületik a Kezdetben, az ember toporog a folyamatban, ez az élet, a beláthatatlan jövés-menés, váltakozás és megismerés, az idő taposása a rozszant malomban, a fogyás naponkénti tudomásul vétele, agyó hegyek, folyók, halak, rókák és szarvasok, már régóta agyó, apránként lefosztva mindenek.

Az *állat* jár-kezel az utcasarkon, az oszlop tövére vizez, a házak kutyái hörögve, vérző ínnyel harapdálják a kerítés rácsait. Hogy alhatnánk ekképpen? A paplan csurom csata, lassan szivárog a testből a túltöltött idő fanyar veritéke. Kétséges, hová tűnnek a denevérek ilyenkor, kinek köszön az utcalámpa, ki szaggatja az álmat, fejét felkapva: „*csak a gyalázatos farkas ivöltését ne hallanám*”.

Keresztes Dóra: Kiss Anna – Félpénzes ünnep

BARÓTHY ZOLTÁN

UTOLSÓ NAPOK

(regényrészlet)

A vonat vánszorgott. Léghőmérséklet nem volt rajta, a többi utas kívánságára amennyire lehetett, lehúzták az ablakokat. Valahányszor a szerelvény nekilódult, Gergelynek, aki menetirány szerint ült az ablak mellett, por ment a szemébe. Mindenkiről dőlt az izzadság.

Gergely próbált pihenni, hiába. Hozzáragadt a combja, a vádlója a szűk műbőrüléshez. Újra a félbehagyott vagy el sem kezdett életére gondolt, a nagy reményeire. Egyetem után újságíró akart volna lenni, de nem lett – már nem volt hol. Helyette ez lett: könyvtáros, de könyvtárosi végzettség nélkül.

De őt sose érdekelte a könyvtár – nem úgy, mint Zolit. Viszont ha pénze nem lesz belőle, gondolta, legalább nyugalmat legyen. Akkor legalább ez az egyetlen nap a héten, a vasárnap hadd legyen az övé, csak az övé. Rég kötötte önmagával ezt a megállapodást – több mint három éve –, de azóta valahogy elillan az idő, és most tessék, itt cipeli a fejében a könyvtárat a vasárnapi családi ebédre: itt vonatozik vele Marcellina meg Csoóri Edit, és Károly, az éjszakai portás. Ő vajon él még? Ha nem, abban neki is lesz felelőssége, csak mert néma maradt tegnap. Rohadjon meg mindenki. Miért neki kellett volna azt az ügyet tegnap megoldania, miért?

Ölelések.

Porcelán anyuka, porcelán apuka. Kisfiam! Tiszták, törekenyek, és nem lehet mit kezdeni velük. Nem lehet hozzájuk közel férkőzni, csak nézni lehet őket innen kintről, egy láthatatlanra fényesített vitrinüveg külső oldaláról; igen, a szülei mintha be lennének zárva egy hímzett terítővel leterített polcra – mellettük porcelán nyúl, porcelán teknős, porcelán mókus –, és onnan sugároznak kifelé azt a régi, időn kívüli szeretetüket a fiuk felé. Jelentőségteljes tipródás, félszeg mozdulatok az ajtóban, porcelán apuka most is kardigánban. Mert odabent azért hűvös van, fiam. Na gyere be, mégiscsak otthon vagy itt, sürgeti az anya; Gergelynek összeshorol a gyomra: az apját figyelni, a hangja olyan fátyolos volt az előbb, mint aki nincs is itt.

Persze bent sincs hűvös. Talán a pajzsmirigy miatt.

Hogy vagytok? De rég láttunk. Hogy utaztál? Semmi különös. És az anya máris másról beszél, festetnének, de nincs iparos, aki megígérte, eltűnt, azért olyan még mindig, ott, Gergely ne is csodálkozzon. Ugyan már, anya, előttem minék szabadkozol, nekem mindegy, nekem aztán jó így is.

Üljünk asztalhoz, most forró a húsleves. Forró leves ilyen melegben?

Az asztalon új, ünnepi abrosz: a húgod küldte tavaly, gondoltuk, felavatjuk a tiszteletedre. Gergely vizet tölt, nem éhes. Még dél sincs talán. Valahonnan harangszót hall, akkor mégis. Kanalak koccannak a tányér aljához, répát is szedjél. Nem? Pedig a répát mindig szeretted. Az anya nevet: hát apád meg se kérdezte, kérsz-e valami rövidet. De mielőtt a távoli, fátyolos hang megszólalhatna, Gergely közbevág: nem, nem kérek, köszönöm.

Apáddal örülnék, hogy végre kezdesz egyenesbe jönni. Így van? Így van. Gergely megvonja a vállát, úgy érzi, egy korty levest sem bír lenyelni. Vagy talán nem vagy elégedett? Nem. Lehetnél, de te ilyen ugrálós vagy, mindig az voltál. Mi apáddal hamar megtanultuk az életben, hogy nem kell ugrálni. Így van? Így. Kanalak koccannak a tányér aljához.

Aztán Gergelynek feltűnik, hogy az anyja keze egy perce megállt, befejezi az evést, és riadtan, türelmetlenül

nézi őt. És mondd, fiam, ugye, ugye... Nem fejezi be, van az az idióta szava, csak ő használja, olvasta valahol, Gergely borsószik tőle. Az anyja még nem mondja ki.

Kettőkor megy vissza vonat, és négykor. Ha a kettessel visszaindul, zokon veszik. Minek elszomorítani őket? Fél négyig kibírja valahogy. Elébe megy a folytatásnak: igen, anya, nyugi, tiszta vagyok.

Az jó. Az anya újra fújja a levest, maga elé néz, megengyhült az arca. Jó, hát ha nem kéred, akkor megeszed később, szólsz, és újra megmelegítem. Egyébként mi akkor is azt mondjuk, jó helyen vagy. Ugyahogy becsüld meg magad, fiam!

Porcelán edények halk, ismerős, álmosító csörömpölése; az anya begyűjti a mélytányérokat, és eltűnik a levestállal. Mosolyogva tér vissza.

Tudod, pont a minap beszéltek apáddal, milyen büszkék vagyunk rád. A Nemzeti Nagykönyvtár mégiscsak a Nemzeti Nagykönyvtár. Kevesen mondhatják el. És hogy hálások lehetünk Zolinak, hogy odaszerezte. Sokat köszönhetünk neki mindannyian.

Gergely a vonaton megnézte: tegnap délután óta huszonegyszer hívta Zolit hiába. Rántott hús.

Apád összefutott az édesanyjával az állomáson, úgy-hogy hallottuk ám a nagy hírt, hogy eljegyezte a... a hogy is hívják?

Krisztát? A szülei lelkesen és egyetértően bólogatnak. Gergelynek tovább szűkül a gyomra, legyen már fél négy. Már tudja, hogy közeledik a kérdés.

Gratulálunk neki, és add át, hogy ha erre visz az útja, ugorjon be, szeretettel látjuk a kis hölgygel együtt.

Gergely bólogat: ő is üdvözlö benneteket, beszéltek a héten, hogy jövök.

Legalább ő, lelkendezik az anya, úgy örülünk. Mint-ha kicsit ő is a gyerekünk lenne, mennyit játszottatok itt gyerekkorotokban! És körbenéz, azt lehetne hinni, a foltos plafont nézi és a padlót, de Gergely tudja, hogy az ő régi, emeleti szobájára gondol és a félig garázs, félig pince alagsorra meg a csenevész kertre hátul: az egykori gyerekbirodalomra, ahol Zoli napi vendég volt, vagy nem, nem is vendég, félig-meddig a ház lakója. Legalább ő? Gergely erősen szorítja a villát és a kést, elfehéredik az ujjá vége.

Némán esznek. Legalább ő. Az anyja ezúttal milyen hamar rátért a lényegre. Gergely nem bírja, megint elébe megy a folytatásnak: és még mielőtt megkérdeznéd, anya, nem, nekem nincs menyasszonyom, nincs most kislány.

Jó, hát én már felhozni se merem.

Ne is. Gergely vizet iszik. Fogpiszkáló, ecetes uborka, szalvéta. De az anya nem hagyja abba: pedig lassan te is kifutsz az időből, kisfiam, mondja tétován, bizonytalanul. Kettőkor megy vissza vonat és négykor, az anyának lebiggyed az ajka, duzzadnak a könnyzacskói.

Erkezik a sütemény. Szépen levágott, csokoládé krémes szeletek, de már mosoly nélkül. Az anya sértődötten törölgeti a rákenődött krémet az ujjairól: a húsból se ettél, legalább ebből egyél. Gergely, hogy enyhítsen valamit – de mit és min? –, udvariasan, sokáig nyammog a túl édes süteményen. Az apja közben feláll, és bekapcsolja a tévét.

Milyen csúnya szűnyogcsipésed van! És az anyja oda is hajol Gergely nyakához, de ő hirtelen elkapja a fejét. Anya, ne már!

Igen, tudom, én már nem csinálhatok semmit, de te meg csak némán ülsz, amióta megjöttél.

Pedig most vagyunk együtt, most beszélgethetnénk, hogy kivel mi van, hogy él...

Jó, tessék, van egy szűnyogcsipésem, ez a nagy hír, ez a legtöbb, ami történt a fiatokkal, ahelyett, hogy...

Mi csak aggódunk érted, és a boldogságodat akarjuk! Az anya szeme könnyes, és nem is Gergelyt nézi, mintha nem is vele vitatkozna, a távoli, kopott karfájú plüssfotel felé fordul, úgy kiabál: apa, de hát te is mondjál végre valamit, ne csak én beszéljek!

De hát mit mondjak? Az a fátyolos, közömbös hang újra.

Akkor gebedjete meg. Akkor ne mondjatok egy kukkot se, ti férfiak! Ha itt már nem lehet semmiről őszintén beszélni. És az anya odavág egy konyhai törölőruhát az asztal szélére, felpattan, kisiet a konyhába – Gergelynek eddig fel se tűnt, hogy az anyjánál van a törölőruha. Végig az ölében lehetett vagy mellette a széken, amióta a süteményt behozta.

Autóverseny. Gergely tudja: nem sokkal a rajt után az apja elalszik rajta, de épp ezért telepszik oda a tévé elé minden vasárnap, ha van verseny, ha nincs. Gergely az apja mellett ül a kanapén, az álmoság máskor biztosan átragadna rá is.

Ki indul az első rajtkockából? Miután ezt megbeszéltek, egyszerűen nincs mit mondaniuk. Menne már el az idő. A kétórás vonatot már csak rohanva érné el, a négyórásig még túl sok van. És az anyja kint fog sírni a konyhában most már örökké?

Kérsz egy kávét?, hallja akkor Gergely a konyhaajtó mögül a meglágyult, már-már büntudatos hangot. Köszönöm, igen.

Az álmoság mégis megkönyékezi, és tényleg nem akar elaludni. Most nem a szemében, inkább a combjában, a tagjaiban érzi az átvirrasztott éjszakát, a végig-szenvedett hetet.

Átül a nappali sarkába a számítógéphez, internetezik, a tévében felbúgnak a motorok. Az anyja hozza a kávét, odaül, beszél: a húgodék idén se jönnek meg nyárra, nekünk meg nincs pénzünk kimenni. Talán télen az ünnepekre. Meg a nyakukra se szeretnénk nőni, tudod, Sebastian milyen magának való. Az anya szeme felcsillan. És van új autójuk! Gyönyörű, Esztike küldött róla képet. A levelekben van, én azt nem tudom, hogyan kell. Hátrafordul, két kezét felkapja, mintha forró lenne az egér, a billentyűzet, ám az apa már nyitott szájjal, oldalra billent fejjel alszik a fotelban. Azt csak apád tudja... Nyugi, anyu, én is tudom.

Gergely megnyitja a szülei levelezését, együtt nézik a meggypiros, kombi Mercedest: mondtam nekik, hogy avassák fel, és szaladjanak le vele ide hozzánk, ha csak egy napra is. Úgy örülnék! De... Az anya kezében újra ott a törölőruha – honnan szedte elő már megint? –, most csak legyint vele, és fáradtan sóhajt. Újabb mellékletek korábbi levelekből: Gergely unokahúgai énekelnek magyarul egy slágert, ami Eszter kedvence volt egykor. Aranyosak, nem? Gergely bólint. Később egy anyák napi dal a kislányoktól még májusból.

Az anyja megéri a vállát. Meddig maradsz?

Visszamegyek a négyessel, holnap újra munka, ki kellene pihennem magam. Ja, én azt hittem, tudsz maradni estig rendesen. Jó lenne, de később még többen lesznek a vonaton, tudod, vasárnap este...

Az anyja megéri Gergely vállát, persze, értem, kislíam. Feláll. Akkor pakolok neked. Hagyd, anyu, nem kell. Dehogyisnem, mit csinálók ennyi levessel.

Az internet unalmas, ez szívja ki az időt az életből. Nincs semmi, Gergely mégis kattintgat össze-vissza. Az egyetlen hírportálon – nyilván – hírek. Ne, azt ne. Élő, szöveges tudósítás az autóversenyéről, azt meg minek nézné, az itt meggy mögötte a tévében.

Először fel sem tűnik. Tovább kattintgat jobbra-balra, elolvas mindent, néha beleiszik a kávéba. Jó volna egyet aludni. És eltereli a figyelmét, hogy a háta mögött a tévében megszakítják az autóversenyt, vagyis leteszik a sa-

rokba kis képre, és híreket mondanak. Ne, ne, ne, Gergely káromkodik, befogja a fülét. Csak amikor újra a motorok bögnek, akkor veszi el a tenyerét a fülétől.

Akkor kap észbe. Mi? Egy eltűnt lány? Már az előbb is látta, de elsiklott felette. Valaki megosztotta: keresik Fábrián Laurát. Június tizenharmadikán tűnt el, közép-hosszú, egyenes, barna haja van; Gergely nem is az arcára emlékszik, hanem a névre, és csak másodsorban a fényképre, amelyet egy elveszített arcképes könyvtári belépőkártyán látott még hét közepén. Neki hozták oda a könyvkiadó állomásra: a gazdája, ha még az emeleten van, de a helyszámot már visszaadta – vagy nem is kért –, először biztosan ott keresi. Fábrián Laura a képen mosolyog, huszonhat éves.

Nem jött senki az olvasójegyért egész délután, telefonon sem érdeklődtek iránta, így Gergely a műszak végén leugrott vele a beiratkozáshoz, mert ha az illető a belépőkártyája nélkül távozott, ott, a bejáratnál veheti át a legegyszerűbben. Az olvasók a chippel ellátott helyszámokkal is elhagyhatták a könyvtárat: csak odaérintették az olvasói bejáratnál a forgóvilla érzékelőjéhez, és már mehettek is ki dohányozni az Oroszlános udvarba, vagy új parkolócedulát váltani az autójukhoz, így a könyvkiadósnak nem kellett az öt-tízperces szünetek, távollétek miatt visszaadni nekik a belépőjüket. Persze mindig volt, aki elfelejtett visszajönni, csakhogy ha Fábrián Laura helyszámmal hagyta el az épületet, akkor a belépőkártyájának egész nap ott kellett volna lennie fent náluk, a könyvkiadó-pultban, a kaptár egyik fakkjában, nem a földön taláta volna meg valaki. Érthetetlen.

Az apja szaggatottan horkol a tévé előtt. Gergely ki-megy a vécére, és magára zárja az ajtót. Leül, elől összefonja és a hasához szorítja a kezeit, mindene remeg. Előre dől, hátra dől, mint egy bolond. Meghülyülök. Görcsöl a hasa, előre-hátra, előre-hátra, mellkasához szorított kézzel, és azon kapja magát, hogy félhangosan kérdezetgi magától: ez meg mi, ez meg mi? Haza akarok menni.

Kaparászás az ajtón: sokáig maradsz még? Apádnak is kell. Ezek szerint felébredt. A nappaliból behallatszik a vécébe a versenyautók motorhangja.

Tizenharmadika szerda volt. Aznap került hozzá Fábrián Laura belépőkártyája, vagy már kedden? Nem emlékszik. Vajon ott van-e még a beiratkozáson? Jöttek-e érte? Laura elvitte, és később tűnt el, nem a könyvtárban?

Lehúzza a vécét, kijön. Az apja az ajtó előtt toporog, majd siet befelé. Gergely a fürdőszoba tükreben bámulja magát, hogy milyen elgyötört a képe, és mennyire nem ért a világból tegnap óta semmit.

Volt egy másik műanyag dobozod is, azt nem hoztad? Mibe teszem így a krumplit? Anyu, nem kell pakolni, krumplit főleg nem. Poszka vagy, muszáj rendesen enni. Nem tudok ilyen melegben! Jól jön az, meglátod.

Eljön az indulás ideje. Hamar kint akar lenni az állomáson, biztosan tömeg lesz a pénztárnál, mondja. Gyere, amikor csak tudsz, mi várni fogunk. Megölelik egymást, és Gergely azt kívánja, bár csak megérkezésből és búcsúzásból állna a kapcsolata a szüleivel, úgy biztosan igazibb lenne; ezekben a határhelyzetekben még őszinték tudnak lenni – vigyázatok magatokra –, kontúrokat kap a szeretettük, ami talán már nem is szeretet, csak sóvárgás az egykori összetartozás iránt, emlék; de Gergely most erre sem tud figyelni, mert a meneküléssel van elfoglalva: a szüleitől a vasútállomásra menekül, a zsúfolt vonatfülkéből pedig majd haza fog, és már tudja, hogy otthonról, amint lehetséges, korán reggel a könyvtárba fog visszasietni, mert ezt az egészet ott kell megoldania. Például meg kell róla győződnie, a beiratkozáson van-e még a lány olvasójegye, azon sok minden múlik. Reméli, Laura még érte jött, és csak utána tűnt el, máshol. Önző szempont, Gergely mégis ebben bízik. Ha a beiratkozáson maradt az olvasójegy, az veszélyes, mert más is olvashat híreket, és szemet szúr-

hat neki, hogy az ott egy körözött személy belépőkártyája. És akkor vizsgálat indulhat, és az könnyen az ő ügyére is ráterelheti a figyelmet. Akkor jobb, ha a kártyát gyorsan visszaszerzi. Hétfőn egykor nyit a könyvtár, délelőtt senki nincs a beiratkozópultban, az örök ugyan ott posztolnak a főbejáratnál egész nap, de Zolival biztosan megoldanak. Kitalálnának valamit.

Hová tűnt Zoli? Utban a szüleitől az állomásra még egyszer hívja, hiába. Most már komolyan aggódik érte. Baja esett? Gergely nagyon reméli, hogy csak elveszítette a telefonját.

Mi történt a könyvtárban, és mit kellene tennie?

Es a vonatfülkében, a rendes, kétnapos hétvégéből, szombat–vasárnapi pihenésükből visszatérők között szomjasan, égő szemekkel nyomorgó Gergely, akit hányingerig szédít a vonat mellett hátrafelé elsuhanó táj, arra gondol, hogy az ismeretlen történet már nem csupán fogva tartja és viszi valamerre, hanem örülten, fék nélkül rohan vele. Ki akar szállni, de nem tud. Legyen már vége, vagy legalább érjen már haza, és zárhassa magára az albérlete ajtaját, és remegő tagokkal, mint a megtévelyodottak, düllöngélhessen előre-hátra a széken, a mellkasára szorítva mindkét karját, amíg el nem indulhat reggel a könyvtárba, hogy megpróbálja megoldani az ügyet.

A kelenföldi pályaudvarról mégsem egyből hazamegy. Két megálló után kiszáll a metróból, és odagyalogol az Űri utcában ahhoz a pár lakásos, háromemeletes társasházhoz. Hátha tényleg csak elveszítette a telefonját. Hosszsan nyomja a kapucsenget, aztán felnéz a második emeletre, az ablakokon lehúzva a roló, nyilván a meleg miatt. Nem szűrődik ki mögüle lámpafény. Ha itthon lennének, biztosan reagálnának, Kriszta vagy Zoli látnák az ablakból, hogy ő az.

Fagyizó család sétál el mellette, az egyéves körüli kisbaba az apja karján ülve üres tölcsért rágszál, az enyhe szél poros, szürke nyárfaszöszpamacsokat sodor az úttesten.

Fiatalember lép ki a házból, de bizalmatlanul behúzza a kaput Gergely orra előtt. Ő szabadkozik: csak a barátjához jött, őket keresi, és Zoliék felől érdeklődik, látta-e őket a srác hétvégén. Az megvonja a vállát, azt se tudja, kik azok. És elsiet.

A visszaúton a metró felé Gergely szinte vonszolja magát. Kimerült, de az agya tovább dolgozik. Hátizsákjában a húsleves, a rántott hús krumplival, krémes sütemény, a kétórás út alatt a harmincfokos vonatban biztosan megromlott minden.

Fél nyolc, mire hazaér. Bekapcsolja a gépet, és megkeresi újra a hírt Fábián Laura eltűnéséről. Hosszsan nézi a fényképét. Milyen szép lány, ahogy szélesen, nyíltan mosolyog. De a tekintete komoly, óvatos. Azt írják, egyetemista. Hogy lehet az, hogy egy ilyen lánynak, bármi előzmény nélkül, egyszer csak nyoma vész?

Alkonyodik. Gergely kinéz a gangra, nincs mozgás, csak a körfolyosó nyugati oldalán szűrődik ki fény egy nyitott ajtón, de a biztonsági rács ott is zárva: egy operaházi kellékes fröccsözik a konyhában két haverjával; kutyája, Apolló, a staffordshire-keverék néha a rácshoz szalad, és farkát csóválva kifelé figyel, Gergely felé is

oda-odavakkant, aztán megmerevedve figyeli a párkányon tisztálkodó fekete macskát a harmadik szint egyik ablakában.

Gergely sodor egy cigit, és kiáll a gangra. A nyugati ég még csak sötétkék. Az utolsó fénypásmák, utolsó madárnyékok a derült égen a háztetők éle felett. És lentről a lépcsőház büze, a füstön át is érezni, égett olaj, rántotta és valami dohos, örök pinceszag. Gergely fölfelé, messze fújja a füstöt, arra, ahol felfénylenek az első csillagok.

Az operaházi kellékes és barátai egyre vidámabbak. Gergely valamivel üresebb aggyal bámul maga elé, átmenetileg sikerül ellazulnia; Apolló, az óriás szemből újra őt hívja játszani – igen, staffordshire és valami puha tekintetű, örökké kölyökképző vadászkutya keveréke, a világ legkedvesebb teremtése –; ha a harmadik szinti ablakban megmozdul a macska, Apolló izgatottan csahol a rács mögött, csúszkálnak a tappancsai a fehér konyhakövön. Gergely szintén évek óta látja a fekete macskát lent a korhadt párkányon: a soha ki nem mosott függönyön már barna foltot hagyott az állat oldala; a macska időnként eltűnik, és olyankor a függönyrezen át egy idős nő kezét lehet észrevenni, ahogy egy ernyős lámpa sárga fényében kártyalapokat helyez az asztalra, talán pasziánszozik. De a macska és a ráncos kéz – Gergelynek bőven volt alkalma megfigyelni – egyszerre soha nem látszik.

Éjfélkor bemege a gangról. A lakásajtó feletti bukkóablak nyitva, a folyosó túlfelén fröccsöző társaság hangja beszűrődik a sötét szobába. Gergely hanyatt fekszik az ágyán, rettentően melege van, nem fog tudni aludni. Legkésőbb nyolcra bent kell lennie a könyvtárban, muszáj pihennie.

Hát dehogynem alszik el, csakhogy egy-két óra után valami felriasztja: egy kusza álom vagy a locsolókocsi lent az utcán. A tartályos autó lépésben, dübörögve araszol a parkoló autók között, és spricceli a vizet maga köré a néptelen utcán, amitől néhány perc múlva langyos, párák, Duna-szagú levegő árad be a nyitott, negyedik emeleti ablakon. Ezt a hülyeséget. Gergely úgy érzi, a fejtől pár centire locsolja a vizet a tartályos kocsi.

Álmában gyerek volt, és valami körjátékot játszott a többiekkel. Akihez az ikeás műanyag doboz jut, azt a *bűn utoléri*, így hallotta az álomban, ezekkel a szavakkal, azt kiteszik a körön kívülre. Mintha fogócskázának, és ő egy időre megkönnyebbül, mert másnál van a műanyag doboz, aztán egyszer csak szólnak: nem, nem, nála van. A többiek énekelnek, de már a játékon túl, és ő ezt a körön kívülről, sóvárogva nézi-hallgatja, ilyesmi. Zavaros hülyeség.

Pirkad. Milyen bűn? Ártatlan vagyok! Ártatlan, de óvatos. Zoli, kerülj már elő, aggódom. Nem tud újra elaludni, ráadásul megint bántóan hirtelen kezd világosodni, és a locsolókocsi nemsokára visszafelé dübörög ugyanolyan hangosan, recseg a víz, amit az úttestre spriccel. Most lehetne pedig pihenni, gondolja Gergely, de csak pislog, ül az ágyán, nézi az ablakból a CINEMA CITY feliratot a távolban, aztán fél hétkor feladja az egészet: lezuhanyzik langyos vízben, majd hideg vízben, felöltözik (öt perc múlva ugyanúgy izzad, mint előtte), kávézás közben még egyszer megnézi a neten Fábián Laura fényképét, és elindul.

BAÁN TIBOR

Ragyogás

(Emlékezés a Műhely emberöltőnyi idejére)

rímtelenül is történik a vers
biciklipedál – hova visz

mindig jövőbe – magadból kifelé
ahol még zöld a rét

az ösvény mint makaróni szál

tekered a pedált amíg
pihenőhelyre akadsz itt

felszíni formaként a nyár
óriás alakzat eléd áll

s mint alkonyodó ablakok
sorakoznak a tegnapok

holtak pedig élők voltak
nemrég... tegnap... diákkorodban

ott állnak most az ablakokban
napoznak a tegnapokban

úgy állnak növényi mozdulattal
úgy néznek tanulság-mosollyal

úgy zuhannak feléd hogy én

érteni vélem azt... amit nem értek
hogy mi történik velünk voltaképpen

Keresztes Dóra: Kiss Anna – Lady Gizella

DOBAI LILI

Összetett szavak - műhelymunka

Röpke levelek ismeretlen címre (IJKB)

Lélegeznek benned a szavak.
Fellélegeznek és kiformalják magukat.
Eloldódnak, kimondódnak.

Akkor tudnál teljességgel, valójában írni,
ha mernéd kimondani, leírni az igazul-igazán
erős szavakat, ha már egyszer megtaláltad őket,
ha rájuk találtál. Merd. Merj.
Nem félni. A sérüléseket okozó szavaktól. Semmitől
sem.

Hány elvétést, félreértést, rontott helyzetet tud
vagy akar
helyreállítani, helyrehozni, rendbe tenni, kijavítani
Isten?

Jobb-e a tisztánlátás kitettségében lenni,
vagy inkább a védelmező illúziókban megmaradni?

Egyre többet tudni, látni, tapasztalni és
egyszerűnek maradni.
Egyszerűen megmaradni,
akaratlan, öntudatlan átadással.

Hátrahagyni, ami már nincs,
menni afelé, ami még nincs.
Megoldhatatlan.
Ráhagyatkozás, bizalom.
Hogy legyél az, aki lennél?
Hogy lehetnél az, aki vagy?

Hogy ne kerüljem ki magamat?
Hogy ne hajoljak el magamtól?
Hogy menjek végig a legutolsó lépésig?
Egészen a szakadék széléig.
Ahogy érdemes. Végestelen végig.
Ketten, együtt.

Télvégi napfényesítette domboldal.
Sárgás-barnás táj, kék ég, kis
szürkés kövek,
kiszáradt fű a vadles körül,
a tölgytől nem messze. Átfúj résein a szél a
magasban. Magasles.

Életem mélypontja, amikor magasról
ráláttam magamra.
Gyógyít a táj:
tágas rétek, tisztások, felhők magasan,
hegyek-dombok körülölelése,
pillanatnyi változások egy-egy szellibbenés,
felhőjáték vagy még kevesebb
nyomán.

Beengedni, megengedni. Meddig, milyen
határokig? Bennem szavaid élő testté váltak.
Benned szavaim eleven életté lettek.
Szövevényeredmények?

Ablakommal szemben a gesztenyefák
ágai még mintát rajzolnak
az égre. Fehér habos felhős, kék égre.
Változott a háttér. Tavasz lett, és a szürkés
kékké alakult. Az ágakon kibomló rügyek,
mint kis csomók. Hamarosan gyertyavirágok
lesznek. Fehérek, pirosak. Aztán már csak a
csupazöld, és nincs rajzolat.

„A külsőleg keresztülvihető és a belsőleg lehetséges.”
Belül valami nem engedte virágba borulni a külső
szépet. A lehetőséget. A lehetőségnek látszót.
Látszót?

Érthetetlen, ezért élhetetlen
úgy, ahogy érdemes lenne. Megélni.
Semmi
nem segít. Az idő. Talán.
Mindegy. Átadom.

A fekete napokról nem lehet megfeledkezni.
Évekké láncolódtak.
Hiába a siettetés, nem lehet kifelé jövet
kapkodni.
A lélek ütemére rá kell találni. Ráérezni.
A lélek idejét ki kell várni.

A barázdákat is szeretem, amit az idő vés homlokodra.
Ajkad köré is. Fáradt arcodat is, ahogy régmúlt szenvedések
nyomait idézi. Fel(színre)hozza.
Semmi nem az enyém, mégis minden.

Ahogy a kezembe adod a kelyhet. Az üvegkehely poharat.
Félig tele. Először vörössel; majd fehérrel.
Aztán ürességgel teletöltve.

A gyalogosan megtett út

A Mirko Kovač-műhelyről: „az egyik élmény előhívja a másikat”

(Prológ)

Ha írásra adod a fejedet, jobb, ha tisztában leszel azokkal az inspirációkkal, amelyekről átszellemültél, úgysem lehet megfélekedezni róluk, egyszer-egyszer pedig számot kell vetni velük. A sugallatok elfogadása lehet a tehetőség megjelenésének egyik formája, csakhogy korántsem biztos, hogy ezt a tehetőséget az ember magának tulajdoníthatja, a korlátokkal viszont folyamatosan szembesül. „Az egyik élmény előhívja a másikat”, írta Mirko Kovač, impulzus adva számomra, hogy följegyezzem néhány állomását a *gyalogosan megtett útnak*, amely az ő prózájától vezetett el a saját, önéletrajzi kísérleteim egyik ágához.

1. 1974. AZ ASTORIA ÜVEGTÁBLÁI

Egy rövid bekezdésnyi regényrészlet vezet vissza a múltba, egészen egyetemista koromig. 1974 őszén iratkoztam be a budapesti bölcsészkarra. Napfényes idő volt, szikrázott a szeptember, a forróság sokáig kitartott, boldog volt az ég. Hálával tartoztam a sorsnak, hogy elsőre fölvettek az egyetemre; alig múltam tizenennyolc, a katonaságot egy kései skarlátfertőzés miatt megúsztam.

Fejest ugorhattam egy másik életbe.

Az öt bölcsészév zökkenőmentesen telt el, illő módon végeztem el a tanulmányaimat, ahogy egy vidéki fiútól elvárták. Az élet személyei elkerültek, egy mukkanásom se lehet utólag sem. A megpróbáltatások és a hányattatások azután következtek, hogy kiléptem az egyetem falai közül, és elkezdődött zarándokutam a sors kiismerhetetlen labirintusában. Azon az őszön azonban más volt a helyzet, a gyermekkor szökellése bennem élt, a félszegség pedig megóvott a rossztól. Felnőttként már az ember nem mindig tud vigyázni magára, és a helyzet eldurvul.

1974 őszétől munkaköri kötelezettségként sokat időztem a Széchenyi Könyvtár nagyolvasójában. A Nemzeti Múzeum épülete adott otthont a könyvtárnak a kiskőrúton; mentemben az Astoria szálló hatalmas üvegtáblái mellett haladtam el. Néha, nem tolakodóan, megálltam nézelődni; a látvány tiszteletet parancsolt, ünnepélyesnek éreztem a hangulatát. Csak évekkel később merészkedtem a szentély falai közé, amikor már elegendő tapasztalatot gyűjtöttem be a pesti életről, amely cseppenként adagolta az újabb meglepetéseket. Azóta is sokszor megfordulok itt, és eltűnődve bámulom meg az Astoria üvegtábláit, vagy térek be a szálló régimódi kávézójába, mert az utca jeleneteit szeretem onnan megfigyelni, szeretek elcsipni valami misztikus érzést a múltból, mely föltámasztja az elhagyott éveket. Gyakran jut eszembe Mirko Kovač leírása a helyiségről.

Az ismerkedés hetei sietve teltek, bóklsztam a pesti Belváros sűrűjében. Először a Duna-parttól az Astoria szállóig húzódó sáv nyílt meg előttem. Volt fölfedeznivaló bőven, alig győztem a szememmel. A szeles Kossuth Lajos utcán akkor még csillogó kirakatok sorakoztak; világiasnak tetsző életet élt a Belváros. Egy vidékről jött fiatal lépten-nyomon meglepetések értek. Azóta sokfelé megfordultam, és talán csak Isztambul lármás forgataga ragadott magával annyira, mint a pesti Belvárosé akkor. Szinte megittasultam tőle; addig Pest valahogy visszaver-te a közeledésemet, én meg az ellenkezésemet nem voltam képes megfékezni.

Minden az Astoria szállónál változott meg.

Felejthetetlen pillanatok fűznek oda.

Évtizedek múltán a képzeletem vásznán föl-föltűnik cingár alakom, ahogy a szálló akváriumfényében félenken elsuhan, vagy ahogy a kivilágított üvegtáblák előtt téblábol, mert nincs bátorsága bemenni. Százszor történt meg hasonló, más-más szcenárióval, de ugyanazzal a csúfos végeredménnyel; gyámoltalanság a neve. Az irodalomban minden „világra jöhet”, úgyhogy évtizedekkel később egy regény néhány mondatában ráakadtam arra a leírásra, amellyel a kudarcom jóvátehetővé vált a magam számára:

„*Délután hat óra tájt az Astoria szálló megtelik öreg-asszonyokkal. mindegyikük a maga korának divatja szerint van öltözve: szalagos kalapok, pipaszár lábakon régimódi cipők. A kávéház hullaház, amelyben teáznak. A mozgó halálnak ez az egyedülálló látványa hét körül szertefoszlik, a kávéház kiürül, majd fiatalokkal népesül be. Rám tekint egy ragyás, vén női arc, mintha intene, hogy vegyem be a regénybe, kapcsoljam össze a hősnővel, aki minden gondolatomat leköti. Malvinának szenvednie kellett intézeti társnőjének ótvaros, kelékes arca miatt.*”

Egy montenegrói születésű író a hatvanas évek végén rövid időt az Astoria szállóban töltött. Szakmai felelősségvállalás hozta Pestre, anyagot gyűjtött készülő munkájához, egy *vérfagyasztó balkáni halottaskönyvhöz*, a *Malvina Trifković életrajzához*. Szerencsésen álltak együtt a csillagok: véletlenül megismerkedett egy szállóvendéggel, egy olasz lókupeccel, „ronda pasassal”, róla mintázta Malvina becsstelen csábítóját, az Astoria szálló halljában pedig Pest különös panoptikumát is megfigyelhette; ezekről a *Bevezetés a másik életbe* című könyvében ír. A lókupecnek nincs szerepe a történetemben, a kávézónak – mint az idézetből nyilvánvalóvá vált – annál inkább.

A könyv írójáról sokáig azt sem tudtam, hogy a világon van. Nevét már az előbb elárultam, Mirko Kovač. Ez a fölkavaró és rejtelmes prózakötete a kilencvenes évek fordulóján került a kezembe; hamar a megszállottja lettem. A könyvre a Margit körüti antikvárium rendetlen, roskadozó polcainak egyikén akadtam rá; vadásztam a jugoszláv írókat, mert Ivo Andrić megfertőzött, utána már nem hagyhattak hidegen. A határ közelsége Kanizsától és néhány gyermekkori pillanat megerősített ebben a vonzalmamban. Az idő elhomályosít sok apró emléket, néhányat olykor kielecsít, olyat, amire nem is gondolnánk; az utcát, ahol megszülettem, föláltozta a város, hogy terjeszkedni tudjon. Az építkezéshez horvát vendégmunkások jártak át a határ túloldaláról. A napi robot végeztével teherkocsik platójára ácsolt padokra ültek föl, elfásult testtel, mumifikálódott arccal várták, hogy hazaszállítsák őket. Kíváncsian lestem őket; kevés idegent láttam addig a városban, Jugoszlávia közelsége nekünk kedvezett, a kishatár-átlépő kiváltság volt, Csáktornyáig lehetett eljutni vele, de nem a gyerekeknek. A sóvárgás érzése gyötört, mint amikor olvasmányélmények nyomán már középiskolásként kijártam a pályaudvar kellemes monarchikus épületébe, hogy lássam a zágrábi expresszt. Szinte hihetetlen meglepetés volt számomra, hogy azok a horvát emberek a bizalmukba fogadtak; pintesüvegben sört vittem nekik és dohányt, ha kifogytak belőle. Ha kínáltak valamivel, elfogadtam; csokoládét, rágógumit hoztak nekem, és mosolyogva nyújtották oda, néhány ismeretlen szó kíséretében. Mindig hálával gondolok rájuk, mert új szint hoztak a gyermekkoromba.

„Budapest különös élmény volt. Megkopott előkelőséget, történelmi raktárat láttam benne, amelyben mégis volt némi rend.”

A városról ennyit írt, nem többet; ellenben bekukucskált otthonokba. Nem közönséges tanulságait már csak azután értettem meg, hogy az egyetemi leckekönyvemet az asztalfiók mélyére süllyesztettem:

„Akadt néhány ismerős, jártam néhány lakásban. (...) Néha mintha régiségboltban jártam volna. Nézegettem a múlt darabkáit. Valami megmagyarázhatatlan szag terjengett ezekben az otthonokban. Szinte hihetetlen, hogy nem is kell kutatnod, lépten-nyomon regényanyagra bukkansz. Csak rá kell gondolni a könyvedre, máris megjelennek és felkínálkoznak az alakok.”

Számomra az élet valósága akkor más ablakokat nyitott meg. A Belvárossal való találkozás revelációjának a Felszabadulás tér rekonstrukciója vetett véget. 1974 késő őszen fogtak hozzá az átépítéshez. Gyors ütemben zajlott a bontás, megrökönyödéssel néztem, ahogy a munkások darabokra szednek mindent, föltépik a villamossíneket, kibelezik az utcákat, árkokat ásna, vasrudakkal csőrömpölnek. Az emberek földhányások fölött deszkákon imbolyogtak a naponta áthelyezett buszmegállókhoz. A járdákon megszűnt a közlekedés, átjárókat nyitottak a Petőfi Sándor utcai bérházak udvaraiból; kopott kapualjak, kicsorbult lépcsősorok, eltört kapucsengők, átázott, foszladozó névtáblák és szomorú ecetfák tárultak föl a város eddig piperkőcnek tetsző szögletében. Komor szagok szivárogtak a pinceablakokból a levegőbe az egyetem nyugalmat sugárzó épülettömbjétől néhány lépésre.

A lassan megszokott részletek hamar elmozdultak.

2. ENGEDNI A KÍSÉRTÉSNEK

Ez az írás tehát kísérlet arra, hogy néhány epizódon keresztül elmondjam, hogyan húzódtam be egy író által nyújtott hajlékba.

Sok időt és energiát fecséreltem el azzal, hogy az irodalom csábításának valahogy eleget tegyek. Milyen ösvényen induljak el? Vajon készen állok-e az írásra? Minduntalan beleütköztem ebbe a kérdésbe; a csábítás könnyű prédája voltam, de szösszeneteimet a külvilág elől keményfedelű spirálfüzetek páncéljába zártam. Az elégedetlenség szétzúzta az illúzióimat, veszélybe sodort, aláaknáztá az önbecsülésemet. Egyet tehettem: várakoztam. Erre ítéltam magamat. Közben abban a hitben kerestem tovább, hogy majd változik valami, fordul a kocka, jobb lesz a lapjárás. A napfelkelte azonban késett.

Fanyar idők voltak. Modellt ültem saját tehetetlenségemhez egy falusi házban, levegő után kapkodva. Az évek közömbösen váltották egymást, lelkileg költséges időszak volt. Aztán a nyolcvanas évek változásai fölborzolták az eget, kilendültem tetszhalott állapotomból, amelyre egy új lakásba költözés és a szerelemmel való nagybetűs találkozás ütötte rá a pecsétjét.

E változásban idővel Kovačnak is része lett. Ha szabad így fogalmazni, *prózájának jelenlétében* írtam meg *ars poeticaszerű* vallomásomat; egy hazatérés leírása volt a közvetlen előzmény hozzá. Lassan érett meg bennem a gondolat, hogy a múltam elé álljak. Az emlékezés melankóliájának körvonalai ekkor kezdtek kibontakozni. Hogy így történt, más emberként élek ma.

(A hazatérés – vázlat)

Tél van, a maszaszt vonatablakból alig kivehető a táj a ködfátyolban; ide-oda zökken a szerelvény, ültömben is kibillent az egyensúlyomból. Szúr a szemem a szutykos világitásban. Az erősebb égőt elcsenhetnék.

Kilépek a vasutas futballpályával szemközti pályaudvarról; még a Monarchia építette. Kanizsán vagyok,

helyi érdekű utazó. A kései vonattal érkeztem, az utolsó buszjárat megvárta az utasokat, bebugyolálom magamat, a kopott épületek elszaladnak mellőlem. A szülői ház ösztönöz a sűrű hazatérésre. Képek torlódnak egymásra, életem könyvének sokszor átélt részletei. Ráunni nem lehet, a visszatérés is elszabadulás. A szél is elszabadul a szülőházamnál, a kertek végéből zúdul ránk, az öntöttvaskályha gyomra éhesen nyeli el az odaaprított fát; nem győzzük utánpótlással, fázunk a vastag takarók alatt. Még nem vezették be a gázt, nehéz átfűteni a kihűlt, védtelen falakat. Előre félek ettől, mégis jövök, sietősen, amikor csak tehetem, kéthetente, havonta. A dimbes-dombos utcák jéghidegek, üres csöndben didereg minden. Egy lelket sem látni, alszik a város, csak az ijedős kutyák ugatnak a Katonarét mélyén.

Vidéki csönd. Költői nyelve van.

Mielőtt megkocogtatnám a nappali szoba redőnyét, végignézek a gyéren megvilágított Rózsa utcán. Megvárt a múlt. Konstátalom a tény: vigyázott rám a szívélyes vendéglátó.

(Az emlékezés melankóliája – variációk ugyanarra)

Vannak események, amelyek nem tudnak kitörlni az emlékezetből.

Ha valaki a szívére hallgat, ezeket az emlékeket megőrzi a síríg, elraktározza őket, mert életének egyetlen későbbi tapasztalata sem bírhatja rá, hogy megváljon tőlük, vagy elszökjön előlük.

Ezeknek az emlékdarabocskáknak a hétköznapok öröldései között nincs sok hasznuk, mégis – amikor egy-egy gyötrelmes órán az élet szövevényén elgondolkodunk – a búvkörükbe vonzanak. Mivel lerakódtak a lélek mélyén, készen állnak a visszatérésre, hogy ismét beavatkozzanak a sorsunkba.

Vajon figyelmeztetnek-e valamire is érzelmeink tárhelyein ezek a lappangó emlékek, amelyek ellentmondva a mulandóságnak, az örökkévalóság csíráját hordozzák magukban? Ez a kérdés halálunk pillanatáig nyitva marad, és akkor se lehetünk biztosak benne, hogy elérkezik majd számunkra a megvilágosodás.

Az emlékezés csapda is, a félbemaradt éden kísértése, mert a múlt elmosódik, föltámasztása sokszor hiú ábránd, hiába ez adja időtlen idők óta az elbeszélés illúzióját; a régmúlt események rejtjeleinek megfejtése mégsem szemfényvesztés, pedig sokszor igazolódtak a vele kapcsolatos kételyek.

Jó évtizede érzem úgy, hogy gyermekkorom és szülővárosom ködbevesző idejének bemutatásához megtaláltam a kulcsot, zárba illeszteni viszont még nem tudom, ez azt is jelenti, hogy az igényeimet kielégítő elbeszélsmódot, írói technikát halálomig keresni fogom. Mindenesetre a múlt már nem veri vissza a közeledésemet; a kétségesnek érzett eredmény dacára igyekszem „megkönyvekezni”, és nap nap után odanyúlok a képzeletbeli falióra számlapjához, és összecsapintem a mutatóit. A megállított idő mágiáját nemcsak a diplomata használják előszeretettel, hanem az írók is, mert ez az írás egyik metaforája. Én képletesen azért töröm össze az óra mutatóit, hogy egyetlen részletet se hagyjak elveszni a világból, akkor se, ha nem éltem át őket, csak valahogy a lelkemig hatoltak. Az idő fogyása kötelességgé teszi ezeket a képzeletbeli kirándulásokat; olvastam róla, hogy sok írástudó esett már bele ebbe a maga ásta csapdába.

Megpróbáltam olvasmányaim nyomán fölismerni és tudássá alakítani azt, hogy az emlékek tanítanak igazán. Akár magad emlékszel, akár a neked mesélők. A múlt magának követeli az emlékezést. Az emlékező személyessége tartja feszültségben a szöveget, és ehhez – optimális esetben – egyedi nyelvezet és a nyelv- és mondathasználat is hozzá tartozik. Ezt több könyvem szigorú szakmai bírálójától, egy *másik Kováctól*, a szegedi egyetem irodalomtudásától, Kovács Krisztinától tanultam meg.

Két Kovač(s) is megjelölte írói feladatomat.

E ponton külön megemlékezem Kovač fordítóiról, akik magyarul újraköltötték ezt a titkokat rejtő, nyugtalan prózát: *Radics Víktórjáról, Borbély Jánosról, Brasnyó Istvánról és Orcsik Rolandról*. Ők terítették varázsszönyeget elém, érzékenységük megteremtette a regények hasonmását, avagy a tükörképét, ahogy Orcsik fogalmazott a munkájáról: „a fordítás az eredeti regény hasonmása: tükörképe”.

Az írás is hasonmás és tükörkép, az író illúziója is ezen nyugszik.

3. „A RÖVID ELBESZÉLÉS, A SZIGOR MŰFAJA”

Hezitálok, hogy vajon Kovač poétikai eszmefuttatásainak sugallata nyomán született-e meg az *Anyám prémes kabátja* című prózai írásom *formája*; utólag úgy érzem, a *szigor műfajának* útmutatását követtem benne.

Egy betegség mélypontján írtam; hónapok óta küzdöttem az ismeretlen kórral, amely alattomosan megtámadta a tudómet. Baljóslatokkal terhes időszak volt, félelemben vergődtem; végezhettem volna rosszabbul is. Vizsgálat vizsgálatot követett, hatalmas paksamétákkal közlekedtem, egyre szaporodó kórleírásokkal. Ezeket az orvosi tolvajnyelven írott szövegeket böngésztem a kórházi várakozás perceiben, vagy memóriagyakorlatokat végeztem, verseket mormoltam akadozott nyelvvél; igyekeztem nem csüggedni és *kihallani valami jót* szorongatott helyzetemből. Egyik alkalommal azon gondolkodtam el, hogy Anyám mivel vigasztalja meg, ha még élne; amíg törtem a fejem, odapillantottam a vizsgálati beutalóra: *Anyja neve*. Ekkor villant föl Villányi László költőbarátom verse *anyja nevééről, mindig jelen időben*.

A Korányi szanatórium szerpentinjein, a budakeszi erdő lankáján kezdett derengeni az a történet Anyám prémes kabátjáról. Csiráztatója Villányi László csodálatos verse volt, melyet mottóként az elbeszélés fölé írtam; Kovač is azért jutott az eszembe, mert mindkettőnk kedvelt irodalmi alakja, ahogy ebben egy levélváltás alkalmával megegyeztünk.

Anyám prémes kabátja

„Anyja neve? Kérdezik.
Mindig jelen időben.
Amíg élek, jelen időben.”
(Villányi László)

Gondolataim a szép, ápolt erdő részletein forognak, ahol a kórház fekszik. Elmerülök magamban. A kórházi időszámítás mértékegysége: várakozás.

Negyedórával ezelőtt jöttem át ide, ebbe az épületbe, lassú járással az autóknak épített szerpentinén. A rövidebb út lépcsőkön kapaszkodik föl a hegyoldalba; nem azt választottam. Már néhol avar borítja a fák alját; az aszfaltcsíkra is fölsöpört belőlük a szél. De a fenyvesek örökzöldek, csak az alsó ágak kopaszodtak meg. Mint Kanizsán. Átsüt rajtuk a késő délutáni fény. Macskák ülnek az üres parkolóban, firkészen néznek a levegőbe. Megérkezem. Egyedül vagyok az orvosi váróban; edzem magam, hogy elég önfegyellemmel rendelkezem-e. A főépület monarchikus előcsarnokában még elég önfegyelem állt rendelkezésemre, itt azonban már megbicsaklottam. Rövid szünetet tartok, próbálok ellazulni, keresni valami biztosat, vagy legalább biztatót, amitől a szívverésem ritmusa lelassul és helyreáll. A folyosók némák, ide hallatszik némaságuk az üres falak között. Mielőbb rá kell találnom a saját hangulatomra ebben a fehér csöndben, fegyelmezem magam. A

bekövetkező eseményeket rendeztem, befelé figyelek, de megint az út jut az eszembe, a kacskaringós szerpentin az erdőben, a rézsút átsütő fények utolsó szépsége. A saját járásom. Ahogy jövök fölfelé, törekenyen. Ahogy mások jöttek fölfelé ezen az úton, törekenyen. Meggyötörten. Ahogy majd ez az út vezet lefelé velünk.

Magasan állnak az ablakok, mint régen a falusi istállókon. Ez az épület alagsora, toldozott-foldozott labirintus, később alakították ki a vizsgálókat benne. Itt van a radiológiai osztály. Az eredeti fajanszlapokat a lábamnál másik fajanszlapokkal pótolták ki, a mintázatról látni. A régi konyhában Anyám nézegette a lábánál a fajanszlapokat, a mintákat akkor is látta, ha nem akarta észrevenni. Körömcipője élével összekötötte őket; csak ő ismerte a megfejtésüket. Ezekre a láthatatlan ábrákra, összekötött vonalakra bízta rá magát. A karcok az évek alatt kicsinyke vajatokká mélyedtek. Útvonalakká a semmibe. Amikor lebontották a házat, a munkásokat megkértem, tegyenek egyet félre nekem. De a múltnak ez a hajszálere elkallódott az időben. Most én is a fajanszlapok mintáit követem a tekintetemmel. A cipőm vasalásával odakarcolok; elhanyagolt ez a köpadló.

Kint fölkapott valamit a szél, kartondobozok zuhantak a földre; csörgedező hang szítál, majd elhal.

A neon egyhangúan serceg a mennyezeten.

Kórházi időszámítás. Várakozom. Anyám emlékképevel.

Neszez bennem a múlt.

Anyám barna staniclit húz elő a retiküljéből. Olyat, amilyenbe Borhidáné boltjában mérik ki az édességet. A Dunakavics volt a kedvencem. A stanicliket, ha kiürültek, szépen össze szoktuk hajtogatni, hogy legyen a háznál csomagolópapír. Semmi se mehet kárba; a szegénység még átjárta az emberek életét, mi sem voltunk kivételek. Anyámon a prémes kabátja.

Ha Anyám ősszel és télidőn ünnepi alkalmakkor, ide tartoztak a vasárnap délutáni rokonlátogatások is, a prémes kabátját öltötte magára, az utca legelőkelőbb hölgyévé változott. Öltözködés közben halkán dudorászott, az előszobai tükör előtt pedig többször is megperdült, ide-oda forgott, hogy minden irányból lássa, hogyan áll rajta ez a szívéhez nőtt ruhadarab. Szinte szikrát hányt a csizmája sarka. Ezzel a darabbal, amely ruhatárának ékessége volt, Anyám gyöngéden bánt; vastag szövetanyagának tömör, mélykék színe és szabásának erőteljes, mégis elegáns vonala szinte sugárzott az alakja körül. Alig kicsikét ereszkedett a nehéz anyag a térd alá, szorosán a testéhez simulva csak deréktól lefelé bővült ki haragszerűen, így tartva távol viselőjétől a hideget és a fagyos szeleket. A divatban járatos hozzáértők ujjukkal csettintve az ilyen ruházat látán fölkiáltanak: „szép az anyag esése”. Nagy, színe-játszó gombokon, mint valami kitűzőkön, csillámlott a délután utolsó sugara, amikor hazaérkezett, és én az ablaknál vártam rá a hótól görnyedező fenyőágak rejtekében.

„Ma könnyeznek a kabát szemei”, mondtam Anyámnak, amikor odalépett hozzám a szobában; amíg nem győződött meg róla, hogy a távollétében semmi baj nem ért, a világért le nem vetette volna a kabátját.

„Mosolyognak – javított ki. – Rosszul látod, kisfiam.”

„Anyja neve?” Egy vékony hang szólalt meg valahonnan a helyiség sarkából. Nem személyes megszólítás volt, a kérdést nem nekem tették föl, a hangszúlyból éreztem, hogy nem rám vonatkozik. Akkor már feszülő testtel a vizsgálókészülék asztalánján feküdtem kinyújtott és a fejem fölött összekulcsolt karokkal.

A mennyezet halványsárgája.

A megült levegő.

Napfogyatkozás.

A kontrasztanyagtól hirtelen cserepessé vált a szám, kiszáradt a szájpaddlásom; a testben szétfutó száraz meleget gyöngéd figyelemmel követem. Ennek soha nem lehet a

MELIORISZ BÉLA
Fiókból fiókba

mostanában úgy csinálunk
mintha nem is lennénk
mintha elcsomagoltuk volna magunkat
mint mikor kísértett az érettségi utáni üresség
pedig nem felejtve
a szemnyitogató évek útelágzásait
kezdünk berendezkedni
valami bújócskázásra is alkalmas különös térben
vagy álombeli verssorok közt járkálunk
értelmet kap-e mindaz ami volt

összemontírozva elveszettnek hitt arcainkat
fáradt borítékokat rakosgatunk
fiókból fiókba

Orosz István: Paradoxonometria 29

GÁL FERENC
Ház körüli munkák

39.

Fekszik nekem ez a műhelymunka.
Felvett név és szolgálati ruha nélkül
adagolhatom a szózatot, hangolva
a szövegbuborékban gyűrűző kiáltást.
A rend kedviért összegumizva a cédulákat,
hogy a hagyatéki eljárás lezárult,
a kisboltnál az éjszaka bogarai zúgnak
egyesével, a határokat népvándorlás őrli.
Az események hatása alá kerülve is
beérem a távkapcsoló nyomkodásával,
az ujjak kidobolta ritmussal
a mives karfán. Ha meg úgy adódik,
átírom az egészet harmadik személybe:
haszonnövényeket irtott késő délutánig,
és a légoszlop nyomását azóta is
egy az egyben érzi. Hogy ki ne essen
ebből a szerepből, fenntartások nélkül,
köhécselve kéne közeledni hozzá.
Próbaképpen kikérni a véleményét
gyakorta felmerülő kérdésekben,
és hangsúlyozva a tapasztalat
egyedi mivoltát, tovább is adni.

Orosz István: Paradoxonometria 22

FÜZI LÁSZLÓ

Vázlat – önmagunkról

Villányi Lászlónak

„De mi soha nem a valódi jelenben élünk, hanem egy elképzelt múlt és egy elképzelt jövő révén egy elképzelt jelenben, vagyis abban az elképzelt értelemben, jelentésben, amivel a jelent felruházzuk” – idézi Marnó Dávid Hayden White által inspirált megállapítását Gyáni Gábor a *Tiszatáj* 2018. novemberi számában megjelent, *Háborús tapasztalat és a nem várt jövő* című tanulmányában. A tanulmány szerzője a történelmi és a történeti tapasztalat feloldhatatlan kettősségével foglalkozik, állítása bizonyítására a példákat az első világháború időszakából, s az ún. Trianon-szindrómához kapcsolódva fogalmazta meg, rámutatva, hogy „látható ellentét feszül a nagy háború utólagos (történeti) számon tartása és az esemény kortársi élményvilága között”. A jelzett folyóirat-számban, egyből Gyáni Gábor említett írására következően jelent meg Lengyel András *Háborúvesztés és irodalom* című írása. Lengyel András nem a tömegmédiások által sugallt képpel foglalkozik, mint ahogyan Gyáni Gábor tette azt, hanem az időben előrelépve azt vizsgálja, hogy a háborúvesztés miképpen hatott a magyar történelem folyamataira („a háború elvesztése a modern magyar történelem originális – újszerű és elementáris erejű – katasztrófája volt, hatástörténete máig nem záródott le”, mondja), s hogy maga a háború elvesztése miképpen jelent meg az időszak irodalmában, majd kiemeli: „Am tetszik-e vagy sem, tény: az 1918/19-es várakozásokat tükröző szövegek egyértelművé teszik, a forradalomban való remény elég széles körű volt. A változás, az addigi gyakorlat átfogó megváltoztatásának igénye sokak közös igényeként jelent meg. Nem véletlen, hogy vaskos szöveggyűjtemények születhettek, amelyekben harcos újságírók és jámbor költők szövegei dokumentálják az „új isten” érkezését, az új perspektíva iránti várakozást.” A *Tiszatáj* 2018. novemberi számában, ahogy Gyáni Gábor írását Lengyel András írása követte, úgy követi Lengyel Andrásét Sándor Ivánnak *A korszak tekintete* című esszéje. S ahogy Lengyel András a háborúvesztés nagy fordulatot teremtő mozzanatáról ír, úgy kérdezi Sándor Iván: „Mi dőlt el a huszadik század második évtizedében?” S ahogy Sándor Iván az egyes huszadik századi történelmi periódusok alapszerkezetének első alappilléreként az eufóriát, az általános lelkesedést, s a győzelembe vetett hitet említi, úgy elemezte ezeknek a mozzanatoknak a jelenlétét Gyáni Gábor az első világháború kezdeti időszakának közhangulatában. Ahogy Lengyel András az első világháború lezárulásakor induló történelmi folyamatokat elemzi, úgy sorolja – Nemes Nagy Ágnes kifejezését kölcsönvéve – Sándor Iván a megoldatlanságokat újratemtő történelmi periódusokat egészen máig, megjegyezve: „A korábbi történelmi szakaszokban lehetett kérdéseket, felhívásokat intézni a korszakhoz. A ma szellemtelen, harci páncéllal burkolt létszerkezetéről lepatannak nemcsak az európai szellem megszólításai, de Ady, Babits, Halász Gábor, József Attila és a maiak próbálkozásai is.”

•

Ha a magyar folyóirat-kultúrában sűrűn megjelenő tematikus számokat, s azok írásait nézzük, akkor is ritkán találkozzunk három egymás mellett álló, s egymáshoz ennyire erősen kapcsolódó írással. Ritka, hogy három kiváló gondolkodó gondolatmenetét az ugyanazon, s mégis végtelen mennyiségű témát magában rejtő pontból elin-

duló kérdések és az arra adott válaszok ennyire erősen kapcsolják össze. Mindezzel együtt mégis azt kell mondanom, hogy az írások mostani egymás mellé állítására nem a lényegi rokonságuk készítetett, hanem az, ma már feltehetően patetikusan hangzik ez, hogy mindhárom írás rólunk, akár azt is mondhatnám, hogy a magam életéről szól – még akkor is, ha, legalábbis az első tekintetre, a szerzőket az első világháború, azon belül is annak lezárulása, s a háborúvesztés sajátosan magyar sajátosságai és következményei foglalkoztatják.

Igaz, valójában szinte minden történeti okfejtést a következmények foglalkoztatnak. Az utókort nem csak a valamikori történész érdeklí, egyébként a mindenkori utókort által az írható le a legkevésbé, hanem az is, hogy az utókortban élők szemszögéből, a saját időpillanatukból nézve egy-egy történelmi időszakhoz miképpen találhatók kapcsolódási pontok. Ez a három írás, a történetiség elvének és elvárásainak mindenben megfelelően, mintegy az önmaguk tárgyán túl is, azt bizonyítja, hogy a háborúvesztés időszaka a magyar történelem meghatározó jelentőségű periódusa volt, következményei az egész későbbi huszadik században, s még az azon túllépő időszakban megfigyelhetők voltak. Lengyel András írja a következőket: „... a modern magyar ellenkultúra erőinek kudarca, mely 1918/19-ben – több lépcsőben, egymással is szembe fordítva ezeket az erőket – csakugyan bekövetkezett, nem a „vörösteror”, sőt még csak nem is a „fehérterror” miatt vált végzetessé. Ne essünk túlzásokba: történelmi léptékben mindkettő futó epizód volt. De a modernizáció erőinek szükségképpen kudarca, a történelem paradox logikája szerint, megerősítette és aktiválta azokat a korábban visszaszorulóban lévő erőket, amelyek a „történeti” *status quo* (értsd: a régi privilegizáltak érdekeinek) védelmében a modernitás s a modernizáció visszavételét, korlátozását emelték a hivatalos – „nemzeti” – politika rangjára (...) S ez a fordulat a *habitus* terén minden más folyamatot is meghatározó, nagyon markáns *regressziót* indított el. Ebből a regressziós történeti spirálból pedig – egyes későbbi periódusok minden erőfeszítése ellenére – igazában máig nem tudott kitörni a magyar társadalom.” Lengyel András írását a békekötésre utalva ezt a gondolatmenetet követve zárta le: „Az aktus paradoxona magyar szempontból az, hogy a több száz év után megszülető önálló Magyarországnak a modernizációs lehetőségek radikális beszűkölésével együtt született meg, s a törés a modernizáció legfontosabb dimenziójában, a mentalitás szférájában volt a legnagyobb, a legvégzetesebb.” A struktúra alapelemeire utalva Sándor Iván a vakság és a harc kifejezéseket emeli ki, innét pedig akár rövidere zárva is elindulhatunk a huszadik századi magyar történelem erős meghatározottságai felé. A háborúvesztéstől eltelt évtizedekbe belefértek a különböző előjelű terrorok, a második világháború, a nyilas terror, a holokauszt a maga több százezer áldozatával, a fordulat éve után a proletárdiktatúra kiépítése, ezerkilencszázötvenhat forradalmát követően a kádári diktatúra – mintha a huszadik századi magyar történelem az erőszakos mozgalmak története lett volna.

Az is volt, s az erőszakon keresztül és azon túl megmutatkozva a reményvesztés időszaka. A Monarchia keretein belül zajló modernizációtól való elszakadás és az erőszak térnyerése valószínűleg szoros kapcsolatban állt egymással, legalábbis hiba lenne a szembeállításuk azon a szinten, hogy melyiknek voltak súlyosabbak a következ-

ményei. Az erőszaknak is hosszan hatóak a következményei, s a fejlődés főbb vonalaitól való elszakadásnak is. Az elmúlt években ún. önéletrajzi könyvet írtam, így volt alkalmam elgondolkodni mindezen. Az ott leírt történeteket nem írom le újra, csupán utalok arra, hogy az ötvenes évek közepére eső legapróbb korom alaptapasztalata a félelem volt, mert apámhoz ott, ahol laktunk, közel a nyugati határhoz, katonatisztek jöttek, megbeszélni, legalábbis én így gondolom, ki mit cselekedett ötvenhat októberében és azt követően. Másfél-kétéves lehettem akkor, nyilvánvalóan nem tudtam és azóta sem tudom, hogy miről volt szó, de arra emlékszem, hogy félték, s hogy én is félttem akkor. Ez a félelem azóta is bennem él. S emlékszem arra is, hogy akkor, amikor gimnazista voltam, ez már a hetvenes évek közepén volt, álltunk Sopronban a Várkerületen, s néztük a Bécs felől érkező, s Pest felé, a válogatott focimeccsre igyekvő „sógorokat” – abban a biztos tudatban, hogy azt a világot, amelyikből ők hozzánk érkeztek, mi nem ismerhetjük meg soha. Úgy nőttünk fel a nyugati határon, hogy eszünkbe sem jutott, hogy mi valamikor átléphetjük a határt.

Nem szeretem a mechanikus történelemszemléletet, különösen nem azt, ha minden történeti jelenséget egyetlen okra vezetünk vissza. Az évszázados elkanyarodás vagy megrekedtség számos előremutató időszak, különálló mikrokörnyezetek, s megszámlálhatatlanul sok egyéni és közösségi teljesítmény mellett, számos esetben azokat is meghatározva érvényesült. Számomra elméleti szinten Bibó István és Szűcs Jenő gondolkodása, egészen pontosan Szűcs Jenő *Vázlat Európa három történeti régiójáról* című írása vetette fel ezeket a kérdéseket. Bibó a pontosan felmért határokkal és a realitásokon belül maximálisnak tartott lehetőségekkel foglalkozott, Szűcs Jenő pedig a mozdulatlanság, illetve a nagyobb szabadság irányába való mozdulások lehetőségeit kutatta egy „hibrid módon kettős arculatú” történelemben. Önmagában tünet értékű, hogy Bibó István élete és sorsa, valamint Szűcs Jenő mélyen történeti tanulmánya alapvetően politikai összefüggésbe helyeződött. Gyáni Gábor ennek kapcsán a következőket írta a Szűcs Jenő munkásságával foglalkozó tanulmányában: „Amikor 1979-ben Bibó István meghalt, tisztelőinek szűk csoportja úgy határozott, hogy tanulmánykötetet jelentet meg a Kádár-rendszer által végig üldözött demokrata politikai gondolkodó emlékére. A szervezők közt találjuk Szűcs Jenőt is, aki a korábban és hosszú időn át őt szintén magával ragadó marxista szemléletet fokozatosan legyűrve ez időben jutott el Bibó befogadásáig. Az emlékkönyv 1981-re összeállt anyagát a szerkesztők a Gondolat Kiadóhoz nyújtották be kiadás végett, amely azonban, a felsőbb pártszervek nyomására, nem vállalta a munka megjelentetését. A végül szamizdatként kihozott Bibó-emlékkönyv egyik legbecsebb darabja Szűcs szóban forgó

történeti esszéje volt. A *Vázlat* különleges intellektuális erényeivel, s nem utolsó sorban a késő Kádár-éra sajátos bel- és kultúrpolitikai viszonyaival magyarázható, hogy a szöveg rövid időn belül – előbb csak szűkebb körben – mégis megjelenhetett az MTA Történettudományi Intézet szakfolyóiratában, majd önálló kiadványként egy állami kiadó jóvoltából, végül angolul egy hazai idegen nyelvű akadémiai szakfolyóiratban. Az esszé nemzetközi ismertségét, sőt elismertségét a kötet 1985-ös francia nyelvű párizsi kiadása hozta magával (Fernand Braudel írt hozzá előszót), melyet a tanulmány német, majd más világnyelveken történő megjelentetése követett.” Magam is így olvastam, előbb a *Történelmi Szemlében*, később a Magvető Kiadó Gyorsuló idő című sorozatában megjelent könyvben – egészen addig, amíg ezt a könyvet el nem ajándékoztam egy Erdélyből Nyugatra menekülő barátomnak. Könyvtáramban ott a rendszerváltást követően legálisan is megjelent *Bibó-emlékkönyv*, magamnak abban őrzöm ezt az írást. Mindez annyiban érdekes, hogy még az írás egyetlen személyre szabott fogadtatástörténete is őrzi politikai mozzanatok, ezt kitágítva, ha tesszik, mondhatom azt is, hogy a szaktanulmány, nyilván a körülmények hatására, politikai tartalmakat vett fel. Amikor először olvastam a régiók határainak a kijelöléséről, s a régiókon belüli történelmi mozgásokról írtakat, az olvasottakat, szükségszerűen, de itt is a körülményekből fakadóan szükségszerűen, történelmi elmaradottságunk magyarázataként értelmeztem. Mintha politikai röpirat lett volna az, amit olvastam, ezt a tapasztalatot felerősíti

Muzsney Ákos: Visszatérintő

az, hogy a mesteri tanulmány történelmi értelmezésével újabban alig-alig találkozom, mintha Szűcs Jenő írására érvényes lenne az, amit a Bibó-felejtés kifejezésével szoktunk kifejezni. Erre az alapozottságra épültek rá, nálam is, másoknál is, a kiütkeresés mozzanatai, mindaz, amit a tájékozódás kényszeréhez kapcsolódó ösztönök a felszínre hoztak.

„Hát hol van itt Európa? Nézzen szét, nézzen magába, / Itt sár van, és ön van, és én vagyok, szakadatlanul” – áll Cseh Tamás és Csegey Dénes *Kiegyezés* tangójában. Én Pethő Sándor *Botló drót* című tanulmányának mottójában talákoztam ezekkel a sorokkal, s számomra ugyanazt mondják most visszatérintve, mint amit a rendszerváltás időszakában az Európa-ház folytonos emlegetése mondott. Valami hiányzott akkor, nagyon hiányzott a miénkénél nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb, s ne szégyelljük kimondani: a lehető legszélesebb értelemben vett gazdagabb élet, az, amit a mi számunkra Európa, de lehet, hogy csak Ausztria mutatott meg, ha egyáltalán eljuthattunk odáig. A kifejezés az azóta eltelt időszak óta elfelejtődött, napi viaskodások koptatták el, az emlékezetem azonban őrzi – annak emlékeként, hogy a Nyugattól való elszakadásunkkal nagyon is tisztában voltunk. S őrízni kell az Európára való valamikori folytonos hivatkozás emlékét azért is, hogy tudatosodjon, annak, amiben évtizedekig éltünk, el kellett múlnia.

•

Azt, hogy az egyes tájan értelmezett kultúrákon belül mi számít fejlődésnek, elakadásnak, eltávolodásnak, szétfejlődésnek vagy akár elszigetelődésnek, roppant nehéz megmondani, bár ez az utóbbi jelenség azért szinte azonnal megmutatja magát. Az egyes nagyobb kultúrákon belül a különböző társadalmak más és más sajátosságokkal, történelmi-társadalmi-gazdasági hagyományokkal, ennek megfelelően egymástól erősen különböző történelmi-társadalmi-gazdasági háttérrel, külső kapcsolatokkal, a változásokhoz és a fejlődéshez való kapcsolatukban különböző hajlamokkal bírnak, az összehasonlítás már csak ezért is komoly nehézségekbe ütközik.

Nehézségekbe ütközik az összehasonlítás, de egyáltalán nem lehetetlen. Ahogy mondtam, az elszigetelődést könnyű felismerni. Yü Hua Kínát bemutató könyvében olvastam a következőket. 2006-ban az író barátja, Cui Yongyuan egy televíziós forgatócsoporttal végigjárta a Kínai Kommunista Párt emlékezetes nagy menetelésének teljes útvonalát. Így jutottak el Kína nyugati részén egy végtelenül szegény területre. Az újabb kori menetelőkben ott fogtak meg az az elképzelés, hogy focibajnokságot rendeznek az általános iskolásoknak. Fontos megjegyezni, hogy ekkor labdarúgó világbajnokság volt Németországban, s a mérkőzéseket a különböző csatornák az egész világon közvetítették. Mivel pályát sehol nem találtak, a füves mezőn jelölték ki egy teret pályának. Nem volt labda, autóval elmentek a távolabbi városba, hoztak labdát. Nem voltak kapuk, ácsoltak kapukat. Ezután következett az oktatás, amikor a tizenegyesek kerültek sorra, az első oktató a kapu fölé rúgta a labdát. Az történetesen addig gurult, amíg egy tényleg bele nem gurult. Ekkor az, aki a kapu fölé rúgta a labdát, elszaladt vele a közeli pocsolóáig, s ott lemosta. Ezt követően mindegyik diák a maga rúgása után elvitte a labdát a pocsolóáig, s ott lemosta azt. A gyerekek nyilvánvalóan azt hitték, hogy a labda lemosása is a játék részét képezi. Ebben a történetben természetesen nem az a lényeges, hogy a labda lemosását a játék részének gondolták, még az sem, hogy nem ismerték a tizenegyesrúgást, s még az sem, hogy a fociról nem hallottak semmit, pedig, sokan tudják ezt bizonyítani, nagyszerű játék ez, valójában az az érdekes, hogy a televíziót sem ismerték, így feltehetően az információkhoz

jutás más eszközeivel sem kerülhettek kapcsolatba. Nem tájékozódhattak a világban és a világról – noha a tájékozódás lehetősége az emberi élet egyik legfontosabb eleme. Ezernyi, talán a fentinel is megrázóbb példát említhetnék az elszigetelődésre, de talán ez is érzékelteti az elszigetelt ember végtelen kiszolgáltatottságát. Annak ellenére, hogy számos ismeretnek nincs birtokában, bizonyosan ott él benne a vágy a tágabb világ és annak megismerése iránt. S így van az is, aki látja, érzékeli a külső világot, azaz közelebb van hozzá, mint az elszigeteltségben élő ember, de alig fér hozzá annak az elemeihez.

Nagyszüleim-szüleim élete nagyobbra szentelt elszigeteltségben telt el, előttük nemzedékek sora szinte egyetemlegesen abban élt, s bizonyos vonatkozásban abban telt volna el az én életem is, ha a történelem nem mozdult volna mégis egy nagyot a hatvanas évek elejétől, s ha már gyerekkoromban nem keresem a kitörést, s meg nem találok a szellemi elszigetelődés legfontosabb ellenszerét, az olvasást, a szinte állandó olvasást. (Most nem beszélek arról, hogy ez az önmagából táplálkozó tájékozódó ösztön nem helyettesíthette a szakmai alapokon nyugvó tájékozódást, s hogy a Kádár-rendszer ezer eszközzel nehezített mindenféle tájékozódást.) A világnak számos eleme eltarthatja magát az ember elől, ahogy a hiány feloldásának is számos területe létezett-létezik-létezhet: a számtalan terület közül említtem meg a politika és a művészet területét. A művészi, a legmélyebb értelemben vett művészi alkotómunka ezer szállal kötődik az azt körülvevő társadalmi környezethez. Németh László hatvanas évekbeli levélrészletét, azt is mondhatnám, levél-töredékét idézem ezzel kapcsolatban: „Annak az öt műnek a tanulmányozásába, újraolvasásába vettem magam, amely az európai céhben a legnagyobb hatást tette: Proust, Joyce, Kafka, Musil, Faulkner. A légszomjba került szellem remekművei. Az Égető Eszter, az Irgalom hiába próbálna szembeülni vele, még akkor is, ha az itteni elfojtó apparátus nem működne, nem – olvashatatlan szó – le oda kinn is” – írta 1964-ben Illés Endrénék. Az olvashatatlan szó ezenen értelmezhetővé teszi a levelet, a lényegét tekintve azonban biztosak lehetünk. Németh a levélben arról beszél, hogy a művek mögött világoknak kell meghúzódnuk, nem csupán egyéni világoknak, hanem olyan társadalmi közegeknek, amelyek létevel segíti a mű megszületését, ott áll mögötte, még akkor is, ha abban, ahogyan mondja, a társadalmi légszomj fejeződik ki. A levél olvasásakor értettem meg, hogy Németh miért nem írta meg az 1948 körül és után is sokat emlegetett Jézus-regényét. Azért, mert számára hiányzott az a társadalmi légkör, amellyel együtt élve azt a regényt meg tudta volna írni.

A fentiek, az írásom kiindulópontjában idézett írások közül Lengyel András írásának egy vonulatát kapcsolom ide, abból a nagy bekezdésből, amelyik a háborúvesztés és az elkanyarodás utáni magyar művészet és irodalom kérdéseit tárgyalja, igaz, abból is csak pár mondatot veszek elő: „Az élő József Attilát kora szellemi élete sem igazán megérteni, sem – pragmatikusan – elfogadni nem tudta. Csak megtúrta vagy/és olykor a maga céljaira fölhasználta. Summa summarum: a két világháború közötti irodalom mint *intézményrendszer* az irodalom mint történetileg lehetséges *kifejezés-és megértésalakzat* ellen hatott.” Tudom, Lengyel András a két világháború közötti társadalomról és irodalomról beszél, a jelenségek azonban a huszadik század második felében is megvolt a maga folytatása. Hogyan nem lett volna meg akkor, amikor legalábbis az intézményrendszer nagyobbik részét az irodalom ellenőrzésére tartották fenn, s amikor meghatározó irodalomtudósok pártvezetők beszédeinek írásával töltötték az idejüket.

Most térek vissza a politikához. A világ- és a magyar politika nálunk a társadalmi és gazdasági élet minden területére hatást gyakorló „nyolcvankilences fordulatának” legnagyobb jelentősége abban áll, hogy az egyes ember-

nek esélyt adott a változásra, esélyt a gondolkodásra, tájékozódásra, gazdálkodásra. Kihívást jelent ez az időszak a korban elhelyezkedni akaró, s körülményei által nem gátolt ember számára, mivel szinte azonnal, mindenféle felkészülés nélkül kell a hagyományos, főképpen történeti-irodalmi vonatkozásokat tartalmazó műveltségét nyelvi (most főképpen több idegen nyelvi ismeretére gondolok ennek kapcsán, bár természetesen az anyanyelv minden részletre kiterjedő ismerete roppant fontos), gazdasági, technikai, informatikai, biológiai ismeretekkel gazdagítani, a megélhetés szükségessége és az anyagi kényszerek közepette, miközben a maga szakterületén is helyt kell állnia. Ez a fordulat valóban esélyt adott a mozdulásra, de nem magát a közösséget kínálta meg a mozdulással, egyáltalán nem kínálta meg senkit semmivel, csupán a lehetőséget mutatta meg, miközben sokakat, embereket és közösségeket, társadalmi-gazdasági és földrajzi peremterületeken élőket taposott maga alá. Az irodalmi kultúra is elszenvetted azokat a változásokat, amelyeket egy praktikus és pragmatikus változássorozat során az irodalom elveszítet. De talán többet is veszített, mint amire az előbbi két jelző önmagában utalna, s ha ez így van, akkor feltehetően azért van így, mert a változások is mélyebbek voltak a praktikusságnál és a pragmatikusságnál. Az irodalom világa teljes egészében megváltozott. A szociológia tudománya használja a család nuklearizálódásának kifejezését, a hagyományos nagycsalád, aztán a család szétesésének folyamatára utalnak ezzel. Ehhez hasonló folyamat zajlott le az irodalomban is. A folyóirat-rendszer főbb elemei a mai napig megőrződtek, miközben a folyóiratok, mint más intézmények is, izolálódtak, a könyvkiadók munkája viszont üzleti alapon zajlik. Tág, a legszélesebb értelemben vett esztétikai vagy éppen politikai irányokhoz való kötődésen túl csoportok, irányzatok nem léteznek, az alkotó egyedül maradt művével, azzal keresi a maga lehetőségeit és boldogulását. Közben tartalmi változások is történtek. Háy János leírja, hogy, mondjuk jó két évtizede arról beszélhetek Tandori Dezsővel, hogy „mi is van kész, minnek van vége, ha egyáltalán”. „Vége van annak a gondolatnak, hogy a poétikai hagyomány gond nélkül átrakható a mába, vége van annak, hogy követhető legyen egy szimpla dalforma, vége van annak, hogy az emelkedett költői nyelv még használható volna, vége annak, hogy lehet problémamentesen a létről beszélni, mert „mire szólni kezdek, elmegy a kedvem” – mondták. Most, amikor ezt az írást írom, a száz éve született Mándy Ivánról értekező Zeke Gyulánál a következőket olvasom: „Hiszek (...) a gyermek- és a kamaszkorban, hiszek az életre szóló tanár-tanítvány élményben, hiszek a beszélgetésben, a nyelvben és írásban, vagyis a megrázó érzéki és szellemi tapasztalat és a számunkra is megmaradt szakralitás nem szűnő szükségletében, ám nem több ez – tisztában vagyok vele –, mint amikor a madár hisz a repülésben. Nem is kevesebb, persze. Mivel bizonyos terünk így a legkedvezőtlenebb körülmények között is marad, Mándyval kapcsolatban sem értelmetlen feltennünk a kérdést: kik és miért

olvassák, és – ha így lesz – kik és miért fogják olvasni őt. Vajon nem éri-e idővel el őt is a „nagy írók”, a mai és majdani klasszikusok sorsa: az egyetemeken és bizonyos körökben ismerik ugyan a nevüket, „tudják”, kik voltak és nagyjából mit írtak, ám a könyveik eleven kapcsolata megszűnik az étellel, mert az uralkodóvá vált léteproblémák szükségletei és főként: az újfajta szellemi-nyelvi kezelésmódok felülírják őket. (...) Arról van szó, úgy hiszem, hogy a társadalom szellemi módon élő részének külső, történelmi és belső-lelki tapasztalata, többek által megélt sóvárgása képes-e (még) eleven kapcsolatot tartani a valaha megírt szöveggel.” Érezhető, itt már a tartalmi kérdéseken túlnövő alapvetés szükségességének kérdése fogalmazódik meg, azt a kérdést kellene megválaszolni, hogy mű és olvasója egymásra találhat-e, képes lesz-e az egyik megérteni a másikat, s a másik az egyiket. . .

Igen, erről van szó. Nem arról, hogy az irodalom irodalom marad-e, hanem arról, hogy az irodalom képes lesz-e megtalálni olvasóját, s hogy a múltban, hagyományban és az éppen adott jelenben tájékozódni akaró ember a maga tájékozódó hajlamát össze tudja-e kapcsolni az irodalommal. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy nálunk a rendszerváltással, vagy azt követően, s másutt is ezzel egy időben a korábbiak után újabb társadalmi fordulat történt. A ma embere már nem az olvasási ösztönét követve próbál megfelelni a tájékozott emberrel szemben önmaga vagy mások által támasztott elvárásoknak, a ma embere már az információs világ embere, az információs társadalom és a tömegtársadalom, az elszegényedő és a meggazdagodó világ embere, aki naponta vagy azért küzd, hogy kiemelkedjen az őt körülvevő világból, vagy azért, hogy a számára elfogadható körülményein belül maradjon. Ha elválkik, akkor a történelmi-társadalmi tapasztalat és az olvasóknak kínált, irodalmi műként létező szöveg ezért válik el egymástól. . .

JEGYZETEK

Gyáni Gábor, Lengyel András és Sándor Iván írása: Gyáni Gábor: Háborús tapasztalat és a nem várt jövő, Tiszatáj, 2018. november. 63–70., Lengyel András: Háborúvesztés és irodalom (Jegyzetek egy megnyugtatóan máig fel nem dolgozott problémaköréről) uo.: 71–83, Sándor Iván: A korszak tekintete uo.: 84–87; *Idézetek Gyáni Gábor írásából:* 69., 63.; *Idézetek Lengyel András írásából:* 73., 81.; *Sándor Iván a kor megszólíthatatlanságáról:* 87.; *Lengyel András a háborúvesztés következményeiről:* 80–81. és 83.; *Gyáni Gábor tanulmánya Szűcs Jenő munkásságáról:* Szűcs Jenő, a magányos történetíró, Forrás, 2008. június, 3–18., idézett rész: 5.; *Yü Hua könyve:* Kína tíz szoban, Magvető, 2018, fordította: Zombory Klára; *Németh László levele Illés Endréhez:* Németh László élete levelekben II. 1962–1966, A leveleket összegyűjtötte és szerkesztette: Németh Ágnes, a jegyzeteket és az utószót írta Domokos Mátyás, a szöveget gondozta és a mutatókat készítette: Duró Gábor, Osiris Kiadó, 2000, 657–660, idézett rész: 658–659, a levél 1964. november 10-én íródott; *Lengyel András a társadalom és a művészet kapcsolatáról:* i. h.; 83.; *Háy János írása Tandori Dezsőről:* Ezt még megcsináljuk, <http://www.litera.hu/hirek/hay-janos-ezt-meg-megcsinaljuk>; *Zeke Gyula írása:* A százéves Mándy Ivánról, Élet és Irodalom, 2018. december 19. 17.

IMRE FLÓRA
Egyedül van

Az árnyékmacska egyedül van.
Egyedül Budán, Splitben és Rómában.
Egyedül sétál és egyedül alszik.
Egyedül nézi a kavicsokat,
egyedül hallgatja a tengert.
Az árnyékmacska arról álmodik,
hogy valaki simogassa a hasát,
hogy valaki vakargassa a füle tövét,
hogy valakinek az ölébe gombolyodhasson,
hogy valakinek a kezébe tehesse a mancsát.
Az árnyékmacska egyedül van.
Újra meg újra önnön középpontját
keresi, nyugtalanul forgolódik,
lefekszik, fölkel, önmaga köré
tekeredik szorosabb-szorosabban.
Ha bújhatna valakihez.
Önmagába rejtőzik el.
Dorombol, gyógyítani önmagát.
Egyedül van. Mancsai mögé bújlik.

Muzsnay Ákos: Itélkező

RÖHRIG ESZTER

Szív a szívben

Egy külvárosi metrómegállónál szálltak ki. Korábban érkeztek, volt idejük körülnézni, enni valamit, megfigyelni az itt élők arckifejezését, a mindenfelé heverő szemetet. Bementek a La Petite Faim nevű lepukkant szendvicsezőbe, ahol kértek egy croque monsieur-t, még műanyag kést sem adtak hozzá. Eric káromkodni kezdett, erre a sötét szemű eladófiú riadtan hátrament, és egy rosszul elmosott, vizes-ragacsos kést hozott nekik. Szék nem volt, álltukban, fogukkal tépték széjjel az olvadt sajtos kenyeret. A szobrásznő hamarosan megérkezett éppen csak guruló autóján, hogy elvigye őket a műtermébe.

Elhagyott gyárépület elé kanyarodott, ügyesen kikerülte a kátyút és leparkolt egy kis platón, aztán teherlifttel mentek fel a harmadik emeletre, ahol hosszú folyosón egyforma nagyságú raktárhelyiségek sorakoztak. Beléptek az egyikbe, amelyet három művész bérelt. Egy fejletlen próbababa, egy satupad és mindenütt heverő, nyilván valamire való tárgyak áttekinthetetlen rendetlensége táruult eléjük. Clélia, a szobrásznő műterme az egyik ablak előtt volt. Éva nem tudott körülnézni, szemügre venni az apró részleteket, mert Clélia teát, fahéjas kekszet kínált a helyiség másik végében, az úgynevezett közösségi térben. Éva később nem emlékezett másra, csak egy régi fasámlí kifényesedett ülőkéjére és egy szövőszékhez hasonló állványra, amelyen méhviaszból oldott és dermesztett függöny volt átvetve. Ennek a függönynek a közepén hasadék lifeggett, kiégette a művész vagy magától repedt szét. Ez a hasíték nem csak a deflorációt juttatta Éva eszébe. Hosszan nézte a hiányt, a sebet, az ok és cél nélküli fájdalmat. Az ablaktól jobbra nyersszínű, talán egyenesen a bányából származó kőlapok támaszkodtak egymásnak. A betöredezett szélű kőlapon nyomtatott piros lóbetűkkel ez állt: „J'ai vidé mon coeur dans le tien”. Kiürítettem a szívem a tiédbe. Szívem a tiédbe ürítettem... Klasszikus vagy slágerszöveg? Később kereste mindenütt, de nem találta a forrását. Talán Clélia költötte... Utólag hiába írt, hiába kérdezett tőle bármit, Clélia nem válaszolt, mintha azt akarta volna ezzel mondani, hogy adtam, amit adtam, most már boldogulj egyedül...

Clélia Éva kezébe tett egy krétakövet, amely eredeti környezetéből kiszakítva még most is őrizte a magába szívott nedvességet. Hús volt és nyirkos, mint egy hulló, ennek ellenére krétaporos lett Éva keze, furcsállotta, hogy a kő egyszerre nedvszívó és porlóan adakozó.

Clélia most egy 15 centiméter hosszú, maga faragta favályút mutatott neki. A mélyedésekben a művész ujjbegyeire kiöntött méhviaszhéjak ültek bizonytalanul. Belsejükbe vörös gyanta volt öntve. A szobrásznő elmagyarázta, hogy a két anyag csak néhány pillanatig fogadja be egymást, és neki meg kellett találnia a gyanta gyenge pontját, azt a hőfokot, amikor lágyan folyik, ugyanakkor nem égeti ki a méhviasz héjat. A művész nem alkotó individuum többé, személye kiiktatódik, ő csak összekapcsolja a külön-külön létezőket, és ezáltal újabb jelentések, értelmezések tárulnak fel előttünk – gondolta Éva.

A hasadék, a nedves kő érintése... az elementáris, brutális egyszerűség olyan erővel ragadta magával Évát, hogy nem érzekelte a hideget. Nem érzekelte ezt a közhelyet. A művész szegény, műterme fűtetlen. Hirtelen rátámadt, testébe hatolt a rendetlen, rideg helyiség hidege. Eddig nem vett róla tudomást, de most annál inkább. A betonaljzatból felé kúszó jeges áramlat megragadta a talpát, a lábát, és elért az agyához az üzenet. Szólnia kellett, hogy itt egy percig sem maradhat tovább. Clélián bokazokni, vékony kockás nadrág és bogymintás, mogyoróbarna pulóver volt – ő nem

fázott, de gyorsan cselekedett, visszaültek a kocsiba és elhagyták a Philips cég egykori raktárépületét. Éva darukat, markolókat és más munkagépeket látott útközben, csak félfülle hallotta, hogy a szobrásznő kedvesét faggatja, ugyan hol lehet itt egy kávézó. Mindenütt a rombolás, a bontás és építés egyidejű jelenléte vette őket körül. A hajdani ipar- és raktárnegyed felismerhetetlenné vált ebben az átmeneti állapotban. Kiszálltak a kocsiból. Clélia a dallamos nevű Le Gambala felé lépdelt, látszott, hogy még nem járt itt, talán azon gondolkodott, hogy ki tudnak-e fizetni egy kávé. Az is lehet, hogy a betonból és üvegből épült irodák, munkahelyek és lakóházak puritán eleganciája nyomasztotta. Fenyegető személytelenség áradt szét a környéken. A Le Gambala thai étterem volt az Ourcq-csatorna partján. A víz rezzenéstelen ezüstje megnyugtatta Évát. Beléptek az üvegfalú étterembe. Február tizennegyedik volt, délután és alkonyat közötti holt időszak. A személyzetten kívül más nem találtak ebben a hodályban. A berendezés drága és puritán, zöld élőfal, a székek ekrűszínű bőrkárpittal bevonva. A pincérnő leszedte az asztalról a terítéket, rögtön látta, hogy nem enni jöttek. Minden alkalmazott munkára volt fogva. Az egyik a csillárok égőit cserélte ki hunyorgó pirosra, a többiek piros színű műanyagba vont kocsisgertyákat tapasztottak a padlóra az asztalok köré. Halottak napján árulnak ilyen gertyákat a temetők bejáratánál. A helyiségben fűtöttek, de Éva egyre jobban fázott, kinézett az üvegfalon és egy sovány hatyút látott úszni a vízen, előtte hasára fordult karácsonyfa lebegett élettelenül. Éva portói bort rendelt, az alkoholtól várta, hogy felmelegítse. Fahéjas, gyömbéres íz, tűnt adventek, varakozó gyerekkor illata, és most, itt, a gambala thai gyökér elképzelt, csipős íze marta a nyelve hegyét. A portói sötétben izzott, mint a vénásan levett vér. Szűk szájú, magas pohárka alján kétgyűszűnyi aromás íz, amelyben kisebb hógolyónyi jégkocka fehérlett. Éva érezte, hamarosan beteg lesz, belebetegszik a hideg műterembe, vagy Clélia széthasadt méhviaszfüggönye kavarta fel annyira, hogy már be is lázasodott. Két hétig nyomni fogja az ágyat. De most még itt volt, látta a jelent meg az emlékeket, a három évvel ezelőtti portói folyópartot, a sziklabuckákra épült, kikötőbe futó szegények utcáját. Portóban jó bort akart inni, de csak lórét kapott mindenütt. A Duoro túlpartján, a horizont alján tömör, sötét füstfelhő tapadt az égre, és meg sem mozdult végig, míg ott voltak. Később tudták meg, olthatatlan tüzek fogták körbe a várost, mérgezték a levegőt, ezért fáj Eric feje, kedvetlenül vonszolta magát, semmi nem érdekelt. Éva a borospincékhez vezető rakparton depressziós, megviselt arcú árusnál látott egy pici tigriskagylómedálos ezüstláncot. A nyakék nagyon régen nem volt megtisztítva, szívébe markolt a közepén bevágott nyílású kagyló látványa, meg akarta venni. Alkudni nem lehetett, az ár többszöröse volt a hitvány portéka értékének, otthagyták a kiegészített nőt, a vulva formájú medált, de Éva utólag bánta, és még éveken át eszébe-eszébe jutott a zilált hajú nő, a rendetlen standja, a sok ócska kacatja.

Éva most szólt Cléliának, hogy haza akar menni, érezte is, hogy talán a szobrásznő dolgozni akar, míg be nem sötétedik. Hamarosan kiállításra nyílik, nyers bazaltkockákra sárga méhviaszsapkákat húzott, úgy látta, ezzel volt elfoglalva, mielőtt jöttek.

Clélia elvitte őket a metróállomásig. Lakótomb méretű élelmiszerbolt előtt szálltak ki, éppen felgyúltak a pláza nevének vörös neonfényei.

„J'ai vidé mon coeur dans le tien...” Beléd ürítettem a szívemet. Mindent odaadni... jobb lenne mégis inkább az aktusra gondolni... A vörös ceruzával kötáblára vésett

egyszerű mondat olyan, mint egy kinyilatkoztatás, valódi értelme talányos mégis. Nem kérdezte meg Cléliától, mi ez a mondat, így maradt a vörös színnél, a betűknél, a formák, a látvány keltette érzéseinél...

A műterembeli piros nagybetűk eszébe juttatták az első írás- és olvasásórákat. Piros postairón... Ma sem tud más szót a vastag belű, nem hatéves kezébe való, ormótlan ceruzára, amellyel írni tanították az iskolában. Mind a negyvenegy gyereknek fel kellett állnia, rajzolták a levegőbe a kerek o-kat. Később leülhettek, és piros színű postairóval újságpapírra, a behajtogatott sorokra kezdték kerekíte-

ni az o betűket. Csak jobbról balra kanyarodhatott a görbe vonal, két végüknek egymásba kellett futniuk, úgy, mint ha mindig is össze lettek volna forrva. Ha Éva lendületből körözött, az érkező piros vonal nem találkozott az indulóval: kifutott belőle vagy a karika hasába fűrődött. Éva betűi lebegtek a sor felett és kilógtak a margóból.

Beléd ürítettem a szívemet... Mindent odaadtam, mind az öt liter véretem, a szívdobbanásaimat, mindent, ami lüktet, pulzál bennem... minek is akkor a szív, ha már nem pumpál, nem érez, szívpörkölt lesz belőle Raymond várúr asztalán...

Gaál József: Fej (2019)

TÓTH KRISZTINA
Színtér
(Részlet a Terek ciklusból)

Ezekben hittünk, édes istenem!
Itt ez a fejlődéses francia,
vagy Plath, az a depressziós picca,
aki átlépett férjen, gyereken....

Végigmehetnék most a neveken:
őrület, vérbaj, ópium, pia,
nyavalygott mind, hogy meg kell halnia,
és élőködött más embereken.

A kis buzi a parafaszobában,
aki az eltűnt napokat siratta!
Faszér' nem élt? És nézd csak meg, mi haszna,

segített-e ő bárkin a halálban,
vagy csak még többet szenvedtünk miatta?
Keress rájuk! Egy szavuk se igaz ma.

Gaál József: Állat (2017)

MESTERHÁZI MÓNKA

Csak bátran

Különféle fegyelmezetlenségek.
Ezeket hívod szabadságnak?
Frustrációk és hisztik –
soha nem leszel szabad,
soha nem lesz egy szabad társad.

Elhatározod, hogy mától
máshogy nevezed?
Ez visz közelebb?
Talán felszámol még egy tabut.
Egy tabud sem marad.

Érvényt szerzel? Valamit
igazolnod kell?
Veszítesz, veszítesz,
nem szabadul fel energia.
Akárhogy nevezed,
úgy már nem nevezed,
nem lesz igaz soha.

Hajcsár lettél,
forró levegőt kergetsz,
fáltésed féltékenység,
kívül rekedsz mindeneden,
ezért nem tudsz
megválni tőle.

Szép lenne, ha egy vulkán
mindig csak kemencéket forrósítana,
és miközben némelyeket
egy-egy kővével fejbe vág,
nem vetné szét magát soha.

2012. aug. 3. – 2019. ápr. 17/18.

Gaál József: Fej (2018)

IMREH ANDRÁS

Nem tudom

Nem tudom mi van ma velem nem érzem túl jól magam
Nem tudom mi volt már tegnap is remélem nem vagyok beteg
Nincs semmi különös épp csak hogy szörnyű a hangulatom
Leülök felállok járkálok fel-alá leülök megint
Nem érdekelnek a hírek hogy hol kinek mi a baja
Ami jó elromlik ami rossz az úgyis változatlan
Elmúlt már 6 óra nem tudom miért nem jössz miért késeled megint
Nem tudom egyek-e ne egyek annyira utálok egyedül enni
Állok az ablakban bámulok kifelé órákon át
Vízcsikot húznak az autók az esőben nagyon esik
Nem tudom melyik az Opel melyik a Citroën nem tudtam sosem
Nem tudom érdemes volna-e mégis csak megtanulni
Nem tudom mit kéne csinálnom nem érzem túl jól magam
Nem tudom minek van vége de vége van

Verebes György: Elrejtő

SZLUKOVÉNYI KATALIN
In a Station of the Metro

Sötét zúzott kő két sínpár között.
Ellentétes irányú kötött pályák
közt elszórt fekete fragmentumok:
urbánus elioti táj, felizzik
a szeptemberi fényben. Igaza
volt Oscar Wilde-nak: nem létezik semmi,
amíg a művész ki nem emeli,
legalábbis nem veszi senki észre.
Jön a HÉV. Jegyzetek közt lapozok,
bennem is kattog ugyanaz a ritmus,
tervezem, mit fogok tanítani,
kérdés, hogy csupán fölmondom a leckét,
és amit írok, zúzott kő, avagy
beépül majd a művek ideális
rendjébe, mit úgyis csak képzelünk
ezen a helyiérdekű vasúton.

Beérek. Fénymásolnom kell. Üres
tanszéki szoba, jönnek a papírok
a gépből sorra, rám szóltak pedig,
hogy takarékoskodjak, de hát 3
csoport, 54 példány. A falon
keretben megsárgult fotó: Frank Raymond
Leavis, English critic & editor,
July 14 1895 – és itt
megáll az idő. F. R. Leavis úr
közöttünk él 123 éve.
Fogalmam sincs, ki volt ő. Illene
tudnom? Nézzek utána? Biztos fontos
lehetett annak, aki a közös
szoba falára kitette. De kérdés,
hogy ő ki volt, és fontos-e nekem.
A gép szerint még 23 példány
van hátra. Várunk, Frank Raymond meg én,
eltűnődve nézünk egymás szemébe:
az öröklét milyen gyorsan avul.

Verebes György: Beismerés

Töprengések vámpírszerelemről, határról

A bűnbeesést 15.33 perckor így határozza meg: Állapot, amelyben megkülönböztetem magamat a világtól.

Mi végre

*hová lesz mi válik a lényből
ki áttetsző pillanatában kérdez
lélet idéz és mint egy Rodin-test
sikklik a márvány jég hullámain*

Kroton és határok. A feketén parázsló növény előtt üldögél, hajdan vették egy fűvészkeri séta után. A levelek geometrikusan örvénylő mandalájába süllyed, miközben bőrén és zsigereiben saját partikularitása mérhetetlen jelentéktelenségét érzi. Megéli szüntelen összemosódását minden létezővel és nem-létezővel. Ám az Egy óceánján ott lebeg a „külön-lét” hártárájának lehetősége. Igyekszik fellelni és azonosítani a határokat és jelentésüket. „Mi van bennem és mi van kívül, ha a kettő között van valódi különbség? Hol a határvonal – ha létezik – világ és én között?” – kérdegeti.

A mosoly jut eszébe minduntalan, ami ismerkedésük pillanatától hosszú ideig füléig szaladt, hacsak a lányarcra pillantott a Facebookon. Aztán letöltötte, hogy akármikor gyönyörködhessen benne.

Vak Öreg

*képmásában furdik hajdanvolt
szerelmének csillagatlan ég
sötét taván didergő hold*

A szerelem meghatározásához lehet, hogy éppen a fülég szaladt mosoly juttat közelebb? Az emberarc bármely szándéktól, haszontól és veszteségtől független önfeladt mimikája?

Nem várok tőle semmit, pusztá létezése boldogsággal tölt el. Vagy mégsem erről van szó, bármilyen felemelő volna így? Hanem arról, hogy a mosoly a birtokszerzés izgalmanak gyönyörűségéből fakad?

Szimbiotikus vámpírság. Az emberút oly korszakában születik szerelem, amelyben a súlypont az én felé gravitál. Amit ekként istenít fátyolos szemmel a közfélreértés, önös vágyak és érdekek hálózata, mint gombák micéliuma vagy a flóra gyökérzete a televényben. A szociális diplomáciában járatos és annak etikettjére érzékeny partnerek csiszolt jelek médiáján egyeztetik elvárásaikat. A rituális koreográfia háttérben pragmatikus megállapodás rejtőzik: vakarom a hátad, ha te is az enyémet. Klasszikus adok-kapok cserekereskedelem, akkor is, ha fennkölt érzelem maszkját ölti. Aggasztó! Innét nézve indokolt helye van aszkétizmusnak vagy cölibátusnak. Nem nehéz belátni, mennyire sérülékeny egy efféle hosszú távú kereskedelmi egyezmény, ahol gesztusok, anyagias és – jobb esetben – lelki, szellemi barterügyletet folytatnak. Ohatatlanul egyszer-másszor egyik vagy másik fél találja úgy, hogy hosszabb-rövidebb ideje deficitje keletkezik, többet „költ”, mint amennyit kap. Karaktere jellemzői és az idő függvényében így esik mindenkivel, legfeljebb emelkedettebb lelkek lassabban törnek a szimbiotikus vámpírság igájába.

Légszomj

*kileheltelek
százszor ezerszer
ám szemembe mint
fény vagy árnyék
mindig visszatérsz
tüdőmbe ömlő
levegő vagy
mikor eljössz
légszomjam ha mész*

Figyeli, hogyan távolodik apránként mind messzebb a Lánytól. Bár alig van nap, sőt óra, amikor eszébe ne jutna. Mégis lehetetlen nem észrevenni, hogy lassanként elcsúszik, odébb tolódik, valami belül eltávolodik tőle. Mint két közeli, lehorgonyzatlan álomba merült vitorlás az óceánon. Melyik felvétel áll közelebb a Lányról a valóshoz? Az, amit a nagyobb bánat exponál, s amelyen majdnem minden végzettszerűen vonzza, vagy a lassan messziségbe foszló, elmosódó kontúrú, amin semmi nem egyértelmű vagy ennyire vonzó. Mik az eltérő arcok? Saját elméje percepciói, vagy projekciói? Megkockáztatja, hogy a kettő együtt, és a kérdés újfent a „határoké”. Meddig percepció, honnét projekció?

A zuhanás eredményeként a formátlan őállapotból önnön képzetét oly lényként észleli, amely az egésztől független. Képtelen igaz szerelemre, mert elsőként magát szereti. Tudatlanságában ezt úgy igyekszik orvosolni, hogy a másik zuhant lényel egyesülne. Sarokba szorult. Elsötétült az ég, vihar dül a katlanban.

Képtelen zagyvaság az egyszerre vagy együtt fogalma. *Hogyan történhetne* bármi „egyszerre”, ha a térbeli elkülönülés eleve lehetetlenné teszi az együttlétet, történést. *Egy tetszőleges harmadik ponthoz képest minduntalan elcsúsznak múlt vagy jövő felé, sosincsnek együtt, sem térben, sem időben. Mégis. Tapasztalható, ekként érzékileg valószínűsíthető sokféle pseudo-együttlét, ám a kérdés mélyére bukva világos, hogy a teljességhez valami mindig hiányzik.*

Az itt messzesége

*örök távját vacogja
szem előtt a közelnek
máskor szédíti hogy
itté olvadt minden messze*

Felidézi beszélgetéseit prostituáltakkal, akikkel, ha engedte idejük, szívesen társalgott súlyosabb kérdésekről pajkoskodás után. Érdekelte látásuk, különösen férfi-nő viszonyát illetően. Több lányt faggatott, hogy egy fajként észlelik, gondolják-e az embert s az asszonyt. Apránként formálódott nézete, hogy ember esetében him és nőstény csupán annyiban tartoznak egy fajhoz, hogy alkalmasak közös utód létrehozására és látszólag azonos nyelven szólnak egymáshoz. A nyelv hasonló értelmezésének esélyében régtől kételkedik. A vihar győzte meg először a közlés lehetőségének kudarcáról. Mentora Prospero keseredett, már-már cinikussá vált kísérletei, hogy meglátását,

*rugdalják tapossák
a talpaktól se külön
együtt fáj a mulás*

*benne hal vele születik
mindennel egy
mégis más*

*Ébrenlét és álom határán el-
alvás előtt látja, ahogy egy por-
hüvelyéből távoznak ez a világ
tűnhet. Színek és fények különös
sötét-szürkés-kék kombinációit
észleli, mintha ismeretlen, eddig
nem tapasztalt szögből látszana
minden. Emlékszik, hasonló kép
tárult elébe, amikor Eurüdikéért
Hadészba lépett. Holtaknak ez a
világ olyasfélének látszik, mint
élőknek a túlvilág.*

*Újra megállapítja, hogy a
létezéségek teljességgel be-
láthatatlanok: bármi minden és
semmi egyszerre; világ és túl-
világ nemcsak egymás összeillő
kiegészítői, hanem azonosak,
ahogy holtak halott az élő. Ekként minden állandóan maga és
másvalami. Pusztá varázslat,*

szándékát tolmácsolja akár leánya, vagy Ariel felé, nem szólva ellenségeiről és a közömbösekről. Az utalás módja néhai feleségére tovább mélyíti a nemek közti értés szakadékát. Pedig Prospero sui generis mágus.

A prostituáltak általában röviden eltűnődtek, majd kibökték, hogy asszony és ember két faj. Ekként férfi és nők megtalálták a talán egyedül lehetséges kérdést, amelyben egyetérthetnek.

Am épp a galaktikus távtól válik kozmikussá a nemek passiója. Az önmagukban is szövevényes csillagképek, egy még óriásibb táblajáték részei, áthidalhatatlan távolságba pozícionáltak a kibogozhatatlan Ős-ok folytán. Milliárd sejtszillagocskáik irdatlan messzeségein lebegnek, látszólag kiegészítve, takarosan összefűzve, átölelve egymás geometriáját, ám minden részecske fényévekre pulzál minden részecskétől, elhullajtva a végtelenben. Mint az ismert testek szövetségében neutrínók és mezonok: oly távol.

Delete. Fecniként sodródik a kozmikus levesben, ám minden pórusa, minden atomja szüntelen kapcsolatban áll az univerzum összes létezőjével: hat és hatnak rá. Bármely befolyás tökéletes elszakadást jelent a pillanattól, azaz kilépést a lényből, a létből, ami éppen. Ám létezhet-e bármilyen értelemben? Hiszen a változás szüntelensége folyamatosan törli akár Pénélopé a szötteését.

Szőnyeg rojtja

*olyképp e földön
mint szőnyeg rojtja
és fövenyen a homok
se önmaga se más*

hogy e fortyogó káoszban megjelenhetett az önmagán gondolkodni igyekvő élet. Hacsak nem épp ekkora zűrzavarra van ehhez szükség?

Két fényvilágított lénynél, a lecsiszolt lélek mentén elképzeli, hogy lehetséges természetes összeillés, amely feltételezi a célmentes vágyat és kizárja az örömforrás birtokigényét. Híján önzésnek folyamatosan átadja magát, és azt is kizárólag tapintattal. Ekként a vágyak és elvárások nélküli teljesség találkozása olyan elragadtatottságot eredményez, amely megfelel a szerelmi állapot euforikus sajátosságával szemben támasztott köziginénynek is.

Hála. Vélhető éréseinek tudja be, hogy gondolataiban mind sűrűbben merül fel a hála fogalma. Nemcsak elméjében gyűjt színes lángokat, hanem borzongatón átjárja lényét. Ölelni képtelen, bémult állapotában is így érzett az ajtónál, ezt igyekezett volna pár szóban eldadogni. Hálás, hogy az időben s térben mérhetetlen mindenségben együtt tölthették életük egy pillanatának a szilánkját. Eszébe jut pár gimnáziumi éveiben írt sor:

*Véletlen
„mindannyian
egyszerre.
itt...*

csoda!

(Részletek a megjelenés előtt álló Orpheusz szerelmei c. könyvből.)

GYÖRE BALÁZS

alkotóház

szemüveges lett a felszolgálónő
tavaly óta ez a változás
fehér nadrágja gyors mozgása
leteszi elém a levest
a tálban merőkanál
apránként adagolja a jóérzést
csak biciklijét szerethetem
nyergét amire ráül
fehér papírlapokat
hagyok magam után
egy régi asztalon
összegyűrt szalvétát
szélzúgást a parkban
hangyabolyt
a füstérzőkelő
piros villogását a plafonon
fejemben forog a biciklipedál

Bicskei Zoltán: Végleges 1.

BENDE TAMÁS

Hattyú

Frissen kaszált gyomok fűszeres
illatát hozza a lehűlés.

A nyárutó színei megfestik
a szemközti dombok tetejét:
tompaszürke és hűvösarany.
Az erdősáv lombjai felizzanak.

Atomvillanás-alkonyat.

Lépteink surrogó zaja el-elhallgat,
ha az erdőszélen felbőg
egy összecsapásra kész szarvasbika.

A tört kavicsos úton állok,
forgok, akár egy dervis,
keresem-kutatom a Hattyút az égen.

Először a csillagkép legfényesebb pontját,
a Denebet veszem észre,
aztán a szárnyakat, végül a hosszú nyakat.

Szinte hallani Küknosz kiáltását:
*Ó, Phaetón, mivégre kellett neked a Napisten szekere?
Vajon hol értél földet, barátom?
Nem vagy már, és többé nem is leszel!*

Ugyanarra gondolunk:
délelőtt farkasokat látott erre egy vadász.
Hány borjút ragadnak el pirkadatig?
Mielőtt felkel a nap, hány fogsor csattan,
hány csont törik?

Felszegi fejét és beleszagol a levegőbe
a fák között rejtőző félelem.

Megfordulunk az érdes, kavicsos úton.
A sötétben mozognak, bögnek a szarvasok.

Mire visszaérünk, befejezem az ókori mesét.
Ma egy árnyalattal boldogabb vagyok.

Magush

Egy thesszáliai boszorkány olyan rajzokból jósolta meg Polükratész végzetét, amelyeket a visszahúzódó tenger hagy a parton; egy római Vesta-szűz egy növény körüli homok-kupacból olvasta ki Julius Caesarét; a német Cornelius Agrippa tükröt használt a jövődőléshez. Egyes mai boszorkányok tealevélből vagy a csésze alján maradt kávézaccból jósolnak, mások a fák, az eső, tintafoltok vagy tojásfehérje segítségével, de vannak, akik egyszerűen a tenyér vonalaiból, némelyek kristálygömbből. Magush abból a lakatlan épületből olvassa ki a végzetet, amely a lakhelyéül szolgáló szenteleppel szemben áll. A szemközti ház hat nagy és tizenkét kisebb ablaka az ő kártyapaklija. Neki sosem jutott az eszébe az ablakokat a kártyához hasonlítani: az ötlet tőlem származik. Magush módszerei rejtélyesek, nincs rájuk kielégítő magyarázat. Állítása szerint napközben nehéz bármit is kivenni, mert a fény zavarossá teszi a képeket. A jóslásra legalkalmasabb pillanat a naplemente, amikor az épület udvari ablakainak redőnyén beszűrődő, ferde sugarak a homlokzati ablakok üvegén verődnek vissza. Ezért fogadja mindig ugyanabban az órában a klienseit. En tudom, hosszas nyomozás után sikerült kiderítenem, hogy az épület felső része a szív dolgairól, az alsó a pénz- és munkaügyekről, a középső a családi és az egészségügyi problémákról árulkodik.

Magush alig tizennégy éves, mégis a barátom. Véletlenül ismertem meg, amikor egy zsák szénért mentem a telepre. Hamar tudomást szereztem látnoki képességeiről. A szentelep udvarán folytatott beszélgetés után (halálra fagyunk a szeneszsákok között) felvitt a szobába, ahol jósolni szokott. Ebből a folyosószerűségből, amely ugyanolyan hideg, mint az udvar, a színes tetőablakok és egy nyurga, zsiráfra méretezett ablak kombinációján keresztül a szemközti épület esőtől és napsütéstől kopott, sárgás homlokzatára látni. Egy kis idő elteltével arra lettem figyelmes, hogy a hideget kellemes melegség váltja fel. Magush azt állítja, hogy a jelenség a jóslás pillanataiban keletkezik, és nem a szoba, hanem a test nyeli el e játékony sugarakat.

Magush rendkívül előzékeny volt. Hagyta, hogy a megfelelő időpontban én magam vegyem szemügyre az épület ablakait, egyiket a másik után. (A jelenetek olykor kivehetetlenek voltak; ebben az értelemben, kezdetben, szerencsém volt.) Az egyik ablakban, vesztetremre, megpillantottam későbbi barátnőmet a riválisommal. Azt a vörös ruhát viselte, amely annyira elkápráztatott, kibontott haját egy kis konty fogta össze a tarkóján. Hogy ezt az apróságot észreveggyem, igazi sasszemre lett volna szükségem, a kép azonban nem a látásomnak, hanem az őt körülengő mágiának köszönhető az élességét. (Ugyanilyen távolságból leveleket és újságkivágásokat is képes voltam elolvasni.) Ott volt előttem a fájdalmas jelenet, amelyet később a valóságban is át kellett élnem. Láttam a rózsaszín takaróval fedett ágyat és azokat a szörnyű, csomagokkal jövő-menő hölgyeket. A lemenő nap ablakaiban láttam a Tigre és a Luján sétányait. Éppen megfojtani készültem valakit. Később, amikor valóban átéltem ezeket az eseményeket, a valóság kicsit színtelenebbnek, a barátnóm kicsit talán csúnyábbnak tűnt.

Az efféle tapasztalatok után nem siettem betölteni a sorsomat. Megkérdeztem Magush-t. Nem lehet elkerül-

ni? Nem megélni? Értelmes gyerek lévén Magush fontolóra vette a lehetőséget. Néhány napig nem mozdultam mellőle. Képeket nézegettem, de nem kerestem, nem akartam megélni őket. Magush azt mondta, hogy, tekintettel sokéves barátságunkra, kivételt tesz velem: senki másnak nem engedett volna hasonló. Azzal szórakoztam, hogy a sorsomat figyeltem az ablakokban, illetve Magush trükkjeit, aki az én sorsomat szóta rá a klienseire a sajátjuk helyett.

– Óvatosabb, ha valaki rögtön megéli a sorsodat, ahogy megjelenik az ablakokban. Hogy később ne üldözzön: a sors olyan, mint egy gazdájára leső, emberevő tigris – mondta Magush, és megnyugtatásul még hozzátette: – Egy nap talán már semmi sem lesz számodra ezekben az ablakokban.

– Meghalok?

– Nem feltétlenül – felelte Magush. – Élhetsz sors nélkül.

– De hiszen még a kutyáknak is van sorsuk – tiltakoztam.

– A kutyák nem tudják elkerülni: szófogadóak.

Részben az történt, amit Magush jósolta, egy ideig unalomban és nyugalomban éltem, a munkámnak szenteltem magam, az élet azonban vonzott, nosztalgia fogott el Magush mellett, ahogy az épületet fürkésztük. Még nem fogytak el a figurák, amelyek a sorsomat voltak hivatottak megvilágítani. Minden ablakban meglepett minket egy-egy új, néha megfjejthetetlen kompozíció. Baljós fények, kutyáarcú kísértetek, bűnözők, minden arra utalt, hogy nem lenne jó, ha ezek a képek valósággá válnának.

– Ki akarná megélni ezeket a borzalmakat – mondtam Magushnak, aki úgy döntött, aznap egyszerre lesz tanácsadó és látnok, hogy elterelje a figyelmemet. Bengáli tüzek, bábfigurák, japán mécsesek, törpék, medvének és macskának öltözött emberek sejlettek fel előttem. Képmutatóan azt mondtam neki:

– Irigyellek. Szeretnék tizennégy éves lenni.

– Cseréljünk sorsot – javasolta Magush.

Elfogadtam, bár az ajánlata kicsit merésznek tűnt. Mihez kezdjek a törpékkel? Túl sokat beszélgettünk a körülönséggel járó nehézségekről. Talán nem volt bennünk elég remény.

Tervünk sosem vált valóra. Elszalasztottuk az alkalmat, hogy kielégítsük a kíváncsiságunkat.

Néha újra megkísért bennünket a sorscsere gondolata; teszünk néhány kísérletet, de aztán mindig ugyanabba az akadályba ütközünk: ha azokra a nehézségekre gondolunk, amelyeket Magush győzött le, abszurdnak tűnik a dolog. Nemrég majdnem elhagytam az országot. Össze-csomagoltam. Elbúcsúztunk. Az ablakok képei azonban csábítottak. Valami visszatartott az utolsó pillanatban. Ugyanez történt Magush-sal is; nem volt bátorsága otthagyni a szentelepet.

Még mindig lenyűgöz Magush sorsa, őt pedig (bármilyen rossz legyen is) az enyém, de igazából mindketten csak arra vágyunk, hogy ennek az épületnek az ablakait figyeljük, és mindaddig másoknak adjuk a végzetünk, amíg nem tűnik számunkra kivételesnek.

Orbán Gábor fordítása

KERÉK IMRE
Szarvas
József Attila-parafrázis

Futtam harmatos bükkösök
alján homályló szemmel,
s éles-hegyes szirtek között,
hol ritkán dörög fegyver.

Görbedt ág törte koronám,
(tán vadász trófeája rég...)
Ordasnak lenni jobb talán? –
Cudar sorsot mért ránk az ég.

Ünőszó hívására vágyom,
s hogy ringasson, bővöljön el
a pamut – puha éji álmom,
mint holdsütött, fehér lepel.

Bicskei Zoltán: Végleges 2.

JUHÁSZ ATTILA

Nem sürgős

A farkasoktól már nem
kell tartanunk, lassan négy
felé jár; tegnap óta
alig halványodott a
köröm alatti kis folt
(szúrt sebben láncolajcsepp);
a nővér újra itt jár,
tekintetet keres, de
nem áll meg; gyenge fénynél
olvasni is lehet még

A felső ajkat tartja
a fogsor, tátva tartja,
s felhúzza is, miközben
a két szájszél legörbed,
sötétre nyílnak, s lassan
sóhajt a mély sötét, van
kevéske hangja is

Most
felpillant, látja, hogy nem
mentem haza, s megadva
alszik tovább, keserves
gyermeksírás vagy görcsös
köhögés sem zavarja

(Felső vonalközt már nem
érintenek a betűk,
s lent sincsen szép hurok több;
minden zaj hangosabb lett)

S megint csönd eszméltet; fent
nem volt már hely sehol, jön
egy doktornő, gyakornok
orrpírszinggel, most ébredt,
égő szemmel továbbmegy

Öten maradtak, egytől
egyig itt éjszakáztak
görágyon; alvajáró
nővér néz mindegyikre,
kezében infra lázgép

Fél öt van már, a t-ket
többé nem húzom át, nincs
fűtés, és nem világít
jó néhány lámpatest sem,
oldalnézetben látni
az ajkak nyílásának
megdöbbentő szögét, tán
mindenki él, ijesztő
kis sóhajreccsenések,
egy hang a kilégzések
útját kíséri mindig

Nyugatról sárga függöny,
nehéz brokát, a földig
lelóg a mennyezettől,
épp csak mozog, kilebben,
akár a lassú lélek

Műkő-fehérbe bújt a reggel;
újabb leletre várunk,
még nincs zárójelentés

Szajkó István: Biciklis önarckép

Történelmi műhelymunka

– avagy az önkorlátozás régi tibeti gyakorlata

„Áldott föld ez, Tibet földje,
benne kincsek garmadája.
Rajta bárány, jak temérdek,
mint csillagok égi nyája.”
(Tibeti népdal)

A marxista filozófia és történetírás mindenkor igen élénk érdeklődést mutatott az ázsiai társadalmi és gazdasági viszonyok iránt. Elszántan igyekezett bizonyítani, hogy a materialista gondolkodás és a marxista világlátás minden korábbi társadalomfilozófiát és történelemszemléletet felülmúl, minden egyes társadalmi jelenségre meggyőző magyarázattal szolgál, valamint a társadalmi folyamatok tervezésének is a legalkalmasabb eszköze. Gyorsan és könnyedén félresöpörte a társadalomfilozófiai gondolkodás minden korábbi formáját, mindenekelőtt az őket közvetlenül megelőző német idealizmus tanításait.

Az idealisták vezéralakjának, G. W. F. Hegelnek a filozófiáját Marx és hívei – ahogy ők mondták – a feje tetejéről a talpára állították, ezzel együtt azonban megtartották és továbbfejlesztették a felvilágosult idealisták legsúlyosabb téveszméjét, a történelmi haladás elvét. Hegel ennek a haladáshitnek volt a főpapja. Főpapként ugyan megbuktatták, de történelemfilozófiájának azt a gondolatát, hogy az emberiség töretlenül a tökéletesedés irányába tart, a marxisták változatlanul hirdették, ezt az állítást helyezték ideológiájuk középpontjába. A tökéletesedés irányát pedig – szerintük – a marxi társadalmi folyamatok mérnökien megtervezett stációi jelzik legpontosabban, sőt ezek jelölik ki. Az egyetemes fejlődés kijelölt állomásait azután mindenütt a világon elérik azoknak a népeknek a társadalmi, amelyek a fejlődés útjára lépnek. Minden bizonnyal elérik, bárhol éljenek, és bárkik legyenek is – állították meggyőződéssel.

A történelmi haladásnak (fejlődésnek) ezt az utópisztikus gondolatát a marxista ideológia eltökélt munkásai (kisebbség nagyobb igazításokkal) sikeresen alkalmazták a nyugati típusú társadalmakra. Csakhogy éppen ez a történelmi folyamat, a „haladás” folyamata volt az, amelyet semmiképpen sem sikerült a régi ázsiai történelem konstrukciójába illeszteni. Ázsia történelmének kérelhetetlenül stabil változatlansága (más szóval: *mozdulatlansága*, azaz türelmes törekvése több évezredes társadalmi rendjének fenntartására) összeegyeztethetetlennek mutatkozott mindenféle (ráadásul forradalmi) változást számonkérő, sőt sürgető haladás- vagy fejlődésgondolattal. Pedig hát az egész világ folyamatosan a marxisták által kítűzött történelmi végpont, vagyis a kommunista világállam felé halad, és ebből Ázsia sem maradhat ki – vallották ideológusaik. Erről a „történelmi szükségszerűségről” győzködtek jó évszázadon keresztül Ázsia sok száz millió lakóját a marxizmus megszállott propagandistái, azzal a szándékkal, hogy megmagyarázzák nekik, miért is akarják gyökeresen felforgatni országaik jól bevált társadalmi berendezkedéseit. Marxék már a 19. század közepén felkészültek arra, hogy ha e földrész társadalmi *spontan* történelmi változásai következtében a jövőben más irányt vennének, mint a haladás általuk tervezett iránya, akkor azonnal kéznél legyen az indoklás, hogy történelemcsinálók miért is sietnek olyan gyorsan Ázsia lemaradó népeinek a segítségére. Tudják és értsék az ázsiaiak, hogy ilyen esetekben csakis történelmi küldetésüket teljesítik: eltévelyedésüket igazítják helyre. Ahogy ezt a marxisták a világ más népeivel is mindig megtették, ahol megegyeztek.

Csakhogy ideológusaik Ázsiában semmiféle korábbi mozgást, legfőképpen történelmi irányúnak nevezhető változást nem találtak, amelynek folytatásaként feltűnethető lett volna egy ilyen lázas – társadalmi végállapot felé – törekvés. Nem volt mit folytatni. Ezt már (Hegel nyomán) Marx és Engels is kénytelen volt belátni. Csakis „despotizmust és hivatalnokuralmat, elnyomást és bürokráciát, uniformizáló nevelést, konfuciánus dresszúrát és babonát, feudális nemesi kiváltságokat, a parasztok kizsákmányolását, sematizmust és rutinszellemet, belső ellentmondásokból fakadó társadalmi feszültséget, valamint megrekedést, történelmi tehetetlenséget, passzivitást, stagnálást, pangást és tespedést” találtak – ahogy ezeket a közhelyeket kivétel nélkül kötelességüknek érezték elsorolni mindannyiszor, amikor munkáikban az ázsiai társadalmakat jellemezték.

A marxista ideológusok – 20. század végi hanyatlásukig – csaknem kétszáz éven át kötelezőnek érezték minden egyes történelmi és társadalmi mozzanat becsmérlését, amelynek iránya nem a szocializmus végállapota felé mutatott. Ezért nem volt szabad észrevenni és emlegetni a régi ázsiai társadalmak egyetlen pozitív jellemzőjét sem. Bármiféle helyi (nem egyetemes) elgondolásból származó korábbi társadalmi formáció legkisebb elemének elfogadása is az ideológiai beavatkozás, majd átalakítás akadályát képezte volna a szemükben. A marxista ideológia és politikai gyakorlat e tekintetben sem volt igazán megengedő.

Mindezek ellenére a marxista filozófiát egészen a kelet-európai társadalmi rendszerek összeomlásáig, vagyis csaknem az ezredfordulóig igen élénken foglalkoztatták a régi ázsiai társadalmak rétegződésének kérdései, valamint az ázsiai gazdasági formák kialakulásának és működésének szabályai. Tegyük gyorsan hozzá, hogy ezek a kérdések valószínűleg nem csupán ideológiai és politikai megfontolásból voltak társadalomtudósai számára fontosak, hanem minden bizonnyal őszintén izgatták őket. A régi ázsiai társadalmak rétegződésének kérdései, valamint azok akkor már jó ideje teljes mértékben megválaszolatlanok voltak. Az ázsiai társadalmi berendezkedéseknek azok a formái, amelyeket a marxisták szenvedélyesen kutattak, a nyugati filozófia és történelemtudomány mind-egyik irányzata előtt szinte mindmáig teljesen ismeretlenek és feltáratlanok.

Akkoriban leginkább az a kérdés volt mindenki számára izgató, hogyan következhet a régi Ázsia társadalmainak berendezkedéseiből az az európai történész szemében teljesen valószerűtlen (korszakolthatatlan és elemezhetetlen) *mozdulatlan* történelem, amelyet az imént már említettünk. Valójában a Nyugat az egész ázsiai földrészt nem tudta elhelyezni világképében – sem gazdasági, sem történelmi, sem kulturális szempontból. A régi ázsiai társadalmak életének sajátosságai európai nézőpontból jórészt értelmezhetetlenek, anomáliásnak bizonyultak. Az európaiak társadalomtudományi ismeretei Ázsiában a legtöbb területen csődöt mondtak.

A művelt Nyugatot persze nem az ázsiaiak szervezeti kultúrája és egyéb szellemi értékei érdekelték elsősorban

(a két kultúra érintkezésének egész, hosszú története során), de miután Ázsia anyagi javait eltulajdonították, szűkebb körben itt-ott az is felvetődött, hogy vajon miből, milyen szellemi környezetből is származtak ezek a javak. Valljuk be, egészen a marxisták megjelenéséig ez a kérdés az európai filozófiában értékelhető módon nemigen került napirendre, a nyugati hódítók zsákmányoló élcsapatai pedig főképp nem foglalkoztak vele. A filozófia korábbi korszakait vagy nem érdekelte Ázsia szellemisége, vagy később, amikor az újkori tudományosság divatja – különösen a felvilágosodás, vagyis az ész századában – e tárgyban is kötelezővé tette a véleménynyilvánítást, az európai filozófusok máig emlékezetes, felülmúlhatatlanul ostoba és képtelen állításokkal lepték meg a gondolkodó világot. Ma is csak „csodálhatjuk” többek között Montesquieu, Voltaire vagy Adam Smith elszomorító eszmefuttatásait.

Velük csaknem egyidőben a romantika is elő-elővette az ázsiai kultúrák „egzotikumait”, sajnálatos módon ők is minduntalan téves megállapításokra és következtetésekre jutottak. Legtöbbször már kiindulópontjuk is hibás volt, nemegyszer ismereteik forrásai is megbízhatatlanok. Ázsiáról a legsúlyosabb verdelenségek a német idealisták állították, élükön Herderrel és Hegellel, pedig ők már hozzáférhettek volna megbízható forrásokhoz is. Csak hogy nem vették hozzá a fáradságot.

Egy szó, mint száz: nem szoktuk ugyan mondogatni, de több szempontból is igen beszédes tény, hogy a nyugati világban a marxisták voltak az elsők, akik valódi érdeklődést mutattak az ázsiai történelem, társadalmak és kultúrák iránt. Mindezt (emlékszünk még rá), *felépítménynek* nevezték (Marx elgondolása volt), az egész alapjának pedig a gazdaságot tekintették. Az ázsiai gazdaság – nyugati társadalomtudományi módszerekkel – felfedhető jellemzői azonban semmiféle rokonságot vagy hasonlóságot nem mutattak az ázsiai európai gazdasági jellemzőkkel. Pedig hát addig, amíg a felépítménynek (történelemnek, társadalomnak, kultúrának) az alapját képező gazdaság szerkezetét és ennek működési módját nem ismerjük, addig – vélték a marxisták – a világon semmit (legfőképp semmi fontosat) nem tudunk a legkiterjedtebb és legnépesebb földrész lakóiról.

Az ázsiai gazdaság „titkát” a marxisták szerint az „ázsiai termelési mód” kérdésének megnyugtató megválaszolása tárta volna fel, amennyiben a régi Kelet társadalmi életének sűrűjében sikerül megtalálni a gazdaság kulcsát. Am úgy látszik, hogy ez a kulcs máig valahová igen mélyen van elrejtve a nyugati tudományosság szeme elől: az ázsiai termelési módról ma sem olvashatunk sokkal többet (és *mást* sem nagyon), mint amit Marx megállapított róla, amikor 1853-ban először vetette föl a kérdést, és nyitotta meg vele az azóta is tartó bizonytalankodások és viták sorát.

•

Ebben az évben Marx egy cikksorozatát indította a „keleti társadalmak problémáiról” a New York Daily Tribune-ban, amely cikksorozatnak egyik mondata megállapította, hogy az angol ipar behatolása Indiába „*létrehozta a legnagyobb és – őszintén szólva – az egyetlen társadalmi forradalmat, ami valaha lezajlott Ázsiában*”. Miután Engels ezzel a valóban helytálló gondolattal azonnal egyetértett, Marx megírta neki levélben, hogy ebből a teljes „forradalom nélküliségből” az következik, hogy „*Kelet valamennyi jelenségének [...] alapja abban van, hogy nem létezik földmagántulajdon*”. Marx annyira megörült ennek a gondolatnak, hogy még azt is hozzáfűzte: „*Ez az igazi kulcsa még a keleti mennyországnak is*”.

Azt hitte, ennyire egyszerű az ázsiai társadalmi és gazdasági viszonyok feltérképezése és magyarázata. Ez

a gordiuszinak látszó megoldás (valójában persze álmelegoldás) meg Engelst bátorította föl annyira, hogy röviden és velősen néhány mondatban kibontotta, majd le is zárta a témát válaszelemben, összefoglalva az ázsiai társadalmak (közös!) kormányzási alapelvét és teljes intézményrendszerét: „*Valóban az a kulcsa az egész Keletnek, hogy ott nincs földtulajdon. Ez az alapja politikai és vallási történetének. De miért van az, hogy a keletiek nem jutnak el a földtulajdonhoz, még a feudálshoz sem? Azt hiszem, ennek fő okát az éghajlatban, valamint a talajviszonyokban, különösen a nagy sivatagsávokban kell keresni, amelyek a Szaharától Arábián, Perzsián, Indián és Tatár földön át egészen a legmagasabb ázsiai felföldig húzódnak. A földművelés első feltétele itt a mesterséges öntözés, ez pedig vagy a községek és tartományok, vagy a központi kormány dolga. Keleten a kormányzatnak mindig is csak három ügyszálya volt: pénzügyek (a belföld kifosztása), háború (a belföld és külföld kifosztása) és közmunkák, az újratermelésről való gondoskodás.*”

Az idézett bekezdésből, sajnos, a marxista mindentudás fölényessége és ennek durva tónusa vehető ki mindekenélőtt. Pedig sok igazság is van abban, amit Marx és Engels elég gyorsan felismert és megfogalmazott „Ázsia problémáiról”. Csak nem kellett volna mindezt alfának és ómegának tekinteni, és nem kellett volna belőle végkövetkeztetéseket levonni. (Nem feladatunk itt vitába bonyolódni Engelsszel, ám hiszékenyebb olvasóink kedvéért mégis meg kell jegyeznem, hogy a fent idézett, a „keleti kormányzati ügyszályokról” szóló mondat utolsó állításának minden szava képtelenség, mórckás fantáziálás. Egyetlen ázsiai kormányzat sem közmunkából tartotta fenn országát. Sajnos Engels többi állítása is erősen sántít.)

De nehogy mi is igazságtalanok legyünk az idézett szerzőkkel, gyorsan jegyezzük meg, hogy ezt a felületes elképzelést Ázsiáról, valamint az oktalan magabiztosságot és fölényességet a német marxisták a német idealistáktól vették át. Ugy is mondhatnánk (teljes joggal), hogy ez mind szorosan hozzátartozik Kelet felületes hegeli szemléletéhez és megítéléséhez. Csakhogy a marxisták esetében (a nem különösebben rokonszenves szerénytelenségén túl) ez a felületeség még *további* szakmai hibákkal is súlyosbodott. Pedig nekik már az idealistáknál is sokkal több lehetőségük lett volna megbízható forrásokhoz hozzájutni az ázsiai társadalmak történelméről, és nem lett volna nehéz értelmes következtetéseket levonni a már megismert és feltárt körülményekből. Sajnos a múlt és a jelen konkrét kérdéseit illetően ők sem láttak messzebb, mint elődeik. Csak a jövő utópista víziója lebegett a szemük előtt a mérhetetlen, homályos messzeségben, és ideges sietség űzte-hajtotta őket, hogy Ázsiában is *haladjon*, azután beteljesedjen végre a világtörténelem.

Nem volt kétséges, hogy az ázsiai világ sem olyan egyszerű, mint ahogy Marx és Engels az itt idézett néhány mondatban elintézte. Ők maguk is számos alkalommal visszatértek az ázsiai termelési mód és a hozzá kapcsolódó társadalmi formák kérdéseihez, de valljuk be, tovább sohasem jutottak. Számomra (és itt most nem állhatom meg, hogy hangot ne adjak több évtizede tartó döbbenetemnek) nem annyira az ázsiai társadalmi formák iránti érzéketlenségük, vakságuk és tudatlanságuk volt minden alkalommal meglepő, amikor írásaikat olvastam, hanem az a keleti világgal szemben érzett és egészen gátlástalanul kinyilvánított, olykor *gyűlöletig fokozódó megvetés*, ami minden állításukban benne van, és ami minden jelzőjükből kiérződik. Sohasem értettem ennek az okát, már a német idealisták munkáiban sem. Jól látható ebből, hogy „Marxék” ebben a vonatkozásban is „Hegelék” legkiválóbb tanítványainak bizonyultak. Bárhol csapjuk is fel bármelyikük (Kant, Herder, Hegel, Marx vagy Engels) munkáját, Ázsiáról mindanny-

Szajkó István: Nézelődő

nyian ezen a hangon szólnak, szinte kivétel nélkül minden alkalommal. Ismét Marxot idézem (most Indiáról), hogy teljes képet alkothassunk magunknak az európai ságnak erről a máig jellemző vonásáról:

„[N]em szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek az idillikus faluközösségek, bármily ártalmatlannak látszanak is, mindenkor szilárd alapzatai voltak a keleti despotizmusnak, hogy az emberi szellemet a lehető legszűkebb körre korlátozták, a babona engedelmes eszközévé tették, a hagyományos szabályok rabjává süllyesztették, megfosztották minden nagyságtól és történelmi energiától.

Nem szabad megfeledkeznünk a barbár önzésről, amely valami nyomorúságos földadarabra összpontosulva nyugodtan szemlélte birodalmak pusztulását, kimondhatatlan kegyetlenségek elkövetését, nagy városok lakosságának lemészárlását, és nem fordított erre több figyelmet, mint a természeti eseményekre, miközben maga is tehetetlen prédája volt bármely támadónak, aki egyáltalán arra méltatta, hogy észrevegye.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ez a méltatlan, tespedő és tengődő élet, ez a passzív létforma a másik oldalon, ellenkező végletként vad, céltalan, féktelen romboló erőket idézett fel, és magát a gyilkosságot vallásos rítussá avatta Hindusztaiban.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek a kis közösségek kaszt-megkülönböztetésekkel és rabszolgákkal szennyeződtek, hogy az embert a külső körülményeknek vetették alá, ahelyett, hogy a körülmények urává emelték volna, hogy az önfejlődő társadalmi állapotot megváltoztathatatlan természeti végzetté alakították át, és ilyképpen egy brutalizáló természetkultuszot hoztak létre, amely szem elé tárta lealacsonyodását azzal, hogy az ember, a természet ura, áhítatosan térdre hullott Hanumán, a majom, és Sabalá, a tehén előtt.”

Ilyennek látták az ázsiai (itt éppenséggel az indiai) szellemet és a belőle fakadó történelmet a marxisták. Közben becsmérő jelzőik a valótlanságok hosszú sorát

állító írásaikban egyre csak szaporodtak, helytálló, pontos társadalmelemzést Ázsiáról sohasem sikerült készíteniük. Pedig egyre nagyobb szükség lett volna rá, hiszen politikusaik egyre nagyobb szabású világüdvözítő elképzelésekkel álltak elő. Az ázsiai társadalmak átalakításához azonban nem ártana tudni, hogy mit is kell átalakítani, és pontosan mivé, ami majd – a haladás nyílegyenes útjára állítva – meg sem áll a végkifejletig, a kommunizmus világrendszerre válásáig.

Csakhogy hosszú évtizedek elmúltával sem sikerült kideríteni, minek az átalakításához is fognak majd hozzá az átalakítók, és hogyan is kell abból haladásra alkalmas „önfejlődő társadalmi állapotot” létrehozni. Ázsia sötét ló maradt továbbra is. Csupán abban sikerült a sorsa felől megállapodni, hogy a múltját ennek a világnak is „végképp el kell törölni”, és megrekedt, tespedő társadalmát „fel kell törni” és „európaizálni kell”, miként még Marx gondolta, majd jelentette ki egykor, mindjárt a mozgalom elején, talán még radikális ifjúhegelianus korában. Am ahogy a technikailag „magasabb rendű” európai civilizáció kapitalistái, úgy a szocializmus későbbi élharcosai is csak pusztítani tudtak Ázsiának azokon a tájain, ahol a térítés szándékával megjelentek. Hasznosabb lett volna pontosan eldönteni és végiggondolni, hogy mit is akarnak tulajdonképpen, mi is a teendő Ázsiában, ha van egyáltalán.

Marxista szempontból az 1920-as évek vége felé már tarthatatlanná vált a helyzet, igen rossz fényt vetett ideológiáikra, hogy sehogy sem boldogulnak az ázsiai feladatok elméleti kidolgozásával. A marxisták ugyanis feltétlenül elő akartak rúkkolni valamilyen – grandiózus politikai és gazdasági hadműveleteiket igazoló – ideológiával, az egész világot meg akarták győzni ázsiai térhódításuk történelmi szükségszerűségéről. Nem úgy, mint elődeik, az

európai, úgynevezett polgári társadalmak gyarmatosítói, akik „szerényen” megelégedtek a „civilizátor” szerepével, amikor katonáik élén bevonultak Ázsiába. (Valljuk be, nem volt ez rossz szereposztás, hasonló bevonulások esetében máig ezt használja a nyugati világ.) Hogy végre tudományosan is alátámasztható eredmény születessen, amire a marxista politikai vezetés sokat adott, ideológusaik 1928-tól kezdve pezsgő, nagy vitákat rendeztek az ázsiai kérdésről a Szovjetunióban, Leningrádban és Moszkvában.

Filozófusok, orientalisták, történészek, politikusok és újságírók vettek részt az évekig tartó lázas vitában, közöttük nemcsak szovjetunióbeliek, hanem nyugatiak (például Karl August Wittfogel, a német–amerikai sinológus és drámaíró) és két magyar is, Varga Jenő és Magyar Lajos. Magyar eleinte újságíróként, majd szovjet diplomataként éveket töltött Kínában, és jó szakértőjévé vált a területnek. Ígéretes pályája mégsem folytatódhatott, 1938-ban elítélték, és Moszkvában kivégezték. Több írása látott napvilágot a kínai gazdaságtörténet kérdéseiről történelemfilozófiai megközelítésben, ami a korabeli Szovjetunióban egyáltalán nem volt megszokott. Némelyik munkája magyarul is olvasható kötetben: *Kései tudósítások*, Budapest, 1966., és *A kínai mezőgazdaság hagyományos szerkezete*, Budapest, 1981. (Érdekességként: Magyar Lajos Péchy Blanka színésznő férje volt, akinek alapítványa, a Magyar Lajos-díj, még a rendszerváltozás utáni első években is életben tartotta a diplomata emlékét.)

A több évig tartó szenvedélyes vita sem vezetett azonban eredményre a Szovjetunióban, viszont már olyan messzire eljutott a végtelen tanácskozások híre, és olyan nagy nyilvánosságot kapott a marxisták megoldatlan dilemmája, hogy a vitát le kellett állítani. 1931-ben levél érkezett a moszkvai illetékesekhez Sztálintól, amelyben leszögezte, hogy éppen ideje véget vetni egy olyan (kínos) disputának, amely a marxizmus és bolszevizmus alapkérdéseit teszi vita tárgyává. Ezzel a résztvevők addigra már tetemes létszámú csoportja egycsapásra beszüntette a diskurzust, a kudarcot több évtizedes csend követte.

Az ázsiai termelési mód vitái azért fulladtak kötelezően kudarcba, mert az ázsiai társadalmak tüzetesebb vizsgálata során kiderült, hogy a kutatók és az érdekelte ideológusok csaknem annyiféle ázsiai termelési móddal találkoztak (a múltban és a korabeli jelenben is), ahány faluval, ahány emberi közösséggel – egész Ázsia területén. Persze voltak ezeknek a különféle termelési körülményeknek és módoknak közös vonásai (jellemzői), de voltak teljesen egyediek is, amelyek a szigorú tipizálásra törekvő ideológusokat igencsak zavarba ejtették.

Az ázsiai tájak lakói mindenkor annyira különböző földrajzi és klimatikus (valamint *részben* társadalmi) viszonyok között éltek – és körülményeikhez a hosszú évezredek során olyan érzékenységgel tanultak meg igazodni –, hogy olykor még egyetlen lakóhelyen belül is többféle „ázsiai termelési mód” alakult ki. (Egészen másképpen természetették és dolgozták fel a kínaiak és az indiaiak az árpát a déli fekvésű magashegyi földeken, mint a tibetiek az északi völgyekben. De az egymással szorosan szomszédos, ám különböző klimatikus adottságú területeken is különböző munkamódszerek bizonyultak hatékonyak. Valójában teljesen természetes, hogy sok mindent másképpen kell csinálni egymástól sok mindenben különböző körülmények között.) A sikeres gazdálkodási módok sokféleségének kialakulása pedig arra utal, hogy a Marxék és idealista elődeik által is mindenkor hangosan becsmértelt ázsiai faluközösségek nem is voltak annyira babonásan ostobák és életképtelenek. A földrajzi (fizikai) és társadalmi adottságokhoz való finom igazodás legmagasabb fokát valósították meg; igaz, a megmaradás érdekében nem is volt más választásuk.

A különféle (igen gyakran extrém) *külső* körülményekhez való különféle sikeres alkalmazkodás lehetőségei és

módozatai a közösségek *belső* szervezeti formáira is jelentős hatással voltak. Teljesen nyilvánvaló ugyanis, hogy minden közösségnek azt a szervezeti formát kell felvennie (alkalmaznia), amelyik leginkább képes az előzőleg felmért (felbecsült) körülményekhez való igazodásra. Vagyis különféle külső körülmények között a *belső* társadalmi viszonyok is épp olyan változatosak, mint a termelési módok és viszonyok. A faluközösségek szervezeti működése, a munkamegosztás, de még az együttélés módozatai, például a családi élet körülményeinek kialakítása is az imént elsorolt külső körülmények szigorú figyelembevételével történhet. (Például máig létezik Ázsiában olyan földrajzi adottságok között élő közösségek, amelyek rákényszerítik az embereket akár a többnejűség, akár a többférjűség vállalására.)

Mindezeknek a körülményeknek a pontos megismerése és tudomásulvétele egyáltalán nem egyszerű feladat, a hozzájuk való alkalmazkodás ideális formáinak kidolgozása még kevésbé. Az ázsiai faluközösségeknek mégis mindenütt sikerült megvalósítaniuk „idilli köztársaságait”, ahogy Marx fogalmazott egyik levelében, persze igencsak rosszálló értelemben. Szerinte ugyanis ezek a faluközösségek, bár „az ázsiai gazdaság alapegységei”, és mint gazdasági bázisra egész birodalom is építhető rájuk (mint például a kínai), fejlődésképtelenek, valamint nem teszik lehetővé, hogy az egyén „leszakadjon a közösség köldökzsinórjáról”. „Feltörésüket” és „európaizálásukat” ezért érzik történelmi kötelességüknek a marxisták, ezért tekintik a folyamatot történelmi szükségszerűségnek.

1928 és 1931 között a Szovjetunióban hivatalosan biztosan nem kerülhetett említésre az ázsiai termelési módok szinte végtelen sokasága, de mivel az épp eléggé számos elmélet közül is mindegyik résztvevő csak a sajátját képviselhette felelősen, nyilvánvalóan lehetetlen volt az álláspontok egyeztetése. Magyarul: az ázsiai termelési mód kérdéseit illetően teljes képtelenségnek bizonyult egyezésre jutni. Annyi álláspont (és nem is mind makulátlanul marxista), ahány résztvevő, valamint felbecsülhetetlen számú publikált vélemény a világ minden tájáról – ennyi elgondolásból nem születhetett egyetértés. Bizonyára voltak, akik tudták ezt előre. De azok (ha tehették) részt sem vettek a vitában. Akik pedig részt vettek – hogy a korabeli „civil világ” előtt ne legyen annyira nyilvánvaló a hosszú, tudós diskurzus eredménytelensége –, végül közzétették azt a vitázó megállapítást, hogy a keleti társadalmak lényegében feudális társadalmak, de *sajátosan* feudálisak: „őstársadalmi csökevényeket hordoznak magukban”.

Tibetben (másképpen a Hó Országában vagy a Világ Tetején) egyfelől a teokratikus államrend határozta meg a társadalmi élet kereteit egészen a legutóbbi időkig, másfelől a Himalája, a Transzhimalája, a Pamír és a Kunlun égbenyúló hegyei. Vagyis a tibeti szellemiség tartalmi és külső jellemzőit leghatározottabban az államforma és a földrajzi körülmények írták körül. Mindkét körülmény kultúraformáló erejét pedig a teokrácia korának (17–20. század) valóban sajátos gazdasága, és az ennek megfelelő korabeli társadalmi munkamegosztás szerkezete magyarázza.

A tibetiek csakugyan a világ tetején élnek, nem véletlenül nevezték így országukat már az első arra járó nyugati utazók. A vándorló tibeti törzsek egykor a Föld legmagasabb összefüggő hegyrendszerén telepedtek meg, ahol a legalacsonyabban fekvő termékeny folyóvölgyek (például a Brahmaputra völgye) is 3000 méter magasan vannak. Itt egyedül ezekben a völgyekben lehetett és lehetséges ma is földműveléssel foglalkozni, gabonát, némely gyümölcsöt és zöldséget termeszteni. Tibetben a föld megművelésének más tájakon ismeretlen, szűkös lehetőségei határo-

ták meg a munkavégzés összes körülményét és módját, a társadalmi munkamegosztás egész rendjét. Így például az élelmiszer-termelés, az ellátás feladatainak rendkívüli munkaigényessége jelölte ki a szellemi élet területének határait is a teokrácia korabeli tibeti társadalomban.

A gabonatermelésnek Tibetben – megint csak elsősorban a meghatározó környezeti, klimatikus adottságok következtében – alig-alig kínálkoznak lehetőségei, a melegebb, szélről védett völgyek időjárását is csak az árpa tűri, s ezt is csak ott lehet termelni, ahol a köves-kavicsos talajt legalább vékony humuszréteg fedi. Ezért aztán a földeken végezhető kevés munka sohasem tudta lekötöni egy-egy falu közösségének teljes munkacerejét. A mezőgazdaság más ágazatai is alig kínáltak munkalehetőséget, így például a tibeti területek legnagyobb részén szó sem lehet gyümölcsstermesztésről, hiszen 3500 méter fölött alig él meg egy-két fajtája, de nemigen virágozhatott erre felé az állattenyésztés sem. Kevés olyan ellenálló állatfaj létezik, amelyik elviseli ezeket a körülményeket. (Közülük a jak a legszívósabb, ezért a legkedveltebb állat Tibetben. Ez az igénytelen, jámbor állat beéri a magashegyi száraz kórókkal, s meleg bundája megvédi a hidegtől, a gyakori hóviharoktól, így aztán ötezer méter felett is tenyésztik a nomádok.)

Mind ezen körülmények között tehát a régi Tibetben úgy kellett az itt élőknek berendezkedniük, és a fennmaradásukhoz szükséges munkavégzést megszervezniük, hogy ez a soványka föld, állataikkal együtt ellássa őket élelemmel, és megéljenek belőle azok is, akiknek a földeken és az állatok körül nem jutott munka. Ezt a cseppet sem könnyű feladatot évről évre olyan sikeresen oldották meg a tibeti falvak lakói, hogy az ország történelme nem tud éhínségről, lakói nem ismerik a szűk esztendő okozta nyomorúságot. Valóságos gazdasági csoda, hogy a tibetiek – ésszerű „munkaerő-gazdálkodással” és a földeken végzett munka tökéletes hozzáigazításával a szélsőséges földrajzi és időjárási körülmények okozta gyors változásokhoz – el tudták kerülni az ínséget, és ennek szörnyűséges következményeit, mint például a járványokat. Ráadásul úgy sikerült megszervezni és elvégezni az ellátási feladatokat, hogy a munka eredményeképpen el tudták tartani a buddhista kolostorokban élő társaikat is. A teokratikus államrend megerősödésétől, tehát a 17. század közepétől egészen a 20. század közepéig Tibetben az összlakosság *több mint egyharmada* élt kolostorokban, ezeknek csak kisebb hányada végzett mezőgazdasági termelőmunkát a kolostor birtokain, vagy állított elő forgalmazható kézműipari termékeket.

Ennek a világi és kolostori munkavégzők arányát tekintve igencsak különösnek mondható társadalmi rétegződésnek a létrejöttében megint csak az eddig már többször említett környezeti és gazdálkodási körülmények játszottak döntő szerepet. Mondhatni, ezek a körülmények diktálták a társadalmi megegyezést és gyakorlatot, a legapróbb részletekig. Többek között ezekből a körülményekből származik az a szokás és szigorúan vett szabály a korabeli Tibetben, amely a falvakban kötelezővé tette, hogy minden parasztszalád legalább egy fiúgyereket kolostorba adjon szerzetesnek. Még nagyobb tisztesség volt több fiút állítani a Szent Tanítás szolgálatába, ugyanis az volt az ésszerű követelmény, hogy csupán annyian maradjanak otthon a családokban, amennyire a mezőgazdasági munka elvégzéséhez feltétlenül szüksége volt a falunak. A többi, a „munkaerő-felesleget” tehát kolostorokba küldték, ahol a falubeli (közösen vagy egyénileg művelt) földek terményeivel látták el őket. Még tovább bonyolítja ezt a „tibeti termelési módot”, hogy a kolostorok földbirtokain is a faluközösségek végezték a munkát, amennyiben a szóban forgó kolostornak volt (mert lehetett) földbirtoka. Léteztek ugyanis olyan kolostorok, amelyeknek különféle okokból nem volt (mert nem lehetett) semmiféle tulajdona.

Így kerülték el tehát a tibetiek azt a nyugati világban a közelmúltban (a legutóbbi több mint fél évszázadban) igen gyorsan kialakult helyzetet, amelyben a gazdák a nagyüzemi mezőgazdaság módszereivel (például a gépesített termeléssel és a műtrágyázással) arra kényszerítették a földjeiket, hogy egyre több természettel szolgáljanak, aminek jól ismerjük a következményeit: a környezetpusztítást és a mérgezett élelmiszereket. A túlnépesedett tibeti falvak munkaképes, életerős fiataljai, ha akkoriban nekifeszülnek a földnek, és megkövetelik tőle, hogy évről évre több terményt adjon, alig néhány év alatt teljes egészében beforgatják azt a vékonyka humuszt az alatta fekvő kavicsrétegbe, ami addig, több száz éven keresztül mindannyiuknak megadta az éppen elegendő mennyiségű gabonát.

Vagy pedig: a leleményes, okos fiatalok, ha otthon maradnak és rákényszerülnek, hogy földművelésből éljenek, Tibetben is „feltalálják” a nagyüzemi termelési módszereket, a termőföld hatékony sanyargatását, tönkretételét. Mintha előre látták volna mindkét végkifejletet, a falvak bölcsei egy merész döntéssel mindkettőt elvetették, és kolostorba küldték az ifjakat (az ún. munkaerő-felesleget), akiket ezzel kötelező szellemi munkavégzésre „ítéltek”. Figyelmüket ezentúl egész életükben a szellemi tevékenység kötötte le, helyzetüket mindannyian kiváltságosnak tartották. Elsősorban az itt végzett hatalmas szellemi munka eredménye az egész későbbi tibeti kultúra (teológia, filozófia, irodalom, képzőművészetek) sajátos tartalma, és jórészt itt alakultak ki, itt formálódtak, finomultak a tibetiek – ma már a nyugati világban is jól ismert – „külső viszonyai”, vagyis a szélesebb (emberi és természeti) világgal fenntartott kapcsolatai is. (Más szóval: jórészt ilyen módon alakultak, és ilyen körülmények között csiszolódtak a tibeti kultúrát jellemző erkölcsi viszonyok.)

A „tibeti termelési mód” számos, a tibeti műveltségben közvetlenül megmutatóköző következménnyel járt. Belőle származik például a tibeti írásbeliség bámulatos terjedelme: közismert az a nézet, hogy a tibeti nyelven létrehozott irodalom terjedelmesebb, mint az ókortól máig megalkotott latin nyelvű írásbeliség. A tibeti irodalom gazdagságán máig ámul a nyugati világ, pedig – az imént említettek ismeretében – nincs mit csodálkoznia rajta. Ha elképzeljük a múlt hatalmas kolostorvárosait Tibetben, amelyekben olykor 6–8 ezer szerzetes élt és alkotott, mindjárt belátjuk, hogy ekkora „gyárakban” még ennek a roppant terjedelmű irodalomnak az előállítására sem okozhatott nehézséget. Az ember útja a világban a buddhizmus szerint sem „könnyű járás” csupán. Volt hát min tüprengeniük a tibeti szerzeteseknek, és volt mit írniuk az emberlét és általában a létezés nagy kérdéseiről. A hegyi falvak egykori öreg bölcsei kiválóan megszervezték a munkát: országukban sokan voltak, akiknek évszázadokon át nem volt más dolguk, mint gyarapítani a tibeti írásbeliséget.

Elég nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy az itt vázolt tibeti társadalmi formáció nem is feudális, és főleg nem őstársadalmi, egyetlen elemében sem. Hát akkor micsoda? Vajon mit kezdtek volna vele a tudós moszkvai és leningrádi tanácskozók, ha akad közöttük egy is, aki fölveti a *tibeti termelési mód* iménti kérdését?

Az is egészen biztos, hogy ez a társadalmi berendezkedés (a velejáró gazdasági jellemzőkkel együtt) nemigen tekinthető az egyetemés történelem részének, hiszen, mondjuk ki bátran: a maga nemében *páratlan*. Még csak hasonlóval sem találkoztunk eddig sehol a világon. Mit kezdjünk hát vele éppen mi, akik néhány sorral feljebb még a marxistákat csúfoltuk, hogy milyen ügyetlenül és reménytelenül tapogatódnak az ázsiai gazdaság sötét labirintusaiban? Erdemes-e egyáltalán a végtelen számú

sokféleség tudatában tovább feszegetnünk manapság is az ázsiai termelési mód érzékeny kérdését? Különösen annak ismeretében, hogy mintha a tibetiek és a náluk sokkal nagyobb ázsiai közösségek útja – a marxisták hosszú (évszázados), de azután gyorsan megszűnő sürgetése nélkül is – ma már mégiscsak a világtörténelem közös végpontja felé tartana. A „felvilágosult, eszes és szabad emberiség egyetlen lehetséges világrendjéhez” kell tehát mindenkinek tartoznia?

Az utolsó másfél évszázadban az egész világ azokat az ideológiákat és az általuk kijelölt politikai irányokat követi, amelyek az „értelmes és önfejlődő történelem” elvét vallják. Hirdetői szentül hiszik, hogy létezik ilyen, és ez a nemes céllal bíró „okos történelem” azután megmenti és fölemeli majd a céltalanul stagnáló ázsiai földrészt is. Ez volt eddig a jövő reménysugara azok számára, akik aggodtak az óriás kontinensért.

Most azonban már a vak is láthatja, hogy a Kelet is a Nyugat útját járja, nincs tehát ok az aggodalomra. Csak hogy hová vezet ez a nyugati út? Hová? Ma már sokkal inkább erre az égető kérdésre kellene válaszolnunk, ahelyett, hogy Ázsia múltját és nem eléggé fejlett jelenét – a régi jó nyugati szokás szerint – lépten-nyomon leszóljuk. Hiszen – akár akartuk, akár nem, ez most már mindegy – megtörtént a keleti világ nagy világtörténelmi átalakítása, Kelet szinte teljes egészében Nyugattá változott. Persze láthatnánk ám ennek az immár közös útnak a végét, ha akarnánk egyáltalán. A történelem kényszerpályán halad, állomásai eléggé kiszámíthatóak. A „történelem végéig” hátralévő teljes útszakasz elég jól belátható, csaknem meg is mérhető (hogy legyen végre valami igazán fontos dolguk a mérnököknek is). Az ember mindig is ilyen közeli, bizalmas viszonyra vágyott a történelemmel, mindenk előtt saját jelenével és jövőjével. Végre itt van a történelem a markunkban – pályájáról nem tud letérni, nem tud megszökni, szembenézhet vele, akinek van hozzá bátorsága. De ahogy az egyes ember sem akarta soha, úgy alighanem az emberiség egésze sem akar szembenézni maradék életének (történelmének) százalmas kurtaságával.

A „haladás”, a „jólét”, a „gazdasági növekedés” és a „tudományos ésszerűség” eredményei sokak szemében kétségbevonhatatlan garanciát jelentenek minden idők minden egyes civilizációs problémájára. A jövő eredményei majd megoldást hoznak mai gondjainkra, bármilyen súlyosak legyenek is – állítják meggyőződéssel a fejlődésvallás követői. Miért pont most lenne másképp, mint régen volt? Hát nem oldottunk meg eddig is minden problémát? Ez a naiv szemlélet rendben is lenne – békeidőben. Akkor, amikor még bőven van idő a haladás valódiságának eldöntésére, van mód a jólét növelésére, a gazdasági növekedés fenntartására, és létezik még a tudomány ésszerűségébe vetett bizalom is. Magyarul: ha vannak még tartalékok *minden* területen. Csakhogy a „mindent megoldó” emberi szellem tartalékait senki a világon nem képes felmérni, és nem látjuk pontosan a minket fenyegető veszély mértékét sem.

A környezeti veszélyeztetettség fokozódása olyan lassú (és olyan lassan érzékelhető) folyamat, hogy a rendszerszerű okok, amelyek majd a végső helyzetet előidézik, egészen az utolsó pillanatig szinte láthatatlannak maradnak. Majd csak akkor válnak nyilvánvalóvá, amikor feltűnésük azonnal óriási pánikot okoz. Addig a pillanatig az ember pontosan úgy fog viselkedni, ahogy

eddig viselkedett: nem vesz tudomást a veszélyről, vagyis sem fizikai létfeltételeinek, sem erkölcsi és szellemi tartalékainak kimerüléséről. Ilyen esetekben egy-egy kisebb fokú rémület, ijedtség is embervoltunk teljes elvesztését eredményezheti (nemegyszer láttunk már példát rá a történelemben). A legkisebb méretű rendellenesség is katasztrofális körülményeket idézhet elő, következményei pedig minden képzeletet felülmúlnak. A legmerészebbet és a legkíméletlenebbet is.

Minden hasonló körülmény a mindenkori nyugati (típusú) hősnek abból a végzetes tévedéséből származott, hogy történelmi helyzetekben mindeddig minden egyes alkalommal túlbecsülte képességeit, és túlméretezte kompetenciáját. Ehhez képest alkotja meg (teljesíthetetlen) terveit ma is, és tüzi ki (elérhetetlen) céljait. Elég jól kiszámítható, hogy józan, visszafogott önértékeléssel és szükséges mértékű önkorlátozással a közeljövőben még elkerülhető lenne egy ilyen teljes kimerülésből következő világállapot.

A pánik megelőzése érdekében már eddig is komoly hasznát vehette volna a világ a régi ázsiai életvezetés önkorlátozási gyakorlatának, ügyes „fortélyainak”. Ázsia régi társadalmi bőséggel szolgált az effélével, az iménti tibetihez is hasonló, egyszerű és jól használható mintákkal. Míg a tibetiek teokrácia korabeli társadalmi és gazdasági berendezkedése kuriózum, sőt teljességgel rendhagyó, addig a régi Kína társadalmi példáját éppen a józan konfucianus mértéktartás, azaz az önkorlátozás elvének és gyakorlatának köszönheti két és fél évezredes stabilitását, társadalmi épületének szilárd morális alapjait és otthonosságot teremtő kultúráját, amelyből mindenkor bőséges inspirációt (élet- és munkakedvet) merítettek a kínaiak.

Ha nem hajszolnánk önértékelésünk hiú és hazug képeiből származó kivitelezhetetlen társadalmi elgondolásokat, utópiákat (amelyek mindig a pusztítás irányába hatnak, mert jobb világ sohasem születik belőlük, hívei azonban a régit mindig lerombolják), szellemi erőink – ahogy azt az ázsiai történelmi példák mutatják – éppen elegendőek lennének közösségeink életének kényelmes és biztonságos fenntartására.

A nagyvárúgyó, telhetetlen utópiák otromba, élettelen konstrukciók, a nyugati világ rögeszméi, rémes hallucinációi. A valódi civilizációk összetett és végtelenül törekény rendszerek, olykor meghökkenítő, más közösségekben nyilvánvalóan alkalmazhatatlan sajátosságokkal. Azonban éppen ez adja értéküket és létezésüket, természetesen, magával ragadó szépségüket. Figyelmes, gyöngéd bánásmódot igényelnek. Illetlenség rajtuk regényes világtörténelmi ábrándokat számon kérni, kiváltképp, ha azokról tudjuk jól, hogy szűkebb környezetben sem valósíthatók meg, és főleg nem tartósan. Az öreg ázsiai civilizációk ezért nem álmodtak maguknak soha semmilyen (legfőképpen nem „egyetemes”) társadalmi utópiákat, inkább a saját portájukon söprögettek szorgalmasan. Mindenütt akadt épp elég tennivaló, amit csak maguk végezhetek el tiszteleggel, sikeresen. Visszatekintve is jól láthatjuk, hogy soha nem lett volna szükségük sem „civilizátorokra”, sem „világtörténelemre”.

Ezek helyett a hamis és erőszakos (civilizátori és világtörténelmi) törekvések helyett eltanulhattuk volna tőlük a megmaradás finom és biztonságos technikáit, az értelmes létezés (ésszerű együttélés) fenntartásának műhelytitkait.

Ál(om)szonettek

81.

A figyelmünk kibontja nevükből,
egyenként a téli fákat.
S a fogalmakat így át-átfényli
szépség, csoda és varázslat.

Ne rántsd sírba azt a kislányt,
ne te légy a koporsója!
Sírva ébreszt, hogy figyelj rá,
nincs más, aki védje-övja.

A szomszédos ház
roskadt kéménye mögött
a Kaszáscsillag.

Áttetsző fényes
térben ingó faágak:
magát író rajz.

82.

Mért hagytál el engem,
fényem és kegyelem.
Üzenj szavak nélkül,
nehogy magam vesszem.

Víz alatt csecsemő arcom,
ments ki innen, Boldogasszony!
Ments ki anyám, szülj meg lányom,
felébredvén meghálálom.

Fehérre sikált
jégcsapreket árulnak.
Fázósan nézed.

Büdös a piac.
A halas bódék előtt
halál szagában.

83.

[Kulcsár Ferencsel álmodtam; a történeteken innenből beszélt, s rajtuk túlról hozta a fényt, ahol van: az örök mostban. Az őt-értéstől remegtem, sírtam s nevettem boldogan, és egyszerre fénybe borult minden, ami volt és a Van. Örült a gyomrom, a májam fölöttünk madárként szárnyalt; ültünk egy üres lelátón.]

Halott barátom,
amit álmomba hoztál:
a Felébredés.

84.

Pusztul a nép, folyók, hegyek.
A virágok könnye: harmat.
Búcsúzó madarat hallgatsz.
Vagy inkább a te búcsúd ez?

Merre a megművelt telkek?
Lobogva támad a burján.
Piros lángú tüzek mellett
ott vársz az időknél túlján.

Vályogház-romok
mellett tarkán virágzó
tulipánágyás.

Égnek a szélben
a piros, sárga s lila
láng-tulipánok.

Szajkó István: Servis

PINTÉR LAJOS
prelúdium

a viharra mondja
luca unokám
nézd mama
veszekednek a fák

majd nagy lesz
majd felnőtt lesz
majd képzelete
szürke lesz
mint a világ
nézd mama
mondja majd
már nem
veszekednek a fák

nézd mama
az ott
viharban letört
csupasz faág
de hol a madár
de a madár majd
mondd hova száll

Vén Mária: Mint vizesés

A filozófiában újabban meghonosodott cinikus hangnemről

Michel Foucault cinizmusa

1.

A filozófiai diskurzus a modernségről című könyvében Jürgen Habermas, mint ismeretes, külön elemzést szentel Michel Foucault-nak. „A humán tudományok észkritikai leleplezése” című szöveg negyedik fejezetében Foucault történetírás-konceptióját veszi szemügyre, megkülönböztetve egyfelől az archeológia, másfelől a genealógia módszerét. „A történelem, jegyzi meg Habermas, az archeológus *sztóikus* tekintete alatt jégheggyé merevedik, amelyet körülfontak az önkényes diskurzusformációk kristályos szerkezetű formái.” Mivel azonban „e formációk mindegyikét megilleti az eredet nélküli univerzum autonómiája, így már csak a genealógus ténykedése marad [...]”. A genealógus *cinikus* tekintete alatt mozgásba jön a jéghegy: a diskurzusformációk elmozdulnak és összekeverednek, le s fel sodródnak. „Amivel eddig a transzcendentális tudat szintetikus ereje szolgált a lehetséges tapasztalat tárgyainak egyetlen és általános univerzuma számára, az a szintézis most feloldódik a diskurzusformációk kontingens és alárendelt ide-oda mozgásában működő hatalom szubjektum nélküli akarásában” – vonja le következtetését a német filozófus¹. A szintézis hiánya, az eredet tagadása, a diskurzusok kaotikus áradása, a hatalom arctalansága – jól ismert tézisek, adott esetben vádak ezek Foucault bölcselate kapcsán. De mit ért Habermas azon, hogy „cinikusnak” mondja Foucault genealógiáját?

Egyfelől azt gondolhatnánk, hogy történeti értelemben beszél a cinikusokról, ezt támasztja alá az a tény, hogy az archeológiát *sztóikusnak*, a genealógiát pedig *cinikusnak* nevezi. Ennek a történeti, következőképpen – elvileg – többé-kevésbé semleges szóhasználatnak azonban másfelől két dolog is ellentmond. Részint az, hogy Habermas a német szövegben nem a „*kynisch*”, hanem a „*zynisch*” szót használja (unter dem zynischen Blick des Genealogen): a német filozófiai nyelv azonban legalább Paul Tillich óta, de többek között Klaus Heinrichnél, Heinrich Niehues-Pröbstingnél vagy akár Peter Sloterdijknál világosan elkülöníti egymástól a *Kynismust* és a *Zynismust*, az antik cinikus filozófiai iskolát és az inkább negatív értelemben felfogott modern „*cinizmust*”²; részint pedig az, hogy Habermas egyébként is jól láthatóan kifejezetten negatív értelemben használja a „*zynisch*” jelzőt a szövegében, ennek megfelelően kritizálja Foucault történelemképét, amely szerinte „a historikum destruktívával” azonos³. Foucault genealógiája, úgy tűnik, annyiban „*cinikus*” tehát Habermas szerint, amennyiben tagadja a történelem igazságának és egyáltalán az igazságnak mint eredetnek a létét vagy kutatását: a cinikus jelző a szó mindennapi értelmében kerül elő, és nem jelent mást, mint – ahogyan például a Magyar Nyelv Értel-

mező Szótárában olvassuk – amit általában értünk rajta: „A cinikus a kialakult társadalmi formákat, az elfogadott nézeteket semmibe vevő, minden emberi cselekedetben önző egyéni érdek megnyilvánulását kereső, hit és eszmények nélküli és keserűen, bántó kiábrándultsággal gúnyolódó személy.”

Foucault-t persze nemcsak ebben a teoretikus értelemben lehet „*cinikusnak*” mondani – vagy inkább azzal vádolni, hogy genealógiája vagy filozófiája maga a *cinizmus* –, hanem gyakorlati vagy pragmatikus értelemben is. Gondoljunk például a Foucault-val szemben – Habermas-hoz hasonlóan – alapvetően erősen kritikus Pascal Engel megjegyzésére, aki a L’Herne Foucault-nak szentelt különszámában publikált tanulmányában egy 1976-os doktori védés lefolyását idézi fel. A szóban forgó doktori értekezés Foucault vezetésével készült, és Foucault ennek megfelelően mások mellett a bizottság tagjaként volt jelen; ugyanakkor már a védés elején „azonnal kijelentette, írja Engel, hogy nem olvasta ugyan a doktori értekezést, de nagyra tartja a szerzőjét és teljes mértékben megbízik benne, majd átadta a szót Canguilhem-nek, aki a maga részéről szintén kijelentette, hogy nem olvasta ugyan a dolgozatot, de nagyon jónak találja, és ugyanezt tette a bizottság harmadik tagja, François Dagognet is. Csak Suzanne Bachelard és a bizottság egy másik tagja olvasott bele a dolgozatba, és aztán nagyon gyorsan túl is voltak az egészen.” Engel felteszi a kérdést: „Foucault és kollégái *cinizmusa* vajon csak megjátszott volt-e?” „Kétfelm” – válaszolja⁴. Valóságos *cinizmus*ról van tehát szó, sugallja Engel, ami ebben az esetben nagyon is praktikus és pragmatikus *cinizmust* takar, ami nem áll másból, mint valamiféle „*cinikus*” lázadásból az akadémiai szellemiség és az akadémiai ritusok, és persze általában a társadalmi vagy politikai intézmények – végső soron „a diskurzus rendje” – ellen. Érdekes volna közelebbről megvizsgálni Foucault „*cinizmusának*” ezt a pragmatikus oldalát, ami elsősorban Foucault életrajzának vizsgálatát jelentené, felidézve mindazokat a sajátos gesztusokat vagy akár performanszokat, amelyekkel Foucault nyilvánvalóan harcra kelt, nem teoretikus értelemben, az adott, magától értetődőnek vélt intézményes rend és struktúrák ellen; azt hiszem, hogy számos ilyen pontra bukkanhatunk Foucault életrajzában. Jelen tanulmányomban azonban nem erre a pragmatikus aspektusra szeretnék kitérni, hanem Foucault *cinizmusának* elméleti oldalára: nézzük tehát, hogy milyen értelemben mondhatjuk Foucault genealógiáját vagy filozófiáját „*cinikusnak*”, és hogy milyen kontextusban bukkan fel ez az állítólagos „*cinizmus*”.

Habermas korábban említett könyvének azok az előadások szolgálták az alapjául, amelyek 1983-ban és 1984-ben hangzottak el a párizsi Collège de

France-ban és az Egyesült Államokban (a Cornell University és a Boston College szemináriumain). Figyelemre méltó egybeesés, hogy ugyanakkor, amikor Habermas Foucault „cinikus tekintetéről” értekezett, negatív értelemben, Foucault éppen az antik cinikus filozófia vizsgálatában merült el: élete utolsó, a Collège de France-ban 1984 februárja és márciusa között tartott előadásorozatának második részét teljes egészében a többek között Antiszthenész, Diogenész és Kratész nevével fémjelzett filozófiai iskola elemzésének és bemutatásának szentelte, méghozzá oly módon, hogy ennek során a lehető legpozitívabb értelemben tárgyalta a számára egyértelműen példaértékűnek tetsző cinikus iskolát⁵. Arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy Jacques Bouveresse – aki egyébként 1995-ben a Collège de France tanára lett – 1984-ben szintén egy olyan kötetel jelentkezett, amelynek a cinizmus állt a középpontjában: *Racionális és cinizmus* című könyve válasz volt Peter Sloterdijk 1983-ban megjelent, *A cinikus ész kritikája* című, kétkötetes, az antik *Kynismus* és a modern *Zynismus* fogalmát és viszonyát vizsgáló értekezésére⁶. Akkor, amikor Habermas Foucault cinizmusáról beszélt, Foucault, francia nyelven szinte úttörőként, a cinizmus vizsgálatába fogott tehát, amely során megemlítette Sloterdijk egy évvel korábban megjelent kötetét is, hozzátéve, hogy csak hallott róla, de nem olvasta⁷; Bouveresse pedig 1984-ben, Foucault halálának évében – alighanem mit sem tudva Foucault „cinikus” előadásairól – önálló kötetel válaszolt a modern cinizmus Sloterdijk által felvázolt értelmezésére.

Talán nem túlzás az 1983-as és 84-es évet, amely során egyszerre, nagy erővel és – Foucault és Sloterdijk esetében – egymástól függetlenül az érdeklődés középpontjába került az antik és a modern cinizmus problémája, a kortárs filozófia „cinikus éveinek” nevezni. Ennek kapcsán fel lehet hívni a figyelmet a cinizmussal kapcsolatos további fontos, szintén a nyolcvanas-kilencvenes évekhez köthető vizsgálódásokra is, így például, többek között, André Glucksmann, Roland Jaccard, André Comte-Sponville vagy akár Michel Onfray könyvére, és Marie-Odile Goulet-Cazé a cinizmussal kapcsolatos alapvető történeti tanulmányaira⁸. Érdekes, hogy a „Jesus Seminar”-t, vagyis azt a történeti-teológiai kutatást, amely többek között éppen az antik cinizmus és a kereszténység viszonyát és rokonságát vizsgálta meg – azt a feltételezést kidolgozva, hogy Jézus sok tekintetben nem volt más, mint egy cinikus vándortanító (vagy legalábbis számos dolgot átvehetett a cinikus filozófusoktól) –, szintén ezekben az években, egészen pontosan 1985-ben alapították meg⁹. Létezett tehát, úgy tűnik, egyfajta cinikus mozgalom vagy akár megújulás a nyolcvanas és kilencvenes évek gondolkodásában – a kérdés csak az, hogy miként lehet vagy érdemes elgondolni ezt a „neocinizmust”? A továbbiakban mindenekelőtt Bouveresse könyvére fogok röviden kitérni, aki nagyon érdekes és penetráns módon vázolja fel a kortárs (neo)cinizmust és az azzal kapcsolatos problémákat, utána pedig azt próbálom megvizsgálni, hogy mennyiben tekinthetőek érvényesnek Bouveresse-nek a kortárs (cinikus) bölcsellett kapcsolatos – elsősorban Sloterdijk-ra, Foucault-ra, Derridára, Lyotardra és Deleuze-re hi-

vatkozó – meglátásai kifejezetten Foucault-ra, azon belül is hangsúlyosan Foucault utolsó, éppen a cinizmus fogalmának szentelt, körülbelül Bouveresse értekezésével egyidejű előadásaira.

2.

Bouveresse könyvének kiindulópontja a felvilágosodás és a felvilágosodáshoz kapcsolt pedagógiai illúzió kritikája. „Az európai skolasztika vége” az élet és a tanulás közötti relációk megfordításában érhető tetten: ha a felvilágosodás abban a programban és meggyőződésben összegezhető, hogy a tanulás révén jobbá válhatunk és jobb életet élhetünk, akkor ma inkább arról van szó, hogy mindenekelőtt „el kell kezdenünk jobbá válni annak érdekében, hogy értelmes dolgokat tanulhassunk meg.”¹⁰ De mi az alapja ennek az inkább tanulás- és tudományellenesnek nevezhető mozgalomnak, és persze: hová vezet? Könyvének első oldalain Bouveresse – Habermas-hoz hasonlóan – maga is a genealógia fogalmát veszi szemügyre, és (anélkül, hogy megemlítené Foucault nevét) a genealógus „tudós felsőbbrendűségéről” beszél, aki „tisztában van azzal, hogy mihez kell tartanunk magunkat az igazság és a megismerés pontos eredetét illetően”, majd – továbbra is kimondatlanul ugyan, de nyilvánvalóan Foucault ismert, *Nietzsche, a genealógia és a történelem* című esszéjére utalva¹¹ – hozzátézi: „A genealógiai kritika túl gyakran hivatkozott azzal, hogy képes feltárni minden dolog igazi eredetét, miközben egyetlen dologról sem tudta megmondani, hogy pontosan mi is az a dolog. Kimutatta például, hogy az igazság akarásnak egyáltalán nem az az eredete, mint amit sokáig annak hittünk, és hogy ez az igazi eredet nagyon is gyanússá teszi az igazságra vonatkozó akaratumkat; de azt már nem tudta megmondani, hogy pontosan mit is akar az, aki az igazságot akarja.”¹² Azon értelmiségiek kapcsán, akik „úgy döntöttek, hogy teljes mértékben realisták és nyíltan cinikusok lesznek az olyan kérdések iránt, amelyek például az igazságra vonatkoznak”, Bouveresse Foucault barátja és tisztelője, Paul Veyne kijelentését idézi (egészen pontosan a szájába ad egy olyan kijelentést, amely szerinte egyenesen következik Veyne sok tekintetben Foucault-ra támaszkodó munkásságából és hozzáállásából): „Ne harcoljatok az igazságokért (hiszen most már biztosak lehettek abban, hogy nincs igazság); inkább abban reménykedjétek, hogy hozzátok hasonlóan a többiek is előbb-utóbb feladják az igazság nevében folytatott harcukat.”¹³

„A mai gondolkodást alapvetően meghatározó cinizmusra” elsősorban tehát az jellemző, hogy „kérelhetetlenül visszautasítja és meg se akarja hallani azokat a diskurzusokat, amelyek az igazság valamilyen formájáról beszélnek.”¹⁴ Bouveresse emellett a cinizmus további ismérveit is felsorolja, így például többek között azt a meggyőződést, hogy „a rend nem más, mint erőszak” (ennek kapcsán már explicit módon Foucault-ra hivatkozik, anélkül, hogy pontosan megmondaná, honnan veszi az idézetet: „Az ész maga a kínzás”¹⁵), és amely paradox módon egy olyan „harcos magatartásban” jelenik meg, amely a lemondás és a közöny alapelvein nyugszik¹⁶, illetve „a társadalmiság jelenlegi formájának

teljes elvetését¹⁷ és az irracionális kultuszát¹⁸. Mindez „a maradéktalan realizmus tapasztalatán” nyugszik, vagyis azon, hogy „az élet fontosabb az ételtelneknél, amelyek egyre inkább megakadályoznak minket abban, hogy éljük az életünket”¹⁹; végső soron tehát arról van szó, hogy „nem kell mondani mindarra, ami a jelenlegi civilizációban ártalmas az *éltre*”²⁰. A cinizmus ennek megfelelően egy olyan életstílust jelent, amely nem pusztán a felvilágosodás kritikája, hanem egyúttal a felvilágosodás folytatása is: „A cinizmus általános győzelme [...] a felvilágosodás folytatása, hiszen ami testet ölt benne, az nem más, mint a fokozódó tudatosság és az illúziók lerombolása.”²¹

A probléma ezzel a cinikus szellemiséggel Bouveresse szerint – a politikai jellegű kérdések mellett, amelyeket itt most nem tárgyalok²² – az, hogy egy radikálisan ateleologikus diskurzust és magatartásformát testesít meg: minden morális célkitűzés teljességgel hiányzik belőle. Ez, egyfelől, „az eszközök cinikus monstrosizálásában” érhető tetten, abban, hogy a cinizmus „elképesztő mennyiségű eszközt dolgoz ki végső soron egyre bizonytalanabb és meghatározhatatlanabb célok elérése érdekében”²³, másfelől pedig egyáltalán a valóság fogalmában: „az egyetlen tényleges valóság innentől fogva a folyamat és a funkció maga, amelyek önmagukon kívül semmilyen más célt nem ismernek el valóságosnak”²⁴. De mire jók a minden célt nélkülöző eszközök és azok a folyamatok, amelyeknek célja a folyamat maga?

„Diogenész visszatérése” nem jelent mást a kortárs filozófiában, mondja Bouveresse, mint az „invenció” kultuszát, amely a „reflexió” kultusza helyébe lép: a mai neocinizmus „az innováció vallása”. Csakhogy a helyzet az, mondja Bouveresse, hogy „a gondolkodási stílus radikális újdonsága [...] pontosan az ellenkezője annak, amit igazi kreativitásnak nevezhetünk, és amely az egyedüli, ami képes lehet arra, hogy valódi megoldást kínáljon a tényleges problémáinkra.”²⁵ Nem arra kellene-e törekednünk, hogy megpróbáljuk bölcs módon megszervezni az életünket és a világot, amely körülvesz minket, ahelyett, hogy újabb és újabb eszméket alkotnánk az újdonság és az innováció örömetől vezetve? „Sloterdijk diagnózisa kétségkívül érdekes és mély, az általa felvázolt terápiás javaslattal szemben azonban az olvasó jó eséllyel szkeptikus marad” – vonja le a következtetést Bouveresse²⁶. „Az eszközök tökéletesen és minden ideál ellenőrzése alól felszabadult cinikus valósága” nem jelenthet megoldást a világunk megszervezésével kapcsolatos témérek problémára; amire szükségünk van, az nem a cinikusok realizmusa, hanem „az idealizmus olyan új formája, amely lehetőleg hihetőbb, de semmiképpen nem kevésbé idealista, mint a sokat kritizált régi idealizmus.”²⁷

3.

Bouveresse éles és nyílt kritikát fogalmaz meg tehát a kortárs filozófia színpadán megjelenő, feltétlenül és feneketlenül realizmus-párti cinikus filozófussal szemben, amelynek egyik legfontosabb képviselőjét Foucault-ban pillantja meg. A kérdés ma-

gától adódik: helytállóan nevezhetők-e Bouveresse kritikai és anti-cinikus észrevételei Foucault kései szövegei, azon belül is utolsó, éppen a cinikusoknak szentelt előadássorozata fényében (amelyet, mint arra korábban már utaltam, Bouveresse nem ismerhetett)? Azt hiszem – és éppen ezért tértem ki röviden Bouveresse gondolatmentére –, hogy sok tekintetben igen; szeretném azonban előljáróban azokra a pontokra is felhívni a figyelmet, amelyek kapcsán kissé elnagyoltnak vagy elcsúszottnak bizonyulnak a francia gondolkodó kritikus megjegyzései. Kezdjük ez utóbbiakkal!

Amikor Foucault „történelemfeletti kategóriaként”²⁸ tárgyalja a cinizmust, akkor azon azt érti, hogy a cinizmus nem más, mint az igazság mindent elsöprő akarata: mindenki, aki az antikvitásban vagy a jelenkorban úgy döntött, hogy az igazság szerint éli az életét, hogy magában az igazságban él, cinikusnak mondható. Az igazi cinizmusban – legalábbis Foucault szerint – ennek megfelelően nem a negáció, a megkérdőjelezés, a kritizálás az elsődleges, hanem az a feltétlenül pozitív akarat, hogy az ember láthatóvá tegye maga és mások számára a maga életében, magatartás- és létmódjában az igazságot. „Összességében arról van szó, hogy az élet, a létezés, a *biosz* nem más, mint az, amit aléthurgianak vagyis az igazság megmutatkozásának nevezhetünk.” A cinikus filozófus Foucault szemében egyszerre az igazság angyala, prófétája és mártírja, amennyiben elhozza, megjövendöli és mindenekelőtt napról napra megéli, vagyis tanúsítja az igazságot: „A *martíron tesz alétheiasz* (az igazság tanúja) kifejezés kései, de azt hiszem, érdemes felidézni, mert világosan mutatja, mit tekintettek az antikvitásban a cinizmus lényegi alapjának, ahogy persze arra is rámutat, mivé alakul át a cinizmusnak ez a formája, milyen más arcait mutatja majd a Nyugat későbbi története során. Az igazság mártírja mint »az igazság tanúsítója«: olyan tanúságtételről van itt szó, amely egy élet munkája, amelyet egy egész élet nyilvánít ki és tesz valóságossá, egy életmódról a szó legkonkrétabb és legmateriaálisabb értelmében, az igazság tanúsításáról a testben és a test által, az öltözködésben, a magatartásmódokban, abban, ahogyan cselekszünk, reagálunk és viselkedünk. Az élet, mint az igazság közvetlen, tündöklő és vad jelenléte: ez az, ami testet ölt a cinizmusban.”²⁹

Fontos hangsúlyozni *Az igazság bátorságának* ezeket a szövegeit, a „cinikus” jelzöt ugyanis túlságosan gyakran alkalmazzuk Foucault gondolkodására abban az értelemben, ahogy Habermas vagy Bouveresse teszi, ami, legalábbis Foucault utolsó előadássorozata fényében, nem tűnik teljesen helytállóknak. Ugyanakkor arra is szükséges rámutatni, hogy az igazság láthatóvá tételének ez a megátalkodott akarása és szenvedélye valami olyasmi, amivel sem Foucault hatvanas-hetvenes évekbeli szövegeiben, sem *A szexualitás története* két utolsó, 1984-ben publikált kötetében nem találkozunk: az „igaz életnek” ez a már-már abszolút igénye csak Foucault legutolsó előadásaiban és szövegeiben van jelen, ugyanúgy, ahogyan magának a cinikus filozófusnak az alakja is új Foucault életművében: korábbi antik tanulmányjaiban – mint azt *A gyönyörök gyakorlása* és a *Törödni önmagunkkal* is mutatja – elsősorban

a sztoikus és az epikureus iskolára összpontosított. Mindenesetre nem véletlen, hogy 1984 tavaszán Foucault világosan megkülönbözteti egymástól a nihilizmust és a cinizmust, miközben, és éppen a cinikusokra hivatkozva, az igazság olyan akarásáról tesz tanúbizonyságot, amely még az élet és a túlélés akaratánál is fontosabb.

Ami a nihilizmust illeti, az Foucault szerint a következő kérdésben összegezhető: „hogyan éljek, ha szembesülnöm kell azzal, hogy »semmi sem igaz«?» A cinizmus ezzel szemben „mindig újra felhívja a figyelmet arra, hogy meglehetősen kevés igazság nélkülözhetetlen annak, aki igazán élni akar, és meglehetősen kevés életre van szüksége annak, aki valóban ragaszkodik az igazsághoz.”³⁰ Váratlannak tűnik ez a kijelentés éppen Foucault szájából; ugyanakkor semmi rendkívüli nincs benne, hiszen egyenesen következik *Az igazság bátorsága* egészéből, ahol mindig újra azt a gondolkodót, filozófust vagy államférfit mutatja be példaként, aki Szolónhoz, Szókratészhez vagy a cinikusokhoz hasonlóan adott esetben akár az életét is hajlandó kockára tenni az igazságért, aki tehát nemcsak etimológiai értelemben nevezhető az igazság „mártírjának” (a görög *martüsz* annyit tesz: „tanú”), hanem történeti értelemben is párhuzamba állítható azokkal a keresztyén mártírokkal, akiknek volt bátorságuk meghalni hitük igazságáért.

Az élet vagy a túlélés akaratát is felülíró igazság iránti szenvedély szorosan összefügg a kései Foucault azon meggyőződésével, hogy az embernek lehetősége és kötelessége szabadon megválasztania a maga életmódját, vagyis szabadon dönteni arról, hogy akarja és tudja-e az igazság nevében leélni az életét. Ismeretes, hogy a hatvanas-hetvenes években Foucault az ember és a szerző „halála” tézisének egyik legismertebb hirdetője és képviselője volt, aki tagadta, hogy az embernek lenne egy kifejezésre váró központi magva vagy lényege, amely mintegy az összes tettének és gondolatának a szíve és eredete volna; nem árt azonban felidézni azt és figyelni arra is, hogy a nyolcvanas években Foucault eltávolodott ettől a nézetétől, és kritikával illette saját korábbi, a szubjektum hagyományos felfogását illető kritikáját.

Két utolsó, a Collège de France-ban elhangzott előadássorozatában ennek megfelelően egyfajta „parrhészia-paktumról” beszélt, „az igazmondás olyan ünnepélyes rítusáról, amely során a szubjektum elköteleződik az igazságot, amit elgondol abban, amit kimond”³¹: a szubjektumnak vennie kell a bátorságot ahhoz, hogy „a saját nevében” beszéljen, hogy kimondhassa az igazságot³². „A parrhészia embere kifejti a véleményét; azt mondja, amit gondol, valamilyen értelemben aláírásával hitelesíti az általa kimondott igazságot, kapcsolatba lép ezzel az igazsággal, és, következésképp, parancsként és köteles-

Vén Mária: Héjgát vizek

ségként tekint rá.”³³ Két évvel Foucault halála után publikált könyvében José Guilherme Merquoir joggal beszélt tehát a kései Foucault kapcsán „a szubjektum visszatéréséről”, „a szubjektummal kötött csendes békéről” és a szubjektum olyan felfogásáról, amelyben a szubjektum „saját magatartása megalkotójaként” kerül értelmezésre³⁴. Végső soron ezt jelenti a „létezés esztétikája”: az ember saját élete és igazsága nagyon is „rendszeres”, „tudatos” és „racionalis” megalkotója, akinek vállalnia kell a felelősséget szép és igaz művéért, alkotásáért³⁵.

Azt mondhatjuk, hogy az igazság és a szabadság fogalma a kései Foucault-nál elválaszthatatlan egymástól – és erre éppen a cinikus alakja az egyik legjobb példa: az igazi igazság megértése teszi az embert szabaddá, és a szabadság az, ami képessé teszi az embert arra, hogy bátran kimondja és megélje, láthatóvá tegye az életében az igazságot. Nem állíthatjuk tehát, mint Bouveresse teszi, hogy a kortárs cinizmusban az öntudat „már nem a kívülről, a teljességgel más, az ellentétes alapelv, hanem egy puszta lét- és valóságtöredék”, hogy tehát az öntudat „beleveszik abba, amit Musil a valóság tengerének nevez, és nem tesz mást, mint hogy a víz alatt úszva megpróbálja elérni azt, a fulladás veszélyének kitéve magát, hogy minél később kelljen kiemelkednie a vízből.”³⁶ A cinikus filozófus Foucault-nál a par excellence szuverén ember, aki a saját kezébe veszi a sorsát, ha kell, az egész világgal szemben, és egy mellett bátran és szabadon elkötelezi önmagát.

A kérdés csak az: milyen igazságról van szó az igazság megalkotásának ebben a szenvedélyes és cinikus akarásában? Foucault mindenekelőtt egy „politikai” igazságról beszélt (a szó lehető legtágabb értelmében): a cinikus életmódja által tanúsítja nap mint nap az igazságot azon polgártársai előtt, akik a hazugságot és a csalást választották az adott politikai vagy intézményes rendben történő boldogulásuk érdekében. Az igazság itt tehát azt az erőt jelképezi, amely segítségével az ember képes lehet önmaga és mások

kormányzására. De mi az eredete ennek az etikai és politikai jelentőségű igazságnak? Végső alapelve, mondja Foucault, nem más, mint a természetben rejlő igazság: a cinikus azt mondja igaznak, ami megfelel az emberi természetnek és általában a természet egészének, szavai és magatartásmódja által ezt a zavarba ejtő természeti igazságot váltja valóra és tanúsítja. Ezt jelenti az ismert cinikus alapállás: a *phüszisz* a *nomosz*, a természet a törvénnyel szemben³⁷. De mit kell értenünk pontosan ezen a természeti vagy természetes igazságon? Milyen példákat ad rá Foucault?

Foucault egyik jellegzetes példája a vérfertőzés társadalmi tilalma mint törvény vagy norma, amelyet a természet törvényére hivatkozva kell vagy lehet érvényteleníteni. Dion Khrüszosztosz Oidipuszra vonatkozó, „nagyon érdekes” szövegére hívja fel a figyelmet ennek kapcsán Foucault: Oidipusz innen nézve egy hamis igazság áldozataként tűnik fel, annak az emberi, túlságosan is emberi meggyőződésnek tudniillik, hogy az embernek félnie kell az anyjával való házasságtól és szexuális kapcsolattól, vagy akár az apja megölésétől. Ha bölcsebb lett volna, azt kellett volna mondania: „De hát én nap mint nap ezt látom a tyúkólomban, minden állattal megesik ez: ők valóban megölik az apjukat, valóban az anyjukkal hálnak és valóban egyszerre apjai és bátyjai a gyermekeiknek, fiú- és lánytestvéreiknek.” Majd Foucault hozzáteszi: „Létezett tehát egy természeti modell, amelyet maga Oidipusz azért nem ismert fel, mert nem volt képes arra, hogy megismerje önmagát, és hogy ráleljen magában saját természetessége egyik alapvető összetevőjére.”³⁸

Megismerni önmagamat és felismerni az igazságot magamban a természetesség alapvető összetevői által: ugyanez az elv jelenik meg azokban a példákban is, amelyeket Foucault a cinikus filozófus kifejezetten politikai – közösségelvű – igazságai kapcsán mutat be. Peregrinosz mindenki szeme láttára elégetteti magát az olimpiai játékok alatt; Diogenész mindenki szeme láttára elégti ki önmagát a köztéren; Kratész a feleségével szeretkezik mindenki szeme láttára. Foucault szerint ezek az esetek „az igazság láthatóvá tételének” politikai akarataról tanúskodnak, amely igazságnak itt is a természetesség az egyik alapelve (Diogenész és Kratész esetében például a kérdés az: miért is kellene szégyenkezniük természetes szükségleteink kielégítése miatt, hiszen a természet, szemben a társadalommal, jó és igaz?), amely szoros összefüggésben áll a másság legalább ilyen fontos másik alapelvével és valóságos kultuszával. Az igazság, mondja Foucault talán Heideggerre is gondolva itt³⁹, az abszolút láthatóság, a lehető legradikálisabb el-nem-rejtettség maga, a felragyogó természetesség, amelyik azt a célt tüzi ki maga elé, hogy változást hozzon, hogy mássá tegye a saját és a mások, a többiek életét. „Nem kell-e az életnek, annak érdekében, hogy valóban egy igazságban eltöltött élet legyen, egy másfajta, méghozzá radikálisan és paradox módon másfajta életté válnia? Radikálisan mássá, hiszen minden egyes ponton abszolút módon szakítania kell a létezés hagyományos formáival, a szokásos filozófiai életmóddal, úgy, ahogyan azt a filozófusok leírták, elfogadtatták és megszokottá tették.”⁴⁰ Vagy ahogyan előadása végén olvassuk: „Nem lehetséges az igazság megalapítása a másság lényegi pozíciója nélkül; az igazság soha nem ugyanaz; az

igazság csak egy másfajta világ és egy másfajta élet formája által lehetséges.”⁴¹

Ki állíthatná, hogy a másság nem játszik lényegi szerepet az igazság fogalma és megélése kapcsán? Az adott elutasítása, végső soron a szokások átgondolása, megkérdőjelezése nyilvánvalóan alapvető összetevője az igazság keresésének. A kérdés ugyanakkor joggal vethető fel: mondhatjuk-e, hogy az igazság a másság maga, hogy tehát az igazság igazsága valójában nem más, mint az igazságnak és a másságnak az azonossága? Másképp megfogalmazva: kijelenthetjük-e, hogy egy természeti törvény, csak mert nem azonos az emberi társadalmakban meghonosított törvényekkel, igaz? Az igazság vajon tényleg az, ami soha nem ugyanaz? És ami soha nem ugyanaz, az valóban már maga az igazság? Valóban azt kell gondolnunk és aszerint kell élnünk, hogy a másság, az újdonság már önmagában is egy olyan érték, amelyet önmagáért kell keresnünk és követnünk? *Az igazság bátorságában* Foucault mintha ezt állítaná, ennek megfelelően válik központi jelentőségűvé a cinikus botrány és provokáció fogalma és gyakorlata. Amennyiben az emberi társadalom tagjai hajlamosak arra, hogy csalásban és hazugságban éljenek, akkor világos, hogy a cinikusok azt fogják hangoztatni: senki, akinek nincs bátorsága a határok átlépésére, nem lesz képes és méltó az igazságra; nem meglepő, hogy az igazság fogalmának ennek megfelelően szerves részét képezi Foucault-nál a provokáció, a lázadás vagy akár a Héraklészen edzett filozófiai heroizmus⁴².

Bouveresse ugyanakkor, azt hiszem, joggal mutat rá – nem kifejezetten Foucault, hanem általában a kortárs (francia és német) gondolkodás kritikája során – a másság és a lázadás, adott esetben a határátlépés magasztalásának problematikus voltára. A cinikus filozófiai létezés először is „egyáltalán nem képzelhető el azon, viszonylag meghatározott politikai és társadalmi feltételektől függetlenül, amelyek egyszerre kiváltják, támogatják és óvják az ellenük lázadó, a cinikus létmód lényegét képező provokációt és botrányt.”⁴³ A botrány állítólagos mássága szerves részét képezi tehát annak a társadalmi és racionális rendnek, amely ellen a cinikusok támadást indítanak, sőt: maga ez a rendszer az, ami ennek a lázadásnak a lehetőségi feltétele. „Az lenne az ideális, folytatja Bouveresse, ha a cinizmus képes volna a társadalmiság egészének elutasítására”, a helyzet azonban az, hogy ez egész egyszerűen kivitelezhetetlen az önmagukat cinikusnak tartó vagy a cinikus életformát gyakorló mai értelmiségiek számára. „Diogenész pontosan annyiban tekinthető egy másik világ szülöttének, amennyiben ténylegesen aszerint a tanítás szerint él, amelyet hirdet; azt azonban senki sem gondolhatja komolyan, hogy a modern értelmiségi is képes lehet szó szerint átültetni a maga életgyakorlatába az általa elfogadott és példaképpé tett cinikus tanítás alapelveit”⁴⁴, ami a beleegyezés és az elkülönülés, a kompromisszumkészség és a lázadás sajátos szubjektív játékterét alkotja meg. Ez viszont azt is jelenti, hogy a cinikus filozófia programját „körülbelül ugyanolyan mértékben teszik hiteltelenné a valóságos cinikus magatartásformák, mint azokat a nagy erkölcsi és politikai eszméket, amelyeket elvileg éppen a cinikus életelveknek kellett volna helyettesítenie.”⁴⁵

Bouveresse szerint ebből két dolog következik. Az egyik annak a modern értelmiséginek a morális elle-

hetetlenedése és intellektuális nyomora, aki magára ölti ugyan a lázadás cinikus álarcát, de valójában nemcsak részévé válik az adott társadalmi rendnek, hanem előbb-utóbb szükségképpen „a filozófiai lét presztízsét” követeli magának, és akit aztán – szemben a Nagy Sándort az anekdota szerint egyszerűen arrébb tessékélő Diogenésszel⁴⁶ – úgy látunk viszont, mint aki így vagy úgy, akár éppen a lázadás és a lázító szerepében tetszelegve, a hatalom körül kezd el ólálkodni (ez az, amit Bouveresse Sloterdijk nyomán „az értelmiség politizálódásának” nevez⁴⁷, aki tehát vélt vagy valós hatalmi pozíciójáért valóságosan és minden további nélkül feladja saját, hamar üres ideológianak bizonyuló, „cinikus” „realizmusát”; a másik pedig magának a polemikus cinikus diskurzusnak – és persze képviselőjének – egyre fokozódó „frusztrálódása és elnagyoltsága”⁴⁸.

Valóban: nem frusztráló-e nemcsak maga a permanens („cinikus”) lázadás, de azon belül is az azon társadalmi rend elleni ádáz lázongás is, amelyik jól láthatóan nemcsak elviseli, hanem egyenesen „támogatja és óvja” ezt a lázadást? Nem frusztráló-e tagadni a moralizmust, amely „lehetetlen ideálok nevében támad a valóságra”, és közben a cinikus filozófus olyan ideálját kidolgozni, amely egyáltalán nem tűnik megvalósíthatónak; elképesztő mennyiségű eszközt kidolgozni egyre bizonytalanabbnak és elérhetlenebbnek tűnő célok realizálása érdekében; egy olyan filozófiáról álmodozni, amely egy új világot hozhatna létre, miközben a valóságról álmodozó filozófus még arra sem képes a maga cinikus filozófiája segítségével, hogy értelmesen megszervezze a körülötte levő világot? A kérdés, amelyet Bouveresse felvet, az: mennyiben jobb a modern cinizmus – Bouveresse szerint elméleti értelemben Foucault-hoz, Deleuze-höz, Derridához, Sloterdijk-hoz köthető, de valójában sokkal szélesebb körben elterjedt – hazug „realizmusa” az emberi intézmények és társadalmak (kétségkívül) hasonlóképpen hamis és hazug idealizmusánál?

4.

„Az emberi érzékenység a régít kezdettől fogva igaznak, az újat pedig problematikusnak tartotta. A

felvilágosodás kora kellett ahhoz, hogy az igazságnak ez az archaikus érzékenysége megváltozzon, és hogy onnantól fogva inkább az újban pillantsuk meg az igazat.” – írja Sloterdijk *A cinikus ész kritikájában*⁴⁹. A cinikus filozófus, a nyugati bölcseleti hagyomány egyik legősibb alakja Foucault számára a jelen és a jövő új embere: nem maga a modern ember, hanem a modern ember legmagasabb lehetősége, az, akivé a modern embernek válnia kellene. Újdonsága egyfelől azt jelenti, hogy a természet igazsága nevében nemet mond mindarra, ami régi – törvényre, szokásra, vélekedésre –: a cinizmus ebben a tekintetben az újdonságot, a másságot jelképezi a maga elsőprő erejében. A cinikus másfelől azért is új jelenség Foucault gondolkodásában, mert egyrészt maga Foucault is csak élete végén foglalkozott érdemben vele, másrészt pedig, legalábbis Bouveresse szerint, maga a cinizmus sem más, mint a kortárs filozófia legújabb, legjellegzetesebb, legnagyobb hatású és egyben legkérdésesebb karaktere.

Bár Bouveresse egy olyan politikaellenes mozgalomként mutatta be a kortárs neocinizmust, amely a megélt élet nevében nemet mond az igazságra, maga Foucault, mint láttuk, azt a par excellence politikai gesztust üdvözölte benne, amelyik éppen az igazság nevében tesz kísérletet egy új élet és egy másik világ megalapítására. Ami nem világos Foucault cinizmuskoncepciójában, és ennyiben mondhatjuk helytállóan Bouveresse általános kritikus megjegyzéseit, az az, hogy mégis mit kell értenünk ezen az igazságon magán. A cinikus alakja ambivalens jelenség Foucault életművében: egyszerre lenyűgöző és kérdéses, magával ragadó és kiábrándító. A cinikus filozófus az igazság megátalkodott és szenvedélyes hirdetőjeként lép elénk *Az igazság bátorságában*, anélkül azonban, hogy képes lenne megmondani, pontosan mi is az az igazság, amelyért hajlandó volna akár az életét is odaadni, és anélkül, hogy képes lenne elhíttetni velünk, hogy az a „natúrális” és „másfajta” igazság, amelynek a nevében nap mint nap él, cselekszik és beszél, és amelyre – legalábbis elvileg – egész életét felteszi, azonos magával az igazsággal vagy legalább a *mi* igazságunkkal.⁵⁰

- 1 J. Habermas: *Filozófiai diskurzus a modernségről*, Helikon, Budapest, 1998, 208. V. ö. Habermas, Jürgen: *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1985, 297.
- 2 Mint arról egy helyütt éppen M. Foucault értekezik, lásd: *Le courage de la vérité. Cours au Collège de France*. Gallimard/Seuil, Párizs, 2009, 164–165. (a továbbiakban: CV)
- 3 V. ö. Habermas (1998), i. m., 209.
- 4 P. Engel : „Michel Foucault: vérité, connaissance et éthique”, *Foucault*, Paris, Éditions de l’Herne, 2011, 325.
- 5 Fontos jelezni, hogy ez az előadásorozat jó ideig csak kevesek számára volt hozzáférhető, hiszen átírata és szerkesztett változata jóval később, 2009-ben lett első ízben francia nyelven publikálva, illetve, hogy Foucault már az 1983 őszi a Berkeley-n tartott angol nyelvű kurzusán is hosszabban kitért a cinizmus problémájára (lásd: *Fearless Speech*, Semiotext(e), Los Angeles, 2001, 115–133).
- 6 J. Bouveresse: *Rationalité et cynisme*, Minuit, Paris, 1984 (a továbbiakban: RC); P. Sloterdijk: *Kritik der zynischen Vernunft I-II*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1983.
- 7 CV, 165.
- 8 A. Glucksmann: *Cynisme et passion*, Grasset, Paris, 1981; R. Jaccard: *Dictionnaire du parfait cynique*, Hachette, Paris, 1982; M.-O. Goulet-Cazé: *L’ascèse cynique*, Vrin, Paris, 1986; M. Onfray: *Cynismes*, Gallimard, Paris, 1990; A. Comte-Sponville: *Valeur et vérité. Études cyniques*, Puf, Paris, 1994.

- 9 V. ö. M.-O. Goulet-Cazé: *Cynisme et christianisme dans l'Antiquité*, Vrin, Paris, 2014, 144–151.
- 10 CR, 10.
- 11 Magyarul lásd: *A fantasztikus könyvtár*, Pallas/Attraktor, Budapest, 1998, 75–91. (különösen: 75–78.).
- 12 CR, 12–13.
- 13 Uo., 16–17.
- 14 Uo., 45.
- 15 Uo., 20.
- 16 Uo., 19–20: „Ha a rend és a hatalom természeténél fogva elnyomó jellegű, és ha bizonyos értelemben mindig ugyanolyan mértékben elnyomó jellegű, akkor a végső lemondás és közöny az az állandó alap, amelyre felépülhet az ellenállás és a lázadás princípiuma.”
- 17 Uo., 36.
- 18 „Mivel a racionalizmus természeténél fogva domináns, elnyomó, agresszív és romboló jellegű, az irracionális természeténél fogva nem lehet más, mint ennek az ellentéte: a tolerancia, a liberalizmus, az erőszakmentesség, a természet és az élet értékeinek legteljesebb tisztelete.” Uo., 22–23.
- 19 Uo., 41.
- 20 Uo., 25.
- 21 Uo., 34.
- 22 A jobboldaltól immár megkülönböztethetetlen „másik baloldal” ideológiájának a kritikájához lásd uo. 26.
- 23 Uo., 33 és 26.
- 24 Uo., 27.
- 25 Uo., 31–32.
- 26 Uo., 40.
- 27 Uo., 222–223.
- 28 CV, 165.
- 29 Uo., 160.
- 30 Uo., 175.
- 31 *Le gouvernement de soi et des autres. Cours au Collège de France 1982–1983*, Seuil/Gallimard, Párizs, 2008, 62.
- 32 CV, 16.
- 33 Uo., 12.
- 34 J.-G. Merquior: *Foucault ou le nihilisme de la chair*, Puf, Párizs, 1986, 163.
- 35 CV, 150–151.
- 36 CR, 39.
- 37 Lásd uo., 29, ill. CV, 223–224.
- 38 Uo., 244.
- 39 Vö. F. Gros utószavát: Uo., 327.
- 40 Uo., 226.
- 41 Uo., 311.
- 42 „A cinizmus tehát egyfelől megalkotta és értékkel ruházta fel a filozófiai hérosz képét, másfelől, és éppen ennek köszönhetően, jelentős hatással volt a későbbi keresztény aszketizmusra, amely nem elhanyagolható mértékben éppen a heroizmusnak ebben a cinikus modelljében gyökerezik. Ez a filozófiai heroizmus megalkotta azt, amit egyfajta legendáriumnak nevezhetünk, egy olyan filozófiai legendát, amely bizonyos értelemben mintát szabott annak, hogy Nyugaton miként fogták fel és miként gyakorolták – hogy miként fogjuk fel és miként gyakoroljuk – magát a filozófiai életet. Ebből kiindulva felvázolható a filozófia egy olyan történetének az eszméje, amely egy kicsit más, mint ahogyan manapság hagyományosan tanítják a filozófia történetét: a filozófiatörténet ebben a tekintetben nem a filozófiai doktrínák történetét jelentené, hanem az életformák, életmódok és életstílusok történetét, annak a történetét, hogy különböző korokban hogyan jelentkezett a filozófiai élet filozófiai problémaként, és egyúttal egy egyszerre etikai és heroikus életmódként és formaként.” (CV, 195–196)
- 43 CR, 29.
- 44 Uo., 37.
- 45 Uo., 43.
- 46 V. ö. pl. CV, 252 és folyt.
- 47 CR, 37.
- 48 Uo., 13.
- 49 Sloterdijk, i. m., I, 51.
- 50 A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

TŐZSÉR ÁRPÁD

Poszt-posztmodern

Csallóköz lombjaiban, makro-síkján
immár a varjaké a domináns szólam.
A veréb az evolúció féregjárataiban
egykori tűzok-létén mereng.

Harcias szárnyak görbítik az időt
hurokká, hogy a gyilok már
a fiókákkal megütközzön –
parittyá a tojásokkal.

Az őszanyagból maradt tengerszemnek
(melyen át egy kárókatona
az archeopteryxre néz),
Duna-polip a partja.

Ajánlás

Élülő ősmadár, zúzaja hangtalan öröl,
csőrében szitakötő berreg.
A csordultig telt lápból kicsap
szívdobogása.

Kecskeméti Kálmán: Az idő vonulása

CSEHY ZOLTÁN

Fogli d'album

Mese

A hercegnőből lógnak a kütyük.
Ajka nem ismer lángoszsírt.
Tornyos hajában mérgezett hajtű.
Ne zabálj, Hófehér, megárt a vitamin.
Infantilis strófákba pakolta holmiját,
bőröndjét mindig van, aki följebb tegye.
Nagyon magas a raktér a vonaton,
egyetlen vágányon vesztegel a mese.

Kispaka

Két birka kórót rág,
két emu gyakorolja a pirrichiust.
Ganéban ritmizál a szű.
Nem lesz itt nagy strófa,
(ó, Szapphó, Alkaiosz!)
örülünk, ha összejön egy
mezei jambus.

Nem bírom szusszal

Nem bírom szusszal az ötödik chin-upot.
Elmarad, elmarad végül a poén.
A negyedik se volt túlon túl szabályos.
Henteskampón se mozog a hús.
Edzők válogatnak formátlan, tehetségtelen lapockák között.

Kék

A kitépelt lapokkal együtt került a szemébe
pénz, paripa, fegyver. A legkisebb fiú helyén
csak nő, csak nő a vérfolt. Még a kóla se viszi ki,
annyi benne a vitamin. Kiskorú lányoknak
teszi a szépet a maradék herceg. Lába közt ügyes kis
sokkolót növeszt, az ég jelzötlen vizében
kékíti sarjadó divatszakállát.

A széplélek

Az ujj köröz az üvegen,
hívja a mozdulat, hívja a dzsinnt.
De az üvegen csak egy szóke királykisasszony lakik.
Egy kitépelt tavirózsát szorongat,
megváltó Monet-ját várja.

GRAHAM SWIFT

Úszólecke

Mrs. Singleton¹ *háromszor* gondolt arra, hogy elhagyja a férjét. *Először* még a házasságuk előtt, amikor görögországi nyaralásukból hazafelé repültek a turistajáraton. Friss diplomások voltak, hátizsákkal, kopott farmerban utaztak Görögországba. Idejük nagy részét egy szigeten, a tengerparton töltötték. Kopár, köves sziget volt, nagy, szürke és karmazsinvörös sziklával, és aki a parton feküdt, úgy érezhette, belőle is forró, napsütötte szikla lett. Beljebb leveles csontvázként meredő eukaliptuszfák és öszvéreket hajtó, aranyfogú férfiak látszottak, kakukkfű-illat, meg egy kávézó, dinnyemagtól pettyes padlóval és zenegéppel, amely buzukizent és Cliff Richard-dalokat játszott. Mr. Singleton hidegen hagyta mindez. Ő csak a langymeleg, tiszta, kék tengert szerette. Alig jött ki belőle, mintha félne az idegen földtől. A neje a repülőn ezt gondolta: Mr. Singleton nem élvezte a nyaralást, egyáltalán nem tetszett neki Görögország, az a sok napsütés. Ekkor gondolta, hogy nem kellene hozzámennie.

Egy év múlva mégis megtette.

Másodszor körülbelül egy évvel azután, hogy Mr. Singleton – aki építőmérnök volt – első nagy munkájába kezdett. Üzlettárs lett egy jól menő cégben. Mrs. Singletonnak örülnie kellett volna, hogy a férje érvényesül. Több pénzt hozott nekik, nagyobb kényelmet. Kertés házba költözhetek, jómódban éltek és már az utódlásra is gondolhattak. Vidéki szállodákban töltötték a hétvégéket. Mr. Singletonra azonban, úgy tűnt, nem hatott mindez. Visszahúzódtól lett és zárkózott. Elmélyült arckifejezéssel járt dolgozni. A neje azt gondolta: jobban szereti nálam a hídjait és az alagútjait.

Harmadszor – ez inkább időszak volt, mint pillanat –, amikor utánaszámolt, hányszor éltek nemi életet. Eleinte átlagban kéthetenként. Aztán háromhetenként. Később még ritkábban. Mrs. Singletont nem az önzés vezérelte. A szeretkezés már kapcsolatuk elején is gondot okozott, amelyet az ő türelme, kezdeményező készsége enyhített. Nem a saját, a férje boldogtalansága foglalkoztatta. Mr. Singleton úgy félt a boldogságtól, ahogy másnak tériszonya van. Majd ő bizalmat önt belé, felbátorítja – gondolta Mrs. Singleton –, de a statisztika nem igazolta erőfeszítéseit: háromhetenként, havonta egyszer közöskültek. Azt gondolta: semmi nem változott.

Am ekkor, teljesen véletlenül, teherbe esett.

Most a cornwalli tengerpart durva homokján feküdt. Behunyt szemmel, hanyatt. Meleg volt, és ha kinyitotta a szemét, a tiszta, kék eget látta. Ez, és az előző nyár elég szép volt, és így könnyebben viselte, hogy a férje nem akart külföldre menni. Ha becsukta szemét, olyan volt, mint Görögország, Itália vagy Ibiza. Csokoládé színű bikini és napszemüveg volt rajta, és a bőre, mely ritkán égett le, már elkezdett barnulni. Keze, kis gombócokat gyúrva, a homokban matatott. Ha jobbra, a tenger felé fordította a fejét, Mr. Singletont és a fiukat, Pault látta. A sekély vízben Mr. Singleton úszni tanította Pault.

– Lábtempó – mondta neki. A szelíd hullámokkal maguk mögött nem voltak több két imbolygó árnyalaknál.

– Lábtempó – mondta Mr. Singleton. – Lábtempó. – Úgy hangzott, mint egy büntetésvégrehajtó, aki korbácsütéseket oszt.

Mrs. Singleton félrehajtotta a fejét és felnézett. Ha valaki behunytja a szemét, azt képzelhette, egyedül van a parton; ha csukva tartotta, hogy része a partnak. Mrs. Singleton úgy képzelte, ahhoz, hogy lebaranjuljon, hagynia kell, hogy a Nap a magáévá tegye.

A homokba vájta a sarkát, és önkéntelenül elmosolyodott.

Amikor vékony, lapos mellű lány volt, szürke iskolai egyenruhában, Mrs. Singleton ábrándozással enyhítette a szextől való félelmét. Képzeteiben a férfiak mentesek voltak attól a nyers erőtől, amelyet nekik tulajdonított. Minden szeretője művész lesz. A költők verseket írnak hozzá, a zeneszerzők neki ajánlják műveiket. Szüzi meztelenül még modellt is ül a festőknek, akik, miután megörökítették igazi lényét, földöntúli módon teszik magukévá, olyan szerelemmel, amelyben talán örökre feloldódik múló, testi mivolta. E képzelgések során (amelyeket sose hagyott abba teljesen) álmolta meg a szobrászt, aki a hideg, nehezen megmunkálható kőből kifragja az ő lényegét, amely sugárzó lesz és napfényes, mint a szobrok, amiket Görögországban láttak.

Egyetemi éveiben úgy képzelte, hogy a férfiak ész nélkül és mohón kívánják a nőket. Még nem látott olyat, amelyik – noha jól működtek az ösztönei, és pompás teste volt a kielégítésükhöz – szégyellte volna ezt a vágyát. Nem számított, hogy Mr. Singleton mérnöknek készült, minden művészsíseget nélkülözött, és atlétatermete a legkevésbé sem emlékeztetett képzeletének elvont teremtményeire. Tetszett neki ez az izmos férfifésű. Mrs. Singleton gátlásos, tapasztalatlan, félnék lánynak gondolta magát. Egyik napról a másikra rájött, hogy egyáltalán nem az. Mr. Singleton durva vászoninget hordott, keveset beszélt és mosolygott, egyenes, délceg tartása azt sugallta, hogy nincs szüksége segítségre. Mrs. Singletonnak kellett a pillanat hevére, önfeledtségre tanítani, amitől – saját eredményessége láttán – ő kezdett ragyogni. Boldog volt, mert addig azt hitte, hogy nem az, és mert elhitte, hogy mást boldoggá tud tenni. Az egyetemen a lányok farmert kezdtek hordani, a lemezjátszókról Rolling Stones szólt, és ő a modern nyelvek könyvtárában Leopardit és Verlaine-t olvasott. Magabiztosan lebegett egy könnyű szédületben, amelyről sose gondolta, hogy otthonos lesz benne.

– Lábtempó – hallotta megint a víz felől.

Mr. Singleton *kétszer* gondolt arra, hogy elhagyja a feleségét. *Először* egy zenekari hangverseny után, amelyet Londonban hallottak, még a kapcsolatuk elején, amikor leendő felesége még nem tett le arról, hogy könyveket olvasson, zenét hallgasson, kiállításokat nézessen vele. Koncert- és színházjegyeket vett, és úgy tűnt, Mr. Singleton örül ennek. Ezen a hangversenyen vendégzenekar játszott, egy XIX. századi szerző hatalmas, nagyszabású művét. A műsorfüzet szerint az élet győzelméről szólt a halál felett. Ült bársonyszékén a hangok özőnében, és fogalma sem volt, mit kezdjen velük, vagy az élet győzelmével a halál felett. Ugyanezt gondolta a balján ülő, elragadtatott lányról, a későbbi Mrs. Singletonról is, aki hajladozott és néha felemelkedett, mintha a zene hullámain ülne. Legalább hetven muzsikust ült a hangversenydobogón. Ahogy a mű az utolsó fokozáshoz közeledett, a karmester – akinek a nagy hadonászásban kicsúszott a fehér inge a frakk alól – olyan idéttlenül hatott, hogy Mr. Singleton azt gondolta, mindjárt felnevet. Amikor véget ért a zene, és nyomban üdvívalgás és tapsorkán váltotta fel, azt gondolta: a világ meghibbant. Ő is összeütötte a tenyerét, hogy úgy tűnjék, részese az önkívületnek. Aztán amikor kirajzottak a teremből, majdnem sírt, mert úgy érezte magát, mint egy rovar. Még az is eszébe jutott, hogy Mrs. Singleton azért tette mindez, hogy megalázza.

Arra gondolt, hogy nem veszi feleségül.

Másodszor, amikor már több éve házasként voltak. Egy mérnökcsoport tagjaként egy folyó torkolatán átívelő fűg-

gőhídon dolgozott, Írországban. Felváltva ellenőrizték a munkálatokat. Egyszer a két pillér egyikének legtetéjére kellett felmennie, hogy megnézze, hogyan csapágyazták és burkolták be a tartókábeleket. A felvonó a pillér két szára, állványok és vezetékek között vitt fel a szerelőpadozatra. A mérnöknek – a felügyelővel és a művezetővel – elég volt odáig felmennie, mert onnan már átlátta az építmény fő elemeit. A magasban dolgozó szakemberek – akik heti kétszáz fontot kerestek, és keskeny pallókon, kiálló gendákat kerülgetve közlekedtek – gyakran heccelték a mérnököket, akik sose mentek feljebb. Azt gondolta, most megmutatja nekik. Kiment a pillér külső oldalán futó pallóra, annak is a legszélére, ahonnan a rögzítőcsavarokat emelték be. Ha az ember szorosan fogta a korlátot, nem volt igazán veszélyes, de azért jó idegek kellettek hozzá. Kockás gyolcsing és fehér védősisak volt rajta. Szürke, nyirkos augusztusi nap volt. A palló vége a szürkéségbe veszett. Az öböl vizének olyan színe volt, mint a döglött halnak. A pillér tövében egy kotróhajó pöfögött. Azt gondolta, át tudnám úszni az öblöt, de itt a híd. Odalenn, a hídszerkezeten bogárként nyüzsögtek a munkások sárga védősisakjukban. Mindkét kezével elengedte a korlátot. Cseppet sem félt. Egy hete nem látta a feleségét. Arra gondolt: az egyáltalán nem ismeri ezt az érzést. Ha kilépne a szürke levegőbe, teljesen egyedül lenne, és nem lenne semmi baja...

Most a vízben állt és úszni tanította a fiát, akinek úszógumit húzott a két karjára. A tempózást gyakorolták. A gumi alul piros volt, felül sárga. Segítségével prűszkölve csapkodott az apja felé, aki néhány méterre állt tőle. Kis idő múlva az apja kissé közelebb ment, de levette az úszógumikat a fiáról, akít ez halálra rémített.

– Láttempó – mondta Mr. Singleton. – Használj a lábadd! – Nézte, hogyan kínlódja közelebb magát a fia, aki még nem jött rá, hogy a test magától fennmarad, és ha egy kicsit előrelöki, már úszik is. Azt hitte: ahhoz, hogy ússzon, a lehető leghevesebben kell mozognia. Miközben Mr. Singleton felé araszolt, a fejét – amelyet túlságosan kiemelt a vízből – jobbra-balra rángatta, és félig csukott szemével mindenfelé nézett, csak előre nem.

– Ide, hozzám! – kiáltotta Mr. Singleton, és előrenyújtotta a kezét, hogy a fia megfoghassa. Amikor már majdnem elérte, kicsit hátralépett és elhúzta a kezét, abban a reményben, hogy az utolsó kétségbeesett erőfeszítés, amellyel a fia megpróbálja őt elkapni, kihozza belőle a helyes úszómozdulatot. Néha eltűnődött, hogy csak ezért teszi-e.

– Jól van, fiam. Most még egyszer.

Az iskolában Mr. Singleton a legjobb úszók közé tartozott. Mindenféle iskolai versenyt nyert, csúcokat döntött meg, és sikerrel szerepelt az országos bajnokságokon. Úgy emlékszik, ekkor – tizenhárom és tizenhét éves kora között – volt életében a legboldogabb. Nem az érme és a kupák tették azzá, hanem a tudat, hogy semmi mással nem kell törődnie. Az úszás minden alól felmentette. Minden reggel hatkor kelt, lement az uszodába, és két órát edzett, amit ebéd előtt megismételt. Amikor a fáradtságtól elaludt a kollégiumban ismeretlen csendespihenő és uszonna idején, nem kellett törődnie vele, mit szólnak ehhez a foglalkozásvezetők – nyiszlett, nyűgös alakok –, mert volt mentsége. Nem kellett törődnie a fizikatanárral, aki bepanaszolta az igazgatónál, hogy sose fog rendesen levizsgázni, ha nem úszik kevesebbet, mert az igazgató (aki nagy sportbarát volt) kiállt mellette, és megmondta a fizikatanárnak, hagyja békén őt, az iskola büszkeségét. A belsejében zajló dolgokkal sem kellett törődnie: hogy mit kezdjen magával esténként és a hétvégeken, meg a kínzó telítettséggel, amely a többi fiút búskomorra vagy kötekedővé tette. Amint a medence hús vizébe csobbant, kinyújtotta karját, szeme a fenéken húzó pályavonalra tapadt, füle megtelt, semmit nem hallott maga körül – tel-

jesen egyedül volt, de nem is vágyott többre. A futamok végén, amikor egy rövid ideig, mint aki elsőként menekült meg, egyedül zihált a célban, végtelen békét érzett. Korán feküdt, mélyen aludt, betartotta az edzéstervet, és élvezte ezt a spártai egyszerűséget, amely megvetette az élvezeteket és a rendszertelenséget. Némelyik iskolatársa kigúnyolta, hogy szombatoként nem jár a sörbárba táncolni és a nagykorút játszani, és tanítás után se ül be a kávézóba. De nem bánta. Nem volt szüksége rájuk. Tudta, hogy gyöngék. Nincs bennük kitartás, egyedül semmit nem érnek, és sose tudnak lemondani a kényelmükről. Némelyik biztosan elrontja az életét. És egyikük se tudja úgy hasítani a vizet, mint ő; és egyiküknek sincs olyan ellenálló, formás és kidolgozott teste, mint az övé.

Aztán, amikor már majdnem betöltötte a tizenhetet, minden megváltozott. Apja, aki mérnök volt és büszke a fia győzelmeire, hirtelen másfajta sikereket várt tőle. Az igazgató többé nem védte meg a fizikatanártól. Azt mondta:

– Az úszással nem alapozhatod meg a jövődet. – Dühében vagy túlzott önfeladásból, ahelyett, hogy csak mérsékelte volna, teljesen abbahagyta az úszást. Másfél évig ugyanazzal a konokszággal gyúrta a matematikát és a fizikát, amellyel addig az izomzatát. Volt érzéke a szerkezetekhez és a tervezéshez, hiszen értett a teste vízben való mozgatásához. Amit kidolgozott, nemcsak szakszerű volt, hanem jó is. Felvették az egyetemre, ahol megenyhette volna magának, hogy folytassa az úszást, de nem tette. Két év hosszú idő egy úszó felkészülésében. Két év kihagyás, amikor majdnem a csúcson vagy, azt jelentheti, hogy sose nyered vissza régi formádat. Néha beugrott az egyetem medencéjébe, és tempózott néhány hosszt az úszócsapat tagjai között, akiket önigazolásképpen talán meg tudott volna verni.

Mr. Singleton gyakran álmolta, hogy úszik. Hatalmas vízben, óceánban. Minden erőfeszítés nélkül haladt. Néha hosszabb időt töltött a felszín alatt, de nem kellett törődnie a légzéssel. Ezüstszürke volt a víz. És mindig úgy tűnt, mintha maga mögött akarná hagyni, átbújni rajta, mint egy függönyön, és kilépni a túlsó oldalon, egy érintetlen partra, ahol még senki nem járt előtte.

Közösüléskor útjában volt a felesége teste, át akart úszni rajta.

Mrs. Singleton felegyenesedett, napszemüvegét feltolta sötét hajára, és hátranyújtott karjára támaszkodva üldögélt. Melle között kis izzadtságpatakok csordogáltak. Iskoláskora óta szépen megbögyösödött. Madárcsontú lévén maig nem tudott elterebélyesedni, és talán még sose volt ilyen lágy, ruganyos és formás a teste. A sekély vízben buzdgólkodó Pault és Mr. Singletont nézte. Úgy látta, valójában a férje a gyerek, ahogy a kezét előretartva, makacsul próbálkozik, Paul pedig játékszer, amelyet mintha dróton rángatna körbe vagy előre. Látták, hogy felült. Férje – a fiú kezét fogva, mintegy kettőjük nevében – odaintett. Paul nem integetett, inkább a szemébe ment víz foglalkoztatta. Mrs. Singleton nem intett vissza. Arra válaszolt volna, ha a fia integet. Amikor elindultak nyaralni, Mr. Singleton ezt mondta a fiának:

– Most megtanulsz úszni. A sós vízben, tudod, úgy könnyebb. – Mrs. Singleton remélte, hogy a fia nem fog úszni, és amikor kijön a vízből, most is bebugyolálhatja a sárga törülközőbe, szárazra és melegre dörgölheti, miközben nézi, hogy a férje üres kézzel álldögöl.

Látta, hogy Mr. Singleton csalódottan leejti a kezét.

– Ha nem csapkodnál, nem menne a szemedbe – mondta.

Előző este a szállodában összezördültek. A nyaralásaik felét végigvitakozták. Szertartásosan, mintha az első görögországi utazásukat idéznék, amelyen Mr. Singleton valamiképp ellenállt annak, hogy jól érezze magát. Előbb sebeket kellett szerezniük, hogy aztán – mint a lábadozók

– élvezni tudják a felépülést. A nyaralás kezdetén, körülbelül négy napig, Mr. Singleton szeszélyes és ingerlékeny volt. Azzal magyarázta, hogy az egész éves munka után ilyenkor „ereszt le”, és ezt nem lehet siettetni. Mrs. Singleton türelmes volt. Úgy az ötödik napon Mrs. Singleton kezdett gyanakodni, hogy a férje sose fog leereszteni. Ragaszkodott a hídjaihoz meg az alagútjaihoz, és ez idegesítette Mrs. Singletont. Mr. Singleton viszonzásul tunyasággal vádolta nejét.

Előző este puhánynak nevezte. Ez nyilván nem a testére vonatkozott (hiszen, ha végignézett magán, jól látta, milyen feszes a hasa), bár egy ilyen, a küllemét ért támadás egyenesebb és már-már biztató lett volna tőle. Lelkileg tartotta őt puhánynak. Mr. Singleton ez-

zel a saját keménységét akarta hangsúlyozni, hogy ő, aki helytáll a valós világban, és hatalmas építményeket emel a föld hátára, megveti a munkája nyújtotta javakat: a pénzt, az élvezeteket, a finom ételeket, a külföldi nyaralásokat. Vele ellentétben nem puhult el az elmúlt tizenegy év alatt, mert ennyi idő telt el, mióta lediplomáztak, és kezükben volt a jövő meg a Görögországba szóló repülőjegy. Tudta, hogy a férje keménysége álarc; ezzel leplezi, hogy képtelen az oldódásra és a meghittsége. Tudta, hogy nincs oda különösebben a hídjaiért és az alagútjaiért – igazából építeni akart a legkevésbé –, nem számít neki, hogy jók-e vagy sem: ott vannak, és mentségül rájuk tud mutatni, hogy végzi a dolgát – mint ahogy ritka, de annál hevesebb nemi aktusai sem az örömet és a kielégülést szolgálják.

Nagyon meleg volt a szállodai szobában. Mr. Singleton úgy állt mellette pizsamaalsójában, mint valami edző.

– Puhány? Hogy érted ezt? – mondta kedvetlenül.

Csakhogy Mrs. Singleton mindig előnyben volt, ha Mr. Singleton kényelemszeretettel, gyengeséggel vádolta. Tudta, hogy férje csupán meg akarja sérteni, hogy ettől büntudata és lelkiismeret-furdalása legyen, mert így könnyebben tudja vállalni iránta való vonzalmát, meg a saját sebezhetőségét és szeretetvágyát. Mrs. Singleton hozzá szokott már ehhez a bensőséges szertartáshoz, a sebek feltépkedéséhez. Ahogy ahhoz is, hogy ő legyen a nővér, aki ezeket a sebeket begyógyítja. Mert noha Mr. Singleton mart bele először, mindig nagyobb bűnöst csinált magából, mint amennyire megkínózta őt. És Mrs. Singleton, saját fájdalmai ellenére, nem tudta megállni, hogy ne vonja magához és babusgassa a férjét, amikor gyengének és kiszolgáltatottnak mutatkozik, már csak azért is, mert ilyenkor a férfi feloldódott az ölelésében. Nem tudott ellenállni a régi képzetnek, hogy a férje boldogtalan, és az ő dolga boldoggá tenni. Mr. Singleton rendkívül szeretetre méltó volt, ha önvád mardosta. Mrs. Singleton, önnön sérelmén felülemelkedve a végtelenségig odaadó lett volna, ha – kellő időben – nem veszi észre, hogy ez csak tovább élezi a helyzetet. A megbocsátástól ugyanis annyira elgyengült a férfi, hogy ez megrémítette. Teste elhúzódott a vigasztaló érintés előtt.

Mrs. Singleton azt gondolta: a férfi körbe-körbe jár, a nő mozdulatlan.

Maradt a hotelágy saját felén. A férje is, arcát elfordítva, a sajátján. Úgy feküdt ott, mint akit most vetett ki a víz. Mrs. Singleton kinyújtotta a kezét, és megsimogatta a tarkóját. Feszültnek érezte, mint ilyenkor mindig.

Kecskeméti Kálmán: Közraktárak

– Sajnálom – mondta Mr. Singleton. – Nem akartalak...

– Semmi baj, nem számít.

– Nem számít?

Ezen a ponton olyanok voltak, mint két vájár, akik egymással versengve mind mélyebbre hatolnak a vád és a büntudat tárnáiban.

Mrs. Singleton azonban feladta, nem akart eljutni a bánya legmélyére. Talán öt éve gondolt *harmadszor* arra, hogy elhagyja férjét, de lehet, hogy sokkal előbb. Egyetemista korukban még tekintettel volt a férfi feszült tartózkodására, vonakodására. Talán a boldogtalan gyermekkor, a szigorú nevelés. Arra gondolt, majd a házasság fészekmelege feloldja gátlásait. Azt gondolta, végül is helyesen teszi, hogy megmósul. Arra, hogy neki mi lenne jó, nem gondolt. Görögországból visszatérve, a Gatwick-repülőtéren kiléptek a szürke és nyirkos augusztusi fénybe. Lebarant testük szinte sugárzott. Mrs. Singleton azonban tudta, el fog múlni ez az ígéretes pillanat. Látta, hogyan kapálódzik a férje az elégedettség, a nyugalom – az általa elédobott hosszú, fényes mentőkötél – ellen, és hamarosan letett róla, hogy magához vonja. Újra a művészeiről kezdett képzelődni. Azt gondolta, az emberek lecsúsznak a partról, vissza az álmaikba. Nem puhult el, csak visszakanyarodott önmagához. Rejtett kincs-ként ott voltak benne Leopardi, Verlaine sorai, melyeket a férje sose fog értékelní. Azt gondolta, nincs rá szükség, lepereregnek róla a dolgok, mint a víz. Még az is eszébe jutott, hogy a férje nem gátlásból nem közöszül vele, hanem mert szándékosan elutasítja. Amikor Mrs. Singleton megkívánta a férjét, nem tudta visszafogni magát. Úgy feküdt hanyatt az ágyon, a takarót félrehajtva, mint egy sugárzó Modigliani-akt. Azt gondolta, ez örömet okoz egy férfinak. Mr. Singleton az ágy végénél állt, onnan fürkészte. Erősnek és feddhetetlennek tűnt, akár egy Grál-lovag. Hatott rá a csábítás, de a szemében ott ült az a félig könyörtelen, félig ártatlan tekintet. Olyan arccal nézett rá, mint a könyvek, a filmek derék férfiuai a kurvákra. Így szeretkezésről szó sem lehetett, és utólag úgy tűnt, mintha a férje valami kötelességfélét teljesített volna, melyet ő írt elő neki. Olyannak érezte a testét, mint a kő. Ilyenkor dermesztő, halálos súllyal nyomta az elrontott boldogág, ekkor gondolta leginkább, hogy elege van Mr. Singletonból. Nézte, hogyan emeli fel izmos, tömör felsőtestét az ágyról. Azt gondolta: erősnek, önállónak képzeli magát, pedig pont arra a segítségre szorul, amit én adhatnék neki.

Mrs. Singleton visszafeküdt a homokra terített csíkos törülközőre. Ismét a part része lett. A tengerpart önfedelt

zsviját – gyerekek izgatott, felnőttek egykedvű hangját, labdák puffanását – hallotta maga fölött, ahogy behunyta a szemét. Azt gondolta, olyan nap ez, amelyen egyszer csak kiáltás harsan:

– Fuldokló a vízben!

Amikor teherbe esett, Mrs. Singleton úgy érezte, túljárt a férje eszén. Az nem akart gyereket (igazából gyereket akart legkevésbé), mégis irigyelte az állapotát, mint valami teljesítményt, amelyre ő nem képes. Kívül rekedt rajta, méhének kicsiny burkán, és mintha bele akart volna dőlni, először vágyott rá, és elszántan kezdeményezett. Mrs. Singletonnak nem sok öröme tánt benne. Terebélyessége mintha légszáként vette volna körül. Észrevette, hogy reggelente a férje gyakorlatokat végez, kinyomja magát, rugózik, mintha készülné valamire. Olyan volt, mint egy fiú. Aztán a terhessége vége felé zárkózott és szentelen lett. Az erőből duzzadó apa várta, mikor jön meg a fia (Mr. Singleton tudta, hogy fiú lesz, ahogy Mrs. Singleton is), akit neje a kítűzött időpontban meg fog szülni neki. Amikor eljött az idő, mindenképp jelen akart lenni, hogy bebizonyítsa, nem undorodós – és nehogy becsapják a távollétében. Mrs. Singleton nem volt ijedős. Amikor sűrűsödtek a fájások, egyáltalán nem félt. A szülőszoba mennyezetéről erős tejfény áradt, mint a fogászati rendelőkben. Jól látta, hogyan nézi a férje. Fehér és izzadt volt az arca. Hiba volt tőle, hogy jelen akart lenni. Mrs. Singletonnak úgy kellett tolnia, hogy gondolatban mind messzebb kerüljön tőle. Aztán tudta, hogy elérkezett a pillanat. Megfeszült. Nagy, meleg, szétnyíló szikla volt, és Paul bátran küzdött, hogy meglássa a napfényt. A sikoltozásával kellett kicsalogatnia. Úgy bujt elő, mint egy kelepcebé csalt menekülő. Az orvos megtapogatta gumikesztyűjével. „Hát itt van” – mondta. Sikerült ránéznie a férjére. Hirtelen kedve támadt örökre visszadugni oda, ahonnan Paul előjött. Múló sajnálattal látta, hogy Mr. Singleton is ezt szeretné. Félig lehunyt szemmel állt. Mrs. Singleton nem vette le róla a tekintetét. A férfi mintha megrendült volna a pillantásától. Minden keménysége és önuralma szertefoszlott, és Mrs. Singleton örült ennek. Győzedelmesen és örömittasan feküdt vissza. Az orvos elétartotta Pault, de ő az újszülött mögött Mr. Singletonot nézte. Parányi volt, mint egy rovar. Tudta, hogy a férfi nem bírja sokáig. El fog ájulni. Mr. Singleton a lába közét nézte. A tekintete ködös volt. Mindjárt elájul, helyben összezecsuklik.

Mrs. Singleton, noha mozdulatlanul feküdt a homokban, ingerült lett. Darazsak dongtak a fejétől nem messze, az ételdoboz körül. Arra gondolt, hogy túlságosan hosszúra nyúlt Mr. Singleton és Paul úszóleckéje. Ki kellene jönniük. Bármennyire melege volt, eszébe se jutott csatlakozni hozzájuk. Ahányszor úszni támadt kedve, megvárta, míg egyedül mehet a vízbe. Akkor belegázolt, hirtelen megmártózott, és szárazon tartva a fejét elégedetten evickélt, mintha valami nagy kádban lubickolna. Sose úszkáltak családilag, de férj-feleségként, kettesben sem. Mr. Singleton néha felállt és bement a tengerbe, jó ötven métert beúszott, majd erőteljes csapásokkal – krallozva vagy pillangózva – ide-oda úszott az öbölben. Eközben Mrs. Singleton szóval tartotta fiát, hogy az ne tudja figyelni az apját. Mrs. Singleton a fiával sem úszott. Már nagyobb volt annál, hogy ölbe vegye a vízben, és félt, hogy addig ficánkol, csapkod körülötte, míg a végén megtanul úszni. Úgy érezte, Paul csak akkor fog úszni, ha ő is ott van vele a vízben. Ezt nem akarta, de kellő meggyőződést merített belőle ahhoz, hogy hagyja Mr. Singletonot órákat adni Paulnak. Ezek a leckék szívósan, rögeszmésen zajlottak. Otthon a férje minden vasárnap reggel hétkor uszodába vitte Pault, újabb és újabb próbálkozásra. Egyrészt, mert Mr. Singleton eltökélte, hogy a fiának úsznia kell; másrészt, mert így elkerülte a vasárnap reggeli lustálkodást, az ágyban maradást, a ráérős közösülést.

Egyszer egy diáktothoni szobában Mr. Singleton elmesélte neki úszóélményeit, az edzéseket, a versenyeket, hogy milyen érzés volt jó úszónak lenni, és Mrs. Singleton végigsimított hosszú, meztelen hátán.

Mrs. Singleton felült és napolajat kent a combjára. A part vonalától nem messze Mr. Singleton derékig állt a vízben, és Pault tartotta, aki az apja kezét fogva – még mindig úszógumiban, hason fekve – a vizet csépelte. Mr. Singleton ezt hajtogatta:

– Hagyd már ezt! Nem mész velem semmire. – Megpróbálta rávenni Pault, hogy maradjon nyugton, és hagyja lebegni kinyújtott testét. Am ahányszor majdnem sikerült neki, attól tartva, hogy az apja elengedi, megrémült és vadul csapkodni kezdett. Amikor Mr. Singleton kezén feküdve végre megnyugodott, Mrs. Singleton látta, hogy könnyként csurognak le arcán a vízcseppek.

Mrs. Singleton nem izgatta magát a fia kétségbeesése láttán. Garancia volt Mr. Singleton sikertelenségére; biztosíték arra, hogy Paul nem fog úszni, és nem veszi át apja komor elszántságát. Amikor Mrs. Singleton szenvedni látta a fiát, megnyugodott és szeretetet érzett iránta. Úgy érezte, láthatatlan szál köti össze őket, amely képes megakadályozni, hogy a fia megtanuljon úszni. És úgy érezte, Mr. Singleton tudja, hogy miatta erőlködik hiába Paullal. Most is, amikor újabb próbálkozásra készült, a fia őt nézte, hogyan keni be napolajjal a combját.

– Gyerünk, Paul! – mondta Mr. Singleton. Fémesen csillogott a válla.

Amikor Paul megszületett, Mrs. Singletonnak úgy tetszett, a férjével közös élete szét pattant, akár egy buborék, és ismét az lehet, aki akkor volt, mielőtt megismerte. Hagyta, hogy elfojtott szereteténél és álmai újraéledjenek. Am azok nem álmok voltak, hiszen tárgyasultak, és tudta, mekkora szüksége van rájuk, hogy élni tudjon. Nem titkolta önmaga előtt, hogy mit szeretne. Szoros, egészen érzéki kapcsolatra vágyott a fiával. Amilyenre a férjüket elutasító nők szoktak. Olyanra, amelyben törvényszerű, hogy fájdalmat okoznak egymásnak. Csakhogy ő úgy képzelte, nem lesz fájdalom. Mrs. Singleton arra várt, hogy a fia felnőjön. Belereszkedett, amikor elképzelte tizennyolchúsz évesnek. Felnőtt férfi létére, olyan vékony, karcsú és légis lesz, mint egy fiú. Nem lesz szüksége erős testre, mert belső erő fogja áthatni. Csupa tűz lesz és élet. Művész: szobrász lesz belőle. Modellt fog ülni neki, meztelenül. Majd vigyáz az alakjára, és ő kőből kifaragja. Vésővel a kezében. Vezeti a hideg fémeket a kövön, és az ütése úgy szikráznak, mint a napsugár.

Mrs. Singleton azt gondolta: Görögországban minden valamirevaló szobrot a tengerből emeltek ki.

Befejezte lábfeje kenegetését, és visszacsavarta a kupakot a tubusra. Eközben valami olyat hallott, amitől egészen megijedt. Mr. Singleton hangját hallotta:

– Ez az. Így kell. Na, végre! Csak így tovább! – Mrs. Singleton fölnézett. Paul ugyanabban a testhelyzetben volt, de megtanulta lassabban, egyenletesen mozgatni a végtagjait, és már nem lógatta a derekát. Még mindig a karján volt az úszógumi, mégis olyan fürgén haladt előre, hogy Mr. Singletonnak lépkednie kellett. Aztán Mr. Singleton egyszer csak kihúzta az egyik kezét a fia bordái alól, a feleségére nézett és elmosolyodott. Csillogott a válla. Mrs. Singleton tudta, hogy ez a mosoly nem neki szól. Nem a férje ismert, ritkán látható, gépies mosolya. Belső, titkos, kimondhatatlan öröme vallott.

– Ez már sok – gondolta Mrs. Singleton felállva, és úgy tett, mint aki a napszemüvegén át nem látta, mi történik a vízben. Tényleg sok volt: azok ketten már vagy egy órája a vízben voltak. Férje az előző napi összezördülésük miatt tette, hogy megmutassa neki, nem fog fölékerekedni, hiába veti be ellene Pault, mint tartalék fegyvert. És – állapí-

totta meg fellélegezve – Paul még mindig az úszógumikat viseli, és mellkasa apja egyik kezén támaszkodik.

– Na, most aztán elég legyen! – kiáltotta, mint aki – kicsit humorosan – kikéri magának, hogy így elhanyagolják. – Gyertek ki! Hirtelen ötlettől fogantatva előkapta pénztárcáját, és a víz felé tartva meglóbalta a feje fölött. – Ki kér fagyit?

Mr. Singleton nem figyelt a feleségére.

– Jól van, Paul – mondta. – Próbáljuk meg még egyszer!

Mrs. Singleton tudta, hogy a férje így fog tenni. Azon a vékony homoktarajon állt, ahonnan a part kavicsos fővénye a tengerbe lejt. Megigazította bikinifelsője lecsúszott vállpántját, és két keze egy-egy ujjával feljebb húzta fenekén a tangát. Laza terpeszben állt, kissé lábujjhegyen, mint egy tornász. Tudta, hogy többen megnézik. Hízelt neki, hogy – férjével együtt – elismerő pillantásokat kap. Úgy vélte – és élvezte a helyzet fonákságát –, hogy azt hiszik róluk: szép, boldog pár. Lánykori félnksége ellenére Mrs. Singleton szerette megmutatni a bájait, és élvezte a mások kedvtelését. Napozás közben elképzelt, hogyan fekszik le az összes vékony derekú, fürgé lábú nagykamasszal, akit a szülei idehoztak nyaralni.

– Próbáld meg, sikerül-e anélkül, hogy tartaná! – mondta Mr. Singleton. – Azért először segíték – tette hozzá, és a fia fölé hajolt. Úgy festett, mint valami szerelő, aki az utolsó simításokat végzi egy prototípuson.

– Paul, tényleg nem kérsz fagyit? – kérdezte Mrs. Singleton. – Van csoki is.

Paul felnézett. Rövid, vizes haja túskeként meredt. Úgy festett, mint egy rab, akinek felkínálták a szökés lehetőségét, de a műanyag úszómicsoda, mint valami idétlen kaloda, fogva tartja.

Mrs. Singleton azt gondolta: kikúszott belőlem, és most fagyalalttal kell visszacsalogatnom.

– Nem látod, hogy épp kezd belejönni?! – mondta Mr. Singleton. – Ha most kimegy...

– Ugyan már. Te csinálod. Egyfolytában tartod.

Azt gondolta: lehet, hogy ezzel megbántottam a fiamat.

Mr. Singleton a feleségére bámult. Megfogta Paul vállát.

– Paul, ugye még nem akarsz kimenni? – Hirtelen úgy tűnt, mint aki inkább megfojtja Pault, mint hagyja kimenni.

Mrs. Singletonnak felgyorsult a szívverése. Nem volt ügyes vészhelyzetben, nem volt gyors helyzetfelismerő. Tudta a házasságából.

– Gyere! Majd később visszajössz – mondta a fiának.

Paul foglyul esett. Mrs. Singleton az időt húzta, nem akarta megbántani vétlen gyermekét.

Úgy állt a homokban, mint aki egy lakatlan szigetről a hajókat lesi. A tenger, a védett öböl, szinte tükörsima volt. Néhány áttetsző hullám be-betvédte, de mielőtt tajtékot vetett volna, kisimult. A távolban, a földnyelv végén, rücskös sziklák álltak ki a vízből. Olyanok voltak, mint a sütkérező gyíkok. Görögországban – azon a szigeten, ahol Thészeusz hagyta Ariadnét – még beljebb voltak, messze a fürdőzők imbolygó feje mögött, a kék víz közepén, ahol papírdarabként repkedtek a sirályok.

Mr. Singleton Mrs. Singletonra nézett. Nyűgös anyuka volt, napozószer-bevonattal, aki egy ostoba fagyalaltal akarja magához édesgetni a fiát, pedig aki megfélemledik erről, gyönyörű napbarnított lánynak látta volna. Olyan, amelyet a férfiak egy lakatlan szigetre képzelnek.

Csak hogy Mr. Singleton álmaiban senki nem volt azon az érintetlen parton, amely felé kitarthatóan úszott.

Azt gondolta, ha Paul elkezd úszni, elhagyom a feleséget.

Mrs. Singleton a férjére nézett. Félt. A víz széle határként húzódott közöttük, jelezve, melyiküknek mi a lételem. Lehet, hogy sose tudják átlépni ezt a választóvonalat.

– Akkor hozom a fagyalaltot. Addig gyertek ki.

Megfordult és elindult a homokban. A strand mögött rikító színekre festett fagyalaltoskocsi állt.

Paul Singleton az anyjára nézett. Azt gondolta: cserben hagyott – vagy én hagytam cserben. Utána akart menni – Mrs. Singleton lába kis kupacokat túrt és bokáig homokos lett, miközben egész testében jól láthatóan fölfelé lépkedett –, de félt az apjától, erős fogásától. És félt az anyjától is. Ha kimegy, ráborítja a nagy, tojássárga törülközőt, és mohón a sima, olajos testéhez húzza, mintha el akarná nyelni. Azt gondolta: megalázza a sárga törülközőt, megalázza az apja keze. Az úszógumik is megalázzák: aki felveszi őket, báb lesz. Mennyi megaláztatásból áll az élet! Így kapsz szeretetet. Az apja lehúzta az úszógumikat a karjáról. Ahogy egy lovag a nőről az erényövet. Azt mondta:

– Most próbáld ugyanígy felém jönni! – Egy méternyire állt tőle. Nagydarab teste fölétornyosult, mint egy híd pillére. – Gyerünk! – Paul Singleton hatéves volt. Félt a víztől. Ahányszor belement, le kellett gyűrnie a félelmét. Az apja ebből semmit nem vett észre. Azt gondolta, mi sem egyszerűbb. Elég azt mondani:

– Csak víz, nem kell félni tőle. – Az apja nem ismerte a félelmet, ahogy az örömet sem. Paul Singleton utálta a vizet. Utálta, mikor a szájába ment. Utálta, mikor a szemébe ment. Utálta az uszodavíz klórszagát, a nedves, síkos csempéket, a visszhangzó csobbanásokat és kiáltásokat. Utálta, mikor az apja felolvasott neki *A vízimanókból*. Ezt az egyetlen mesét olvasta neki, mert – mivel nem ismerte sem a félelmet, sem az örömet – felettébb érzélgős volt. Az anyja sokféle történetet olvasott neki. – Na, gyere! Majd elkaplak. – Paul Singleton kinyújtotta a kezét, és fel-emelte az egyik lábát. Ez volt a legrosszabb pillanat. Talán az a legmegalázóbb, amikor az ember nem kap segítséget. Ha nem úszik, szoborként süllyed el. Aztán kihúzzák a csöpögő testét. Az apja azt fogja mondani:

– Én nem ezt akartam... – Viszont, ha úszni kezd, az anyját hagyja cserben. Ott fog állni a parton, kezén végigcsurog a csokifagyalalt. Nincs kiút. Itt ez a sok félnivaló, és nincs ellenszerük. Am az is lehet, hogy nem az anyjától, nem az apjától és nem is a víztől fél, hanem valami mástól. Hirtelen ráeszmélt. Épp akkor, amikor hosszú, ütemes csapásokkal elindult, a lába felemelkedett a fenékről, és az apja keze kicsúszott a mellkasa alól. Mintha a lelke mélyén tudta volna, mitől fél, de senkinek, még magának se vallotta be, hogy mire készül. Fejét a vízre hajtotta. – Gyerünk! – mondta Mr. Singleton. Előrelendült. Érezte, hogy lábáról lejön a homok, és a bokája úgy tekereg, mint az elvágott kötél vége. – Ez az! – mondta az apja. – Ez az! – Kitért karral állt, mint aki ölelésre várja a szerelmét. Fénylett az arca. – Ide, hozzám! – kiáltotta hirtelen. Am ő – félig rettegve, félig büszkén – az apjával, a parttal ellenkező irányba rúgta, löködte magát ebben a különös új közegben, amely teljesen a sajátjának tetszett.

Szilágyi Mihály fordítása

1 Singleton [ang.]: lefordíthatatlan beszélő név, a szó jelentése: egyetlen dolog, egyke (a ford. megj.).

FECSKE CSABA

Nem menekülhetsz

elhagytad a házat
mindig elhagy az ember valamit
megszabadul tőle nem bírja
megtartani olyan nagyon talán nem is akarja
valójában már rég elveszítette
elhagytad a helyet ahol beleírtad
magad a világba hangok követnek
hízelegnek nagy a kísértés de
visszajuthatunk-e az édenbe –
világgá ment a kiskertből a meggyfa
füst lett belőle rigófüty két szemed
kavicsként pattan vissza amire
nézel a fájdalom kötelez
nem menekülhetsz innét
lábadra tekerednek az utak

Lévai Ádám: Elmejáték Kimmériában

KELEMEN LAJOS
A legelső festőnek

Odatapadt, valami lépésről lépés odavitte
a belső élet támhelyéhez.

Hanem akkor, mint szélre mozgó inga,
rezgő,

újrázó, földbe szúrt bot

moccant meg egyszerre,
az első modell,
mondjuk az ég gyümölcse,
kurta árnyék-andantéjával, s ő egy kortyra lenyelte
döbbenetét. Jankin,
ki még váltakozva
két- és néglábon járt, a fátum szerint
lép most közel,
mint majd annyi szimbólumon át,

a hordából kicsapott
koldus alak, legyen átkozott
e fény-ember az elrendelt vándorlás előtt,

szédülten, pőrén a világban –
és a csoda hullámként
visszagördül, akár egy álom, amiért beletört körömmel
kaparja a falat –

és még nincsenek röpdöső eszmék a mű körül –

Jankin egy vakondtúrason állva –
de mintha Isten előkúszó tenyere
emelné, hogy földi
társa lenne,
a jelenet megértett beszéde miatt.

Lévai Ádám: Narcisszus

Beszélgetés, önbeszélgetés, vallomás

(*Martin Walser kései műveiről*)¹

*A „baloldaliság” [...] már semmit sem jelent számomra.*²

*Megragadhatatlannak lenni, mint egy lebegő felhő.*³

*Bárhol el lehet kezdeni, de nem lehet bárhol abbahagyni.*⁴

*Az élet megszokássá vált számomra.*⁵

(*Bevezetés 1.*) Martin Walser a kései műveiben rendszerint az alcímet használja a műfaj megnevezésére: beszélgetés, regény, vallomás és hangulat. Tulajdonképpen hagyományos műfajok, valamennyien a monológ és a dialógus körül köröznék (miközben a monológ egyre meghatározóbb lesz). A „regény” szó használata mindenesetre egy kicsit megtévesztő: itt nincs idő, nincsenek cselekmények, nincsenek hősök, nincsenek karakterek. Azt nem hinném, hogy most Walser bármilyen értelemben a regény műfajának megújítására törekedne; inkább úgy tűnik, hogy számos regény írójaként most a világképében bekövetkezett változás következményeit szeretné levonni.

(*Bevezetés 2.*) Kezdjük egy 1964-es nagyszabású tanulmánnyal, melyben Walser ezt írta: „Ahhoz, hogy szembe tudjunk fordulni az elnyomással és a gyámkodással, a velünk született, a megfelelő, a társadalom által garantált szabadság szükségessé és lehetségessé teszi, hogy fönntartsuk az akarati szabadságát. De most egy olyan állapothoz közeledünk, amely annak belátására tanít, hogy a társadalmi szabadságunk nagyobb, mint az akaratszabadságunk. Minél szabadabbak leszünk egy társadalom tagjaként, annál többet tudunk meg a saját szabadságunkról.”⁶ Walser itt talán a szabadság dialektikáját akarta megfogalmazni: minél nagyobb lesz az összesség szabadsága, annál kisebb lesz az individuum szabadsága, pedig a szabadság lenne a társadalom minőségét jelölő centrális kategória. Tudjuk, hogy ugyanebben az évben jelent meg Herbert Marcuse nagyhatású könyve, *Az egydimenziós ember*, melynek nyitómondata a következőképpen szól: „Az előrehaladott ipari civilizációban kényelmes, sűrűdásmentes, ésszerű, demokratikus szabadságnélküliség uralkodik – a technikai haladás jeleként.”⁷ A világunkat a szabadságvesztés jellemzi, pedig mindenekelőtt a szabadságra lenne szükségünk ahhoz, hogy szembe tudjunk fordulni az elnyomással és a gyámkodással. Ez a tézis áll a fiatal, erősen baloldali szerző meggyőződésének centrumában.⁸

(*I. „Arról beszélek [...] ami vagyok”*) Martin Walser házasságon kívül született fia, Jakob Augstein, napjainkra több jelentős lapnak dolgozó, kitűnő újságíró. Ez a könyv kettőjük beszélgetéseit tartalmazza. Pontosabban: igazából a fiú próbálja megérteni az apját, és mintegy elbeszéli vele az életét. A könyv talán legszebb rövid párbeszéde a következő: „Te vagy az apám. – Ez a körülmény örömmel tölt el. – Amikor gyermek voltam, ezt nem tudtam. És talán te sem. Már majdnem negyvenéves voltam, amikor először találkoztunk, te meg már majdnem nyolcvan. – Igen, Jakob, mindketten túl öregek voltunk.” (315–316.) A beszélgetés előtt a fiú az apa minden fontosabb írását és könyvét elolvasta, sőt mondhatjuk, alaposan átgondolta. Így egy rendkívül intenzív életrajzi beszélgetés jön létre, állandó tekintettel a kényes pontokra és a motivációkra. Ugyanakkor: „ez a beszélgetés nem spontán, hanem gon-

dosan meg van komponálva. És ez a könyvnek még előnyére is válik. Az, hogy Martin Walser néha úgy beszél, mint egy nagypapa, az egyrészt jól illik a kilencvenéves emberhez, másrészt még megható is. És jól illik a könyvhöz is: mert ez a könyv éles megvilágításban a család, az élet és a művek történetét meséli el.”⁹ Martin Walser életművének általános megítélését ő maga így összegzi: „Először affirmatív voltam, aztán kommunista, később nacionalista, és végül antiszemita. Jöhét itt még valami?” (208.) De ez a könyv mégsem ezeket az állomásokat tárgyalja kimerítően, hanem inkább a közéleti szereptől való eltávolodást. Walsert mindenekelőtt egy esemény és egy körülmény készítette szerepvállalásra: a vietnami háború és a német megosztottság. Augstein mondja: „Te a hatvanas években – a politika nagy évtizedében – igazi aktivista voltál.” (200.) A számos politikai megnyilvánulás és fellépés közül Augstein a leginkább a „fantasztikus politikai pamfleket” emeli ki. Ezek egyikében olvashatjuk: „Aki valóban akarja az evolúciót, annak forradalmárnak kell lennie. S ez azt jelenti: ennek a társadalomnak a demokratizálódását kell követelnie, egészen addig a színtig, amelyet a mostani blokkolók már bűnösnek, törvénytelennek, sőt kommunistának nyilvánítanak.” (Uo.) Aztán következnek a német szétválasztásra vonatkozó gondolatok, amelyek baloldali körökben már a nyolcvanas években is nagy botrányt váltottak ki. A következő szép szavakban Walser a Németországért és a németiségért való rajongását még a baloldali tradícióval próbálja ötvözni: „A múlt legtöbb ábrázolása a jelenről informál. A múlt szolgáltatta az anyagot [...]. Ezt előre szerettem volna elmondani, mert számomra Németország egy szó ebből a múltból. Erről a múlttól én annyit utólagosat tudok, mint mindenki más. A bünteteink mértéke. És ha már nehezen lehet megmagyarázni, hogy ettől hogyan lehet távol tartani minden gyermek-jelenetet [...], akkor hogyan lehetne megmagyarázni, hogy a »Németország« szót szeretném megmenteni. Megmenteni a további használat számára.”¹⁰ A beszélgetésben Walser több nekirugaszkodásban is azt ecseteli, hogy sohasem tudta elfogadni, hogy Németország megosztottsága az Auschwitzért kiszabott büntetés. „Nem tudtam elképzelni, vagy nem akartam elképzelni, hogy Karl May és Nietzsche külföldi szerzők. Miközben a korszellem ezt teljesen a magáévá tette.” (206.) És aztán általánosságban: „A hasonzorúek között mindig is magányos voltam a német szétválasztástól való szenvedéssel.” (Uo.) De Walser még az ebben a kérdésben való állásfoglalását is baloldalinak tekinti; az ettől való eltávolodás a szerepvállaló író toposzának meghaladását jelenti. E szerepvállaló író egyik mintapéldája természetesen Günter Grass volt. „Güntert nagyra becsültem. De a tanácsadó szerepe mindig idegen volt tőlem. Ha én egy aktuális kérdés szolgálatába állítottam magam, mindig tudtam, hogy kölcsönmunkás vagyok.” (214.) Idegen volt, nem volt idegen? Talán csak a reflexió volt más. Walser másik példája Adorno, akitől a híres mondatot idézi: „Es gibt kein

richtiges Leben im falschen". Ez a mondat ugyan nem a politikusokhoz fordul, hanem mindenkire, de egy tipikus megmondó-mondat: „Tulajdonképpen ezt mondja: te hamisan élsz, én helyesen élek.” (209.) És aztán Walser ráter a mondat kontextusának ismertetésére,¹¹ de ezzel aligha sikerül alátámasztani a megszólaló pozíciójára adott értelmezést. Ha jól látom, Walsernak alapvetően két stratégiája van e szerepvállalás bírálataira. (1) A szerepvállalók egy bizonyos „szótárát” használnak: „En különbséget teszek szótár és nyelv között. Önmagamnál vagyok, ha a nyelvet használom, de nem vagyok önmagamnál, ha a szótárnak vetem alá magam.” (201.) Ezt a szótárát a hatalom erőlteti rá az írókra. Amit Walser itt „szótárnak” nevez, az nagyon hasonlít arra, amit 1964-ben (bizonyos megszólalásaiban) „zsargonnak” nevezett. És megint Adornóból indulunk ki: „1945 óta gyakran hallhattuk: egy olyan nyelven, amely az SS-államot szolgálta, már nem lehet és nem is szabadna verset írni. Kétségtelen, ezen a nyelven nem is lehet verset írni. Az SS-nyelv kialakulását a mi nyelvünknek az a képessége tette lehet övé, hogy zsargonná, uralmi szótárrá vagy nyelvi instrumentummá tud válni. De a nyelv fölötti uralom mindig a legrosszabb és a legszegényesebb lehetőségek fölötti uralmat jelenti. És még ha sikerül is száz gyilkos formulával hallatlan szörnyűségeket ráparancsolni erre a nyelvre, azért mégsem lehet a nyelv egészét örökre diszkvalifikálni.”¹² (2) Az írónak nem szabad többé igazolnia önmagát és a saját hivatását. „Az írónak el kell boldogulnia minden igazolás nélkül is. Ezért van tele az irodalom igazolási kísérletekkel. Az aszociálisoknak szükségük van erre. Annak kell igazolnia magát, aki a fején jár, és a többiek szemére veti, hogy ők a lábukon járnak.” (196.) És ebből valahogy az következik, hogy az író mindenbe belebeszél, hogy ő tud mindent a legjobban. Nagy ítészé, vagy inkább megmondó emberré lesz. Ennek a szerepvállaló értelmiséginek a végét hirdeti meg Martin Walser is. (1983-ban Jean-François Lyotard egy híres tanulmányt jelentetett meg, „Az értelmiség síremléke” címmel.¹³ „Az általa proklamált posztmodernben és a nagy elbeszélés vége után a szubjektum már csak relacionálisan határozható meg; kurzívan írjuk és ingatag lábakon áll. Az értelmiségi számára lehetetlen lesz saját beszédét mint univerzálisan érvényeset legitimálni. [...] A »totalitás megszállottságával« szemben inkább a »felelőségek sokfélesége«, a »simulékonyság, a tolerancia és a gyors észjárás« mellett száll síkra.”¹⁴ Walser most úgy gondolja, hogy a szabadsághiányos állapotra már nem a szerepvállaló értelmiségi válasza az adekvát. Érdekes módon kerüli a „posztmodern” szó használatát, de azt átveszi, hogy a „mindent jobban tudás” és a „megmondás” kiküszöbölése ahhoz vezet, hogy nincsenek többé nagy elbeszélések. „Végsohig leegyszerűsítve, a »posztmodern« a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként határozom meg.”¹⁵ A „bizalmatlanság” helyett talán szerencsésebb lett volna a „nagy elbeszélések” végéről vagy lehetetlenségéről beszélni. Mindez a „totalitás általi megszállottság” széthullására vezethető vissza. És aztán ennek több alkotóeleme van: „Az elbeszélő funkció elveszti működtetőit: a nagy hőst, a nagy veszélyeket, a nagy utazásokat és a nagy célt. Szétoszlik az elbeszélő, és egyben denotatív, előíró, leíró stb. nyelvelemek felhőiben, ahol minden elem a maga gyakorlati sui generis vegyértékeivel mozog. Ezeknek a felhőknek a keveredési pontjaiban élünk mindannyian.”¹⁶ Walser a szabadsághiányos világban már nem tartja adekvátnak a kellés retorikáját, e helyett a megfelelő műfaji kereteket kell megtalálni.¹⁷

Martin Walser / Jakob Augstein: *Das Leben wortwörtlich. Ein Gespräch*, Rowohlt Verlag 2017. 352 oldal, 19, 95 Euró.

(II. Nem „politizáló író”, hanem „együttérző kortárs”) *A Statt etwas ...* című kötetet a kritikusok nagy lelkesedés-

sel fogadták, és azt hiszem, teljes joggal. Walser most is arról beszél, „aki vagyok”. És én most éppen az vagyok, akinek az állapota a következő mondattal jellemezhető: „Egy kicsit túl jól vagyok.” (9.) A könyv ötvenkét nagyon különböző, a személyes állapotot leíró szövegegységből (kissesszéből, meditációból, gondolatfutamból, versből) áll. Elégedettségéről lenne szó? Nem, talán inkább csak megbékélésről. És ennek közvetlen következménye az elméletről való lemondás. „Egy kicsit túl jól vagyok. Amióta ez a mondat váratlanul az utamba került, már nem érdekelnek az elméletek.” (Uo.) Most „elméletalkotóknak” nevezük azokat, akiket korábban az „elkötelezett értelmiségiek” kifejezés takart. „Egy elmélet olyan építmény, amelyben sok szoba van, és minden szobában ég a villany. És minden szobában az táncol, aki mindent kitalált és megcsinált. En egy elmélet megalkotóját sohasem neveztem volna teoretikusnak. Hiszen ő azért táncol, hogy nézzék. Habár minden elmélettel bizonyít valmit, de mégis többet akar, mint valmit bizonyítani. Minden elméletnek úgy kell tennie, mintha rám gondolna. Még-hozzá miattam. Ha az elmélet bevallotta volna, hogy rám gondol [...], akkor megint érdekelni kezdett volna.” (9–10.) De ki is ez az én? Nyilvánvalóan a címzett. A teoretikusok téríteni akartak, engem is szerettek volna meggyőzni, a hatalmukba keríteni. De ezt nem vallották be, ezért könnyű volt ellenállni nekik. De ez a bevallás még nem segít túllépni az elméleten. (És arról se feledkezzünk meg, hogy az elmélet – a Frankfurter Iskola megannyi elemzése és kísérlete nyomán – szükségképpen kritikái).¹⁸ Ez a könyv azonban nem egyszerűen ezt a bevallást szeretné bepótolni, hanem a recepció én-jét az alkotás én-jével szeretné helyettesíteni. Így létrejön egy önéletrajzi műfaj; egy olyan életrajz, amely nem ismeri sem az időt, sem a történetet. „Ez volt az *állapotom*: észrevettem, hogy nem érdekel, ami körülöttem van.” (9.) Így a szubjektum ugyan nem tűnik el, sőt felmagyul és mindenhatóvá válik, de ezzel együtt fragmentarizálódik is. Most nyilvánvalóan megsérül az a követelmény, amelyet még Dilthey az életrajzírással szemben megfogalmazott: „A biográfia a pszicho-fizikai életegység bemutatása.”¹⁹ Az életegység kifejezést már Leibniz is használta, pontosabban: egy Leibniz-fordításban szerepel először.²⁰ Leibniz a szellem egységét értette rajta, Dilthey viszont a test és a szellem egységére gondol. De ez most Walsernél újra elvész. Dilthey következő mondata azonban (véltetőleg) még ennél is fontosabb lehetett Walser számára: „Az emberiség emlékezete sok individuális egzisztenciát érdeklődésre és megőrzésre méltónak talált.”²¹ A kérdés így az, hogy a szubjektumot hogyan lehet megóvni a haláltól? „Nagyon nehéz egy embert, akit jól ismertünk, halottnak elképzelni, csak azért, meg meghalt.” (151.) Ez egy kiemelt szövegrész: az én-elbeszélő most a megfigyelő perspektívájából szólal meg, de tulajdonképpen önmagáról beszél. Egy kicsit annak mintájára, hogy minden elbeszélés én-elbeszélés. Ahogy a közeli ismerőseimet és a jóbarátaimat nem tudom elképzelni halottnak, úgy az íráson keresztül azt szeretném elérni, hogy engem se lehessen. És ehhez nem emberi nagyságra van szükségünk; már csak azért sem, mert a nagyság lehetősége is szétmállott. És most a műbe bekapcsolódik egy Nietzsche-szál: az *Ecce homo* című könyvében Nietzsche ezt írja: „És egyáltalán, miért vagyok én olyan okos? Sohasem gondolkodtam el olyan kérdésekről, amelyek nem azok – sohasem forgácsolód-tam szét. A tulajdonképpeni *vallási* nehézségeket nem ismerem a tapasztalatból. Teljesen elkerült a kérdés, hogy én mennyiben lehetnék »bűnös«. És ugyanígy hiányzik nekem egy megbízható kritérium arra, hogy mi egy lelkiismeret-furdalás: azok után, amit erről *hall* az ember, a lelkiismeret-furdalás nem tűnik tiszteletre méltónak. ... Nem szeretnék *utólag* egy cselekedetet cserbenhagyni, inkább azt részesíteném előnyben, hogy a rossz kime-

netet, a következményeket alapvetően ki kell hagyni az értékkérdésből.”²² Walsernél ennek az a kérdés felel meg, hogy hogy voltam képes kialakítani egy újfajta szellemi beállítottságot? Hogy voltam képes eljutni ahhoz, hogy ilyen jól érezzem magam? Walser ugyan nem beszél ilyen általánosan, de a hűség (hűtlenség) kapcsán hasonlókat mond: „A hűtlenséget morálisan megfeddni, barbárság. Ha két ember közül az egyik kudarcot vall, akkor a másik hűtlen lesz. Ha mindenki eleget tudna tenni a másiknak, akkor senki sem lenne hűtlen. Az egész hűség-csinnadratta nem más, mint egy barbár büntetési rítus kulturális színbe öltöztetése. [...] Mindazt szeretném visszavonni, ami ítéletként cseng.” (50.) És mégis ez a „jól érzem magam” egy leheletfinom melankóliával kombinálódik. De miért, és hogyan lehetséges ez? Miért ez a melankolikus hangulat, miután az Én berendezkedett a szabadságnélküliség világában, és ott megpróbálja nem rosszul érezni magát? „Egy kicsit túl jól vagyok.” Lehet, hogy ez is csak ironia? Vagy lehet, hogy az embernek nem is kell rosszul éreznie magát ahhoz, hogy melankolikus hangulata legyen? A regény záróversének utolsó sorai így szólnak (171.):

*[...] Az én a barátságosság visszhangja.
Reménykedni nincs miben,
de szeretni sok mindent lehet. Senkit sem
szeretnek mindenhol. Robinson
egy pártfogó. Eltévédtem, és azt akarom,
hogy megtaláljanak ott, ahol a legjobban lenni szeretek.*

Villódzó ellentétek sorozata, első megközelítésben talán Robinson Crusoe felbukkanása a legtalányosabb; de az utolsó mondat egyértelműen róla szól: eltévédtem, és itt szeretek lenni a legjobban. S ennek az otthontalan otthonnak az állapotát jellemezhetjük így: „egy kicsit túl jól vagyok”.

Martin Walser: Statt etwas oder Der letzte Rank, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag 2018. 171 oldal, 10,00 Euró.

(III. Az elszabotált választás) „Én nem én vagyok, / Az én egy szó. / És mégsem vagyok szó.” (7.) Lehetek-e más, mint Én? Elmenekülhetek-e magam elől? Valószínűleg nem, de a menekülés nyitottá tehet egy másik lény felé. Mindenesetre itt nem úgy tűnik, hogy ez az Én „túl jól érne magát”. Ez az Én támasztékot keres, ha tetszik, megváltást. „Itt van ez a Justus Mall, viszonylag előrehaladott korban, aki korábban egy másik nevet viselt, és más hivatása volt: mint végzett jogász, Dr. Gottfried Schall korábban kormányzati főtanácsadó volt egy bajor minisztériumban, egészen addig a nevezetes esetig [...], amely valahogy a #metoo-vitához kapcsolódik.”²³ És most is van egy problémája, amit nem mondhat el senkinek, elmondja tehát egy ismeretlen és valószínűleg nem is létező nőnek. „Nálam sincs másképp, mint mindenütt a világon. Én kettő között állok. Az egyik már régi, a másik nem olyan régi.” (18.) Szóval, megint a hűségről lesz szó, de most nem abban a megközelítésben, hogy a hűség-hűtlenség nem lehet lelkiismereti kérdés, és a számonkérése egyenesen barbárságnak mondható. Nem, itt éppen ez a feszültség teszi elviselhetetlenné az Én helyzetét: ezért szeretne megszabadulni önmagától. (A mű tulajdonképpen a feszültségteli helyzettel kezdődik, az Én csak ezután és ennek következtében problematizálódik.) Azt mondhatnánk, hogy a hűség olyan erős követelményekkel szembesíti az Ent, amelyeknek nem felelhet meg. „Én mindkettőhöz hű vagyok. Úgy, ahogy van több mint egy szerelem, úgy van több mint egy hűség is. De: mindegyik csak akkor akar szeretni, ha a másiktól lemondok. És mivel ezt nem tudom megtenni, mindkettő elhúzódik tőlem. Mindegyikük vár valamire, amit döntésnek nevez.” (Uo.) Mintha azt akarná mondani, hogy egy olyan posztmodern-

nek nevezett korban élünk, amelyben többes kötődések állnak fenn, döntési kihívásokkal és döntésképtelenségekkel, amelyek ide-oda rángatják az Ent. Ez teljesen új ahhoz képest, mint amiről még Kierkegaard beszélt. „Nem valaminek a választásáról van szó, nem a választott valóságáról, hanem a választás valóságáról. De ez a döntő dolog, és arra törekszem, hogy [erre] ráébredjétek.”²⁴ Ugyanakkor Walser azt elfogadni látszik, hogy ez a személyiség magja. „A leggazdagabb személyiség is semmi, amíg nem választja önmagát, másrészt pedig az az ember, akit talán a legszegényebb személyiségnek nevezhetnénk, minden lesz, ha önmagát választja.”²⁵ Ez az Én alapvető válságának oka. „Szívesebben vagyok az, aki lennék, ha nem kellene Énnek lennem. / Vagyis mi lennék szívesebben, mint Én? / Minden más, mint Én.” (7.) A könyv maga megpróbál kiutat mutatni az Én eme válságából, mégpedig egy ismeretlen harmadik nő megkonstruálásával. De fájdalom, ez a nő nem is létezik. „Maga nem jelentkezett. Sokan voltak, akik a blogomra reagáltak. A gúnytól a részvétig, semmi sem hiányzott. De maga hiányzott. Magát nem sikerült elérnem. Avagy: Maga nem is létezik. Maga egy vágykép. A vágyakozásom legbelső képe. Maga mindaz, ami nekem hiányzik.” (97.) Kierkegaard azt mondta, hogy az ember csak a választásával válik konkrétá,²⁶ és ha nem tud választani, akkor szükségképpen elvont marad. (Tudjuk, hogy ezt az elvontságot szívesen rokonította a filozófiával, az általánossá váló filozófiai beállítottsággal.)²⁷ És mi lesz ezzel a konkretizálódni nem tudó Énnel a könyvben? Bizonyos helyeken még ingadozásokat látunk. (96.)

*Én, a hideg lét izzó felülete.
Én, a kérdőjel egy kitörölt mondat után.
Én, egy akarat, út nélkül.
Én, a nulla, amely előtt nem áll szám.*

És aztán ugyanezen levél függelékében, az előbbieket élesen ellenpontozva:

*A szememben szeretetet hordok
Bennem virágok nőnek
A létezés minden színében.*

Az Én küzd, Walser stílusában még talán azt is mondhatnánk, hogy az Én küzdelem az Énért. De mivel a szeretett és keresett harmadik nő, a levelek címzettje nem is létezik, az Énnek is el kell buknia. „Kedves ismeretlen, csak azt mondhatom, amit látok, és amit látok, az sülyed, mielőtt ki akarom mondani. Érzem, elmúlok.” (106.) (Itt az elemzést abba is lehetne hagyni, sőt talán kellene is.) Ez a könyv csak az előbbi párvaként értelmezhető: az Én keresése és a küzdelem miatt jóval dinamikusabb az előbbinél (amely – mint láttuk – megállította az időt). És mégis azt hiszem, hogy jogos az ellenvetés: „Ismerős témák, motívumok és irodalmi formák tarka elegye, amelyből [...] nem adódik egy ismeret vagy értelmet megalapozó egész.”²⁸ De az Én ilyen kioltása kapcsán eszünkbe juthat Nietzsche mondata is: „És azt biztosan tudjuk [...], hogy milyen fajta az az élvezet, amelyet az Én-nélküli, önmagát-megtágadó, önmagát feláldozó élvezet: ez az élvezet a szörnyűséggel rokon.”²⁹

Martin Walser: Gar alles oder Briefe an eine Unbekannte Geliebte. Roman, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag 2018. 107 oldal, 18 Euró.

(IV. Hangulat-sorozatok) A négy könyv közül valószínűleg ez a legjobb: cím nélküli versekből áll, vagy versekké tördelt aforizmákból, följegyzésekből. (A versek általában négy sorosak, ritkábban öt- vagy hétsorosak; a rímkepletek változatok, a szótagszámok is csúszkálnak. Szóval olyan versek, amelyek olvasásakor az ember már-

már gyanakodna a szabályszerűsége, de aztán ez mindig megsérül.) Biztos, hogy a kötet több év munkáját tartalmazza, és így mintegy a többiekkel párhuzamosan, azok háttérben készült. Helmut Böttiger írja: „Martin Walser ír és ír. Már nem is lehet fölsorolni az utóbbi években megjelent könyveit, amelyeket gyors egymás utánban publikált [...]. De végül mégis egy egységes genre-ről van szó, nevezetesen a szerző sajátos időskori [műveiről].”³⁰ És ezeket a műveket (vagy ezt a genre-t) a következőképpen jellemezhetjük: „Itt az élet és az írás párhuzamba állításáról van szó. Az írás folyamatában minden rögzítésre kerül, ami az életben érezhető; sőt az írás – gyakran úgy tűnik – annak a helyébe lép, ami valamikor közvetlen élmény volt.”³¹ De a szövegek ilyen általános jellemzésén túl, meg lehet-e adni valamilyen szálát, meg lehet-e mondani, hogy miről is szól ez a könyv? Először is szeretnék kiemelni egy verset, amely a *Statt etwas ...* című kötetből ismerős lehet: „Csodálatosan érzem magam, / és nem akarom tudni, miért.” (143.) Itt most már csak valóban hangulatok vannak, úgy tűnik, nincs többé háttérelmélet. Ugyanakkor a versek nagy része mélyen melankolikus; újra ennél a kérdésnél tartunk: lehetséges-e jól éreznünk magunkat, ha melankolikus gondolatok kínoznak? Tartalmi szempontból a könyv vezérfonala az elmúlás. „Elkényeztetve / a vallástól és a meséktől, / nap mint nap tagadom a halált.” (7.) Vagy talán mégsem a valóságos elmúlásról van szó, hanem az elmúlás kitolásáról? Az író nagyon is tudja, a halál kitolása egyfajta számvetést jelent: „Sohasem nőttem fel a világhoz. Mindig túl gyenge voltam ahhoz, amit tenni kellett. És ezt mindig el kellett rejtetni. Ezért az alávetésem és gyáváságom. Menni, mintha itt sem lettem volna.” (199.) Erezzük, hogy mennyi lenne itt a mesélő; csak hogy Walser időskori műveinek pont az a sajátossága, hogy nincs mesélés, hogy nincsenek naplók és nagyszabású memoárok. Walser csak a végeredményt akarja közölni az olvasóival: mintha az elméleten túl is lennének princípiumok. „Azt kérem magamtól, hogy az életem ne a szemrehányás-nyomorban végződjön.” (206.) És talán már ez is boldoggá tehet; ugyanakkor ez a mondat nem áll olyan kitüntetett helyen, hogy a könyv koncepciójának súlyát rá lehetne pakolni. Így tehát mégsem az elmúlásról van szó, hanem az előtte lévő korszak kitöltéséről; és arról a hitről (vagy reményről), hogy ezzel a kitöltéssel az elmúlás kitolható. Böttiger ezt írja: „Úgy tűnik, irodalmi kritériumok nem alkalmazhatók ennek az extrém rövid prózának a megítélésékor.”³² Lehet, hogy ez a benyomásunk a közvetlen

receptióban: kilencven év fölött nem alkalmazhatók az irodalmi kritériumok; de ez aligha tartható, úgyszólván csak az irodalmi kritériumok maradnak. „Sokkal inkább egy biografikus-pszichológiai dologról van szó: a szerző egy fogadásból az életével ír, és mi eközben figyeljük.”³³ Az egy éles szemű megfigyelés, hogy az élet helyébe az írás kerül: az élet „annak a helyébe lép, ami valamikor közvetlen élmény volt.”³⁴ De mégsem abban az értelemben, mint Nietzsche-nél, aki Goethét idézi: „Egyébként mindent gyűlölök, ami pusztán tanít engem, anélkül, hogy a tevékenységet gyarapítaná, vagy közvetlenül megélné.”³⁵ És ehhez Nietzsche ezt Füzi hozzá: „Ezek Goethe szavai, amelyekkel mint egy bátran kifejezett *ceterum censeo*val kezdődhet a vizsgálódásunk a történelem értékéről és értéktelenségéről.”³⁶ Walser ennek az ellenkoncepcióját írja meg: a szellemi munka nála nem elfojtja és elsorvasztja az életet, hanem éppenséggel az írás az életadó. De sajnos éppen ez a gondolat marad nem csak kidolgozatlan, de még inkább jelzés nélkül. „Az élet visszahúzódtott tőlem. És ki adja meg a buroknak a maradékot?” (140.) Ez a mű talán valóban arról szól, hogy az élet élményanyagként már nem áll rendelkezésre; hangulatok persze még azután is vannak. Ez a könyv ezeket a hangulatokat jegyzi föl, punktuálisan és gyorsan. És itt is elmulasztja még csak jelezni is, hogy a korábbi aktivitás helyét egyedül az írás veszi át. (A második mondat persze talányos: ki fog gondoskodni arról az életről, amelyik még megmaradt, ki fogja annak megadni azt, ami még jár neki?) Én azt gondolom, hogy Walser ezt az összefüggést inkább kérdésként fogalmazza meg: vajon képes-e az írás arra, hogy az élet helyébe lépjen, hogy fenntartsa az életet és kitolja a határait? És Walser sejti, hogy „végül is” (legvégül) a válasz nemleges lesz. „Az élet: lassan rákényszerítenek, hogy a piszokban [az enyészetben] landoljunk.” (156.) És néha-néha Walser öncinikusan még úgy is tesz, mintha ennek még örülne is: „A saját felbomlásomnak szentelem magam, ünneplem a saját elmúlásomat.” (160.) Ez a könyv mégis alapvetően ennek az ellenkezőjéről szól. A szabadságnélküliségben berendezkedve egzisztenciális kérdésekkel szembesülünk. A „halálhoz viszonyuló léttel”. És ez az öregkori költészet alapvető sajátossága.

Martin Walser: *Spätdienst. Bekenntnis und Stimmung*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 2019. 207 oldal, 20 Euró.

- 1 Villányi Lászlónak ajánlom szeretettel, aki néhány évvel ezelőtt közölte Martin Walser, *Meßmers Reisen* című művéből készült fordításválogatásomat (*Műhely*, 37. évf. 2014/1. 3–11.).
- 2 Martin Walser / Jakob Augstein: *Das Leben wortwörtlich. Ein Gespräch*, Rowohlt Verlag, 2017. 198.
- 3 Martin Walser: *Statt etwas oder Der letzte Rank. Roman*, Rowohlt Verlag, 2018. 11.
- 4 Martin Walser: *Gar alles oder Briefe an eine unbekannte Geliebte. Roman*, Rowohlt Verlag, 2018. 49.
- 5 Martin Walser: *Spätdienst. Bekenntnis und Stimmung*, Rowohlt Verlag, 2018. 85.
- 6 Martin Walser: *Imitation oder Realismus*, in: uő: *Erfahrungen und Leseerfahrungen*, Suhrkamp Verlag, 1969. 85–86.
- 7 Herbert Marcuse: *Der eindimensionale Mensch*, Luchterhand Verlag, 1967. 21.
- 8 És ugyanebben az évben került sor egy híres rádióbeszélgetésre Adorno és Ernst Bloch között, amelyben az „utópia” kerül a baloldali értékrend centrumába. És amikor a műsorvezető, Horst Krüger (akkoriban elismert német író) azt kérdezi: de nem lehet-e, hogy ennek lényege is a szabadságban áll, akkor ezt mindketten elutasítják. Adorno így felel: „Én tehát ezt mondanám: az utópia fogalmához lényegileg hozzá tartozik, hogy nem lehet egyetlen kategóriára fölfűzni, amiből aztán minden más megkonstituálódik.” Lásd Rainer Traub / Harald Wieser (szerk.): *Gespräche mit Ernst Bloch*, Suhrkamp Verlag, 1977. 58. És aztán egy újabb nekifutásban: „Ha a szabadság kategóriáját egyedül az utópia kulcsának tekintetnénk, akkor az idealizmus tartalma [...] azonos jelentésű lenne az utópiával [...]” (I. m. 67.) Nem túl erős érv, de most hagyhatjuk is ennyiben. – Walser mindenesetre úgy gondolja 1964-ben: az író feladata, hogy a szabadságnélküliség világára reagáljon, méghozzá a szabadságra előrelátva.
- 9 Jan Viele: Martin Walser: Horch mal, Jakob, jetzt kommt's, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2017. december 7.

- 10 Martin Walser: Über Deutschland reden, in: *Die Zeit*, 1988. november 4.
- 11 „A mondat a *Minima Moralia*-ban található, az »Asyl für Obdachlose« című fejezetben. És ebben a lakásokról van szó, arról, hogy ezek mennyire tradicionálisak, mennyire modernek, mennyire kényelmesek stb. stb. De lakásokról van szó.” (209.) „»A szerencsémhez tartozik, hogy nem vagyok háztulajdonos«, írja Nietzsche már a *Vidám tudományban*. Ehhez ma hozzá kellene fűzni: hozzá tartozik a morálhoz, hogy nem vagyunk otthon önmagunknál.” Lásd Theodor W. Adorno: *Minima Moralia*, Suhrkamp Verlag, 1969. 41–42.
- 12 Martin Walser: Einheimische Kentauren, in: *Erfahrungen und Leseerfahrungen*, i. k. 43–44. – Nagyjából ezzel az írással egyidőben írja Adorno: „Németországban az emberek a tulajdonképpeniség zsargonját beszélik, és még inkább írják: ez az eltársadalmasodott kiválasztottság ismertetőjele, egyszerre nemes és behízelt; az alsó nyelv, mint a felső nyelv. Ez szólal meg elsősorban a filozófiában és a teológiában (és nem is csak az evangélikus akadémiákban), sőt ez visszhangzik a pedagógiából kiindulva, a népiskolákban és az ifjúsági színpadokon át egészen a gazdasági és az államigazgatási életig.” Theodor W. Adorno: *Jargon der Eigentlichkeit*, Suhrkamp Verlag, 1967. 9.
- 13 Jean-François Lyotard: *Das Grabmahl des Intellektuellen*, Passagen Verlag, 1985.
- 14 Thomas Ernst / Dirk von Gehlen: *Vom universellen zum vernetzten Intellektuellen*, in: Daniel Müller / Annemone Ligensa / Peter Gendolla (szerk.): *Leitmedien. Konzepte – Relevanz – Geschichte*, 1. kötet, Transkript Verlag, 2009. 233–234.
- 15 Jean-François Lyotard: A posztmodern állapot, in: Jürgen Habermas / Jean-François Lyotard / Richard Rorty: *A posztmodern állapot*, Századvég – Gond, 1993. 8.
- 16 Uo. (Enyhe képzavar az idézet végén.)
- 17 Az interjú formában megvalósuló önéletrajzi narráció egyik legfontosabb sajátossága, hogy Walser 1998-as botrányos Paulskirche-beli beszédét a baloldali értékrendtől való általános eltávolodás kontextusába próbálja beállítani. Ez a beszéd volt a 20. század utolsó évtizedeinek legnagyobb német irodalmi botránya. Walser a Német Könyvterjesztők Békédíjának átvételekor ilyeneket mondott: „Ha már sehová sem tudok nézni, anélkül, hogy valamilyen váddal ne illetnének, akkor tehermentesítésként be kell beszélnem magamnak, hogy a médiumokban létrejött a vádolás rutinja. Már biztosan húszszor félreértettem, amikor a koncentrációs táborok legszörnyűbb filmszekvenciáit mutatták. Egyetlen komolyan vehető ember sem tagadja Auschwitzot; egyetlen beszámítható ember sem relativizálja Auschwitz borzalmasságát; de ha a médiumok mindennap ezt a múltat vetítik elém, akkor azt veszem észre magamon, hogy valami tiltakozik bennem a szégyen ilyen állandó prezentálásával szemben. Ahelyett, hogy hálás lennék a szégyenünk ilyen állandó bemutatásáért, elkezdek félreélni.”
<https://hdms.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/440/file/walserRede.pdf>
(2018 májusában Walser már hibának és emberi csődnek nevezte ezt a beszédet.) Mindenesetre a beszéd indulatos és széles körű vitát generált, mert úgy lehetett érteni, hogy nem kevesebbet akar bejelenteni, mint az Auschwitz-diskurzus végét. Stella Hindemith ezt írta (húsz évvel a beszéd elhangzása után): „A beszéd tele van kifejtetlen utalásokkal. Walser egyáltalán nem azt mondja, hogy egy záróvonalat kellene húzni a nemzetiszocializmussal folytatott vita alá – de hirtelen mindenki erről kezdett el beszélni. [...] Walser a beszéden keresztül egyrészt a nacionalista és a jobboldali körök projekciós figurájává vált (a szélsőjobboldali körökben pozitív módon recipiálták a beszédét), másrészt elismert író maradt, akire az értelmiségiek és a politikusok mind a mai napig hivatkoznak. Így a beszéd antiszemita implikációiról is nyíltan vitatkoztak a polgári háztartásokban, anélkül, hogy ezen valaki megütközött volna. Tartalmilag a beszédben sok olyan elem van, amelyek ma a jobboldali populizmus központi témáihoz tartoznak [...]” (Lásd ehhez még a Trumpról szóló későbbi lábjegyzetet.)
<https://www.zeit.de/kultur/2018-09/rechtspopulismus-martin-walser-heimat-nationalsozialismus-10nach8>
- 18 Lásd mindenekelőtt Max Horkheimer: *Traditionelle und kritische Theorie*, S. Fischer Verlag, 1992.
- 19 Wilhelm Dilthey: Einleitung in die Geisteswissenschaften, in: uő: *Gesammelte Schriften*, 1. kötet, 33.
- 20 Carl Schaarschmidt fordította így 1873-ban, tehát kb. tíz évvel Dilthey művének megjelenése előtt a „vitalis egység” kifejezést. „És ha a lelket nem vesszük figyelembe, akkor már nem lehet szó ugyanarról az életről, és ugyanazon *életegység*ről. Ez az identitás tehát csak látszólagos lenne.” Gottfried Wilhelm Leibniz: *Neue Abhandlungen über den menschlichen Verstand*, in: uő: *Abhandlungen*, 222. Lásd uő: *Újabb értekezés az emberi értelemről*, L'Harmattan, 2005. 208.
- 21 Wilhelm Dilthey: *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, i. k. 33.
- 22 <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Nietzsche,+Friedrich/Ecce+Homo>
- 23 Christoph Schröder: Martin Walser: Diese unendliche Peinlichkeit, in: *Die Zeit*, 2018. április 4.
- 24 Soren Aabye Kierkegaard: *Vagy-vagy*, Gondolat Kiadó, 1978. 790. Fordította: Dani Tivadar.
- 25 I. m. 791.
- 26 „Aki etikailag választotta és találta meg önmagát, az önmagát a maga egész konkrétójában határozta meg. Önmagát mint olyan egyént birtokolja tehát, aki ilyen és ilyen képességekkel, szenvedélyekkel, hajlamokkal, szokásokkal rendelkezik, aki ilyen és ilyen külső befolyások alatt áll, akit az egyik irányban ilyen, a másikban pedig olyan hatások érnek.” Kierkegaard: *Vagy-vagy*, i. k. 899.
- 27 Az Ön-elbeszélő a könyvben filozófusokat is emleget. (1) A feleségéről mondja: „Szenvedélyes híve az akkoriban egyszerre prominens és vitatott filozófusnak, Odo Marquardnak. Ő Gießenben tanítja a maga kompenzációs elméletét. Erről vitatkoznak ott éjjel-nappal. Az ember csak mellette vagy ellene lehet.” (Walser biztosan ismerte valamelyest Marquard filozófiáját, erre utal az előző könyv címe is: *Statt etwas ...*) (2) „Heideggerben mindig tetszett az, hogy visszaautásította a berlini kinevezését. Hegel bezeg elfogadta. Az, hogy a konzervatív körök a halála után poszthumusz pert indítottak ellene hazaárulás miatt, részben jogosnak mondható.” (8. és 10.) Egy rendkívül filozofikus tematikájú könyvben ez két teljesen funkciótlán (inkább fecsegés szintű) megállapítás.
- 28 Christoph Schröder: Martin Walser: Diese unendliche Peinlichkeit, i. k. – És akkor még semmit sem szoltunk a Donald Trumpra vonatkozó megjegyzésekről, amelyek diszfunkcionalitása erősen zavaró. „Sohasem tudtam volna Hillary Clintonra szavazni. Az, hogy olyan mondatokat mondott [mármint Trump], amelyek kínosak voltak, az inkább mellette szolt. Nem azért, mert a mondatok valóban kínosak és tisztességtelenek voltak, hanem azért, mert ilyen mondatokat mert mondani. Egyértelműbben tárta föl magát, mint bármelyik jelölt korábban. Kevesebbet hazudott, mint bármelyik jelölt ő előtte. Tudtam, hogy vele hányadán állok.” (89.) A dolog csak akkor lesz zavaró, ha ezt összekötjük az előző könyv politika-értelmezésével; de ezt most inkább ne tegyük.
- 29 Friedrich Nietzsche: Zur Genealogie der Moral, in: uő: *Werke*, 2. kötet, 828.
- 30 Helmut Böttiger: Mit dem Leben um die Wette schreiben,
<https://www.deutschlandfunkkultur.de/martin-walser-spaetdienst-mit-dem-leben-um-die-wette>.
- 31 Uo.
- 32 Uo.
- 33 Uo.
- 34 Uo.
- 35 Lásd Friedrich Nietzsche: Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben, in: uő: *Unzeitgemäße Betrachtungen*, Goldmann Verlag, 1988. 75. Az idézet egy Schillerhez írt levélből származik: 1789. december 19.
- 36 Uo.

CZILCZER OLGA

Ég zeng, harang szól

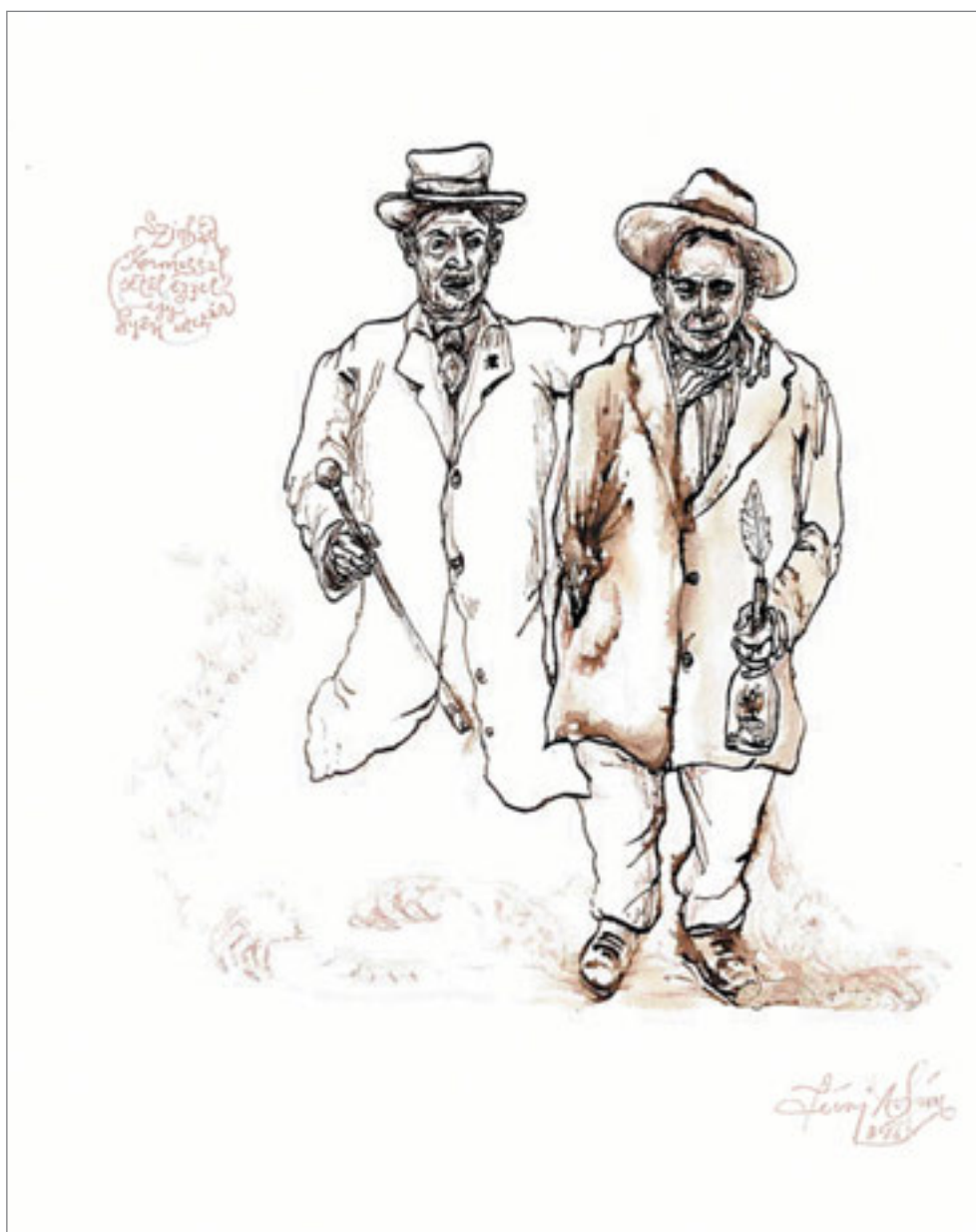
Nem a már megírt, valami új ég. Szóra, pillantásra törik. Már zúdul fejemre, már csapkod nyakamra, tíz körmömig áztat túltelített kancsó, kenderrel mocsolya.

Hová legyek? Már pozdorja a heverőm, forgácsá lett a préselt faváz, a lábak büszkesége. Talán a kárpiton elnyújtózva, vagy a füzöld plédbe göngyölődve átvészélhetem, amíg összeszedi magát az idő.

Micsoda május! A tegnapok ágyásai ledöntve-tarolva. Bentről beszél. Kintről beszél. Mintha anyám intene nagyobb szerénységre, lemosható porszemet, hogy érjem be egy maradék ablakkal.

Ekkor ceruzám, mit neki egy égszakadás, nekilódul. Törésig botorkál a törmelékben, csak találna egy ép felületet. Épp csak egy cserepet. Egy szilánk is megtenné. Azon elférhet történetem a folyton borús ég alatt. Ha nem írtam volna már meg tövig koptatott grafittal! Ha nem tisztáztam volna le tintával, sokszorosítottam volna felhők közt indigóval! Ha nem rajzoltam volna följe egy bronzból öntött napot!

Már csak az eső szálaiból kellene kötelet fonnom a harangnak.

Lévai Ádám: Szindbád Kormossal sétál éjjel egy győri utcán

ANDRÉ ANDRÁS
Macskaitató

Amint a tízezerszer látott *műtárgy* egyszer csak *vétlenül*
fölragyog a nyárvég vitrinében.

A szenttelen izzó sárga düh enyhülni kezdett,
kirajzó szellők csipkedték az alélt lombok fűrtjeit.
Levél-halacskák meg-megránduló lebenyeivel szaporán lélegezve,
a kis műanyag tál árnyékban volt már, teli vízzel,
egy talpig borzas fa tövében. Mégis, hogy az ablakon,
s függönyön át, ki tudja miért, odanéztem, bodrozódó tükre
higanyosan fénylett mint egy kiseded-rája lüktető háta –
arra gondoltam, pillanatokon múlhatott,
hogy ki nem gyulladt.

Jó volt *tudni*; a lázasan pulzáló héj alatt
a csöpp medence feneketlen-magas ür-mélyén
hűsölt a foltos-aszályos, teljes égbolt.

Csordás Zoltán: Tenger

„Hogyan is, hogyan is lehet ez papirosból!”

Textológiai MŰHELYtanulmány

Az utóbbi évtizedek különböző filológiai irányzatainak (genetikus kritika, Új Filológia, történeti könyvészet) közös vonása, hogy az elveszett eredeti vagy a szerzői szándékot leginkább tükröző végleges szövegváltozat nyelvi rekonstrukciója mellett olyan szövegi tényezőket állítottak előtérbe, melyek a korábbi filológiai gyakorlat szövegfogalmának periferiáján helyezkedtek el. Ezek az irányzatok egymástól eltérő metodikát követnek ugyan, és más-más történeti korszakok irodalmi szövegeit vizsgálják (az Új Filológia a medievisztika területén alakult ki, a genetikus kritika modern szerzői kéziratokon keresztül kutatta a szöveggenezist, a történeti könyvészet elsődleges tárgya pedig a nyomtatott könyv kiadástörténete), de közös volt bennük, hogy felértékeltek a szöveg anyagságát, és ezzel együtt hangsúlyozták a szöveg materiális vonatkozásainak jelentésképzésben játszott szerepét. A genetikus kritikát a strukturalizmusból eredeztethető nyelvfelfogása vezette el a „jelölők anyagságának” felismeréséig,² az Új Filológia pedig a szöveg anyagi kontextusának fókuszba állításával olyan alapvető információkhoz jutást remélt, melyek rávilágítanak a szöveg lejegyzésének társadalmi, gazdasági és szellemi összefüggéseire.³ Az Új Filológia „materialista filológiájának” elvi alapvetéséhez igen közel áll Jerome McGann „materialista hermeneutikája”, mely a szövegiség részévé teszi azokat az anyagi tényezőket (betűtípusok, a könyv kötése, ára, oldalformátuma stb.),⁴ melyeket a korábbi filológiai megközelítések másodlagosnak tekintettek, McGann továbbá – a történeti könyvészet nyomán – az irodalmi művet olyan „sűrített szövegnek” tekinti, melynek sűrűségét „számos nem szerzői szereplő jelenléte és tevékenysége is építi”,⁵ ez – azaz a szöveg társadalmivá tétele – garantálja az irodalom nem romantikus fogalmak szerint értett „halhatatlanságát”.⁶

Mindezek tudatában figyelembe kell venni azt is, hogy az anyagi hordozó vizsgálat a szerzői kézirat centrális szerepének relativizálását eredményezheti, abból a szempontból bizonyosan, hogy láthatóvá teszi azt a veszteséget, amely a kézirat pusztán „nyelvi kódjának” átíratára koncentráló hagyományos szövegkiadói gyakorlat során szükségszerűen bekövetkezik. Más szempontból persze a genetikus kritika ezt a relativizálást már elvégezte, amikor az egyes variánsokat a vázlatlótól az utolsó korrektúrán át a megjelent műig lényegében egyenértékűnek tekintette. A genetikus kritika elméletét azonban több bíráló is érte, melyek főként arra irányultak, hogy – szemben saját elvi alapvetésével – megőrizi a szövegváltozatok kimondatlan hierarchiáját vagy a szöveggenezis teleologikus irányultságát. Bertrand Cerquiglini *A variáns dicséretében* úgy véli, hogy a genetikus kritika az előszövegek leírásával ugyan szemlélteti az írás instabilitását, mégis a könyvnyomtatás után kialakult modern szövegre fókuszál, ezért végül a nyomtatott szövegben stabilizálja a variánsaiban instabil írást.⁷ Cerquiglini bírálathoz hasonlóan Stephan Kammer is úgy látja, hogy a genetikus kritikának nem sikerült teljes mértékben megszabadulni a beteljesült műalkotás ideáljától, a szöveggenezis folyamatának rekonstrukciója ugyanis végső soron erre az esztétikai maximára épül. Kammer úgy látja továbbá, hogy az egymás mellé helyezett variánsok egymáshoz való viszonyának relativizálása sem képes megvalósulni, ugyanis

az „egyes »szövegállapotok« [Textzustand] elvi egyenértékűségéhez való ragaszkodás, bármennyire szükséges is a teleologikus »növekedés«-modell kritikájához, elfedi a lelet minőségi különbségeit, vagy ami még rosszabb: mivel kritikaként nem elég konzekvens, elegyíti az új episztemológiai modellt azzal a fogalmisággal, amelynek saját logikája a kritika alá vont modell képzetvilágához tartozik.”⁸ A genetikus kritika által rekonstruálni kívánt, cezúrákkal szabdaltnak írásfolyamat helyett Kammer a „tárgyak materiális jelszerűségéből” kiindulva a kézirathoz, mint egyedi íráseseményhez közelít, a szöveggenezis helyett az egyéni írásesemények különbségeinek rögzítését végzi. Bevezeti a „textúra” fogalmát, mely szerint a „kéziratok nem egy szöveg »változatai« vagy »vázlatai«, hanem egyedi esztétikai (legalábbis túlnyomórészt) írásobjektumok – olyan saját törvényszerűségekkel, amelyeket le kell írni; főleg akkor, amikor a munkafolyamatban programszerűvé válik a velük való szembesülés számára, hogy egyediségük megszűnik.”⁹

Az írás materialitásának előtérbe helyezésével azok a részdiszciplínák (papirologia, paleográfia, nyomdatörténet stb.), melyek korábban a történeti dokumentumok feldolgozását végző diszciplínák segédtudományai voltak, meghatározó metodikai-interpretációs szerepre tehetnek szert. Babits költői életművének hagyományos textológiai feldolgozása eddig is több olyan módszertani eljárást alkalmazott, melyek a segédtudományoknak ezekre a metodikai eszközkészletére épültek. A kéziratok hagyatékosos olyan főlíót tartalmaz, melyeken nem kizárólag a költő autográfiája olvasható, hanem idegen kéz írásai is, mindenekelőtt a hagyatékos Babits halála után gondozó Török Sophie-nak a költőtől jól elkülöníthető rájegyzései, melyek az egyes autográf fogalmazványok címét, esetenként pedig feltételezett keletkezési idejét rögzítették. A kéziratok hagyatékos szisztematikus feldolgozása során azonban fény derült arra, hogy a hagyatékosban több olyan kézirat is található, melyet a Babitséhoz megtevesztésig hasonló kézírású tanítvány, Komjáthy Aladár másolt le, ezeket a kéziratokat korábban tévesen tulajdonították Babitsnak. Ebben az esetben a szerzőség megállapításához volt szükség az íráskép módszeres vizsgálatára.¹⁰ Babits OSzK-ban őrzött hagyatékosának más metodikájú feldolgozása is megtörtént az utóbbi évtizedekben. Török Sophie datálása alapján *Az elveszett kincs* című, a költő életében kiadatlan versről a Babits-filológia sokáig azt feltételezte, hogy 1910 körül keletkezett. A kritikai kiadás munkálatai során számítógép segítségével megtörtént a hagyatékos kéziratának vízjel és papírminőség szerinti vizsgálata, melynek során kiderült, hogy *Az elveszett kincs* valószínűleg későbbi keletkezésű, ugyanis sikerült azonosítani a kettétépett papír *Az elveszett kincs* főlíójától eltérő tételszámon őrzött másik felét, melyen a bizonyosan 1920 végére datálható *A másnapok kifutója* olvasható.¹¹ *Az elveszett kincs* és más szövegek pontosabb datálásához tehát korszerű számítógépes eljárással végzett papirologiai vizsgálatok segítettek hozzá.

A hagyományos textológiai eljárásokban szintén a datálást segítik a műkézirat egy főlíon szereplő egyéb, az adott szerzőtől származó autográf rájegyzések, vagy

idegen kéztől származó, esetleg nyomtatott vagy gépelt szövegek, illetve képi illusztrációk. A szöveggenetika elméletét és gyakorlatát figyelemre méltó alapossgal ismertető Tóth Réka könyvében kiemeli az olcsó papír megjelenésének és elterjedésének médiumtörténeti, az írás gyakorlatát is átforgató jelentőségét: „Az írás intímabb, személyesebb és persze individuálisabbá válik. Pontosabban: az új eszköz segítségével nyilvánvalóbbá válik és megvalósulhat az írásnak ez a lehetősége is.”¹² A papír a 19. század végére számtalan formában vált olyan használati cikké, mely eredeti rendeltetése szerint vagy csekély funkcióváltással alkalmassá vált arra, hogy a kéziratot hordozó médium legyen. Ennek köszönhetően az írók, költők számára lehetőség nyílt arra, hogy a kézi vagy gépírási tisztázatok előtt akár nagy számban is fogalmazványokat készítsenek, ennek céljára szinte bármilyen papír megfelelt, mely rendelkezett írásra alkalmas tiszta felülettel.

Babits kéziratok hagyatékában is számtalan olyan fogalmazványt találunk, melyet a költő **borítékra** (*Hengerbuckás földi szán* – OSzK Fond III/1969. 70), **névjegykártyára** (OSzK Fond III/1969. 50. verzón: *Orült kaszás gyanánt...; Vörösbort vérből...*; rektón: Dr. Kovács László névjegykártyája és Babits Angyalnak szóló üzenet), **levélpapírra** (OSzK Fond III/687. 1. 2 fóliós papír 2. fóliójának rektóján: *Arany* című vers fogalmazványa és Karinthy levele Babitsnak), **meghívóra** (OSzK Fond III/1969. 111. verzón: *Azt hitted nem lehet...* kezdetű fogalmazvány, ugyanitt áthúzott feljegyzések az *Isteni színjáték* 3. részéhez, a rektón: a Szent István Akadémia ünnepi ülésére szóló meghívó és egy francia nyelvű vers kézírata), **itallapra** (OSzK Fond III/1969. 51. rektóján: *Gyengeszárnyu énekem...* kezdetű vers) vagy éppen a **Nyugat címlapjára** írt (OSzK Fond III/1969. 17: *Még egyszer, még csak egyszer...* kezdetű ceruzairású fogalmazvány). A papír működésének „multimedialis” módjára vonatkozóan Derrida is kiemeli a papírhasználatnak ezt a kettősségét: „Az inskripcióra használt papír (a levélpapír, az írógéppapír vagy a rajzlap) töltheti be ezt a rendeltetést vagy ezt a méltóságot. Még mielőtt »írashordozó« lenne, vagy miután megszűnik az lenni, teljesen más használatra is alkalmas, és ez képezi értékülésének két alapvető forrását. Ezen értékelések egymás konkurensaiként, gyakran egymással keveredve tekintik ugyanazt a tárgyat: egyfelől egy felbecsülhetetlen értékű archívum, egy helyettesíthetetlen példány korpusza, egy levél vagy egy kép, egy teljesen egyedi esemény (melynek ritkasága többletértéknek és spekulációnak adhat helyet), másfelől egy nyomtatott, egy technikai újra-nyomat hordozója, a reprodukálhatóság, a helyettesítés, a protézis hordozója, tehát ipari termék is, használati értékkel és csereértékkel, és végül is eldobható tárgy, értéktelen hulladék.”¹³

Gyakorlati szempontból a kézírás anyagi hordozójának ezek a tulajdonságai mindenekelőtt szintén a datálást segíthetik (triviális példa: egy pontosan keltezett levélre írt verskézirat keletkezési ideje csak későbbi lehet, mint a levél datálása – feltételezve persze, hogy a keltezés a levél elküldésének tényleges időpontját jelöli), másrészt viszont sajátos szövegkörnyezetet biztosítanak a verskéziratok számára. Egy papírlapon esetenként több versfogalmazványt is találhatunk. Az írásaktus kezdeti fázisában az alkotó a keze ügyébe eső papírra jegyzi le az eszébe jutó szavakat, mondatokat. Egy ilyen papíron akár több verskezdemény is található, mint például OSzK Fond III/1969. 63. négybe hajtott, kissé szakadozott fólióján, melynek rektóján *A szabadság szobra* című vers fogalmazványa, valamint két rövidebb feljegyzés olvasható, míg a verzón a *[Nem bűnös ki szíve szerint...]* kezdetű vers befejezésének variánsa és részben olvashatatlan jegyzetek láthatók. A variánshoz képest fordítva látható *[Az élet száll felettem mint az álom...]* kezdetű lejegyzés, keresztben pedig a

következő jegyzet: „[Hans] Kayser: Lehrbuch der Physik für Studierende. V. kiadás. Dresden.”¹⁴ Jól látható, hogy a papír mint hordozó anyagi tulajdonsága és használati módja határozza meg, hogy hogyan jegyzi le Babits verskezdeményeit, illetve egyéb feljegyzéseit. Míg a rektóra írt fogalmazvány írásképe keresztezi az összehajtás vonalait, addig a verzón ez a két vonal, mint egy függvény tengelyei rendezik el a jegyzeteket.

A ceruzairás mára gyakran elhalványodott, sok esetben nehezen olvashatóvá vált. Külön problémát jelent a fogalmazványok határainak kijelölése, annak megállapítása, hogy hol kezdődik a következő (gyakran hamvába holt) költői kísérlet. Példaként MTA KIK Kt. Ms 4699. 89. verzóján olvasható kéziratot idézem:

Katona leugrik
a vonatról

a halál keserű ízével
megyünk az örökkévalóságba

A fólió verzójának felső részén olvasható egy Shakespeare-rel foglalkozó rövid szövegrészlet, mely egészen biztosan nem lehet verskezdemény. Ezt egy vízszintes vonal választja el a nagyjából a lap közepén található, két sorba tördelt, aláhúzott, nagybetűvel kezdődő mondattól vagy mondattöredéktől („Katona leugrik / a vonatról”). Ezt szintén vízszintes, lapszél-től lapszél-ig tartó vonás különíti el a fólió alsó harmadában olvasható kétsoros, kis kezdőbetűvel induló, központozás nélküli töredéktől: „a halál keserű ízével / megyünk az örökkévalóságba”. A vízszintes vonások láthatóan a szövegek szerzői elhatárolására szolgálnak, de feltűnő a tematikus és hangulati kapcsolódás a két szövegrészlet között: mindkettőben ott található a halál vagy annak lehetősége és az utazás motívuma. Az aláhúzással kurzivált rövidebb szöveg akár a következő „epigramma” címe is lehetne, bár egyértelműen ez ellen szól a szövegek éles szerzői elhatárolása.

[A halál keserű ízével...] kezdetű kétsoros a *Kézirat-katalógus* 1919. június 20-ra datálta,¹⁵ ugyanis a fólió rektóján a Márciusi Kör nyomtatott programjának részlete olvasható, benne: „20-án, pénteken este 1/2 8 órakor Schöpflin Aladár irodalmi beszélgetéseket tart.” 1919. június 20. valóban péntekre esett, viszont kérdéses volt számomra, hogy a Tanácsköztársaság idején működhetett-e, illetve ha igen, tarthatott-e kulturális rendezvényeket a hasonló eseményeket korábban Babits szereplésével is rendszeresen rendező Márciusi Kör, mely 1914-ben vált ki a Galilei Körből, és a polgári radikális diákegyesülethez képest konzervatívabb politikai irányt képviselt. A kérdésre a választ a Pesti Napló 1916. október 15-i számában megtalálható hirdetés adta meg, mely a Márciusi Kör rendezvényeire szól: „A Márciusi Körben e hét folyamán a következő előadásokat tartják: 16-án, hétfőn este hét órakor ifj. Szende Pál: »A magyar diákság szociális feladatai« címen; 18-án és minden szerdán este hét órakor Lukács Kornél »Eszmeereszemináriumot«; 20-án, pénteken este félnyolckor Schöpflin Aladár: »Irodalmi beszélgetéseket«. Az előadásokon, melyeket a Kör nagytermében (VII., Király-utca 65., II. cm.) tartanak, mindenkit szívesen látunk.”¹⁶ Ennek tükrében a kétsoros keletkezési dátumát 1916. október 15. körülre kell tennünk, feltételezve, hogy az autográf anyagi hordozójául szolgáló szórólapot a hírlapi hirdetéssel nagyjából egy időben nyomtathatták.

Hasonló a helyzet az *Éji út* kéziratának datálásával. Az MTA Ms 10.506. 39b. fólió verzóján ceruzairású fogalmazvány részlete olvasható aláírás nélkül, de egyértelműen Babitsnak tulajdoníthatóan. A fogalmazvány felső harmada, az a szövegrész, mely jelentősen eltér a végleges változattól, hét függőleges vonallal át van húzva, ez-

zel jelezte Babits a törlést. A verzón ezen kívül még a költő saját kezű rajzai láthatók, a rektón pedig a hetedik hadikölcsön jegyzésére felszólító sokszorosított szöveg olvasható. A verskézirat keletkezését a *Kéziratkatalógus* 1917–1918 telére teszi,¹⁷ a datálás azonban ennél pontosabban is megadható. A keletkezés két szélső dátuma ugyanis 1917 novemberre: ekkor bocsátotta ki a kormány a hetedik hadikölcsönt, míg a záró dátum a vers publikálása előtti napokra tehető, az *Éji út* ugyanis 1918. január 16-án jelent meg a Nyugatban. A vers narratív keretét egy Budapest–Szekszárd közötti vonatút története adja, a Róna Judit által összeállított Babits-kronológiából pedig tudható, hogy ebben a periódusban a költő január első felében utazhatott haza Szekszárdra.¹⁸ Az *Éji út* kéziratának keletkezése tehát minden bizonnyal erre az időszakra tehető.

Az *Éji út* datálásának pontosítása során tehát lényegében a hagyományos textológiai gyakorlat szerint kezeljük a fólión található „vendégszövegeket”, míg Babits rajzait – a datálás szempontjából legalábbis – teljesen irrelevánsnak tekintettük. Ha azonban egyszerre figyelünk a kézirat szövegeire és szövegkörnyezetére, akkor észrevehetjük, hogy ezek egyáltalán nem véletlenül kerültek ugyanabba a szövegtérbe. A vers nyitányában plasztikus helyzetleírást és helymegjelölést kapunk: a sötét vasúti

kocsiba egy jól fésült, szakállas alak száll be Vajtán, a Szekszárd és Budapest közötti vasútvonal egyik állomásán, s az úti gyertya fényénél újságot kezd olvasni. Az első fogalmazványban Babits meg is nevezi a „prémes úr” által olvasott „uszító lapot”: Rákosi Jenő Budapesti Hírlapját. A vasúti fülkét az ő alakja és úti gyertyájának fénye uralja, figurája a versbeszélő szemszögéből egyre démonibbá válik, ahogy „annexiós kéjjel” az újságot olvassa: „szinte láttam kezéről csöpögni a vért”. Az éjjeli utazás története így módon allegorizálódik, az utas ördögi figurája a háborús propaganda megszemélyesítője lesz, a fülke zárt tere a propaganda által deformált mikrovilágga, a szorongó és szeretteiért aggódó versbeszélő saját érzelmi inerciarendszerévé válik, melybe a többi utas jelenlétének jelzései csak mint hétköznapi dolgokról való fecsegés szűrődik be. A fogalmazvány hátoldalán viszont a háborús propaganda egyik eszköze, a hadikölcsön jegyzésére felszólító szöveg olvasható, a propaganda működése ugyanis nem korlátozódik kizárólag kormányzati és egyéb politikai intézményekre, illetve a sajtóra, a propaganda által manipulált társadalom tagjai tudatosan vagy akaratlanul maguk is működtetik a propagandát például azáltal, hogy remélve a háború pozitív kimenetelét, a háború idején ha-

Csordás Zoltán: Belső tó

dikölcsönt jegyeznek, hogy ezzel anyagilag támogassák a kormány katonai kiadásait.¹⁹ Az ellentét a vers mondani- valója és a kézirat anyagi hordozójának eredeti funkciója között nyilvánvaló, s vélhetően nem véletlenszerű.

Azt feltételezem továbbá, hogy a kézirat mellett látható karikaturisztikusan elnagyolt figurák sem függetlenek a vers szövegétől. A felső, négy alakból álló csoportot ábrázoló kép közvetlenül annak a szövegrésznek a közelében található, mely a versbeszélő közvetlen környezetét, utas-társainak viselkedését írja le:

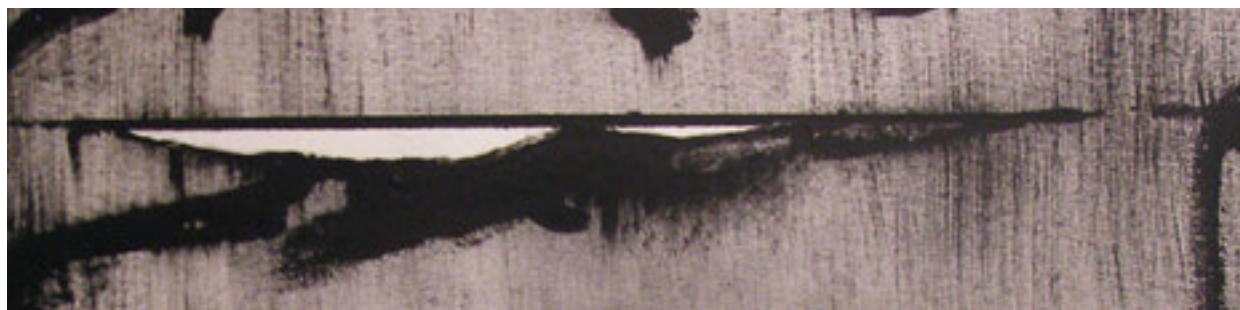
inkább hallgatta az utolsó élcig
Minden szavát hallgatta amit az utasoknak, üzletet,
háborút
nem volt előle menekvés mondtak – üzletről, háborúról
folyt szó és nem volt előle menekvés, mert nem volt
szabad a lélek

A négy összehajoló alak mintha beszélgetne, az ugyan a képről nem derül ki, miről, de feltűnő, hogy a jobbszélső, illetve balról a második figura a korabeli karikatúrák zsidóábrázolását idézi: mindkettőnek nagy, elálló füle és horgas orra van, s balról a másodiknak nem különösebben

sikerült ceruzavonásokkal mintha vastag ajkai is lennének.²⁰ Hozzájuk képest a fólión alattuk látható különálló alak inkább arisztokratikus vonásokat mutat, a testére rajzolt hullámvonalak a prémes bunda grafikai jelzései lehetnek, eszerint tehát ő lenne az uszító lapot olvasó prémes úr. A kézirat hordozóján látható betűk és vizuális jelek olvasása tehát kitágíthatja azoknak a szövegforráson található elemeknek a körét, melyet a szövegkiadó sem hagyhat figyelmen kívül.²¹

Gunter Martens a genetikus kritika posztstrukturalizmusban gyökerező szövegfogalmának vizsgálata során veti fel a szöveggenézist dokumentáló kéziratok közötti viszony leírására az intertextualitás fogalmát: „A szöveggenézis, amelyet végső soron akár az irodalmi szöveget definiáló »intertextualitás« egyik formájaként is felfoghatunk, mármint lehetőséget ad arra, hogy a hagyományozott anyagokon közvetlenül tanulmányozhassuk a gondolatfolyamatot és a szerző asszociációinak láncolatát, azaz egyszersmind a szövegben már eleve meglévő mozgalmassá-

got.”²² Ha így vizsgáljuk a kézirat textuális terét, akkor a fogalmazvány kontextusát adó szöveges és képi elemek is jelentést nyerhetnek, a vers szövegénél többet elárulnak a mű születésének társadalmi közegéről, miközben egymással olyan szövegek közötti viszonyt építenek ki, melyek leírhatók akár a Genette-i transztextualitáshoz hasonló kategóriákkal is, úgy, ahogy McGann a szövegiség fogalmának kiszélesítése során a központi szöveget körülvevő textuális anyagokra alkalmazza a paratextus fogalmát.²³ Nem minden esetben létesíthető azonban az *Éji úthoz* hasonló szemantikai viszony a szerzői kézirat (*autográf*) és a környezetét adó mástól származó gépelt, esetleg nyomtatott szöveg, kép vagy ábra (nevezzzük ezt *xenotextnek*), valamint a más kéztől származó kézírás vagy rajz (*xenográf*) között. Mégis azt gondolom, ha sikerül pontos fogalmakkal leírni a kéziratok szövegterét, a mentalitástörténettel összefüggő papírhasználat fentebb jelzett véletlenszerűségei ellenére is közelebb kerülhetünk a kézirat anyagi hordozójának potenciális jelentéskonstituáló szerepének megértéséhez.

- 1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
- 2 Louis Hay, „A genetikus kritika és az irodalomelmélet: Néhány megjegyzés”, *Filológiai Közöny* 61, 2 (2015): 149–160, 152–153.
- 3 Siegfried Wenzel és Stephen G. Nichols, *The Whole Book: Cultural Perspectives on the Medieval Miscellany* (Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 1999), 1.
- 4 Jerome J. McGann, „Szövegek és szövegiségek”, in *Metafilológia I: Szöveg, variáns, kommentár*; szerk. Kelemen Pál, Krupp József és Tamás Ábel, ford. Danyi Gábor, *Filológia 2* (Budapest: Ráció Kiadó, 2011), 47–61, 56–57.
- 5 Jerome J. McGann, „Szövegek társadalmivá tétele”, in *Metafilológia I: Szöveg, variáns, kommentár*; szerk. Déri Balázs, Kelemen Pál, Krupp József és Tamás Ábel, ford. Danyi Gábor, *Filológia 2* (Budapest: Ráció Kiadó, 2011), 62–80, 69.
- 6 Uo., 76.
- 7 Bernard Cerquiglini, „A variáns dicsérete: A filológia kritikai dicsérete”, in *Metafilológia I: Szöveg, variáns, kommentár*; szerk. Déri Balázs, Kelemen Pál, Krupp József és Tamás Ábel, ford. Keszeg Anna, *Filológia 2* (Budapest: Ráció Kiadó, 2011), 219–297, 222–232.
- 8 Stephan Kammer, „Textúra. Az irodalmi kéziratok státuszáról”, in *Metafilológia I.*, 185.
- 9 Uo., 189.
- 10 Cséve Anna, Kelevéz Ágnes, Melczter Tibor, Nemeskéri Erika és Papp Mária, szerk., *Babits Mihály kéziratjai és levelezése. Katalógus*, Klasszikus magyar írók kéziratjainak és levelezésének katalógusa (Bp.: Argumentum Kiadó; PIM, 1993), 15.
- 11 Kelevéz Ágnes, *A keletkező szöveg esztétikája: Genetikai közelítés Babits költészetéhez* ([Budapest]: Argumentum Kiadó, 1998), 216–217.
- 12 Tóth Réka, *A szöveggenetika elmélete és gyakorlata* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 21.
- 13 Jacques Derrida, „A papír (a)vagy én, tudják...: Új spekulációk a szegények fényezéséről”, in *Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. Bónus Tibor, Kelemen Pál és Molnár Gábor Tamás, ford. Bónus Tibor, *Techné és teória* (Budapest: Ráció Kiadó, 2005), 381–415, 383–384.
- 14 A fólión található szövegek datálásával kapcsolatban lásd: Kelevéz Ágnes, „Nem bűnös»: Babits és Edvárd király”, *Jelenkor* 40, 7–8 (1997): 696–702.
- 15 Cséve Anna és mtsai., *Babits Mihály kéziratjai és levelezése. (Katalógus.) Levelezés I. kötet*, 39.
- 16 „[cím nélkül]”, *Pesti Napló*, 1916. 15.
- 17 Cséve Anna és mtsai., *Babits Mihály kéziratjai és levelezése. (Katalógus.) Levelezés I. kötet*, 95.
- 18 Róna Judit, *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája: 1915–1920*, *Babits-kronológia 3* (Budapest: Balassi Kiadó, 2015), 307.
- 19 Ifj. Bertényi Iván, „Az I. világháborús magyarországi propaganda néhány jellegzetességéről”, in *Propaganda az I. világháborúban / Propaganda in World War I.*, szerk. Ifj. Bertényi Iván és Boka László (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2016), 7–28, 59.
- 20 Vörös Kati, „Judapesti Buleváron: A »zsídó« fogalmi konstrukciója és vizuális reprezentációja a magyar élclapokban a 19. század második felében”, *Médiakutató*, 1 (2003): 19–43.
- 21 Gunter Martens, „Mi az, hogy szöveg? : Szempontok a szövegfilológia kulcsfogalmának meghatározásához”, ford. Schulz Katalin, *Literatura* 16, 3 (1990): 239–260, 251.
- 22 Uo., 256–257.
- 23 McGann, „Szövegek és szövegiségek”, 57–58.

CZIGÁNY GYÖRGY
Egysoros versek

NAGYPÉNTEK

Isten hallgat, de megosztja csöndjét velem.

KÉK

Együtt van minden nyár búzavirág szemedben.

FELRIADVA

Elemi vágy: nincsen életveszéllynél éltetőbb.

ZAMÁRDINÁL A VÍZ

Cseveg, vagy sír, szaval az idő boldog vándorának.

TENGER, RÉVFALU

Itt zuhog még a parton az a gyerekkori zápor.

ÚTON

Ha itt lubickol fénye még, hát hova lett a tó?

GYÁSZGONDOLA

Lány-testet formáz még az elhullott banánhéj.

ERIKA-REKVIEM

Föltámadsz bennem, mikor meghalok.

TEJFÖLÖS-KÖZ

Apám jön, kisfiú, az orsolyiták ministránsa.

KERTEK ALJÁN

Az ázott fakerítés szagából száll templom-illat.

LÉTÜNK

Nincsen más, csak az, ami éppen eltűnik örökre.

MISZTÉRIUM

Ki eshet távolabbra, mint Isten önmagától?

TÖNKÖL JÓZSEF
A győri verseskönyvből

Szóljon panaszkodásom...

„Mégis szeressek én, s kit?” csukott szememben mindig
a százbordás szekerek forgása a folyónál, a vár alatt,
miként sokáig puhafa hajóké, imbolygó zászlóké,

nézem az imakönyvedet, „hallád, hogy keseregtem”,
kerülgetem az eltemetett esők dombjait, vagy a fákat,
az éles fogú köveket, s vállam rázkódik, mint a víz,

lábam száradt füveké, melyek tegnap még magaslottak,
és nyár, tavasz és zúzos tél van egyszerre,
mintha észre sem venném fogam között az utolsó esőt,

fölcsap akkor, hidegen ver föl, „éget gonosz üszökkel”,
mert táncoltam karácsony előtti adventi időszakban
és húsvét böjtjén, sokszor a kertekben és búcsúi bálon,

azóta bűnhődnek a tüskés szempillájú megesett lányok,
tartják hátukon a disznóbőrt, az égő gyertyákat,
templom leszakadt kárpitját, s rajta régtől kihűlt szívemet.

Kohán Ferenc: Alpi hegység

FRIEDO LAMPE

Ajtóról ajtóra

Anya belépett a szobába, és így szólt: „Csukd be azt a könyvet!” – Lotti éppen „Cilike menyasszonyévei”-t olvasta –, „menj át Gertrúd nénihez, és vidd át neki ezt a tőkehalat. Elvégre ez a kedvence. Örülni fog neki, most, hogy olyan beteg.” Lotti így szólt: „Nem, Mami, én nem megyek Gertrúd nénihez, tudod jól, hogy félek tőle, gonosz öregasszony.” – „Egy-kettő, indíts” mondta anya, „te bolond! Egy nagynéninél, akitől örökölsz az ember, teljesen mindegy, hogy kedves-e vagy sem. Gertrúd néni gazdag és nincs gyereke. Ki tudja, talán neked is csöppen majd valami. Legyél csak barátságos hozzá.”

Ezek után Lotti selyempapírba csomagolta a halat és elment Gertrúd nénihez. Lány októberi este volt, az utcák már félhomályosak és enyhén fátyolosak a nedvesen felszálló őszi párában. A lámpagyújtogató hosszú botjával éppen egyik lámpást gyújtotta fel a másik után. Vasárnap volt, idáig hallatszottak a Szent Anna-templom harangjai. Gertrúd néni egy nagy, öreg, már felújításra szoruló házban lakott, amely elvadult kertben állt, magasra nőtt ciprusok és fenyők között. Szürkésfekete, viharvert benyomást keltett, mivel már rég nem volt újrapucolva. Gertrúd néni férje hajózási vállalkozó volt, irodája a házban, ahol akkoriban nagy élet folyt, de most üresen és elhagyatottan állt. Gertrúd néni teljesen egyedül lakott benne, olyan zsugori volt, hogy még szolgálólányt sem tartott, csak olykor jött hozzá egy idős bejárónő. Lotti átment a sötét kerten, felkapaszkodott a kőlépcsőkön és becsengetett. Egyszer, kétszer. Am semmi sem mozdult a házban. Zúgtak a Szent Anna-templom harangjai, és a fenyők és ciprusok feketén és magasan nyújtózkodtak a félhomályban. Egy denevér olyan közel repült hozzá, hogy szinte érintette a haját. Gertrúd néni nincs itthon, vagy alszik, hazamegyek. Abban a pillanatban érdes kacagás ütötte meg a fülét. Már hallotta egy ideje, de nem figyelte rá. Igen, a házból jött. Lora volt az, Gertrúd néni papagája, még Guatemalából hozta. Miért nevetett így? És akkor fent kinyílt egy ablak, és Gertrúd néni kikiáltott: „Ki van ott?” – „Én vagyok az, Lotti, tőkehalat hoztam.” – „De hát miért csengetsz?”, mondta Gertrúd néni, „az ajtó nyitva van.” Igen, az ajtó nyitva volt. Lotti belépett a sötét előszobába, felment a lépcsőn, és bekopogott az ajtón, amely mögül Gertrúd néni hangja hallatszott. Gertrúd néni pörölt, a papagáj kacagott. „Gyere csak be”, mondta Gertrúd néni.

Lotti belépett a szobába. Gertrúd néni egy nagy, zöld, öblös fotelben ült az ablak mellett, fejét fáradtan hátrahajította, és a keze ernyedten lógott le a karfáról. Fekete selyemruhát viselt, és még mindig elég mutatós és tiszteletreméltó idős hölgy benyomását keltette, noha bágyatagon és összeesve ült. Arca sápadtan világlott a homályban, és koromsötét haját, mint mindig, magasan felfésülve viselte. Szemben vele, a másik ablaknál, egy ébenfaasztalkán ott állt a papagájkalitka. Színes perzsa sál volt ráborítva, de alatta ott kacagott a papagáj, csak kacagott és kacagott. Lotti kicsomagolta a tőkehalat és megmutatta Gertrúd néninek. Gertrúd néni egy ideig a halra bámult, zsiros, ezüstösen csillogó testére és düledt szemére, és nagy, horgas orra mohón szivta be a szúrós halszagot, igen, éppen úgy tűnt, mintha orrával rögtön bele akarna vájni az ezüstös haltetembe. Aztán keserűen elmosolyodott: „Hát igen, a kedves rokonok, hát igen, a te okos, jó anyád. Tedd a halat oda a tálalóasztalra. Azt hiszem, már nem fogom tudni megenni. Túl késő már, túl késő. És most hallgass csak ezt a szörnyeteget. Így nevet rajtam, egész életemben. És ezt melengeti az ember a keblén, ezt kényezteti. Letakartam a sállal, de csak nevet tovább. Tudja jól, hogy meg kell

halnom, ezért nevet. Mert gonosz, démoni a lelke. De várj csak.” Föltápászkodott a fotelből, a tálalóasztalkához imbolygott, kihúzott egy fiókot és megragadott egy kést. „Várj csak, majd meglátjuk, ki nevet a végén.” És letépte a színes sálát a kalitkáról, és megmarkolta a rikácsoló madarat, amely zöld-piros-sárgán csillogó szárnyaival vadul csapdosott maga körül, és míg utoljára belevájta a kezébe, hogy Gertrúd néni ujjain végigcsöpögött a vér, átvágta a nyakát, és a tálalóasztalra dobta, és most aztán ott rángatózott a madár a kidüledt szemű hal mellett. „Ó, Gertrúd néni, Gertrúd néni”, kiáltott fel Lotti. „Úgy, most aztán jól megkaptad, most csöndben marad, most aztán vége, vége mindennek”, mondta Gertrúd néni, „most végre nyugtom van, most már nincs tovább, és nem is akarok többé semmit.” A szoba háttérében piros dívány állt, Gertrúd néni most arra feküdt fekete selyemruhájában, hosszan kinyújtózott, összekulcsolta vérfoltos kezét a testén és lehunyta a szemét. Mozdulatlanul feküdt. Kint még mindig zúgtak a Szent Anna-templom harangjai, hal szaga terjengett a szobában, és a homály egyre sűrűbb lett. „Lotti, gyűjtsd meg a gyertyákat”, suttogta Gertrúd néni lehunytt szemmel, „a gyufa a varróasztalon van”. A dívány két oldalán két-két asztalka állt aranyozott, többágú gyertyatartóval. És Lotti meggyújtotta a gyertyákat, egyiket a másik után, és a fény aranyos mázba vont Gertrúd néni. Mereven feküdt, lehunytt szemmel, és nem szólt egy szót sem. És akkor valahonnan orgona hangja zendült, komolyan és ünnepélyesen, és akkor Lotti a melléte levő vérvörös bársonyfűggönyös szobából tompa hangok mormolását hallotta, és a bársonyfűggöny szétnyílt, és lassan rengeteg ember tódult a szobába, férfiak és nők, mind feketében, az urak kezükben tartották cilinderüket, és a nők kalapján fekete kreppfátyol lengedezett, és mindenkin fekete kesztyű volt, nagy, vastag gyászkoszorúkat cipeltek fehér és piros díszszalagokkal, és a szoba egyszerre édes és bódító illattal telt meg. A menet élén kék egyenruhás, testes férfi haladt, kabátujján széles aranyujtásokkal, gallérján és sapkáján, amelyet a kezében tartott, aranyfonatok és díszsinórok lógtak, arca vörös, orra borvirágos, tűzpiros szakálla borzas, és ő és mind a többiek a dívány köré csoportosultak, amelyen Gertrúd néni feküdt, összekulcsolták kezüket és némán, töprengve nézték a holtat. És az orgona zúgott, egyre hangosabban, és a Szent Anna-templom harangjai fémesen kongtak. És erre az egyenruhás, testes férfi egyszerre csak szánalmasan hüppögni kezdett, kezét arca elé tartotta, de a válla így is rángatózott, és akkor Lotti ráismert és eszébe jutott az a történet, amit anya mesélt neki. Hiszen ez Brodersen kapitány. Feleségül akarta venni Gertrúd néni, amikor még egészen fiatalok voltak, de nem lett belőle semmi, a lány szülei nem akarták a házasságot, mert a fiú szegény volt, és nem tudott felmutatni semmit, Istenem, egy kis kormányos, nem, Gertrúd néni a gazdag hajózási vállalkozóhoz kellett mennie, akit nem is szeretett. És most itt állt a kövér ember, borvirágos orral, és a válla rángatózott. És Gertrúd néni? Igen, neki el kellett viselni, hogy Lora, a papagája kinevesse, a madár egyszerűen kikacagta egész életét. De most végre ott feküdt átvágott torokkal a tőkehal mellett. És akkor Brodersen kapitány felemelte a fejét: „Ezzel már úgyse megyünk semmire”, és jelt adott a körülötte állóknak, és mind Gertrúd néni helyezették a koszorúkat; egészen eltűnt a koszorúhalom alatt, és négy úr a magasba emelte a díványt a négy lábánál fogva, és lassan masíroztak a halottal és a föltornyozott koszorúkkal, ki a szobából, és sorba rendeződve mindenki követte őket. Akkor Lotti hirtelen felismerte Lömker kisasszonyt, a zongoratanár-

nőjét a gyászolók között, halkan hozzálépett és megrántotta ruhaujját. „Lömker kisasszony, hiszen nekem nincs is gyászruhám.” Lömker kisasszony egy pillanatig szemrehányóan nézett rá: „Lotti, erre gondolhattál volna valamivel hamarabb is. Most mit tegyünk? Ó, már tudom is.” Leakasztotta Gertrúd néni fekete selyempelerinjét a fogasról, és Lottira terítette: „Csak jó szorosan fogd össze elől, hogy ne lássák a világos ruhádat. És most siess.”

A menet számtalan folyosón, szobán és lépcsőn vonult végig – milyen nagy is volt Gertrúd néni háza! –, és csak a két gyertyatartó, amelyet két úr cipelt, lobogta be bágyadt lángjával a sötét alakokat. Minden alkalommal, amikor lépcsőhöz értek, feltorlódott a menet, és óvatosan kellett a nehéz terhet a lépcsőkön levinni. Am egyszerre csak a folyosó végén szárnyas ajtó tárult fel, és egy nagy hallba érkeztek, tiszta üvegből volt, egy óriási télikert, vagy állomáscsarnok, magas tetős melegház, mert az üvegfalaknál óriási pálmafák álltak, babérfák, egzotikus növények, kaktuszok és tündöklő virágok – és a pálmák és a babérfák között lapos márványmedencéből lágy vízsugár lövellt ki, és csobogva hullott vissza a tálba. A hall üvegeablakain át azonban hervatag és halott szürkésfehér fény világított be, és Lotti kint behavazott téli tájat látott: a hall egy nagy parkban állt, vagy temető lett volna az? A csupasz fák feketén váltak el a hó fehérségétől. És az orgona zúgott tovább, és a díványt, amelyen Gertrúd néni a koszorúhalom alatt felravatolták, a színes kockákkal kirakott kőpadlóra eresztették a hall közepén, és a gyászolók kísérete a dívány köré csoportosult, és megint csak némán bámulta, és akkor egy női hang, mély, tiszta alt hang csendült fel, szinte a magasból valahonnét:

Élet, miként tovaszállsz,
Mindenki elmegy majd egyszer,
Szellemed szárnyalja hát át
Az éjszötétet, ó Ember!

És Brodersen kapitány összekulcsolta kezét tengerészsapkája felett, és ezt mormolta: „Szegény Gertrúd, szegény Gertrúd, elkéstünk, most már késő, Ég veled, Ég veled”; és az orgona zúgása és a női hang éneke közepette a dívány koszorústól a mélybe sülyedt. Krematóriumban vagyunk, tehát mégiscsak krematóriumban vagyunk, gondolta Lotti. Willi bácsi koporsója is így sülyedt annak idején a mélybe. És a kőpadló újra bezárult Gertrúd néni fölött, és az orgona egyre halkabban szólt, és az ének is elhalt, teljes lett a csend a nagy hallban, kint hervatagon és holtan terült el a téli táj, csak a vízsugár csobogott vígan tovább. Mozdulatlanul állt mindenki, álmatag, szinte alvó szemmel meredtek maguk elé, hosszú, hosszú ideig, és az idő tovaszállt.

Akkor Lömker kisasszony hirtelen felkiáltott: „Ugyan, mi bajunk? Gyászolni jöttünk ide vagy ünnepelni? Hiszen lakodalom van ma! Brodersen kapitány esküvője! Győrünk emberek, egy kis hangulatot!” És odasietett egy zongorához, egy barna diófazongorához, amely a pálmafák között állt, ledobta fekete kabátját – alatta világoskék, mélyen kivágott estélyi ruhát viselt –, odaült a zongorához, és belekezdett egy élénk polkába. Erre megmozdultak az emberek, igen, hát mit állunk itt és látgatjuk az orrunkat, hiszen épp elég okunk van rá, hogy ünnepeljünk, Brodersen kapitány lakodalma van ma, hát mégis talált még magának feleséget az öreg tengeri medve, ki gondolta volna, és ráadásul egy ilyen fiatal, bájos teremtetést. Le a kabáttal, a kalapokkal és a fekete kesztyűvel; mindenki a ruhatárhoz toladott, amely a hall bejárata előtt volt, leadták kabátjukat és kalapjukat, és egyszerre mindenki ünnepi ruhában állt, selyem susogott és fátylak lebegtek, édeskes

parfümillat töltötte be a levegőt, és szálltak az urak fecskéfarkú frakkjai. És most mindenki felállt a polonézhoz, Brodersen kapitány a táncolók élére, és Lömker kisasszony vidáman ütötte a zongorát: polonéz, polonéz. „De hol a menyasszonyom?” kiáltott fel Brodersen kapitány, „miért nem jön már? Hát arra vagyok kárhóztatva, hogy mindig csak várjak, meg várjak?” És erre mindenki elkezdett össze-vissza kiabálni: „Igen, a menyasszony, hol van a menyasszony?”

Lotti a zongora mellett állt, és Lömker kisasszony kicsiny, erős kezét nézte, ahogy határozottan verte a billentyűket, fejét a kezére hajtva a zongorának támaszkodott, és akkor hirtelen meglátta a menetet feléje közeledni, Brodersen kapitány esetlenül meghajolt előtte, megragadta a kezét és szenvedélyesen megcsókolta: „Hát itt van az én szívecském, az én kis galambom”, és aztán diadalmasan körbevezette a termen, és Lotti vele ment, mereven és némán. Lömker kisasszony akkor egyszerre gyors valcerbe kezdett, a párok átkorolták egymást, és az egész terem háromnegyedes ütemben kezdett ringani. Lotti az arcától alig néhány centire látta Brodersen kapitány vörös arcát, kék borvirágos orrát, nedvesen tovaúszó kék szemét, tűzpiros borzas szakála az állát csiklandozta, és a kapitány szorosan átkarolta a csipőjét, nevetett és azt suttogta: „Lottikám, édes kicsi Lottikám, kis tengeri sirályom, most már az enyém vagy.” Akkor egy hang így kiáltott: „Mindenki cseréljen párt!”, a párok kicserélődtek, egy kövérkés dáma magához rántotta Brodersen kapitányt, Lotti egy pillanatig egyedül állt ott, aztán gyorsan egy pálmafa mögé ugrott, és szaladt, ahogy csak a lába bírta, virágkompozíciók és bokrok takarásában, egészen a hall kijáratáig. Máris kint volt a szabad ég alatt, fölszaladt egy széles, fehér márványlépcsőn, amely vörös futószőnyeggel volt letakarva, az Hôtel du Nord hatalmas lépcsője volt az, Lotti rögtön ráismert, hiszen járt már egyszer ott, amikor Willi bácsi, a gazdag nagybácsi lakott ott látogatása alkalmával – és egyszerre feljutott a hotel első emeletére. Hosszú folyosó, csupa ajtó, csak be valahova, csak el innen, el innen. Egy ajtó épp csak be volt hajtva, és Lotti a szobába ugrott. Ott meglátta anyát, egy széken ült, a menyasszonyi fátyollal és a koszorúval az ölében, és így kiáltott fel: „Lotti, miért vetted le a koszorút és a fátylat?” – „Ó, Mami” jajgatott Lotti, „én nem akarok férjhez menni, én nem akarok ahhoz az öreg, kövér emberhez hozzámenni.” Am anya könnyörögve azt mondta: „De hát ő örökölte Gertrúd néni minden pénzét, most mégiscsak a miénk lesz majd. Nem kívánod te is, hogy mégis anyád élete végén végre egy kicsit könnyebben éljen?” – „De, Mami, de!” kiáltotta Lotti, és anya újra Lottira rakta a koszorút és a fátylat, Lottinak pedig krokodilkönyvek csorogtak végig az arcán, és bánatos szemmel bámult ki az ablakon. Kint lágyan havazott, és a könnyű hópelylehek odatapadtak az ablakhoz, és elolvadtak, könnyé váltak. „Mami, hiszen havazik, hogy lehet ez, most, októberben?” – „Október?” csodálkozott anya, „kicsim, hiszen január van.” – „És mikor voltam akkor Gertrúd néninél?” – „Gertrúd néni? mondta anya, „de gyermekem, hiszen ő már öt éve halott.”

Akkor Lotti a mellettük levő szobából férfihangot hallott. Szép, zengő hangot, amelyben valami megnyugtató és bizalomgerjesztő is volt egyben. És amikor anya azt mondta: „Nincs elég tűm, mindjárt jövök, csak megpróbálok a szobalánytól szerezni néhányat”, és kiment a szobából, Lotti tüstént levetette a fátylat és a koszorút, és az ajtóhoz ment, amely a szobába vezetett. Lenyomta a kilincset, és láss csodát, az ajtó nem volt bezárva, és Lotti belépett. Arthur ült az íróasztalnál. Néhány terjedelmes ív papír terült szét előtte, és éppen azon volt, hogy hangosan felolvassa magának, amit leírt. „Ha ez a beszéd holnap a városi tanács ülésén nem lesz hatásos, akkor a kútba ugrom”, mondta Arthur és Lottira villantotta tiszta, szürke

Kohán Ferenc: Alpi hegység

szemét a szemüvegen át. „Na, most már kész vagyok. De Lotti, mi bajod van?” ugrott fel az íróasztalától, „miért nézel rám ilyen furcsán?” – „Ó, semmi” – mondta Lotti, „csak szundítottam egyet délután és biztosan álmodtam valamit.” – „Tudod, mit?” mondta Arthur, „most sétálunk egy nagyot, mindkettőnkre ráfér, és aztán beülünk valahova enni. Akkor legalább nincs gondod a vacsorára.” – „Igen, de a gyerekek” mondta Lotti. – „És miért tartjuk Linát?” – mondta Arthur. Átkarolta Lotti derekát és kivezette a szoba előtt elterülő teraszra. A kert napfényben úszott, magasra nőtt már a fű, a rózsabokrok virágoztak, az almafákon érett a gyümölcs, Susi és Irma pedig a mérleghintán ültek, föl-le szálldostak, és odaintettek a szüleknek. Lina az árnyas lugasban ült és egy regényt olvasott. „Gyerekek, elmegyünk egy kicsit sétálni”, kiáltott oda nekik Lotti, „Lina, időben adjon nekik vacsorát. Az éléskamrában még három nagy köcsög aludtje van.”

Lotti és Arthur egymásba karolva haladt a csendes, vasárnapi utcákon. Amikor a Szent Anna-templom temetőkertjéhez értek, Lotti így szólt: „Istenem, hiszen ma van anyám halálának a napja.” A sírok szorosan egymás

mellett magasodtak az öreg Szent Anna-templom körül a gesztenyefák koronájának sötétzöld árnyékában. A temető kapuja előtt kerteszet volt, ahol Lotti egy cserép virágot, szép vörös azáleát vett. Anya sírjára helyezte. Gertrúd néni és Brodersen kapitány sírja előtt is elálmódzottak egy pillanatig. Lömker kisasszony világos sírkövére egy aranylant volt festve, de az eső már kikezdte, és csak halványan látszott. „Tulajdonképpen kár, hogy már sosem zongorázol” – mondta Arthur. – „A gyerekek, a háztartás” – sóhajtott Lotti. Elhagyták a temetőt és lesétáltak a kikötőbe. Az Öreg Csónakházhoz címzett fogadóban, ahonnan körben be lehetett látni az egész kikötőt, a nyitott fage-rendás verandára ültek. Csöndesen, békésen ringatóztak a hajók és a halászcsonakok az estéli fényben. A víz sima és sötét volt, hal és kátrány szaga szállt a levegőben. „Mit együnk?” – kérdezte Lotti. „Tőkehalat”, mondta Arthur. „Tőkehalat?”, mondta Lotti, és csendesesen összerázkódott a párás esti szélben. „Tőkehalat? Mi is volt azzal a tőkehállal? Ja, tényleg, Gertrúd néni szerette olyan nagyon.”

Meyer Krisztina fordítása

TURCZI ISTVÁN
Az interpretátor

LRS/KAF

Hősünk, a megénekelt,
nem csak papíron bátor.
Igazi posztmodell ő:
vérbő interpretátor.

De ki ez a fenevad?
Holmi székelyföldi Látó?
Nem kímél ő senkit,
a tempója rubato.

Mintha volna, úgy van:
nem kérdi, puha/kemény-e
a foghatatlan Idő, csak ha
oda a forma reménye.

Verseket cafatol,
egyenként tépi szét
a provinciálisra pingált
életek hív ígérétét.

Maros-Vásárhely, Zilah,
Montmartre, Moulin Rouge,
Winchester és Szováta;
szabadsága csupa gúzs.

Belefojtja hát, bánatát
száz versbe, piába,
kedvére játszva átbeszél
a transzcendenciába.

Mintha mi sem történt,
mintha éppcsak volna,
idillbe hátrál, úgy él,
századelőből szól ma.

Nincs ebben semmi, különös:
belső utazókkal rokon.
Arcán valami szent grimasz,
mint a barlangrajzokon.

Magába merülve kérdi,
neki már ennyi se legyen?
Annyi küzdés, kóborság után
ne legyen többé neve sem?

Mindegy, hogy cigány, zsid',
vagy ármánykodó árja,
busman fohász helyett
megtöretése várja.

Fogát már nem élesíti,
a Bolyai-ház padlásán pihen,
szeliden ül, és predatál
az egyformák közt másmilyen.

THIMÁR ATTILA

Haikuk

Madárröpte: már
névtelen ébredés a
toronycsúcs körül.

Barátok nélkül,
egyre kisebb kilátással,
nyomtalanul élni.

Kis hasíték a
kérges időn: falevél
hullik. Partot ér.

Elalvás előtt
párnába fojtott számok.
Lázás, őszi éj.

Se pohár, se tál,
árva asztalunkon nem
mosolyog gerezd.

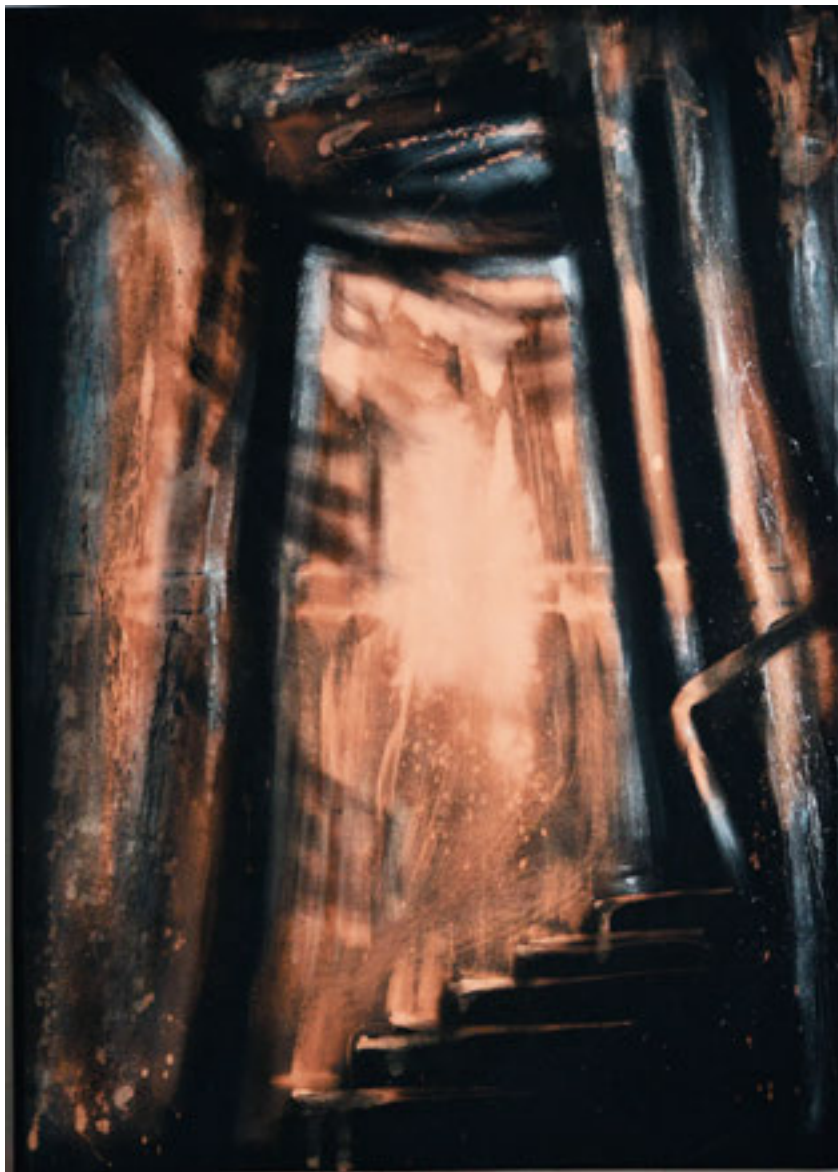
Szél ébred. Felhő
suhan a csúcsra. Lehull
az utolsó hó.

Tolnay Imre: Fakított hely 2

SZILÁGYI MIHÁLY
csillámpala

puha dob
a bádogtető
az égbolt
nyújtózó
szürke macska
csókjaink
eresz alá bújtak
cellólábon
áll az idő
két tócsa közt
lecövekelt
örök tanú
egy buborék

Tolnay Imre: Fakított hely 3

TAKÁCS NÁNDOR

Hic fuit

„Megáll, most azonnal!” – visszhangzik a folyosó.
Húszan vagyunk. Ki a nevetését fojtja el,
ki ijedten szuszog. Van, aki csak áll, és unja.
Valahol csapódik egy ajtó: tudni lehet,
hogy emiatt még leszúrnak valakit.
Indulni kéne. De az se baj, ha maradunk.
Tatár a fülemben suttog valamit,
nem értem, mit mond, mégis röhögök.
Meglöki tarkóját Szifonnak, aki szintén nevet,
pedig neki nem lenne szabad.
Ha valamit csinálunk, rögtön megy beköpni.
„Kiszárad a szád, Szifon.”
A röhögés miatt mise után
négyszer megyünk körbe a kerengőn.
Betűzöm az évszámot a párkányon, idegen jelek.
Ötszáz évvel ezelőtt vajon nevetett itt valaki?
„Cornelius fráter keveri az ablativusokat. Félrefordít.”
„Meg leeszi magát a vacsoránál szósszal.”
Öt perccel a vesperás előtt így mulatozik
Paulus és Teofilus testvér, persze titokban.
Megkomolyodunk a félhomályban.
Nyikorognak, csúszkálnak a székek a kövön.
Valami történik az oszlopok mögött,
kinyújtom a nyakam.
Vagy legalábbis jó lenne kinyújtani.

Miksa Bálint: Reggel a városban

A megragadhatatlan megközelítése

Filozófiai vizsgálódások Frenák Pál művészetére vonatkozóan¹

„...a műalkotás [...] egy különleges, a többitől tökéletesen különböző világot alkot, és olyan anyagtalan tájat vagy helyet foglal magában, amely semmilyen értelemben nem azonos azzal a hellyel, ahol megragadtuk.”²

Vajon hol, honnan és hogyan lehet megragadni azt a különleges világot, mely Frenák Pál teremtménye, stílusának és alkotásainak az összessége? Ha elfogadjuk Deleuze mottóban idézett megjegyzését, az, amit megragadhatunk, soha nem azonos azzal az anyagtalanított tartalommal, mely az alkotó tudatos és tudattalan munkája révén sajátja a Műnek. De kísérletet azért tehetünk. Követhetjük azt az ötletet, melyet Deleuze ajánl Kafka könyve elején: megfigyelhetjük annak a pontnak a kapcsolódásait, melyen belépünk, a végtelenségig haladva a kapcsolódási pontok mentén.³

„[...] meghatározó táncteoretikusok, mint Marcia Siegel, szkepticismusukat fejezték ki arra vonatkozóan, hogy az esztétikának lenne bármilyen relevanciája is a tánc megértésében, vagy a táncról való írásban.⁴ Érvelésük alapja az volt, hogy a táncról szóló írásoknak a táncmozdulat jellemzésére kellene fókuszálniuk, ami semmilyen intervenciót nem igényel a filozófiai esztétika részéről” – írja Curtis L. Carter a kortárs művészet és az esztétika összefüggéseiről szóló munkájában. Meggyőződésem, hogy a filozófiának foglalkoznia kell a kortárs tánc megközelítésének lehetőségeivel, de nem feltétlenül a táncfilozófia keretein belül. Úgy gondolom, hogy az esztétika hagyományos kategóriái felől közelítve (szépség, harmónia stb.) – melyek kizárólag a mozdulatra koncentrálnak – sem tudunk közel férközni egy-egy koreográfus művészi munkájához.

Az elmúlt években egyre nagyobb teret nyert a Richard Shusterman féle szómaesztétika, mely a test középpontba állításával folyamatosan feszegeti a határokat a filozófia és azon tudományterületek között, melyek a testet vizsgálják. Shusterman a szómaesztétika előtérbe állításával arra kívánja ráirányítani a figyelmet, hogy „a filozófia gyakorolható és gyakorlandó is a testünkkel, sokkal inkább, minthogy csupán az »elme életére« korlátozódjon”.⁵ Ebből kiindulva úgy gondolom, kijelenthetjük, hogy egy táncos, vagy egy koreográfus munkáján keresztül is kifejezhető valamiféle filozófia, kibontható a testhez vagy a koncepcióhoz kötődő létezésesztétika, vagyis a lét egészét átható esztétikai viszonyulás, mint életfilozófia. Bár Shusterman szerint „[...] a tánc tekinthető a leparadigmatikusabb szomatikus művészetnek”, a tánc elméleti megközelítése helyett a gyakorlatban látja a bizonyítás lehetőségét.⁶ Kísérletezik, az esztétikai tapasztalat elérése és minél tisztább megismerése érdekében. Régóta gyakorolt táncterápiás tevékenysége, valamint a szómaesztétika elméleti határainak átlépésére irányuló újító törekvései miatt gyakorlati, szomatikus válaszai vannak a kortárs táncelmélettel kapcsolatban.⁷

Véleményem szerint a szómaesztétika elmélete is kibővíthető a tánc felé, egyrészt a stílus és korporalitás fogalmán keresztül, másrészt olyan egyéni művészi életművek elemzésén keresztül, ahol az oeuvre mögött egy hiteles és egységes létezésesztétika megtestesítője áll. Azt azonban nagyon fontos leszögeznünk, hogy kizárólag azon tánc-koreográfusok esetében feltételezhető egy mélyebb

tartalmakat sejtető filozófia, akik egyedi stílusukkal, minden alkotásukban autentikus módon képesek közvetíteni ugyanannak a jellegzetes világnak a hangulatdarabkait. Elgondoláson túl teljes mértékben Frenák Pál művészetére koncentrálni kívánom prezentálni. Egy filozófia által meghatározott szomatikus stílus vizsgálatára van szükség. Ez az egyedi/egyéni stílus az oeuvre formálójá. A frenáki életmű több okból is vizsgálható a szómaesztétikán belül: Frenák testhez való viszonya, a siketnéma jelrendszer mozgást, stílust és figyelmet meghatározó hatása az egész testet befolyásolja, valamint az organikus mozgás által meghatározott táncnyelv, mely a védjegyévé vált, egyedi, szomatikus stílust teremtett. Frenák világa és műfajteremtő stílusa felé filozófiailag tehát látszólag leginkább a szómaesztétika felől közelíthetünk, ugyanakkor a szómaesztétika Shusterman által kidolgozott eddigi, táncra és stílusra vonatkozó elmélete nem elégséges Frenák művészetének átfogó elemzésére. Shusterman szerint bizonyos dolgokat nem lehet a filozófia nyelvén kifejezni, még akkor sem, ha a szómaesztétikát egy átfogó, új, és határokat feszegető filozófiai irányzatként definiálja, ezért olyan, a testtel foglalkozó filozófiai és irodalmi szövegeket is elemzek, melyek nem témái a shustermani teóriának, de integrálhatók egy szómaesztétikai megközelítésbe, vagyis gazdagíthatják a szómaesztétikai vizsgálódásokat.

Frenák művészetével kapcsolatban ki kell hangsúlyoznunk, hogy esetében egy filozófiai gondolatokkal gazdagon átítatott stílus mélyreható elemzésére van szükség, melynek megközelítéséhez fontos bizonyos filozófiai eszmék kibontása. Frenák Pál táncművészetének formálódását és egész létezésesztétikáját alapjaiban határozta meg Gilles Deleuze filozófiája, valamint a japán kultúra, azon belül is elsősorban a butoh filozófiája. Nem kívánom azt vizsgálni, hogy Deleuze műveiből kimutatható-e egy performanszra/színházra vonatkoztatható önálló teória, sőt Frenák művészetét sem egy performanszelméleti megközelítés szerint kívánom bemutatni. Fontosabb, hogy Deleuze bizonyos meghatározó fogalmai, gondolatai hogyan épültek, épülnek be Frenák gondolataiba, és hogyan szublimálódnak a különböző darabokban. „A stílusként felfogott jel és a lényegként felfogott értelem azonossága: ebben áll a műalkotás sajátos jellege”⁸ – ez a Deleuze-i idézet indított arra, hogy erős érzelmi impulzusokat kiváltó műalkotások elemzésénél is esélyt adjak a filozófiai megközelítésnek.

Bevezető gondolataimra visszautalva azt mondhatom, hogy a test és Deleuze lesznek azok a belépési pontok, melyeknek végtelen kapcsolódásain keresztül kísérletet teszek a frenáki világ bemutatására. A szómaesztétika és Gilles Deleuze filozófiájának bizonyos téziseit segítségül hívva teszek kísérletet Frenák Pál egyedi kifejezőmódjának vizsgálatára. Tanulmányom célja annak bizonyítása, hogy a filozófiának meghatározó szerepe és felelőssége van a kortárs táncal és különösen bizonyos alkotók életművével kapcsolatban. Frenák Pál táncművészete a művei mögötti egyedi „egzisztenciális súly”⁹ gazdag, filozófiai szempontból is

érdekes volta miatt egyértelműen ebbe a kategóriába sorolható. Úgy gondolom, hogy a Frenák Pál műveiben rejlő spirituális gazdagság elméleti feltárása szomatikus stílusának bemutatásával kell, hogy kezdődjön.

1. Bevezetés Frenák Pál szomatikus stílusának elemzéséhez

A tánc csak a táncosok testén keresztül tud megvalósulni, vagyis a táncosoknak érezniük kell a koreográfus egyedi stílusát és céljait. Frenák Pál véleménye szerint a formálódó előadás igazi tartalmait, az esszenciális érzelmeket csak a korporalitás szintjén lehet átadni a táncosoknak; a szavak nem elegendőek. A művészek intuitív érzéke nélkül megragadhatatlan lenne az a szempont vagy koncepció, mely a koreográfust vezeti. Mindezek felül a néző műalkotásra való ösztönös ráérzése tehetné teljessé a kört. A befogadás szavak nélkül is megtörténhet, ez azonban nem zárja ki, hogy a befogadásig vezető folyamatot ne próbáljuk megragadni „a filozófiai esztétika” oldaláról.¹⁰

Frenák Pál korunk egyik legizgalmasabb tánckoreográfusa, aki nemzetközi társulatával Magyarországon dolgozik.¹¹ Anyanyelve a jelyelv, amit siketnéma édesanyjától tanult meg. A verbális kommunikáció háttérbe szorítása, a testi kommunikáció és a korporalitás jelentősége már kisgyermekkorától kezdve fogékonyabbá tette a nonverbális jelek értelmezésére. Frenáknál e speciális körülmény hatására a szomatikus érzékelés egy egészen különleges szintre fejlődött, mely idővel táncművészetében teljessé vált. Hét évet töltött árvaházban, ahol a kirekesztettség kegyetlen valósága elől táncjellegű durva testkísérletei jelentették az egyetlen menekvést. Vizuális kultúrájának fejlődését is a testiség határozta meg.¹² Mindezek a körülmények és tapasztalatok alapozták meg azt a kifinomult érzékenységet, mely munkásságát alapjaiban meghatározza. Frenák az alkotótevékenység mellett jelentős terápiás tevékenységet is folytatott Franciaországban – siket-néma emberekkel dolgozott Lille-ben, valamint rehabilitációs munkát végzett az amiens-i egyetemi kórházban.

Frenák esztétikai létezését a test általi önkifejezés és a testkísérleteken keresztüli tapasztalatok határozzák meg. Számos mesterral találkozott karrierje során, saját bevallása szerint kiemelkedő inspirációt jelentett számára Kazuo Ohno szavak nélküli „tanításának” egyszerű bölcsessége. Frenák esetében a szomatikusan érzékelt élet (the somaesthetical way of life) realitás: művei alapvető filozófiai kérdésekkel telítettek, ösztönös kidolgozója és művelője a szomatikus élfeltárás művészetének. Koreográfiai egy ösztönös alkotófolyamat fantasztikus eredményei, melyek az eltérő inspirációk ellenére magukon hordozzák az alkotóművész egyedi stílusát. Frenák aktív művészi tevékenysége – mely egyértelműen a jelelés által determinált világból, valamint Gilles Deleuze filozófiájából merít – olyan egyénre szabott teóriát kíván, mely lehetővé teszi valódi természetének megközelítését.

Frenák Pál 1999-ben bemutatott, *Tricks&Tracks* című munkájával tette le névjegyét a kortárs táncban. Ez volt az a koreográfia, mely felsorakoztatta a máig alkalmazott frenáki stílusjegyeket. Az organikus mozgásnyelvet, az örületig fokozódó dinamizmust a mozgásban és a zenében egyaránt, a kaotikus rendszerekben való otthonosság érzetét, a meztelenség rafinált megjelenítését, a speciális fénytechnika alkalmazását, a táncosok és a közönség destabilizálását, a japán kultúrához való kötődés érzékeltetését bizonyos butoh elemek érzékeny felidézésével, a jelyelv használatát, valamint a testek

lenyűgöző fuzionálási kísérletét tánc közben. Ezek a vonások összetéveszthetetlenül teszik az immár húsz- (a francia alapítástól számítva harminc-) éves Társulat szellemi atyjának stílusát.

A tánc tűnékeny művészet, kritikai munkák nélkül a performanszok örökre elveszhetnek, azonban a kritizmus sem elegendő ahhoz, hogy megőrizze az utókor számára egy művész egyéni jellemvonásait. Frenák világának említésekor arra a művészi világra gondolok, mely még az oeuvre-nél is kiterjedtebb, egy olyan ember reális és imaginatív világának az összességére, aki ugyanazokkal az esszenciális jellegzetességekkel mutatja meg magát minden munkájában. Az egyéni világ teremtésének problémái inspirálják Frenák számos koreográfiáját, ahogy számomra is e probléma filozófiai megközelítései jelentik a kiindulópontot az egyéni életművek vizsgálatához. Az önismeret fontosságának hangsúlyozása Frenák táncfilozófiájának döntő vonása, s ez az, ami az életművészet filozófiája iránt fogékony gondolkodók – köztük Shusterman – elméletének is központi fogalmát képezik.

Kazuo Ohno szerint aki táncsal akar foglalkozni, annak legalább öt évet kell arra szánnia, hogy analizálja és megalkossa saját mozdulatait, közben pedig mentálisan arra kell fókuszálnia, hogy minél inkább megtudjon a saját életéről.¹³ Önismeret nélkül nem teremthető önálló stílus, egy létezésesztétika legfőbb követelménye pedig az autenticitás, mely Frenák esetében megkérdőjelezhetetlen. Éppen ez indokolja, hogy szomatikus stílusának vizsgálatakor ne bizonyos művek részletekre menő elemzésére törekedjünk, hanem inkább annak elfogadására, hogy az életmű egészét meghatározó impressziók és inspirációk műalkotásba való beépülésének folyamata logikai sík helyett az ösztönök szintjén megy végbe. Andrea Olsen *The Place of Dance. A Somatic Guide to Dancing and Dance Making* című könyvében úgy fogalmaz, hogy „a gesztus ösztönös, mely mélyen gyökerezik az élettörténetben és rendkívül sajátos. A tested tudja, hogy mit akarsz mondani, ha figyelsz a célzásaira”.¹⁴ Siket szülei miatt Frenák egy jelerorientált miliőben szocializálódott, bizonyos nonverbális jelek már a tudattalan szintjén megszabták ösztönös gesztusait. Szomatikus stílusát szomatikus relációi determinálták, felnőtként pedig lehetősége volt megtapasztalni különböző kultúrák szokásait. A japán kultúra a mai napig különösen nagy hatást gyakorol rá¹⁵ – ahogy egy interjúban kifejtette:

Azt hiszem, Kazuo Ohno és más japánok, akiket megismertem, testhelyzeteimből kiérezhettek valamit, ami a siketnémák világának sajátos kommunikációjából ívódott belém. [...] Talán az sem volt véletlen, hogy amikor leültem valaki mellé, egy idő után az a másik kezdte a kapcsolatteremtést, mert valahogy nem bírta tovább. [...] Ha valamilyen erős impulzus ér, akkor egyszerűen kényszer érzék a kapcsolatteremtésre.¹⁶

„Az egyén személyisége valóban kifejeződik szomatikus stílusában” – ez a gondolat Shusterman szomaesztétikájának egyik alapköve.¹⁷ Általános értelemben e megfigyelés egyáltalán nem tekinthető újdonságnak, a tétel alkalmazása a filozófiatörténet nagyjainak elemzésében azonban formabontó megoldásnak számít. A művészek esetében alapvető dolog, hogy a siker kulcsa az egyéni stílus kifejlesztésében rejlik, mely a művész védjegyévé válik.¹⁸ Frenák Pál szomatikus stílus nem csak a koreográfiai, de mindennemű kommunikációját, így a táncosai-val való munkáját is determinálja. Az oly sokat emlegetett korporalitás szintje a kulcs, mely lehetővé teszi a megértést koreográfus és táncosa között. A védjeggyé vált stílus formálódása optimális esetben magával hozza az önismeret tökéletesedését. Frenák esetében a gyermekkori önkifejezés gyötrelmei szervesen összekapcsolódtak későbbi

testkísérleteivel, saját testének kiismerésével és jellegzetes szomatikus stílusával. Ugyanúgy elutasítja a forma és a tartalom dualitásának lehetőségét, ahogy Shusterman is, az elmélet szintjén:

[...] ha a szomatikus stílus a testsémáink révén kiterjed az érzelmekkel, észleléssel és cselekvésekkel kapcsolatos, a személyiséget alkotó szokásokra, akkor az egyén szerkesztésének, szellemisége kifejeződésének kell tekinteni. Elvégre, ha a stílus maga az ember, akkor abban a szellemisége is benne foglaltatik.¹⁹

A szomatikus stílus határozza meg az egyén profesz-zionális mozgáskultúráját, de éppen a szomatikus stílus az, mely azokról is jeleket ad, akik soha nem foglalkoztak tánccal. A meghatározó lelki hatások beépülnek az egyén testnyelvébe, mely maga lesz a stílus. Frenák számára a szómaesztétika filozófiai alapvetése evidencia, melyet munkái és megközelítései egyaránt bizonyítanak:

[...] különös nekem, hogy a testiség kultusza mellett erősödik a test elutasításának, a test és a szellem szétválasztásának tendenciája is. De hogyan lehet e kétféle dolgot elválasztani, hogyan lehet dönteni valamelyik elsőlegességéről? Az világos, hogy a szellemiből táplálom a testemet, a szellemiség megadja a test fizikális jellemzőit is, akár a test tartását is [...].²⁰

A test és lélek közti harmónia képes csak annak a homogén művészi stílusnak a képviselőjére, ami évtizedek óta Frenák koreográfiáit jellemzi. Talán ezért is érezhetjük, hogy darabjai egy egységes egésznek a különböző megnyilatkozásai, és nem elszigetelt koreográfiák.

2. Koreografálás és dramatizálás

„A koreografálás egy művészi tapasztalat, melyben a koreográfus az életből vett elemekből alkotja meg a szempontokat. [...] Dewey esztétikájával összhangban, egy szempont megalkotása, a térbeliség, az idő, a testi erőfeszítések, a formák és ezek összefüggései által meghatározott materiális-fizikai vonások ritmusként és energiaként való kezelésének a megtestesülési folyamata. A koreográfus és a táncosok szenzualitása egyaránt befolyásolja a folyamatot. A tánc aktusa legalább annyira meghatározza a tánc expresszivitását, mint a koreográfia” – mondja Einav Katan *Embodied Philosophy in Dance* című írásában.²¹ Frenák a táncosai testén, mint médiumokon keresztül teszi láthatóvá azt az eszmét, mely koreográfiáját ihlette: „Kivetíthetek rájuk valamit, és akkor már benne vagyok és belerángatom őket is, innen már nincs menekvés” – nyilatkozta Péter Mártának.²²

Frenák egyéni stílusának formálódásában – mely akkor is megmutatkozik, mikor ismert, klasszikus témákra koreografál –, az egyedi művészi kifejezésmódon kívül nagy szerepe van bizonyos filozófiai gondolatok művészi szublimációjának.²³ A frenái darabok egy fragmentált egység alkotóelemei, egy olyan asszociációs háló kivetülései, melyek biztos háttérrel képeznek a megszülető munkák mögött, jelentésük azonban túl összetett ahhoz, hogy egyszerűen szavakba önthető és kommunikálható legyen a konkrét magyarázatokra váró nézők számára:

Iszonyatosan nagy energiába kerül, hogy békében legyenek, hogy csak azzal kelljen foglalkoznom, aminek a fontosságáról meg vagyok győződve. Ezért nehéz válaszolnom a darabjaimmal kapcsolatos kérdésekre is. Amikor beszélgetnek, olyan érzésem támad, mintha a gyerekeket vennék el. Mintha kínoznának. Az emberek olyasmit akarnak megérteni, amihez egy élet sem elég.²⁴

Hogyan érthető meg „Frenák világa”? Sokkal inkább az intuíciók, semmint a racionalitás oldaláról – éppen ez az oka, hogy nem állhatunk neki a darabok nyelvi szinkronizálásának. Frenák szerint a racionális megfogalmazást le kell bontani; asszociatív gondolkodásra van szükség a darabjai befogadásához, s már az alkotófolyamatban is a „mély ösztöni rétegre van szükség”:

[...] ha racionális aggyal, kiszámítható léptékekkel alkotnék, akkor a táncosaim valószínűleg udvarias, kedves lények lennének, akik bizonyos konvenciók szerint megalkotnák önmagukat is a színpadon, a közönség pedig elaludna [...] A művész szinte olyan, mint egy állat: az állatok állandóan mozognak, folyvást ide-oda fordul, készen az impulzusokra [...]. Igen, erre a mély, ösztöni rétegre van szükség, s aztán meg az elengedettségre, melyben megérhetnek a legfinomabb mikrorezgések [...]. Így vagyok én is. De hogy mi dönti el, hogy a dolgok végül is hová kerülnek, nem tudom pontosan megválaszolni.²⁵

Önálló filozófia nélkül nem lehet egységes világot teremteni. Frenák művészete azáltal lesz több, hogy nem csak lépéssorokat, mozgáskombinációkat mutat be, hanem feltár egy világot. A látható a láthatatlanra irányul, a fizikai mögött egy gazdag spirituális háttér van. Frenák megnyit valamit a nézők felé, akiket ez vagy beszippant, vagy eltaszit. A frenái táncfilozófia legjellemzőbb vonása az érzékiség, az érzéki észlelésre hatás legkifinomultabb alkalmazását figyelhetjük meg nála. Deleuze írja Baconnel kapcsolatban: „Ha a festménynek nem kell is semmit elbeszélnie, ha nem létezik is elmesélni való történet, attól még valami történik, ami meghatározza a festmény működését.”²⁶ Ez a gondolat a táncra is adaptálható: ha a tánc-koreográfiának nem is kell semmit elbeszélnie, ha nem is létezik elmesélni való történet, attól még valami történik, ami meghatározza a műalkotást. Ez a valami érdekel, mely Frenák esetében az érzékenységhöz, az ösztönhöz, az érzékiséghez vagy a jelekhez kapcsolódhat – s ezek mindegyike komoly esztétikai jelentőséggel bír.

„Szükségszerűnek érzem, hogy álljon a művek mögött, ha nem is konkrét élmény, valamiféle egzisztenciális súly, és ebben az idő folyamán csak megerősödtem” – állítja Frenák.²⁷ Ez az „egzisztenciális súly” adja azt a közös nevezőt, mely autentikussá teszi a műveit. A szomatikus emlékek és gondolatok kibogozhatatlan elegyből összeálló lényeg testesül meg a különböző művekben. Andrea Olsen *The Place of Dance. A Somatic Guide to Dancing and Dance Making* című könyvében foglalta szavakba a koreográfus tevékenységének folyamatát. Olsen módszere tökéletesen leírja a kreatív munka feszült folyamatát. Intenzív munka során a koreográfus kialakítja azt a szisztémát, mely lehetővé teszi egyéni arculatának megmutatkozását:

A koreográfusok megalkotják saját rendszerüket; nincs előregyártott forgatókönyv. A folyamat átfogja az időt, leköti és szolgálatba állítja az emlékezést és a képzeletet. A keretbe foglalás, a kidolgozás és a darab ívének megtalálása a kezdő lökést kiváltó impulzustól a befejezésig, kitartást és nagy bátorságot igényel. [...] Egy bonyolult világba komplex elgondolásokat kommunikálni csak nagy határozottsággal lehet. Minden választás lezár egy ösvényt, és egy másikra összpontosít. A koreográfiai folyamat a térben mozgó testre áttételve teszi láthatóvá a láthatatlant. Impulzusaid és elképzeléseid azonosítása olyan, mint egy vadállat követése.²⁸

A frenái darabok nem követik a klasszikus drámai felépítést. Amint elkezdődik a darab, a néző egy hihetlenül erős impulzust kap. Végig feszültségben telik a

darab, a felfokozott érzelmi állapotot fent tudja tartani a nézőben. Az intenzivitás miatt nincs katarzisz. Frenák koreográfiáiban nem történetek vannak dramatizálva, hanem bizonyos összetett tartalmak tárulnak fel, melyek nem vezethetők vissza közvetlenül valamilyen öket kiváltó okra vagy eseményre. Úgy gondolom, hogy Frenák darabjaiban nincs storyline, nem kell történetre várnunk az előadásokat nézve. A benyomások és az érzelmi minőségek halmaza vihet közelebb a kifejtésre váró világhoz. Mikor David Sylvester megkérdezte Francis Baconot, hogy miért akarja elkerülni festményein a történetmesélést, Bacon válasza az volt, hogy ő csak pontosan azt szeretné tenni, amire Valéry utal, vagyis megadni az érzetet, az átadást anélkül.²⁹ Ugyanezt érzékelhetjük Frenák módszerében is. Frenák nem kínál irodalmi kapaszkodókat a munkáihoz, bár gyakran érzi a közönség erre vonatkozó elvárásait, különösen Franciaországban. Saját bevallása szerint olyan anyaggal dolgozik, mely bármely irányba elindíthatja a nézők asszociációit – a kötött koncepció átadása helyett inkább a szabadságban rejlő kreativitást értékeli:

Ez valószínűleg óriási luxus, mert az emberek általában mégiscsak vonatkoztatni akarják valamire a látottakat, kiinduló pontokat keresnek, és ha nem sikerül nekik, olykor dühösek lesznek. [...] Pedig úgy érzem, hogy a darabjaimban eddig azért többnyire adtam valamilyen konkrét olvashatóságot is, talán túlságosan is.³⁰

Shusterman dramatizálásként definiálja a művészetet, így akar rávilágítani a művészet két meghatározó aspektusára, a jelenlét intenzitására és a formális keretre.³¹ Shusterman szerint a kortárs angolban és németben „dramatizálni” annyit tesz, mint „valamit a színpadra állítani”, egy teatrális performansz kereteibe helyezni – így születik meg a hétköznapiágról leválasztott mű.³² Frenák munkáiban a színpadnak, vagy inkább tágabb értelemben a térnek, a radikális térbetöltésnek kiemelt szerepe van. A színpad terének maximális kihasználásával kitágítja a balett klasszikus kereteit. Frenák táncosai gyakran felfüggesztve, vagy döntött színpadon egyensúlyozva kimagasló akrobatikus technikával mozognak. Ez a fajta térhasználat, a táncosok felszabadítása a gravitáció kényszerei alól, szakít a szokványos mozgáskonvenciókkal és konstrukciós módszerekkel. A koreográfus a térbeli határátlépés új módszerével is keretbe tud foglalni valami lényegit, mely saját rendszerét idézi.

A színrevitel és a keretbe foglalás mellett, a dramatizálással együtt járó jellegzetesség az intenzitás – mondja Shusterman, mert úgy gondolja, hogy egy jelenet megalkotása magába foglalja az érzelmek felkavarásának igényét.³³ E kiegészített definíció a kortárs táncrea is alkalmazható. Első ránézésre a dramatizálás két definíciójának egyesülésével a táncelmélet egy új teoretikus megközelítést nyer, viszont Shusterman érvelésén végighaladva arra a következtetésre juthatunk, hogy az új definíció segítségével túl sok minden kerülhet a művészet kategóriájába.

Bizonyos értelemben a koreografálás a formális organizálás folyamata, másrészt azonban ezt a munkát egy esztétikai elgondolás vagy filozófiai gondolat kellene, hogy ihlessen. Hogyan tudja kommunikálni egy művész az általa megalkotott mű lényegét, a néző pedig hogyan éli meg ennek a lényegnek a befogadását?

A frenáki tánc filozófiája a lényeg fogalmán keresztül fogható meg, mely a jelekre épül. Úgy gondolom, hogy e „logika” megértéséhez Deleuze Proustról szóló írásai képesek kapaszkodót adni. Nem akarom ráerőltetni a deleuze-i koncepciót Frenák műveire, hisz nincs közöttük közvetlen kapcsolat. Csúpan egy megközelítési módot ajánlok, mely közelebb vihet a frenáki világ megértéséhez és rámutat tánc-koreográfiáinak mélységére.

3. Frenák oeuvre-jének esztétikai megközelítése a deleuze-i „anyagtalánított jelek”-en keresztül

A filozófiai esztétika „játszó”terén a tánc sajnos az alul-reprezentált területek közé tartozik. Mark Franko mutatott rá, hogy a táncsal kapcsolatos kortárs felfogások alapján a táncról vagy „a tánc mint írás” koncepciója szerint gondolkodunk, vagy úgy tekintünk rá, mint ami minden nyelvi megértés felett áll.³⁴ A kifejezés szemiotikai elméletei a táncban általában a művészi tánckifejezés fókuszálnak, mint a kommunikáció egyik formájára, mely a jeleken, szimbólumokon és gesztusokon keresztül a nyelvhez hasonló módon funkcionál.³⁵ Ezt a megközelítést Goodman, Langer vagy Margolis nevéhez köthetjük.

A jelek megnyitásának és feltárásának meghatározó szerepe van Frenák darabjainak elfogadásában. A jelek szintje és minősége azonban rendkívül sokrétű. Deleuze Proustról szóló könyvében írja, hogy „a tanulás elsősorban a jelekre vonatkozik. [...] A tanulás mindenekelőtt azt jelenti, hogy egy anyagot, egy tárgyat vagy egy lényt úgy tekintünk, mintha megfejtésre, értelmezésre váró jeleket hordozna.”³⁶ Egy adott jelrendszerben létezők „nem gondolkodnak és nem cselekszenek, hanem jeleket adnak”.³⁷ Frenák jelorientált kifejezőmódja szomatikus stílusának specialitása, az előadásaira való érzelmi ráhangolódásban azonban sokkal fontosabb szerepet játszanak a megnevezhetetlen és leírhatatlan jelek: véleményem szerint Frenák művészetének valódi jelei a deleuze-i értelemben vett anyagtalánított jelek, melyek „egy szellemi természetű lényekben találják meg az értelmüket”.³⁸ A frenáki világ elemzése a prousti-deleuze-i lényegfogalmon keresztül rámutathat, hogyan rejtődik el a művész alkotásaiban egy sajátos életfilozófia. A művészet által átszellemült anyagok teóriája képezi Deleuze jelelméletének egyik legmeghatározóbb elemét a Proustról szóló munkájában:

A művészetben a nyersanyagok átszellemülnek, a közegek anyagtalanná válnak. A műalkotás tehát a jelek világa, de ezek a jelek anyagtalannak, és nincs már bennük semmi átlátszatlan: legalábbis a művésznek szeme és füle számára. Másodsorban ezeknek a jeleknek az értelme egyfajta lényeg – hatalmának teljességében megnyilvánuló lényeg. Harmadszor, a jel és értelme, a lényeg és az átformált anyag tökéletes megfelelésben olvadnak össze, illetve egyesülnek. *A stílusként felfogott jel és a lényegként felfogott értelem azonossága: ebben áll a műalkotás sajátos jellege.*³⁹ Kétségtelen, hogy maga a művészet is egy tanulási folyamat tárgyát képezi.⁴⁰

A művészet jelei anyagtalánított jelekként „egy szellemi természetű lényekben találják meg értelmüket” – mondja Deleuze. A lényegeket logikátlanok, vagy logika felettiek, de úgy is mondhatnánk, hogy logoszellenesek, nem utalnak vissza konkrét, anyagi dolgokra.⁴¹ Az alkotó saját emlékei és tapasztalatai spiritualizálódnak, az anyagtalánított jelek megsejtetnek valamit az elhomályosított valóságból:

A lényeg alkotja a jel és az értelem valódi egységét; a lényeg teszi a jelet visszavezethetlenné az őt hordozó tárgyra; a lényeg teszi a jelet visszavezethetlenné az őt megragadó szubjektumra.⁴²

Nincs tehát értelme konkrét megtörtént események nyomait keresni egy koreográfiában vagy bármely műalkotásban. Deleuze elismeri, hogy bár az emlékművek szervesen beépülnek a művészetbe, inkább csak irányító elemekként vannak jelen. Egy dallam például, mint Proust fő

művében, lényegeket és eszméket képes felfedni. A tisztán szellemi természetű teszi a művészetet magasabb rendűvé az életnél. Deleuze szerint az életben csupán olyan jelekkel találkozhatunk, melyek „egyől egyig anyagi természetűek, értelmük pedig, mivel mindig egy másik dologban rejlik, nem tisztán szellemi természetű”.⁴³ A műalkotásban feltárolt lényegeket visszahatnak a hétköznapi élet különböző területeire. A művészet világa képes megvilágítani olyan dolgokat, melyek valami miatt rejtve vannak bennünk – talán a magunk számára is. E váratlan találkozások, rácsodálkozások véletlenei segítik az értelmezést, a homályban várakozó tartalmak kibomlását. A mű valójában nem a tudatosan és szándékosan kigondolt tartalmakból áll össze, a tudattalanból feltörő témákból. Ezért az emlékművek csupán irányító elemek. A tudattalan pszichológiájában való elmélyülés segít elfogadni, hogy az akaratlagos emlékezés képtelen megragadni a legbefolyásolóbb tudattartalmakat. Véleményem szerint *Az eltűnt idő nyomában* alapján értelmet nyerő deleuze-i lényeg-fogalom sok szempontból azonosságot mutat a Baconról szóló írásokban kifejtett „redukálhatatlanul szintetikus” jellegről szóló gondolatokkal.⁴⁴ Deleuze szerint a művésznek egy érzetet kell elkapnia, egy összeállt érzettömböt kell befognia a műalkotással. „Magnevezhetetlen lényeg”-nek nevezi az érzetek összeölekezéséből létrejövő rezonanciát.⁴⁵ A művészet feltárolt világa – vagyis a lényeg megmutatkozása – csak az anyagtalánított jeleken keresztül létezhet, melyek visszavezethetetlenek a kiváló okokra, emlékekre, érzésekre. Ahogy a festőnek az érzetet kell lefestenie, a koreográfusnak is egy érzettömböt kell befognia a darab által. Nem kézzelfogható konkrét emlékek tűnnek fel a műalkotásban, hanem emléktömbök kezdenek el működni.⁴⁶ Az ún. felgyülemlett érzetek szintén oly sok mindent fognak át, hogy tiszta formájuk már kivehetetlen.⁴⁷

Frenák számára a transzformáció aktusa rendkívül fontos része az alkotófolyamatnak. Megfogalmazása az energetizáló motivációk átalakulásáról már-már költői:

Ez a megfoghatatlan valami különben sokáig csak van, aztán hirtelen megmozdul, átformálódik, kiáramlik, nagy erővel szétsugárzik, talán mint egyfajta információ; [...] a formákon keresztül egyfajta kommunikáció forrásává válik, ám mindebből semmi sem olvasható konkrétan.⁴⁸

Frenák minden interjújában megemlíti, hogy darabjai nem az ő problémáiról szólnak, hanem problémákról, a színpadon pedig nem testeket mutogat, hanem a testekkel mutat meg valamit. A művészet a valóság egyszerű és fix visszatükröződése helyett inkább a potenciális interrelációk bemutatása kell, hogy legyen. „Minden rögzített jelentésnél mélyebb az, amit a jel magában rejt” – mondja Deleuze. A jelentés rögzítetlensége adja meg a művészet és az interpretáció szabadságát. Valószínűleg ezért hiszi, hogy egy műalkotás jóval többet ér egy filozófiai műnél.⁴⁹ A filozófia mégsem szigetelődhet el, de mivel a nyelven alapul, soha nem tudja egészében és röviden átadni azt az esszenciális lényegét, amit a művészet megmutathat a látó nézőnek. Georges Bataille is hasonló véleményre jut, mikor úgy véli, hogy a nyelv csak tagolva, egymás után következő részekben képes közvetíteni, az összkép átadására képtelenül. Bár „a nyelv összefogja, egyszersmind szétszórja mindannak az összességét, ami nekünk is fontos” – írja, így soha nem tudjuk vele megragadni az egészet, nem tudjuk elérni, hogy „az egymásra következő mondatoknak a felvillanása helyett megvilágosodjék az egész.”⁵⁰

4. Az interpretáció problémái

Deleuze előbbi véleménye alapján arra a kérdésre, hogy van-e a műnek tárgyasított jelentése, azt válaszol-

hatnánk, hogy művészeti szempontból teljesen irreleváns, a filozófia szemszögéből viszont az interpretáció kérdése meghatározó. Richard Shusterman a *Pragmatista esztétika* című könyvének *Pragmatizmus és interpretáció* című fejezetében az interpretációval foglalkozó rivális elméleteket elemez, „a pragmatizmus általánosabb alapelveinek fényében”.⁵¹ Megnézi Knapp és Michaels szerzőközpontú teóriáját, Richard Rorty elméletét a szerzőtől független olvasatról, valamint Stanley Fish véleményét, aki a szerzőt és az olvasót is bevonja az interpretációs folyamat elemzésébe. Shusterman előrebozsátja, hogy nem erőltet egy átfogó és egységes interpretációs elméletet. Knapp és Michaels elméletét elveti, mondván: „Nincs okunk elhinni, hogy léteznek, vagy egyáltalán létezhet az intencionalitásnak egy ilyen transzparens, nyelvsemleges, önértelmező és világos idiolektusa”.⁵² Ha az alkotónak tulajdonítok egy tudatos filozófiát, vagy a koreográfus esetében a műveiben megmutatkozó tudatos szomatikus stílust, akkor kell, hogy legyen egy a szerzői szándékot kifejező határozott jelentés. Ha viszont elfogadom, hogy a legtöbb esetben maga az alkotó sem tudná pontosan megfogalmazni azt a logikai ívet, melynek során eljutott a műalkotásig, felesleges a szerzői szándékot kifejező határozott jelentés keresése. Frenák maga mondja, hogy korábban már említettem, hogy ösztönösen dolgozik, koreográfiájában arra az elengedettségre van szükség, melyben „megérhetnek a legfinomabb mikrorezgések”.⁵³ A szándékosság fogalmát veti el Penelope Hanstein is *On the Nature of Art Making in Dance: An Artistic Process Skills Model* című könyvében. Már 1986-ban arról írt, hogy az improvizáció jelentőségét és a művészek szabadságát tiszteletben tartó alkotók számára a kreatív folyamat nem az előre kigondolt megoldások felmutatása érdekében végzett, sorozatba rendezett tevékenységekből áll. A koreográfust úgy írja le, mint aki hosszas kerülőutak, egyeztetések és egyezkedések után, új utak és megoldási lehetőségek felfedezésével és felkutatásával jut el a művészeti anyag számára legoptimálisabb feldolgozásához. Larry Lavender összegzése szerint Hanstein módszeréből kitűnik, hogy a kreatív folyamatban fontos szerepe van a folyamatos felülvizsgálatnak és a változtatásnak.⁵⁴

Összefoglalásképpen azt mondhatnánk, hogy egy tánc-koreográfia interpretációja nem alapozódhat egy előre meghatározott nyelvi jelentés felkutatására, ebben az esetben viszont a táncelőadás nem összehasonlítható egy szöveggel. Shusterman szerint, „mivel szemmel láthatóan vitatkozni tudunk egy adott műről, sokan amellet érvelnek, hogy mindenképpen kell lennie valamilyen közös intencionális tárgynak, amiről diszkussziót folytatunk, akár a szerzői szándékkal (Hirsch), akár magának a szövegnek az objektív jelentésével (Beardsley) azonosítjuk is azt”. Az érvek ellenére Shusterman felszólít, hogy nem szabad állandó, független jelentést posztulálnunk azért, „hogy biztosítsuk a referencia azonosságát a kritikai vita számára”, de biztosíthatjuk a referenciális azonosságot azáltal, hogy megegyezünk az azonosító leírások bizonyos minimumában.⁵⁵ Azt azonban nem tudjuk meg, hogy ez az aktus miképpen és kikkel valósulhat meg konkrét művek esetében.

Einav Katan véleménye szerint „egy táncelőadás megfigyelése és szavakba öntése maga az interpretáció aktuusa”,⁵⁶ korábbi konklúzió alapján azonban meggyőződésem, hogy egy tánc-koreográfia nem szinkronizálható. Az explicit verbális narráció érdekében végzett erőfeszítés hasztalan – bizonyos jelenetek minél tisztább kényszeres interpretációja képtelenné tenne bennünket arra, hogy a teljes előadásra figyeljünk. Bizonyos mozdulatok interpretációja nem elegendő a felszín mögötti lényeg megéréséhez. Az érzelmi reakciók a legjobb válaszok – ahogy Frenák példaképe Kazuo Ohno egyszer megjegyezte: „A legjobb, mikor azt mondják, hogy az előadásaimat nézve sírva fakadtak. Nem fontos megérteni, amit csinálok; sőt,

talán jobb is, ha nem értik, hanem csak érzékenyen reagálnak a táncra.”⁵⁷

Bizonyos képek bevésődnek és bevillanhatnak, ha ugyanazt a hullámhosszt érintik meg a befogadóban, melyben megfogantak. A kérdés az, hogy a néző képes-e rezonálni a látottakra. Nem kell szavakkal megfogalmaznia a kapott érzelmi impulzusokat, de el tudja dönteni, hogy vonzást vagy taszítást érzett-e a produkciót nézve. A műalkotásnak elsősorban érzelmeket kell indukálnia, esztétikai élményt kell okoznia, felkavarónak kell lennie, egyáltalán bármiféle hatást kell kiváltania, hogy a néző foglalkozzon vele a későbbiekben. A racionalitás csak a második szint lehet. Érzelmi kötődés nélkül a racionalitás nem visz közelebb a koreográfus világához.

De hogyan testesül meg a lényeg a műalkotásban? Vagy – másként szólva – hogyan sikerül a művészszubjektumnak „közölnie” a lényeget, amely egyénivé és örökkévalóvá teszi őt? A lényeg különböző anyagokban ölt testet. [...] szabad anyagokról van szó, amelyek szavakon, hangokon és színeken keresztül egyaránt kifejeződhetnek. [...] Egy mű valódi témája tehát nem az a tárgy, amelyről szól, a tudatos és akart, a szavak jelentésével összeolvadó tárgy, hanem a tudattalan témák, akaratlan archetípusok [...] A művészet az anyag igazi átváltozása. Az anyag átszellemül, a fizikai közegek anyagtalanná válnak benne, hogy visszatükrözthessék a lényeget, azaz egy eredeti világ minőségét. Az anyag ilyen kezelése pedig nem más, mint a „stílus”.⁵⁸

Frenák alkotásai aktív nézőket igényelnek, akik a táncosok fizikalitásán keresztül kerülnek kapcsolatba a koreográfus által megálmodottal. A táncosok akciói a koreográfus stílusát és szándékát tükrözik, bár szabadon formálódhatnak bizonyos keretek között. Az ő mozdulataik válthatják ki azokat az asszociációkat, melyek túlmutatnak a testek fizikai valóságán. A táncosok korporalitásán keresztül elkapott rezgések kapcsolhatják össze a nézőt az alkotó világgal. Az alkotás, de a másik oldalról a nézés mint befogadás, harc is, a beburkolt, rejtett emlékekkel való összetalálkozás.

A mű jelentéssel bíró formai szerkezete a stílus, és „a képzettársítások össze nem illő lánc... egy teremtő szempont által egyesíthető”, mégsem beszélhetünk úgy a műalkotásról, mint egy egységről. A műalkotás részei inkább „titokzatos szempontok” és „úgy működnek, mint egy kristályosodás kiindulópontjává szolgáló” töredékek.⁵⁹ A

Miksa Bálint: Fényes

töredékek természetükből fakadóan kizárják a racionális szerveződés lehetőségét, nem alkotnak logikai egységet. Az egység csak a mű hatásaként születik meg, „a visszatekintő megvilágosodás fényében”.⁶⁰ Egységet tehát csak utólag lehet érzékelni, mert hatásként jelenik meg. Tehát nem beszélhetünk sem „logikai kibomlás”-ról, sem pedig „szerves fejlődés”-ről. A formális szerkezet az átjárhatóságon nyugszik, amit Deleuze szövegében az „átjárószűrőség” fogalmán keresztül értelmezhetünk. A mű saját nyelve összekapcsolódik más művekkel, egy ún. „kiegészítő kiterjedés” valósul meg.⁶¹ Különböző szempontok érintkeznek és hatolnak egymásba, a kiterjedés az időben valósul meg. Az átjárhatóság dimenziója, a sokféle olvasat és a sokféle kapcsolódási lehetőség dimenziója. Ha a formális szerkezet Deleuze szerint az átjárószűrőségen nyugszik, akkor csak a nyitottságát, a sokféle értelmezési lehetőség szabadságát hangsúlyozza. Az esetlegességek, a változások, a bizonytalanságok jelenvalóságának elfogadása szükséges ahhoz, hogy ne keseredjünk el a mottóban foglaltaktól.

5. Pozitív destabilizáció

„Amikor belépsz a stúdióba, jellemzően hogyan kezdesz dolgozni a táncosaiddal?” – kérdezte Ménesi Gábor egy Frenákkal készült interjújában.⁶² „Mindenekelőtt olyan térbe és szituációba kényszerítem a művészeket, amely kibillentí őket a megszokás egyensúlyából, amelyben meg kell válniuk a berögzült formáktól, amelyben újra kell értékelniük önmagukat és a teret.” – válaszolta Frenák. A táncosok különböző díszletelemek általi destabilizációja (döntött sík/meredek színpad, fémlabirintus, kötérendszer, felfüggesztés, kifeszített háló, mozgó falak stb.) Frenák egyik védjegye, koreográfiai inherens vonása a labilitás/instabilitás. Az építéssel segítségével teremti meg a teret, melyhez szervesen kötődik a koreográfia, de ahogy Frenák fogalmaz, miközben egy mozgásformában gondolkodik, már tudja, hogy a fényrendszerrel hogyan fogja átszelni, lerombolni. A néző így nem konkrét mozgásfolyamatokat lát, hanem csak részleteket, ő is kibillen, szükségére van a kreativitására az értelmezéshez.⁶³

De a destabilizálás nem marad meg a különleges színpadi elemek, a fénytechnika használatában és az akrobatikus elemek bevonásában: instabilitást eredményez a darabok folyamatos változtatása. A rend megtörésének egyik legfontosabb eszköze pedig egy filozófiai gondolat, a káosz elfogadása/tételezése, a káosszal való szembenézés – az esetlegesség tételezése, mely a Frenák által tisztelt deleuze-i, és a japán butoh filozófia legbelsőbb lényege is. Frenák darabjai fejest ugranak a káoszba, „a vélekedések kliséi ellen hadakoznak”⁶⁴. A művészet deleuze-i szabályainak megfelelően az érzékelt káoszt megkomponált káosszá alakítja, vagyis „a káoszból egy kaoid érzéként érzékelhető változatot ragad ki”⁶⁵ Frenák a táncon keresztül száll szembe a káosszal. Megvalósítja a Deleuze által leírtakat, mely szerint: „A művészet tényleg küzd a káosszal, de azért, hogy olyan látványt, olyan Érzetet idézzon elő benne, amely egy pillanatra megvilágítja a káoszt.”⁶⁶

A kifordult kozmosz jelenik meg például Frenák *Frisson* című darabjának nyitójelenetében, mely kísérteties hasonlóságot mutat Bataille *Belső tapasztalatának Az ég kéksége* című rövid írásával. A döntött színpadra van vetítve az égbolt, gyorsan mozgó felhőkkel, így az az érzésünk támadhat, hogy le kell néznünk az égre. A földön – gumikötelekkel vagy egymással – küzdő, szorongásra és mámorra ítélt megtört életek egy korlátok nélküli égi messzeségbe törnek, mely azonban a kifordult kozmosz logikája szerint alattuk hever. A nekilendülés csak zuhanás lehet, az ég ürességébe. Vagy megszabadulnak az ég üressége felé törekvéseket megakadályozó kötelektől, vagy az ég halálos szabadságától való félelem rabszolgává teszi őket, arccal a földre boruló megalázkodó emberre. De akkor az isteni elnyomás égi visszatükröződése kiváltja a rabszolgává vált egyén gyűlöletét.⁶⁷

A kötél, mely felfüggeszt, repülni enged, vagy gúzsba köt, gyakori elem Frenák munkáiban. Labilis helyzetet teremt, a *Fiúk* című darabban a lelógó kötelek, vagy a MILAN rögzített lufijainak kötelei relativizálják a lent és fent kérdéseit. A kötél is transzformálódik, eszköznek látszik, de partnerként is értelmezhető, szimbólumként végtelen a lehetséges jelentéstartalmak sora. A konkrét vonások megragadhatatlansága ellenére Frenák munkái képesek a legfelkavaróbb érzések kiváltására, sokszor nem is a látvány, hanem az érzet által.

A „positive disequilibrium” (pozitív instabilitás) fogalmát használja Gilles Deleuze a *One Manifesto Less* című munkájában.⁶⁸ Deleuze szerint a váratlanságok multiplikációja a legjobb eszköz a pozitív destabilizált állapot elérésére a színpadon. Deleuze *One Manifesto Less* című tanulmányában Carmelo Bene olasz színházi rendező újszerű módszerét elemezte, mellyel megváltoztatta a jól

ismert drámák tartalmát azáltal, hogy kivont valamit az eredeti történetekből. A kivonás (subtraction) egy olyan közbeavatkozást eredményez, mely destabilizálja a művet, de ezzel új lehetőségek sorának enged utat. A kivonás megsokszorozza a váratlanságokat. Ez nem nevezhető negatív folyamatnak, éppen ellenkezőleg, váratlan újítások generálódnak. A kanonizált darabok struktúráinak felszámolásával destabilizálják a konvencionális kereteket. Destabilizálódnak a színház normatív elemei, valami újnak a kiváltásával. A történelmi művek kortalanná válnak, a rendező kivonja a darab stabil összetevőit, ezzel felszabadítja a színházat az ábrázoló jelleg kötöttségei alól, de ezzel megteremti és kihasználja az instabilitásban rejlő erőt. Nem az időrendiség számít, nem a linearitás, hanem az alakulás folyamata, az időtlenség. Kérdés, hogy Deleuze Bene színházára vonatkozó tézise mennyiben alkalmazható a táncra? Minél szabályozottabb, klasszikusabb egy darab, annál könnyebben zökken ki elemeinek a kivonásától vagy megváltoztatásától. A klasszikus balettnél könnyebb felmutatni a kivonás gesztusát, de például Frenák *Fából faragott királyfi*jában, mely Bartók klasszikus zenéjére készült, a szerepek multiplikálásával szintén megváltoztatja az eredeti sémát, és új olvasatot kínál a nézőnek. Ugyanebben a munkában találkozhatunk azzal a színpaddal, melyre még felfutni is kihívás, a meredek sík pedig teljesen kibillentí a táncosokat megszokott egyensúlyukból – minden korábbi tudásukat újraértékelve merészkedhetnek csak ki a veszélyes terepre, mely Frenák szerint a távlatokról, a nyitottságról és az átjárhatóságról szól.⁶⁹

A stabilizációnak való ellenállás mutatkozik meg a koreográfiai állandó változtatásában, mely önmagában produktív, hisz a változtatás eredményeként valami egészen új születhet. A változtatások általi destabilizáció fogalma új utat nyit a balett újradefiniálásához. Kazuo Ohno egy interjúban a változtatás fontosságával kapcsolatban megjegyezte, hogy legtöbbször a szerkezet struktúrája nem változik, csak a részletek, mert minden alkalommal új tapasztalatokra van szüksége. Az ezekből adódó változtatások adják meg azt a lángot, azt a belső tüzet, mely nélkül semmit nem lehet csinálni. „Hogyan lángolhatnék, ha nem változnék? S a belső tűz nélkül hogyan tudnék mozogni? [...] Az új tapasztalatok nem jelentenek feltétlenül új lépéseket vagy új mozdulatokat” – vallotta Kazuo Ohno 79 évesen is.⁷⁰ Ez az érzet teremti meg a pozitív instabilitás fogalmát a táncos számára. A klasszikus balett lényegi, látszólagos kiegyensúlyozottságával szemben a butoh, ahogy Frenák organikus mozgásnyelve is, a destabilizált állapot izgalma épít. A tűz, a szenvedély, az érzelmei állapot teszi. Ebben a táncban nagyon fontosak azok a dolgok, melyek tanítás által nem átadhatók. Ide tartozik minden, ami egy-egy téma, fogalom vagy érzés által idéződik fel vagy váltódik ki a táncosból.⁷¹ Ehhez élettapasztalatra, műveltségre, tudásra van szükség, mely sok esetben független a tánctól. A világ dolgai iránti empátiát, mely lehetővé teszi az azonosulást, az egygyé válást, Sonda Fraleigh szomatikus rezonanciának nevezi.⁷² A másakra és a külvilágra való rezonálás képességének fontosságát hirdeti évtizedek óta Frenák Pál is.

Frenák az emberi természet legmélyére ás, melyben minden elképzelhető és semmi sem oldható fel egyszerre. Nem marad a felszínes kapcsolatok ábrázolásánál, nem törődik a sémákkal és a normákkal. Az önmagától rettegő lélek bűvára, azé a léleké, melynek meg kell küzdenie magával, hogy legyőzze a félelmeit. Szétboncolja az emberi lelket az egyén erotikus lényének harcain keresztül, az erotizmus nála is úgy jelenik meg, mintha valami szentség lenne, mely magasabb rendű dolgokhoz kapcsolja a talajt vesztett embert, aki ezáltal szabadul ki önnön zártságából. Ez is a pozitív instabilitás terepe, az erotika önmagában destabilizáló elem.

„Az erotika [...] az egyensúly felbomlása, amelyben az ember, tudatosan, saját életét teszi kockára. Bizonyos értelemben az ember szándékosan veszejt el önmagát [...] Ez kétségkívül nem szerencsés helyzet. Am az erotikával együttjáró szándékos elveszejtés nyilvánvaló; senki sem kételkedhet benne.”⁷³ „Az erotika a külszín mögé enged pillantani, a kifogástalan látszat mögé, amelyet soha nem cáfol senki, a visszájára, ahol olyan érzelmek, szokások és testrészek tűnnek fel, amelyeket általában szégyellünk.”⁷⁴ – írta George Bataille, és ugyanezt érezhetjük Frenák darabjain keresztül.

Mindezek mellett, vagy pontosan ezek miatt, nem feledkezhetünk meg a néző destabilizálásáról, melyre Frenáknak szintén nagy eszköztára van. A színpad és a nézőtér határainak eltörlése, a nézők bevonása a darabba, az erőltetett szerepek tarthatatlanságának felmutatása a hagyományos nemi szerepek/jellemvonások felcsere-lésével, vagy a jelnyelv használata, mely miatt a halló érezheti magát kirekesztettnek, szándékosan kibillentti a nézőket megszokott kényelmes pozíciójukból. Frenák darabjaiban a mozgássérült táncolhat, és a siket énekelhet, semmi sincs kizárva, semmi sincs úgy, ahogy várható lenne. Ennek legfőbb példája a *W_ALL* című koreográfia 2018-ból, mely Frenák mottójának, a lehetetlenben való lehetséges megkeresésének a színpadi esszenciája.

A destabilizáció aktusa tehát Frenák darabjaiban egyértelműen egy pozitív instabilitást létrehozó eszköz, mely a táncos fizikai és szellemi állapotára ugyanúgy hatással van, mint a néző érzelmeire és azon keresztül berögzült értékrendjére, előítéleteire és magáról alkotott elképzeléseire.

6. Elméleti és gyakorlati határátlépés

Shusterman szerint „a határátlépés játéka a nyugati esztétika középponti sajátossága, történetének és struktúrájának kulcsfontosságú aspektusa.”⁷⁵ Mindig érdekelt, hogy a filozófiai tradícióban hogyan jelenik meg a határátlépés „játéka”. Shusterman általában konceptuális határátlépésről beszél, bár Foucault filozófiájában és filozófiája által a fizikai határátlépés esetét elemzi.

Shusterman-nek határozott véleménye van a határátlépéssel kapcsolatban: *A gondolkodó test* című könyvében kijelenti, hogy Michel Foucault és Georges Bataille számára a határtapasztalat olyan „erőszakos intenzitású” tapasztalat, „ami tipikusan magába foglalja a szomatikus kihágás valamilyen erőszakos formáját, mely sajátosan az erkölcsi és szomatikus normák áthágása is”.⁷⁶ Foucault és Bataille testkísérleteit figyelembe véve Shusterman leszögezi, hogy „a szómaesztétika elkötelezett a határtapasztalatok ilyen formái használatának tanulmányozása tekintetében, de ez nem jelenti azt, hogy elkötelezetten védjük is azokat, mint szómaesztétikai képességeink fejlesztésének és önmagunk, illetve önismeretünk átfogóbb transzformációs javítása elérésének legjobb módjait.”⁷⁷ A radikális szomatikus tapasztalatok vizsgálata tehát az önmegismerés filozófiájában is nélkülözhetetlen, Shusterman azonban az extrém példák bemutatásának lehetséges következményeitől tart.

A határátlépés fogalmának filozófiai lehatárolása a határ fogalmának definiálhatatlansága miatt már önmagában problematikus. A határátlépésnek számtalan formája lehet. Az esztétikai határátlépés témaköre szintén messzire vezet. A határok feszegetésének problémaköre már akkor is kimeríthetetlen, ha kizárólag a kortárs tánc terepén maradunk. Említhetnénk a mozgáskonvenciók megszegését, vagy akár a cselekményszál kihangsúlyozásának tudatos elhagyását az interpretáció felszabadítása

érdekében. A társadalmi normák megkérdőjelezése vagy a meztelenség kifinomult alkalmazása a színpadon bizonyos értelmezések szerint szintén határátlépésnek számít. E határtranszgressziók azonban pozitív változásokat is indukálhatnak – komoly szerepük lehet bizonyos művészeti és társadalmi változások előidézésében.

Frenák számára „a határátlépés játéka” jóval több, mint játék – egyrészt ösztönös reakció, védekezés, a fizikai határainak feszegetése öngyógyítás. Táncosai tehetséghatárainak feszegetése professzionalizmus, mely oly egyedivé teszi az alkotásait a közönség és a szakma szemében. Másrészt a határátlépés tudatos provokáció az előítéletek ledöntésére és az emberi kegyetlenséggel való szembesítésre. „Gyerekként még mindennek a határvonálán voltam, teli bizonytalan gondolatokkal, érzésekkel, és folyvást kapaszkodót keresve a szokott-tól eltérő környezetben” – mondja Frenák egy interjújában.⁷⁸ A kirekesztés Frenák gyermekkorának fájdalmas emléke: érezte a társadalom elutasítását édesanyja mássága miatt, a siketnéma jelrendszer használatát feloldhatatlannak tűnő izolációt eredményezett. Már nagyon korán megérezte és megértette, hogy mit jelent az emberek érzéketlensége és tudatlansága.⁷⁹ Az intézeti évek még inkább elmélyítették a kivülállás kegyetlen tapasztalatát. Kazuo Ohno szerint a testi hegék idővel begyógyulnak, de az elménk csak elfogadni és elviselni tudja őket, a tapasztalatok pedig örömet vagy bánatot okoznak, vagy a kettőt együtt. Idővel elérhetjük a költészet világát, amit csak a testünkön keresztül fejezhetünk ki, szavak által nem.⁸⁰ Frenák *Birdie* című darabja éppen a falakról, a bennünk és körülöttünk létező korlátokról és ezek eltüntetésének lehetőségeiről szól: hogyan építhetünk fel magunkban egy olyan képzeletbeli világot, mely új realitást teremtve segíti a túlélést? Az árvaházban Frenák hét éven keresztül figyelhette a Balatont a rácsokon keresztül – a gyermekkori megpróbáltatások, a magány és az izoláció érzése nem tűnik el nyomtalanul.

Frenák már gyermekként megérezte, hogy „a fizikai fájdalom enyhíti a lelki fájdalmat. Hogy az egyik lefedheti, egy időre eltüntetheti a másikat, s ennyiben akár még fölszabadító élményként is hathat.”⁸¹ Gyermekként az árvaházban egy tükör előtt kísérletezett a testével, felnőttként pedig elsajátította a pszichoszomatikus gyógyítás módszerét. Mintha öntudatlanul is azt csinálta volna, amit Deleuze ír a Bacon-képek kapcsán: a test magától próbált megszabadulni, és a néma kiáltás – ami oly gyakori a koreográfiákban is, „az a művelet, amelyen keresztül az egész test kiszabadul önmagából”.⁸² A test organizmusból való kiszabadulásának, vagyis felszabadulásának egyik potenciális helye a száj, „az egész test elszökik a kiáltó szájon keresztül” – mondja Deleuze, Bacon *Tanulmány Velazquez X. Ince pápa portréja után* (1953, 54-es kép) című festményéhez kapcsolódóan.⁸³ A néma kiáltás, az O-t formáló néma száj rendszeresen visszatérő elem Frenák darabjaiban. A néma kiáltás jelentheti a test korlátainak ledobását, vagy másképp: a test határainak átlépését, erőszakos transzgressziót, ami valójában felszabadulás minden keret és forma fullasztó elnyomása alól. A strukturált szerveződés alól felszabaduló test, „a szervek nélküli test” – mely egyébként Deleuze Antonin Artaud-tól átvett fogalma. A test hisztérikus valóságán Deleuze azt érti, hogy a szerv nélküli test, mely valójában egy meghatározatlan szerv, az egyik pillanatban még száj lehet, míg a másikban más erők hatására akár anusz vagy bármely kimeneti vagy bemeneti szerv.⁸⁴ Akár így is értelmezhetjük a *Frissonban* feltűnő, gázlarcból kinövő végtelen csöveket, vagy a *Sauvagerie*-ban a főhős derekára rögzített, de köldökszinórként is felfogható „szerv”-et. A néma kiáltás Deleuze alapján is több értelemben bírhat. Úgy gondolom, hogy a láthatatlan erők láthatóvá tételének is az egyik legfőbb eszköze. Deleuze elveti a festészet figurativitásra, különböző formák reprodukálására

irányuló törekvéseit, ahogy a színházban sem értékeli a reprezentációt. Úgy véli, hogy a művészetnek „erőket kell befogni”. Átvesszi Paul Klee elhíresült mondását, mely szerint „nem a láthatót kell visszaadni, hanem láthatóvá kell tenni”.⁸⁵ A kiáltás ábrázolása tehát kiválthatja a borzalom ábrázolását. Deleuze szerint:

[...] vagy a borzalmat festem le, és akkor nem festem le a kiáltást, mivel a borzalmasnak adok alakot; vagy a kiáltást festem le, s akkor viszont nem festem meg a látható borzalmat, [...] mert a kiáltás olyan, mint egy láthatatlan erő csapdába ejtése vagy észlelése.⁸⁶

A borzalom konkrét felmutatása nélküli kiáltásábrázolás tökéletes példája az érzet erőszakához fűződő deleuze-i elméletnek. A „látvány erőszakával szemben” megnyilvánuló „érzet erőszaka”,⁸⁷ bár sokkal megfoghatatlanabb, annál felkavaróbb, hisz a borzalom nem abban van, ami előttünk van, hanem azokban az asszociációinkban, melyeket a látványhoz kapcsolunk – ettől lesz erőteljesebb és megrázóbb. Az érzet erőszaka mélyebb nyomokat hagy az emberben, mint a készen kapott látvány. A néma kiáltás, vagyis a száj, tehát Deleuze Bacon-elemzésének egyik kulcspontja. Frenák módszerének egyik legerőteljesebb hatása a nézőre éppen ezen a logikán nyugszik. Darabjaiban sokszor olyan kellékek kapnak helyet, melyek történet nélkül is elvégzik a maguk munkáját – rossz érzést kelthetnek, utalhatnak bizonyos dolgokra, de a nézőn múlik, hogy megéri-e a bennük rejlő „erőszak”-ot, s így nem a látvány, hanem az érzet erőszaka írja tovább a történetet. Például a *Káosz* című darab nőgyógyászati vizsgálószéke a fém lavórral az egyik leghátborzongatóbb kellék – vagy talán csak egy nő számára? Minden a nézőtől függ, minden a befogadó érzésein múlik. Az érzet erőszaka szubjektív módon formálódik.

A nemek – és az emberi, valamint állati lét – közti átjárhatóság lehetőségének felmutatása szintén határáthágás volna? Mikor Frenák táncosai a *Birdie* című darabban madárkarakterekbe bújva léteznek a színpadon, az állatok mozgására jellemző pozitúrákat felvéve, mindenki számára könnyen felismerhető módon kommunikálják azt, ami közös lehet az állati és emberi természetben. Az *Un* című koreográfia faunszerű figurája szintén az emberi és állati határán mozogva közvetíti „a határátlépés játéká”-nak zsigerekig hatoló komolyságát.

Azzal, hogy Frenák olyan testrelációkat és testképeket mutat meg, melyek nem megszokottak a közönség számára, rámutat, hogy az ember nem pusztán az, amit az illem által lekorlátolt szokások láttatni akarnak. Darabjaiban megkérdőjelezi a társadalmi normákat és elvárásokat. *Füük*⁸⁸ című munkájában például „közelről tanulmányozhatjuk a férfiúi természet alaptípusait: így látjuk például

a Macsót, a Náciszt és a Herkulest. Frenák váltakozva jeleníti meg a gyűlöletet, az ostoba követelőzést és a figurák közt fennálló, törekeny erőegyensúlyt.”⁸⁹ A szexualitást és a nemek harcát – egymással vagy önmagukkal – különböző nézőpontokból közelíti meg, csak a nézőn múlik, hogy képes-e magára, vagy környezetére ismerni a kegyetlennek tűnő, de nagyon is realista tükörben. Frenák minden darabjával az általánosítás ellen küzd: nincsen abszolutizált férfi vagy nő, típusok vannak, bemutatásuk a sztereotípiák értelmetlenségét hangsúlyozza. Mindkét nem lehet erős, elesett, sebezhető, viccesen magabiztos vagy szánalmas. A hangsúly inkább arra esik, hogy az egyén – függetlenül a nemétől –, milyen erőknél (külső vagy belső) van alárendelve. Ugyanakkor a nemek egymás relációiban is érdekesek. A férfi–férfi, férfi–nő, nő–nő között dúló harc állandó témája a daraboknak, viszont mást jelent egy nőnek az esendő nő ábrázolása a színpadon – például akinek folyik a lába közt a vér –, és mást a férfinak. De a nők véleménye is különbözhet, mert a kiszolgáltatottság sokak számára tabu.

A szómaesztétika legfőbb célja annak tudatosítása, hogy mivel a társadalmi normák beleíródnak a testünkbe, az értékrendszerek felülvizsgálatánál is elengedhetetlen funkciója van a testképek megváltoztatásának. Shusterman *A gondolkodó testben* írja, hogy

[...] a társadalmi normák és az erkölcsi értékek beleíródtak a testünkbe, fenntarthatják hatalmukat anélkül, hogy szükség lenne explicité tenni és törvények által kikényszeríteni őket. Ezek ugyanis implicit betartásra és kikényszerítésre kerülnek a testi habitusaink által, beleértve érzelmi habitusainkat is (amelyeknek testi gyökereik vannak). [...] ha eredményesen meg akarunk kérdőjelezni egy elnyomási formát, akkor el kell végeznünk az azt kifejező testi habitusok és érzések szómaesztetikai diagnózisát, hogy azokat, az őket generáló elnyomó társadalmi feltételekkel együtt legyőzhessük.⁹⁰

Határátlépés nélkül nincs előrelépés, s ha valahol, akkor a művészetben kell legelőször meglépni azokat a radikális lépéseket, melyek átgondolásra készíthetnek a közönséget. Ez a művészi küzdelem azonban csak azok számára természetes, akik már megharcolták saját belső küzdelmeiket, vagy nyitottak az önelemzésre a minél elemibb erejű önismeret elérése érdekében. Határátlépésre pedig a filozófia területén is szükség van, hogy a tánc, mint a „legparadigmatikusabb szomatikus művészet”⁹¹ olyan értelmezési kereteket kapjon, melyek a mozgáskombinációkon túl a rejtettebb filozófiai tartalmak felmutatására is képesek azoknál a művészeknél, akiknél egy jól megalapozott, változatlan és hiteles létezésesztétika irányítja az ösztönös alkotófolyamatot.

1 A tanulmány rövid ízelítő a szerző most készülő könyvéből, amely Frenák Pál művészetét filozófiai megközelítésben tárgyalja. A szerző e témában elhangzott előadásai: *Destabilization as expansion of the boundaries of self in the work of Pál Frenák* (Design, Culture & Somaesthetic Conference, 2019, Budapest); *Exposure of violence and of conflictual power relations in contemporary dance – The philosophical art of the Compagnie Pal Frenak* (Conflicts – Antagonisms, Agonies, Affects – Annual Conference and Meeting of The Nordic Society of Aesthetics, 2018, Párizs); *The play of limit transgression in the dance philosophy of Pál Frenák* (The Soma as the Core of Aesthetics, Ethics and Politics, 2017, Szeged); megjelent tanulmány: As close as possible to the ungraspable: Somaesthetical and Deleuzian investigations on the choreographical work of Pál Frenák, In: *PRAGMATISM TODAY*, vol. 9:1; 80–90, 2018.

2 Gilles Deleuze: *Proust*, 108., ford.: John Éva, Atlantisz, Budapest, 2002.

3 Deleuze arra a kérdésre, hogy vajon hogyan léphetünk be a karkai műbe, a következő választ adja: „Bármelyik ponton beléphetünk tehát, egyik sem jobb a másiknál, egyik bejárat sem előnyösebb a másiknál, még akkor sem, ha félig-meddig zsákutcáról, keskeny átjáróról, szűkülő folyosóról stb. van szó. Kizárólag arra fogunk figyelni, hogy milyen más pontokkal kapcsolódik össze az a pont, amelyiken belépünk; milyen csomópontok és folyosók mentén haladva köthetünk össze két pontot; milyen a rizómaterkép és hogyan módosulna, ha egy másik ponton lépnénk be.”, In: Gilles Deleuze – Félix Guattari: *Kafka. A kisebbségi irodalomért*, 7., Qadmon Kiadó, Budapest, 2009, ford.: Karácsonyi Judit.

- 4 Carter Marcia Siegel könyvére hivatkozik: *At the Vanishing Point: A Critic's Look at Dance* (New York: Saturday Review Press, 1972, Dutton, 1985), In: Curtis L. Carter: „Aesthetics in Contemporary Art: Philosopher and Performer”, In: Peng Feng (szerk.): *INTERNATIONAL YEARBOOK OF AESTHETICS*, Volume 16., School of Arts, Research Center for Aesthetics and Aesthetic Education, 98., Peking University, Beijing, 100871, P. R. China, 2012.
- 5 Richard Shusterman: *A gondolkodó test*, 188., ford.: Krémer Sándor et al., JatePress, Szeged, 2015.
- 6 I. m.: 22.
- 7 A szerző 2017. június 23-án filozófiai vitaestet szervezett a Frenák Pál Társulat *Lutte* című előadása után a győri MTA Geometria Galériába, Táncfilozófia és művészet címmel, Frenák Pál és Richard Shusterman részvételével, ahol a táncművész, a filozófus és a közönség között több órás beszélgetés alakult ki a témával kapcsolatban.
- 8 Gilles Deleuze: I. m.: 53.
- 9 Frenák Pál fogalma, a 2009-ben Péter Mártaval készült interjúból említi. In: Péter Márta: *A semmi közepén / In the middle of nowhere. Interjú / Interview*, 14., Kortárs Táncért és Jelelő Színházért Alapítvány, Budapest, 2009.
- 10 Utalás Curtis L. Carter kijelentésére.
- 11 Lásd a Frenák Pálról készülő dokumentumfilm előzetesét („Who Cares About Pal Frenak?”): <https://www.youtube.com/watch?v=1cKfq0697H4> [2017.07.18.]
- 12 Lásd Péter Márta: i. m.: 21.
- 13 Noriko Maehata: „Selections from the Prose of Kazuo Ohno”, 156., In: *The Drama Review: TDR*. Vol. 30, No.2. Summer, 156–162., 1986.
- 14 Andrea Olsen with Caryn McHose: *The Place of Dance. A Somatic Guide to Dancing and Dance Making*, 83., Connecticut: Wesleyan University Press Middletown, 2014.
- 15 Ennek gyönyörű példája a 2017-ben megszületett HIR-O című darab.
- 16 Péter Márta: i. m.: 28, 32.
- 17 Richard Shusterman: i. m.: 407.
- 18 I. m.: 411.
- 19 I. m.: 425.
- 20 Péter Márta: i. m.: 41.
- 21 Einav Katan: *Embodied Philosophy in Dance. Gaga and Ohad Naharin's Movement Research*, 16., Palgrave. Macmilan, London, 2016.
- 22 Péter Márta: i. m.: 27.
- 23 Bartók: *A fából faragott királyfi*: <https://opera.jegy.hu/program/a-fabol-faragott-kiralyfi-67798?lang=en> [03.12.2017]
- 24 Péter Márta: i. m.: 38.
- 25 I. m.: 16, 18.
- 26 Gilles Deleuze: *Francis Bacon. Az érzet logikája*. 21., Atlantisz, Budapest, 2014.
- 27 Péter Márta: I. m.: 14.
- 28 Andrea Olsen with Caryn McHose: I. m.: 83.
- 29 David Sylvester: *Interviews with Francis Bacon*, 65., Thames and Hudson, New York, 1987.
- 30 Péter Márta: i. m.: 34.
- 31 Richard Shusterman: i. m.: 185.
- 32 Richard Shusterman: „Art as Dramatization”, 367., In: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. Vol. 59, No. 4 (Autumn). 363–372., Blackwell Publishing on behalf of The American Society for Aesthetics, 2001.
- 33 I. m.: 368.
- 34 <https://plato.stanford.edu/entries/dance/> [19.06.2017]
- 35 Ibid.
- 36 Gilles Deleuze: *Proust*, 10.
- 37 I. m.: 12.
- 38 I. m.: 18.
- 39 Kiemelés tőlem, utalás e mondat bevezetésben említett jelentőségére.
- 40 I. m.: 53.
- 41 I. m.: 41.
- 42 I. m.: 42.
- 43 I. m.: 45.
- 44 Gilles Deleuze: *Francis Bacon*: 46.
- 45 I. m.: 75.
- 46 Kafkáról szóló könyvében Deleuze a gyermekkortömb fogalmat használja. In: Gilles Deleuze – Félix Guattari: *Kafka. A kisebbségi irodalomért*, 9.
- 47 Gilles Deleuze: *Francis Bacon*, 46.
- 48 Péter Márta: i. m.: 29.
- 49 Gilles Deleuze: *Proust*, 35.
- 50 V. ö.: Georges Bataille: *Az erotika*, 354., Nagyvilág, 2001, ford. Dusnoki Katalin.
- 51 Richard Shusterman: *Pragmatista esztétika. A szépség megélése és a művészet újragondolása*, 181., Kalligram, Pozsony, 2003, ford.: Kollár József.
- 52 I. m.: 205.
- 53 Péter Márta: I. m.: 18.
- 54 Larry Lavender: „Understanding Interpretation”, 27., In: *Dance Research Journal*, Vol. 27, No. 2 (Autumn, 1995), 25–33., 1995.
- 55 Richard Shusterman: i. m.: 197, 198.
- 56 Einav Katan: i. m.: 5.
- 57 Martin Childs: „Kazuo Ohno: Dancer who co-founded the modern Butoh style and brought it to the world stage”. 6 July 2010., In *Independent*. <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/kazuo-ohno-dancer-who-co-founded-the-modern-butoh-style-and-brought-it-to-the-world-stage-2019813.html> [07.12.2017]
- 58 Gilles Deleuze: i. m.: 50.
- 59 I. m.: 112.
- 60 I. m.: 164.
- 61 I. m.: 168.
- 62 A legtöbbet azzal tehetem, ha alkotok – Frenák Pállal beszélget Ménesi Gábor, In: *Műút*, 2013. október 26.
- 63 V. ö.: Teszári Nóra interjúja Frenák Pállal, In: *Kikötő*, 2008. 02. 26., Duna Televízió.
- 64 Utalás Deleuze állítására, mely szerint „a művész nem annyira a káosz ellen hadakozik (amit bizonyos módon tiszta szívből kíván), hanem a vélekedések »kliséi« ellen.« lásd: Gilles Deleuze – Félix Guattari: *Mi a filozófia?*, 171., Műcsarnok Nonprofit Kft., Budapest, 2013, ford.: Farkas Henrik.

- 65 V. ö.: I. m.: 173.
 66 I. m.: 171.
 67 V. ö.: Georges Bataille: Az ég kéksége, In: uő.: *Belső tapasztalat*, 101–104., Kijárat Kiadó, 2013, ford.: Szabó László.
 68 Gilles Deleuze: One Manifesto Less, In: C. V. Boundas (szerk.): *The Deleuze Reader*, 204–222., New York – Columbia University Press, 1993.
 69 V. ö.: A Paradigma Ariadné építészeinek interjúja Frenák Pállal, In: *Octogon*, 2017/4.
 70 Richard Schechner and Kazuo Ohno: Kazuo Ohno Doesn't Commute: An interview, 165., In: *The Drama Review: TDR*, Vol. 30, No. 2 (Summer, 1986), 163–169.
 71 Noriko Maehata: „Selections from the Prose of Kazuo Ohno”, 156., In: *The Drama Review: TDR*. Vol. 30, No.2. Summer, (156–162.), 1986.
 72 Lásd bővebben: Sondra Fraleigh: *Butoh. Metamorphic Dance and Global Alchemy*, 44–49., University of Illinois Press, Urbana, Chicago and Springfield, 2010.
 73 Georges Bataille: *Az erotika*, 36.
 74 I. m.: 136.
 75 Richard Shusterman: *A gondolkodó test*, 171.
 76 I. m.: 190.
 77 Uo.
 78 Péter Márta: i. m.: 18.
 79 I. m.: 14–15.
 80 Noriko Maehata: i. m.: 156.
 81 Péter Márta: uo.
 82 Gilles Deleuze: *Francis Bacon*, 24.
 83 I. m.: 35.
 84 V. ö.: Deleuze: *Francis Bacon*, 56–57.
 85 I. m.: 65.
 86 I. m.: 69.
 87 V. ö.: I. m.: 70.
 88 <https://www.youtube.com/watch?v=vN1Ile4DvLk> [2017.12.03] A *Fiúk* trailerre.
 89 <http://frenak.hu/production.php?id=50> [20.07.2017.]
 90 Richard Shusterman: *A gondolkodó test*, 53, 54.
 91 I. m.: 22.

IRODALOM

- A Paradigma Ariadné építészeinek interjúja Frenák Pállal, In: *Octogon*, 2017/4.
 Georges Bataille: *Az erotika*, Nagyvilág, Budapest, 2001, ford.: Dusnoki Katalin.
 George Bataille: Az ég kéksége, In: uő.: *Belső tapasztalat*, Kijárat Kiadó, 2013, ford.: Szabó László.
 Curtis L. Carter: „Aesthetics in Contemporary Art: Philosopher and Performer”. In: Peng Feng (ed.): *INTERNATIONAL YEARBOOK OF AESTHETICS*, Volume 16., School of Arts, Research Center for Aesthetics and Aesthetic Education, Peking University, Beijing 100871, P. R. China, 2012.
 Martin Childs: „Kazuo Ohno: Dancer who co-founded the modern Butoh style and brought it to the world stage”, 6 July 2010. In: *Independent*. <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/kazuo-ohno-dancer-who-co-founded-the-modern-butoh-style-and-brought-it-to-the-world-stage-2019813.html> [07.12.2017]
 Gilles Deleuze: *Francis Bacon. Az érzet logikája*. Atlantisz, Budapest, 2014, ford.: Seregi Tamás.
 Gilles Deleuze: One Manifesto Less, In: C. V. Boundas (szerk.): *The Deleuze Reader*, 204–222., New York – Columbia University Press, 1993.
 Gilles Deleuze: *Proust*. Atlantisz, Budapest, 2002, ford.: John Éva.
 Sondra Fraleigh: *Butoh. Metamorphic Dance and Global Alchemy*, University of Illinois Press, Urbana, Chicago and Springfield, 2010.
 Gilles Deleuze – Félix Guattari: *Mi a filozófia?*, Műcsarnok Nonprofit Kft., Budapest, 2013, ford.: Farkas Henrik.
 Einav Katan: *Embodied Philosophy in Dance. Gaga and Ohad Naharin's Movement Research*, London: Palgrave, Macmillan, 2016.
 Noriko Maehata: „Selections from the Prose of Kazuo Ohno”, In: *The Drama Review: TDR*. Vol. 30, No.2. Summer, 156–162., 1986.
 Andrea Olsen with Caryn McHose: *The Place of Dance. A Somatic Guide to Dancing and Dance Making*, Connecticut: Wesleyan University Press Middletown, 2014.
 Péter Márta: *A semmi közepén / In the middle of nowhere. Interjú / Interview*, Kortárs Táncért és Jelelő Színházért Alapítvány, Budapest, 2009.
 Richard Schechner and Kazuo Ohno: Kazuo Ohno Doesn't Commute: An interview, In: *The Drama Review: TDR*, Vol. 30, No. 2 (Summer, 1986), 163–169.
 Richard Shusterman: „Art as Dramatization”, In: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. Vol. 59, No. 4 (Autumn), 363–372., Blackwell Publishing on behalf of The American Society for Aesthetics, 2001.
 Richard Shusterman: *Pragmatista esztétika. A szépség megélése és a művészet újragondolása*, Kalligram, Pozsony, 2003, ford.: Kollár József.
 Richard Shusterman: *A gondolkodó test*, JatePress, Szeged, 2015, ford.: Krémer Sándor et al.

G. ISTVÁN LÁSZLÓ
Hálaadó körmenet

Elöl vezet három cigány,
zsírszagukban elmerülök.
Egyik folyton megkíván,
Nap perzseli gerinchúrom.
Másik késsel hadonász,
béka legyek, ha megszúrom.
Harmadik mézes szívű,
lépes lelkem, kishúgom.
Két szemem két ebihal,
úszik hozzájuk az úton.

Elöl vezet három árnyék,
mindig a nyomukban járnék.
Egyik olyan, mint a hínár,
bokámon vércsík,
másik, mint a pléhedény,
rámfénylik, de nincs itt.
Harmadik a lélegzetem,
kifújhatom, követhetem,
Aki nem hisz, mért hitt?

Elöl vezet három isten,
nevük és alakuk nincsen.
Egyik olyan, mint az atya,
a sarumnak nincs szíja.
Másik fiú, hívna haza,
üres harangtestem hívja.
Harmadik a kongatás,
harangnyelvben Szentlélek,
kitépték és nem félek.

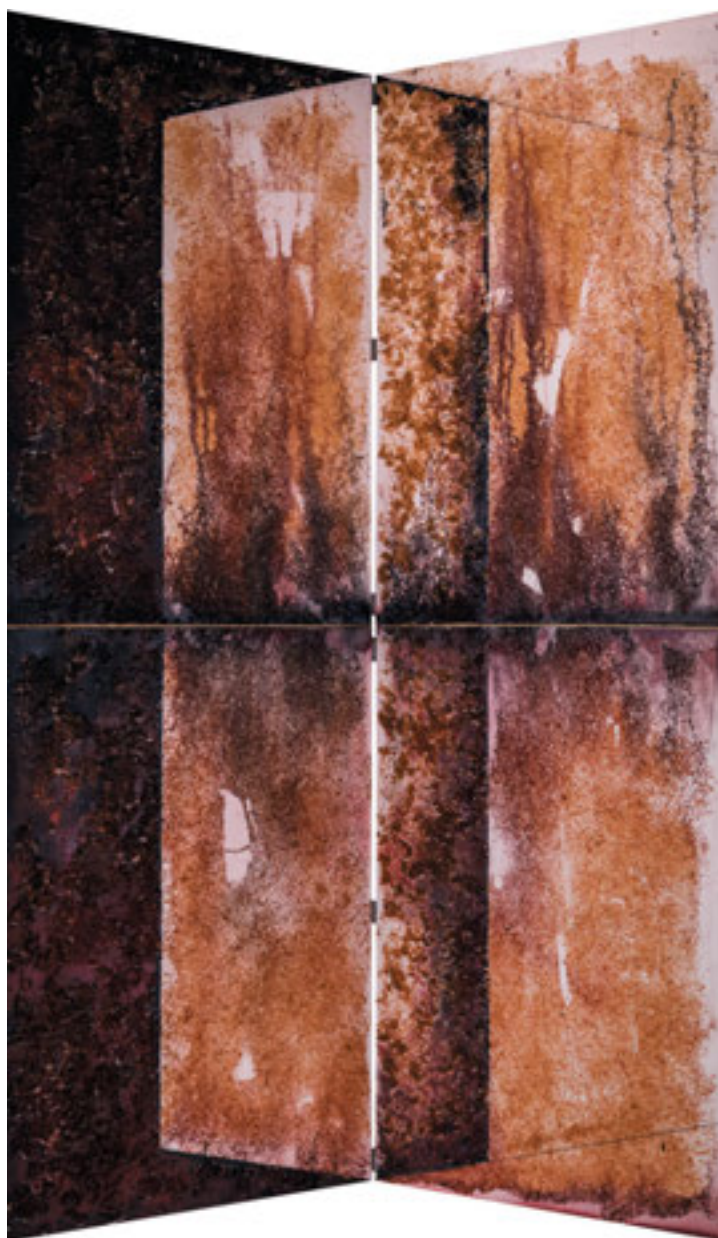

Szalkai Károly: Alattam a föld, fölöttem az ég 2019

SZENTIRMAI MÁRIA

Erdei részlet

Valahogy át kellett kelnünk a patakon.
Egy keresztbe tett vékony fán egyensúlyoztunk,
s megszedültünk a medvehagyma
hegyoldalt beborító illatától.
Meztelenre kellene vetkőzni,
hogy minél nagyobb felületen vihessem magammal
az ember nélküli madárcsendet,
az avar állatkáinak apró nesztét,
a kövekre tapadt moha bársonyöldjét.
Erősen figyelek rád,
keresem tizparancsolatod,
hogy megőrizhessem magam,
mert hamis isteneket imádtam.

Szalkai Károly: Elmélkedés a perspektíváról

GÜLCH CSABA
Pünkösdi kegyelem

földig zöldell a szomorú barkafűz,
a pázsitot napsugár melengeti,
a pünkösdi rózsza illatos kelyhéből,
az áradó szépség átcsillan neki

a sírok közt kővirág fészkel,
feszülő levelén színes harmat,
arcomra keni bánatát az árnyék,
bodzavirágba bújt tőlem a holnap

bőrömről elfeslik a kényes múltidő,
paránylik, porlad minden emlék,
a bokrok mélyén furcsa csend rezzen,
hangodtól biztos, az út végére látnék

szél lengeti a cseresznye lombjait,
a birsbokor ágain alma növekszik,
arcomba mosolyint az Isten-világ,
az álmaim szélére béke telepszik

az ólomüveg közben homlokig reped,
pernyeként szállnak az égbe a hangok,
nem érti senki a selymes, gyenge zenét,
lassan a tenger örök mélyébe hajlok

a tékozló magányban fájdalmas álom,
önző játék, durva, kócos az ébredés,
mikor a bőrömmön árván, szelíden árad,
mikor a szám melegén végigfut a kés

a nyár fénye az őszre gondol bennem,
a levelek finom játékát némán rejtem el,
messze mélázol a hegynyi varázsból,
s melléd telepszik az áramló kegyelem

sírni kezdtem, közben az eső is megeredt,
szüleim gyászolom a porral szórt reggelen,
beszakad a mélység, visszhangzik az ima,
a kintató magányból öröm épült bennem

kezeddél melengetsz, az érintést rám zárod,
boldog madárként vergődök, magamra találok,
felejttem a fagyos estét, a vacogó éjszakát,
elengedek minden percet, majd a vén halált

DEVECSERI ZOLTÁN
Szabadulásunkért
(zsoltár-üzenet)

Nem fél a gyöngé halandó?
Óvja kegyelemmel szegve
alkalmas gyapjú kelme,
poklok fagyát visszatartó –

Vállamon anyatisztelet
az édes tej okán, inni
megigazult áhitattal
Szent Simon szigorával;
másként összefut a szeretet
fölnövelő itala szánkban
s a gonosz szórakozhatik
minden harmadik órában velünk –

Indítsd fel szavamat Uram,
világosítsd értelmemet,
akaratomban ne maradjak gyarló!

Rontsál tőlünk ellenséget,
bosszútevőt itt a földön,
kezeid alkotmányai fölé
hiszen azért rendeltél minket,
juttattad hozzánk az égnek
madarait s a tenger halait,
járhassuk ösvényeidet –

Fogva tart az égboltozat,
egekből a Nap sátora, holott
lényünk az angyaloknál alig kisebb:
napról napra nyújtjuk kezünk
áldást tőled hadd vehessünk!

Könyörgésünket hallgasd meg Uram,
ne féljen már a gyöngé halandó,
add vissza némának a szólást,
hadd jusson elődbe a kiáltás!

A párbeszéd szövegalkító szerepe a „vallásos” népmesében

(*A mesehős találkozása az ősz öregemberrel, a tündérkirálynővel és a segítővel*)

„Ezeket példázatokban mondom nektek, de eljön az az óra, amikor többé nem példázatokban szólok hozzátok, hanem nyíltan beszélek nektek az Atyáról.”
(Jn 16,25)

1.

Jelen tanulmányban a „vallásos” (és minden más) népmese egyik legfontosabb narratív eleme: a *párbeszéd* szövegkonstituáló szerepét; az egész szöveg értelem-összefüggésében elfoglalt funkcióját; a felszólítás/hívás és a válasz, illetve az azt értelmező viszontválasz kontextusát megteremtő két szereplő egymáshoz viszonyulását; a „transzcendens ágens”¹ szavainak hatására a hős tevékenységértelmezését és jövőelgondolását; a bibliai textusokból átvett párbeszéd dinamikájának mesemondóra gyakorolt hatását; az „üzenet” narratív transzformációjának és kognitív struktúrájának különböző módozatait óhajtom megvizsgálni. Egészen pontosan úgy is megfogalmazhatjuk az előttünk álló feladatot, amint azt Ricœur tette: „a feladat, hogy alávessük magunkat annak, amit a szöveg mond, ami a szöveg szándéka és amit a szöveg jelent”.²

Kiindulópontként érdemes elővételeznünk MacIntyre eszmefuttatását: „A beszélgetéseket ugyanúgy műfajokba soroljuk, mint az irodalmi narratívákat. A beszélgetés valójában *drámai mű*, még ha igen *rövid* is, melyben a résztvevők *nem csupán szereplők*, hanem *szertörtársak* is, akik egyetértésben vagy nézeteltérések közepette dolgozzák ki produkciójuk formáját. [...] Ugyanúgy van kezdetük, középső részük és befejezésük is, mint az irodalmi műveknek. Vannak bennük drámai fordulatok és felismerések; haladnak csúcspontok felé, majd eltávolodnak tőlük. Egy hosszabb beszélgetésen belül lehetnek kitérők és mellékcelemek, sőt a kitérőkön belüli kitérők és a mellékcelemek belüli mellékcelemek is.”³ [kiemelés tőlem – BP] MacIntyre igen frappáns meghatározásából csupán néhány elemet emeltem ki, amelyek a mesei fikció szövegterében nagy kedvvel alkalmazott párbeszédre éppígy jellemzők. Ellenben, az egyes konkrét (vizsgálatom alá vont) mesenarratívákon belül a szereplők párbeszédének értelmezésén túl, szükségesnek látszik az irodalmár Thienemann definíciója az előadás (performansz) sikerességét biztosító *distanciáról* az előadó és hallgató közönség között is, mely mintegy keretét adja a szövegközi párbeszédnek, akár úgy, hogy magyarázzák két szereplő beszédaktusát, akár úgy, hogy az egyes szocio-kulturális jelenségek értelmét megvilágítják. „A szóbeliségnél ezt a distanciát csak úgy, mint a párbeszédnél, a szerző és közönség személyes együttléte határozza meg. Innen az a párbeszédre emlékeztető közvetlenség az előadó szerző és a közönség között, amilyenre az írásbeliség fejlettebb fokán már alig találunk példát. A szerző megszólíthatja a maga közönségét, figyelmességre intheti, türelmét kérheti, jutalmát sürgetheti, köszönetet mondhat, magasztalhat, korholhat és oktathat a közvetlen elevenséggel, melyet csak a szóbeliség által teremtett együttlét biztosít az előadásnak.”⁴

Vizsgálódásunkat kezdjük a párbeszéd/beszélgetések szövegkonstituáló szerepének, a narratíva értelemegészét érintő funkciójának körülírásával. Ugyanis sokkal könny-

nyebbnek tűnik meghatározni a párbeszéd funkcióját, a szövegalkító redakciójában elkülönített előfordulásának helyeit, a szereplők által mondottban a kimondottnak „túli”, „valami másra” utaló, „többletgondolkodást” feltételező nyelvi alakzatok (példázatok, közmondások, egyéb más bölcsességek, metaforák, szimbólumok) jelentését, a szavak által megjelenített szereplők identitását, mintsem azt, hogy eredetileg honnan: mely’ literális vagy bibliai műfajokból került át, tagozódott be a mesenarratívákba. Az mindenesetre tény, hogy a mesélők előszeretettel élnek a párbeszéd gyakori alkalmazásával, ahogy Ortutay írja: „Nemcsak a meséit [Fedics Mihályét], szinte kivétel nélkül mindet, szövi át a beszélgetés dicsérete, mely a szereplők egyik állandó mellékcelekvése, hanem ő maga is a beszélgetésben, a mesélésben élt igazán [...]”⁵.

A párbeszéd az egyes narratív szövegrészek (jelenetek, epizódok, kitérők, kommentárok) között teremt diszkurzív átmenetet: a meseszerkezet számos jelenetében felbukkanhat, rövidebb vagy hosszabb terjedelemben, a mondás idejének meghosszabbítása (késleltetés) vagy a mondott redukálása céljából a mondó kifejezett szándéka szerint. A mondó intencionalitásának elsődleges célja: minden egyes esetben a szereplők egzisztencia-karakterének bemutatása az adott létszituációban; konfliktusgenerálás vagy éppen elsimítás; a Másik segítése vagy szándékos megtévesztése⁶; olykor a Másikkal való versengés⁷ és/vagy gyalázkodás; az életvezetés meghatározása és szövetségkötés; a cselekvés előrevitele a múlt felidézése révén, a jövőre fókuszálva; a nem várt lételemőség-feltétel anticipálása; a feladat megkönnyítése vagy akadályozása; az igazságszítás és büntetés módjának kijelölése.

Noha a mesenarratívákban fiktív hősök szerepelnek (legyen szó akár Istenről, Krisztusról, Péterről, Máriáról, akár „ősz öregemberről” és boszorkányról, akár sárkányokról és sorsmadarakról), a mondó saját léttapasztalata és a lokális közösség kollektív tudás- és hagyománykészlete alapján léttel ruházza föl őket. Lévinas mondja: „A létet értelemmel felruházni nem kevesebb és nem is több, mint létrehozni azt. Ez eredendően a Mondás funkciója [...]”⁸. A párbeszéd aspektusából a *létre-hozás* olyan kommunikációs aktus, amely a mondásba betüremkedő beszélő mondása közben individuumot, mindenki mástól elhatárolható, saját másságában perszonalizáló létet teremt, épp azért, hogy a másik másságával interakcióba kerül, s ezt elkerülhetetlenül értelmeznie kell. Bármily’ előszeretettel hangsúlyozzák is a folkloristák, hogy a mesehős pszichológiai értelemben nem olyan árnyalt lény („redukált jellem”), mint a regényhős, semmi jogunk és okunk sincs azt feltételezni, hogy az őszövetségi bibliai példázatok és történetek, a jézusi tanítások és cselekedetek, vagy a szinoptikusok elbeszélésének hősei – akárcsak a mesehősök – ne volnának a teremtményi-lét valamely – Kerényi szavával élve – lelki realitásának reprezentánsai. Sőt, a mondók nem csekély emberismeretről, léttapasztalatról, létgond-megoldásról (életstratégiáról) tanúságot

téve, a nyelv birtokosaiként és birtokoltjaiként képesek mind a narratív szövegrészekben, mind a párbeszédekben olyan létet teremteni, amely „a nyelv közegében való *benne-állásként*, bennelevésként gondolható el”⁹, s mivel meggyőző nyelvi erővel és egzisztenciális-morális azonosulási lehetőséggel bír, befogadható a hallgatóság számára. Seybold írja egy helyütt: „Az elbeszélés mindenkor más valóságával konfrontálódva az olvasó elhagyja saját hétköznapi világát, szembekerül az ábrázolt jelenetekkel, szereplőkkel, dialógusokkal, saját magát helyezi egy karakter szerepébe, azonosítja magát vele, gondolkodik, szenved, cselekszik, epekedik, mintha ő is ahhoz a világhoz tartozna, és ezáltal saját énjétől eltávolodva új identitást nyer, új emberré válik. Az elbeszélés alternatív világa a befogadó számára lehetővé teszi, hogy ideiglenesen más életet éljen és tapasztaljon meg.”¹⁰

A dialógusok résztvevőit vizsgálva a *transzcendens ágens*nek csekély jelentőséget tulajdonít Horányi (ezt igazolja a „ha van ilyen egyáltalán” kitétele; nem is beszélve arról, hogy a „szuperhumán” szereplők körét tovább lehetne bővíteni a meséket illetően), a mesenarratívákban központi szerepet játszanak a hős sorsbetöltése szempontjából. Mivel az „ideiglenes”, illetve az elképzelt „más élet” megélhetésének, mint tovább szó-hető és egyéniesíthető élettörténetnek a reprezentánsai, szervesen hozzátartoznak a hallgatóközösség tudati hagyományához. Ezért mondhatja Seybold: „Az elbeszélők [...] azt színlelik, hogy az ismeretek birtokosai, és a befogadók (hallgatók, olvasók) mindezt elfogadják tőlük”¹¹ – mármint, ha a mondók jelenvaló-léttel képesek felruházni a „szuperhumán”, vagy még pontosabban „szürmaturális” lényeket, sőt valamikori valóságos létük-ről tesznek tanúbizonyságot, akkor a fiktív világnak is realitás-értéket tulajdonítanak, eközben a hagyományláncokhoz kötik magukat.

A mesenarratívákban – s kiváltképpen a szövegközi párbeszédekben érzékelhetően – kiemelkedő fontosságú esemény: a *találkozás*, amely terepe a buberi Én–Te *viszony* kibontakozásának, a kölcsönös megértésnek, vagy éppen a gyűlölködésnek, irigységnek, a Másik elgáncsolásának. De ami ennél is lényegesebb, Lévinas fölfogásában a másikkal való találkozás legfőbb jegye, „hogy e találkozás során idegen igény támad velünk szemben, amely elől nem térhetünk ki”¹² (Ezeket a találkozásokat fogom az alábbiakban konkrét mesenarratívákon keresztül görcső alá venni.)

A meseszövegek találkozásaiban mindig „dramatikus” párbeszéd zajlik, egyfelől a szereplők jelenét és jövőjét érintő egzisztenciális tétek, másfelől a nyelvi megnyilatkozásokat illetően állíthatjuk ezt. Derrida az utóbbiról azt mondja: „[...] a nyelv lényege az ígéret, hogy nincs beszéd, mely ne ígérne, a kissé sietve úgynevezett ‚beszédaktuson’ keresztül elköteleződést jelent a jövő felé, és egyben a nevezett aktus emlékezetben tartásának, az aktusban foglalt tettek (actes) megőrzésének kötelezettségét.”¹³ Erre az enügmaticus tudást-átadó ígéretre, a jövőben bekövetkező tevékenység iránt való elköteleződésre, illetve a tanácsban/tiltásban foglalt tettek megtartására irányuló intésben, a segítő és a hős között lezajló *anticipáló dialógus* (mely többnyire egyenes beszédeken alapszik) alapvetően meghatározó a népmesében. Mind az ígéretetés, mind az anticipált jövő iránti elköteleződés visszaigazolása kiváló alkalmat teremt a mondónak arra, hogy megmutassa hallgatóságának a szereplők jellemét és elvégezze *identifikációjukat*. Bar–Efrat írja a bibliai narrátorok szereplő-alkotásáról: „A karakterformálás indirekt módja mindazon külső jellemvonásokban megtalálható, mint a beszéd, vagy a cselekmény, melyek az egyén belső állapotára utalnak. Az olvasó ezen részleteket kell, hogy értelmezze, és ez alapján kell a szereplő mentális és érzelmi felépítését meghatároznia – ezt a feladatot a mesélő

nem végzi el az olvasó helyett. Tehát az indirekt jellemzéshez szükség van az olvasó szellemi erőfeszítésére, ami egyben a történetben való aktív részvételét is növeli.”¹⁴ A másik jeles bibliai narratívakutató, Fokkelman a párbeszédrel kapcsolatban azt hangsúlyozza: a Bibliában egyetlen köznapi (banális) párbeszéd sincs, mi több, az elbeszélés szereplőjének minden szava *létfeltáró* jellegű¹⁵ – viszont éppen nála vetődik föl az a jogos kérdés: vajon a szereplő komolyan gondolja-e, amit mond, és hihetünk-e annak, amit kimond?¹⁶ A létfeltárási és az igazmondás nem vezethető le egymásból sem logikailag, sem egzisztenciálisan: ugyanis a nem-igaz beszéd (megtévesztés, félrebeszélés, cselvetés) az egzisztencia-karakter szempontjából éppoly létfeltárási jellegű beszéd (gondoljunk a mesében az ördög, a sátán, a sárkány, a boszorkányné érveléseire), mint az, amikor a segítőlény igazat mond, még ha előszörre nem is tűnik igaznak jóslata és ígérete a hős számára. Ezért is mondhatja Lévinas: „A kommunikáció természetesen annyiban feltétele igazságnak, amennyiben minden igazság *mindenki számára igazság*.”¹⁷

2. A vezető / az „informátor”

Jakab István *A Tökváros* című meséjében számos egymást követő, a kimondottat kiegészítő és magyarázó, a mesemenetet tovalendítő, a hősök sorsát beteljesítő beszélgetések/párbeszéddek sorozatát láthatjuk, mint a meseszöveg struktúráját és dinamikáját alakító beszéd-egységeket. Egy-egy szövegközi párbeszéd adja meg a narratívának azt a „dramatikusságát”¹⁸, ami eleinte a két szereplő: az „ősz, öreg, fehér hajú ember” és a partra sodródott fiú találkozásában, majd a fiú és a tündérlány csodás egymásra találását és jegyességét követően harmójuk diskurzusában teljesedik ki, végül az öreg búcsúzásában (halálában/eltűnésében) jut nyugvópontra. Am Jakab István elbeszélésmódjának dramatikusága és a vérbeli drámairóe közötti különbséget leginkább abban tapasztaljuk, hogy Jakab képtelen feszes, élő, valóságos élethelyzetnek megfelelő párbeszédben beszéltetni hőseit (mondhatni nem hagyja őket beszélni). Seybold úgy véli a bibliai elbeszélésekbe szőtt párbeszéddek kapcsán, hogy: „A jelenetben felbukkanó személyek szavainak idézése a narratív aktualizálás különösen kedvelt formája. A színpadi dialógusok a közelség érzetét, sőt az egyidejűség látszatát teremtik meg, a hallgatónak a gondolkodás lehetőségét kínálják fel, biztosítva számára, hogy a szövegben rögzített aktív reakciókhoz csatlakozzon, azokat átélhesse.”¹⁹

Jakabnál a narratori elbeszélésmód és a párbeszédbe-li megnyilatkozások alig is mutatnak különbséget; stílusukat tekintve olybá tűnik, mintha a kettő egyesbesimulna és egyetlen nagy párbeszédbe, a mondó és a mondását hallgató közönség interpretációs aktusában: az információközlésben és a történet értelmének megvilágításában oldódna föl. A hősök gyakorta úgy beszélnek, mintha maguk is egy-egy miniatűr, egymástól jól elkülöníthető (élet)történetet mondanának el (akár az Evangéliumokban Bultmann szerint²⁰), teszik ezt ugyanabban a tónusban, mint ahogy a narrátor beszél,²¹ ugyanis a mondó: „a kész műbe már csak olyan nyelvet engedett be, amely engedelmes hangszerként minden ponton egybeesett a szerzői elgondolással”²², ahogyan Bahtyin mondja a költőről. Ebben az értelemben is „szerzőtársak”, nem csak abban, hogy egymást megszólítás révén („A megszólítás azt jelenti, hogy létünkkel kopogtatunk a másik embernél, és bebocsátást kérünk hozzá”²³) közös sorsuk szövésének szerzőtársai.

A Jakab dialógusait alkotó mellérendelő tagmondatok, a gyakorta ismétlődő szavak áradása egyszerre okozza az éloszavas mesemondásra jellemző bőbeszédűséget²⁴ és a szándékos késleltetést²⁵: e törekvése mögött nem is rejtezik más, minthogy a hallgatói várakozást (és figyelmet)

végéig fokozza. Ha tetszik, ha nem, mind a narrátor, mind pedig a szereplők alakja/hangja mögött a történetmondó, a „mesélő” Jakab áll (ezért mondtam, hogy beszélte); ennek lehetséges okára MacIntyre-nál találunk magyarázatot: „Egészen nyilvánvaló ugyanis, hogy a költő vagy a ságak szerzője jogot fomál annak kijelentésére, hogy olyan értelmezési képességgel rendelkezik, amelyet elvitat azoktól a szereplőktől, akikről ír.”²⁶ Jakab, akárcsak a mindentudó és nagyhatalmú regényíró („[...] a látszólag mindentudó elsődleges és másodlagos beszélő a mindenkori saját változatát szubjektív kiindulópontból, szubjektív értelmezés alapján hozza létre. Az elbeszélő természetesen saját szövegével kapcsolatban meggyőződésre törekszik [...]”²⁷), pontosan tudja, melyiküket és mikor kell előléptetnie a „színpadon” és milyen céllal kell megszólaltatnia, hogy a másikat bevonja a beszéd sodrába; s már akkor tudja az egyik és másik szereplő jövőbeni szerepét, illetve sorsát, amikor az első alkalommal találkoznak egymással. A MacIntyre-féle kijelentés, miszerint a „szerző jogot fomál”, egyben azt is jelenti: *megvonja a jogát* a hősnek arra nézvést, hogy – ellentétben a modern prózával – önálló, meglepetésszerű döntéseket hozzon, cselekedeteket hajtson végre; csakis azt teheti, azon a pályán mozoghat, amit a közösség elvár tőle és a narrátor (aki maga is a közösség tagja) kijelöl és megszab számára. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy Jakab az első találkozás jelenete előtt mintegy felkészíti a hallgatóságot arra: (1) adott szituációban milyen létgonddal küzd a hős, (2) miként gondolkodik létállapotáról, vagy éppen hártja el a helyzetével való szembenézést, (3) milyen stratégiát választ a rá váró sors betöltéséhez – mindezt nem egy monológ (egy választott hangon beszélés) formájában adja elő, hanem saját narrátori beszédét és tudását kölcsönzi a történetmondáshoz.

„Gondolkazt a legény így is, úgy is, nem vót elég a nagy éhség, a nagy bánat, a szomorúság, nem tudta, hogy hova, mēre folyamadjan, és úgy meztelen, hogy hogy tudna ő bejutni egy faluba, hogy ne lássák őtet meg a népek, hogy teljesen meztelen van. [...] Nagyon el vót szánakazva a legény, már azt is bánta, hogy mér fogózzatt meg, és mér mentette meg az életjít, mér nem hatta magát elveszni.” (NAGY–VÖÖ 320–321.)

Ez a narrátori előkészítés – akár a létgond felvázolása, akár az összezavarodottság sejtetése, akár a bizonytalan jövővárás tekintetében – azon túl, hogy megteremti az elmaradhatatlan találkozásra *várakozás feszültségét* a hallgatóságban²⁸, szinte majd minden ponton kapcsolódik a későbbi párbeszéd fordulataihoz: ez a szavak, szófordulatok vagy tagmondatok ismétlésével nyomatékosítja. A szavak egymást hívják elő, bahtyini „belső dialogikuságuk”²⁹ nemcsak a hős instabil lelkivilágát és összezavarodott gondolkodását tárják elé, hanem előkészítik a mondó tudatában még csak formálódó párbeszédet. Amikor sor kerül kimondásukra, előhívja bennük azokat a szavakat, amelyek a találkozásban elnyert szituatív jelentésselükkel és a mondó interpretációjában megváltozott értelmükkel megteremtik egy hívás-felelet, megszólítás-meghallgatás hermeneutikai körét.

Jakab narratívájában a partra sodródott/vetett hős „csórén”³⁰ áll a létezésben, amikor egy „idegen” megszólítja őt:

– Mondjad, te fiam, hogy mitől vagy te annyira *megijedve*, és mitől vagy ilyen erőssen *meglepődve*?

Asz mondja az öregembernek:

– Hát hogyne vónék, kedves öregapám, én így meglepődve, mikor né, *hogy jártam*, és *hogy került a sorsam*, és mos meztelen hogy kerüljek én az emberek elé, as se tudam, hogy hova, mēre menjek és hova, *mēre bijdassak*.

Elmondta a szegény legény, elmondott mindenféle történetjít, mindenféle balesetjít az ősz öregembernek, és azt mondta akkó nekije az ősz öregember:

– Na, jól van, fiam, *egyet se félj*, nem azér találkoztunk mük ketten, hogy én tégedet megijesszelek, se nem azér, hogy te engemet szégyeljél. Hanem, hallgass ide! *Ne félj*, nincsen, amit búsuljál, semmi. Induljál meg ebbe s meg ebbe az irányba, itten a pusztában, *el fogsz érni* egy nagy rengeteg erdőnek a széleihez, ott az erdő széliben *fogsz találni* egy kicsi vályogkunyhót. Menjél nyugodtan bé, abba a kis vályogkunyhóba, me már viradat előtt *oda fogsz érni*. Aztán *meg fogod látni*, hogy mi lesz ott, és hogy lesz. Már te is nagy vagy, legénykorba vagy, és onnan aztán gondalkazzál, és csináljad, ahogy te jobbnak látad a dolgot. Lehet, hogy aztán *még fogunk ketten is találkozni*, *még fogunk ketten beszélgetni*. (NAGY–VÖÖ 321.) [kiemelés tőlem – BP].

Az ismeretlen idegen „ősz, öreg, fehér hajú ember” megszólítja a hőst: „*mondjad, te fiam*”; a megszólítás a kontextus értelmében azonnali felszólítás is („A meghalott szó azonban válasra vár”³¹), a váratlanul és meglepetésszerűen érkező, aki az Otto-féle numinózus rettenetét (nem pusztán ijedelmet, hanem hangsúlyosan a retentét, rémületét) váltja ki a fiúban, szavai meghallgatására és őszinte párbeszédre hívja fel a megszólítottat azáltal, hogy belép a léterébe és döntéshelyzetbe hozza. A „*te fiam*” nem csupán familiáris indítatású megszólítás, mely az öregebb tiszteletét várja el a másiktól (noha a tiszteletadás egyáltalán nem mellékes elem a mesenarratívában, oly annyira nem, hogy a segítségnyújtás ezen múlik; Vico pedig azt mondja: az istenfélelem és az atyák tisztelete az ősi időkben félelmetes volt³²), sokkal inkább az előzetes gyámolítás, búvkörbe befogadás, személyes oltalmazás: „az oltalmamba veszek” ígéret kijelentése.

A megszólított jószerével még azt sem tudja, hogy ki szólott hozzá, mivelhogy a meglepetésszerűen megjelent „idegen” itt-léte, megjelenése valóban jelenésszerű a számára, hiszen a váratlan megjelenés meglepetését az okozza³³, hogy a rettenetes nagy bajban, az elveszettség, a kiebrudaltság (szimbolikusan „partra vetett”) pillanatában jelenik meg, hívatlanul, mintegy önmagától lép a színre, hogy *valamit* (a megszólítottnak még sejtelve sem lehet arról, hogy mit) kinyilatkoztasson számára. A meglepetésszerűen megjelent, miután a Te-fiam megszólítással bizalmat igyekszik teremteni (*teremteni*: hiszen isteni szándékról és gesztusról van szó a teremtmény mellett), szavai *meghallgatására* ösztönzi a fiút. A lényeges elem, hogy a fiú nyitottnak tűnik a váratlanul megjelenő másik fél (isteni hírnök) meghallgatására. Veress Károly nyomatékosítja, hogy: „De igazán az nyitott, aki hogy magának mondani valamit. [...] A megértés a beszélgetésben megértésként valósul meg.”³⁴ Barthnál a másik meghallgatása jelentőségeltjes momentum: „A másik ember emberi meghallgatásának feltétele: hogy vesztesnek érezzem magam, ha elmulasztom embertársam meghallgatását, mégpedig komoly meghallgatását.”³⁵ A mesenarratívában kellően hangsúlyos a fiú kiszolgáltatott létmódjára ébredése nyomán ennek a veszteségérzetet csillapító komoly meghallgatásnak a szükséglete: ezzel a mondó mindkét szereplőnek sajátos arcot rajzol, mondhatnánk karakteres személyiséggé válnak.

– Mondjad, te fiam, hogy mitől vagy te annyira megijedve, és mitől vagy ilyen erőssen meglepődve?

Az ismeretlen kérdése igen csak összetett kérdést vet föl a hallgatóban és a hermeneutában. A „*mitől vagy...?*” – a szövegkontextusban egyértelművé válik – nem a megjelenés keltette numinózusra, vagyis az ijedelmre magára kérdez rá, ehelyett az ijedelmet keltő elesettség, kiebrudaltság előzményéről faggatja (nem mintha nem tudná, Ő, aki mindent tud), arra kíváncsi, tudatában van-e annak, hogy mi is okozta kivettségét, vagy csupán arra a sorsfordító eseményre emlékszik, ami az életében megtörtént vele. A valódi ok és az életeseemény ezen a ponton elkülönöződik: a kiüzetés, az „elsodortatás”, a „partra ve-

tettség” mint az élettörténet és életértelmezést átalakító esemény elbeszélhető, csak az emlékezetet kell egy kicsit felfrissíteni. Am azt, hogy milyen titkos véteknek, esetleg bűnnek a következménye ez a „személyes”, konkrétan reá mért csapás, amely a múlt és jelen között a *volt*-vagyok és *mivé*-leszek megértésének gondját veti föl, azon még tünődnie kell (ezt erősíti az „onnan gondalkazzál” felszólítás is). A fiú válaszában a „megijedve” kérdésre nincs válasz; lehetséges, hogy a meglepetésszerű megjelenést okozó *tremendumot* a „te fiam” megszólítással elhárította az öregember, s a megszólító hang szelidsége, a védelemben véletlenszerűen keltő hangzása megnyugtatta őt; valószínűleg a jótett miatt halált érez, mely lelkiállapot létrejöttéről Arisztotelész írja a *Rétorikában*: „az egyik félről ki kell mutatni, hogy ilyenfajta szükségben és bajban van vagy volt, a másik félről pedig, hogy ebben az inségben ilyenfajta szolgálatot tett vagy tesz.”³⁶ Am lehetséges az is, hogy a mesemondó (jelen esetben Jakab, akitől nem áll messze a szavak, kifejezések ismétlése, a mondat vagy egy fejezet távolabbi pontján való visszahozatala) egyszerűen nem tartotta szükségesnek mindkét kérdésre megválaszolni: a hiány nem kelt feltétlenül hiányérzetet. Sőt az is lehetséges, hogy a jámbor és félelemmel teli fiú pontosan azt a magatartást választja (illetve a narrátor erre az alapállásra készíti), amire Péter figyelmezteti a híveket: „Mindig készek legyetek megfelelni mindenkinek, a ki számat kér tőletek a bennetek levő reménységről, szelidséggel és félelemmel.” (1. Pt 3,15)

Ellenben a „meglepidött” állapotot firtató kérdésre egyszerre több válasza is van a fiúnak: (1) „*hogy jártam, hogy került a sorsom*”, (2) „*mos meztelen hogy kerüljek én az emberek elé*”, (3) „*as se tudam, hogy hova, mēre menjek és hova, mēre bújdassak*”. Ricœur beszél a Genézis 2,3 szövegértelmezésekor arról, hogy az Édenből való kiűzés után az ember nem szűnik meg teremtménynek lenni és sorsának két vonása: a *meztelenség* és a *halál*. „A jó teremtés uralma alatt a meztelenség mentes a szégyentől (2,25); a bűn eluralkodásával jelenik meg a meztelenség szégyene. Mármost a szégyen korántsem átok [...]”³⁷ A mi szövegünkre vonatkoztatva a fenti gondolatokat, két dolog bizonyosnak látszik: (1) A mesehősnek, akár mint szereplőnek, akár mint a kiűzés óta minden embernek, szükségszerűen részesednie kell az ősbűnből. A megalapozó elbeszélésben Jakab az özönvíz-esemény leírásával indít, az időiségnek ezzel a kitüntetett szerepével megerősíti az általa narratívába szervezett bibliai elbeszélések történetiségre való utalását: ezáltal a „szöveg bizonyító erejűvé” válik, realitást sugalmaz.³⁸ (2) A mesehős nem átokként, sokkal inkább a „*lét kín uralma alá kerül*”-éseként³⁹ szenvedte el az otthonról történt elsodortságot és az idegen helyütt való partra vetettséget, ami a halállal fenyegetettségként tűnt föl előtte. Számára – s ezt igyekszik tudatosítani benne az öregember – nem a halál érkezett el, („De Nőé kegyelmet talált az Úr előtt” [1. Móz 6,8]), bármennyire is fontolgatta ezt gondolatában, valójában az újjaszületés és egy másik sorsbetöltés lehetőségfeltételeként kínálkozik a találkozásuk.

A narrátori beszéd egyetlen mondatban összegzi (redukálja) azt a fiú által megélt *sorseseeményt*, amiről a meseszövegben korábban szó esett, ezért nem kell a hallgatóság előtt megismételni. Ellenben Tengelyi értelmezése szerint: „a ‚sorseseemény’ kifejezés viszont olyan történeteket jelöl, amelyek hatására az *önazonosság mint az élettörténet foglalatát meghasad és felnyílik*”⁴⁰, ezért is veszi vissza a szót a hőstől, aki ebben a meghasadttságban, lefokozott tudatállapotban leledzik. A mondó az özönvízszerű áradásban otthontól messzire, idegen földre elsodortságot: „balesetnek” mondja, a váratlanul és passzíván elszünetett eseményről nem úgy beszél, mint a sorsról, mivel nem a fiú szabad döntéséből és akaratából következett be: egyszerűen adódott számára, talán íté-

letként, talán – ahogyan ma mondanánk – „pályamódosításként”, filozófikusabban: egy új lételemfeltétel kínálataként. Mindaz, ami történt, egyelőre valóban csak az elbeszélhetőség szintjén jelenik meg a fiú tudatában, ellenben a megtörténtnek a fölfogására/értelmezésére és a létszituációban való önreflexióra való képtelensége egyértelműen kitűnik a dialógusból. A pártfogóként feltűnő „idegen”, aki végighallgatta a fiú történetét, látva, hogy még a megrázkódtatás hatása alatt áll és nem is sejtje az életében bekövetkezett törés okát, ezen felül a meztelensége is szégyenteljes számára, az ismétlés segítségével újból megerősíti kijelentését: „– *Na, jól van, fiam, egyet se félj*”. Az, hogy nem pusztán egy szokásos bátorításról van szó, az idegen kinyilvánítja legfőbb érvét a megjelenésére és a vele történt találkozására:

nem azért találkozunk mük ketten, hogy én téged megijesszelek, se nem azért, hogy te engemet szégyeljed.

A „Na, jól van, fiam, *egyet se félj*” pontosan azt az állapotot tükrözi, amire a *fél* ige jelentését megadó értelmező szótárban bukkanunk: „nyugtalan, szorongó érzéssel attól tart, hogy vmi kellemetlenség, baj, veszedelem éri”.⁴¹ A „ne félj” szóalakzat jelentésrétegét vizsgálva dialogikus kapcsolatban van: a „ne aggódj”, „ne legyen kétség”, „ne emészd magad”, „ne gyótródj”, „ne légy haragos”⁴² felszólításokkal, melyek egy olyasvalakitől érkehetnek, akinek a dialogikus szituációban *autoritása*, vagyis tekintélye és kompetenciája van, mint a bibliai elbeszélésekben megjelenő „*láthatatlan tanú*”-nak⁴³, épp ezért személye, személyes jelenléte megnyugvást okoz a másik fél számára. Szüksége is van erre a megnyugvásra, mivel a találkozás a maga meglepetésszerűségével (s később megérett sorsszerűségével) mindenekelőtt egzisztenciális félelmet okoz: azt a benyomást kelti, hogy a másik a létemre tör, szavaival behalózni és elveszejteni akar, résen kell lennem mindenféle kijelentéssel szemben, hiszen ártalmasak lehetnek a számomra. Az „*egyet se félj*” és a „nem azért találkozunk” kijelentések is korrelatív viszonyban állnak egymással, afirmatív jellegüket az autoritással rendelkező személy ön-bejelentése és a jövőre irányuló komoly szándéknyilatkozata erősíti.

A váratlan találkozás egy/az idegennel (egy: amikor a másikat *Te*-nek tételezi és akként fordul hozzá; az: amikor a másikat *Az*-ként tárgyasítja és semlegesíti teremtményi voltát), rögtön fölveti a saját nyelvbe bezártság, a beszédesemény kialakítása előtti le- és elhatároltság kérdését. Mert, ha még ugyanazon nyelvet is beszélnek, akkor sem biztos, hogy az általuk használt szavak ugyanazzal a kulturális-társadalmi-vallási jelentéssel bírnak, és képesek „kölcsonös dialogikus egymásra hatást”⁴⁴ elérni. Emellett a két fél részéről elhangzó szavak etikai-exegetikai aspektusból sem egyforma súllyal esnek latba, esetünkben ezt példázza az *szégyellni* kifejezés mondó általi használata. A párbeszédben kinyilvánított „*te engemet szégyeljed*” kifejezés az érthetőség, az egyértelműség szempontjából nyelvileg nem egészen korrekt – helyes, illetve aktuális értelmezése ránk (hallgatókra/olvasókra) van bízva. Ugyanis egyszerre utal arra, hogy „én előttem szégyenkeztem” (úgyis tudom a sorsodat és a jövődet), és arra is, hogy Őt nem kell majd szégyellni, mivel olyan Ő, aki nem botránkoztat meg, aki nem elveszíteni akar hamis ígérekkel, „olyan isten, akiben bízni lehet, hiszen ő szólította meg az embert. Olyan isten, aki megmondja, hogy az illetőt vezetni fogja.”⁴⁵ Az öregember ezzel a feszültséget oldó, megjelenésében új sorsot anticipáló érveléssel bejelenti a bibliai értelemben vett *vezetői* státusát („Vezető ő [Jézus], aki ítéletet és döntést hoz. A történeteket analogikusan ugyan, de úgy beszél el, hogy az embereket arra készítse: a maguk valóságában lássák a dolgokat”⁴⁶); ez a vezetői status egyaránt érvényes a feltűnése „most”-jában és az általa megígért jövendőben, a „lesz”-ben. Buber értelmezésében: „A vezetéshez tartozik

Isten szava a beszélgetések során: az információadás és a kezdeményezés szava.⁴⁷

Vezetőnek lenni ekként azt is jelenti, hogy *felelősnek* lenni a másikért, aki rám bízott; *elköteleződni* a másik mellett, aki igényt tart rám, mivel nem látja egzisztenciája megrendültségének sem az igazi okát, sem radikális következményét, ezért kétségbeesetten kapaszkodik minden szavamba, s ahogy Lévinas mondja: nem marad meg nézőnek. „A Te-vel szemben nem maradhatunk meg pusztán nézőnek, mert a Te létezése a szó, amelyet hozzám intéz, és csakis egy másikért felelős lény lehet képes a dialógusra vele. Ez a felelősség a szó etimológiai értelmében, s nem az észrevételnek pusztán kicsérelése alkotja a *dialógust*, amelyben a Találkozás megvalósul.”⁴⁸ Továbbá vezetőnek lenni folyamatos készenlétben állás; a vezető nem engedheti el pártfogoltja kezét, még akkor sem, ha ideiglenesen magára hagyja, földrajzilag és fizikailag távol kerül tőle, ugyanis a kettejük közötti kötelék a kimondott szón alapszik, mely egyben ígért is: „Ímhol vagyok!” A mesében elég csak a „vezetőre” rá gondolni, kimondani egy felé irányuló hívó szót, kézbe venni a tőle kapott és varázserővel bíró adományt, hogy az „Ímhol vagyok!” értelmében megjelenjen és segítséget nyújtson.

A találkozás első dialógusában kétszer mondja az ősz öregember, hogy: „ne félj”, amikor megnyugtatja a fiút és útba igazítja, tanáccsal látja el, hatszor használja a jövő idejű „fogsz” igét, ami a kunyhóra találás közeli beteljesülésének ígérete („Az ígért *tétnek megtétele* (la mise de la promesse) kötelezettséget vállaló *tételezés*”⁴⁹), s ami ennél is fontosabb, kijelenti számára: „*Lehet, hogy aztán még fogunk ketten is találkozni, még fogunk ketten beszélgetni.*” Seybold a vallásos beszédmódról állítja: „elsődlegesen nem a nominalizmus (nevek, címek, elnevezések, illetve melléknevek és igenevek használata) jellemző, hanem sokkal inkább az igék alkalmazása. Az egyes ragozott igealakok alkotják az elbeszélés magját (de legalábbis részét), és az igék egy történést, egy cselekményt kibontakozásáról árulkodnak.”⁵⁰ (Vico a nyelvek eredetéről értekezvén ezzel még ellentétes véleményen volt, amikor a névmásokat, a partikulákat és a névszókat előbb születteknek véli az igéknél; viszont ami a mi szempontunkból lényeges, hogy a felszólító módú igéket az atyák gyermekeiknek és famulusaiknak szóló beszédéhez és parancsolásához köti.⁵¹) A mesenarratívában a vezető nyelvvezetésben használt felszólító módú igék és a jövő időre irányuló igealakok egyfelől a scheleri személyhez irányuló felhívás⁵² erejével rendelkeznek, másfelől az engedelmességre intés jellegét öltik, amely „az idegen és a saját akarás között és idegen akarásnak ‚idegenként’ való megértésén”⁵³ alapul.

Ebben a kezdeti dialógusban az ön-bejelentésen („a beszélgetés célja éppen ez az önmagunkról szóló számítás”⁵⁴) és provizórikus megnyugtatóan túl csak a későbbi diskurzus reális lehetősége villan fel. A pártfogó mondhatni visszafogott, nem közli a nevét, nem tárja föl a kilétét, nem akarja rögtön megterhelni az összezavarodott fiút azzal, hogy közli küldetését és az előtte álló feladatokat, miként Mózes tette az Úr az égő csipkebokor mellett, ahogy erről Buber számot ad. „Miatán a megszólító Isten közölte kiválasztottjával, hogy ki ő, közli vele, hogy milyen küldetést és feladatot kíván rábízni.”⁵⁵ A bibliai kontextusból adoptált dialógus az öregember eltűnésével ér véget; az *elűnés* egy jövőbeni reményteljes feltűnés/találkozás ígérete miatt nem fájdalmas, nem marad utána úr, a várakozás betölti a fiú szívét: tudja, egy bizonyos ideig önmagára kell figyelmeznie: a felhívásra ez a néma töprengés, a vívódást jellemző belső beszéd a válasz.

A következő dialógus akkor kezdődik, amikor az ismeretlen pártfogó felkeresi a fiút a kis kunyhóházában, a behűdös helyén, ahova irányította, hogy nyugodtan medítálgasson.⁵⁶

– Na, te legény, hogy érzed magadat, és hogy vagy itten a kis kunyhóba?

– Hát, *kedves öregapám*, nagyon jól érzem magamat, csak egy kicsit unatkozok, hogy nincsen a se, akihez egy szót szójak.

– Na, jól van, fiam, ha te éppen öregapádnak szólítottál engemet, hát úgyse tudsz te az életen keresztül többé visszajutni a te szülőföldre vaj a te szüleidhez, úgy ha *öregapádnak szólítottál, akkor fogadjál is engemet tiszta szivedből öregapádnak*, legalább amég én élni fogok, hát nem fogsz unatkozni, és nem leszel egyedül. [kiemelés tőlem – BP] (NAGY – VÖÖ 322–323.)

Az újabb találkozásban megtörténik a szövetségkötés, ami az En és a Te között (a tanító és tanítvány között: „Nem véletlen, hogy a bölcsesség tanítójának megszólítása ‚atya’ [Péld 4,1], a tanítványé pedig ‚fiam’ [Péld 13,1]”⁵⁷) a *humanitás* létrejött. Erről írja Barth: „A humanitásnak mint találkozásnak a beszéd képezi az alapját. És a beszéd itt az őszinte beszédet, a kölcsönösen őszinte beszédet, az őszinte beszéd kölcsönös elfogadását, a kölcsönös megszólítást és a megszólítás kölcsönös elfogadását”⁵⁸ jelenti. A szövetségkötésben – mely a scheleri „szolidaritás elvén” alapszik – a kölcsönösség abban is megnyilvánul, hogy a „saját vagy önfelelősséget eredetileg mindig kíséri az „együttes felelősség”⁵⁹, vagyis a „vezető” által kinyilvánított tanítások, tanácsok, eskük úgy tételeződnék, mint megkérdőjelezhetetlen parancs, amely egyben *ígért* is. LaCocque szerint: „Azért ígért, mert hiányzik a parancsoló félnek az utasított félre irányuló minden önkénye. A parancsolat szeretetet fejez ki, részvétellel érteti meg, hogy mi akadályozza a szövetség beteljesedését.”⁶⁰ A vezető és a megszólított közötti szövetség, „együttes felelősség”, „melynek mértéke is fokozódhat és gyengülhet”⁶¹, hasonlóan tételeződik, mint Isten és választott népe között: amíg Izrael népe és az atyák leszármazottai hűségesen megtartják az esküjüket, élvezik kiváltságos helyzetüket: kiválasztottságukat.

– Na, hallgassál ide, fiam! Ne menjél te többet ide, ebbe az irányba vadászni, hanem menjél más irányba! Háhogyha fogsz még egyéb *vadakat* is találni!

Megmondta az öregember, hogy milyen irányba menjen, csak jól vigyázzan, nehogy *eszméletlétit elveszítse vaj a gondolkazását*. [kiemelés tőlem – BP] (NAGY – VÖÖ 323.)

Az újbóli megszólítás egyben útbaigazítás („Az ember nem a tükrökből ismeri meg magát, hanem a hozzá intézett megszólításból és a neki adott ígértből”⁶²). Az útbaigazítás célja: cselekvésmeghatározás az ígérttevéseben és szófogadásra intés a tanácsadásban, mégpedig abban az értelemben, ahogy MacIntyre meghatározza: „Megmondani valakinek, hogy mit kell tennie, annyit tesz, mint egyidejűleg azt is közölni, hogy a cselekvések mely fajtája fog az adott körülmények között ténylegesen az ember igazi célja felé vezetni, s hogy mit írnak elő az Isten által elrendelt és az ész által diktált törvények”⁶³. A kijelölt úton való járásra kényszerítés (amely nélkülözi az önkényt, inkább az isteni gondviselés manifesztációjaként nyilvánul meg, mely „megmutatja azokat a helyeket, amelyeket végig kell járni”⁶⁴) magába foglalja a szófogadás szigorú betartásának követelményét, mivelhogy a próbatételnek ez is a feltétele.⁶⁵ Buber írja egy helyütt: „Isten próbatétel elé állítja a kiválasztott embert vagy azt, akit a leginkább kedvel.”⁶⁶ A mesenarratívákban az első két próbatétel elbukása egyfelől meghatározó esemény a hős életében, mivel új percepciók, új tapasztalatok interpretálására készítik, egyben újra kell pozicionálnia magát a létben és a vezetőhöz való viszonyulásában; másfelől a mesemenet továbblendítését, újabb kitérők beiktatását célozza. Szövegünkben kétszer kell az öregembernek feltámasztania a fiút, mivel megszegi a tilalmát: visszanéz az őt megszólító, a tóra hatyú-alakban fürdeni járó tündérlányokra, akik

ezért elvárásolják, tetszhalálra ítélik.⁶⁷ A fiú vétke a tündérlányok, kiváltképpen is legkisebbik utáni *sóvárgása*, amely nem nélkülözi a szexuális vágyakozást és az erőszakos feleségrablást sem. Az „elvárásolt” fiú kiszolgáltatottá válik a szerződéssel megerősített öregapának, aki tudott a legény vétkéről: szexuális vágyakozásáról, mely éppúgy a megfelelő társra találat és a sokasodást célozza, a bűn tudata nélkül, mint bizonyos mértékben a Ricœur által értelmezett Ádám-mitosz.⁶⁸ Kiszolgáltatottsága, mely egészen az öregember eltűnéséig/haláláig tart, egyszerre több vonatkozásban is sorsválasztás: az ő szavára hallgatva jut el ahhoz a tóhoz, melyben a három tündérlány rendszeresen fürdik; az ő rendkívüli képességének: a porba rajzolt tárgyak megelevenítésének köszönhetően fogadja leendő feleségét egy „álombeli” kastélyban. A rajzolt/varázsolt kastély víziója valószínűleg a kősziklára épített ház és a homokra épített ház példázatából származik (Mt 7, 24–27.). Noha a mesében a példabeszéddel ellentétben, az eredeti kontextusból kiragadott építkezés és a mondói adoptálás szellemében a varázslattal teremtés, illetve a adományvisszavonás játéka, a fel- és el-tűnés opozíciójának értelmezése kerül a dialógus terébe.

A párbeszédben a két ágens értelemképző és tevékenységre ösztönző megnyilvánulási sikeres esetben kölcsönösen fejtik ki hatásukat, vagy miként Veress Károly mondja: „A beszélgetésben tényleges *horizont-összeolvadás* valósul meg. Ebben a közös horizontban tárul fel az értelem, az igazság, amely sohasem csak az enyém, hanem mindig *közös dolog*.”⁶⁹ Jakab éppen erre a „közös dologra” apellálva némely bölcsességét *közmondások* formájában közli a hallgatósággal.

– Hát igaz, fiam – asz mondja –, már láttam, tudam, hogy itt vóna az idő, neked is nősülni kéne, de hát még egy kicsit várnod kell [...] Ugye, mind mondja a közmondás, hogy az ember el kell várja a vásárt a napjáig. (324.) vagy:

[...] mert palotába nőttem, mindenfelé jártam, de azt mondja a közmondás, hogy olyan kicsi hely nincs, hogy sok boldogság benne el ne férjen. (334.)

Ezek a bölcsességek (vagy a masal más változatai) a párbeszédben közvetlen módon, a hallgatóság nyelvi szintjén és a közös tudás horizontján szólnak meg, miként Seybold mondja: „A szinte valamennyi elbeszélésben közvetlen módon megjelenő beszédek és dialógusok részvételre, elragadtatásra, együtt gondolkodásra és kérdésfeltevésre kényszerítenek.”⁷⁰

3. A közvetítő / a megbízott

A mesenarratívában a tündérr királynő és a hős (bibliai szövegekben az Isten és teremtménye) közötti párbeszédhez, hogy találkozásban legyenek, olykor kell egy *közvetítő*, miként erre Buber utal: „A kinyilatkoztatás, a szövetség megkötése, a törvény kimondása, a parancsok kiosztása egy ’tolmácson’, egy halandó ember beszédén keresztül történik.”⁷¹ Tombác János *Az örök életre vágyó királyfi* című meséjében a „közvetítő” státusa külön figyelmet érdemel: ő az, aki a hős és a célszemély között áll; ez a *közöttség szférája*, ahol – némiképp módosítva Veress meghatározását: „olyan helyzetről van szó, amelyben a résztvevők a beszéd közegébe, a logoszok közé helyezkednek, azaz beszélgetésbe elegyednek egymással”⁷² – a közvetítő mindkét féllel egyaránt beszédtevékenységbe elegyedik, s ha kell, „nyelvet” vált, mert a logoszok referenciája és hatáskifejtő szándéka is megváltozik. Ő az, aki tudja a hős szándékát, s még ennél is többet, egészen pontosan azt, hogy miként juthat el/közel az áhított tündérr királynőhöz; ő az, aki ismeri a célszemély titkait, szokásait s azt a – mondjuk így – védelmi rendszert, mely megóvjá a célszemélyt a hivatlan betolakodóktól.

A közvetítő (ahogy az értelmező szótár meghatározza: „egymással közvetlenül nem érintkező természetes [...] személyek közt közös megegyezés létrehozását előkészítő, közben járó fél”⁷³) valaki által felkért személy (mesénkben a tündérr királynő a gazdája), akinek korlátozott tudása van a *megbízó* (fontos a szó etimológiája, hiszen a megbízó feltétlenül megbízik abban, akit felkért a közvetítésre) kilétéről, státusáról és szándékáról. Ugyanakkor a nyelvi interakció során a másik fél – mondjuk úgy: „*érdeklődő*” – bizalmát is el kell nyernie ahhoz, hogy eljuttassa őt az áhított kapcsolat megteremtéséhez, mely vágyának a tárgya. A közvetítő beszédének nincs szigorú értelemben vett autoritása, nem azért, mert másvalaki nevében beszél, vagy mert ne volna hiteles a mondandója, ami voltaképpen megbízója érdekeit és tőle hallott szavait mondja ki: azokat képviselik. („*Hát aztán mögmondta, kiadta a parancsot énneköm, hogy beszéljem el neked, hogy hogy tudsz majd odajutni ahhon a lóhon, akit neköd mög kö szörözn*”). Sokkal inkább azért, mert a szavai mellőzik az adományba kapott léttel járó teremtményi kötelesség: a szeretni tudás mélységét; olybá tűnik, hogy a tanácsadás és segítségnyújtás terén személyes tapasztalata és sorsa kínálkozik fedezetként szavai megbízhatóságához.

A közvetítő/megbízott valamilyen tétellel, hűségnyilatkozatával már korábban kiérdemelte a megbízója képviselét: magát a megbízását; nem lépi át azt a határt, amire a jogosítványa szól, de jótányit sem enged belőle, ha így tenne, a megbízó képviselte helyett önnön magát képviselné, felszámolná azt a státusát, mely a narratívában neki jutott osztályrészül. Érthető, hogy látni akarja (ez a kifürkészés és tudakozódás, és észlelés és megértés lényege) az „*érdeklődő*”, a vágy tárgya iránt bejelentkező fél tisztességes vagy éppen tisztességtelen szándékát, hogy ő mit képvisel, s erre a legmegfelelőbb alkalom: a dialógus, melyben ő maga is megnyilatkozik és a másikat is megnyilatkozásra készíti/kényszeríti. A közvetítőnek határozott idejű mandátuma van, tevékenysége elkezdődik valamikor és pontosan akkor ér véget, amikor a megbízó úgy véli, elegendő információt kapott, hogy megbizonyosodhasson afelől, az Ő-rá igényét bejelentő személyisége és szándéka, ígérete és hűsége szintje, s nem pusztán el- vagy kirabolni akarja őt. A közvetítő szerepe és mandátuma lejár, amint a két fél szándéka, vágya egymásra talál (lásd *Két egyforma barát/testvér*-típusú meséket), ezután úgy kell eltűnnie, a veszteség bármiféle érzete nélkül, mintha beszéde csak sugallat lett volna, és meghallgatása (megfogadása) után már csak emlékmaradványként létezne tovább a másik fél sorsában.

Mesénkben a közvetítőt, aki valaha királyfi volt (saját bevallása, ön-bemutatása szerint: „*mé hogy émongyam, engöm a szüleim kiátkoztak a népek közül, mert én olyan rossz fráter vótam; öltem, gyilkoltam, raboltam, tehát elátkoztak engöm*”), szülei az ördögök kezére játszották, viszont csinytevései és erőszakossága miatt a pokolban is kített neki. Miután az ördögök birodalmából kidobták, tévelygett a világban és úgy érezte: „*Mindönütt nagyon unalmas vót neköm az élet sorsa*.” Sorsszerűen találkozott egy öreg emberrel, aki „*mán tizezör évig forgatta ezt a högyeket, ezt a högyet. Adatta aztán neköm a foglalkozását, mikor ezt mögtanultam, tudod, pajtás, a högyforgatást. Ez azt neköm nagyon mögtetszött* [53.]”: elbeszélése szerint így lett Högyforgató. Ebben a szerepkörben érdemelte ki a tündérlányok és a királynő bizalmát, s mondhatni – Hadót kifejezésével élve – „*ört állt*” birodalmuk kapujában, mint egy szerelmes katona.⁷⁴ Vágyakozása nem is a tündérlányok valamelyikére irányul⁷⁵, hanem a végességgel szemben magára az örökkévalóságra, melyet Akos – a főhős – is keres, csak éppen más indítatásból, mint a közvetítő. A Högyforgató arra az örökkévalóságra vágyik, amiről Ricœur beszél: „Az örökkévalóság, ami a változhatatlanságból ered, az időbeliség fájdalmas tapasztalatával való ellentétben magasztalódik föl. Az időbeliség fájdalmas

Kárpáti Tamás festménye

tapasztalatát az emlékezet ‚volt’-ja, a várakozás ‚lesz’-e és a figyelem ‚van’-ja közt megoszló lélek kiterjedése jelöli.⁷⁶ A Högyforgató meg van elégedve a ‚van’-nal, ő, aki mindenkire csak veszedelmet és bajt hozott, belátja a közösségekben (az emberek közösségében) a többiekkel való összeférhetetlenségét: ezért maga magát számúzi a világból, hogy ne is tudjon ártani az embereknek (‚*ittan tanáltam fő legjobban az életöm sorját és itt is élök én örökké, mē mán ez is a tündérországban tartozik. Hát én örökké élök itten, pajtás*” [53]).

Tombác zseniális narrátori fogással többször is párhuzamot teremt egyes szereplői vágya (az arisztotelészi jöttében részesülés⁷⁷) és sorsa között; a bibliai narrátorok jól ismert szövegkonstituáló eljárása a történetparallelizmus, amikor is egy-egy személyiségre, történetére más elbeszélésekben rábukkanunk. Ákos a pokolban találkozik sosem látott nagyjával, aki hozzá hasonlóan kegyetlen király volt⁷⁸, ezért forró üstben forgatják, ám amikor Ákos kiszökik számára, hogy átkerüljön a tisztítóüzembe, az öreg ugyanolyan elszántan ragaszkodik új státusához, mint a Högyforgató az övéhez. (‚– *Haggyá kedves fiam, hogy én löhessék itt örökké az életömben. Amöddig csak möglöszök, hagyj itt, kedves fiam, én olyan jó érzöm itt magamat, hogy nagyon*” [60.]). A Högyforgató nem vágyik vissza a földi életbe, a halállal határolt időiség terepére, s noha

a beláthatatlan idejű léte nem a megváltottság értelmében vett örökkévalóság, csupán a halál időpontjának elnapolása; megelégszik azzal, hogy a tündérország határán éljen, pontosabban az élet és halál között ‚legyen” félúton. Sem a ‚volt” emlékezete, sem a ‚lesz” várakozás nem fér bele élet-látásába, a ‚van”-ban úgy merül el, mint aki tudomást sem hajlandó venni az ember – a mesehős – küldetéséről, ezért a vegetálást, a mechanikus munkavégzést választja végül. Nagy kérdés persze, hogy a Högyforgató végső létstatusát úgy fogadja-e el, mint az egykoron elkövetett bűneire való megbocsátást, vagy beletörődik az Isten országából kizártságába?⁷⁹ MacIntyre karakteres definícióját adja a megbocsátásnak: ‚Mi a megbocsátás feltétele? Az szükséges hozzá, hogy a vétkes már igazságosként fogadja el a törvény ítéletét cselekedetére vonatkozóan, és úgy viselkedjék, mint aki elfogadja a megfelelő büntetés igazságosságát; innen a ‚bűnbánat” és a ‚büntetés” közös gyökere.”⁸⁰

A tündérkirálynő⁸¹ az ítéletet meghozta: Högyforgató évezredes hűséges szolgálatával kiérdemelte a birodalmi őr álló szerepét, s még egy tündérlánnyal is megajándékozna, de akár egyedül él, akár a választottjával, a tényleges örökkévalóságban nem részesedhet. Vico egy helyütt azt mondja: ‚[...] Modestinus így határozta meg a házasságot: *omnis vitae consortium*” – ‚az egész életre

szóló sorsközösség⁸² –, ennek értelmében a tündérlány is osztozni kényszerülne a két létszféra közti lebegésben, ám ezt a Högyforgató nem akarja. Egészen más a helyzet Ákos és a tündérkirálynő esetében. Noha házasságkötésük után meghatározhatatlan idő letelével Ákos visszatér a szülői házhoz (mivel két gyermeküket a tündérkirálynő tűzbe veti, bánatában pedig számonkérési tilalmát megszegi a férj), a feldühödött Halál elől menekülve visszatér az óriási Hegy védelmezte tündérek birodalmába, ahol – miként Vernant írja az Olümposzon élő halhatatlanokról: az aranykor nemzedéke nagyon hosszúra nyúlt élete folyamán mindvégig fiatal marad, nem ismeri az elagottságot⁸³ – a tűzbe vetett gyermekek az anyjukkal élnek. („Amikó azok a tisztítótüzbű kiértek, a tündérlányok ékapkodták, és vitték nevelni őket. Ezek nem égtek el. A tisztító tűz a másik ódaion kidobta magából a két gyereket. Amáru mög a tündérlányok elkapkodták, azt vitték nevelni a gyereköket.”) Ekkor már elsődlegesen nem az értelmetlen vágy: az örökké élni akarás vágya ösztökéli, hanem a kölcsönös felelősség vállalásán nyugvó szeretet, aminek a mesemondó ítélete szerint megvan az ára. („Tehát ekközbe ébeszélte Ákosnak, hogy amé örökké akarta élni: élhetsz, de amé mögtagadtad a fogadásodat: tündérországba azé ottan nem élhetünk. Ha égygyütt akarunk lönni tovább, és örökké élni akarunk, akkó gyüssz velem. Mönkte aztán úgy, hogy főmönkte a holdba.”)

Nos, térjünk rá a két hős dialógusára! A „közvetítő”, vagyis a Högyforgató évezredek óta nem látott egyetlen embert sem, s amikor a nembelijéből valóval találkozik (aki éppúgy vágyik az örök életre, mint ő), egyszerűen kedvet kap a diskuráláshoz, joviális tónusban, ráérősen és gondfeletten beszélget Ákossal. Tombácznál a Högyforgató beszédkezdeményezése igen csak hosszadalmas ön-bemutatás, valóságos élettörténet-mondás; a narrátor megkíméli a hallgatóságát az esemény-láncok történetének *flashback*-szerű⁸⁴ konfigurálásától, ehelyett a hősnek tulajdonított beszédözönt zúdít a nyakába, a hős ekként egyé válik a beszéddel, csak mint nyelvként és nyelvben megnyilvánulás létezik.

Hát Ákos azt úgy vót, hogy most odaszalad közjékük, mögkeresi a Tündérszép Ilonát, mē biztosan az a tündérország. No azt mögindult, hogy majd szalad. Igön ám, de a lábát nem birta fővönni a földtű. Hát azt a *kis vastag embör* odamönt a földhön.

Aszongya:

– Várjá, pajtás, *itt én parancsolok*, nem tē. Mit gondolsz tē most? Szalanná oda a nők közé? Hát *mingvá hullaszagod lött vóna*, agyon kínoztak vóna azonnā. Ez itten a tündéroknek a gyöngypatakjuk. Ez pedig itt egy része az országuknak, *én mög a szolgáljuk vagyok*. Oda nem möhet sēnki sē emböri lény. No azt – aszongya – mán most mán lēülünk, komám, *azt beszélgetünk*.

Lēültek azt a högyódalba, beszélgettek. De azt Ákosnak csak oda vót a szöme a tündérszép lányokhon, a tündérlányokhon, hogy milyen jókat fürdenek abba a jó, mē möglátszott, hogy jó meleg víz, mē még gőzölgött is, ahogy a nap odasütött. Fürdenek ott azok a szép lányok. Ákosnak a szöme majd odaesött mind a kettő.

Ez a *kis vastag embör* mög aszongya:

– Hát *idehallgass*, Ákos komám, *majd elmondom* én tēneköd, hogy mit csinálja mostan, aztán majd odajutatsz. De az még nincs ám köztük, akit tē gondolsz, mer – aszongya – most hogy möggyüttem, ű kötött engömet fő, mē möglátta, hogy itten baj van. Elaludtam nagyon. Jöcskán ki is kaptam tülle. Tehát ű a tündérkirály vót, aki odalēnt beszélt. Hát az kötött fő, itt a högyódalba, hogy itt elaludtam. De azé ünékik csösszük is vagyok, mög ezt a högyet neköm kő itten gondolni, hogy lē nē fagyjon, mint ahogy most lēfagyott. Hát aztán mögmondta, kiadta a parancsot énneköm, ahogy beszéljem el neköd, hogy *hogy tudsz majd odajutni* ahon a lóhon, akit neköd mög

kő szörözni. Mē másként ugyan tē sosē jutsz a tündérországba. Mer ez csak egy kis szigetjük nekik, ez csak egy kis patakjuk itt nekik, amit látsz. (BALINT S. 49.)

A tündérkirálynővel találkozni vágyó hős útját egy különleges képességgel megáldott „szolga” állja, aki egyszerre védelmezi űrnőjét és a megdondolatlan cselekedni készülő hóst. Erre utal a „*Várjá, pajtás, itt én parancsolok, nem tē*” kijelentés: ez olyasfajta figyelmeztetés, amely határt akar szabni a hős akaratának, bizonyos fokig korlátozza szabad tevékenységét, ugyanakkor nem rejtezik benne – a tündérektől megszokott – halálos fenyegetés, mivel pontosan attól igyekszik megoltalmazni a hely szabályait és viselkedési rendjét nem ismerő hóst, hogy elhamarkodott tetteivel felszámolja önmaga létét. A várakozásra felszólítás nem egyenlő a hős vágyának, akaratának teljes kizárásával; az a szándék rejtezik mögötte, hogy a másikat együttműködésre készítse. A várakozás ideje alatti beszélgetés a másik személyiségének és őszinte szándékának megismerésére irányul; emellett „a befolyásolást, az érdek- és akaratérvényesítést, a ráhatást szolgálja”⁸⁵. A várakozás – miként a szövegből kiderül – a megpillantani vágyott tündérkirálynő nem-itt-létének és eljövételének (vagy magához-hívó üzenetének) idejét hidalja át, ugyanakkor éppen megfelelő alkalom arra, hogy a Högyforgató „szolga” elmondja a saját élettörténetét, s azt, hogy miként került abba az élethelyzetbe, amiben a hős rátalált.

– Idehallgass, komám, neköd ē köll jutni az ördögökön, mer valószínűleg ottan van a tátos. A Tündérszép Ilonának a tátossa ott van, akivē ű valamikő vihetött valakit, de hogyha tátossa nincs, akkó csak maga repülhet. Ő nem bir sēnkit ēvinni, mē máskép ēvitt vóna tégöd is. De ű maga nem bir vinni sēnkit, csak a tátoslovon. Azt mögszörzöd, avvá majd visszagyüssz ide. Azt akkó *majd én mögén tanácsolom*, hogy hogy köll neköd csinálni. Mē tudod, az nagyon veszélyös helyön van. Én vótam mán pokolba öleget. Vagy kétezör esztendeig ott vótam, mer *ugyanilyen űtra indultam ē, mint tē*. No de aztán ha visszahozod azt a lovat, a tátost, akkó *majd tovább tolmácsollak*. Majd ēmondom az életöm sorját én neköd is, ahogy történt rajtam. Ezt a *kis vastag embör* mondta, aki a högyet forgatta. – Én is királyfi vótam. Annak mán innen-onnan az ötödik ezör esztendeje. Valamikor elindultam. Amikő én elindultam, akkor legényembör vótam, daliának gondoltam magam. Ugyanilyenféle dologba indultam ē, mint tē és az egész világot, ami csak létezik, ahuva ē tudunk gondolni, mindönt el akartam követni, mindönt látni, tunni. De utoljára aztán én a pokolba kötöttem ki. Ékapott az ördög, amikor a határjába beléptem és ott szögáltam sokáig űnalá. De úgy viselkedtem, mē hogy emogyam, engöm a szüleim kiátkoztak a népek közü, *mert én olyan rossz frájter vótam; öltem, gyilkoltam, raboltam, tehát elátkoztak engöm*.

Mönni köllött világgá és az ördögöknek a kezure játszottak, úgyhogy ékapott az ördög és évitt a pokolba. No mán utoljára ott sē bírtak, még onnét is *kihajítottak a pokolbú*. Mē fölforgattam mindönt, ami csak elébbem akadt. Tudtam mindön zigit-zúgát, ahun az ördögök ki tudtak jutni, mög bejutottak, tehát én mindönt tudok ott, ahogy van. Éloptam az ördögnek egy gyűrűjít. Aztat nagyon sokszó kérte tülle – hogy adjam vissza – Lucifer, de nem adom neki vissza, mē nem félök tülle. Mán ēnyertem. Itt a högyódalnak a tulsó ódaian is ē, mikő idegyütt hozzám Lucifer, hogy mindönrü tud, csak a gyűrűt adjam vissza. De ugyan nem adom vissza neki, mer ez olyan gyűrű, hogyha én ezt mögforogtam, azt csinálók vele, amit akarok. No mostan könyörgött, hogy nē vögym el a hatalmát, mer ebbe van nagyobb része az ű hatalmának. De sokára birtam elalunni, mer ütöttek, vertek, égettek, tüzeltek, tüzet raktak rám, összekötözték. Szétszaggattam a köteleket, ahogy rámkötözték, mer, *öcsém, nehogy kedved lögyön velem birközni, mer azt mondom, az összes ördögöket összevertem*. (BALINT S. 51.)

Erről a párbeszédbe iktatott történetmondási eljárásról (amely meglehetősen szokatlanak tűnik) hasonló megjegyzést kell tennünk, csak éppen ellenkező előjellel, mint amit Alter tett egy helyütt: „[...] egy elbeszélésben, ahol a dialógus túlnyomó többségben van jelen, hasznos lehet megvizsgálni, miért használ az író elbeszélő módot a dialógus helyett egy bizonyos részletben, vagy csak a jelenet egy rövid pillanatában”⁸⁶.

A közvetítő nemcsak Ákos és a tündérkirálynő közötti kapcsolatfelvételben, a közös érdekérvényesítésben jár el, emberfeletti erővel rendelkező örként vigyáz a megbízójára és annak szeretetére. Egy másik szereposztásában Ákos és Lucifer, illetve Ákos és a Halál közötti versengésben (hogya ki birtokolja Ákos lényét; látjuk, sem a pokol, sem a halál birodalma nem olyan hely, amelyik örökkévalóságával elnyerné hősi tetszését, mivel a pokolból nem lehetséges a szabadulás, a halálban lévők közül keveseknek adatik meg a feltámadás) teremti meg a lehetőségét annak, hogy megszabaduljon a végesség nyomasztó terhetől. Emellett átmenetet biztosít a hős számára az örökkévalóság birodalmába, s meghagyja előtte annak a lehetőségét is, hogy bármikor visszatérjen a földre, ahol a Halál leselkedik rá, vagy visszameneküljön égi családjához, mely mesei megfelelője a bibliai szent családnak.

A közvetítőnek (pontosabban Tombácznak) elképesztő és dermesztő víziója van a bibliai pokolban bűnhődésről: (1) „*Mikó aztán kinyílik egy nagy ajtó, vasajtó kinyílik, hát látja azt odabe, sok helyön égnek a tüzek katlanokba. Jajgatás, sivalkodás, könyörgés, ez hallik mindönfelé ebbe a nagy épületbe. Akkó látják, látja, hogy éggyik ördög éggy embőrt a vasvillán tartogat a lángok fölött. Forgati, hun ára, hun amára.*” (57–58.) A magyar exemplum-kutatók az *Erdy-kódex* példázatai közt található kegyetlen fejedelemtől szóló történet értelmezésekor felvetik, hogy „a fejedelem azért kapta azokat a bizonyos kínzásokat a pokolban, mert ő is ugyanúgy kínoztatta saját jobbágyait”⁸⁷, s már a középkorban is közhely volt, hogy a büntetést a bűnelkövetés módja alapján szabták ki. Vicónál megtaláljuk ennek a nyomát, amikor Tullus Hostilius törvényeit értelmezi, „amelyeket ‚exempla’-nak mondanak, ‚példás büntetés’ értelmében”⁸⁸. (2) „*Mönt azt ezön a termön aztán végig. Hát aztán az éggyik ódalrú szöbnné-szöb lelköket látott, de vótak olyanok, akik hogy mán kezdtek repdönsni. Szálldostak, mint ahogy tanultuk is a Bibliábú, hogy az angyaloknak szárnyuk vót.*” (60.) Tombác nagyvonalúan adja meg látomásának forrását: a Bibliát, de nem pontosítja a szöveghelyet – valószínűleg nem is tudná emlékezetből megtenni –, nem részletezi azt az eseményt, mely meglóditja a képzeletét, csak gyaníthatjuk, hogy – mesemondó lévén, a sárkánnyal és az ördögökkel való párharc gyakori a történetekben – a Jelenések könyvére utal. („És lón az égben viaskodás: Mihály és az ő angyalai viaskodnak vala a sárkánnyal; és a sárkány is viaskodik vala és az ő angyalai” [Jel 12:7]).

Tombác fiktív helyszínleírásai, illetve az általa használt nyelv, a költői beszéd Vico-féle értelmezésének számos elemét tartalmazzák: „a képek, az utánzások, a hasonlatok, a metaforák, a körülírások, az összehasonlítások, az olyan szólások, amelyek a dolgokat természetes tulajdonságaikkal jelölik meg, a leírások, amelyek a legapróbb vagy a legjobbban érzett hatásokat rögzítik, s végül a dagályos és henye jelzők is”⁸⁹. A hallgatóságot a Tombác képviselte költői elbeszélések (leírások) magukkal ragadják újszerűségük és képi hatásuk révén, ám az is igaz, amit Seybold állít: „az elbeszélések a hallgatóktól, illetve olvasóktól széles körű előismereteket várnak el, melyek segítségével az új történet a régi elbeszéléshez köthető. Ez az általános, előzetes ismeret hosszú és élő elbeszélői hagyományon nyugszik.”⁹⁰

4. A segítő / a tudásforrás

A tradicionális népmesében a segítő legtöbbször emberi lény (de gyakorta valamiféle állat vagy egyszerre több állat is lehet: például három sorsmadár), s ha figyelmesen nyomon követjük megjelenését, többnyire „örög”, „vén”, esetenként „vak” ember alakját ölti, illetve ilyennek látatja a mondó. Az öregség – már csak az időiség és a kellő tapasztalatszerzés okán is – a felmérhetetlen tudás és a megbecsülhetetlen bölcsesség birtokosaként tünteti föl, ahogy Jóbna olvassuk: „A vén emberekben van-e a bölcsesség, és az értelem a hosszú életben-é? Ó nála van a bölcsesség és hatalom, övé a tanács és az értelem.” (Jób 12,12–13.)

A segítő a mesenarratívák többségében visszavonultan, magányosan él, mégpedig olyan mitikus-földrajzi tájon, „ahol a madár sem jár”, talán mert a normális életvitelre nincs is ott mód, talán mert a „rendellenes” hely olyasfajta veszélyt rejtget az odaérkező idegen számára, ami halálos kimenetelű is lehet. A visszavonultság el-különlült létforma, a másiktól eltávolodottság és az én-körébe bezártság, amelyet megzavar a váratlanul felbukkanó hős, akinek jöveteléről, szándékáról, célbajutásáról rejtélyes módon tudomása van. Mi viszont semmi bizonyosat nem tudunk az öreg ember/asszony korábbi életviteléről, közösségben elfoglalt státusáról (olykor persze elmeséli a hőnek személyes élettörténetét, olykor pedig nem), miként az is homályban marad előttünk: honnan van képessége az előrelátásra, ki hatalmazta őt fel a jövőmondásra. (Vico a jóslást az „istenek beszédének tudományaként” említi⁹¹, ez a megközelítés megfontolásra érdemes témánkat illetően.) Azt tapasztaljuk, hogy sem a „vezető”, sem a „közvetítő” hatalmával, illetve – Sternberg szavával élve – tekintélyével és kompetenciájával⁹² nem rendelkezik; többlet-tudása mégis túlmutat a hétköznapi embereknél, noha bölcsességi példabeszédei (tanításai, intelmei) nem olyan erőteljesek, mélyenszántók, mint a bibliai tanítványoké. A folklórta Nagy Olga éppen erre utal: „Az archaikus mérái mesékben a varázslat nem boszorkányos vagy rontó természetű, hanem Istentől való áldott segítség az ember számára. Hasonlóképpen a mágikus képességgel rendelkező asszonyok, akik gyakran varázslattal okozták vagy segítették elő a hősök születését, szintén jóindulatúak, az Isten (vagy a sors?) eszközei.”⁹³ Az eszközzé (azaz) lefokozás talán túlzás, ekként ugyanis képtelenek volnának a kommunikációs interaktusban megnyilvánulni, inkább médiumok. Viszont a prófétai jóslattal – melynek Wilder szerint alapja a „cselekvő szó”⁹⁴ – sem egyenértékű a jövőre irányuló útmutatása; ez akkor is így van, ha gyakorta él az őszövettségi megnyilatkozások formáival: az áldás- és átokmondás, a tilalom és ígélet, a jövődöbéli tettekre figyelmeztetés és feltételszabás, a keresett hely vagy személy fellelhetőségének megnevezése és a veszélyforrásra intés nyelvi alakzataival.⁹⁵ A hőshöz intézett megfellebbezhetetlen tanácsa és szigorú intelme előszörre tünhet fenyegetésnek, amire tiltakozással vagy ígérettel felelhet a hős: „A velünk szemben támadó feleletigény válaszadásra indít, készlet, sőt kényszerít, nem kötelez azonban arra, hogy válaszoljunk. Az a kötöttség, amely belőle számunkra fakad, nem ölti köteleesség jelentését. Értelme sokkal inkább az elkerülhetetlenség.”⁹⁶ Mint látni fogjuk, a feleletigényre háritással és „lekenyerezéssel” igyekszik megfelelni a hős, s csak később ébred rá a feleletigény elkerülhetetlenségére. A segítő arca és irtózatossága megjelenése kétséget kelt a hősből, hogy a fenomenológia szempontjából „min”-ként megjelenő idegen alaknak megfogadja-e a szavát vagy sem. Az elviselhetetlen lét látszata (melyet az idegen „örög” látványa nyújt, s amely elsődleges szubjektumtapasztalatként tűnik föl, hamis vagy felületes értelemképződményt eredményez, s csak a beszélgetés során szerzett újabb tapasztalat révén íródik fölül) és a segítő által ígért lehetőség a lét kínzó gondjából

való fölszabadulásra: a *mint*-észlelés és az újonnan adódó tapasztalatmegértés dichotómiájának meghaladását, az idegen igény újragondolására való képesség bebizonyítását várja el a hőstől.

Azzal szembesülünk a mesenarratívákban, hogy az öreg ember/asszony *nem mindentudó*: ezt számtalanszor be is vallja a hősnék és valamelyik testvéréhez/nővérehez vagy gyermekéhez utasítja a megbízható információért: ők együttesen alkotják azt a kört (akár a sorsmadarak), amelynek tagjai értenek a varázslathoz, bizonyos többlettudás birtokában vannak és képesek is ezt a tudást titkos nyelven (a kérügmaticus beszédhez hasonlóan) a hősnék átadni, számára „emberi nyelven” értelmezhetővé tenni. Am azáltal, hogy a hős kiérdemelte a segítő bizalmát, kezességet vállal érte azok előtt, akikhez irányította őt; egyfajta menlevelet, vagy ajánlólevelet ad a kezébe, hogy igazolhassa szerződésüket.

A segítő szövegben kiemelt jelentőségű szerepének és a bajban lévő hőssel folytatott dialógusának vizsgálatát két (a *Mirkó királyfi*-típusú) mesevariáns összehasonlító elemzése révén kívánom megvilágítani. Mindkét mese-változatról elmondhatjuk, hogy „A szöveg kettős fókusza – a rászoruló és a megsegítő figurája – az esemény eljövételét is személyközi dimenzióban látatja”⁹⁷, miként azt is, hogy „a pácban lévő ember a szeretet színre lépésének alkalmává lesz”⁹⁸. A mesenarratívába ágyazott szövevény, mely a ricœur-i hermeneutika-felfogás szerint történetelbeszélésként jelenik meg a hallgatóság számára, önmagában is értelemtérítő jelentőséggel bír, hiszen ami a dialógusban felhívásként és tanácsként elhangzik, az később az esemény eljövételét és a feladatmegoldás módját is előrevetíti. A párbeszédben részt vevő két fél egzisztenciális-pszichikai helyzetét, illetve – a narrátor által választott – beszédstílusát a találkozás váratlansága, valójában nagyon is sorsszerű volta határozza meg: a szeretetfenség és a segítségnyújtás az én és a másik kölcsönös megnyilvánulását és aktivitását feltételezi, ami viszont nem jelent egymásrautaltságot, hiszen a segítő javakat és tudást kíván adni, cserébe őszinte *odafordulást* vár el. Erről mondja Lévinas: „A Másikhoz való odafordulás nem önmagam kiegészítését vagy kielégítését teszi lehetővé, hanem olyan kapcsolatba von be, amely máskülönben nem érintene, és közömbösen kellene hagynia: miért is kerültem tehát ebbe a nyomorúságba?”⁹⁹. A mesenarratívánkban a kapcsolatnál többről van szó, a buberi és barthi találkozásról, egymáshoz viszonyulás őszinteségéről és kölcsönösségéről beszélhetünk.

A mezőbándi cigány mesemondó, Kapus Gyuri *Burkus király*¹⁰⁰ c. meséjében a legkisebb királyfiú elindul apja testvérének feltalálására, hogy hosszú évtizedek múltán hírt hozzon róla, s ezzel kiérdemlje apja megbecsülését.

Na, a kisebbik fiú meggondolkozott: „Istenem, mit érek én avval, ha elmenyek, s visszafordulok? Ha nem látom meg az öreg nagybátyámat! Hogy él vagy meghalt? S nem hozok írást tőle, hogy apám is legyen megnyugodva.”

Akkor kiment a kapuba. Jött vele szembe egy *vén boszorkáné*:

– Jó napot, királyfiú!

– Adjon Isten, öreganyám!

– Na, *miért jársz olyan búsán? Miért szomorkodsz úgy?*

– Ó, hagyjon engem békit, ne még bosszantson maga is!

– Na, na, királyfi! Adj nekem három krajcárt, igrak egy deci pálinkát. Aztán én *megmondom magának a jövőjít*.

– Itt egy marék pénz, s menjen dolgára!

– Nem kell nekem, csak három krajcár.

Ad neki három krajcárt, elmegy vele az öregasszony, megiszik rajta egy deci pálinkát, s jön is vissza:

– Na, hallgass ide, királyfiú! Bemész apádhoz a szobába. Ott van egy heverőágy, lefekszel. Tíz percig teszed magad, hogy alszol. Tíz percig. S akkor hirtelen felszököl. S akkor édesapád azt kérdi tőled: „Na, édes fiam, valamit

álmodtál a bátyádról?” – „Nem, édesapám, hanem azt álmodtam, hogy én akkor jutok oda, ha ideadja nekem a lovát, azt a ruhát s a koronáját, a kardját, amivel maga járt ott.” Akkor édesapád azt feleli majd: „Ó, édes fiam! Hát tudja az Isten, ott a hijuba, ha még van valami belőle.” Te csak kérjél szabadalmat, hogy tudj megkeresni. És erre ő azt mondja: „Eredj, keresd meg, ha megkapod!” Akkor lemész a nyárikonyhába, ahol sütik a kenyereket a sütőke-mencébe. S amikor teszik bé a kenyereket, te hirtelen egy téglát vegyél onnan ki. S akkor meglátod majd a kardot, az legezezi a ruhákat, hogy be ne lepje a por. Akkor felveszed, s ott lesz egy aranytrombita, azt a nyakadba akasztod, s kijössz. Állsz a gangba, s belefűjsz. Olyan kód ereszkedik, hogy még az ujjadat se láthatod. Olyan sötét lesz. Akkor a felhőkből ereszkedik egy olyan ló, hogy amikor meglátod, a szived is megrezzen. S akkor *majd* a lovad *fog beszélni veled*.

– Jól van, öreganyám.¹⁰¹ [kiemelés tőlem – BP] (41.)

A sorsszerű találkozásban a kezdeti pergő dialógus (olykor a görög drámákhoz hasonlóan) a másik tiszteletteljes megszólításával és annak sztereotíp formulában való fogadásával indul; majd a szemmel láthatóan gondterhelt, búval bélelt, összezavarodott hős létállapotának¹⁰² okára való rákérdezéssel folytatódik: „*Na, miért jársz olyan búsán? Miért szomorkodsz úgy?*” – „Jakab variánsában ez így hangzik: „*Na, monddad, ugyan biza, királyfi, mér vagy te így elgondolkazva, mér vagy te így elszánakozva, hogy olyan bűnnek engedted a fejedet?*”¹⁰³. Az öregasszony mindkét variánsban megismétli a királylegény állapotára vonatkozó kérdését; ez egyfelől a bibliai szövegekben jól ismert narratori eljárás, másfelől a gondterhelt állapot nyomatékosításának kifejezése, mivel a mondó azt akarja elérni, hogy a hallgatóság saját tapasztalatára hagyatkozva érzékelje a gondot és maga is belehelyezkedjen a fiú érzelmvilágába, együttérzéssel viselkedjen iránta.

A mezőbándi mesében a királylegény – híven Kapus párbeszéd értelmezéséhez, a hétköznapi beszédaktus informatív és performatív dinamikájához – azonnal elhárítja magától a kíváncsian tolaikodó „idegen” kérdését, mármár ingerülten, megvetően válaszol neki („*Ó, hagyjon engem békit, ne még bosszantson maga is!*”), mintha feledné a bibliai intést: „A higgadt válasz elhárítja az indulatot, de a bántó beszéd haragot támaszt” (Péld 15,1). A királyfi úgy vélekedik, hogy az idegen – aki nem részese a küldetésének és elképzelése sem lehet arról a gondról, melyről gondolkozik – csak kíváncsiskodik, heideggeri értelemben „csak néz”¹⁰⁴, úgymond kódotlenül beleüti az orrát a más dolgába, anélkül, hogy hathatósan és felelősségteljesen a segítségére lehetne. Tengelyi hivatkozik Lévinásra, aki abból indul ki „*hogy amit mondunk, annak megvan a maga értelme, ámde az, hogy mondjuk, amit éppen mondunk, ezenfelül külön értelem hordozója, és a mondásnak ez az értelem ugyanakkor nemcsak több, de más is, mint a mondottaké*”¹⁰⁵. A kíváncsiskodótól elhatárolódás nem más, mint a velünk szemben támadt idegen igénynek és megnyílási szándékának a megfontolatlan, elhamarkodott visszautasítása, mely nyugtalanságról árulkodik, ezért oly’ heves az én jelenlétébe beférközni vágyóval szembeni tiltakozás, ami egyben az Én–Te viszonytól való elzárkózás. A mondás *más* vagy *túli* értelme, vagy ahogy Tengelyi írja: „a mondásnak ez a külön értelme szerkezetileg egybeesik az én és a másik elemi kapcsolatával.”¹⁰⁶ A feleletet sürgető kérdezősködéssel szembeni elzárkózás nyugtalanságot eredményez, aminek az álcája a *megvetés*. Megvetni valakit (az idegent) azt jelenti, adott létszituációban a gond elgondolása közben a Másikat nem tartjuk méltónak (megfelelő partnernek) arra, hogy akárcsak szóval is illessük őt, nemhogy beavassuk a titkunkba: ezzel magát a beszédtevékenységet (dialógust) függesztjük fel. Pedig a *kizökkenségben* – miként Lévinas mondja – „Szükség van [tehát] egy olyan idegen-

re, aki minden bizonnyal megérkezett, ám el is távozott, *mielőtt* megérkezett volna; aki el-oldódott [*ab-solu*] megnyilvánulásában.”¹⁰⁷

Jakab, mielőtt nála is elhangzana az ominózus kérdés, előbb az öregasszony/idegen alakját vázolja föl a hallgatósnak: „*De úgy állatt az öregasszony a királyfi előtt, minthogyha kegyelmet akart vóna kérni, vagy valamit kért volna, mind egy szegény, mind egy koldus.*” [kiemelés tőlem – BP] (289). Jakab – láthatóan – mint kegyelmet kérőt és koldust mutatja be a segítőt (később, a hős felületes szubjektumtapasztalatára jellemzően, melyet a gondban elmerültségből fakadó figyelmetlensége okoz, előhozza a megvető gesztust, s mint „*hitvány* öregasszonyt” aposztrofálja), aki szóltanul áll a királyfi előtt, nem kér tőle semmit, s amit kap, azt sem köszöni meg. A késleltetésnek erről a formájáról, mely a párbeszédben megmutakozó szereplők karakterképzéséről szól, Bar–Efrat a következőt írja: „A beszélő és beszélgetőtársának tulajdonságai a beszédből derülnek ki, pontosabban minden beszéd megmutatja és leleplezi a beszélőt, miközben azon személy tulajdonságait is megmutatja, akihez beszél (vagy bemutatja a beszélő véleményét a beszélgetőtársról). Amit a személyek kimondanak, az nem csak a gondolataikat és érzéseiket stb. fejezi ki, hanem egy csavarral a beszélgetőtárs jellemére, hangulatára, érdeklődésére és státuszára is utal.”¹⁰⁸

A mezőbándi sorstársa, aki bizonyos feltételhez köti jövedőmondását: „*Adj nekem három krajcárt, így egy deci pálinkát. Aztán én megmondom magának a jövőjöt*” [kiemelés tőlem – BP] egy marék pénzt kap, de neki csak három krajcár kell a pálinkára; Jakab viszont egy aranykoronát ad a segítőknek: „*– Na – aszongya –, tessék, öreganyám így vót a szerencséje, hogy csak ennyi vót a zsebembe, hát ennyit tudak adni magának.*” (289). Görög Veronika írja *A megvetés természetrajza* című tanulmányában: „Az alamizsnaosztás a paraszti világszemléletben alkalmat teremt arra, hogy bizonyítsák önmaguk és a külvilág számára, hogy ‚vagyonos’ és jószívű emberek, elegendő vagyonuk van ahhoz, hogy adakozhassanak.”¹⁰⁹ Jakabnál csak az alamizsnaosztás után következik a kérdés, amire nála is határozott és heves elutasítás a válasz:

– Menjen, öreganyám, dógára, és hagyjan békit nekem, mit érne maga azzal, hogy elmondanám én az én bánatomat vagy az én gondomat, mit tudna maga segíteni az én bajaman vagy az én gondoman?”

A jelenetet tovább vizsgálva szignifikáns különbséget fedezünk föl a két mondó történetbeszélésről, a segítő szerepének értelmezéséről, a párbeszédéről, mint a szövegdinamikát konstituáló elemről való felfogása között. Jakab (a tőle földrajzilag nem is olyan távol élő, tehát az erdélyi cigány mesehagyományt jól ismerő) Kapustól eltérően, újabb és újabb párbeszédet iktat be a mesemnetbe, nem a dramatikusság fokozásának a kedvéért, sokkal inkább azért, mert még egyéb más, az értelem-összefüggést jobban megvilágító többlet mondanivalója van: a segítőről, a királyfi hozzá való viszonyulásáról, illetve az adomány és tudás mibenlétéről.

– Na, na, királyfi, hát még akkor is ne gondoldj te āra, hogy mit tudnék én segíteni, mert nem tudja az ember sóhse, hogy *honnán kapja a segítséget és kitől kapja a tudományt.*

Na, de a királylegén nem akart mondani semmit. Asz mondja:

– Öreganyám, hát hiába vár még, hogy nem vót elég az ajándék magának, mert több nálam úgyszíncsen, amit adjak magának. *Tiszta szívesen adtam vóna többet, ha lett volna nálam, de nincsen, és én most nem mejek, mer egyéb gondjaim vannak.*

– Nem baj, királyfi, láttam, hogy tiszta szivedből adtad, amit adtál is, há nem azért jöttem én, hogy adjál, hanem *azér jöttem, hogy én adjak neked.* [kiemelés tőlem – BP] (NAGY–VÖÖ 290.)

Jakab segítője nyilvánvalóvá teszi, hogy földi halandó sohasem tudhatja: ki pártfogolja a bajában, s ki lesz az, aki tanácsot és útmutatást ad kilátástalan helyzetében, hogy az „önhasadását” (mely a sorseseemény következménye) az új kezdettel és önazonossága újolagos rögzítésével megszüntesse, és életének új értelmet adjon.¹¹⁰ Jakab azt akarja sugallni, hogy *hinni kell* a kívülről/felülről érkező segítségben, mely akkor is érkezhethet adományként, tudományként, ha az ember nem kéri, nem fohászkodik érte az égiekhez, hanem magába roskadva: „elgondolkozva”, „elszánakozva” várakozik: tulajdonképpen a csodára. Hogy Jakab bizonyos mértékig tudatában van a bibliai szövegekből ismert *kegyelem* kifejezés jelentésének, a segítő státusát („kegyelem kérő”) a párbeszédben tovább pontosítja, olyannak láttatja, mint „hálára indító cselekedetet elvárót”, „jóindulatból fakadó ajándékot” fogadót¹¹¹, akivel szemben tiszta szívből megnyílik és – Lévinas szavával – a két kéz bőségével adományoz. Anélkül ad, hogy sejtelmé sem lehet arról, kiszárvatva ő maga fog ajándékot kapni, mégpedig rendkívüli „tudományt”, mely kihat jövőjére.

Asz mondja akkor az öregasszony a királyfiúnak:

– Héj, királyfi, nincsen, amit te *gondolkozzál* azan, mert ne *gondold* te aztat, hogy te a *gondodtól*, ahogy te *elgondold* tad magadba, éppen annyira mehetsz vagy úgy indulhatsz ennek az útnak, amire te pályát tettél. Hanem hallgass ide, mehetsz, és *mindenféle jól fog sikerülni*, de ne próbálkozz anélkül elindulni, amég fel nem szereled magad úgy, *ahogy én mondom neked*. Most egyszer menjél haza édesapádhoz, és *mond meg* édesapádnak: „Ni, édesapám, nekem az útravalómat készítettik, na, de hát én így nem mehetek, nekem még kellenek egyes tárgyak, egyes dógak, és szépen kérlek, add nekem aztat, amit én kérek, hogy tudjam én felszabadítani a te császár bátyádat, és tudjam én véghez vinni az én vállalkázásamat, az én feladatamat.” Na, menj, *mond meg* apádnak, hogy adja neked elé az ő legénykori, az ő ifjúkori vitéz ruháját, akkor hozzá a kardját, és adja neked elő az ő legénykori lovának adja elő a szerelékjít. Mikor ezeket megtaláltad, rendbetetted őket, akkor indulhatsz. [kiemelés tőlem – BP] (NAGY – VÖÖ 290–291.)

Jakab bravúros nyelvi játékot űz a *gond*-on való gondolkozás igeideivel (miként a „mond” és az „ad” igék esetében is a különböző igemódokkal), a meseszövegbeli segítő gondinterpretációja felidézi Heidegger kijelentését: „A gond a lehetőségekről való gondoskodással válik [...]”¹¹².

Ami éppily fontos, hogy a beszélgetés során a segítő tanácsadásában feltűnik egy beszédelem, amely a jelenben zajló beszédtevékenység közben a jövőbeli tevékenység pontos végrehajtására vonatkozik: ezért is nevezhetjük ezt a megnyilatkozást *anticipáló dialógusnak*. Az útnak indulás feltétele mindkét mesében azonos; a segítő szinte a hős szájába adja azt, amit *majd* monдания kell az apjának, hogy bizton megszerezze a feladat-megvalósításhoz nélkülözhetetlen kellékeket, ezután a segítő mindig hosszasan és részletesen mondja el azokat a további feltételeket: tanácsokat, tilalmakat, ígéreteket, esküket, melyek meg- és betartása elengedhetetlen a sorsbetöltéshez. („És elkezdé az ő példázó beszédét. . .” [4. Móz 23:7] Wilder írja, hogy a példabeszéd és a masal a jövő titkait tárja föl prófétai módra¹¹³). A narratívába szőtt beszélgetésben a hosszadalmasra sikerült útmutatást azért sem nevezhetjük monológnek, mert a címzettnek/megszólítottnak szól minden egyes szó (melyekre való emlékezés kötelező jelleggel bír), amire a hősnak reagálnia kell, miként a fenti szövegrészletben is egy kurta „*Jól van, öreganyám*”-mal biztosítja arról, hogy megértette a tanácsot és a tanácsban anticipált tennivalók sorozatát. („Ne tégy az ő beszédéhez; hogy meg ne feddjen téged, és hazug ne légy” [Péld. 30,6]).

A mesenarratívák majd mindegyikében feltűnő segítő a tudás forrása; úgy adja át a hős leendő sorsáról szóló hírt,

melynek jelentése egyelőre titok előtte, mint megfellebbezhetetlen tudást. („Ő tárja fel a mélyen elrejtett titkokat; tudja, mi van a sötétségben, és nála lakik a világosság.” [Dán 2:22]) A hős – aki gyakorta álmában vagy éberben kapja, mintegy adományként a sorsbetöltés megjövendölt beszédalagzatát – kételkedhet benne, fenntartásai lehetnek vele szemben, de a mese logikája szerint meg kell fogadnia a szót, amelynek oly’ ereje és tekintélye van, mintha isteni üzenet volna. A segítő abban is segít az engedelmes hősnek, hogy a hír/jövendölés titokzatossága megvilágosodjon és fölfoghatóvá váljék a számára s attól fogva nemhogy kétség, gyanakvás, a dolgok megtételének elnapolás vágya lakozna a lelkében, hanem hála és öröm tölti el a szívét.

(„Magasztallak és dicsőítlek én téged, atyáim Istene, mert bölcsességet és erőt adtál nekem, és most tudtul adtad, amit kértünk tőled, tudtul adtad nekünk a király dolgát” [Dán 2:23]¹⁴). Létrejön közöttük az a kapcsolat, melyről Lévinas beszél: „A felelősségteljes és dialogikus kapcsolat, mely az eredeti viszony a léthez vagy a megismeréshez, kölcsönös”¹⁵ – már csak e kölcsönösség is kizárja, hogy bármely fél bezárkózzon az Én-be, és Az-zá tegye a másikat. A hős pedig, miután végrehajtja a feladatot, nem feledkezik meg segítőjéről (aki némely variánsban kifejezetten ezt kéri tőle valamiféle kérés teljesítését bízva rá), visszatér hozzá: jelenlétével igazolja az ígéret realizálódásának és az elévített sors betöltésének tényét.

- 1 HORÁNYI Özséb: „A dialógusok sikerfeltételeiről (vázlat)”, (<https://docplayer.hu/2185659-Horanyi-ozseb-a-dialogusok-sikerfelteteleiről-vázlat.html> - letöltés ideje: 2019. 02. 04.)
- 2 RICŒUR, Paul: „Előszó Rudolf Bultmannhoz” In: *A hermeneutika elmélete*, (szerk. Fabinyi Tibor) Ikonológia és Műértelmezés 3. JATEPress, Szeged, 1998. 181.
- 3 MACINTYRE, Alasdair: *Az erény nyomában. Erkölcseleméleti tanulmány*, (ford. Bíróné Kaszás Éva), Osiris, Bp., 1999. 283.
- 4 THIENEMANN Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*, (második kiadás), Danubia, Pécs, 1931. 67.
- 5 ORTUTAY Gyula: *Fedics Mihály mesél*, (második kiadás), Akadémiai, Bp., 1978. 88.
- 6 „A kommunikatív aktusok cselekvő megnyilvánulásokra ösztönző utasítást, parancsot tartalmaznak, és maguk is beszéd útján kifejtett cselekvés formájában valósulnak meg.” VERESS Károly: „A dialógus mint létforma”, 217–218. (In: Kellék: Gadamer – Nyelv – Dialógus; 18–19–20. szám, 2001., (<http://epa.oszk.hu/01100/01148/00015/15veressk.htm>, letöltés ideje: 2019. 02. 04.)
- 7 Horányi a dialógus dinamikájának fontos elemeként említi a kooperáció mellett a *kompetíciót*, amikor is az egyik fél verseng a másikkal és győzni akar felette. HORÁNYI: i. m.
- 8 LÉVINAS, Emmanuel: „Nyelv és közelség” In: *Uő. Nyelv és közelség*, (ford. Tarnay László), Jelenkor, Pécs, 1996. 116.
- 9 VERESS: i. m. 227.
- 10 SEYBOLD, Klaus: „Tanítási célok. *Narratív teológia*”, (ford. Horváth Imre), In: *Narratívák 9. Narratív teológia*, (szerk. Horváth Imre, Thomka Beáta), Kijárat, Bp., 2010. 149.
- 11 Uo. 164.
- 12 TENGELYI László: *Tapasztalat és kifejezés*, Atlantisz, Bp., 2007. 33.
- 13 DERRIDA, Jacques: *MÉMOIRES Paul de Man számára*, (ford. Simon Vanda), József Műhely Kiadó, Bp., 1998. 113.
- 14 „Indirect ways of shaping the characters are to be found in all those external features, like speech or actions, which indicate something about the individual’s inner state. The reader has to interpret these details and construct the character’s mental and emotional make-up accordingly, a task which is not undertaken for the reader by the narrator. Thus, indirect characterization requires a mental effort on the part of the reader, thereby increasing the active participation in the narrated events.” BAR–EFRAT, Shimon: *Narrative Art in the Bible*, T&T Clark International, London–New York (Reprinted 2008), 64. [ford. Rónai Anikó]
- 15 „Dans la Bible, il n’y a pas un seul discours banal; bien plus, chaque parole d’un personnage du récit est existentiellement révélatrice [...]” FOKKELMAN, Jan P.: *Comment lire le récit biblique. Une introduction pratique*. Éd. Lessius, Bruxelles, 2002. 71.
- 16 „Souvent nous n’arrivons pas à discerner si nous pouvons croire sur parole un personnage: pense-t-il lui même ce qu’il dit?” Uo. 69.
- 17 LÉVINAS: „Nyelv és közelség”, i. m. 120.
- 18 A kutatók többsége, legnyomatékosabban Ortutay Gyula hangsúlyozza a magyar népköltészet drámai jellegét, mely elsősorban e párbeszédeknek köszönhető. A mesékben alig van → leírás, az elbeszélés váltakozik a párbeszéddel; az egymást követő jelenetek gyakran a szereplők párbeszédén haladnak előre, nemegyszer egész cselekménysor épül rá: (Katona Imre) (<https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/p-736E3/parbeszed-dialogus-7375C/> – letöltés ideje: 2019. 01. 22.)
- 19 SEYBOLD: i. m. 161.
- 20 Focant írja Bultmann megállapításáról: „Son premier constat est que les Évangiles ne sont pas des œuvres littéraires très construites, de la grande littérature. Ils semblent plutôt relever de la littérature populaire et sont composés de petites unités facilement isolables.” FOCANT, Camille: „Vérité historique et vérité narrative. Le récit de la Passion en Marc”. In: HERMANS, Michel – SAUVAGE, Pierre (éds) *Bible et histoire. Écriture, interprétation et action dans le temps*. Éd. Lessius, Bruxelles, 2000. 87.
- 21 Ez a narrátori azonosulás a saját szereplőjével más mesemondóknál is megfigyelhető: „Fedics meséiben több ízben előforduló vonás, hogy loppal olyan elemeket visz a mesébe, mintha ő lenne az egyik szereplő, vagy legalábbis nyilvánvalóan azonosítja magát a mesehőssel.” ORTUTAY: i. m. 100.
- 22 BAHTYIN, M. M.: „A szó a költészetben és a prózában”, In: *Uő. A szó esztétikája (Válogatott tanulmányok)*, (ford. Könczöl Csaba), Gondolat, Bp., 1976. 199.
- 23 BARTH Karl: *Ember és embertárs*, (ford. Szathmáry Lajos), Európa, Bp., 1990. 100.
- 24 Jakab és Fedics, mindketten kiváló interpretátorai a bibliai szövegeknek, ebben a részletező epikusságban nagyon is rokonlelkek egymással. „Amíg más mesélők jórészt beérik a vázlatosabb elbeszéléssel, sőt sok mesélő egyenesen kurtit, az ismétlődő részeket egy-egy kurta mondattal helyettesíti, addig Fedicsnél lassú ütemben, mind szélesebbre terpeszkedve halad a mese.” ORTUTAY: i. m. 89.
- 25 „Késleltetésről akkor beszélünk, amikor a mesélő nemcsak, hogy hosszabban meséli a történetet, hanem a feszültséget fokozza azzal, hogy eléri, az olvasó egy bizonyos fejleményre számítson, azonban ő egy másik részletet mesél el, mielőtt végül a történet az elvárt fejleményhez érkezik.” („We are entitled to speak of retardation where the narrator does not merely prolong his telling time, but also creates suspense by making the reader first expect some development of the plot, and then telling him something else, before the expected event is actually reached in the story.”) LICHT, Jacob: *Storytelling in the Bible*, The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem, 1978. 105. [ford. R.A.]

- 26 MACINTYRE: i. m. 172.
- 27 SEYBOLD: i. m. 154.
- 28 Wolff a héber szinonimákat veszi sorba az emberi jövővárás kapcsán: „kitartó várakozás”, „figyelő várakozás”, „türelmes várakozás” jelentéseit vizsgálva. WOLFF, Hans Walter: *Az Ószövetség antropológiája*, [Anthropologie des Alten Testaments], (ford. Blázi György), Harmat Kiadó, Bp., 2003. 186–187.
- 29 BAHTYIN: i. m. 192.
- 30 Hogy az erdélyi cigány mesemondóknál ez a „csőréság”, mezítelenség milyen szégyen, azt NAGY Olga: *Villási, a táltosfiú* kötetének megannyi meséje igazolja. NAGY Olga: *Villási, a táltosfiú. A mérai, szucsági, mezőbándi (Románia) cigány mesék*. Ciganisztikai tanulmányok 9. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Bp., 1996. – vő még: „– Te! Csurdén vagy! Bémenyünk, s a fehérnép előtt szégyellni kell. A fehérnépet nem szabad megbecsmérelni, mer szégyellős. Levetem a gatyámat s le az ingemet, s te felveszed, s akkor menjünk!” NAGY Olga: *Cifra János meséi*. ÚMNGY. XXIV. (szerk. Nagy Ilona), Akadémiai, Bp., 1991. 111.
- 31 WOLFF: i. m. 104.
- 32 VICO, Giambattista: *Az új tudomány*, (ford. Dienes Gedeon és Szemere Samu), Akadémiai, Bp., 1979. 250. – v. ő még: „Mert Isten parancsolta ezt, mondván: Tiszteld atyádat és anyádat, és: A ki atyját vagy anyját szidalmazza, halállal lakoljon.” (Mt 15,4.)
- 33 Wénin a „messenger divin”-ről (isten hírnökről) beszél, aki váratlanul jelenik meg, s az üzenet, melyet az Isten/Úr nevében kinyilvánít, megteremti a kapcsolatot azzal, aki megelőzi őt. WÉNIN, André: *Échec au Roi. L'art de raconter la violence dans le livre des Juges*. Éd. Lessius, Bruxelles, 2013. 32.
- 34 VERESS: i. m. 222.
- 35 BARTH: i. m. 106.
- 36 ARISZTOTELÉSZ: *Rétorika*, (ford. Adamik Tamás), Gondolat, Bp., 1982. 110.
- 37 RICŒUR, Paul: „Elgondolni a Teremtést”, In: RICŒUR, Paul – LACOCQUE, André: *Bibliai gondolkodás*, (ford. Enyedi Jenő), Európa, Bp., 2003. 89–90.
- 38 SEYBOLD: i. m. 151.
- 39 RICŒUR, Paul: „Az Ádám-mítosz és a történelem „eszkatologikus” felfogása”, (ford. Martonyi Éva) In: *A hermeneutika elmélete. Tanulmányok*. (Szerk. Fabinyi Tibor), Ikonológia és Műértelmezés 3. 93–127. (104.)
- 40 TENGELYI László: *Élettörténet és sorsesemény*, Atlantisz, Bp., 1998. 43.
- 41 *A Magyar nyelv értelmező szótára. Második kötet E–Gy*, Akadémiai, Bp., 1979. 593.
- 42 ARISZTOTELÉSZ: i. m. 92. „[...] a szelidség egy lelkiállapot, mégpedig a harag nyugovása.”
- 43 SEYBOLD: i. m. 150.
- 44 BAHTYIN: i. m. 192.
- 45 BUBER, Martin: *A próféták hite*, (ford. Bendl Júlia), Atlantisz, Bp., 1991. 51.
- 46 WILDER, Amos N.: „A parabola”, (ford. Tóth Csilla és Kisantal Tamás), In: *Narratívák 9*. 223–240. (226.)
- 47 BUBER: i. m. 68.
- 48 LÉVINAS, Emmanuel: „Martin Buber és a megismerés elmélete”, In: Uő. *Nyelv és közelség*, 95–113. (102.)
- 49 DERRIDA: i. m. 156.
- 50 SEYBOLD: i. m. 156–157.
- 51 VICO: i. m. 296–299. (298.)
- 52 SCHELER Max: *A formalizmus az etikában és a materiális értékética*, (ford. Berényi Gábor), Gondolat, Bp., 1979. 733.
- 53 Uo. 747.
- 54 STEIGER Kornél: „A szókratikus dialógusok problémája”. In: Uő. *Tanulmányok az antik görög filozófiáról*. Gondolat, Bp., 2010. 238.
- 55 BUBER: i. m. 42.
- 56 BÁLINT Péter: „Jakab István konfigurálási műveletének sajátosságai”, In: Uő. *Archaikus alakzatok a népmesében. Jakab István cigány mesemondó / Archaic Images in Folk Tales. The Tales of István Jakab, Gypsy Tale Teller*. Fabula aeterna I. Didakt, Debrecen, 2014. 45–74. (58–59.)
- 57 WOLFF: i. m. 221.
- 58 BARTH: i. m. 93.
- 59 SCHELER: i. m. 743.
- 60 LACOCQUE: „Ne ölj (Exodus 20,13)” In: RICŒUR, Paul – LACOCQUE, André: *Bibliai gondolkodás*, (ford. Enyedi Jenő), Európa, Bp., 2003. 151.
- 61 SCHELER: i. m. 744.
- 62 WOLFF: i. m. 103.
- 63 MACINTYRE: i. m. 80.
- 64 VICO: i. m. 315.
- 65 BÁLINT Péter „A feltétel-szabás és a renovatio fenomenológiája a népmesében” In: Uő. *Átok, titok és ígélet s népmesében / The Curse, the Secret and the Promise in the Folktale*, Fabula aeterna V. (második, javított kiadás) Didakt, Debrecen, 2018. 37– 71/251– 289.
- 66 BUBER: i. m. 70.
- 67 Ez a mesetípus, és a magyar népmesében is felbukkanó pogány istenségek, „népmythológiai alakok” párhuzamai megtalálhatók a bolgár folklórban is. „A samovilák rendszeren csak kényszerítve kötnek halandókkal állandó házasságot.” STRAUSZ Adolf: *Bolgár néphit*. Magyar Néprajzi Társaság, Bp., 1897. 108.
- 68 RICŒUR: „Az Ádám-mítosz, i. m. 108.
- 69 VERESS: i. m. 224.
- 70 SEYBOLD, Klaus: „Beszédcélok. Narratív retorika.” In: *Narratívák 9*. i. m. 169–205. (196.)
- 71 BUBER: i. m. 76.
- 72 VERESS: i. m. 225.
- 73 *A magyar nyelv értelmező szótára IV. Ki–Mi*, Akadémiai, Bp., 1979. 477.
- 74 HADOT, Pierre: *A lélek iskolája. Lelkigyakorlatok és ókori filozófia*, (ford. Cseke Ákos), Kairosz, Bp., 2010. 109.
- 75 „– Hát Pali mostan tē hogy gondolod a dógot? Mőgnősülsz-ē? Ezőkbül a kislányokbū választhatsz tē is éggvet. / Aszongya Pali: mőggýülölte űket nagyon, engőm nem kő, hogy kínozzanak. Neki nem köll égy sē. Hanem kedves királynē – aszongya – ha mőgengedsz engőmet, elvállalom továb̄b is ezt az én mestőrségőm. Folytatom. Lőgyek én csak örökkē hőgyfogatő. Én ottan nagyon jó érzőm magam, sok mindőnt látok. Látom a szép havat, látom a szép nyarat, a telet, az ősz̄t, mindőnt látok. Látok én így is épp őleget, mikő égyűnnek fűrdeni, mőg a nyaraőba, a győngypatak tőba. Ott – aszongya – látok én mindőnt. Én evvē mőg vagyok őlégődve, nekőm nem kő asszony.” (72.)
- 76 RICŒUR: „Az értelmezéstől a fordításig”, In: *Bibliai*, i. m. 443.
- 77 ARISZTOTELÉSZ: i. m. 62. 1371b.
- 78 „Tehát az is király vót, a nagyapja is valamikő Ákosnak. Nagyon sok rosszaságot csinált a néppē. Sok népet mőggýilkoltatott, mőgőletőt, úgy-hogy olyan rossz lelke lőt̄t, hogy könnyen az őrdőgők kezibe jutott a királynak a lelke.” (BÁLINT S. 58.)

- 79 „A mennyek országa hasonlít a szántóföldben elrejtett kincshez. Amikor egy ember megtalálta, újra elrejtette, aztán örömben elment, eladta mindenét, amije csak volt, és megvette a szántóföldet.” (Mt 13,44)
- 80 MACINTYRE: i. m. 235.
- 81 „A tündérek várjában született, fent, ahol most keresik a holdat. Tündérországnak nevezték. Ott még más tündérek is voltak. Tündérek népjének ő [Tündér Ilona] volt a királya. Mind szépek voltak, virágokat teremtettek, szivárványokat kötöttek. Egyedül Tündér Ilona jött le a földre, mert földi emberbe szeretett bele, ott kapja meg a párját, s az volt a sorsa, hogy ott töltsse el az életit. Nem mehetett vissza, mert földi emberrel házasodott össze”, mondja Cifra a gyűjtőnek. NAGY: *Cifra János meséi*, 28.
- 82 VICO: i. m. 351.
- 83 VERNANT, Jean– Pierre: *Mythe et pensée chez les Grecs. Études de psychologie historique*. Éd. La Découverte, Paris, 1996. 97.
- 84 „Néha a mesélők tudatosan a kronológiával ellentétes sorrendben mesélik a történetet, előre és hátra ugrálnak az időben a történeten belül, vagy pedig egy ‚múltbeli‘ eseményt az elmondás ‚jelenébe‘ helyeznek (flashback)” („Sometimes narrators deliberately tell events out of their chronological order, making telling time move backwards and forwards over action time, or causing some piece of the ‚past‘ move into the narrated ‚present‘ (flashback).”) LICHT: i. m. 98. [ford. R. A.]
- 85 VERESS: i. m. 218.
- 86 „[...] in a narrative tradition where dialogue is preponderant, it may often prove instructive to ask why the writer has decided to use narration instead of dialogue for a particular block of material or even for a particular brief moment in a scene.” ALTER, Robert: *The Art of Biblical Narrative*, Basic Books, New York, 2011. 94. [ford. R. A.]
- 87 BARTÓK Zsófia Ágnes: „Az Érdy-kódex De tempore részének exemplumai”, *Studia Litteraria*, 2013, 3–4. 34–50. (38.)
- 88 VICO: i. m. 318.
- 89 Uo. 299.
- 90 SEYBOLD: i. m. 188.
- 91 VICO: i. m. 256.
- 92 STERNBERG, Meir: „Narratív modellek” (ford. Horváth Imre), In: *Narratívák* 9. i. m. 71–104. (72.)
- 93 NAGY: *Villási, a táltosfiú*, i. m. 10.
- 94 WILDER: i. m. 229.
- 95 Ua.
- 96 TENGELYI: *Élettörténet*, i. m. 264.
- 97 MÁRTONFFY Marcell: *Az Újszövetségi példázatok irodalma. Poétika és teológia*. Akadémiai, Bp., 2001. 144.
- 98 Ua.
- 99 LÉVINAS: „Jelentés és értelem”, In: Uő. *Nyelv és közelség*, i. m. 43–79. (64.)
- 100 „Burkus király” (AaTh 463A+ [Mirkó királyfi]), NAGY Olga – VÖÖ Gabriella: *Havasok mesemondója. Jakab István meséi*. ÜMNGy XXVI. (Szerk. Nagy Ilona) Akadémiai, Bp., 2002. A gyűjtő megjegyzi, hogy e változat a Mirkó királyfi c. mese történetét követi. 289.
- 101 Uo. 41.
- 102 „Ott, mind búsálódik, gondolkazik, hogy hogy is leedsz neki az utazása, hogy lesz a menése, hogy sikerül, hogy nem, egyszer csak azon vette észre, hogy hátúról valaki a kezit rátette a vállára. Főlemeli a királylegén a fejit, visszatekint, hát lássa, hogy egy ősz öregasszony áll mellette.” „A bátor királylegény” (AaTh, Bn 320–551) NAGY Olga – VÖÖ Gabriella: *Havasok mesemondója. Jakab István meséi*. ÜMNGy XXVI. (Szerk. Nagy Ilona) Akadémiai, Bp., 2002. A gyűjtő megjegyzi, hogy e változat a Mirkó királyfi c. mese történetét követi. 289.
- 103 Uo. 290.
- 104 „[...] nem a szemlélő időzés épülését keresi, hanem a nyugtalanságot és izgalmat, amelyet a mindig új, valamint az útjába kerülő váltakozása vált ki.” HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*, (ford. Vajda Mihály et al.), Gondolat, Bp., 1989. 322.
- 105 TENGELYI: *Élettörténet*, i. m. 226.
- 106 Uo. 227.
- 107 LÉVINAS: „Talány és fenomén”, In: *Nyelv*, 79–95. (87.)
- 108 „Traits of both the speaker and the interlocutor are expressed through speech, or to be more precise, all speech reflects and exposes the speaker, while it sometimes also brings to light qualities of the person being addressed (or reveals the speaker’s opinion of that person). What people say witnesses not only to their thoughts, feelings, etc., but is often slanted to accord with the character, mood, interests and status of their interlocutor.” BAR-EFRAT: i. m. 64–65. [ford. R.A.]
- 109 GÖRÖG Veronika: „A megvetés természetrajza. (Adalékok az etnikai sztereotípiák tanulmányozásához)”, In: *Cigány néprajzi tanulmányok I. / Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*, (szerk. Bódis Zsuzsa, Barna Gábor), Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 1993. 98–117.
- 110 TENGELYI: *Tapasztalat*, i. m. 203.
- 111 *Kegyelem* címszó: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/k-C99FD/kegyelem-CA059/> (letöltés ideje: 2019. 01. 29.)
- 112 HEIDEGGER: i. m. 321.
- 113 WILDER: i. m. 230.
- 114 Legjobb példa erre a Dániel-féle történetre az *álmát eltitkoló fiú*-típus.
- 115 LÉVINAS: „Martin Buber...”, *Nyelv*, i. m. 103.

SAJÓ LÁSZLÓ
Angyal a tranzitban
(11 fejezet a repülés történetéből)

Andreának

1

leszállópályát keres az angyal
irányítótemplomtornyok sűrűjében
láthatatlan nem észlelik radarral
nem látják zuhanó röptét
bukott angyal lelökték
becsapódik bombatölcsér
kimászik körülnez földi éden

2

ahol az angyal állt a kar dalt
hozsannáz nélküle a kórus hamis
heréltek
gondolja nem éltek
leporolja magát nézi kezeit
szárnya helyén mit keres itt
barázdákra szabdalt
arcát tapogatja arca van!
arra gondol ha lenne rá szavam
mondanám ember leszek magam is
éhes vagyok
a kocsmában várja
az utolsó légyászta
vagdalt
kapjátok be angyalok

3

törékeny szárnyakon indul a Napba
rárepül mint légy aranypapírra
apja káromkodik visszarakasztja
a szárnyakat fiam csak néhány szárnycsapás
és sikerül én mondom az apád
menj már!
a tenger vagy a menny vár
ikarosz
szárnya nem bírja
elfordul fia rossz
prototípus volt és daidalosz újra felszáll

4

beindult az álomgyár
még hogy ez a tákolmány!
ne már!
de átrepülve az óceán
fölülről gyönyörű minden ami itt van
áll az angyal a tranzitban
gyónom a Mindenhatónak
ma loptam csaltam hazudtam
s lásd soha soha senki nem mondta hogy te jó vagy
Istenem
te sem

5

aszfaltra zuhant szörnyethalt angyal
elgázolt galambból
aszfaltba ragadt toll
egy kósza toll maradt
szellő fujdogálja

tollakkal teli az aszfalt
és felszáll a kifutópálya
lent
test
a föld felett lelked is széttépték
Isten különgépét
irányítótemplomtoronyrengeteg várja
ítélni eleveneket és holtakat

6

pedig hogy várták jöttét!
erre tessék
Isten gépét a Dunába lőtték
Budapest fölött ég
hiába keresték
a roncs Isten
nincs fenn és nincs lenn
nincsen

7

végtelen ∞ vizesnyolcasok a földön
a levegőben menekvő madárhad
lefekszem és eltűnődöm
e földön többé sose látlak

8

most hogy nincs Isten
világvégi imbiszben
egy lakókocsiban kávéét vesz kóstolja
ízlelgeti a szavakat
mit jelentenek
szombat vasárnap hétfő a kedd
miért vannak napok? s nevük?
szólnak hozzá ki? ő? *öreg gyerünk*
elindul de mint a vak
azt se tudja épp most hol van
mi az *most?* mi az *hol?*
van?
megszólal most már tudja egy riasztó
utcák terek melyik melyik?
szerelmes lesz szerelmeskedik
és jönnek szembe az angyalok
egymást megismerik
mert mindegyik
gyalog
rövid az út angyaltól emberig

9

akkor most mit kezdjek magammal
mióta nincs isten
iszonyú minden
angyal

10

repülj ha lehet
vidd el ezt a levelet
siess nincs nincs! idő

11

a papírrepülő
végül válladon landol
égiposta-üzenet
SZÉRELEMKARAMBOL

*A szövegben Kondor Béla-, Radnóti-, Wim Wenders-, Tóth Árpád-, népdaláthallások;
bibliai, József Attila-, Pilinszky-, Apollinaire-, Rilke-idézetek.*

Kárpáti Tamás festménye

Superior stabat translator

A fordítás, mint mesterség és művészet, csak bizonyos körülmények között képes létezni. Békére van szüksége a fordító hazája körül és szabadságra a hazában. Diákkoromban Beckett „mint olyan” be volt tiltva. Felnőttként többéves küzdelembe telt, míg feloldattuk a *Zsákos ember terhe* (John Arden) vagy a *Cortez visszatér* (Andrej Hieng) betiltását.

A műfordításnak szüksége van továbbá a kulturális értékek – konkrétan könyvek, gépiratok – jól szervezett cseréjére a különféle országok műhelyei között. Aligha ismerünk Borisav Pekic, Milan Jesih vagy Antun Soljan nevét, ha nem volnának olyan fórumok, mint mondjuk a Prix Italia vagy a Prix Futura hangjáték-szemle, ha nem működneek együtt a dramaturgok Európa-szerte.

Kiseb nemzetközi jelentőségű föltételekre is szükség van. Például jó kétnyelvű nagyszótárakra. És a külföldi irodalmának és nyelvészetének terén megbízható képzésre: mert ha a fordító egyetemista korában nem olvasta el a maga Ronsard-ját és Vitrac-ját, az új szövegeket sem érti meg később.

Szükség van továbbá jó példányokra, esetleg néhány magyarul jegyzetre. És hadd hangsúlyozzam a tisztességes kiadói szokások fontosságát: becsületes szerződések kellenek, megbízható kontrollszerkesztés és rendes honorariumok.

Hogy mindez mostanában egyre kevésbé létezik? Anál inkább írásba kell foglalni a jövő nemzedék számára. Hisz a kultúra, a kulturális szakmák egészségének helyreállításában bízunk: kötelesség.

Elérkeztünk címszereplőnkhez, a műfordítóhoz. Ahhoz az emberhez, aki megért és megfelelőket talál.

De mit fordít a műfordító?

Tegyük föl, hogy szavakat.

A szavak félrefordítása a legmókásabb része az efféle előadásnak. Ne is hagyjuk ki.

A *sötét torony*-ban (Louis MacNeice) a Korhely azt mondja:

„Piano there.

Piano – I must sleep. Didn't you hear me?

Piano, puppets.”

(Piano, hé, piano, aludnom kell. Nem hallottátok? Piano, bábuk.)

A fordító végig „zongorát” írt, bár a következő mondatban már nem tévesztette el a „pianissimo”-t.

Jovan Sterija-Popovic: *Hazaffiak* című, 1848-49-es tárgyú, cirill betűvel nyomtatott szatírájában áll ez a mondat: „Mesaros je od zalosti skocio u Dunav.” A fordító megoldása: „A hentes bánatában a Dunába ugrott.” Mesaros szerbül-horvátul is, magyarul is hentest jelent, de ezúttal a fáma a Lázárról szól.

Egy szójáték félrefordításából már mélyebb következtetést is levonhatunk. Audiberti *Árad a gázság* c. darabjában szerepel az alábbi dialógus:

„Lieutenant: Que me conseillez-vous?

Maréchal: La tortue.

Lieutenant: La torture?

Maréchal: Non, non. La tortue... Beaucoup de lenteur.

Lieutenant: Re?

Maréchal: E.”

A kötetben publikált magyar fordítás szerint:

„Hadnagy: Mit tanácsol?

Marsall: Teknősbékát.

Hadnagy: Sértetet?

Marsall: Nem, nem. Teknősbékát... Nagy lassúságot.

Hadnagy: He?

Marsall: E.”

A magunk produkciójából persze kitettük a Leiter Jakobok szűrét. (A „csiga” szóra alapoztuk a „kínzóeszköz/lassúság” szójátékot.)

Ha a fordító szavakat fordít, akkor természetesen idiómákat is. Nem kívánok vörös heringeket áthúzni az ösvényen, ismerjük az idiómák gyönyörű idiotizmusát. De mi van, ha a fordító Tom Stoppard *A kutya húzta a rövidbet* c. hangjátékával kerül szembe? Ahol Dr. Seddon „has bats in the belfry” (lóg egy szál deszkája, azaz dilinyós), de van igazi harangtorony is, igazi denevérekkel! Ez a műfordító rovására elkövethető legszellemesebb tréfa. A miénk beismervén vereségét, mindenütt denevért és harangtoronyt írt. Mi a denevért kínunkban hangyára változtattuk, az legalább utal a hangyásságra.

De hagyjuk a szavakat. Lássuk be, hogy a fordító sokkal inkább mondatokat fordít.

Mi a dráma első mondata? A cím. Mely legyen érdekes, de legalábbis érthető. A *Mathry Beacon* típusú cím tehát nem megy magyarul, mást kell kitalálni helyette (*Őrség a hegyny*). Amint az idiómát használó cím helyett is más, magyar idiómát. De vannak mókásabb címek. Például: *M Is for Moon Among Other Things* (Stoppard). Ami nem lehet *L est pour Lune entre autres choses*, mert M többek között, sőt, elsősorban Marilyn Monroe a darabban. Tehát találni kell egy m-mel kezdődő, hangulatos szót, (*M mint madár; többek között*) s abból tovább építkezni.

Némely drámában a mondatok tudatosan ismétlődnek, akár a rím. A *sötét torony* óra-jelenetét négy szereplő meszerien visszacsendülő mondatai adják. *A kutya húzta a rövidbet* a főszereplő 1. jelenetbeli búcsúlevelére épül: a lelkész és a kórus zaftos ügyére utaló mondat például a 3. és a 6. jelenetben csak még homályosabbá válik, hogy a 10. jelenetben azután világos magyarázatot nyerjen. Nos, fabatkát sem ér az a fordító, aki az ilyen rímet nem veszi észre vagy nem adja vissza.

Más drámák, például a *Minden elesendők* (Samuel Beckett) mintha az utolsó (néhány) mondatukért íródtak volna. Ilyenkor a befejezés felé mutató előzmény-mondatok fordítandók különös gonddal.

Megdolgoztatja a fordítót a változtathatatlan mondat, az idézet is. „The Lord upholdeth all that fall, and raiseth up all that he bowed down” – idézi ugyane hangjátékban Mrs. Rooney. („Az Úr megtámogat minden elesendőt, és feleget minden meggörmvedtet.”) A fordító ilyenkor köteles kikeresni a magyar bibliai mondatot, méghozzá a közismert 16. századi szövegek egyikéből. Ugyanez áll az emberiség írott kultúrájából származó bármely idézetre: ha van ismert fordítás, abból kell visszakeresni.

A mondat tartalmazza a szituáció indulati töltését is. Tehát – hogy újabb kérdést bolygassak – a darab durvasági fokát is a mondatban határozza meg a fordító. Hasonlítsuk össze David Mamet *Amerikai bölényének* két mondatát:

„1. Not because he's some fucking turkey can't even remember the combination to his own safe... (Nem mint-ha valami fucking köcsög volna, aki a széfje kódjára sem emlékszik...) 2. Grace and Ruthie up your ass, you shithead: you don't fuck with us, I'll kick your fucking head in.” (Grace meg Ruthie, up your ass, te shithead: te csak ne fuck velünk. Szétrúgom a fucking fejedet.) Az első mondat csak meggyőzni akar, a másodikban fortyog a gyűlölet. Tehát – amennyiben a befogadó nyelv műfordítói és káromkodási szokásai efféle módosítást lehetővé tesznek – az első mondatbeli „fucking” a „hülye” némely színanimájával helyettesíthető.

A mondat határozza meg a darab retorikáját is. Hallgassák Beckettet:

„It was a little child fell out of the carriage, Ma'am. On the line, Ma'am. Under the wheels, Ma'am.” (Egy kisgyerek kiesett a kocsiból, asszonyom. A sínekre, asszonyom. A kerekek alá, asszonyom.)

Hasonlítsák össze Jacques Gabriel mondataival (*Egy ifjú ember arcképe*):

„Le droit? Vous êtes bien du bois dont on fait le droit. Droit dans votre dignité comme un dossier sec et comme un fagot. Vous êtes en train de me fagoter une joyeuse réputation auprès des honnêtes gens.” (Jogom? Maga is abból a fából van, amiből a jogot faragják. Gögös, mint a bitófa, merev, mint a piszkafa, és épp azon van, hogy szilánkokra faragja a jóhíreket, hogy összefaragcsáljon rólam valami jó kis rágalmat, amin a derék emberek elszörnnyülködhetnek.)

Beckett mondatai lassúak, egyhangúak, döbbenetesek. Gabrieléi gyorsak, színesek, fiatalosak. A fordító mindkettőnek a szerkezetében ragadja meg a titkát.

Miféleképpen az irodalmár hajlamos rá, hogy az irodalmat magasztalva leszólja, illetve ignorálja a nyelvészetet. De a műfordítás – mint tisztas mesterség – nyelvészet, sőt, magyarul kimondva, nyelvtan dolga. Nem műfordít az, aki a küldő- és az anyanyelv nyelvtanát nem ismeri felsőfokon.

Persze a jó nyelvész azt is tudja, hogy a dráma műfordítója nem mondatokat fordít. Hanem azt a közbülső dolgot, ami a mondatokat a darab egészébe illeszti: szituációt.

De mi a szituáció?

Volt egy veterán rendező, aki soha nem tudta, ki beszél kihez, ha kettőnél több színész állt a színpadon. Mindig az asszisztensei mondták meg neki. Nos, ha azt is megmondják, hol és miért beszélnek egymáshoz a színészek, akkor a szituációt magyarázták meg. Efféle asszisztens a fordító.

Nilván a monodrámának is van szituációsora, de testesebb példa többet mond. *A kutya húzta a rövidebbet* 5. jelenetéről a fordító köteles áttekinthető topográfiai vázlatot készíteni, legalább fejben: hol vannak az erkélyajtók, hol a kandalló, hol áll a szamár, hol az emberek, hol az óragyűjtemény. Különbözik a fordítást sem a rendező, sem a színészek nem tudják értelmezni.

Másfajta szituációt teremt Ely Jenkins tiszteletes (Dylan Thomas *A mi erdőnk alján* c. hangjátékában), mikor „hal-kan mondani kezdí saját strófáit az üres Korona utcának”. A magyar műfordítói céh erkölcsé sarkalatosan különbözik sok országétól: mi hexameterben fordítjuk Homéroszt és rimes alexandrinusban Racine-t, de itt nincs vita. Ely Jenkins tiszteletes strófái mértékbe és rimbe szedve fordítandók. Bármely mérték megteszi – hisz „funkcionális költészetről” van szó –, ha illik az örök dilettáns figurájához. Ugyanez áll Bugyi Póli és Waldo balladájára, amelyben szerzett zenére éneklük; ha népi (kötött) dallamra, akkor a fordító tartsa magát az eredetihez.

Egyébként a dalszöveg-fordításnak mókás szabályai vannak. Ami papíron jónak látszik, énekelve fülsértő lehet. A szüneteket a dallam logikája szerint kell elhelyezni, rövid zenei hanghoz rövid szótag, hosszúhoz hosszú jár, hacsak nem törekszünk vaskosan szatirikus hatásra. Magas zenei hangnál pedig kerülendő a zárt magánhangzó (i, u, ü), mert minél magasabb a hang, annál jobban ki kell nyitnunk a szánkat.

Ha kiszélesítjük a szituáció szó értelmét, azt is mondhatjuk, hogy a fordító országot fordít országra, hagyományt hagyományra. Hisz milyen iszonyú mennyiségű nem-irodalmi „idézetet” használ az anyanyelvi beszélő! Az ember két éves korára megtanulja az anyanyelvét, s ettől kezdve idéz. Idézet minden idióm, a közmondások, a gyermekversek és gyer-

mekdalok, a gyermek-, a serdülő-, az ifjú-, a felnőtt- és az öregkor viccei, a sok tonna közhely, amit az iskola tanít, a mérhetetlen mennyiség, amit a rádió, a tévé, a mozi, az operett zúdít szemünkbe és fülünkbe, a tömegdalok, táncdalok s egyéb nóták, amik csak úgy ráragadnak az emberre, a reklám, és a társalgás, uramisten, a társalgás.

Minden drámai alapszituáció ebből a masszából gyúratik.

„What would we want with dung, at our time of life?” (*Minden elesendők*) – társalgás. (Mit kezdenénk a trágyával, a mi korunkban?)

„Is it power to the workers, is it the means of production, distribution, and exchange, is it each according to his needs, is it the expropriation of the expropriators?” (*A kutya húzta a rövidebbet*) – ideológia. (Azaz hatalmat a munkásoknak, meg a termelés, az elosztás és a csere eszközeit, meg mindenkinek szükségletei szerint, meg a kisajátítók kisajátítása?)

E tekintetben is gyöngyszem volt Miroslav Krleža *Részeség november-éj 1918* c. darabja a *Bože pravde*, a *Lijepa nasa*, a *Naprej zastava slave*¹ és a többi oly soká betiltott, hogy szinte már elfeledett honfidal földidézése okán.

De a pontos és hibás idézetek magaskiskolája Raymond Briggs hangjátéka: *Amikor fúj a szél*. „Yes, it was nice in The War, really. The Shelters... the Blackout... the All Clear... cups of tea... the ARP... Evacuees... London kids seeing cows for the first time... Old Churchill on the wireless... the Nine O'Clock News... Vera Lynn singing away... Workers' Playtime, ITMA...” (Igen, kedves volt a Háború idején, igazán. Az Övöhelyek... a Lefújás... a Légőgöcs... a Kitelepítettek... Londoni kölykök először láttak tehenet... Churchill, az Öregfiú a rádióban... a Kilencces Hírek... Vera Lynn dalai... a Munkások Ebédszünete... a Már Megint az a Pasas...) A darab azt is bizonyítja, hogy az ilyen közhely-idézet-rendszer elszakíthatatlanul kötődik egy-egy nemzedékhez.

A szótól és az idiómától a mondaton át eljutottunk a szituációig. Ám a radikális nyelvész azt is kijelentheti, hogy a fordító szöveget fordít. Hisz csakugyan mélyebb a rokonság az azonos típusú szövegek, mint egyazon író más típusú szövegei között. *A tárgy végtelenségen más, mint a Cukor az élet vagy az Őrség a hegyen*, pedig mindhármát Giles Cooper írta.

Körvonalazzunk néhány alaptípust!

1. Politikai fikció, science-fiction – van bennük szellem és retorika, de könnyű fordítani őket.

2. Dokumentumjáték (pl. Zvonimir Bajsić: *Falusi Edisonok*) – ha a fordítónak megvan a kellő „magnetofon-füle”, nincs nehéz dolga.

3. Memoár (pl. Zvonimir Bajsić: *Képek egy rádiódramaturg életéből*) – asszociációkban gazdag szövegtípus, de nem túl nehéz fordítani, mert az alaphelyzet – a valóság – homogén.

4. Realista művek (Stewart Parker: *A kamikáze földi legénység bajtársi találkozója*, Michel Vinaver: *Ebből ki kellene szállni*, Verosav Rancic: *Sikoly*) – gazdag szövegek, eléggé nehéz fordítani őket. De mindet áthatja az a meggyőződés, hogy létezik egy többé-kevésbé logikus valóság, ami jócskán segíti a fordító munkáját.

5. Történelmi művek: kevert típus, csak a fordító szempontjából érvényes (Hieng: *Cortez visszatér*, Arden: *A vénember maga hál*, Gabriel: *Egy ifjú ember arcképe*). Itt a szöveg realizmusa, bohózat vagy oratórikus jellege beleágyazódik a történelembe, vagy legalább kapcsolatban áll vele. Ami lehetővé teszi az archaizálást. De a fordító az imitált régi szövegnek ne csak egy-két hangtani-szókincsbeli furcsaságát ismerje, mert az szánalmasan kevés: a logikáját kell aktívan ismernie. És az archaizálás mértékét! Mert ez a mérték igen billenékeny. John Arden hangjátéka, *A vénember maga hál* Bartos Tibor fordításában például

olyan középkorias magyarsággal szólalt meg, melyet a színészek képtelenek voltak használni. Bele is buktunk.

6. Oratórium (MacNeice: *A sötét torony*, Archibald MacLeish: *A Város eleste*, Jacques Thibaudau: *Cirkusz*). Csak költővel szabad fordítani. De jó költőnek az ilyen szöveg nem nehéz, hisz alapvető szituációja szilárdan egyenmű.

7. Bohózat (Cooper: *Cukor az élet*, René de Obaldia: *A vak könnyei*, Milan Jesih: *Koloratúra*). Ugyanolyan vagy-vagy típus, mint az oratórium: csak olyanal szabad fordítani, akinek igazi – öngyilkos – humora van.

8. Abszurd komplexitás (Beckett: *Minden elesendők*, Rezvani: *A mi kis szigetünk*, Antun Soljan: *Aki megmentette Hollandiát*) – a legnehezebb típus. Az ilyen szövegnek a realista rétegét is az a meggyőződés hatja át, hogy a valóság nem létezik. Ráadásul megjelenhet itt a történelem, a bohózat, még az oratórium is. És a szöveget gyakran meghatározza a nyelv létével vagy értelmével szembeni kétség. Gondolom, megmondtam, ki fordító merjen ilyen szövegbe belevágni.

Mit fordít tehát a műfordító? Nem ajzom tovább az idegeket, megkockáztatom a magam választát.

Nem, nem „a darabot”. Szerintem a drámaf fordító karaktereket fordít.

A magyar színházban a színész nem kap teljes szöveget. „Kiszerepezett” példányt kap: a saját szövegét, végszavastul. Ez a logika a hangjáték fölvelekor is működik: a színész föltűnően végigjelöli a saját replikáit – a szerepét. Ekkor kell őt a szövegnek – (a fordításnak) – meggyőznie. Ha a szerep koherens, a darab működhet. Ha nem, vége.

Az írók speciális stilisztikai eszközökkel is megkülönböztetik karaktereiket. Ezek újabb követelményeket támasztanak a fordítóval szemben.

Ezen eszközök egyike a tájshólás. Sean O’Casey: *Az eke és a csillagok* c. darabjának szereplői dublini angolt beszélnek, a brit katonák cockneyt. A fordítást a befogadó ország tájshólásainak helyzete határozza meg. Hazánkban a legtöbb tájshólás kiveszöben van, és mind az isten-hátamögötti falucska érzetét kelti. A magyar fordítónak tehát ki kell találnia a maga dubliniját, melyet majd szembeállít valamely jellegzetes budapesti nyelvhasználattal. Tölünk délre könnyebb lehet a megoldás: a dublinihoz használható, mondjuk, a zágrábi kaj, a cockneyhoz valamelyik belgrádi sto. De egy parancsot köteles megtartani a fordító: jól ismerd a tájshólást, ha használni akarod! Mert a tájshólás – akár a régi nyelv – teljesség, tehát mérhetetlenül több, mint egy-két furcsa hang, egy-két furcsa szó.

Föltétlenül kerülendő a (földrajzilag meghatározott) tájshólás és a (szociológiailag meghatározott) műveletlen beszéd keverése. Az utóbbi remekül jellemezheti az *Albert hídja* (Stoppard) hídfestőit. De bármely tájshólás beszélhető műveletlenül, akár bármely régi kor nyelve. Mindenesetre a műveletlen beszéddel könnyű a fordító dolga: csak önnön butaságának forrásából kell merítenie.

A műveletlen beszéd legkönnyebben egy viselkedésbeli (behavioral) kategóriával keveredik: a szlenggel. A szleng nehéz dolog. Külön szlengjük van a bányászoknak és a favágóknak, a párizsi csöslakóknak és az oxfordi diákoknak, külön szlengje van minden jobb falunak. A fordító mindenképpen kerülje a szakmák – s ami még

kínosabb: a korosztályok – szlengjének keverését. Zsákutca a naturalista teljesség erőltetése, talán célravezetőbb a szlengviselkedés indítékait és a használt szleng költészet-zenéjét megkeresni.

Még egy tisztán stilisztikai eszköz: a második nyelvét megtanulni örökre képtelen külföldi nyelvhasználata. (Pl. Alan Plater: *Az a mizé a lépcsőházban*, Borisav Pekic: *Ki ölte meg halhatatlan lelkemet.*) A dolog könnyűnek látszik, de módszeresség nélkül önparódiába fordul: a figura nem csinálhat minden mondatában más-másfajta hibát.

Ezek persze a stilisztikai jellemzésnek csak a látványos módszerei, hisz a stilisztikai jellemzés alapvetően a karakter megalkotását jelenti. Beckett karakterei közt Mr. Barrellnek a stílusa az élete, a filozófiája – mint vele szemben Miss Fitté is kizárólag Miss Fitté. Ugyanez áll minden drámaírói tehetséggel megalkotott karakter stílusára (életére, filozófiájára). Ezért hiszem azt, hogy a műfordító karaktereket fordít. Mert itt kell újra-alkotnia azt, amit az író megteremtett.

Aki tudja a szakmát, tudja, hogy a műfordítás alkotó munka. De még szakmabeliek is hihetnek a pontosság és az ihlet ál-ellentmondásában.

Tudom, micsoda rémálom egy-egy jó (netán remek) mű megfelelőjének szánt lapos, száraz, ízetlen magyar szöveget javítgatni. Az ember kigyomlálja a félrefordításokat, a nyelvi hibákat, próbál némi tartást adni a mondatoknak – majd több napi robot után a teljes vereség biztos tudatában adja gépeltetni a szöveget.

A legjobb kontrollszerkesztés sem teremthet karaktereket, ha a fordítás ihletelen. És az ihletett fordítást oly könnyű kontrollszerkesztetni, mint a jó fát metszeni. De vegyük észre, hogy az ihletelen fordítást mindig még inkább elcsúfítja a gyöngye nyelvtan, s az ihletett fordítás ihlete jórészt a nyelvtan észrevétlenül tökéletes birtokának köszönheti. A pontosság és az ihlet ugyanannak a talentumnak a két oldala. Ezért csak tehetséges művek érdemelnek műfordítást: a tucatszövegeket robotokkal kellene megcsináltatni.

Végül a címbeli kérdésről. Miért áll följobb a fordító?

Az író eredeti szövegétől indulunk, s a befogadó nyelven elhangzó bemutató a célunk. Közben zajlik a dramaturg, a rendező, a színészek, a zenészek, a technikusok munkája. De egyiküké sem annyira fatális, mint a fordítóé.

A fordító a dráma első rendezője. Neki kell megfelejtenie az eredeti hivatkozásait, idézeteit, kisebb-nagyobb titkait. Neki kell az eredetit oly erős szeretettel befogadnia, hogy minden erőfeszítése magától értetődő, sőt élvezetes legyen. És a fordító a dráma első szereposztása: neki kell tolmácsolnia az eredeti szerkezetét, szituációit, karaktereit, stílusát és stílusait. Ráadásul az egész az anyanyelven újra ki kell találnia.

Minden színházi munka fontos. De egy jó darab valahogy keresztülragyog a rossz kiállításon, a rossz színészi játékon, még a rossz rendezésen is, tehát van remény rá, hogy újra előveszik. A rossz fordítás következménye azonban kétszeresen fatális: mindenki más munkáját elrontván eleve biztosítja a rossz előadást és kiiktatja a perújrafelvétel lehetőségét, hisz nyomasztóan gyöngye olvasmány marad mindörökre. Bár – ha maga a Mindenható akar segíteni a szakmának – méltó műnek születethetik új fordítása is.

1 Az akkori szerb, horvát, szlovén himnusz, *Lijepa naša*, ismét érvényes.

CHRISTOPHER WHYTE

Menekülés nyelvből nyelvbe

Nyelvet váltunk – azonnal változik
a jelentés, makacs fájdalom olvadozik,
külön fagyott részei összeállnak
új formákban, egészen addig
nem tapasztalt, de tán örök idők
óta jelen lévő alakzatokban.

Ha valaki két magas csúcs között
halad, az égen semmi felhő,
észreveszi, hogy változik a táj,
hogyan vándorolnak az árnyék foltjai,
hogyan csillan vízmosságokban a víz,
búvópatakok gyors higanyvize:

egy perce se látta még, és arra gondol,
hogy minden térkép rossz, vagy hazudik,
mert minden látványt egyetlen, szegényes
képbe tömörít, ez a kép pedig
nem vág egybe semmi olyasmivel,
amit az emberi szem látni képes,

átlátni, átérezni. Pontosan így
közlekedek én a nyelvek között,
amikor fordítok, egymás mellé teszek
két szabálytalan szélű anyagot,
és megpróbálom összeölni,
összehúzni a távolságokat,

szavakat toldani a hasadékba,
türelmesen, óvatosan,
hogy a textúra szét ne szakadozzon,
el ne málljon az omlékony anyag.
Emlékszem, egyszer valaki egy verset
oroszlól svédre fordított,

és szorongva kérdezte meg a költőt:
nagy baj-e, hogy változott a jelentés
a rímek miatt. A költő azt felelte,
hogy eredetileg ő is pont azt akarta
mondani, amit most a svéd mond,
csak hogy az ő nyelvén nem lehetett.

Sokan azt hiszik, hogy a költő
a nyelv legmélyén dolgozik,
akár egy kényelmes fészek legalján –
hálója kellős közepén a pók,
ahogy nyálazgatja a szálakat.
De voltaképp sokkal inkább a nyelv

legszélén lebzsel, ott, ahol
mással mosódik össze, másik nyelvvel talán,
éppen olyasmivel, amit az elme
korábban képtelen volt létrehozni,
vagy egyszerűen csak a semmivel,
mint magasépítő, úgy ül a deszkán,

egy homlokzat előtt, fején sisakkal,
nekibőszülten festi a falat,
mögötte tátongó, fagyos üresség,
hátra se mer nézni, bele se gondol,
hátha akkor nem zuhan bele.

Imreh András fordítása

Kárpáti Tamás festménye

Samuel Beckett utolsó négy szava a papíron

*what is the word**mi az a szó*

1.

Utolsó szövegeként ismert művében Samuel Beckett (1906–1989) úgy nyilvánul meg, mint aki most lát neki írni tanulni, mint aki most ismerkedik a nyelvhasználattal, vagy mint akinek most gyúlt meg vele igazán a baja.¹ A lezárulttá vált életmű végső darabjában érdemes megfigyelni, mi teszi ezt a kezdő benyomást keltő alkotást nyitottá. Beckett nem lenne Beckett, ha felütésként nem azonnal többszólamú hangadással indítaná szövegét a címbe – „what is the word” –, s ha lecsengésként nem ugyanilyen polifóniával zárná a művet, illetve hagyná nyitva regiszterét – „what is the word”. Ez az utolsó négy szó ugyanis jelentheti a beszélni-írni tanuló lelkes igyekezetét, illetve a beszéd- és írásvarral élő kényszerű küzdelmét, aki keresi a szót, amellyel kifejezhetné magát: „mi – az a szó”, vagyis „hogyan hívják”? Ugyanakkor ez az utolsó négy szó el nem évülő általános nyelvészeti és filozófiai értelmet is hordozhat: „mi az – a szó”, azaz „mi az, hogy szó”? Felrémlik azonban még az is, hogy a megnevezést kereső eszköz, az általában élettelen tárgy megnevezésére vonatkozó kérdőszó lesz a megnevezett nyelvtani alany: „mi – az a szó”, így „a mi a szó”. Képzelnék el, ha tudjuk, lehet, hogy talán csak elképzelni tudjuk, hogy esetleg erről van szó, azaz ez ez, és mindez itt egyszerre hangzó, értendő, működő.² Vegyük tehát, és olvassuk:

Samuel Beckett, what is the word

folly –
 folly for to –
 for to –
 what is the word –
 5 folly from this –
 all this –
 folly from all this –
 given –
 folly given all this –
 10 seeing –
 folly seeing all this –
 this –
 what is the word –
 this this –
 15 this this here –
 all this this here –
 folly given all this –
 seeing –
 folly seeing all this this here –
 20 for to –
 what is the word –
 see –
 glimpse –
 seem to glimpse –
 25 need to seem to glimpse –
 folly for to need to seem to glimpse –
 what –
 what is the word –
 and where –
 30 folly for to need to seem to glimpse what where –
 where –
 what is the word –
 there –

over there –
 35 away over there –
 afar –
 afar away over there –
 afaint –
 afaint afar away over there what –
 40 what –
 what is the word –
 seeing all this –
 all this this –
 all this this here –
 45 folly for to see what –
 glimpse –
 seem to glimpse –
 need to seem to glimpse –
 afaint afar away over there what –
 50 folly for to need to seem to glimpse afaint afar
 away over there what –
 what –
 what is the word –
 what is the word

Samuel Beckett, mi az a szó

nonszensz –
 nonszensz az hogy –
 az hogy –
 mi az a szó –
 5 nonszensz ez után –
 mindez –
 nonszensz mindez után –
 hogyha –
 nonszensz hogyha mindez –
 10 minthogy –
 nonszensz minthogy mindez –
 ez –
 mi az a szó –
 ez ez –
 15 ez ez itt –
 mindez ez itt –
 nonszensz hogyha mindez –
 minthogy –
 nonszensz minthogy mindez ez itt –
 20 az hogy –
 mi az a szó –
 vél –
 sejt –
 valahogy sejt –
 25 kell hogy valahogy sejt –
 nonszensz az hogy kell hogy valahogy sejt –
 mi –
 mi az a szó –
 és hol –
 30 nonszensz az hogy kell hogy valahogy sejt mi hol –
 hol –
 mi az a szó –
 ott –
 amott –
 35 arrébb amott –

messze –
 messze arrébb amott –
 ködös –
 ködös messze arrébb amott mi –
 40 mi –
 mi az a szó –
 minthogy mindez –
 mindez ez –
 mindez ez itt –
 45 nonszensz az hogy vél mi –
 sejt –
 valahogy sejt –
 kell hogy valahogy sejt –
 ködös messze arrébb amott mi –
 50 nonszensz az hogy kell hogy valahogy sejt ködös
 messze arrébb amott mi –
 mi –
 mi az a szó –

 mi az a szó

(Fordította Tóta Péter Benedek)

2.

Amivel ebben a műalkotásban nyelvalkotóként találkozunk, az szinte mind szótári alapalak. Az angol igék a jelenidő egyes szám harmadik személy kivételével bármely alaknak megfelelőhetnek. A magyarban az igék szótári alakja a jelenidő egyes szám harmadik személy. Az angolban a befejezett, illetve folyamatos melléknévi igenévi alak (a 8. és a 10. sorban) szótározott prepozíció, illetve kötőszó lehet, ezek a magyarban kötőszók lehetnek. Nem ismerhetünk fel mondatokat az angolban az alany-állítmányi szerkezet hiányában, azaz – helyesbíték – mégis akad egy – nyolc alkalommal előforduló – értelmes mondat: „what is the word” – „mi az a szó”. Ha adódik is tehát mondat, a modalitása bizonytalan, mert nem szerepel egy mondattagoló vagy mondatzáró írásjel sem az alkotásban. Az első ötvenkét sor végén szereplő gondolatjel elgondolkodtathatja az olvasót: a szórendből adódóan kérdéssel vagy kijelentéssel találkozunk-e? Ha kérdés: nem tudjuk meg a választ. Ha kijelentés: csak a talányt tudjuk meg – az alany helyzetében szereplő kérdőszó mindent nyitva hagy. Az utolsó, ötvenharmadik sorban sem megnyugtatóbb a helyzet. Ami ebben a műben – különösen is a sok és gyakori ismétlés miatt – történik, az vagy egy nyelvhasználatot (újra) elsajátítani készülő személy kezdeti kísérleteire, vagy a beszédképesség gyakorlatát elvesztő ember kétségbeesésére hasonlíthat. Az ismétlések sajátos ritmusának – vagy éppen aritmiajának – sugallata adhatta az inspirációt, hogy Kurtág György megzenésítse ezt a műalkotást.³

3.

Kurtág György a kompozíciót a balesetben beszédkészségét elveszített Monyók Ildikó részére készítette.⁴ A zeneszerző döntése magától értetődőnek mondható a műalkotás eredeti ajánlása nyomán: „from the French / for Joe Chaikin / from Sam Beckett / April 1989” – „franciából / Joe Chaikinnak / Sam Beckettől / 1989 áprilisa”.⁵ Joseph Chaikin (1935–2003) amerikai színész és színházi rendező volt, Beckett műveivel 1960 óta foglalkozott, 1984-ben agyi érkatasztrófát szenvedett el, amely afáziát – beszédzavart – vont maga után.⁶

Az afázia tüneteivel jellemezhető Beckett kompozíciója. „A spontán beszédprodukciónak képtelensége. A szavak formálásának képtelensége. A tárgyak megnevezésének képtelensége (anomia). [...] A személyes neologizmusok gyakori produkciója és használata. A mondatok megismétlésének képtelensége. Egy szótag, szó vagy

mondat perzisztens ismételtetése (sztereotípiák). [...] Agrammatizmus (nyelvtanilag helyes beszéd képtelensége). [...] Befejezetlen mondatok. [...] Írás képtelensége. A verbális output limitációi. Megnevezési nehézségek.”⁷ Fennáll a próbatétel: „mi az a szó –”

A kompozícióhoz a beszédzavar felől közelítve arra gondolhat az ember, hogy ez az alkotás a beszéd elvesztés és az újbóli beszédtanulás határán tapasztalható feszültségben jön létre. Az érintett személy keresi a kifejező és kifejezhető szót ennek minden nehézségével és gyengeségével, valamint ígéretével együtt.

4.

Beckett kompozíciójának beszélője a létező, de számára megragadhatatlan, felidézhetetlen, és ezért kimondhatatlan szót ostromolja: „mi az a szó –”. Ennek előzménye az először 1988-ban megjelent háromrészes „Jzgató nyugalom” szövegében olvasható.⁸ A harmadik részben a bemutatott személy füléhez a mély bensőből egy szó érkezik, amelyet képtelen megragadni („to his ears from deep within [...] a word he could not catch”). A homályosan megismétlődő élmény tapasztalata „az a hiányzó szó” („that missing word”), amely itt a személyt ostromolja, és hagyja a képtelenség állapotában.⁹ A kihívás megmarad: „mi az a szó –”

Beckett egy korábbi, 1949-ből származó izgalmas megnyilatkozása erőteljes nyugalomban fogalmazza meg az alkotásról vallott művészi felfogását.¹⁰ A mű: „Teljes tárgy, egész a hiányzó részekkel, a részleges tárgy helyett.” Az alkotás: „Annak kifejezése, hogy nincs mit kifejezni, nincs mivel kifejezni, nincs miből kifejezni, nincs erő kifejezni, nincs vágy kifejezni, azzal a kötelezettséggel együtt, hogy ki kell fejezni.”¹¹ Azaz: „nonszensz az hogy kell hogy valahogy sejt mi hol –” és „nonszensz az hogy kell hogy valahogy sejt ködös messze arrébb amott mi –”

Beckett azonban még ennél is radikálisabb alkotói stratégiát tett a magáévá egy 1937. július 7-i keltezésű, németül írt levéltervezetében.¹² „Valójában egyre inkább problémás és értelmetlen számomra formális angol nyelven írni. És nyelvezetem számomra egyre inkább lepelnek tűnik, amelyet szét kell tépni, hogy hozzáférjünk a mögötte lévőkhöz (vagy a semmihez). A nyelvtan és a stílus! [...] Alca. Remélni kell, hogy eljön az idő, [...] amikor azáltal a legjobb a nyelvhasználatunk, hogy a leghelytelebbről módon használjuk. Mivel nem iktathatjuk ki egyszerűen, legalább semmit sem akarunk elmulasztani, ami elősegíthetné romlását.”¹³ Egyik lyukat a másik után fúrni belé, míg ami mögötte rejlik, legyen az valami vagy semmi, nem kezd el átszivárogni – nem tudok elképzelni ennél felemelőbb célt egy mai író számára. [...] Van-e bármilyen oka, hogy a szófelszín félelmetesen önkényes anyagszerűsége miatt ne oldódjék fel, amint például Beethoven Hetedik szimfóniájának hangfelszínét eleméztük az irtó zord szünetek, hogy oldalakon át szakadatlanul mást sem érzékelünk, mint örvénylő hangáradatot, amely a csend kifürkészhetetlen hasadékait fúzi össze? [...] Először is valamiképpen kitalálható lenne egy módszer, hogy szóról szóra bemutatásra kerüljön a szó kikezdése. Az eszköz és a felhasználás közti disszonanciából talán már lesz, aki kihallja a lecsengést vagy mögötte a csendet. [...] Az úton, amely ehhez a számomra igen kíváncsú szótlan irodalomhoz vezet, a nominalista ironia némi előlétele természetesen szükséges fázis.”¹⁴ Tehát a megnevezés: „az hogy – / mi az a szó –”

5.

A mi kérdésünk ezek után: mi az a lyuk, hol az a lyuk? Ami pedig a módszert illeti: hogyan történik a szétépítés, hogyan zajlik a nyelvrögzítés, miként következik be a

feloldódás, miként jön létre a hasadék, mi által kezd ki a szót a szó?

A cím kérdő-állító mondattani kettőssége már kikezd a szóval. A kettősség hasadt állapotot tart fenn. A címre a szövegmű első szava reagál. A szó a nonszensz lenne. A cím-mondat akár kérdez, akár állít, balgán viselkedik, megnyilvánulása hiábavaló, értelmetlen, oktalan – nonszensz. Egy szó több szó szerkesztett egységét kezd ki – tartalmát, jelentését üríti. Az üresedés örvénye kezd el forogni, mélyülni, s ami következik, elnyeli, elemészti, ami eddig volt. Ismétlődő dadogása ellenére következetesen, kérelhetetlenül, ellenállhatatlanul. Nonszensz (1), nonszensz az, hogy (2), az, hogy (3), mi az a szó (4), nonszensz ez után (5), [nonszensz ez után] mindez (6)... Majdhogynem örült beszédforgatag, de van benne módszer. A szövegmű örvénye tovább fodrozódik, s az eddigieket bővítve többszörösen variálja.

Lyukat fúr a jelentés szintjén a nonszensz. A lyukat szélesíti, hogy hiányzik a nonszensz nyelvtani alany-állítmánya, hogy félreérthetetlen kijelentést tegyen, világos ítéletet hozzon. A lyukat elmélyíti, hogy a nonszensz feltételezett nyelvtani bővítője is hiányos. A szövegmű hatékony helytelenséggel – rombolva – lyukat fúrt a nyelvtanilag helyes „for + object + to-infinitive” komplex szerkezet közepébe, amikor kihagyta belőle a határozói értékűvé váló képes tárgyat.

A széttépés, hasítás, feloldás vagy feloldódás eszköze egy hangtalan, szótlán – „–” – jel. A Franciaországban élő, és franciául is író Beckett ennek a jelnek, amelynek a francia neve *trait d'union*, saját – új – nevet adott: *trait de désunion*.¹⁵ A kötőjelből szétválasztójel lett. E jelben feloldódott a mondatok modalitása. A megszüntetett írásjelek hangtalan – csendes – helye szakadatlan hasadékként számolja fel a modalitásukat veszített mondatok elvileg bennfoglalt szövegalkotó láncolatának lehetőségét.

A pszeudo-mondatok hallgatnak. Akár van jel („mi az a szó –”), akár nincs jel („mi az a szó”), amit az olvasó „valahogy sejt”, az „ködös” – „nominalista ironia”.

6.

A Beckett-nél meglévő „nominalista ironia” – úgy tűnik – „Annak kifejezése, hogy nincs mit kifejezni, nincs mivel kifejezni, nincs miből kifejezni, nincs erő kifejezni, nincs vágy kifejezni, azzal a kötelezettséggel együtt, hogy ki kell fejezni”. Beckett kijelentései érdekesen rezonálnak Ludwig Wittgenstein rendszerének pontjai között.¹⁶

„3.202 A kijelentésben alkalmazott egyszerű jeleket neveknek hívják.”

De mi a név, és hol a név – „mi az a szó –”?

„3.22 A név a tárgyat képviseli a kijelentésben.”

Felmerül azonban: „hol –”

„3.221 A tárgyakat csak *megnevezhetem*. A jelek képviselik őket. Én csak beszélhetek *róluk*, de nem tudom őket *kimondani*. A kijelentés csak azt mondhatja meg, *milyen* egy tárgy, de nem mondhatja meg azt, hogy *mi*.”

Tehát (csak) idáig jutottunk: „ködös messze arrébb amott mi – / [...] / mi – / mi az a szó – / mi az a szó”.

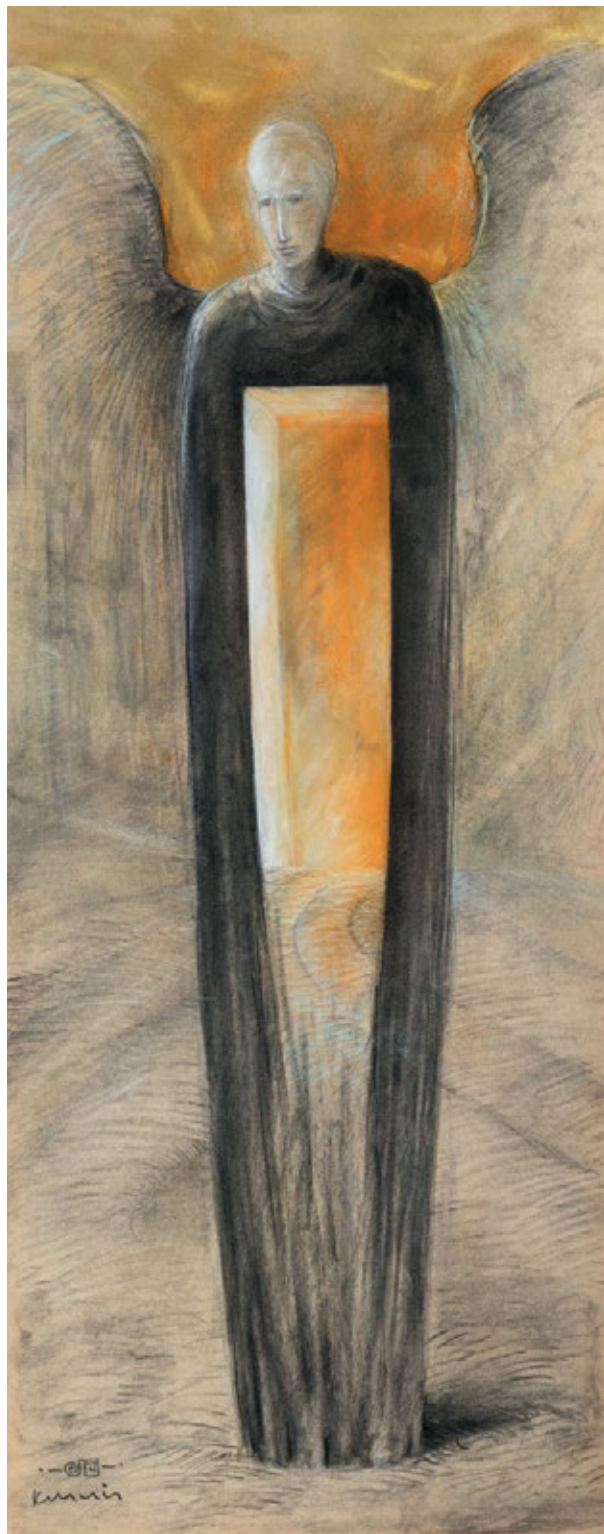
„6.5 [...] Ha egy kérdést egyáltalán fel lehet tenni, akkor meg is *lehet* válaszolni azt.”

„6.52 [...] Akkor persze nem marad egyetlen további kérdés sem, és éppen ez a válasz.”

Vagyis kérdés-válaszállítás (kettő az egyben): „mi az a szó – // mi az a szó”.

„6.522 Kétségtelenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum.”

A kimondhatatlan kijelentés kifejezése itt és így nyílik meg. Tudjuk, hogy van a kimondhatatlan, de nem tudjuk kimondani, hogy az mi. Ez a misztérium – a tudatlanság – „ködös” – felhője.

Kőrösi László: A. K. emlékére

7.

Beckett szövegműve a címben így kezdődik: „mi az a szó”. Beckett szövegműve az utolsó sorban így végződik: „mi az a szó.” Az (angol) irodalomban (is) „a szó” határozottsága kiemelt, kitüntetett pozícióban, a kezdő- és végpontban az irodalmat élető forrásra utalhat. „Kezdetben volt a Szó – a Logosz” (János 1:1). A kezdetben a Szó teremtett (v. ö. Teremtés 1:3). A végidő pedig a Szó jelenlétében teljesedik be, aki az Alfa és az Omega, az Első és az Utolsó, a Kezdet és a Vég (v. ö. Jelenések 1:8, 21:6, 22:13). Mi ez? Ez a misztérium tágassága, és termő, teremtő frissessége. Ennek megfelelni felelősség.¹⁷

A kezdet – a cím – és a vég – az utolsó, záró sor – között van a nonszensz, a tohuwabohu, a káosz, az összevisszaság, a zűrzavar, a formátlan-alaktalan rendezetlenség – a teremtés, az alkotás, a művészi mesterség lehetősége – sajátos módon előadva.

S ha már a Biblia. A Bibliából is kiszól a „nonszensz”, a „folly” – a balgaság. Az új szó tanulásának, a szó újratanulásának hangoztatása ilyen. Aki viszont a szót használja, annak erőforrás. Ez a balgaság számára a boldogság. Ez a balgaság felülmúl minden okosságot – önmagában jó és szép. Általában egy új szó szinte jelentéktelen, viszont egy kezdőnek és/vagy újakezdőnek

jelentőségteljes. A szó nélkülözésének tudata – a hiánytudat – erőteljes gyengeség. Aki ebben kitart, aki szeretné a – még ismeretlen – szót megragadni, aki szeretne a szó birtokába jutni, mert szeretne a szóval élni, szereti – a még mindig nem ismert – szót, annak része lesz abban, „amit szem nem látott, fül nem hallott, és emberi szív meg sem sejtett...”¹⁸

Mi az a szó? – Teremtő. Alkotó eszköz.

Mi az a szó. – Teremtés. Eszközlött alkotás.

Beckett ifjúkori ideája teljesült. Megadatott néki.

Beckett ifjúkori ideáját teljesítette. Megadta a módját.

Minden rendben.

- 1 „what is the word”: *The Irish Times*, 1989. december 25., hétfő, 19. oldal, <https://www.irishtimes.com/newspaper/archive/1989/1225/Pg019.html>. Samuel Beckett, *As the Story Was Told, Uncollected and Late Prose*, London–New York, John Calder–RiverRun Press, 1990, 131–134. *The Collected Poems of Samuel Beckett*, Edited by Seán Lawlor and John Pilling, London, Faber, 2012, 228–229. Már ismert magyar változatai: „mi is a szó”, fordította Siklós István, és „minékívják”, fordította Mihálycsa Erika, 2000, 25(2013)12:52–53. <http://ketezer.hu/2014/05/what-is-the-word/>
- 2 Ezen a ponton megköszönöm Ferenc Győző tanácsadását.
- 3 Kurtág György, *Samuel Beckett – Mi is a szó* (Siklós István tolmácsolásában Beckett Sámuel üzeni Monyók Ildikóval; recitációra, énekhangokra és térben szétszórt hangszercsoportokra), Op. 30b, Budapest, Editio Musica, 1991.
Kotta: <https://www.kotta.info/media/K-/K-50/Minta%20-%20For%20perusal.pdf> és <https://docplayer.hu/5490933-Kurtag-gyorgy-samuel-beckett-mi-is-a-szo-siklos-istvan-tolmacsolasaban-beckett-samuel-uzeni-monyok-ildikoval.html>
Hangfelvétel: <https://www.youtube.com/watch?v=36T1gDKUj8U>
- 4 Király Csaba, „Némaság és énekbeszéd – Monyók Ildikóról”, *Muzsika*, 2012. szeptember: http://www.muzsikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=3517
- 5 Dirk Van Hulle, *The Making of Samuel Beckett's 'Stirrings still' / 'Soubresauts' and 'comment dire' / 'what is the word'*, Antwerp, University Press, 2011, 26 és 35. Ahol nincs fordító megnevezve, ott a tanulmányíró (TPB) fordítása szerepel. És még: Samuel Beckett, „What Is the Word”, *Grand Street* 9(1990)2:17–18. <https://www.jstor.org/stable/25007334>
- 6 https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Chaikin És még: Enoch Brater, *The Drama in the Text: Beckett's Late Fiction*, Oxford–New York, Oxford University Press, 1994, 165, 204–205.
- 7 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Af%C3%A1zia> És még: Laura Salisbury, „'What Is the Word': Beckett's Aphasic Modernism”, *Journal of Beckett Studies*, 17(2008)1–2:78–126. <https://www.eupublishing.com/doi/pdfplus/10.3366/E0309520709000090>
- 8 „Stirrings Still”: Beckett, *As the Story Was Told*, 113–128. És még magyarul: Samuel Beckett, „Még mindig”, Fordította Török Gábor, *Nagyvilág* 34(1989)10:1484–1487.
- 9 „Stirrings Still”, 126.
- 10 „Three Dialogues”: Samuel Beckett, *Disjecta: Miscellaneous Writings and a Dramatic Fragment*, Edited with a foreword by Ruby Cohn, London, John Calder, 1983, 138–145. És még magyarul: Samuel Beckett – Georges Duthuit, „Három párbeszéd három festőről”, Fordította Török Gábor, *Nagyvilág*, 35(1991)9:1303–1309.
- 11 „Three Dialogues”, 138, 139.
- 12 Beckett, *Disjecta*, 51–54 (németül), 170–173 (angolul Martin Esslin [Pereszlényi Márton; 1918–2002]). És még: *The Letters of Samuel Beckett, 1929–1940*, edited by Martha Dow Fehsenfeld and Lois More Overbeck, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 512–516 (németül), 516–520 (angolul Viola Westbrook).
- 13 Ebben a témakörben Samuel Beckett a következőt írja Mary Manning Howe-nak 1937. július 11-én: „Össze fogom szervezni a Szórombolók Szövetségét [...] még csak egyedül vagyok. A szándék az írás szétreosztása olyannyira, hogy az úr előtűremkedjék sérvként.” *The Letters*, 521, 8. jegyzet, második bekezdés.
- 14 *The Letters*, 513–515; 518–519, 520.
- 15 Notes to pages 226–229, *The Collected Poems*, 474.
- 16 Ludwig Wittgenstein, *Logikai-filozófiai értekezés (Tractatus logico-philosophicus)*, Második, javított kiadás, Fordította Márkus György, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. Magyarul: http://sbin.hu/samples/fulltext/wittgenstein_tractatus.pdf. Németül és két angol fordításban: <https://people.umass.edu/klement/tlp/tlp.pdf>. És még: Andre Furlani, „Earlier Wittgenstein, Later Beckett”, *Philosophy and Literature*, 39(2015)1:64–86. <https://doi.org/10.1353/phl.2015.0001>, <https://muse.jhu.edu/article/593929>, valamint Andre Furlani, *Beckett after Wittgenstein*, Northwestern University Press, 2015.
- 17 Mary Bryden, *Samuel Beckett and the Idea of God*, Basingstoke–New York, Macmillan Press–St. Martin's Press, 1998. Iain Bailey, *Samuel Beckett and the Bible*, London, Bloomsbury, 2014.
- 18 V. ö. 1Kor 1:18–2:9, Simon Tamás László OSB fordításában.

MARY RUEFLE

A kéz

A tanár feltesz egy kérdést.
Tudod a választ, gyanítod,
hogy az osztályban
egyedül te tudod a választ,
mert rólad van szó, és ebben
te vagy a legnagyobb élő tekintély,
mégsem emeled fel a kezed.
Felhajtod a pad fedőlapját,
és kiveszel egy almát.
Kinézel az ablakon.
Nem emeled fel a kezed, és valami
elemi szépség van az ujjaidban,
melyek még csak nem is dobolnak,
laposan, nyugodtan fekszenek.
A tanár megismétli a kérdést.
Az ablakon túl, egy kinyúló ágon
vörösbecgy tollászkodik,
és közeleg a tavasz.

Életbevágo

Felnöttem

önmagam lettem és
nem volt nyugtom tőle

és egymagam szerettem kóborolni
könnyek hangját hallgatva
saját titkom fürkészve
és gyötörve képzeletem
egy álomért

eközben
másoknak nyitott könyv voltam
de le se tojt senki
még annyira se
amikorát egy madár pottyant

és tovább kóboroltam
tapogatózva, riadt savószemmel
a részletekbe veszve
mígnem
megrázott
a földben szertefutó
mélyáram

és egyszerre átéreztem
mennyi vesződés meglelni helyem
hogy e vesződés évről évre
kettős életet ad nekem
hát belevágtam

A tökéletes olvasó

Az egész napot a dolgozószobámban töltöm,
Stevens¹ egyik versét olvasom, azzal áztatva magam,
hogy én írtam, ez történik, amikor valaki magányos,
elmege a boltba, találkozik egy másik vásárlóval,
és ugyanazt veszik. De észre térek, és úgy döntök,
mikor Stevens a versét írta, énrám gondolt,
ahogy a régi szerelmeim rám gondolnak, valahányszor
felkapják a gyereküket, vagy kiviszik a szemetet,
és a bolt mellett állva rájuk gondolok: átkarolok egy fát,
megcsókolom a hámló, vörhenyes kérget, holt bőrét,
és felizgat elcseszett szépségének papírszerűsége.
Bizonyos tartást ad életemnek, mint a munkába induló
keménykötésű férfi, aki a szomszéd kertben meglát
egy peóniát, és azt gondolja, *Ah, ide beiktattak
egy fehérnépet*, de sokáig tart majd, míg a szirmok
széthullnak, olyan sokáig, ahogy a nyárból hó lesz,
és végül hazamegyek, és a híradóban a hajléktalan párt
nézem, akik a parkban találkoztak, aztán az időjárást,
hogy tudjam, hogyan fogják érezni magukat holnap.

1 Wallace Stevens (1879–1955) Pulitzer-díjas amerikai költő.

Örökös száguldhatnék

Egy fiú nyáron rákapott az éjszakai autózásra.
Amint százzal suhant, kinyújtotta a szélbe
kehelyként tartott tenyerét. Azt mondták neki,
hogy pontosan ezt érezni, ha megfogod, és kicsit
megnyomod egy nő mellét. Most már tudta,
és élvezte. Éjszakáról éjszakára, újra meg újra, mígnem
hidegre fordult az idő, és fel kellett tekernie az ablakot.
Aztán éveken át örökös száguldhatnékja volt.
Egy téli éjszakán, felesége mellét tartva kezében,
behunyta szemét, és sírni akart. Szerette hitvesét,
de most a szélre gondolt. Ahogy öregedett, sűrűbben
használta az etcetera szót, és nem volt hajlandó rövidíteni.
Magszerette a fehér, márkázott vaját. Gyakran tett úgy,
mintha orgonán játszana. Egyik utolsó reggelén,
az arcását látta benyomódva a párnán.
Kirázta, de másnap reggel megint ott lelte.

Szilágyi Mihály fordításai

Fegyvert fogok érted, hazám

Johnny világában nagy volt a zűrzavar. Anglia hadban állt a Búr Köztársaságokkal. Tartalékos állományú bányáját, Tomot, aki kisegítő postásként heti tizenkét shillinget keresett, behívták; megkapta a khakiszínű egyenruhát, a sisakot, miegyebet; a Dublini Lövészezred kötelékében, Johnnyval, mint fegyverhordozóval az oldalán már rég végigmaszírozott a városon, és indult a frontra, miután megígérte neki, hogy hoz egy csipetnyit a Kruger szakállából. Natalnál állomásozott Sir Redvers Buller tábornok parancsnoksága alatt, és hetek óta nem hallottak hírt felőle. Johnnyt gyötörte, hogy akár el is eshetett a tugela-i csatában¹; mert igazán szerették egymást, ő és Tom. Ezer és ezer ír katona volt kint a *veldt*-en, és kockáztatta életét Angliáért, Anglia becsületéért és – mint Johnny keserűen hozzágondolta – a johannesburgi arany- és gyémántbányákért. Angliát a búrok elleni támadásra egész sor tanúsítvány buzdította: a basutók, a zuluk, a matabelik, a becsuánok a bulavajók, a masónik és a kalomonik részéről, akik impozáns kórusban zengték a glóri-halleluját a nagy fehér királynő és anya, Viktória tiszteletére.

Akár (állítólag) az egész civilizált világ; csak az írek nem. Írország viharos viták színtere lett, s a viták sűrűje Dublinban dúlt. Férfi, nő és gyermek óráról órára vívta újra a csatákat, ki a britek, ki a búrok pártján. Transvaali zászlók virítottak minden házon, minden ablakban, minden kézben. Időnként spontán menetek verődtek össze, jártak a város utcáit, ha vörös kabátot láttak, kifütyültek, és nemegyszer az idegeskedő rendőrséggel is összeütközésbe keveredtek. Minden vegyesbolt, minden újságos teli volt búr jelképekkel; Anglia ellenségének nemzeti színeit hirdető szalagok libegtek minden utcán, virítottak minden második ablakban. Kabátja hajtókáján minden honfi Kruger-, Steyn-, Botha-, Joubert- vagy De Wet-gombjelvényt viselt. Egy mememonda szerint De Wet igazából az új életre támadt Parnell, azért fogott fegyvert az angolok ellen. Az *Irish Independent* szerkesztősége napközben, sőt éjjelente is kiplakátolta a legfrissebb híreket, vörössel megvilágítva az angol, zölddel a búr hadisikert; ezek gyűltek oda, s éljenezték a zöld fényt, fájlalták és fújolták a vöröset. Ír parlamenti képviselők Transvaal Bizottságot alakítottak, s a bátor búroknak egy ír mentőautóra szerveztek gyűjtést. Nagygyűlést is meghirdettek, de azt a Királyi Vár betiltotta; Dublin dacosan rántott egyet a fején, s a fogát csikorgatta.

Ma Johnny és Ayamonn is ott állt a tömegben, és leste a híreket, mikor új plakát jelent meg, hirdető, hogy a britek tíz ágyút vesztek; mennydörgő, dacos, óriási éljenzés támadt, az utca beleremegett az öröm agóniájába. Ayamonn az eszeveszett érzéstől rekedten lekapta sűrű hajjal koronázott fejéről a sapkát, vadul meglengette, s a tömeggel együtt ordított.

– Oda kellett volna mennünk, ahová a gyűlést meghirdették – mondta aztán –, akár be van tiltva, akár nincs.

– Jó helyen vagyunk itt is – mondta rá Johnny; nem fült a foga a rendőrökkel való hadakozáshoz, ami ott, ahol voltak, nem fenyegetett.

A tömegben, épp Johnny előtt, jóhúsú fiatal nő állt, vidám sötétzöld kiskosztüm volt rajta, a szoknya épp a térde alá ért; fölötte fodros epolettekkel díszített fekete boleró kabátját viselt, az epolettek skarlátpirossal pöttyözött, a kosztümnél világosabb zöld színben virítottak. A magas szárú fűzős cipőt fönt eltakarta a szoknya, mely alól – valahányszor a lány egy-egy élénk mozdulata meglebbentette – kivillant a fehér alsószoknya csipkés szegélye. A göndör vörös hajú fejen sötétzöld, fekete-fehér madárszárnyal büszkélkedő filckalap ült. Johnny térde több-

ször is érintette a lány combját, eleinte félénken, utóbb növekvő elszántsággal; most pedig Johnny dobogó szívvel konstataulta, hogy a lány nem húzódik el tőle.

Ayamonn eltöltötte a nagy érzés: szelíden himbálta magát – már amennyire a sűrű sokaság megengedte –, és álmatag tekintettel félig magának, félig a sokaságnak dalolta:

Kamasz fülem oly szívesen

Hallott históriát,

Hogy védte meg szép földedet

Ezernyi daliád;

Hogy onta vért szent földedért

Megannyi hős halott;

Egy cél vezet: amint lehet

Fegyvert fogok érted, hazám,

Érted fegyvert fogok,

Fegyvert fogok érted, hazám

Érted fegyvert fogok.²

Feltűnt egy középkor felé sodródó asszony: borzas fején viharvert szalmakalap, lábán foltozott bakancs, az egyik barna, a másik fekete, a barna fekete boksszal hozzábékítve a párjához. Fekete-fehér kockás szoknyát viselt – a fehérek a lakásban és az utcán fölszedett kosz révén már-már egybeolvadtak a feketékkel –, a szoknya alját jócskán kirojtozta a vasfogú idő. Barna nagykendője csípő alá leért. Hirtelen kirojtozott a tömegeből, s megállt a járdán támadt kis szabad területen; a nagykendőt heves mozdulattal szélesre tárta, majd szorosan magára köré kerítette, mintha páncélba akarná zárni a testét.

– Nem érdekel, ki figyel rám – kiáltotta –, hisz máma csupa dinom-dánom, holnap jön a szánom-bánom. Férfinak-nőnek megvan a maga véleménye, legyen is, kinek egyenes, kinek görbe, kinek sima, kinek sarkos, és ez így van jól, így kerek a világ. És miután egy árva lelket sem akarnék megsérteni, annyit mondok: köztöznivaló bolondok maguk mind, ahányan vannak, ha arra várnak és vágyakoznak, amit úgysem érnek meg, ha száz évig élnek is. Kérdem én – folytatta, és visításig emelte a hangját –, mihez kezdenének maguk, mihez kapnának maguk, ha Anglia összeomlana?

– Elalélnánk örömmünkben! – kiáltott egy férfihang a tömegeből, s a sokaság dörgő éljene mondott áment a kijelentésre.

A protestáló asszony, akár madár a szárnyát, szélesre tárta nagykendőjét, esetlenül szökkent egyet, ismét kitérta a nagykendőt, aztán még szorosabban magára húzta, miközben ideges-dacos kis táncot ropott a járdán.

– Szemernyi bizonyosság sincs az ordításukban – kiáltotta –, sem a szegény, sápatag tudatlanságuk meg a tarka mérgük kiömlésében. Okosabb lenne, ha azon munkálkodnának, hogy saját magukon segítsenek, mint hogy a búrok megsegítéséről álmodoznak; mert hallgassanak ide: nagyjából ugyanannyi idő alatt, amíg két ügyes kéz és egy éles kés meghámoz egy almát, Anglia ráüti a halál pecsétjét Krugerre és bandájára!

A Johnny előtt álló, lábával a térdét érintő, jó húsú leányzó dühösen megrándult, és szép arcát kíváncsian az ordító nő felé fordította – akit Johnny magában mindenféle tudatlan, tolakodó hárpíanak elmondott. Aztán fiatal testének egy-két ügyes fordulatával a lány kisiklott a tömegeből, és pirosuló arccal, dacosan megállt az Anglia mellett ordítva agitáló, rosszul öltözött, hepciáskodó nő előtt.

– Az Isten szerelmére, menjen haza, asszonyság – mondta indulatosan –, és nyomja inkább az ágyat, ha már értelmes felfogásra képtelen vergődni! Itt komoly emberek gyűltek össze, és semmiképpen nem kívánjuk, hogy

becsületes indulatunkat összekavarják azzal a mocskos harciassággal, amivel Anglia a békés népekre támad.

– Roberts tábornok, French tábornok, Kitchener tábornok: mind a három ír, ezt vessék az eszükbe! – kiáltotta a hepciáskodó nő. – És mihamar ráütik a halál árva pecsétjét Krugerre és bandájára!

– Csakugyan? – kérdezte a fiatal lány. – Mert maga mindent jobban tud? Hát, ha nem visszafelé olvasom a híreket, Gatacre-nek nemigen sikerült Colesbergnél³, sem a maga dicső Lord Methuenjének Magersfonteinél⁴, ahol öméltósága a Felföldi Dandár több ezer szegény, összezavarodott skót katonáját úgy megvezette, hogy örök istenhozzádót mondtak a nejüknek, a háguknak s a szív-szerelmüknek. De a maga kedves Bullere sem jeleskedett Colensónál⁵, igaz-e?

Felbukkant egy természetes rendőr – vitézül, mert tudta, hogy fél saroknyira több száz pajtása várakozik – és görbe szemmel végigmérte a szép leányzót; majd megeszi a fene – gondolta Johnny – hogy találjon valami ürügyet, berángassa az őrre, és kötelességteljesítés címén rátegye a mocskos mancsát a bájos titkaira.

– Hé maga – mondta a jóhúsú leányzónak – hátrébb az agarakkal, hagyja az asszonyaságot is beszélni. A törvény szerint mindenkinek kijár a szólásszabadság.

– Gyere vissza, drága lányka – suttogta Johnny, miután alamuszin odament hozzá, és félénken megérintette a karját –, rá se hederíts a tudatlan, tátogó néمبرre. – De a leányzó ellökte a kérlelő kezét, és Johnny leforrázva viszelépett a tömegbe.

– Mind írek, mind! – kiabált az idősebb nő; kitérta nagykendőjét, és minden mondat után szökkent egyet a járdán. – Kitchener, Roberts, Kelly-Kenny, French, Mahon, és mind Angliáért harcolnak! Az öt legkülönb, és mind ír – ezt vessék az eszükbe!

– Maga nyilván elfelejti, micsoda dobogással inaltak lefelé az angolok a Nicholson's Nek-hágóról⁶, a csizmájuk se látszott, úgy porzott utánuk az út – folytatta az ifjú leányzó –, s a legjava ezrével úszik lefelé a Tugela folyón, mint vízi hulla, a tenger felé!

– Írek mind: ezt nem fogják maguk elmismásolni! – visított az öregebbik. – Valahányszor a jó öreg Anglia bent van a slamasztikában, nekigyürkőzik az ír, és rohan szilajul, hogy kirántsa belőle – ó, drága, hűséges Dublini Lövészeim!

Nem messziről nagy sokaság éljenzése zúdult feléjük, akár a hirtelen támadt tengerár első hulláma. Ayamonn felkapta a fejét, beleszimatolt a levegőbe, és fülelt.

– Amott készül valami – mondta –, gyerünk, öregem!

– Jól vagyunk itt – mondta Johnny, és próbálta viszatartani –, és biztosabb, ha itt maradunk, ahol vagyunk.

– De ne legyen biztosabb! – kiáltott Ayamonn, és indult a Dame Street tágabb terei felé, nyomában a szép, vöröshajú lány; majd a tömeg is nekilódult, otthagya a kivilágított plakátot, fellökte a lármázó öreglányt, aki épp szökkent egyet a járdán, s egy ház falához nyomva a pocakos rendőrt. Amint betódultak a Dame Street-re, elnyelte őket a vadul éljenző, búr, ír, amerikai és francia zászlókat lengető irtózatoss tömeg. Az első sorok mögött nem sokkal hosszú, mindkét oldalán pados kocsis haladt, két, halottaskocsiból kifogott, ijedező ló húzta. A bakon alacsony, köpcös, testes férfi tartotta a gyeplőt, arcát széles karimájú puhakalap takarta. Sápadtan és összeszorított szájjal további férfiak ültek egymással szemközt a padokon; egy szép, fiatal, hosszú szőke hajú nő is volt köztük: oly boldogan mosolygott, mint a kisgyerek, akit először visznek kirándulni.

– Odanézz, Sean, öregem! – kiáltott Ayamonn –, nem megmondtam, hogy nem sokáig túrunk már birkamód! James Connolly ül a bakon, az a szögletes állú kis pasas Arthur Griffith, a szépséges hölgy pedig Maud Gonnet; segíts meg, Jézus! Es kivívjuk még a szabadságot! Gyerünk!

A lovak egyenletes ügetésben haladtak, a tömeg unisono futólépésben tartotta a tempót; a pados kocsis mögött pedig sűrű sorokban egy csapat sisakos, nehéz télikabátos rendőr trappolt mogorván, és tömzsi tömegüktől telhető keccsel. A nyomukban ügető tömeg első sorai hangosan kacagtak rajtuk, s a kivörösödött, izzadt képükbe kiáltották a gúnyos biztatást: Szedd a lábad, kapd fel a térded! Ne hajszold magad, szegény barátom! Széna, szalma, széna, szalma, egy, kettő! Be a mellet, ki a hasat! Szégyen-gyalázat így hajszolni szerencsétleneket, a tüdejüket fogják kiköpni. Tiszta állatkínzás! Irány az egyenes! Ne másszunk a nyakukra, hadd jussanak levegőhöz!

– Maradj a kocsis nyomában, amennyire csak lehet – rángatta meg Johnny karját Ayamonn; Johnny a lány kezét tartotta erősen, s a lány finom ujjai viszonzották a szorítást. Keményen nyomultak mind a hárman, és hamarosan pár lépéssel a kocsis egyik sarka mögött ügettek, közel a nagy emberekhez, akik összeszorított szájjal, feszülten ültek a padjukon. Mindenki remekül mulatott a tömegbe szorult, merev léptekkel, bizonytalanul zötyögő rendőrök nevetéséges erőlködésén.

Most rendőrökkel teli pados kocsik nyomultak a sokaság közé, egyre közelebb a gyalog igyekvő társaikhoz. A Királyi Vár kapuja, a város testében látogató, mely seb előtt elhaladva mindenki láthatta a Lovasrendőrség teljes létszámában, kényelmesen felsorakozott századait. Ott ültek lovukon, sötétlőn, pár percig minden felvonuló látta őket: sisakjukon, zubbonyukon megcsillantak az ezüstdíszek; komoran ültek, jégbe fagyott fríz a Királyi Vár homlokzatán, moccsatlanul; kengyel, kantár, zabla nem csörrent, sisaktoll nem rebbent. A morgogó, fecsegő emberek, amint elhaladván megpillantották őket, elcsöndesedtek, és csak a sok láb szapora dobogása hallatszott; az ezüstös villanások mögött sötétlő alakok pedig hang nélkül várakoztak. Johnnynak eszébe ötlött, hogy amikor legutóbb efféle látott, biztonságban ült az omnibusz tetején hatalmas, erős édesanyja mellett a jó melegben.

A tömeg bezúdult a Parliament Street-re; feszült csöndben várakozott mindenki. Johnny élesen csattanó vezényszót hallott: a sötét alakok megelevenedtek; újabb vezényszó csattan élesen, ezt megannyi villanás követte, amint a kardok kiröppültek hüvelyükből; a sisaktollak lebbenése jelezte a lovasok mozdulását; Johnny még egy harsány vezényszót hallott: erre a lovasok vágatában megindultak a tömeg ellen. A lány kezét szorítva Johnny megpróbált utat törni egy melléktúra irányába, de úgy be voltak ékelődve a tömegbe, hogy odébsodródta. Akkor látta, hogy a pados kocsin az illetők félállva figyelik a rendőrök rohamát, aztán a kocsis félfordulatot parancsolt a lovaknak, és elmenet nézett vissza a hullámzó tömegre. Az acélos fénycsíkok magasba lendültek, és lesújtottak az emberek fejére. A levegő megtelt fülsiketítő kiáltozással, sikoltozással, karomkodással. A legszálsó levők a melléktúrákban igyekeztek egerutat nyerni; a tüntetők büszke futólépése immár összevissza csoszogássá-dobogássá olvadt; a vaspatkók csattogása a kövezeten összevegyült a kardoktól még nem fenyegetett emberek kiáltásaival; a lovasrendőrök komor csöndben táncoltatták lovaikat a hanyatt-homlok botladozó népek melle előtt; súlyos szabályjukat úgy emelték, mintha egy gyilkos dallam ütemére gyakorlatoznának, úgy is sújtottak le az acélfényű csapás elől kétségbeesetten visszaránduló fejekre.

Am az emberek ellenszegültek. Lécek, botok, vasrudak, pusztá öklök szálltak harcba a rendőrök ellen.

A lovasrendőrség hibát követett el, mikor vágatában rontott rájuk, s így nem hagyott időt nekik, hogy szétszóródjanak: összepréselődve, bármiféle egerűttől elvágyva a karddal aprított emberek kénytelenek voltak visszavágni. A dühös dubliniakból a szorongatottság kényelmetlenül szivós harcossá csinált. A sisakok állsziya egy-egy jól hajított kőtől elpattant, több lovasrendőr hajadonfótt, vérző

homlokukkal nyargalászott. Egyikét-másikat le is rántották a lováról, s a földre kerülve küszködött a rázuhogó ökölcsepásokkal. Több férfi vitézül forgatta a gyalogrendőröktől elszedett gumibotot; néhányan kardot is zsákmányoltak, de bár jól megmarkolták, nem szerették volna használni.

– Csapdába kerültünk! – mondta Ayamonn rekedten, a fogát csikorgatva –, csapdába kerültünk!

Johnny maga elé tartotta a kezét, s amennyire telt az erejéből, tolt el magától az embereket, hogy be ne roppanjanak a bordái; arcán patakozott a veríték, és csak keserves zihálással jutott levegőhöz. A lányt hozzá lapították; szeme behunyva, piros kis szája eltávta. Több sötét alak fetrengett furcsán az úttesten, itt-ott egy-egy sisakos is köztük; némelyik négykézláb, rejtett sebeiből vér csöpögött a kövezetre. Társait messze megelőzve, lovát térdével irányítva egy rendőr csörtetett Johnny és két barátja felé, a szürke levegőben vészjóslóan villogó szablyájával vagdalt ide-oda. Johnny látta, hogy a villanás egy idősebb férfi arcára esik; aztán az orca egy véres szelete hirtelen levált, lefittyedt, mire a sebesült kétségbeesetten odakapott, és egy ordítással helyregyömködté; majd lerogyott az úttestre, és nyögdecselve nyomta két rángatózó kezét az irtózatosan felhasított arcára. Johnny csak állt, és bámult a közeledő szablyás lovasra; Ayamonn csak kucorgott, s a karját emelte, hogy a fejét s az arcát védje; a szép lány csak állt behunyt szemmel, a kis piros szája eltávta. A tömeg arazonként olvadt-ritkult Johnny előtt, amint a lovasrendőr előbbre tört: hármójukat már csak néhány yard választotta el a szablya mohó életétől. Az előttük vídám, színes búr zászlót tartó férfi felsikoltott, mikor a fölötte forgó villogást meglátta, majd – mikor a fénynyaláb lesújtott – hang nélkül lerogyott; a zászló kicsúszott markából, rúdja megpihent Johnny vállán. Most a rendőr oda karéjozta lovát, ahol ők hárman álltak; Johnny látta, hogy a karbunkulusként lángoló szempár a sisakellenző alól rászögeződik; látta, hogy a félőrült férfi vastag szája idegesen nyílik-csukódik, erős, sárga fogsora összecsap, amint a lovát durván melléjük rántja. Félelme örületében Johnny két kézzel megmarkolta a zászló rúdját, és vakon teljes erőből a lovas felé döfött, miközben a ló hátsó két lábán táncolt előtte. A zászlórúd keményfa hegye a lovas a füle alatt, a nyakán érte, Johnny mérges, vörös sebet látott felszakadni a döfés nyomán; a rendőr lebillent a lóról, csikorogva csúszott lefelé, majd döngve ért a kemény kövezetre; elfúlt nyögés szakadt ki belőle, aztán kábán, hang nélkül elfeküdt. Johnny érezte, hogy a ló patája térdtől bokáig felhasítja a nadrágot, és végighorzosolja a lába szárát; látta, hogy Ayamonn dühödten a lezuhant lovasrendőrhöz ugrik, látta, hogy súlyos bakancsával rátaapos az arcára; a sisak erős karimája meggátolta, hogy maga az arc beszakadjon, de Johnny tisztán látta, milyen rémesen csúf, véres sebet üt állán a vasalt cipősarok. Aztán érezte, hogy Ayamonn boldondul rángatja a karját, és hallotta az ordítását: Erre, ebbe az utcába, az Isten áldjon meg, különben végünk, ha a többi ideér.

Futottak hát hármában végig a mellékutcán, aztán a másodikon, a harmadikon, míg a zavaros ütközet zaja végleg el nem halt mögöttük.

Beestek egy kocsmába, s Ayamonn három féldecit rendelt, forró, hogy kijózanítsa őket, mint mondta, és elűzze a csata zabolátlan hevére következő hidegrázást. Johnny mosolyogva játszott a közönyöst, aztán kiszaladt, s egy lámpaoszlopba kapaszkodva odahányt az úttestre. Ayamonn aggodalmasan nézte az ajtóból.

– Rendben vagy? – kérdezte – Borzalmasan összenyomott a tömeg, attól fordult fel a gyomrod. Gyere, kapd be azt a féldecit, és kutyabajod se lesz.

– Igen – mondta Johnny –, megnyomott a tömeg, az biztos. – De a szíve mélyén tudta, hogy az ijedség volt az oka, meg mindaz, amit látott. Ő, Sean, nem harcoss, nem katoná. Nem is lesz soha, érezte. Nem is próbál annak

látszani, csak a lány előtt minek hangoztassa. Visszament a kocsmába.

– Csodás löketet adtál annak a sisakos baromnak – mondta Ayamonn –, pont a füle tövébe! Pedig felaprított volna minket peccsenyének. Uramisten, hogy nevettem, mikor lebecskázott a lováról! Hát: ma jól a szemük közé néztünk. Amit álmodtunk, még valóra válik. – Izé – szölt gyorsan a csaposnak –, három felest mondtam. – Johnny rögtön tudta, hogy csak féldecikre van pénze.

– Rendben van az – sűgta a csapos a pulton áthajolva –, az italt én állom, értik. Sejttem, miben jártak maguk: hitet tettek a Szegény Öregasszony⁷ mellett, mi?

Kezét ráztak vele, halkán egészségére kívánták, és felhörpintették a borostyánszín, forró whiskeyt. Johnny érezte, hogy gyomrában az ólomhideg fájást gyönyörűséges forróság váltja fel, s arca kipirult az örömtől. Látta, hogy a lány arcába visszatér az eleven pír, fénytelen tekintetébe a szikra, és jóleső izgalommal fedezte föl, milyen pompásan emelkedik a hegyes melle a kising oltalmában. Kezébe fogta a karját, szelíden megszorította; aztán erősebben is, mikor a lány boldogan visszamosolygott rá.

– Nézzé meg a lába szárát – mutatta Sean szakadt nadrágját a csaposnak –, ezt az ágaskodó ló csinálta. Csoda, hogy őbenne nem tett nagyobb kárt! – És Johnny szeme előtt ismét felrémlt a lováról lebukó rendőr rémült képe.

– Akkor most oszljunk – mondta Ayamonn a kocsmából kijövet –, én erre, ti arra. SLAN LIBH addig is, viszlát. – Azzal elment. Johnny és a lány kerülő utakon karonfogva átsétált Ballybough-ba; Johnny jól magához szorította a lány karját. Édes, kósza gondolatok daloltak a fejében a lány szépségéről, de a szíve oly hevesen dobogott, melle úgy összeszorult, hogy pár szót alig bírt kinyögni.

– Kicsit sántítasz – mondta a lány a Tolka hídján.

– Kicsit fáj a lábam – mondta Johnny.

– No, itt volnánk – mondta a lány egy utcácskában, s megállt egy kis ház előtt. – Be kell jönnöd egy percre, hogy megnézzem. Egyúttal a nadrágodat is megöltöm.

– Nem, nem; nem kéne – mondta Johnny röstelkedve –, de azért köszönöm – bár közben nagyon is vágyakozott bemenni, hátha alkalom adódik, hogy a lányt megcserélgassa –, jobb lesz, ha megyek, komolyan.

– Félős egy fiú vagy – mondta a lány nevetve. – Csak mi ketten leszünk, ne izgulj – s egy sperhakkival kinyitotta az ajtót. Kicsit magához húzta Johnnyt, úgy recsent rá: – Jaj, menj már be, ember, különben a szomszédok újabb mesét költenek rólam.

A szűk előszobából jobbra szoba nyílt, volt benne egy fehér abrosszal leterített asztal, rajta uzsonnának való: sonka, kenyér, pohárkában egy reménybeli keménytojás, a kellemesen begyújtott tűzhely peremén szép, fényes serpenyő. A falnál, az ablak alatt divány, rajta két nagy párna, egyik kárminpiros, másik sötétzöld; két eléggé merev, egyenes hátú, bőrüléssel; szemben, a falnál mahagóni komód, rajta egy aranyozott váza és a lányról készült mindenféle fénykép: napernyővel a tengerparton, félköríves kőpadon ülve, könyvvel a kezében, vastag, bordázott oszlopnak dölve; és amelyiken Johnny szeme hosszan elidőzött: mélyen kivágott dresszben és torna-harisnyában, huncut mosollyal a szépen ívelt kis száján. A padlón nagy kék virágmintás, melegbarna szőnyeg, az ablakon csinos sárga függöny. Szerre a krémszínű tapétán rácsra futó sárga és halványpiros rózsabimbók, melyeket néhol a *Holly Leaves* karácsonyi számából kivágott képek takartak, nem szólva a tollas kalapját lengető, zöldkabátos Robert Emmetről, aki a kandallópárkányt ékesítette. Johnny tekintete gyorsan számba vette mindeme ragyogó szépséget, de ismételten elidőzött a mélyen kivágott dresszet és elbájoló torna-harisnyát viselő kis hölgyön.

– Nem is rossz – jegyezte meg a lány, mikor látta, hová kalandozik Johnny tekintete. – Jó táncos vagyok, és amint adódik valami esztrád a téli szezonban, vagy bármí, ahol

tánkar kell, az első sorba szerződtek. Egy bácsikám ad heti pár font apanázst, úgyhogy egész jól megvagyok. No és hogy tetszem – fűzte hozzá kajánul – ebben a fűde-illetlen kosztümben?

– Bájós vagy – mondta Johnny komolyan –, bájós vagy úgy, ahogy vagy; s a szépséged bármilyen ruhában viruló.

– Értem én – mondta a lány, és elpirult örömeiben –, ezüstösen csendülnek a szavaid, ha egy szegény lányt akarsz lépre csalni. Hanem ülj le, megnézem a lábadat, majd aztán beszélgetünk.

Vizet tett oda melegedni, s a másik szobából lavórt és törülközőt hozott. Mikor a víz már jó forró volt, kitöltötte a lavórbá, s egy tiszta vászonronggyal szeliden megmosta Johnny lábát.

– Föl van sértve – mondta –, és egy kicsit vérzik is. – Kitisztította a sebet, aztán vazelint kent egy fehér zseb-kendőre, és szorosan megkötötte a lába szárán.

– No, mindjárt jobban érzed magad – mondta. – Megteázunk, aztán megvarrom a nadrágodat. Amúgy Daisy vagyok – tette hozzá –, Daisy Battles. – Tovább fecsegett, amíg megfőzte a teát és két keménytojást. Sonkát szeletelt, és az egyik keménytojást Johnny elé tette. – Egyél – mondta –, farkaséhes lehetsz.

Johnny annyira el volt telve izgatott várakozással, hogy nem érzett éhséget, de megette a tojást, és ivott egy csésze teát; a lány derekasan meguzsonnázott.

– A szoknyám, az alsószoknyám, meg az, amit nem kívánok említeni, mind össze-vissza törődött-gyűrődött a tolongásban. Lesz munkám, mire tisztességes formába hozom. Node a jó öreg Írorszáért megérte.

Mikor meguzsonnáztak, a lány gyors mozdulattal a szoba végébe húzta az asztalt, s a díványt a fallal párhuzamosan a tűzhely elé tolta.

– Így sokkal kényelmesebb – mondta. – Ülj ide, és vedd le a nadrágodat, amíg én tút-cérnát kerítek. Gyerünk már – tette hozzá, látván Johnny zavarát –, ne légy ilyen szegénylős, nem nézek oda, megígérem –, azzal kisietett a szobából. Johnny belepirult az izgalomba, amint levette a nadrágját, aztán leült a díványra, levette a zakóját is, s a pucér combjára terítette. Mikor a lány visszajött, nagy, sötétzöld kendő volt rajta, az takarta a vállától a csípőjéig; a keblén volt megtűzve egy jókora, ovális, aranykeretes brossal, melyen bársonyfekete háttérben elefántcsontból faragott meztelen leány kellett magát. A lány leült Johnny mellé, és kezdte varrni a szakadást. Johnny sejtette, hogy a sötétzöld kendő alatt csak egy könnyű ingecske van. Ijedten inkább a tűzhelyre nézett, és megjelent előtte a kínban eltorzult arc, a fül tövében vöröslő seb, a megtiport áll véres foltja. Visszafordult; nézte, hogyan öltöget a lány.

– Úristen – mondta amaz, ahogy a zakó alól kilógó lábára nézett –, milyen apró kis lábad van! S a kezed is milyen apró! – meglapogatta az egyiket –, kisasszony-kezed, kisasszony-lábad van. De csak nem elvitte a nyelved a cica? Egyáltalán beszéltél már lányokkal?

– Perszehog; még írül is.

– Írül? Szóval tudsz írül?

– Persze hogy tudok.

– Akkor mit jelent az, hogy TABHAIR DHAM PÓG?

– Adj egy csókot, nyilván.

– Hát adj egy csókot, ha lehet. No, látom, vigyáztál, meg ne sebesülj a nagy kedveskedésben – mondta, miután Johnny szégyenlősen odahajolt, és leheletnyire megcsókolta az arcát. – El nem hinné az ember lánya, hogy lefricskáztál egy rendőrt a lováról. No, kérem, mindjárt jobban néz ki – és felmutatta a nadrágot; a hosszú hasadás pontosan, szépen be volt varrva. – Senki meg nem mondja, milyen bunyóban forgolódtál, ha majd hazamégy. – Azzal a nadrágot egy szék hátára hajította maga mögé.

– Szép a brossod – mondta Johnny, és közelebb húzódtott hozzá.

– Ugye? Az idős bácsikám ajándéka – azzal levette a kendőről, és Johnny kezébe adta. – Allítólag Vénusz. Rosszkislány, ahogy elnézem. – Megrázta a vállát, a nagy-kendő lehullott róla, maradt az ingecske meg a harisnya. – Még megpörzsölődik a zakód – és lekapta Johnny lábáról, s a szék hátára hajította. – Úristen, idehallom, hogy dörömböl a szíved!

– Dörömböl a tiéd is? – kérdezte Johnny. – Hadd nézzem – azzal megrántotta a szalagcsokor végét: az ingecske szétnyílt, s látni engedte a lány rózsaszín bimbós, feszes két mellét; ő pedig beborította őket a két forró tenyerével. Aztán húzgálni kezdte az ingecskét, először a lány combjáról; a lány pedig kissé megemelte magát, hogy a művelet rendben sikerüljön, majd Johnnyra várva elnyúlt a díványon.

Néhány óra múlva a lány a díványon hevert, keblén a meztelen hölgyet arany keretbe foglaló bross biztosan összefogta a nagykendőt: a rosszkislány már nem volt meztelen, és Johnny keze sem viszkedett, hogy lerántsa a ruganyos bájákat rejtő sötétzöld darabot.

– De nagyon sietsz – mondta a lány félig hunyt szemmel – Nem maradnál még egy kicsit?

– Nem lehet – mondta Johnny –, rengeteg munkám van.

– Munkád? – kérdezett vissza a lány – Egy ilyen napon? Miféle munka?

– Rengeteget kell még tanulnom, Daisy.

– No – mondta a lány kuncogva –, akárhogy is, ma rengeteget tanultál – tőlem. Mostantól kitanult ember leszel. Eljössz majd megint?

– Igen, persze hogy. De most Isten veled, muszáj mennem.

– Hát akkor eredj – csattant fel a lány –, senki se tartóztat. Jó fiú vagy – fűzte hozzá szelídebben, s a kezét nyújtotta. – Ejha – mert Johnny erősen megszorította –, össze ne roppantsad. Félholtra nyúztál – tette hozzá huncutul –, mikor én, szegény, azt hittem, olyan félénk vagy, hogy semmi veszedelem nem telik ki tőled! Halkan csukd az ajtót magad után. – Azzal lehuntya a szemét, és boldog, mély sóhajjal visszafeküdt a díványra. Johnny pedig távozott.

1 1900. február.

2 John O'Hagan, 1822–1890.

3 1899 november – 1900 március.

4 1899. december.

5 1899 december.

6 1899 november.

7 Írország egyik régi költői neve.

Kurcsis László: Üzenet

Prometheus

Keserves egy nap volt. Az öböl mélyéről zúduló hideg, csípős szelek mérgesen kavarodtak fel a Beresford Place-ig, s próbálták átfűzni magukat a sűrű tömegben, mely az élet melegével töltötte meg a Király elegáns Vámháza előtt elnyúló teret. Parnell is itt állt valaha, dacosan, az épület széles lépcsősoráról szólta a sokasághoz, lánghegyű lándzsa a nép oltárán, bíborszínű szép szemében állhatatosság és a türelem ereje. Egyházi és világi gazemberek túlharsogtak téged, kifütyültek téged, szaggatták Írországot, hogy beléd marjanak; Isten pedig sok éven át emlékezetében tartotta mindezt, és elfojtotta hangjukat, mígnem megszánván a munkába tört népet, új férfiút küldött közéjük, kinek neve vala Larkin.

S ő végigvonult az utcákon, és bekiáltott minden sötét, rossz-szagú előcsarnokba. Eljött a nagy változás napja, Kirké disznainak jobb sora volt, mint nektek, hagyjátok ott okádékotokat, gyertek ki a napra. Larkin hív mindőtöket!

Es sokan félték, és sötét zugokban húzták meg magukat. Mások elmerészkedtek a félhomályos kapualjba, kilestek, és úgy mondták: Mr. Larkin, megbocsásson, de annyi mindent kell elvégeznünk és elszenvednünk; ápolnunk kell rákos és tüdővésztes betegeinket, nem mozdulhatunk ki; a halottaikat is el kell temetnünk. Ám ő elkapta a kabátjuk ujját-gallérját, és rájuk rivallt: Jöjjetek ki, és harcoljatok Amos fiával, ki eljőve, és közöttetek jár, Írország férfiai és asszonyai között. Hadd ápolják a betegek az ő betegeiket, és hadd temessék el a halottak az ő halottaikat. Jöjjetek ki, hogy megharcoljatok azokkal, akik megkisebbitik a vékát, és megnagyobbítják az árat; jöjjetek ki, hogy ledöntsük a téli házat a nyári házzal együtt, mígnem elpusztulnak az elefántcsont-házak, és megsemmisülnek a nagy házak. És Sean belépett a Szakszervezetbe.

Egy darabig távolról követte a dolgokat, de végre elment, és meghallgatta Larkint, és attól fogva inkább a vörös zászlót, mint a zöld lobogót követte. Aznap a Liffey haragos hullámai gorombán csapodtak a rakpart gránitfalát; magasra feljött a barna dagály, fölötte rikoltva köröztek a nagy fehér sirályok, széles szárnyuk megfeszült, mikor élesen szél ellen fordulva oldalt vitették magukat. Az ösvények menti kis fákról a sárga, barna levelek idegesen sodródtak utcahosszat, s úgy zizegtek az emberek talpa alatt, mintha sürgősen biztonságos menedéket keresnének a durcás szél zaklatása elől. A szürke, mogorva ég volt odafönt az egyetlen lobogó, de minden tekintet arra a feliratra szegeződött, mely az épület teljes hosszában zöld alapon arany betűkkel hirdette, hogy itt van az Ír Szállítási és Segéd munkások Szakszervezetének toborzóközpontja; a masszív kapuboltozat fölötti név, a Szabadság Csarnoka pedig forró szívvel köszöntött mindenkit, aki a robotos ökrök és a bégető birkák életénél valamivel különbérett akart harcba szállni. Ott álltak a Gaelek fiai, a dublini Sánc férfiai, akik a város nyomorának posványában nevelődtek-hurcolódtak felnőttkorukig; gyerekeiket végigpofozzák az iskolán, s amelyik kalandosabb természetű a zömmnél, az az artane-i vagy a glencree-i javítóintézetben köt ki.

Ím, a korok során alakuló szavakból itt fejlik ki a végső szó, a modern En-Masse szava, és hatalmas éljen köszönti. Az épület egyik ablakából derékgig kihajolva Jim Larkin beszél a munkásokhoz, ahogyan csak ő tud beszélni: nem a békével való randevú, a sötét engedelmség, a nyájas rezignáció szavaival; hanem kürtök szavával a gonosszal szembeni ellenállásról, a sanda-bámész szegénységgel szembeni elégedetlenségről, és a dacról bármi hatalommal szemben, mely önhittén a munkások menetének útját akarja állni. Larkin arca szép, feszes vonású arc volt, éjfekete haja rendre a homlokába hullott, mozgékony, telt

ajkát olykor szenvedélyessé keményítette a sűrű bajusz; mély, sötét, rekedtes hangját a tér legtávolabbi sarkában is jól lehetett hallani – Seannak az volt az érzése, a földgolyó túldalára is elhat. Itt az En-Masse szava szólt: nem az Eg hagyta ránk régről, hanem egy ember bírta ránk újonnan. Ebben a hangban megszólalt Wat Tyler talpasainak mentelése, a Bastille ostromlóinak kiáltása és nyögése, az éhezők sóhaja, azoknak végső ordítása, akik a Royal Meath árpatablás lejtőin kilencvennyolcban vérbe borultan elestek; együtt volt itt a gyermekmondóka és a csatadal, a lant ezüst bája és a kürt szava, hogy gyertek elő, vigyétek végig rongyos lobogóitokat a város vidámbb-színesebb utcáin, hogy a segédmunka legyen a szakszervezeti gondolat és szándék első csatasora, lovassága és tüzérége.

Az arany-bronz ötvözetű hang azután lefestette az emberek elé önmagukat: olyannak, amilyenek, és olyannak, amilyenné válniuk kellene; megmutatta nekik, hogy Isten nem tagadta meg tőlük szent tűzének adományát: akkor sem, ha az az iszapszínruhás félig már elitta az eszét; amannak a löversenyűség a Mennyország kulcsa; az a pasas fél különb lenni a gyávnál, és nem akar sztrájkoló társaihoz csatlakozni; amaz pedig, a legrosszabb eset, az ótvar sztrájktró, fölveszi azt a munkát, melyet bajtárs azért tett le, hogy mindjűknek jobb föltételeket csikarjon ki. A hang kimondta, hogy ne fogadják el vezetőjűknek azt az óvatos duhajt, aki meghúzza magát a fotelében, és eltűri, hogy az embereinek a rendőri gumibot nyers ereje parancsoljon.

– Ki az, aki megküzd az ember jogáért, az emberhez méltó élet és halál jogáért? – kiáltotta; nagy, erős keze kinyúlt az ablakból, s intett a tömeg feje fölött.

– Mi vagyunk! – tömör falként dördült a válasz, és visszhangot vert a nyugtalan folyó fölött; a sirályok megálltak siklásukban, és csodálkozva irányt váltottak, mikor repedezett, bütykös, kormos kezek felhője emelkedett a levegőbe; erős és bátor kezek, képesek cölöpöt leverni, két tartani, vitorlát bontani, kemencét fűteni, várost építeni.

– A Mindenható ajándéka a munka – folytatta a hang –, ajándék, nem átok, akár a költészet, a tánc és az eszmék. – Sean átlátta, hogy ez az ember képes virágot tenni egy vázába, karéj kenyeret tenni egy tányérra, s azt az asztalra rakni. Itt kezdődik, gondolta Sean, a tágas, dolgos nap, a kellemes este, a nyugodt éjszaka; s az este csupa költészet, tánc, és szárnycsattogás; emezek a harmonikamu-zsika felé veszik útjukat, amazok a szimfonikus hangverseny felé; azután pedig aludni, talán álmodni; de soha nem gyötri lelküket a kétség, hogy lesz-e kenyerük másnapra, mert bizonyosak benne, hogy amíg világ a világ, lesz nyár és tél, és nem lesz meddő sem a vetés, sem az aratás.

Az arany ág kilenc arany harangja

Szólhatna újra édes muzsikával,

Hogy a paraszt feledje ökreit,

A kalmár feledje fondorlatát,

A hadak feledjék a bős csatát,

S barátságban éljünk kis ideig.

Nem: örök ideig. A háború csatáit váltsák fel a béke ütközetei. A munka, minden mozzanatában, legyen legfőbb tisztessége az életnek, s ültessen naponta szélesebb mosolyt a föld ráncos arcára.

Dublin, Wexford, Cork, Galway, Waterford, Limerick és sok más város munkásai Larkin mellé sorakoztak. Ahogy kijött a börtönből, karjukba zárták. Belfastból indult, ahol olyan egységbe hozta össze a Narancsot és a Zöldet, amelyet addig soha nem ismertek. Onnan Derrybe, Columkille és a bátor Inasfiúk városába. Aztán le Corkba, ahol a munkál-
tatók először állították ellene csatasorba keserves gyűlöle-

tük falanxát. Bevádolták, hogy bünszövetségben ki akarta forgatni a munkásokat nehéz munkájukért járó keresményükből. A vád egyetlen tanúja olyan részeg volt, hogy haza kellett küldeni; a Korona és Hordó ügyésze, egyben a Munkáltatók Szövetségének jogtanácsosa, egyesítette magában Isten dicsőségét és Írország becsületét. Az esetet tárgyaló két bíró egyike, Sir Edward Fitzgerald, volt oly vakmerő, hogy kijelentse, minden tisztességesen gondolkodó cork-i polgár fejében világos: ha egyáltalán létezik bünszövetség, az a dublini Alkirályi Vár és a cork-i munkáltatók bünszövetsége ama célból, hogy a város munkásai soha a jövőben ne védhessék meg érdekeiket egyesült erővel. Am Jimnek épp ez okból tizenkét hónap aranyos kis kényszermunkát ítél meg a másik bíró; kollégája feje fölött átnyúlva így igazolta az Oroszlán és az Egyszarvú hibátlan jogérzékét. Aztán lehervadt arcukról a vigyor, mikor néhány hónap múltán a Királyban termett annyi józan ész és jóindulat, hogy kegyelemben részesítse ezt a remek embert, aki Isten ezemlyi képe mását akarta kirángatni a nyomorúságból, mely rosszabb volt, mint a legszegényebb ír paraszt földjén robotoló igazállatok nyomorúsága.

Így aztán Jim kijött a börtönből, és a Townshend Street-i bérkaszánya egyik szobájában – ahol egy palackba tűzött gyertya szolgált fáklyaként, s egy csajka tea meg pár cipő volt a lakoma – megalakult az ír munkásság harcoss földi egyháza, neve szerint az Ír Szállítási és Segédmunkások Szakszervezete. Apró tüzecke volt akkor, de hamarosan lángoszlop, melyhez egy-egy szikrát adott Yeats, a Költő; Orpen, a festő; A. E., aki minden szeder- és sombokorban istent látott; Corkery, a történetmondó; James Stephens, a költő, a kecsesen szatirikus jokulátor; Dudley Fletcher, Coolbanagher plébánosa; de még a Hermitage-ház szilfái alatt csöndesen kőszáló Patrick Pearse is, aki talán épp Robert Emmetre, Írország szívszerelmére gondolt. – *Ké-szen áll, uram?* – kérdezte a hóhér, s ő halkan felelte, – *Még nem, még nem* – egyszer majd ő, Pearse is felkapja méla fejét a furcsa, újmódi kiáltásra, (mely bejárván Dublin utcáit, lazít egyet Szent Patrik és O'Toole Szent Lőrinc fegyelmező markán) és hüvelykjét övébe fűzve kimondja: *nincs az a magántulajdoni jog, mely megállna a nép közös jogával szemben.*

A villamosvasút munkásai, akiknél elnyomottabb rabszolgát Írország nem ismert, zúgolódní kezdtek, és próbálták felhangolni magukat, hogy megvereksenek a jo-gaikért. Nem volt biztos munkájuk, nem volt megszabott munkaidejük, de megszabott fizetésük sem, mert ahány fordulót megtettek, annyi ócska ürüggyel bírságotlák meg őket, úgyhogy a bérük hétről hétre összezsugorodott, s a pennyt, amit a vasárnapi misén Jézusnak adtak, csakugyan a szájuktól vonták meg. Éjfélre, mikor az utolsó villamost is eltették aludni, eljöttek a Szabadság Csarnokába, hogy bátorságot merítsenek Larkin hitéből. Nyitott-pados és zárt kocsin jöttek, harmonikán, melodeonon meg szájherflin játszottak, régi ír balladákat meg orfeumnótákat énekeltek, miközben befelé döcögtek az inchicore-i, clontarfi, ringsendi remizből. Amint egy-egy zsúfolt kocsí beért a Szabadság Csarnoka elé, az összegyűlt tömeg megéjlenezte, mert minden csapatot úgy köszöntöttek, mint a csatamezőre készülő seregetek szánt erősítést. A villamos-vasutasok aztán benyomultak a zsúfolt, fülledt terembe, ahol már egy tüt se lehetett volna leejteni; a szónokok homlokán csöppekbe gyűlt az izzadság, hevesen törölték magukról egyre, és megállás nélkül beszéltek tovább; egyedül Jim Larkin csapta félre a nagyobb csöppeket keze türelmetlen mozdulatával, de úgy fűtötték a tüzes eszmék, hogy azt se bánta, ha a sós veríték a villogó szemébe ment.

A munkáltatók is egybegyűjtötték erőiket, hogy kifá-rasszák a melósokat, és eltiporják a fenyegetést. Vezérük, William Martin Murphy, a dublini villamosvasutak, az óriási Clery's áruházak és Isten tudja, még mi minden tulajdonosa, eltökélte, hogy ráveszi a munkáltatókat: senkit

ne alkalmazzanak, aki Larkin szakszervezetének tagja. Kushadjanak, vagy haljanak éhen. Jacob, a kekszgyáros, Shackelton, a malomiparos, Eason, az újság- és hetilap-mogul, továbbá szén- és épületfa-kereskedők, gőzhajó-tulajdonosok sorakoztak fel Martin Murphy mellett, mondván: veled vagyunk, öregfiú, amit cselekszel, mi is cselekedjünk, amit mondasz, mi is mondjuk; a te profitod a mi profitunk, a te istened a mi istenünk. És így lőn. Katolikus, protestáns, kvéker és hitetlen pogány munkáltatók kézen-lábon fogták egymást, egy közös zsákba rakták a pénzüket, s a püspökkel meg a pappal, az alkirállyal meg a tanácsával, a gyalogossal, a lovas százarral meg a gumibotos rendőrral beálltak mindenféle alakzatba, négyyszög-be, körbe, háromszögbe és holdkaréjba, hogy márpedig ők leverik a munkásokat.

Az egyik munkafelügyelő odaódalgott Seanhoz, jobb kezével elébe tartott egy papírt, és azt mondta: Hé, te, írd csak alá. A papír fejlécén koponya volt lábszárcsonttal, egyik sarkában aprócska kereszt, s a mottó: *Per ardua ad castrat.* A dokumentum az alábbiakat közölte:

Szent Fontészeni szent és megbonthatatlan védnöksége alatt én, NN. ünnepélyesen és mindennemű hátsó gondolat nélkül esküszöm (így görbüljek meg, ha nem), hogy ezen mai naptól fogva nem leszek tagja Larkin Szakszervezetének, őt magát társaságomból kitagadom, gondolattal, szóval, tettel neki segítséget nem nyújtok, ha meglátom, átmegegyek az utca túloldalára, minekutána rábeszél, hogy igyekezzek megharapni a kezét, mely táplálékban nem részesített; továbbá ígérem, vállalom és kifejezetten meg-esküszöm rá, hogy munkáltatóimat hűségesen szolgáalom, bárminő Szakszervezetet alakítanak, illetve engedélyez-nek, abba én belelépek; ily módon pedig magamra vonom a Szent Fontészeni becses, hön óhajtott, pléhlekemelő áldását, mígnem Isten akaratóból vénkorom, vagy annak előtte baleset révén kipöndörülök a munkából, melyet már képtelen volnék elvégezni. Mínderre illárom harmadszor is megesküszöm. Aláíratott Urunk folyó évi nyolcadik ha-vának tizenketted napján a kivagymán hitelül: William Martin Murphy, valamint T. Gomarawl.

– És ez mit jelentsen? – kérdezte Sean.

– Azt – mondta a munkafelügyelő, és kacsintott hozzá –, hogy Mr. Martin Murphy jobban tudja, mi válik hasz-nodra, mint te magad, úgyhogy légy jó fiú, és írd alá.

– Mondd meg a tudatlan bugris Murphynek, meg a sa-káljának, Bimbertonnak: előbb megnézem, hogy mennek a pokolba!

– Ne légy bolond, Jack – mondta a munkafelügyelő békítőleg –, hamar munka, hosszú bánat. Írd alá, ember, aztán lépj, ahova akarsz, ha nagy a nyomás: nem tiltja a törvény, hogy aláírd ezt az izét, aztán ha kell, úgy tégy, mintha mi sem történt volna.

– Nézd, Bill – mondta Sean –, egy nagy költő egyszer azt írta:

*Mióta rég először ült nyeregbe,
e lovag a lovagságot szerette,
a jó modort, hírnevet, harcokat,
a szabadságot és az igazat.¹*

Mármost, ha ezt az izét aláírnám, mindez elfordulna tőlem, és megtagadna.

– Hát nem tudom – mondta a munkafelügyelő, és igye-kezett gúnyosnak hangzani –, ezekkel a dolgokkal mi nemigen élünk. Ez csak afféle költői duma. A munkásem-bernek a tízparancsolat éppen elég, még sok is. Aztán meg lehet, hogy érdemes ember vagy, de lovag aligha.

– Hát, ember is alig volnék, ha aláírnám, Bill.

– Ahogy akarod, Jack, de akkor se vagy több, mint aki aláírja. – Majd emeltebb hangon folytatta: – Ha nem bí-rod aláírni, távozz a munkaterületről, itt mi nem kérünk a larkinizmusból! – Látván, hogy Sean habozik, még hoz-zátette: – Ha pedig szívóskodni akarnál, van rendőr is a közelben, hogy kipöndörítsen.

– Megyek – mondta Sean –, de mondd meg a főnököknek, Gomarawlnak, ő pedig adja tovább Martin Murphysnek: az ilyenek elárvereznék Krisztus köpenyét; rézgarast veretnének a csillagokból; kasszafiókat csinálnának a keresztfából; kalapbélésnek metélnék fel Shakespeare selymesszavú szonettjeit; alkudoznának Trójai Helénával, hogy mennyiért tölthetnek egy éjszakát az ágyában; s a mennyei sereget a Szent Antal Alapítvány filléres vacsorájával akarnák jóllaktatni. Mert nincs, amit meg ne cselekednének, hogy csúffá tegyék magukat Isten, az angyalok és az emberek előtt.

Egy szép napsütötte délelőtt, mikor egész Dublin kicsípte magát a Lovasbemutatóra, a villamosok hirtelen leálltak. A vezetők és a kalauzok otthagyták őket a faképnél, ahol a nap egy adott percében épp voltak, mikor a sztrájk elindult; a kocsikat aztán rémült felügyelők és némely spiclik és sztrájkőrök juttatták el a remizbe, akik Martin Murphysben Isten újabb inkarnációját vélték látni. A munkálatok pedig kitiltottak mindenkit, aki nem volt hajlandó otthagyni a Szakszervezetet: molnárokat, gyári munkásokat és munkásnőket, a dokkok, a vasút, a kisebb és nagyobb városok kis- és nagykereskedelmi boltjainak és áruházainak dolgozóit. S ők bátran sztrájkba léptek: szilárd léptekkel indultak az éhezés, a baj, a gyűlölet elébe, csak azért, hogy megválaszoljanak a bennük égő reménynek.

A por és piszok, amiben a nép élt és meghalt, szétszórdott mindenfelé az arisztokratikus finom utcákon; rászállongott az arany paszományos kék és vörös tisztí zubbonyokra, a kereskedő, az ügyvéd és az orvos ragyogó szalonkabátjára és fényes cilinderére; az ügyvéd és a bíró józan fekete talárjára és sűrű, bodorított parókájára; a dús szövésű, makulátlan karingre és a hetyke birétumra; a dáma és a kisasszony fényes selyem ruhájára és sustorgó tafota szoknyájára.

Akik ott éltek, ahol orgona nyílik a kapu előtt, ahol az aranyeső lecsüggő szépsége takarja a falakat, ahol tucatnyi gyönyörű ifjú rózsza hervad a hónapokkal, és hal el békecségekben, ahol az év háromnegyedében nászt ülnek a virágok – hozzájuk is elért a por és a piszok, s a háborítatlan elmék leszoktak a könnyű örömről. Ovatosan nyíltak a varázsos szárnyas ablakok, és szép, illetve hatalomvágyó szemek tekintettek ki az újfajta tündérvilágra, a füstös kavargásba fordult Kelta Félhomályra, melyben goromba, csúf figurák pörögtek az erő és az eltökéltség bergamaszka táncában.

A riadókészültségbe összerántott katonaság a laktnyákban szorongott; a városi és vidéki rendőrség szakaszonként járőrözött, és lovasrendőrök ügettek egyik utcán föl, a másikon le. A klérus, ha nem épp a sztrájk szervezőit ostromozta, szorosan összezárt a titokkörtző csöndben. S a düledező házsorok végén rajokban állt a falnál a rendőrség, kék és fekete vegyest, mintha a rothadó épület hirtelen sötét, baljóslatú nyulványt növesztett volna. Ott álltak, nem mozdultak, bár ahány szemük volt, lassan mozdulva üregében mind az arra járó követte. Az arra járó pedig próbált úgy tenni, mintha nem látná őket; vagy ha mégis, akkor mintha semmi köze nem volna hozzájuk, hisz ő az Úr oldalán áll, a Királyt szolgálja, és kész híve William Martin Murphysnek. Sean valahányszor elment mellettük, megborzongott, mert lelki szemei előtt megjelent egy hirtelen emelkedő kar, egy acsargó pofa, és szinte érezte, hogy koponyájának széles csontjai bezúzódnak, rá az agyára, s őt körülveszi a halál sötétje.

Nem értette, miért nem áll ki a papság az emberek azon jogáért, hogy maguk válasszák meg vezetőiket és szakszervezetüket. Emlékezett rá, milyen lelkesen üdvözölte Mickiewicz, a lengyel költő a francia kommünárok kétségbeesett dolyfű fölkelését Rómából történt visszatérte után. Ott ugyanis légiót akart szervezni, hogy felszabadítsák Olaszországot az osztrák uralom alól; és hogy

dühöngött a fondorlatosan félénk bíborruhás kardinálisokra, akik oly lekötelező udvariassággal állítottak annyi akadályt minden terve elé. Ha ő, Sean megtehetné, hogy feltöri a hercegprimási palota körüli park masszív kapujának zárát, vagy sötét éjszaka megmássza a magas, hideg, terméskőből rakott falat; átoson az élősövényeken, el a cifra virágágyak mellett; beugrik egy gondatlanul nyitva hagyott ablakon; észrevétlenül kikerül titkárt és ajtónál-lót, s megjelenik a breviáriumát olvasgató tiszteletreméltó úriember előtt, akkor elkapná a karját (akár a lengyel költő a Pápiát) és elmondaná a Hercegprimásnak (akár a költő a Pápiának): az Égre, ember, nem tudja, hogy Isten lelke a dublini munkások kebelében lakik!

Hat rendőr rajta, hat lovasrendőr előtte, hat mögötte: egy sztrájkőrő hajtotta társzeker haladt lassan a rakparton. Hirtelen egy csapat dokkmunkás jelent meg az elülső lovasrendőrök és a társzeker között; másik csapat a társzeker és a hátszó lovasrendőrök között; a harmadik a gyalogrendőröket támadta le; a sztrájkőrőt lerántották a bakról, míg a lovasok próbálták rémült lovukat féken tartani, s a képüket védték a kövek és a törött palackok záporától. Mire összekapták volna magukat, a sztrájkőrő a folyóban lubickolt, a sok kéz pedig villámgyorsan kifogta az ígáslovát; a társzekeret a partfalig tolták, ahol – Hó-rukk! – a társzeker megemelkedett, és nagy robajjal belezuhant a folyóba, a visító sztrájkőrő mellé.

A fölvert por, a recsegés-ropogás, a véres bunyó nem töltötte el hálával Seant; sarkon fordult, hogy amilyen gyorsan csak lehet, elhagyja a helyszínt; mert ha rendőrájással akad össze, a gyorsasága arra utal, hogy benne volt valamiben, s egy gumibot könnyen odaroppan a koponyájára. Úgyhogy amennyire képes volt rá, gondatlanul lépegetett, mikor – Jézusom! – egy támolgyó, rongyos alak érte utol, aki mind a két kezét a félarcára tapasztotta. Sean oldalt pillantott: az illető arcát az álla fölött felhásította egy kardcsapás, ő maga pedig egyre azt kiabálta: Egy zsebkendőt, egy zsebkendőt, valaki! Jézus! Nincs egyetlen ember Dublin város millió lakosa közt, aki elég tehetős, hogy megszánjon egy szegény, vérző pasast egy zsebkendővel!

Sean egyetlen zsebkendője biztonságban lapult otthon, hál' istennek, a rongydarab pedig, amit használt – mindig is, az egészen különleges alkalmakat leszámítva – túl értékes volt, hogy csak úgy odaadja; mert nemigen nyílt módja másikat szerezni, az alkalmas rongydarab ritka volt, mint a bíbor brokát vagy a finom batiszt; úgyhogy Sean ballagott tovább, a sebesült meg a nyomában. Bérbricska közeledett lassan az utcán, majd megállt; a kocsis leugrott, megnézte az illetőt, és rémülten hadarva azt mondta, Hé, ember, másszon fel, elviszem a Jervis Street-i Kórházba, mielőtt elhagyja a fél pofáját; maga pedig, mondta Seannak, ugorjon fel, és tartsa, ki ne essen.

Seannak nem volt mersze, hogy hallatlanba vegye, és tovább menjen; felhágott az oldalülésre, átkarolta a sebesültet, nehogy eldőljön; az meg görcsösen mormogta: Ha lett volna zsebkendő nálam, ott maradtam volna verekedni. Férceljenek meg pár öltéssel, és megyek vissza, elkapom a disznót, aki ezt csinálta velem!

Amint a következő utcába befordultak, rendőrájáró állította meg őket; vezetőjük, egy őrmester megkérdezte, hol voltak, hová tartanak.

– Ó, én csak az irgalmas Szamaritánus példáját követem – mondta a kocsis vidoran –, fölszedtem szegényt, elviszem a Jervis Streetre, ha már úgy sincs jobb dolgom, őrmester úr.

– Szemét, csibész banda! – acsargott az őrmester – Ismerem én magukat régről. – Hé, maga – azzal elkapta a sebesült karját, és lerántotta az ülésről –, jobb lesz, ha sétál, és nem mereszti a seggét a kocsin, csak mert a közmondásos keleti kényelem larkinista eszméje azt diktálja. Ebben a háborúban, komám, a sebesült legyen a maga

szanitéce, cipelje maga magát hordágyon a kórházba! – Azzal keservesen farba rúgta az illetőt, úgy, hogy amaz megtántorodván elkapta kezét a sebről, mire a felhasított fél arca véres lebonykint omlott az állára; azt egyet ordítva az ujjáival helyre gyömködté; másik kezével a gerince tövét tapogatta, úgy botorkált nyögdecseelve elfelé.

– Maga meg legközelebb ne legyen olyan gyors és készséges a fene nagy jótekonyságával – förmert rá az őrmester a kocsisra.

– Nem tudtam, őrmester úr – mormolta a kocsis. – Én meg ez a jóember azért segítettünk neki, mert azt hittük, hogy valami teljesen ártatlan baleset érte.

– Micsoda két marha! – ordított az őrmester szarkasztikusán. – Takarodjon, mielőtt kocsistul, lovastul, mindeztől beviszem az őrszobára. Maga meg mit bámul? – támadt egy fordulással Seanra, aki se menni, se maradni nem mert. – Maga is afféle, aki meg akarja forgatni a világot, mi? Hát erédjen, oszt forgassa meg másutt, maga szencsétlen anya rossz álmának nyomorúságos maradéka! Tessék, segédkezet is nyújtok hozzá! – És mielőtt Sean észbe kapott volna, a súlyos kéz villámgyorsan nyakon vágta, mire ő megpördült, s a lendülettől szinte futvást indult elfelé az utcán; szeme előtt ragyogó csillagok táncoltak, térde rogadozott, amint meg-megtántorodott; de amíg ki nem került a könyörtelen banda látó-hallóköréből, hangosan felnyögni sem mert; szíve mélyén pedig örült, hogy tenyerrel, és nem gumibottal vágta nyakon.

A kitiltott munkások rá következő vasárnapra meghirdetett nagygyűlését az Alkirályi Vár betiltotta. Miután a betiltó végzést kézbesítették a Szabadság Csarnokába, este nagy tömeg gyűlt össze, hogy meghallgassa, mi a teendő. A nagygyűlést megtartják, Jim Larkin ott lesz az O'Connell Streeten. Sötétedett, a zaklatott város fölé félhomályos csöndesség terült. Még a sirályok is elfojtották panaszos rikoltásaikat; s a tömeg hallgatott, figyelmesen hallgatta az ablakból szóló sötét, mély hangot. Sean úgy érezte, a hosszú kar mintha az égbolton mozogna, s a csillagokat irányítaná Dublin fölött; aztán a gesztikuláló kéz felmutatta a végzést, a másik izmos kéz égő gyufát tartott alá; a papír hirtelen lángra lobbant, mint valami kisebb meteor; halálos csöndben égett, mígnem végül fekete pernyeként hullott le a munkások fejére, bizonytalanul meg-meglibbenve a közös dac hatalmas rivalgásától, mely felért az égig, majd visszapattanva megremegtette az Alkirályi Vár ablakait, és megrázta a rézszögekkel kiveret, rézkilincses vastag kapukat. Eltökélték és szilárdak, gondolta Sean; de fegyverük nincs; nincs fegyverük.

Ó! tengersok nép volt az O'Connell Street-en vasárnap reggel! A nagyórától, mely pedánsan lengett az Irish Times szerkesztőségének falán, a túlsó hídfőig, másfelől jócskán a Nelson talpa alatti Oszlopon túl a széles út feketéllett az emberekől; és mind azt várta, hogy az első kattanásra, mikor az óra ütni kezdi a deket, Jim valahonnan felbukkan.

Ebben az utcában állt nem is oly rég a szelíd Shelley, s kínálta a járó-kelő bámész népségnek a jogok általa írt Nyilatkozatát. A Seannal majdnem épp szemközti vendéglő egyik ablakából nyújtogatta a remény és viharos buzdítás röpiratát a gúnyolódó dublini polgároknak. Shelley, aki így dalolt:

*Mi a Szabadság? – Te csak
a Rabság tudósa vagy,
hiszen neve a neved
eleven visszhangja lett.*

*Ébredj már, mint oroszánok
roppant hada, rázd le láncod,
mint a harmatot, amely
az alvókat lepi el –
tülerődnek győzni kell!*

Talán lenéz most erre a tömegre, látja, és megtapsolja az ír munkások gondolkodásában beérett változást. Ó, ha fegyverük volna!

– Nézd! Ott van Jim! – szólt egy hang, s a tömeg, akár a goromba szél fúta búzatábla, meglódukt a híd felé. – Nézzétek, itt van! – szólt egy másik, s a tömeg az Oszlop felé lódukt.

– Temetési menet fog erre jönni – mondta valaki Sean könyökénél –, s amikor a halottaskocsi a tömeg sűrűjébe ér, Jim kipattan a koporsóból, és elmondja, amit mondania kell.

– Áh, nem – replikázott egy másik hang –, akárki meglássa, a folyón jön lentről, titokban, csónakon.

– Úgy nemigen – vágta rá egy harmadik –, a parton hemzsegnek a zsernyákok.

Sean, nem lévén hős, megborzongott; úgy érezte, nem volt bölcs dolog idejönnie. Megtapogatta a zsebét: igen, a rongydarab is, az egyetlen zsebkendője is ott lapul. Nem árt, ha van az embernél kötszernek való, sosem lehet tudni, mikor éri váratlan sebesülés. Igaz, a rendőroket úgy utasították, hogy a tüntetők vállát üssék, de mindig a koponya tetéjére vagy az oldalára csapnak le. Hátranézett, hogy megnyugtassa magát, nem sodródott-e túl mélyen a tömeg sűrűjébe. Nem: sarkon fordul, sebesen lök egyet-kettőt a könyökével, és már kívül is került, mindössze pár lépésnyire az Oszlopnál nyíló mellékutcáktól – és akkor már nincs baj. Talán a rendőrség is csak azért vonult ki, hogy felügyeljenek a szabályszerű rendre. Kötelesek jelen lenni, ahol tömeg van; ez a szokás, nincs különösebb jelentősége. Ha azt akarnák, hogy ne gyűljenek ide az emberek, kordonnal lezárják az utcát, azzal megakadályozzák az egészséget; az emberek pedig körös-körül szemlátomást jól érzik magukat, nem akarnak békétlenséget. Feszült figyelemmel várják, hol bukkan fel Jim, folyton forgatják a fejüket hol erre, hol arra. Sean kissé arrébb, egy kapubejárat előtti szűk lépcsőn megpillantott egy férfit: az oldalsó oszlopba kapaszkodott, hogy biztosan álljon, fejét és fél arcát vastag kötés borította; a sapkából, a kabátból és az arc látható szeletéből ítélve Sean megesküdött volna, hogy ugyanaz a pasas, akinek a fél arca pár napja leomlott az állára. Ártalmas dolog ilyen állapotban efféle helyen mutatkozni, gondolta.

– Ott van! – kiáltotta váratlanul tucatszori hang Sean mellett. – A Martin Murphy saját szállodájának ablakából fog beszélni! – És csakugyan, ott állt papi csuhában egy magas férfi, akiben – miután az álszakállt letépte az álláról – a tömeg fölismerte szeretett hősét, Jim Larkint.

Óriási üdvrivalgás dübörgött végig a széles utcán. Sean is fölemelte a jobbkezét, ő is éljenre nyitotta a száját, de azt hamar becsappantotta az irgalmatlan erővel hátra lóduktó tömeg, míg a távolabbi részről egy másik hullám előre-zúdult, hogy jobban lásson; bár az éljenzés már elhalt, elfojtotta a nem túl távoli, folyamatos sikoltozás, a rengeteg láb eszeveszett csoszogása és a rémült emberek hangos átkozódása. Tíz-tizenkét sorral előbbre Seannak feltűnt egy düllédő szemű, dagadt arc; a tátott száj torka szakadtából üvöltötte: – A rendőrség, itt az attack, vissza, vissza, mindenki! Erisszenek, erisszenek, adjanak utat; kérem, nekem beteg a szívem! Verik a népet véresre, halálra, adjanak utat egy szegény, beteg embernek, nem hallják?

Sean kétségbeesetten erőlködött, hogy sarkon forduljon, de a tömeg a mellette vergődőhöz nyomta. Érezte, fölemelkedik; dühödten dulakodott, hogy a földön tartsa a lábát, de hiába; a karját se bírta kintlódva a törzse mellé húzni, hogy a ránehezédő, fojtogató nyomást viszsza-fojtja. S ahogy nem bírta leereszteni a jobb karját, úgy nem bírta a bal fölemelni, hogy legalább a gallérját kigombolja, s egy kis levegőt, levegőt kapjon; csak a tömeggel sodródott előre-hátra. A fuldokló nép zihálása, akár a viharban hánykódó szállítóhajón halálra rémült marhafalka sűrű, párás lihegése, olyan volt; s az egész küszködő nyomorúság fölött ott csattogott a lovasrendőrök hangja: – Hegyibe! Visszazavarjuk a patkányait a szemétdombra! Ne sajnáld a Larkin fattyait, adj nekik!

– Jézus, Mária, Szent József, légy velünk! – jajdult valaki Sean mellett, amint két gyomorszorító roppanás újabb két koponyára mondott áment. Sean csak behunyta a szemét, s a csapást várta. Szívgyödrébe gyötrő fájdalom szúrt, a ránehezédő lázas nyomástól mellén-hátán csorgott az izzadság.

– Soha nem szabadott volna Larkinra hallgatni! – vinnyogott mellette az ismerős hang – Megmondta a papság jóelőre, lehetett volna annyi eszünk! Jézus, Mária, Szent József, légy velünk e nehéz órában! Ha innen épen kijutok, féltucat gyertyát gyűjtök a Duennadurbani Szent Nocnocnak!

Sean úgy érezte, nem bírja tovább. Ahogy vitte az áradó-apadó embermassza, mintha már túl jártak volna a Nelson-oszlopon; a tömeg fölött pedig ide-oda cikáztak a rendőrsisakok, és gyúrta, gyapálta, gyilkolta, gyalázta a népet a gumibot.

Egy perc, és valami puhába botlott a lába, egy pillanattal, s egy végképp mozdulatlan testre lépett. Aztán újra képtelen volt a földön tartani a lábát; s ahogy görcsösen vergődött, hogy lejjebb csússzék, csak egyre följebb jutott, mígnem fejfel-vállal kimagaslott közülük, úgy nézte körbe a tömeg fortyogó felszínét. Nőt nem látott, bár egynek a sikolyát többször is hallotta. A tömegnek az a része, mely Seant szorította satuként, most hirtelen fordult egyet, és látni lehetett, mint öklözik-könyöklük egymást dühödten, hogy elsőként tűnhessenek el a Szent Szűz Mária Nagytemplomhoz vivő szűk mellékutcában. A holtidőben, míg Sean arra várt, hogy az áradat bevigye a menekülés szűk tölcserébe, látta, hogy négy rendőr húzza-vonja-löki Jim Larkint, és seregnyi kollégájuk veszi körül őket, kezükben készen a gumibot, hogy ha bárki ütészni közel merészkedik, lecsapjanak a fejére. Aztán ahogy arrébb tekintett, Őristen! Ott volt a felhasított képű barátja, egyik kabátujja leszakítva, a kötés lerántva, öszszevissza a nyakában, három rendőr fogja le, és viszi – ő meg, mintha nem volna elég a baja, teli torokból kiáltja, hogy éljen a dublini munkásság! Éljen Jim Larkin! Sean borzongva arra gondolt, hogy fog ez az ember kinézni, ha amazok berángatják a cellába, és senki nem látja, mit művelnek vele.

Most egy haragos lököhullám és egy bordaroppantó nyomás Seant a túlélésbe vivő szűk tölcserébe sodorta; a külső nyomás enyhült, bár a belső megmaradt; s a lába földet ért. A népi lézengő ritter sápadtan megállt, népe tovább menekül befelé a templomba, hogy békével s a biztonság reményével töltekezzen. Most a belső nyomás kirobbanása fenyegette rohammal: lélegzése alig bírta tartani az ütemet örült szívdobogásával, fájta a feje, s a templom lépcsőkorlátja ide-oda imbolygott a szeme előtt. Valahányszor tett egy lépést a lépcső felé, a lába félkört írt le, s a járda mintha felpúposodva csapta volna meg a talpát. Végre odaért; nekidőlt a korlátnak, lecsúszott a lépcsőre, és várta, hogy a szívdobogása lelassuljon, és háborodott lélegzete mérsékelje magát. Őristen! Micsoda nap volt ez!

Ketten voltak törvényes szoborjogosultak az épület tetején: O'Toole Szent Lőrinc és Szent Patrik; háttal álltak a népségnek. O'Toole pillanatnyilag rendőrfelügyelői minőségben bunkósbototl igyekezett nyáját a törvény és a rend hulló tiszteletének útjára terelni. Szent Patrik viszont egyik ritka ökelta könyvének pergamenlapjai közé dugta püspöki méltóságú orrát, és füle botját se mozdította, úgy lefogalta a maga baja.

(...)

Ezek miatt az írek miatt egy aggodalom az életem, és Lőrincnek is. Szegény, nemigen tudja, hogy bánjon velük, főleg a dubliniakkal. Az ember azt hiszi, szépen, ügyesen letérdepeltette őket, harsogják a *mea culpa*-t, mintha éljeneznének, mikor egyszer csak valamelyik felpattan, elordítja magát, hogy pokolba az egésszel, mire a

banda mind a nyomába ered, és csinálja, amit nem kéne. Micsoda édes, békés élet jutott az angol szenteknek – már annak a néhánynak, aki van –, hozzánk képest! Alig-alig zavarja meg álmukat az alattuk való gyermekesereg veszekedése. Bezzeg én, alig ülök le, hogy csöndesen megbédéljek, jön egy hisztériás hírnök, felkavarja azt a kis nyugalmas, ami manapság jut az embernek, a szárnya suhogásával, és elkezd suttogni, hogy: Tüstént legyen a határon, uram, megint csinálják a hepparét! És akkor idejönnek az emberhez ezek a nyafka, senkiházi angol szentek, puccosan a naftalinból, hogy tanáccsal, sőt, intelemmel szolgáljanak, hogyaszongya: Maga nem elég szigohú ezekkel, Poddy. Túl sok gyengéjüket elnézi nekik. Ehős kézzel kell kóhdában tahtani őket. Az Ardaw-i sebbleghe mondom, én szigohúbb volnék. Kis híján kifogytam a béketürésből, mikor az a taknyos Shlemerhami Shent Allsup vállon veregetett azzal, hogy Poddy, legokosabb lenne, ha elcsehelnéd az állambulguhságodat, és beállnál hendes angol úhiembeknek. Ha nem néz rám olyan szigorúan az őrzőangyalom, a saját pásztorbotjával sóztam volna a nyaka közé.

Legrosszabb az, hogy van is valami igaza. De az Isten áldja meg, hogyan vegyem rá ezeket az íreket, hogy a dominon és a célbadobóson kívül semmin ne gondolkodjanak? Tudván tudom, ha ezt elérném, nem rágódának annyit a valláson meg a politikán. Halálra gyötörnek, ha ez így megy tovább.

Most meg ez a Larkin. Belezavarja szegény nyájamat a felfordulásba, kikapja kezükből életük legnagyobb lehetőségét, hogy az éhségük, a nyomorúságuk, a nélkülözésük páratlan súllyal essék a mennyei dicsőség latjába. Ez az egész engem nagyon megvisel! Épp tegnap néztem meg magam egy állócsillagban, és egészen elrémültem, micsoda hajszoltság, micsoda elgyötörtség bámul vissza rám. De vajon mit csinál püspököm, Falmelléki Eblananus?

A szent elkapott egy kősa napszillámot, és odasuhintotta a Püspöki Palotába üzenetképpen, miszerint a püspök úr tüstént, de lehet azonnal is, teremjen a Nelson-oszlop tetején, s ott vitassák meg, miképpen lehetne a szegényeket végleg lebeszélni az Adám-módra gyarló és tünékeny dolgok hajszolásáról, és rávenni őket a nem emberkézzel készített, mennyei örök dolgok iránti hú ragaszkodásra. Aztán letépett a szivárvány széléről egy öles pászmát, a két végét két kerub – Lándzsafi és Bongóbumeráng –, nyakába kötvén csinos függőhintát fabrikált belőle; kényelmesen beleült, és szépen megindultak hármában, táncoltak a napsugárzásban valcert, gavottot, schottist, mígnem leértek az Oszlop tetejére, úgy száz lányira az utcán fortyogó kavarodás fölött.

A szent simán landolt a széles kőlapon. Amint lassított, dölyfös fintort figyelt meg Nelson viharvert ábrázatán, s a megkövült ajakról egy félhangos Bah (vagy Zah?) is megütötte a fülét; de méltóságán aluli lett volna, ha a sznob és eretnek admirális ezen elvetélt sértésére egyáltalán fölfigyel.

A széles vállú Eblananus püspök hanyatt fekvé várta; alétan legezgette magát a pásztorbotjával, és zihált erősen; több száz fok csigalépcsőt mászott meg az Oszlop belsejében, és meglehetősen élemedett lévén, alaposan kifulladt.

– Szedje össze magát, ember – mondta Szent Patrik, akit dühített, hogy püspökét *hors de combat*, vagy ahhoz fogható állapotban látja. – Nem annak van itt az ideje, hogy magára gondoljon.

– Lassítson, ember, amíg lélegzethez jutok, lassítson már – lihegte a derék öreg. – Furcsa helyet választott a püspöki összeroffenésre.

Szent Patrik áthajolt a mellvéden, s lenézett az odalenti rendetlenségre, ahol hangyáni emberkék küszködtek kékkabátos hangyáni rendőrökkel, akik a munkásoknak a fejüket óvó pusztá kezéték. Aztán Eblananus

fordult, aki ültében a Nelson alá épített talapzatnak támaszkodott. – Jól néznénk ki, ha ezeknek a maga dublini huligánjainak fegyverük is volna, hm? Megpróbálná elmagyarázni, mit akarnak ezek?

– Bármit, ami az embernek eszébe juthat – lehelte a püspök –, kellemesebb helyet napközben, melegebb kuckót éjszakára, több kenyeret a gyermekeiknek, több szabadidőt maguknak.

– Istenem! Nem kérnek olyan sokat! – rivallt Patrik. – És mit kér ez a Larkin-pasas a nevükben?

– Amit ők; valamint olyan iskolát, mely képessé teszi őket, hogy ha tetszik, belelapozzanak Platónba, megérezzék a Fiastyúk billegését, fokról fokra végül feljussanak a dalok fennsíkjára, megcsodálják a hajnal hasadását, és boldog csöndességgel köszöntsék a rózsa piruló szirmát.

– Ó! Ez minden? – kérdezte a szent kesernyésen. – Ő sem kér olyan sokat. Csak toronyórát lánccal. Nos, a fejükbe kell verni, hogy a kétpennys katekizmus éppen legendó nekik. És mit akarnak ezek meg amaz együtt?

– Megmondhatom azt is – szolt Eblananus remegő hangon. – Azt, hogy a beare-i Varázsoszorka, aki egykor patyolat gyolcs-pendelyt viselt, most meg semmije sincs, megint patyolat gyolcs-pendelyt viseljen.

– Csak nem vették szájukra azt az alantás, veszedelmes szót?

– De bizony vették, szemérmes írek szent apostola, Patrik.

– Az a helyzet, Eblananus – viharzott Patrik –, hogy maga nem teljesíti ezek iránt az emberek iránt a kötelességét. Túl sok gyöngéjüket nézi el nekik. Meg kell tanulnia, hogy ehős kézzel tahtsa kohdában őket. Ha ez így megy tovább, elcsehélem az állambulguhságomat, és hagyom a maga ír kis menyecskéjét az ő régi szöttes kendőjével, meg a nyugati part kedvencét, a komédiabeli falusi szabókisasszonyt, az ékesszóló Dempsey-t és Tim profeszszort³. AE költőileg teli tüdejét, Machree anyó ezüst haját és dolgozó kezét, s az összes többit, boldoguljanak, ahogy tudnak. És felütöm tanyámat John Bull Smaragd szigeten; Isten a tanúm, megteszem, ha ez így megy tovább! Mi tiltja meg, hogy az angolokról vegyenek példát? Erre feleljen nekem! Nem, ne feleljen. Itt soha nem felelnek, ha az ember tisztességes kérdést tesz föl. – Odarohant az oszlop széles kőlapja körüli mellvédhez, kihajolt, amennyire a józan óvatosság engedte, és megint lenézett az utcára. – Ó, nézze meg, nézze meg! Feketélik tőlük az utca, és egynek sincs irántam egy gondolat a fejében, egy kívánság a szívében! Hát! Mert érzik már a Fiastyúk billegését! Az ördög pofozza meg őket! – Hirtelen rátámadt Eblananusra. – A pokolba, ember, mért nem jön ide, hogy ellássa őket jótanáccsal?

– Ó, hát próbáltam, próbáltam, próbáltam – nyüögsködött a püspök –, amíg bele nem fáradtam.

– Hát próbálja meg újra! – harsogott a szent. – Tán nem ismerik a törvényt? Aldottan egyenlő kézzel tiltja gazdagnak és szegénynek, hogy szembeszegüljenek az Istentől rendelt hatalommal, hogy kenyeret lopjanak, hogy az utcán háljanak, és hogy nyilvános helyen kolduljanak. Egyáltalán tanított maga ezeknek bármit is? Meg kell tanítani őket, hogy takarosak legyenek, szabályszerűek és rendszeretők, akár az angolok – hall engem, ember?

– Hogyne hallanám, süketnek köllene lennem, hogy ne halljam.

– Nos hát – ordított a szent, akiben most először élete során eldőlt a borjú –, akkor jöjjön ide mellém, és ordibáljon le nekik!

– Ordibáljon maga, ha annyira tüzes kedvében van, és lássa, mire megy vele – replikázott hevesen az amúgy türelmes püspök, aki most másodszor élete során paprikázódott fel.

– Ó! – szolt Patrik kétségbeesetten imára kulcsolva kezét, s az égre nézett. – Ó! *Hibernica salubrio, este peste questa essentia tornadocum!*

– Piha! – vetett rá gúnyos tekintetet Nelson kőalakja vészesen előre hajolva talapzatán, és ép kezével átlökte háromszögletű kalapját a vak félszemére, hogy jobban lássa őket –, most végre talán felfogják, mivel kell nekünk megbirkóznunk, hogy a rend és a törvény keretei közt tart-suk magukat!

– Magának a piha! – kiabált Patrik magánkívül, hogy egy toladó alak meri kigúnyolni, és pásztorbotja boldogabbik végével döngette a kőlapot –, jog és igazság szerint nem maga pöffeszkednék ott a díszhelyen, krakélerkém, hanem én, vagy az a derék ember amott, Eddy Eblananus, aki Lam Doyle korcsmajától és a Háromszikla-hegytől kőhajításnyira született és nevelkedett. Különben is, ki rakta magát oda fel, ha nem a bolond írek?

– Bizonyám – mondta Eblananus, immár talpon; jól kihúzta magát, hogy farkaszemet nézzen Nelsonnal, és harciasan rántott egyet a csuháján. – És vésse az eszébe azt is, hogy sehol se volna az epolett a vállán meg az arany-paszománya a kalpagján, ha nincsenek ott a Finucan-ek, a Finnegan-ek, a Fogarty-k és a Flaherty-k a Trafalgar-i öbölben meg a Nílus-torkolat nyálkás szittyói közt!

– Továbbá, uracskám – folytatta Patrik –, ha testi-lelki elegancia tárgyában leckére van szükségünk, nem az angolokhoz fogunk folyamodni, jobb, ha tőlem tudja meg.

– Jöjjön le ide a padozatra – kiabált Eblananus –, és ha öreg is vagyok, ha a rendetlenkedő szívem miatt félig rokkant is vagyok, jöjjön le ide, és mutatok neki egy-két olyan hadmozdulatot, hogy nem áll meg a lábán!

– Viselkedjenek, uraim – kongott Nelson kőhangja –, próbáljanak uralkodni magukon!

– Uralkodjon magán maga! – ordibált föl neki Patrik, – Ha tudna viselkedni, nem küldte volna a gyilkos rendőreit, hogy üssék-vágják-nyomorítsák a szegény munkás-embert, aki pusztán a tisztességes megélhetéséért emel szót. Huh! Ha ez a pásztorbotom fölérne odaig, kiütném a másik szemét is!

A botránytól aggódásban két őrzőangyal leszáguldott a Mennyből. Az egyik elkapta Patrikot, berakta a szírvány-hintába, és sietve elkalauzolta oda, ahonnan jött volt; a másik, Eblananusé, karon fogta a püspököt, és levezette a sok lépcsőn, nehogy még valami számárságot csináljon.

A szanaszét heverő, rendőr-rángatta-rugdalta testek széles szekérútja mentén, az értük szorgoskodó mentőcsik kongatásától kísérve ott vonszolódott a börtön felé a felhasított képű férfi – sebesült arcán a vastag varratok vörösen rajzolódtak a hamuszürke bőrre, a lerántott kötés a nyakában lifegett; vonszolódott tovább, és harsányan kiáltotta: Éljen Jim Larkin! Immár se gumibot, se bajonett, se püspöki szó nem aláz le minket – az ír munkás belekóstolt a szabadságba!

Mesterházi Márton fordításai

1 Chaucer: Canterbury mesék – Proológus – Vas István fordítása.

2 A Zűrzavar farsangja – Eörsi István fordítása.

3 Az Abbey színpadán sikeres három népies vígjáték.

Kurcsis László: Üzenet

ÁFRA JÁNOS
Némák közt, aki vak

Vakságomban lenyugszom,
körém telepednek a némák,
békét hozunk egymás életébe.
Ha mégis rossz napjuk van,
kiszámíthatóan nyikorognak,
parancsszóval olajozom életük.
Körülöttünk egy hatalmas
malom dolgozza fel őrlődéseink,
anyagot érlel nyomorunkból.
Az elsodortságban mind osztozunk.
Itt széthúz, ami máshol összefog,
és összehúz, ami ott szétránt.
Némáim nem erőltetnek képeket,
szótlan teljesítik akaratom.
Nem kialvatlan, ébreszthetetlen
a bennünk szunnyadó ember.

Körüljáróm őket kezeimmal,
egyformák, mint erdőben a fák.
Nevük nincs, csak tapintásuk.
Ha a halált kérném, ölnének-e,
nem tudom, de még korai volna
próbára tenni bármelyiküket.
Nem éreztem elég illatot,
nincs kész a kaparós H,
amit életem főműveként
majd egyszer kifújhatok.
Addig egyetlen igazságunk
a zugság, a visszahúzódas talánya.
De akárhogy alakul a vég,
csalódní fogok, mert nem vágyom
a semmit, s élvezem némáim
kikezdhethetetlen hűségét.
Szemeim ők, ám nem vezetnek
félre közönséges szavakkal.
Ha dólni kezdek, megtartanak,
igényeim oldják mozgásukban,
képtelenül szabad vagyok.

Hirtelen zaj tör át a koponyán,
műhelyünket zúgás kavarja fel.
Hiába kérdezek, el nem igazítanak,
órák múlnak így, talán napok,
mire kezembe nyomják a testet.
Szőrös és meleg, emberarca van,
tenyereim közt elernyed boldogan,
legalábbis mellkasa vadul remeg,
ám hangja még élesebbre vált,
gyász tör fel így, szőrén átrezeg,
nem bírom viselni, eldobom, felkelek.
Némáimat kétségbeesve kérem,
hátha bundájával vész a baj,
borotválják csupaszra szépen.
Visszahozzák, amint lenyirták,
bőre undorít, tapad kegyetlenül,
nyirkosra vált és nyálkás,
mint kiirthatatlan zajaitól a fül.

Könyörgöm, vigyék innen,
és már oda is van mézszaga,
de ahányszor elüldözik,
ő annyiszor tér vissza,
és tovább rezgő hangja
végzetesen tónustalan.
Szavamra belé viaszt töltenek,
szétfeszített szájába nyúlok,
az anyag torkára dermedt,
ám a zúgás változatlan,
feltör kétoldalt a salak.
Csiklandozni nincs gusztusom,
míg nyálkás csápjaival matat,
én ráfogok füleinél. Levágom,
ömölgjön helyükről a jaj,
mikor oda a porctalan radar.
Nem értenek, nem érzik, nem,
mit sem ér, mit sem segít ez a raj.
A kis lényt ölembe veszem,
kezeim közé nyakát, életét pedig el.

A csend szétterül a figyelemmel,
de nyugtot nem hagy, a némák
nyüszögve felnevetnek.
Ez a béke, gondolják, s ki tudja,
meddig bírom leplezni bizalmat-
lanságomat. Fölöttünk körbeér
a malom még vagy ezerszer,
de már nem úgy hajt, nem sodor
belőlünk felesleget, órlődésünkből
több élet nem fakad. Magamhoz
parancsolom némáimat.
Kérem, zúgjanak, ahogy ő zúgott,
de csak nyekeregnek jellegtelenül,
aztán elhallgatnak megint.
Minden kísérlet egyre fájdalmasabb.
Nem lelem bennük többé örööm,
egyesével magamhoz ölelem őket,
és a roppanással felzizzen
kezeim közt az a zaj. Ennyi maradt,
számolni lassan visszafelé,
vajon egytől egyig tűrik-e kivégzésüket.
Ha igen, éjjelre eltűnnek valamennyien,
vagy nappalra, ha épp éjjel van,
de honnan tudnám,
a nap már nem számol velem.

DERÉKY GÉZA

Rudolf Kassner

Az osztrák Rudolf Kassner (1873–1959) Magyarországon a mai napig kevésbé ismert, bár a fiatal Lukács Györgynél (elsősorban *A lélek és a formák* című ifjúkori művében) kimutatható a kassneri hatás. Mindenekelőtt azonban Hamvas Béla gondolkodására volt nagy hatással.

Kassner tulajdonképpen a saját hazájában is csaknem teljesen feledésbe merült, és recepciója elsősorban két híres, és vele szoros baráti kapcsolatban álló íróhoz-költőhöz, Rilkéhez és Hofmannsthalhoz köthető. Ez a körülmény átok és áldás is egyben: áldás, mert neve e két írónak köszönhetően nem tűnik el teljesen a feledés homályában, átok, mert e nagy európai szellemet pusztán filozófiai, eszmetörténeti lábjegyzetté kisebbíti.

Az itt olvasható Kassner-elbeszélés jobb megértéséhez nem árt néhány rövid életrajzi adattal elhelyezni őt térben és időben, felvázolva szellemiségének főbb vonásait.

Kassner 1873-ban született az Osztrák–Magyar Monarchia szlávok és osztrákok/németek lakta dél-morva tartományában, gazdag gyáros-földbirtokos család hetedik gyermekeként. Mind anyai, mind apai részről sziléziai német felmenőkről olvashatunk Kassner önéletrajzi írásaiban, és méltatói soha nem felejtik el megjegyezni, hogy a sziléziai Jacob Böhme és Angelus Silesius nagy német misztikusok az osztrák író-gondolkodó szellemi őseinek tekinthetők. Kassner maga is szigorú katolikus neveletésben részesült. Kilenc hónapos korában szerzett gyermekbénulása akár jelképértékűnek is felfogható: a szárnyaló szellem géniusza évekig tolószékhez van kötve, később egész életében mankóval jár. Testi fogyatéksága nem akadályozza abban, hogy az első világháború előtt távoli országokat, földrészeket bejárjon (India, Közép-Ázsia, Oroszország, Észak-Afrika) és különböző kultúrákkal közelebbről megismerkedjen. Rövid ideig Párizsban, Londonban, Münchenben él. Franciául, angolul folyékonyan beszél, a morva szülőföldről hozza magával a szláv nyelvek iránti fogékonyságát, oroszból fordít, de ógörögből is fordít klasszikus szerzőket, pl. Platont. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Berlinben folytatja, Bécsben doktorál filozófiából. Később Bécsben telepszik le, ahol egészen 1945-ig él. Tisztelői, akik egyébként Rilke támogatói is voltak, 1945-ben, közvetlenül a 2. világháború után kimenekítik Bécsből, a város oroszok által felügyelt övezetéből, és Svájcban nyugodt életkörülményeket biztosítanak számára.

Életre szóló barátság köti Rilkéhez és Hofmannsthalhoz, André Gide, Paul Valéry levelező-partnerei, 80 éves születésnapján olyan nagyságok tisztelegnek előtte, mint T. S. Eliot, Wystan Hugh Auden, Gabriel Marcel...

Ő maga írói pályáját három szakaszra bontja:

Első alkotói korszakára (1900–1908) a századforduló szépségkultuszának, dekadens kifinomultságának esztétikai írásokban megfogalmazott kritikája jellemző. Ennek az évtizednek a végén ugyanakkor már megjelennek – elsősorban Kierkegaard hatására – a súlyosabb gondolatiaságot tartalmazó filozofikus írások is.

A második alkotói korszakban (1910–1938) megszületnek a filozófiai-fiziognómiai művek. Kassner a megismételhetetlen, személyes jelenséget, az egyedi, egyéni létben megformálódó arcot emeli ki, az emberi nagyságot. (*Az emberi nagyság elemei*, 1911).¹ Az ember nagysága abban áll, hogy képes személyes történetének folyamatosságot adni, amennyiben az egyéni tettel a törvényszerűt, a szükségszerűt az imagináció révén szabadsággá, új valósággá változtatja.

Harmadik alkotói korszakában (1939–1959) a keresztény és a távol-keleti misztikus gondolkodás kapcsolódási pontjait vizsgálja.

Abban az irodalomtörténészek, kritikusok stb. egyetértenek, hogy Kassner az európai modernség második szakaszának egyik meghatározó egyénisége. Vajon milyen helyet foglal el Kassner ebben a premodern-modern határán kirajzolódó szellemi térben? Mi az, ami őt és vele együtt az ifjú nemzedéket nyugtalanítja?

Az egyénnek a világhoz való viszonyát újra kell fogalmazni, hiszen ez a viszony viszonylagossá válik, az én belső egysége széttöredezik. Az igazság abszolút érvénye odavész. Az egységes világkép, az egységes keret szétesésével és a világról való tudás áttekinthetlenné válásával a modernségnek egy új szakasza kezdődik.

Kassnernél az individualizmus meghaladása a következőt jelenti: a művész helyébe, a „talajtalan individualista” helyébe a maga én-kultuszával immár az egyén (az „egyed”) lép, aki számára nem a művész-élet antinómia áll a középpontban, aki nem vágja el a köteléket, amely a társadalomhoz köti, hanem aki rendet akar maga körül, aki a kollektívum iránti felelősségtől vezérelve kötődést érez. A fiatal Kassner számára fontos a modern ember átvilágítása, helyének meghatározása, de nem a pszichológia módszerével.

Van tehát a zsenitudatú, individualista, öntörvényű művész, de van egy másik probléma, amit legtisztábban épp ennek a korszaknak a bécsi írói, gondolkodói érzékelték. Ez a nyelvi válság problémája. Pontosabban a nyelv és a művészi kifejezés problémája, még pontosabban: az érzékelés, a nyelv és a nyelvi kifejezés lehetősége és lehetetlensége. A kimondhatóság, elbeszélhetőség kérdése. A megismerés tehát sajátos nyelvi problémaként fogalmazódik meg. (Ez a probléma már a korai romantikában is felbukkan.)

Hofmannsthalnál a nyelv közvetítő szerepének a problematikussága kapja a legnagyobb hangsúlyt. „Egy levél” című művében fejt ki az alapvető problémát. (E fiktív levél írójának Hofmannsthal Lord Chandost, Francis Bacon tanítványát teszi meg.) Ebben a levél szerzője

az alábbiakat írja: „...végre elveszett a képességem, hogy valami dologról összetartozóan gondolkodni vagy beszélni tudjak [...] Minden részeire bomlott előttem, a részek megint részeikre, és semmi sem akart egy fogalom alatt megférni. A szavak egyenként úszkáltak körülöttem; ...“

Kassner második alkotói korszakában születnek meg a fiziognómiai írások. Ezekben már a megismerés alanyáról olvashatunk elmélkedéseket, a talajvesztett modern egyénről, a magát személyiségnek gondoló pontszerű individuumból („Ich als Stichflamme), illetve a megismerés tárgyáról, vagyis a valóság legkülönbözőbb manifesztációiról. Ezt a magát modern személyiségnek tartó, kötelekeitől megszabadulni vágyó egyént nevezi Kassner már a 20. század elején keletkezett írásaiban indiszkrét embernek. (Az indiszkrét szónak itt nem feltétlenül ugyanaz a jelentéstartalma, mint amit általában értünk rajta, sokkal inkább az elmosódott arcélű, jellegtelen, kiüresedett, mindenfajta mérték nélküli modern embert jelenti.) *Az emberi nagyság elemei* című nagy hatású művében a talajtalan modern embert szembe állítja letűnt korok emberképével, a Hagyomány által közvetített ideállal. Kassner eszménye az erkölcsi személy, aki tudatosan és felelősséggel alkot és cselekszik. Ezért úgy gondolja, újra tisztázni kell a személy, a személyiség és ezzel együtt a mérték fogalmát. Ennél a fogalmi tisztázásnál vissza kell nyúlni a görögséghez. Az antik filozófia egyik fontos vonása az önmagában elégséges személy, az „autharkhosz“ tételezése. De Kassner nem elégszik meg a lelki szabadságban élő, az önmagában elégséges egyén ideáljának ábrázolásával, hanem a világ egészében a mértéken keresztül otthonra találó, beágyazódott embert tekinti eszményképének, aki maga is kerek egész. Szemben a modern emberrel, aki magányos meghasonlott, a világban és a világ dolgaiban önmagát keresi, aki önmagát akarja megvalósítani...

A harmadik pályaszakasz kapcsán röviden szót kell ejtenünk még Kassner viszonyáról a keleti, tehát indiai / kínai / japán szellemiséghez. Kassner 1908 októberére és 1909 márciusára között szinte az egész indiai szubkontinentet beutazta. Behatóan foglalkozott az óind lelkiséggel, a hinduizmussal, a buddhizmussal, Buddha személyéről mindig a legnagyobb csodálat hangján szólt. Az indiai/hindu lelkiségben a „szent“, a „jógi“ alakjában az ellentétek kiegyenlítődése és a fogalmi gondolkodás kiiktatása, meghaladása ragadta meg. Egyik utolsó írásában a *Vak nyilasban* a zen toposzra, a bekötött szemmel nyilazó zen szerzetesre utalva így ír: A célt bekötött szemmel vakon eltalálni – aki erre képes, az vajon nem hordja-e már eleve magában a célt?

Az itt olvasható, a két világháború között keletkezett elbeszélésben számos fentebb ismertett gondolat nyomon követhető. Jelen írás először 1932-ben jelent meg a *Frankfurter Zeitung*-ban *Die Nacht des ungeborenen Lebens* címmel. (Csak az érdekesség kedvéért: ebben az újságban jelentek meg a húszas években Márai Sándor német nyelven írt tárcái, rövidebb írásai...) Mivel Kassnert 1938 után a hatalom szilenciummal sújtotta, ez az elbeszélés is csak a második világháború után bukkan fel újra egy az Insel-Verlagnál megjelent, a szerző válogatott írásait tartalmazó kötetben. Kassner javaslatára a kötet ennek az elbeszélésnek a címét viseli.

A címmel kapcsolatban a tízkötetes kritikai kiadásban olvasható, hogy bizonyos utalásokból arra lehet következtetni, miszerint az *ungeborenen/védtelen* kifejezést a szerző Rilke egyik verséből kölcsönözhetette. Rilke ezen versének („Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens“ / magyarul: *Már egyedül*) záró sorai így hangzanak magyarul Vas István fordításában: „S a nagy madár nem félve körözget / a csúcok tisztult tagadása körül. – De / védtelenül, itt fent, a szív hegyein.”

1 *Von den Elementen der menschlichen Größe* (1911), magyarul: *Az emberi nagyság elemei*, L'Harmattan Kiadó, Budapest 2013. (Ford. Deréky Géza.)

Védtelenül az éj sűrűjében

A fegyverszünetet megkötötték, az éhínség és a sok nélkülözés miatt térdre kényszerített, sorozatos áruulás következtében felbomlóban lévő hadsereg végleg szétszéledt, s mintha többé már nem is létezne más rend számára, csakis a meneküléssel járó fejvesztettség, szétzilálva özönlött vissza a hazába, amely immár megszűnt haza lenni. Feldarabolás várt rá, romjain új államalakulatok körvonalazódtak, a határokat azonban még nem vonták meg, ezeket most képzeletben bárki meghúzhatta, ki-ki kénye-kedve szerint, vagy éppenséggel kényszeredetten.

Függetlenül a dolgok alakulásától, mindenkinek, a magas rendfokozatútól a közkatonáig, egyetlen gondolat járt a fejében: a szülőföld, a faluja, a városa, az otthont adó ház, kunyhó, legyen bár határon innen vagy túl, ezért aztán mindenki igyekezett megtalálni azt a közlekedési eszközt, útvonalat, utat, vasútvonalat, amely elbírta a szorult helyzetben számára éppen kínálkozott, hogy eljuthasson úticéljához.

Eleinte a még egyben maradt ezredet inkább a visszavonulás során megtapasztalt állandó zsúfoltság, és az ebből fakadó összezártság érzete tartotta össze, semmint az elmúlt idők szelleme; az egykori birodalom fővárosába érkezvén, amelyre egyelőre nehezen lehetett megkerülni, fokozatosan lemorzsolódva végül már csak néhány tiszt és a legénység egyik-másik tagja maradt, ők most búcsúzáskor jótanácsokkal és jövőbeni terveikkel igyekeztek lelket önteni egymásba.

Midőn Karl Anselm von Trautson, aki őrnagyként szolgált az egyik dragonyosvezredben, a hajnali sötétségben városi szállodájából elindult a pályaudvarra, hogy vonatra szálljon és a birtokára utazzon, amely immár az egyik újonnan létrejött ország területén volt, egy nála valamivel fiatalabb, a lovasságnál századosi rangban szolgáló katonatársra, akivel Karl Anselm végigharcolta a háborút, felajánlotta a segítségét. Az adott körülmények között ugyanis szinte lehetetlen volt felhajtani konflist vagy hordárt ilyen korai órán, igaz később se, s még ha akadt volna is kocsis, nemigen lehetett megbízni bennük, így hát a legszükségesebb, mondhatni nélkülözhetetlen holmikkal teli koffert most a bajtársa cipelte a pályaudvarra.

Az út, amely békeidőben négyórás volt, most kétszer annyi ideig tartott. Vadidegen, tanácstalan, a végletekig elcsigázott, fásult tekintetű emberek közé zsúfolódva szorongott Karl Anselm a vonaton, mégis inkább kábának, semmint fáradtnak érezte magát, így aztán bármire gondolt, bármit érzett is, minden azon nyomban kábulata kódébe veszett. Csak katonatársának, Findeisennek az alakját sikerült felidéznie magában tisztán és világosan, talán mert nem sokkal korábban búcsúztak el egymástól a pályaudvaron, s különben is, mintha ez a kép különös hajlandóságot mutatott volna, hogy újra meg újra felvillanjon gondolataiban. Bajtársa egy nappal korábban minden előzetes bejelentés nélkül megjelent a szállodájában, kopogtatott szobája ajtaján, s felajánlotta segítségét, tudván, hogy Karl Anselm kénytelen volt elbocsátani a tisztiszolgáját, akinek az otthona mostantól már nem ugyanabban az országban volt, mint az uráé.

Findeisen ugyanakkor egyik napról a másikra nincstelenné vált, hiszen eddig hivatásos tisztként szolgált a hadseregben, most azonban a megváltozott körülmények között nem sok reménye volt, hogy más foglalkozást találjon. Karl Anselm tisztában volt vele, hogy kapcsolatai révén valamilyen módon segítenie kell rajta. De vajon nem árnyékolja-e be egy ilyen jellegű közbenjárás barátságuk tisztaságát, eddigi kapcsolatuk fesztelenségét? Talán célszerűbb volna ehhez titokban egy harmadik személyt közbeiktatni.

Már beesteledett, mire Karl Anselm a járási székhely vasútállomása előtt várakozó fogatban helyet foglalt, hogy a kastélyába hajtasson.

A faluhoz közeledve fogadta a földekről hazatérő parasztasszonyok és gyerekek köszönését; birtokai szétszórta területek el a környéken és egészen a kisváros határáig értek. Nyirkos, enyhe idő volt, a burgonyaföldekről égetett gyom illatát hozta a szél, a környező fenyőerdők sötétlen meredő fái mögött a nap tűzpirosan bukkott le. Az út most két halastó között haladt el, az egyikből egy szürkegém röpött a magasba, megcsillantva ezüst tollazatát, amint lassan elhúzott az erdő irányába.

Már látni a falu házainak, szerény kis viskóinak piszálkáló fényeit, aztán a kocsi egy hirtelen fordulattal bekanyarodik a parkba, olyan sebességgel, hogy a csikorgó kerekek nyomán a szemellenzőig pattog a kavics.

A kastélyparkban álló magas hársfák ágainak, gallyainak ritkás őszi lombján keresztül átszűrülmi a kivilágított ablakok fénye, a kastély bejárati lépcsőjéhez érve a lovak végül megállnak. Feleségének korai halála óta Karl Anselm már a háború előtti években is egyedül lakott a kastélyban.

Milyen jó érzés volt, hogy az otthon újra befogadja! Milyen jó volt újra otthon éreznie magát! Milyen örömteli érzéssel várta már az otthon nyújtotta meghittséget, mennyire magáénak érezte ezt az oltalmazó védőburkot, sőt úgy általában a védettség minden formáját! Vajon nem erre vágyott egész életében, vajon nem ez volt minden igyekezetének végső célja? Ó, és milyen mesterien értett hozzá, hogy megteremtse maga körül ezt az otthonos bensőségeséget, mihelyt annak hiányát érezte. Szinte művészi érzékkel kereste-kutatta mindenütt és mindenben, és egy-egy pillanatra úgy tűnt, meg is találja: a mindennapi életben, a barátságban, vagy amit ezzel a szóval jelölt, a társasági életben, igen, mindenütt és mindenben, még saját teste rezdüléseiben is, kint a mezőn a körülötte tomboló viharban, a dolgok illatában, a sűrű-sötét éjszakában, amikor gondolataiba merülve járkált fel-alá a kastély teraszán. Még a betegségekben és fájdalomokban is megellette, sőt, még a lövészarokban is, az ellenség támadása közben. Tényleg nem ismert olyan élethelyzetet, amelyben – még ha kis időbe telt is – ne sikerült volna megteremtenie maga körül a tökéletes védettség érzését.

Vajon mások is így voltak ezzel? Vagy másoknak nem volt olyan fontos a védettség, az otthonosság érzése? Ez különböztette meg őt másoktól? És vajon ez volt az oka annak, hogy a legtöbb ember túlzónak, végletesnek, sőt néha kifejezetten kísértetszerűnek tűnt számára, valahányszor hosszabb ideig figyelte őket és életük alakulását? És miért nem volt ez fordítva is igaz? Vagy másképp szólva, miért nem tudta elképzelni ennek épp a fordítottját? Talán azért, mert ő kizárólag a határok biztonságára vágyott, mert a határok túloldalán minden sötétnek és bizonytalannak tűnt. Épp a határok miatt nem szerette a nagy szavakat, legalábbis ő maga kerülte őket. A háborúban a lehető legbátrabban harcolt, mégis felettébb nevetésgésnek érezte volna bátorinak vagy pláne hősnék nevezni magát, de éppúgy azt is, ha mások mondják ezt róla. A többiek bátrak voltak, hősök; neki azonban a védettség, a határok biztos tudata adott erőt. Nyilván ez volt az oka annak is, hogy távol tartotta magát a politikától és a közélettől; nem akarta, hogy a pártok jelentsék számára a biztonságot nyújtó határokat. A birtoklás is csak a határok viszonylatában nyert értelmet. És pont a határok biztos tudata miatt foglalkoztatta mindennél jobban és behatóbban a lemondás kérdése. Ugyan nem épp ez lenne a birtoklás

lényege, vagy másképp, nem a lemondásban rejlik bármi-féle birtoklás valódi tartalma?

Az inséges idők miatt létszámában megcsappant személyzet egybegyűlt tagjait szemügyre véve Karl Anselm megbizonyosodott arról, hogy öreg komornyikja nincs a jelenlévők között. Mindjárt tudatták is vele, hogy már hetek óta nyomja az ágyat. Ezért most a kalapját és a kabátját egy eddig a háttérben meghúzódó inas vette el tőle, aki kissé merev, de rutinosnak tűnő viselkedésével jelezni kívánta, tudja, mi a dolga. Karl Anselm rögtön felismerte, hiszen emlékezett, hogy a háború alatt a frontról rövid szabadságra hazalátogatván ő maga döntött úgy, hogy alkalmazza. Ezt inkább hazafiúi kötelességérzetből, semmint részvétből, vagy pláne a személye iránt érzett rokonszenvből tette, a fiatalember ugyanis tüdőlövés miatt katonai szolgálatra alkalmatlanná vált.

A legutolsó, hosszúra nyúlt frontszolgálat alatt egyszer se látogatott haza, nem csoda hát, hogy az új inas képe elhalványult benne; még a nevét se jegyezte meg, de arra emlékezett, hogy kezdettől fogva, valahányszor kiadta parancsba a napi munkákat, teendőket, inkább elnézett mellette, soha nem a szemébe mondta az eligazításokat, erre valahogy képtelen volt. Karl Anselm az őt körülvevő emberek arcában is otthonosan akarta érezni magát. A sietve elfogyasztott vacsora közben szinte semmi nem járt a fejében, az új komornyikkal se törődött, még arra se ügyelt, hogyan, milyen módon szolgál fel. Majd csak holnaptól fogja áttekinteni, mi mindennek kell érvényt szereznie, mi mindennek kell állandósulnia. A zsúfolt vasúti kocsiban a hosszú utat végigülve most egy kis mozgásra vágyott, ezért Karl Anselm a tágas könyvtárszobában gyors léptekkel jó néhányszor körbejárta a hosszú tölgyfaasztalt. Csak néha állt meg, hogy elolvasa egy-egy könyv címét, vagy átfussa egy felvágott folyóirat tartalomjegyzékét. A vendégkönyv is ott hevert, Karl Anselm belelapozott. Ugyan kik voltak 1914 júliusában az utolsó vendégek? Mellette egy régi albumra lett figyelmes, s miután felütötte, látta, hogy az nagynénjének valamiféle emlékkönyve, amolyan herbárium-féle lehetett az ötvenes évekből: csipkerózsa, seprővirág, hóvirág, nefelejcs – csupa olyan virág volt gondosan beragasztva, amelyek a környező erdők megszokott növényei közé tartoznak. Lapozáskor finom zizegő hangot hallattak. Valamennyi virág mellett arra a korra jellemző és Karl Anselm számára a családi levelezésből nagyon is ismerős kézírással egy-egy rövid bejegyzés volt olvasható, ilyen például: séta Karlommal kettesben az erdőben. Néhol több személy is szerepelt név szerint felsorolva, többnyire ugyanazok a rokonok, szomszédok, akikkel együtt piknikeztek, vagy közös vadászaton vettek részt. A virágokat kímélendő, Karl Anselm óvatosan behajította az album fedelét, az órájára nézett, épp ideje volt nyugovóra térni. Szokása szerint néhány gyors mozdulattal levetkőzött. Amikor a komornyik megjelent – a neve még mindig nem jutott az eszébe, de aznap este már nem is akarta megtudni –, fogalma se volt, mit mondjon neki; valójában nem is volt mondanivalója és látni se kívánta. Ugyanakkor azt se akarta, hogy az inas úgy érezze, felesleges a jelenléte, ezért csak annyit mondott, vigye ki a szobából a ruháit és a cipőjét, egyébként ma már nincs szüksége semmire. A komornyik ugyanazzal a szenttelen rutinnal hajtotta végre az utasításokat, amivel az ura érkezésekor átvette a felöltőjét és a kalapját; most azonban az ajtóhoz érve megfordult, és még megkérdezte: – Hánykor ébresszem önt holnap reggel...?

Karl Anselm meghökkent a kérdés hallatán, egy kicsit kíváncsi, aztán röviden csak ennyit válaszolt:

– Nem kérek ébresztést holnap...

„Ön! ... Hánykor ébresszem önt...? – Ön! Ön!...”

Ez így túl közvetlennek hat, túl közel férkőzik az emberhez, végtére is nem ehhez szokott, legalábbis eddig nem ...

– Ön... – az ember önkéntelenül visszahőköl ettől, mint ahogy óhatatlanul visszahőköl mindentől, ami túl

közérről, túl hirtelen tör rá ... De végül is miért ne mondhatná? Mert mit is jelentenek a szavak? A szavak alkalmasint semmit se jelentenek, ha az ember nem akarja, és különben is, a szavak most kezdik elveszteni csak igazán jelentésüket. A háborúban, a lövészárokból vajon nem próbálta épp elégszer úgy felfogni a rengeteg szörnyűséget, a szinte elviselhetetlen sok borzalmat, hogy önmagának bizonygatta, a szavak, a konvenciók mostantól nem jelentenek semmit, vagy nem annak számítanak, aminek idáig számítottak, mostantól már csak maguk a dolgok számítanak, mivel mostanra minden túl közel férkőzött az emberhez, félelmetesen közel. Mi értelme van itt még a szavaknak, a hagyományos megszólításnak, a viselkedési szabályoknak?

Valahányszor ilyen gondolatok jártak a fejében, újra meg újra a lövészárók körül elterülő táj szétlőtt, szétforgácsolódott fatönkjei jutottak eszébe, lelki szemei előtt így jelentek meg: szilánkosan, lecsupaszítva... Máskülönben nem is úgy néz ki, mint egy komornyik, vagy legalábbis nem úgy, ahogy régebben elképzelték, hogyan kell kinéznie egy komornyiknak. A komornyik az a valaki, legalábbis az volt eddig, aki egy pontosan meghatározott, egyszer s mindenkorra adottnak tekintendő távolságot tud tartani. És épp e pontosan megszabott távolság miatt illik tudnia, hogyan viselkedjen, és épp emiatt nem mondhatja azt, hogy „ön”, vagy, hogy „mikor szeretne ön”. Persze könnyen lehet, hogy mindez már a múlté. De akkor mi lesz helyette? Semmi nem lesz, mivel mostantól minden fenyegetésként fog hatni az emberre, éppen úgy, ahogy a szétforgácsolódott, lecsupaszított fatönk fenyegetőleg hat, vagy ahogy egy lerombolt ház, vagy egy szétlőtt gyár falai fenyegetőleg meredeznek... Lehet, hogy épp emiatt mostantól a halál is elveszíti félelmetes voltát, vagy legalábbis sokkal kevésbé lesz félelmetes, mert minden, ami él, fenyegetőleg mered az emberre...

Ilyen és hasonló gondolatok gyakran jártak már a háború alatt is Karl Anselm fejében, valójában csak ilyen gondolatok foglalkoztatták, csakis ilyenekre tudott gondolni a háború utolsó szörnyű hónapjaiban... Most újra felbukkantak, velük akarta mintegy elfedni az inasa arcát és úgy általában mindent, és most ezekkel a gondolatokkal bújta a takaró alá, hogy hosszú idő után először aludjon az oltalmat nyújtó ház és ágy meghitt biztonságában.

De egy rövid, nagyon mély alvás után felébredt. Bizonyára a súlyos, mély álom volt az oka, hogy hirtelen felriadt. Igaz, a teraszra nyíló ablak a behúzott függöny mögött nyitva volt, elképzélhető hát, hogy a bagoly huhogása riasztotta fel álmából, amely, akár egy tüzesen izzó kés belehasított a bársonyos, koromfekete éjszaka kissé fülledt levegőjébe. Karl Anselm nem is nézett az órájára, anélkül is tudta, hogy most van a kisértetek órája, az éjfél utáni legsötétebb éjszaka, az éj közepe, amely a betegek számára végtelennek szokott tűnni. Lenn a fülában elnémult a kutyaugatás, csak egyszer törte meg a csendet egy éles rikoltás, mint amikor egy madarat torkon ragadnak.

Karl Anselm olyan felfokozott éberséget érzett, amelyet csak néhány óra mély alvás és szörnyű kimerültség után érezhet az ember. Aztán elkezdtek sorjázni az élet képei, a lélek képei, kitöltve az ébrenlét feltárta űrt, az ébrenlét tág terének tükrén átsuhanva, akárha felhők kergetőznének a tó felszínén. Csak álmában képes az ember pontosan ilyenformán képeket vagy akár önmagát és a világot, önmagát és az életet egyben látni, mintha az élet végső soron nem is állna más anyagból, csakis képek és álmok szövetéből.

Különben még röviddel az elalvás előtt felöltő gondolataihoz kapcsolódva eszébe jutott az a másik inas, akit Karl Anselm néhány évvel a háború kitörése előtt az öreg komornyikjának határozott tiltakozása ellenére felvett, szándéka szerint hosszabb időre. Otto Lamm kispolgári környezetből származott, színésznek készült, de a továb-

bi képzéshez, és ezzel együtt a képzéshez szükséges anyagi fedezete elfogyott, így Karl Anselm inkább szanalomból és a faluban lakó, a kastély tágabb személyzetéhez tartozó rokonaira való tekintettel második komornyiknak felvette. Mindjárt lehetett látni, hogy Otto Lamm messze nem olyan jó inas, mint Anton (így hívták az öreg komornyikját), és azt is, hogy soha nem is fogja elérni az ő szintjét. Sem a járása, sem a testtartása nem volt olyan, ami egy igazi inasra jellemző, nem volt inashoz illő keze, homloka, frizurája, de az elvégzendő feladatokat mindenki másnál jobban ellátta. Nem voltak allűrjei, sem hóbortjai, fűrgé volt, precíz és pontos, olyannyira, hogy néha úgy tűnt, mintha mindenáron meg akarná kímélni az urát, sőt úgy általában az urakat és a többi szolgát az utasítgatástól, megmutatva, mindez épp olyan jól működik harsány és körülményes parancsolgatás nélkül is. Karl Anselmnek ez nem volt ellenére, ebben a konkrét esetben legalábbis nem. Miért ne működhetne akár így is a dolog. Persze abban már korántsem volt biztos, hogy vajon Otto Lamm a végén nem pusztán azért tanúsít ilyen példamutató viselkedést, mert így sokkal szabadabban és nyugodtabb lelkiismerettel olvashatja a szabadidejében a cselédszobába visszahúzóva szindarabokat, illetve gyakorolhat hangosan szerepeket, vagy mondjuk télen mindenféle rosszallás nélkül töltheti a szabad estéit színházlátogatással, vagy a művészbejárónál megleshetné a híres hősszínészeket, vagy éppenséggel ezekkel a hírességekkel folytathatna kimerítő levelezést, aláírást vagy fényképet kérve tőlük. Azonban mégiscsak volt ebben valami zavaró, hiszen akár úgy is tűnhetett, mintha arról lenne szó, hogy az úr kihasználja az inasát, az inas pedig az urát, tehát mintha végső soron erre menne ki a játék: egymás kölcsönös kihasználására.

Történt aztán egy napon valami, aminek semmiképp nem lett volna szabad megtörténnie, ebben a kényes helyzetben meg különösen nem: Otto Lammot lopáson kapták. Kisebb összegekről volt szó, amelyek azonban összeadva mégiscsak a havi járandóságának többszörösét tették ki. Otto Lammot maga az öreg komornyik kapta rajta a lopáson, aki ettől éktelen haragra gerjedt, dúlt-fúlt, és rögvest elkezdte vetélytársának minden ingóságát, elsősorban a könyveit, fényképeit, az aláírással ellátott anizxokat saját kezűleg kihajigálni az ablakon, jelezve, hogy egy ilyen alávaló gazember – így fejezte ki magát – csak egyetlen kapun közlekedhet ki és be: a börtönkapun, és hogy egy ilyen senkiházinak, mint Lamm, soha nem lett volna szabad a kastélyba betennie a lábát, hacsak nem az ablakon át, betörőként, amikor a háznép alszik.

Karl Anselm tisztában volt azzal, hogy ez az ügy nem verhet éket közé és az öreg komornyik közé, ezért úgy döntött, inkább enged Antonnak, holott a lelke mélyén tudta, hogy Otto Lamm, bár a szóban forgó pénzüsszeget folyamatosan eltulajdonította, nem nevezhető tolvajnak, ő mindenesetre soha nem nevezné annak, butaság lenne annak nevezni, mint ahogy a komornyik szemében Lamm most már az idők végezetéig tolvaj marad, egyszer s mindenkorra az marad. Karl Anselm mindenesetre ezt így érezte. Ugyanakkor azt is világosan érezte, hogy ezt az egészt senkivel nem fogja tudni megbeszélni, hiszen könnyen félremagyarázható lenne, vagy más kerekedne ki az egészről, ha elmondaná másnak a történeteket. Tolvaj! Egyszerűen képtelen volt kimondani ezt a szót. Tolvaj! Milyen könnyen ragad rá egy-egy szó dolgokra vagy emberekre! Vajon miért ragad rájuk, és meddig marad rajtuk?

Midőn Isten a világot és vele együtt a dolgokat megalkotta, kihelyezve azokat a nyílt térbe, szüksége volt, akár az asztalosnak egy szekrény vagy egy láda elkészítésénél, valamilyen mércére. Pontosán mire is volt szüksége? A közép. A közép nem hiányozhatott, hiszen épp azért, hogy a közép eleve, mindig is adott volt, és mindig, minden körülmények között zsinórmértékként adott kell

hogy legyen, akár az asztalosműhely mérőszerszáma, a dolgok ott maradhatnak, ahová Isten helyezte őket, és ugyanezért maradnak a nevek a dolgokhoz tapadva és ezért nem igyekeznek visszaáramolni Istenhez, vagy Istenbe, ahogy a hiedelem tartja, hogy a bolygók visszazuhanak a napba az idők végén. Ez tehát a közép, vagy másként a közép értelme és rendeltetése. És ugyanígy alkotta meg Isten a jót és a rosszat mintegy a közép megnyilatkozásaként, semmilyen más okból, csakis azért, hogy a dolgok a helyükön maradjanak, és ne akarjanak visszaáramolni hozzá, hogy a nevek továbbra is a dolgokhoz tartozzanak, hogy a dolgok ne tagadják meg a nevüket, hogy ragaszkodjanak a nevükhöz.

Karl Anselm ezt így látta most, tisztán és világosan látta ennek a különös éjnek sötétjéből fénylőn kirajzolódva. Akkor azonban ezt még nem így látta, akkor még semmit nem látott, valójában a sötétben tapogatózott, és csak az érdekelt, hogyan tudná kivonni magát ebből az egész ügyből. Végül is beleegyezett az azonnali elbocsátásba, bírósági eljárásról azonban hallani sem akart, és Otto Lammal se akart találkozni, viszont gondoskodott arról, hogy kerülőúton, a faluban élő rokonok révén, hacsak átmenetileg is, havi juttatásban részesítse, nem törődve azzal, hogy Otto Lamm mire fogja felhasználni az összeget, tőle akár a színiiskolával is megpróbálkozhat újra. Persze ezzel nem oldódott meg az ügy, a háború előtti években végig érezte, hogy ezzel nem oldott meg semmit.

Aztán hirtelen egy epizód jutott eszébe gimnazista korából. Attól a perctől kezdve, hogy Johann Skrabal, aki bár világeletemben jeles tanuló volt és az érettségit is kitűnő eredménnyel tette le, ellentmondást nem tűrő határozottsággal eldöntötte, hogy nem óhajt tanári képzést szerezni, végig főúri családoknál tevékenykedett házitánítóként. Ebben a minőségében aztán évről évre a gyerekekkel és a személyzettel együtt vidéki kastélyok és városi paloták között ingázott. Történhetett bármi a kastélyban vagy akár a város társadalmi életében, Skrabal a gondjaira bízott növendékével egy félreeső szobába húzódott vissza, vagy a kastélypark egy eldugott szegletében található padra telepedett le, ahol görög és latin szavakat kérdezett ki, vagy e nyelveken írt és fennmaradt szövegekkel bibelődött. Ezeknek a szövegeknek a hosszú évszázadok során az a felettébb különös sors jutott osztályrészül, hogy a nebulók, de még a szakállas, pápaszemes urak vélekedése szerint is vagy könnyűnek, vagy nehéznek minősültek, csakis annak, semmi másnak.

Soha nem derült ki, hogy végül is Skrabal jó vagy rossz házitánító, ezt éppúgy nem firtatta senki, mint ahogy egy önálló életvitel lehetőségét sem, ami az adott körülmények között minden kötöttség dacára nyitva állt előtte. Aki nem akarta látni, az előtt rejtve maradt, akinek volt szeme, annak nyilvánvaló volt. Skrabalt szörnyen zavarta, hogy szemmel láthatóan teljesen alkalmatlanak bizonyult bármilyen sporttevékenység kifejtésére, ráadásul ezt nem csak a saját személyét érintő hiányosságként fogta fel, hanem egyszersmind a szakmabeliek rátermettségének hiányaként is, amelyet érzése szerint valamilyen módon kompenzálni kellett. Így kötött ki végül a céllovészetnél, ezért aztán nyaranta lankadatlan lelkesedéssel azon ügyködött, még ha egyik-másik kastélyban nem is fogadták osztatlan örömmel ebbéli buzgalmát, hogy e sportágban a lehetőségekhez képest eredményes legyen, és ezt a készségét mások előtt is bizonyítsa.

A házitánítónak elég volt meglebegtetnie annak a lehetőségét, hogy aznap akár el is halaszthatnák a görög vagy fizika tananyag áttekintését, Karl Anselm máris készségesen szaladt a pisztolyáért, ilyenkor lementek a parkba a külön erre a célra létesített, földbe vájít, árokszerű céllövöldéhez, hogy gyakorolják a lövészetet.

Egyik vasárnap a mise után Skrabal azzal a javaslattal állt elő, hogy rendezzenek céllövőversenyt, ő és a tanít-

ványa. Utóbbi ugyanis a pisztolylövészetben már igen fiatalon egész komoly tudásra tett szert. Karl Anselm azonban pocsekül lőtt, és pedig készakarva, még Skrabalnál is pocsekábbul, aki nem győzött ámuldozni ezen, alig várva, hogy újra ő következzen, és a pisztolyt a kezébe vehesse.

– Nocsak, nem is lő olyan rosszul, Skrabal úr. Már nem sok hiányzik, és hamarosan jobban fog löni nálam. En viszont mintha elfelejtettem volna a célbalövést. Adja csak ide! Karl Anselm a szemlátomást kissé zavart és hitetlenkedő Skrabaltól, akinek persze jólesett a hízélgés, elvette a pisztolyt, és ezúttal nagyon pontosan lőtt. A céltábla közepébe talált, a lövés a fekete kör szélét érte, amelyet Skrabal addig leadott lövései meg se közelítettek.

– Ugyan, ne is törődjön vele, Skrabal úr. Ez pusztán véletlen volt. Nem is céloztam pontosan. Rajta, lőjön most maga! Lőjön nyugodtan egymás után párszor! Skrabal azonban ismét nagyon rosszul célzott, két lövése még a céltáblát se találta el, a golyók a céllövölde mögött húzódo földhányba fűrődtek. Tisztán lehetett hallani a becsapódást, olyan tisztán, hogy nem is képezhette vita tárgyát. – Adja csak ide! – szólt Karl Anselm fennhangon, és ezúttal mindjárt a fekete kör kellős közepébe talált, egymás után kétszer is. A találatok után Skrabal kezébe nyomta a pisztolyt, majd futva elindult a kastély irányába, de még visszaszólt, hogy a vendégek ma kicsit korábban érkeznek, és még ebéd előtt meg szeretné mutatni az új istállót a barátjának.

Most tehát ez a jelenet játszódott le benne, és mindjárt utána egy másik epizód is eszébe jutott, amely még korábbi emlék volt: nevezetesen, hogy kisgyerekként a nevelőnőjét mennyire nem kedvelte, sőt kifejezetten utálta, és pedig semmilyen más okból, pusztán azért, mert félt tőle, és talán azért is, mert a guvernánt a gyerek féltelmét a legkülönbözőbb módon igyekezett kihasználni. Egy reggel aztán a tanulás előtt Karl Anselm anyja és a guvernánt között heves szóváltásra került sor, melynek során a fiúcska jelenlétében a nevelőnő kertelés nélkül közölte, hogy felmond, amelyet a címzett éppoly váratlanul, minden további nélkül nyugtázott is. De alighogy kettesben maradtak Sidonie kisasszonnyal, Karl Anselm rögtön sírva a nevelőnő nyakába ugrott, könyörögve, hogy maradjon, a világrt sem menjen el. A gyermek könnyhullatása teljesen őszinte volt, s bár potyogtak a könnyei, továbbra is utálta Sidonie kisasszonyt, miközben zokogva és a nyakán csüngve enyhe undorral megállapította, amint a fekete borostyánkő-nyaklánc nedves arcocskájához ért, hogy Sidonie kisasszonyból ugyanaz a sósavszag árad, mint az éjjeliszekrényéből.

Évekkel később, amikor már joghallgatóként egyetemi tanulmányait végezte, Karl Anselmnek valami azt súgja, hogy kedvese lassan kezdi megvonni tőle a kegyeit, természetesen vetélytársra gyanakszik. Amennyire a havi „váltója” engedti, ajándékokkal, s Nóra lakásában rendezett szerény lakomákkal igyekszik megtartani, menteni, visszanyerni azt, amit semmi szín alatt nem szeretne elveszíteni. Dusenkanak volt a tisztje, hogy gondoskodik ételről-italról. Hivatalosan morvaországi rokonként volt számon tartva, de valójában a barát nő szerepét töltötte be, és ő vezette a háztartást; semmi sem történhetett a tudta nélkül, ugyanakkor senki nem tudhatta, hogy Dusenka mikor mond igazat, s mikor nem.

Este volt, hármásban ültek az asztal körül a kis, udvarra néző lakásban. Tulajdonképpen csak Dusenka fogyasztott az asztalon levő ételekből, szemlátomást úgy viselkedve, mint aki egyébként a konyhában szokott enni, és most kinosan ügyel arra, hogy előkelő és diszkrét modorról tegyen tanúbizonyságot. Karl Anselm szünet nélkül beszélt, szinte enni se maradt ideje, folyvást csak beszélt, mert félt, és mert szerelmes volt; fogalma se volt, mi mindent hord össze, mi mindent kotyog ki. Nóra egy falatot sem evett. Vajon látta őt Karl Anselm valaha is jóízűen enni,

úgy, ahogy éhes emberek enni szoktak, s miután jóllaktak, megduzzad az ajkuk és kipirosodik az arcuk? Nóra némán ült Karl Anselm mellett, hagyta, hogy a fiatalember fogja a kezét, közben a kimondhatatlanul szép gyerekszemeivel némán maga elé meredt. Ekkor kintől hirtelen csengetés hallatszott. Milyen hangosan, milyen követelőzően hasított bele a csendbe! Nóra bal kezével a szívéhez kapott, a feltörő apró sikolyt alig bírta visszafojtani. Dusenka kiszaladt, hogy ajtót nyisson. Meg se fordult a fejükben, még csak fontolóra se vették annak a lehetőségét, hogy hagyni kéne, hadd szóljon a csengő még néhányszor, vagy hogy kinyissák-e az ajtót egyáltalán, olyan éles, olyan erőszakos volt a csengetés. Egy férfihang hallatszott kintől, amely ugyan nem tűnt olyan parancsolónak, mint a csengő hangja, de azért kellően határozott, ugyanakkor tiszta, telt hang volt, és kifejezetten kellemes benyomást keltett:

– Ma kicsit hamarabb jöttem.

– Na de Nórácska nincs itthon.

– De hát az étkezőben ég a lámpa. Maga van egyedül a lakásban?

– Nem, a nővére van itt a férjével, hoztak magukkal vacsorázni valót.

– Hova ment Nóra kisasszony?

– Nórácska operába ment a gyámjával. A gyámjának ugyanis ma van a születésnapja, és meghívta Nórácskát.

– Mondja meg kérem Nóra kisasszonynak, hogy holnap három óra tájban jövök...

Ez a váratlan közjáték végképp elrontotta az estét. Dusenka leszedte az asztalt, közben azért nem mulasztotta el, hogy suttymban bekapjon néhány falatot. Úgy tűnt, ezzel vége mindennek. De Nóra keze továbbra is Karl Anselmében nyugodott, sőt, most még erősebben fogta az ifjú kezét, merengő tekintetéből mégis látszott, hogy gondolatai teljesen máshol járnak. Szemrehányást tenni, számon kérni, kérdőre vonni, mindez teljesen értelmetlennek tűnt Karl Anselm számára. Szótlanul ült az asztalnál, gondolatai összekuszálódtak, csak azt tudta, hogy még egyszer utoljára meg akarja csókolni, aztán többé nem akarja látni. Ennyit akart. De Nóra olyan hévvel viszonzta a csókját, mint még soha, és közben szorosan magához ölelte. Szorosan ölelte és csókolta, de úgy, mintha nem tudná, hogy valójában kit is tart a karjaiban, kit csókol oly forrón... Amikor Karl Anselm hajnalban távozott Nóráról, gyávának érezte magát, olyan érzése volt, hogy a becsületén csorba esett, mégis derűs volt, mint amikor az ember örömforrásra talál és jókedvűen merít belőle.

Ez a három jelenet, a gyerek, a kamasz és az ifjú emlékeit felidéző három epizód most olyanannak tűnt Karl Anselm szemében, mint egyazon cselekvési kényszer, kínzó érzés felszínre törése.

Visszatérve röviden a háztanítóhoz, Skrabal feje egy pudliéhoz hasonlított a tincsekben lelőg, közepen elválasztott hosszú hajával, és amikor felindult állapotban magyarázott valamit, egy-egy tincs a cvikkerére, olykor a cvikkere és a szeme közé hullott. Volt benne valami a lázadóbból, csak hogy alkatilag lusta, ráadásul elhízásra is hajlamos volt. Szeretett szónokolni, ilyenkor azt akarta elhíttetni a hallgatóságával, bámészkodó kamaszokkal, önálló vélemény híján inkább csak élcelődni vágyó cselédekkel, vagy éppenséggel a nevelőnőkkel, minden áron beléjük akarta sulykolni azon meggyőződését, hogy a jó és a gonosz küzdelmének, pontosabban a jó és a gonosz királyok között dúló harcnak – mert számára ebben a harcban rejlett a világtörténelem célja és értelme, és melleleg ez volt az egyetlen, nagy témája – az épp előadott szónoklatával, ott és akkor végérvényesen el kell dölnie. És valóban, semmi másról nem beszélt olyan nagy kedvvel, a szokásos pletykáktól eltekintve, mint a királyokról, elsősorban a francia királyokról, időnként az óperzsa uralkodókról is, nyilván azért ebben a sorrendben, mert az előbbiekről többet lehetett elmondani, hiszen időben közelebb voltak a jelenhez,

mint mondjuk a római császárok, akiket furcsamód soha nem említett meg a szónoklataiban. Mégis, amikor például dicsérelőleg szólt XVI. Lajosról, akit szívesen hasonlított a Nagy Sándor által legyőzött Dareiosz Kodomannoszhoz, a francia uralkodót amúgy szerencsétlen flótásnak, jószívű baleknak beállítva, akkor ez a dicséret egyben az elődei és azok ágyasai leghevesebb és leghatározottabb bírálatát is jelentette. Nekik Skrabal azonban már nem kegyelmezett, és képzeletben mindegyiküket, egyiket a másik után, a nyaktiló alá vonszolta.

Karl Anselmet időnként meglátogatta az egyik szomszédos földbirtokos fia, X. gróf, aki máskülönbön internátusi diáktársa volt. Skrabal a szomszéd fiú nagypapjával kapcsolatban csak egyetlen dolgot jegyzett meg, nevezetesen, hogy az öregúr a majorsági tanyáján tartott galambjait évente egyszer befogatta és olajfestéssel befestette: arany-színűre, ezüstszínűre, biborszínűre. Skrabal ezt zsarnoki önkénynek tartotta, ami egyébként a régi rómaiak füléményelvűből készült inycenségeit juttatta eszébe, és más hasonló kicsapongásokat, perverz élvezeteket, ezért aztán nem is nagyon tudott az unoka szemébe nézni, és amikor beszédbe elegyedtek, oldalról sandítva szólt hozzá.

Skrabalnak a világ dolgairól, valójában semmiről sem volt önállóan kialakított nézete, ezért teljesen ki volt szolgáltatva a legkülönbözőbb ellentétpároknak. Karl Anselm viszolygása az ellentétekben való gondolkodástól, az antitézisektől, továbbá a szónoktól és úgy általában minden szónoki fogástól nyilvánvalóan a házitanítóhoz köthető korai élményeiből következett. Később, felnőttként az életben úgy látta, úgy érezte, hogy csak a vallás engedheti meg magának ezeket a végső, legfőbb ellentétpárokat, anélkül, hogy az élet ettől vagy emiatt szegényebbé válna, mi több, épp ebben látta a vallás tulajdonképpeni értelmét, jelesül a katolikus vallását. Úgy gondolta, hogy Isten és az ördög épp azért folytatják láthatatlan küzdelmüket, hogy az ember itt a földön örömet lelhesse a jelenségek világában, a mindenkori jelenben, és hogy az X. gróf féle különcök nyugodt lélekkel befesthessék galambjaikat olajfestéssel, anélkül, hogy emiatt feltétlenül rossz embernek vagy kéjencnek kellene tekinteni őket.

Fickeis egykor tengerészitiszt volt és eleinte hadihajókon teljesített szolgálatot, később ifjú arisztokraták kísérőjeként körbehajózta a világot, eljutva Indiába, Kínába és Japánba. Úgy hírlett, hogy egyszer Ceylonban hónapokat töltött egy buddhista kolostorban azzal a céllal, hogy beavattassék a szerzetesek titkos tanaiba – e kifejezést különös előszeretettel használta –, és azt is tudni vélte róla, hogy egy angol hölgynek, bizonyos Patialai Maharának a tenyeréből megjósolta a méreg általi halálát, ami később valóban be is következett, és hogy erre a hölgy férjét, a maharadzát, négy szemközt időben figyelmeztette is.

Fickeis társaságban nagy élvezettel beszélt a fakírok csodás tetteiről; egy olyan esetről például, amelynek állítólag maga is tanúja volt: egy fakírt élve eltemettek, és ő, az elmondása szerint, megszerezte az angol kormány külön engedélyét, hogy egy szikh katonából álló különítménnyel őrt álljanak a földbe temetett fakír sírjánál. Amikor tizennégy nap elteltével felnyitották a sirt és a fakír a masszírozás és dörzsölés hatására lassacskán életre kelt, a viasz dugók, amelyekkel a test nyílásait bedugasztották, egymás után, nagy pukkanások közepette kipattantak.

Fickeis szívesen beszélt a mérges kígyók iránti különleges vonzalmáról is. Állítólag egyszer hosszabb ideig egy kobraval lakott együtt ugyanabban a szobában és reggelente a kígyó a paplanon fekve ott aludt mellette. Valószínű persze, hogy a legtöbb, sőt jószívről semmi nem volt igaz abból, amit előadott. Ugyanakkor nem állítható, hogy notórius hazudozó, vagy hetvenkedő lett volna, inkább azt mondhatnánk, hogy egy titkon hatalmaskodni vágyó, de valahol megbicsaklott ember volt, és tán épp ezért nem szívlelte, ha ellentmondanak neki. Az ellenke-

zés ténye tulajdonképpen nem is igazán irritálta, inkább mintha elszomorította, elkedvetlenítette volna, úgy tűnt, hogy felemésztí az erejét.

Fickeis már hosszú évek óta vagyontalanul, a csekély nyugdíjából tengődött a fővárosban, horoszkópokat készített, izgatott hölgyeknek a tenyeréből jóslott, és társaságokban előszeretettel dobálózott ritka és nehezen érthető könyvcímekkel. Karl Anselm már jó ideje nem látta, és legalább olyan régóta nem is gondolt rá, mígnem a háborús évek egyik elviselhetetlenül forró és száraz, perzselő hőségűtől és éhínségtől sújtott nyarán összefutott vele a fővárosban. Fickeis olyan benyomást tett az emberre, mint akit az arcán a fiatalság és az öregség rossz elegyet alkot, illetve mintha a kettő érintkezésekor nem sikerült volna az illeszkedésük és ezért szétesésztak. Mondhatnánk azt is, hogy az arcára kiülő boldogság, amelyet rejtett és titkolt forrásokból merítgetett, bizonyos időközönként, szinte egyik pillanatról a másikra az inség és a bánat, a legkülönfélébb bajok fojtó szorításában hirtelen fakadni kezdett. Ilyen benyomást tett az emberre. Szokásához híven nagyon sokat beszélt, és Karl Anselmnek az volt az érzése, hogy mindegy neki, kihez beszél, hiszen mindent, amit épp magyarázott, ugyanúgy mondhatta volna bárki másnak is, ráadásul valószínűleg nem is igen tudta, kívül áll szemben. Már csak azért se, mert legtöbbször így szólt az emberhez: „Nyilván tudja az úr, az úr így, az úr úgy...”

– Hisz az úr jelekben, hangokban, vagy abban, hogy a lélek pusztában valójában képes kilépni a testből, hogy megérintessen bennünket, úgy, ahogy a felhő megérinti a hegyet? Nyilván nem. Jelek, Jelek. Egyáltalán, mik azok a jelek?! Nos, a jelek mögött mindig valami valóságos rejtőzködik. Az, amiben hinnünk kell, vagy amiben hinni tudunk. De vajon hisz-e még egyáltalán valaki manapság? Nem azt látjuk inkább, hogy a hit kiveszett a világból, mintha elköltözött volna egy másik bolygóra? Ezért dül most a háború és tart már négy éve, ezért öldöklük egymást az emberek, és nem nyugszanak addig, míg ki nem irtják egymást. És miért is hagynák abba? Nincs már semmi az emberek között, semmi, semmi, csak a levegő. Minden érvényét veszítette, minden érték megszűnt. Nem is lesz többé szerződés az emberek között, vagy ha lesz is, azokat is mind meg fogják szegni, mihelyt valamelyik félnek úgy hozza a kedve, vagy úgy hozza az idő. Higgycs el az úr, nincs hova hátrálnunk, nincs tovább, innentől kezdve nincs többé hit, innentől kezdve már csak a szakadék van és a semmi. Avagy a szakadék szélén egyensúlyozva barátságunk nevezhető-e még a barátság, szeretetnek a szeretet? Semmivé lettek, vagy hamissá váltak, vagy egyszerűen felemészítődtek önmaguktól a nagy semmiben. És épp ebből látni, hogy a szakadék szélén táncolunk. Mindjárt meg is mondom az úrnak, miért beszéllek pont ma így. Sőt még ennél is többet elárulok az úrnak, teljesen nyíltan elmondom, miért vagyok mégis boldog, aminek a megvallása talán épp most különösnek tűnhet; de csak azért árulom el az úrnak, mert hiszem, hogy a boldogságom rendíthetetlen, és nem csak számomra nyújt fogódzót, hanem minden ember számára, feltéve, ha ők is akarják. Volt itt egy barátnóm. Egy darabig együtt is éltünk, igaz, csak rövid ideig, aztán gyakran szétváltunk, majd ismét összejöttünk. Utóbb vidéken élt, távol a fővárostól, otthon a szülőföldjén, sokáig nem hallottam felőle semmit. Ilyesmiről beszélni persze unalmas, mert mindez már a múlté. Gyakran feltettem magamnak a kérdést: tulajdonképpen mi van közöttünk, köztem és öközte? Szerelem? Barátság? Ha szerelem, akkor vajon miért gyűlöltem őt oly gyakran? Ugyanis minden különösebb ok nélkül a szeretet helyett hirtelen gyűlöletet éreztem iránta, de nem tettem semmit ellene, semmit, várnom kellett. No de mire kellett várnom, és miért? Arra, hogy az idő múljon, csakis azért. Meglehet, bizonyos időközönként ő is éppúgy utált engem, mint én őt, de furcsamód soha nem beszéltünk róla, mintha tartottunk volna egymástól. Honnan jött ez az egész? Egyikünk se volt

rossz ember, ő biztos nem, és hát én se voltam az. Talán minden másként alakul, ha mindketten velejéig rosszak lettünk volna. De gyakran úgy gondolom, hogy semmilyenek nem voltunk, vagy csak középszerűek, vagy inkább csak én voltam középszerű, nem langyos, mint a laodíceaiak, akiket a hű és igaz bizonyosság kivetett a szájából, nem, hanem középszerű, és a gyűlölet ezért oltotta ki újra meg újra a szeretetet. Érti az úr? Gyakran gondolok arra, ha volna még pokol, az emberek tán boldogabbak lennének, mint most, hogy a pokol megszűnt létezni, hisz már senki nem tudja, hol is van valójában, ha csak nem az emberben magában. Vagy netán mégiscsak van valahol? Időnként annyira magamra maradok, hogy már-már hiszek, igen, valahányszor teljesen magamra maradok, szinte már hinni tudok a mennyországban, egy mennybéli hely létezésében. Látja az úr, az egyedüllét rossz, legalábbis így tartják manapság. Az egyedüllét tönkreteszi az embert, vagy mondhatnám azt is, az egyedüllétben tönkre megy az ember, de ha az ember hisz a mennyben, akkor viszont rendbe jönnek a dolgok. No de most már tényleg elmondom az úrnak, hogy miért vagyok boldog, annyira boldog, hogy nem is gondolok a mostani időkre, és a mindnyájunkat kínzó éhínségre. Jól figyeljen az úr! Egy héttel ezelőtt estefelé teljesen véletlenül azon az utcán megyek végig, ahol a barátóm lakott. Elmegeyek a ház mellett, amelyikbe oly gyakran becsengettem és beléptem. Mondom, annyira véletlen volt, hogy először nem is tudatosult bennem, hogy ott megyek el mellette. Mintha valami odaszólt, odalókött volna. Pontosan így volt. És képzelje el az úr, hirtelen valami szeretetteljes, meleg, kellemes érzés vesz körül, egyszerre nagy békességet érzek magam körül, olyan békesség áraszt el, hogy le kell lassítanom a lépteimet, megállok és magam elé meredek, átnézek az emberekre, akik mit sem törődve velem, vagy tán csodálkozva, elhaladnak mellettem a sötétben. Mi volt ez? A barátóm képe, nem, ez nem kép volt, több volt annál: a lelke, amelyre talán soha nem is figyeltem oda, amelyet soha nem éreztem, igen, az volt... Másnap újra odamegyek, újra ugyanazt a békességet, ugyanazt a boldogságot, ugyanazt a kiáradást és érintést érzem. És ezt éreztem még a negyedik napon is... Miután tehát négy napon keresztül minden este ott voltam és ott álltam a ház előtt, a negyedik napon, ahogy hazaretek, egy levelet találok, amelyben a nővére azt írja, hogy a barátóm néhány nappal korábban súlyosan megbetegedett és tegnap meghalt. Ennyit, semmi mást, egy szót se arról, hogy gondolt volna rám, vagy megemlékezett volna rólam. Ez így rendben is volt. Jó volt ez így. Nem voltam szomorú, illetve olyan szomorúságot éreztem, amiben benne volt és benne van a boldogság érzete. Bárcsak tartani tudnám azt, ami most engem is megtart! Vajon meg fogom tudni tartani? És vajon az, ami megtart és körülölel, és most itt van velem, hiszen érzem, hogy körülvesz, vajon velem lesz akkor is, ha már nem tudom megtartani, megőrizni?

Fickeis Karl Anselm szemében nem olyan volt, mint a többi ember, inkább emberformájú kísértetnek látta. A kísértetet jellemzően az különbözteti meg az embertől, hogy benne és az emberben nincs semmi közös. Egy kísértetbe nem képzelhetjük bele magunkat, nem láthatunk bele, legföljebb megijedni lehet tőle, vagy elmenekülni előle. Ez idáig rendben is volna. A gond csak az, hogy mivel a kísértetek fényes nappal is itt járkálnak közöttünk, anélkül, hogy megvárnák a kísértetjárás óráját, a gond tehát abban rejlik, hogy senki nem tudhatja, vajon nem kísértet-e ő maga is, éppen akkora kísértet, mint a másik, aki ott áll vele szemben és beszél hozzá.

Karl Anselm sokáig versengett Lucile-ért. Nagy hévvel, mondhatni dacos elszántsággal versengett a kegye-

ért, végül az asszony csak azért engedett, mert olyan hevesen, olyan makaes kitartással ostromolta. Ez volt az igazság. Ezt végig tudta az évek során, Lucile korai halálát követően. Sokat tűnődött ezen, és próbálta valahogy megérteni. Ami azonban leginkább elgondolkodtatta, és szinte felfoghatatlannak tűnt számára, valami más volt. Az ugyanis, hogy Lucile valójában azért állt nehezen kötélnél, azért fontolgatta, hogy lemond róla, mert szerette őt. Netán úgy érezhette Lucile, hogy a szeretete mélyebb gyökerekből táplálkozik, jobban, odaadóbban szereti őt, mint amire ő, Karl Anselm, valaha is képes lenne? Nem, nem erről volt szó, vagy legalábbis nem egészen erről. A következőről volt szó: Lucile tudott valamit, amit ő, Karl Anselm nem tudott, holott, vagy tán épp azért, nagyon egyszerű nyitja volt. Lucile tudta, hogy az emberi lélek számára szükségképpen az örökkévalóság jelenti a valódi otthonot, benne találhatja meg az oltalmat nyújtó hajlékot, és ezért lett volna képes lemondani róla a maga mélyebb, vagy nagyobb szerelmével, anélkül, hogy ez törést vagy meghasonlást okozott volna benne. Lucile tudta ezt, bár soha nem beszélt róla. És amikor meghalt, ezért halhatott meg érte, pontosabban, abban a tudatban halt meg érte, hogy halálával egyszersmind Karl Anselm életéhez köti magát, bármeddig tartson is az. Ezt Karl Anselm is tisztán látta, és ez a háború alatt mindvégig ott lebegett a szeme előtt a golyózápor közepette is, vagyis, hogy ő azért él, mert Lucile érte halt meg, és hogy épp ezzel az elszakíthatatlan kötélnel vezette rá őt arra, amit másképp soha nem tapasztalhatott, vagy tanulhatott volna meg. Megtanította arra, hogy kötődés-kötél nélkül nincs tartalom, másszóval, hogy minden tartalom valamilyen módon kötődés-kötél is egyben.

De vajon mi történhetett, hogy az embereknek olyan nehezükre esik egymásért élni? Újra felidézte bajtársának alakját, amint a hajnali derengésben ott áll a gyéren megvilágított szálloda folyosón, hogy segítsen levinni a bőrdíjót. A rá váró szegénység készséges, feltétel nélküli elfogadásában volt valami abból, amit Karl Anselm Lucile-ben is csodált. Bajtársának a lelke is mintha otthonra talált volna, megnyugodva, hogy nem kell többé céltalanul bolyongania. Mondhatnánk azt is, hogy a lényéből sugárzó alázat maga vált a lélek hajlékává.

Karl Anselm, amint már szó volt róla, a vonaton hazafelé menet azon töprengett, hogyan tudna segíteni a bajtársán, és akkor döbbsent rá, mennyire nehéz manapság közvetíteni az emberek között, milyen nehéz segíteni másokon. Azt is világosan látta, hogy manapság az emberek vagy túlságosan összezsúfolódva élnek, vagy nagyon eltávolodnak egymástól, mintha megszűnt volna körülöttük vagy köztük a közös, megosztható föld, és már csak határvonalak, végsőikig kiélezett határhelyzetek lennének. Újra nagynénjének a könyvtárszobában fellepozott albumára gondolt, benne a szárított csipkerózsával, hóvirággal és nefelejccsel. Az emberek akkoriban könnyen és szívesen átadták magukat az érzelmeiknek és kimutatták az egymás iránti vonzalmukat. Ezzel fizettek meg egymásnak, vagy ezzel váltották meg magukat, és ezt nyugodtan megtehették, mert az érzelmeik és az egymásra hangoltságuk összekötötte őket, s egyúttal ezzel védekeztek minden végtelenséggel szemben. Mostanra azonban az ember védtelenné vált minden fenyegető végtelenséggel, halálos fenyegetéssel szemben, ezért marad magára és ezért éri minden, ami csak éri, védtelenül, épp ott, ahol teljesen egyedül van, ahol teljesen elhagyatott.

Deréky Géza fordítása

KOMÁLOVICS ZOLTÁN

Számadás

Tegnap egy kutyát szedtem ki a sínek közül,
S a bennem dolgozó démonok.
Elcsendesültek éjszakára.

Bár szeme a Goldie-ra emlékeztetett,
Rövid szőrű volt, szinte kölyök még.
Amint beállt élénk a villamos,
Társa, egy idős hölgy, a karjaiba vette,

Amikor végre feljutott a magasított lépcsőn,
Ijedten ugrott ki gazdája kezéből,
S mozdulni se mert többé,
Csak nyüszített a kerekék közt.

A néni állt némán és tehetetlen,
A döbbenettől elsimultak ráncai.
Tekintetét egy pillanatra rám szegezte.
Kemény volt. Beleszilárdult hetven éve,
S mindaz, ami még hátra van.

A teste úgy függött a hideg fogantyún,
Mint eleven ítélet.
S égetett, akár a forró sínvas,
Mikor a kutyát gyorsan kiemeltem
A szégyen és remény kattogó kerekéi közül.

Mint finom pamacs lüktetett kezemben.
Nem győzött nyalogatni aztán.
A néni már egy székre rogyva ölbe tette,
S láttam, mint veszi magára, könnyű rongyként
A hetven év egyre gyűrtebb ráncait.

Vártam, hogy újra felém nézzen,
S lássa a szörnyű helycseréket.
Mert a szeméből már az öreg Goldie nézett,
S én kutyaként csüngtem rajta,
Kölyökként az egypercnyi számadásban,
S nyüszítve nyaltam volna
A boldogság bundára simuló kezeit.

Ökölbe van szorítva kezem éjjelente.
Megment-e engem is valaki
A remény és szégyen villamosszékének
Abroncsai közül?

A karácsony, ahogy idősödünk

Amikor karácsony napja varázsgyűrűként körülvette behatárolt világunkat, nem hagyott nekünk semmi hiányolni- vagy keresnivalót; egybefogta minden otthoni örömünket, szeretetünket és reményünket; a szenteste lángja köré gyűjtött mindent és mindenkit; és e kis képet ragyogóvá tette csillogó gyermekszemünkben, akkor legtöbbünknek teljes volt idő.

Aztán eljött az idő, talán nagyon is hamar, amikor gondolataink átléptek e szűk határon, és akadt valaki (nagyon kedves, gondoltuk akkor, nagyon szép és egészen tökéletes), aki a legteljesebb boldogságot akarta nekünk; amikor mi is ezt akartuk (vagy gondoltuk, ami épp annyit tesz) a karácsonyi tűzhelynél, ahol az a valaki ült, és életünk minden babérkoszorúját és virágfüzérét az ő nevével hoztuk összefügésbe.

Ez a képzeletbeli karácsonyok ideje volt, melyek olyféléen derengtek föl bennünk, mint nyári zápor után a szivárvány leghalványabb szegélye. Az eljövendő, addig sosemvolt dolgok ábrándos élvezetének ideje volt, melyek elszánt reményünkben oly valódiak voltak, hogy most nehez lenne megmondani, erősebbek-e náluk a később valószínűságon elért eredményeink.

Hogyan?! Hát sosem jött el ama karácsony, amelyen az egészen képtelen menyegzők legboldogabbika után az addig számunkra kellemetlenül szembenálló családok együtt fogadtak minket ifjú választottunkkal, a mindennél drágább igazgyönggyel?! Amelyen sógoraink és sógornőink, akik frigyre lépésünk előtt inkább hűvösen viselkedtek irántunk, egyenesen rajongani kezdtek értünk, és atyáink, anyáink kimeríthetetlen bevételi forrásokkal halmozták el bennünket? Sohasem költetett el ama karácsonyi ebéd, mely után felálltunk, s nagylelkűen és ékesszólóan megtiszteltük jelenlévő korábbi vetélytársunkat, ott és akkor fátylat borítottunk a múltra, és oly barátságot, siring tartó véd- és dacsövetséget kötöttünk vele, melyre nincs szebb példa a görög és a római regékben sem? De mindenekelőtt, tisztában vagyunk-e vele, jelen pillanatban, hogy valószínűleg szerencsétlenül jártunk volna, ha elnyerjük és viseljük ama gyöngyszemet, hogy jobb nekünk nélküle?

És hogy miután híressé lettünk, valamely nagy jótettünkkel nevünknek tiszteletet és elismerést szereztünk, a karácsony, melyre diadalmenetben tértünk haza, és ott örömkönnyek áradata fogadott, hogy az a karácsony még nem jött el?

És hogy az életünk itt, a legjobb esetben, úgy alakul, hogy megállván e jelentős mérföldkőhöz közeledtünkben, a sosemvolt dolgokra éppoly természetesen, teljesen és komolyan emlékszünk, mint a megtörténteke, melyek elmúltak vagy még most is tartanak? És ha így van, mint ahogy látszik, kell-e arra a következtetésre jutnunk, hogy az élet kevésbé jó az álomnál, és aligha éri meg szeretetünk és igyekezetünk ráfordításait?

Nem! Távoll álljon tőlünk e téveszme, kedves olvasó, karácsony napján! Legyen, érződjék minél közelebb a szívünkhöz karácsony szelleme – a tevékeny hasznosság, az állhatatosság, a derűs kötelességteljesítés, a jóság és a türelem szelleme. Kivált ez utóbbiakkal kell megerősíteni magunkat ifjonti vágyálmaink révén, hiszen ki állíthatná, hogy nem ők tanítanak minket szelíden bánni még a világ megfoghatatlan semmiségeivel is?!

Ennek okán, ahogy idősödünk, legyünk hálásabbak karácsonyi társításaink bővülő körének és a tanulságoknak, melyeket kínálnak. Lássuk szívesen őket, és adjunk helyet nekik a karácsonyi tűzhely mellett.

Régi vágyaink, élénk képzeletünk ragyogó teremtményei, üdvözlünk karácsonydíszes hajlékunkban! Ismertünk titeket, és még nem vagyunk túl rajtatok. Régi kósza tervek, futó vonzalmak, üdvözlünk biztosan álló karácsonyfánk körül! Köszöntsük mindazt, mi valaha valós volt szívünknek, és a komolyságot, mely valóssá tette őket, köszönjük meg az Égieknek! Már nem építünk karácsonyi légvárakat? Engedjük gondolatainkat lepkeként szálldosni gyermekkorunk tüneményei között, tegyünk tanúbizonyságot!

Üdvözlünk mindent! Ami volt, ami sosem volt, ami reméljük, lesz – köszöntsük egyként karácsonyfánk, tűzhelyünk körül, a nyitott szív helye az. Látunk-e az ottani árnyékban ellenséges arcot e fényekhez lopakodni? Karácsonykor megbocsátjuk neki! Ha a sérelem, melyet nekünk okozott, megengedi a társaságát, engedjük odajönni és helyet foglalni. Ha sajnos mégsem, hagyjuk távozni abban a meggyőződésben, hogy soha nem fogjuk bántani, sem vádolni.

E napon semmit nem zárunk ki!

– Egy pillanat! – mondja egy mély hang. – Semmit? Gondolkozzunk!

– Karácsony napján semmit nem rekesztünk ki otthonunkból.

– Még a hatalmas tartomány árnyékát sem, ahol mélyen nyugszanak az elhullott lombok? A világunkra vetülő árnyéket sem?

Még azt sem. Az év eme napján, szentestén, kiváltképp e tartomány felé fordulunk, és néma sokaságából magunk közé hívjuk, akiket szeretünk. Kinek áldott nevében összegyűlünk, és ígért jelenvalóságát közöttünk érezzük: fogadjuk, holtak tartománya, szívünknek kedves lakóid, nem elutasítjuk!

Elveszített barát, elveszített gyermek, elveszített szülő, fivér, nővér, férj, feleség – nem melőzünk titeket! Becses helyetek megtartjuk karácsonyi szívünkben, karácsonyi fényeinknél; és az örök remény ünnepén, az örök áldás születése napján nem zárunk ki semmit!

A téli nap letűnik a városok és falvak fölül, rózsaszín ösvény vetül a tengerre, mintha friss volna a Vizenjáró szent lábnyma. Még néhány pillanat, és alámerül, éjszaka lesz, és fények

gyúlnak a tájban. A hegy oldalában, az elmosódó határvonalú városon túl, a falu templomtornya körüli fák csendes öblén, kőbe vésett emlékezések állnak a közönséges virágok, füvek, apró cserjék övezte földhalmokon. Város- és faluhelyen ajtó, ablak becsukva az időjárás ellen, odabenn egymásra rakott fahasábok lánognak, örömteli arcok látszanak, énekszó szárnyal. Maradjon távol minden kellemetlenség házunk isteneinek templomától, ám gyöngéd bátorítással engedtesse be mindezen emlékezések! Az időhöz tartoznak, annak minden vigaszával és nyugosztalásával; a történelemhez, mely még a földön újraegyesít élet és holtat; a megtartó együttérzéshez és jóságához, melyet már túlságosan sokan próbáltak szétszaggatni.

Szilágyi Mihály fordítása

Szarka Fedor Guido: Minden mindennel

MARY RUEFLE

Karácsonyfám múltidézése

Mindig elérzékenyülök a karácsonyi díszek láttán, és most a nappaliban ülök, és itt vannak előttem. Pislákolnak a fán az égők, és elbűvölnek. Sosem voltam még hipnotizőrnél, de talán a bűvölet az utolsó állapot, amelyből öntudatlanságba billenünk. Talán a bűvölet az utolsó, amire emlékszünk. Bizonyára ki-ki a maga módján éli meg. Gyerekkoromban ugyanezt tettem – a gyertyák hunyorgását néztem éjszaka, egyedül a nappaliban. Csak annyi a különbség, hogy most sokkal többet tudok a karácsonyról. Akkoriban gyakorlatilag semmit nem tudtam róla. Anyám minden ablakba lámpákat állított, elefántcsont színű műanyagból voltak, és a csúcsos izzó melletti végükön hamis viaszcsseppek domborodtak. A cseppeket szerettem leginkább, mert a szobából is igazi gyertyáknak látszottak, nem csak a kintől nézelődőknek. Amit nem tudtam, hogy e dísz a zsidó menóra¹, illetve a fények ünnepén használatos világítóeszköz² leszármazottja. Gyanítom, anyám sem tudta ezt, de ha mégis, sohasem említette.

És az se fordult meg a fejemben soha, hogy a lovas szán jászolra hasonlít. A fogatszán alapjában véve egy nagy bölcső. És a hajtó ringatja. A XIX. században, New York állam északi részén élt egy habókos férfi, aki az ötvenes éveiben ácsoltatott magának egy bölcsőt. Láttam egy múzeumban, a valaha készült legnagyobb bölcső volt, és ő minden éjszaka benne aludt, betegsége utolsó időszakában pedig ki se szállt belőle, hogy érezze az őt ringató ápoló gondoskodását. A bölcsőben halt meg, a múzeumi felirat szerint boldogan. Egy piros pamutbársony fogatszán az egyik karácsonyi díszem, és amikor gyerek voltam, sokszor egy kisbabát tettem bele. Most azonban üres. Már egyáltalán nem szeretem, és amikor a fát díszítettem, ki akartam dobni, de aztán eszembe jutott a bölcsős ember, és meggondoltam magam.

A szüleim kívül is feldíszítették a házat fényekkel. Ami nem volt egyszerű, mert évről évre más házban laktunk, és folyton változott a lámpafüzér hossza. Akik tartósan egy helyen élnek, nem ismerik ezt, náluk állandó a méret, sohasem kell valami újhoz igazodni. Miután felkerültek a fények a homlokzatra, apám beültetett minket az autóba, és elvitt megnézni a környékbéli házak díszvilágítását. Itt-ott rosszaló megjegyzéseket tett, máshol csendben álmélkodott. Ami tetszett neki, azt lemásolta a következő évben, és mert akkor már egy másik házban laktunk, egyik szomszéd sem tudta, hogy utánozó majmok vagyunk. A legszebb előkertben, melyet valaha láttunk, egy téli jelenet tárult elénk, középen egy befagyott tavacskával és a kezüket muffban melegítő korcsolyázókkal. Ez Dél-Kaliforniában történt, így hát minden hamis volt: a hó, a jég a tavon, még az életnagyságú korcsolyázók is. Siklásuk közben a „jég” alól finom duruzsolás hallatszott – gondolom, a hajtómotoré. Ezt apám nem tudta lemásolni, amit – láttam az arcán – vereséggé vált meg.

Abban az időben mindenki kitett fényeket. Egyetlen ház sem volt kivétel. Ez egyike ama dolgoknak, ami bizonyosan megváltozott. Ma csak a szegények tesznek ki égősort, a legszegényebbek a legtöbbet. Legalábbis a városra, melyben élek, ez igaz. Az utca, ahol a legszegényebbek laknak, karácsonykor fényárban úszik, a fűvön világító szarvasok és óriási felfújható mikulások állnak, a tetőkről télapósereg ereszkedik alá rénszarvas vontá szánon, csupa ilyesmi. A gazdagok giccsesnek tartják ezt, nem foglalkoznak vele, a villanyszámlájukkal törődnek. Nyugodtan, természetes módon próbálnak élni. Maguk sütik a kenyeret, és olcsón, házilag készítik a kalácsot, a süteményt, a tortát. Saját sör- és szeszfőzdéjük, pincészetük van, nyáron saját természetű zöldséget, gyümölcsöt esznek, és amikor eljön a tél, ha növényi díszre vágnak, kívágnak egy fenyőt, vagy lenyesnek néhány magyalágot a birtokukon. A szegények a pénzüket kénytelenek költeni, élelmiszerért a boltba kell menniük, többnyire késztermékekért.

Ez régebben nem volt így. Gyerekkoromban mindenki tudta, hogy a szegényeknek mindent maguknak kell elkészíteni, a gazdagok csupán bevásárolnak. Anyám egész tortákat vett a cukrászatban, és azt mondta, örülhetünk, hogy nem nekünk kellett elkészíteni. Most mindez fordítva

van. Ha még élnének a szüleim, a legnagyobb zavarban lennének. Azt hiszem, mindannyian meg fogunk zavarodni, ha előbb meg nem halunk. Lehet, hogy a halál egy nagyobb zavarodottságtól óv meg minket, amely ha tovább tart, végül mindahányunkat megöl.

Amikor kicsi voltam, a karácsony igencsak összezavart engem. Anyámnak volt egy porcelán szánfogata, melyet az ünnepen kitett az asztalra. Télapó hajtotta, rénszarvas vonta, és mindkettő porcelánból volt. Minden évben üres gyufásdobozokat kellett díszpapírba burkolnom, hogy kis csomagoknak látszanak. Aztán egymásra raktuk őket a szánban, azokat vitte ajándékba. Csakhogy üresek voltak, és ez elszomorított. Anyám cigarettázva ült az asztalnál, és nézte, hogyan csomagolom be a gyufásdobozokat. Ne tegyünk valamit beléjük? Ne, mondta, nem igaziak. Ne tegyünk úgy, mintha? Pontosan azt tesszük, felelte. Úgy értem, *szinleljük valóságosan*, mondtam, de ő csak elnézett a semmibe, és tudtam, hogy a téma le van zárva.

Akárhogy is, egy bizonyos: nem szeretnék karácsonyfa lenni. Jó volna feldíszítve és kivilágítva a figyelem központjába kerülni, és ámuló, lelkes, elbűvölt emberek között állni. Ez jó volna. De azután hullatni kezdeném a túleveleimet, az emberek megünnének, és azt mondanák, nem is vagyok olyan szép, aztán megfosztanának minden ékességemtől, kitennének a járdaszélre, ahonnan begyűjtenének, majd összetörnének és elégetnének. Ez viszont szörnyű volna. Talán ezért van ma oly sokaknak műfenyője. Igen népszerű alkalmatosság. Könnyen tárolható, mert levehető az ágai. Életed végéig használhatsz egy ilyen fát, aztán a gyerekeidre hagyhatod. Lehet, hogy nem igazi, de ránézve nem látsz különbséget. Az emberek örülnek, ha nem érzékelnek különbséget. És a boldogság, a boldogság vágya, a legtermészetesebb dolog. Az a férfi – bár sohasem érttem, miért – haláláig boldog volt a nagy bölcsőben, melynek aztán nem fűrészték le a talpait, hogy a koporsója is legyen mindjárt. Nem hiszem, hogy bárki észrevette volna. Végül is, hogy bölcső vagy koporsó, nincs jelentősége, csak annyiban, hogyha nem ez történik, nem láttam volna a bölcsőt a múzeumban, és nem tartom meg a piros pamutbársony fogatszánomat. Úgy kidobtam volna, hogy csak na! De nem, soha! Ha szóba jön, ha eljön a karácsony, én szilárdan ülök Dickens ölében, és őt ismétlem: állok elébe *mindennek!* Ezen az emlékezetes napon, amelyen *mindent* a legkönnyebben lehet *akármivé* változtatni. E napon nem zárok ki *semmit!*

Szilágyi Mihály fordítása

- 1 Menóra: hétágú gyertyatartó (eredetileg olajláng), a Mózes látta égő csipkebokor jelképe.
- 2 Hanukia: kilencágú gyertyatartó, mely hanuka [felszentelés] ünnepén a jeruzsálemi szentély megtisztítására és újraavatására emlékeztet. A templomszentelést Jézus Krisztus is feljárt megünnepelni (I. Biblia: János evangéliuma, 10:22–23).

Szarka Fedor Guido: Csóppnyi lendület

VÖRÖS ISTVÁN
Szétnézek a műhelyemben

*1. talált tárgy:
villanella*

Ha szétnézek a műhelyemben,
csak könyvet látok, meg papírt, papírt.
A lélek árapályszintjét jelentem,

persze nincsen semmi új se ebben.
Ennyit még egy gyenge gát is kibírt.
Ha szétnézek a műhelyemben,

a laptop belsejébe kéne mennem.
Itt kint, hiába kerestem radírt.
A lélek árapályszintjét jelentem,

makacs versíró-géppé lettem,
kit egy-két forma szóra bírt.
Ha szétnézek a műhelyemben,

a rég kész könyvek állnak egyben,
rájuk nem kaptam semmi bért.
A lélek árapályszintjét jelentem,

csak jelzésekkel, gyáva csendben,
a következetesség ennyit ért.
Ha szétnézek a műhelyemben,
a lélek árapályszintjét jelentem.

*2. talált tárgy:
rondell*

Makacs versíró-géppé lettem,
kit egy-két forma szóra bírt,
de semmiképp se róla írt.
Féltem az idegen közegben,

a jambusban a kólaízt,
az olcsó zamatot élveztem.
Makacs versíró-géppé lettem,
ki álmában a hóra sírt.

„De jobban esett volna egy fasírt”?
Akkor már néhány éve húst se ettem,
más gyomor, mit a próza bír.
Elvesztem a burjánzó részletekben:
makacs versíró-géppé lettem,
kit egy-két forma szóra bírt.

A szerkesztő mágikus szobája

1.

A betű alkotói autonómia, mellyel az ember a teljességet kísérti meg. A művészet formává regulázott életöszön. Talán. Az autonómia a nullpont, ahol minden előlről kezdődik a még fölfogható egyidejűségben. Ha van küzdelem, az a kézre álló eszközökért folyik, melyekkel az élet képe kor-szerűen megformálható. A teljesség csak fölsejlik és elérhetetlen.

A betű sorsa a közviszonyoktól függ. Az egyidejűség pedig mindent magába szed az őszobbanástól a politikai fenékedésekig. A teljesség idejében nincs nyereség, se veszteség. Kiveti az embert a naptári, a relatív idő historikus paradoxonjaiból, történelmi abszurditásaiból, azaz jelenléte tragédiájából a kietlenségbe, hogy a maga sötét szorongását megformázza és a teljesség szellemi materiájába oldja.

2.

E vázlatos és botor állítások szerint képzeljük el ezt a szobát, melynek ablakából minden látható, amit csak szem, lelki készítés és mélabú elbíró. És jóakarátú, könyves ember szortírozni képes.

Ezen a helyen tény, hogy van még betű. Minden ide fut össze, amiből tanulmány, esszé, kép, epika, vers és miegyéb lehet. Vagy már az, de felidézendő, mert kiesett a nyugalmat áhító emlékezetből. Itt vélhetően egyhuzamban érződik a teljesség gyengéd deleje, hát az is tény, hogy a mű a létel egytővű. És sosem hullhat úgy a cybervilág látványosságai közé, mint néminemű paranormális jelenség.

Itt a fantázia valóság, és többdimenziós megjelenése van. Az érzékek emlékezete és a memória, amennyire embertől telik, elmélyül az első benyomásig, amikor még befelé nyüszített a fájdalom, szóvá artikulálódik és kitör. Talán így kezdődhetett valaha a barlangban a tűznél, és folytatódik ma is a keresés és a teljesség kettős függelmében.

3.

Az egyidő játékában a város és helyén a Pannon-tenger egyszerre van jelen. Vízi architektúra hullámmozgásával inog a főtér. Emelkedik az ősvíz, halászviskókra várfalak montírozódnak. Egyetlen végtelen perc kiáradásában ír a víz vízzel házfalakra, ablakokra. Vizet lötytyint ábráira, új jeleket vet oda. Apad és dagad, újabb jeleket hoz és halmoz. Mind külön-külön és halmazatukban is kibetűzendő kalligráfiák, újragondolt palimpszesztek köznapokra és elemi csapások idejére. Pulzál az időtenger és nyögve harapdálja önmaga imaginárius partjait, akár a teremtes-gondolatban vagy a versben.

Itt, a szerkesztői szobában, ha nem szennyezi hátráltató hatás a teljesség szeretetteljes derengését, előre megérezhetők bizonyos jelenségek, egymásra következkések. Mert ahogy a legnemesebb, legemberibb fantazmagóriában az időzárvány-uszadék elpattannak, fényt kapnak a dolgok rejtett átjárói, a titkos összetartozások láncolatai. Sugallva, hogy a véletlen mindig kizárható, a kauzalitás pedig félrevisz.

4.

Most oldalt, a barokk palota elé akkurátusan deponált bálnacsontokra úsznak a víz barmai, és lebegve eredetüket szimatolják. Talán csak a gyerek látja őket e forró délutánban, amint a legfelső emelet árnyékos erkélyén virágokat locsol. Bizonyosságul egy százmillió éves madár duhogó szárnyakon az erkélyhez repül, a korlátra ül, nyakát nyújtogatja szaruzsindelyes nyikorgással, és csőrével megkoppintja a kék kannát. A gyerek eldobja és üvöltve beszalad.

Áll a költő-főszerkesztő a valóságban, áll a valóságos ablak előtt. Üres kint a főtér, szétvetett tagokkal sziesztázik a város a hálósobák tüllfüggönyei mögött. Nézi a néptelen főtérrel és vár. Ebben a forróságban tán még a tér fogalma is töppedten belappad, gondolhatná. Ujjjaival dobol az üvegen. Csak vár és dobol.

Messze a Saturnus gyűrűjéből kiválik egy apró, engedetlen jégdarab. Ásványi árvasággal fényvéket csatangol az űrben. Végre a légkörbe ér, elszisszen, és energia-nyilallássá válva az ablaküveg anyagába vész. Emberünk finom simítást érez ujjbegyén és felfigyel. Nyomban ezután oldalt, a magasból egy kék locsolókanna csapódik a járdára. Emberünk, mintha csakis erre várt volna, bólint. És talán pillanatra el is mosolyodik.

ZALÁN TIBOR
Alkonyi Műhely

Elrakta vésőjét a fiók
ba A szike és a csontfűrő
mellé Letörölte homloká
ról a vért Az ablakon túl a
pipacsokat nézte a magas
fű között Fölöttük tintakék
az ég Pókháló ezüstje húz
ott keresztül a látványon Hát
a mögött felordít a Műhely

Átvágott a kerten A fűben
szétszórt szobrok Elmálló testek
És alámerülő égkék lel
kek párálló nyoma Padon fel
ejtett szerszámok Rozsdafoltok
Éső maradványok És bogar
ak És ég felé kalimpálás
ba dermedt bogarak S a halál
lassan átítatta a kertet

is Lépett és csöppet sem zavar
ta a mérges növények sziszeg
ése Végzett és új munkáért
tartott az ólomszürke fészker
be Ahol egymáson heverő
merev testek Összedobálva
A kiválasztottat karjánál
fogva húzta át a fűvön Nő
volt Fiatal volt És halott volt

A disznó vérével fölmázolt
betűket szétrágta a Nap az
ajtó fölött Egy *M* és egy *Y*
maradt Közöttük elmosódás
ok Pergő vakolat Kékre fes
tett fecskéfészek És üres Meg
állt Azért mert nő még nehéz Az
ért nehéz mert nő Elhúzta a
száját Ó így nevetett Letör

ölte homlokáról a marad
ék vért Behúzta és nyögve az
asztalra emelte Nyitva volt
a szeme Mellbimbói a le
vegőbe szúrtak Akarta hogy
ne tévedjen tekintete bor
otvált ölére Lehetne hosz
szabb a combja Eligazított
a haját Kék volt a haja Kék

A Műhely nyúlós homályában
a fiókhoz csoszogott Kivet
te onnan a szerszámokat Egy
más után sorban a test mellé
tette A szikét A csontfűrész
és a vésőt Előtte mindegy
iket megtörölte egy ronggyal
Nézte Kereste a helyet Te
kintete a bőre alá hatolt

át a húson A csontokon A
nemesebb szervekig Nem hallott
ta hogy kint a magas fűben fel
zokognak a pipacsok Már komp
onált S vezényelt a szikével
mint a karmesterek Riadtan
csapott le végül és elhallgat
tak a zenék Tejfehér néma
ságban dolgozott sokáig Majd

vette a csontfűrész Et vette
a vésőt Isten ferde kegyel
méből alkotott Az asztalt el
borította a szobor vére
Megtörülte a homlokát Köt
ényébe a kezét Orrát eltöm
te a hullaszag A bomlásnak
indult szobor édeskés büze
A lehatolás a nemesebb

szervekig mindig megviselte
Háttal állt az ablaknak hogy ne
lássa a magas fűben Ne hall
ja a zokogásukat Nem volt
kész Soha nem készült el mint az
igazi mesteremberek A
Műhely falához verődött
várakozása Pedig tudta
nincs várni már mire Elpakolt

Király Gábor: 270.

TATÁR SÁNDOR

Késleltetett...

(szado-mazo)

Megint abba hagyott. A rohadék.
Mit tudom én, hova ment; nem is érdekel.
Kapkodva kilötybölte az ecsetjeit (ez a rutin,
úgy tűnik, töretlenül működik nála), a nyakára
tekerte azt a rémciki, hülye, hosszú sálját és
„elviharzott”. (Dehogy vagyok féltékeny; menjen,
amerre tetszik, egyébként sem egy nagy donhuán
– inkább még drukkolok is csórikámnak, hogy
leakadjon neki valaki; akkor – talán – kevésbé
vérbefrusztrált, kevesebb spangli meg alkohol is elég
neki, és nekünk is jobb sorunk van,
ha nem akar semmit rajtunk levezetni.)
Viszont: megint itt hagyott ezen a kurva állványon,
ebben a penetráns, fojtogató terpentinszagban,
lefricskázva, félretéve, befejezetlenül.
(Mondjuk, a terpentín- és festékszagtól azok is
sz szenvednek, akikkel elkészült; ott kornyadozik
a falnak-egymásnak támasztva vagy két tucat sorstárs
– nem annyira kelendőek a képei, nem fogyatkozunk
...khm... rapid módon; hát ezért persze sajnálom, és
külön az infantilis gögjiért – úgy tesz, mint aki leszarja.)

Szerintem nem igaz, hogy ne tudná: szenvedek ettől a
végeszakadni nem akaró befejezetlenségtől,
attól, hogy kvázi úgy vesz elő, mintha a rabszolgásított
(mert magát hülye fejjelel hagyó) luvnyája volnék:
pingál, pacsmagol, törölget rajtam, sokszor már négy-öt perc után
kedvetlenül, sőt ingerülten, de olyankor vagy abba hagyja vagy
dacosan, csak azért folytatja, aztán előbb-utóbb
grimaszolva-fújtatva „festék”-(bőr)rétegeket kapar le rólam
– ha én bánnék így vele, fölnyomna a rendőrségen vagy
verőembert bérelne, hogy az más belátásra bírjon.
De az egészben, istenbizonny, az a legrosszabb,
hogy egyre csak javítgat-kínoz-halogat, és az istennek nem bír
(vagy nem akar?) befejezni:
mint egy perverz-szadista túszkínzás vagy egy bekövetkezni
minden véresre-dörzsölés ellenére sem bíró ejakuláció.

Nagyjából biztos vagyok benne, hogy mivel véli igazolni
ezt a (megengedem, nem alkati gonoszságból űzött)
vége-hossza-nincs kínzást (– csak hát mi közöm
nekem ehhez, és hogyan tehetnék róla!? –)
hogy „*őt is félbehagyta Isten*”.

LÁBASS ENDRE

Bőröndgőzölő

Jégpaplan

Gimnazista voltam, pincében laktam, a Horváth-kert mellett, Budán. Házunkban mozi működött, az éjszakai udvaron keresztül jött ki a közönség előadások után. Jártam abba a moziba jóval azelőtt is, hogy odaköltöztem az első emeletre. Szerettem a filmből a szélesre tárt moziajtón a körfolyosós házba lépni. Bent még futottak a végtelen feliratok, a stáb névsora, kint már lámpák világítottak a lakásokból az emeleteken, a házat átjárta a mozizene. A lakók ennyit tudtak az esti filmről, kifelé menet a hűvös kapualjban a lakónévsoruk mellett sétáltam el. Diadal volt a mozi neve.

Az én életem nem volt minden pillanatában diadal, a hátsó lépcsőházban volt egy kis szobám. A fölépcső és a cselédlépcső egy-egy toronyszerűségben haladt, az első tágas volt, a hátsó meg csigalépcsőszerű. Mindkettő a tágas udvarra nyílt, ablakaik egymás fele néztek. Reggelenként a csigalépcső ablakain sütött be a nap, délután a fölépcsőházat világította meg. A hátsó lépcső mellé pár négyzetméteres cselédszobákat építettek, egy ilyenben éltem a Horváth-kerti házban éveken át. Ablakom az udvarra nézett, ajtóm a függőfolyosóra nyílt, volt egy falikutam és egy tábori ágyam.

Tavasszal vagy nyáron költöztem oda, nem gondoltam a téltre. De a maga menetrendje szerint elkövetkezett.

Hatalmas, félelmetes tél volt, beállt életem emlékezetes telei közé, a tél mellé, amikor édesapámmal iskolába mentünk a Fő utcán, és papám válláig ért a hó. Imádtam a hóból faragott labirintusokat azon a télen. De jó lenne visszafényképezni az időben... A másik, a rémes télbe eszem ágában sincs visszamenni, de arra meg nem tudok nem emlékezni. Úgy szokták mondani, egyes emlékek beleégnek emlékezetünkbe, az a Horváth-kerti tél emlékeimbe fagyasztotta magát.

Egyszerre lett csonttörő hideg, és körben semmi nem melegítette a szobát. Az ilyen nagy bérházakban az embert alulról-felülről, jobbról-balról melegítik a többi lakók fűtött lakásai, legfeljebb egy-két irányból védtelen, általában, ahová az ablaka nyílik. Tán ezzel fizet a kilátásokért. Szobám egyik oldalán a cselédlépcső kanyarodott csigavonalban, a többi három oldalon védtelenül állt, a ház udvara vette körül. Alul-felül épp ilyen fűtetlenek voltak az épp ilyen kis szobák, azokat ráadásul lehetévével, életével, mozgásaival, álmaival, fel s alá mászkálásaival egy ember sem melegítette be, csak vödörök álltak bennük meg partvisok.

Gondoltam, majd magamon hagyom a ruhát, és úgy bújok be a paplanom alá. Pokrócokat terítettem magamra, végül feleröltöttem minden összeszedhető ruhát. Zokniban, két nadrágban, pulóverben, kötött sapkában reszkettem a jéghideg, nyirkos selyempaplan alatt, a falon reggelre hullámos bevonattá fagyott a víz, jégdomborzatokon csillant meg a reggeli napfény, és fantasztikus virágok fagytak az ablaküvegre lehetemtől. Megbetegedtem.

Pár hét múlva öntöttvas samottkályhát szereztem valahonnan. Bádogtálcát hajlítgattam alá, bádogkéményét absztrakt csődarabok beillesztésével elvezettem a kéménylúkhig, és a csőrendszer drótokkal a mennyezethez erősítettem. Már csak az volt hátra, hogy estefelé bejárjam a környéket éghető anyagokért.

A hátsó lépcsőházból külön kapu nyílt hátra, a Gellérthegy utca felé, ha jól emlékszem, a harmadik emeleten, mivel a behemót bérház lejtős hegyoldalon áll. Akkoriban még nem volt az utcákon a rengeteg kartondoboz,

ami manapság megkönnyíti a fűtést, gallyakat kellett törni a közeli Tabánból, és messzi tájakat bejárni, hogy a törpekályha éjszakára legalább langyos legyen. Voltak dermesztő napok, amikor a képeimet, kereteimet, végül a kiolvasott könyveimet tüzeltem el. Úgy jártam a világban, mint akit csak a dolgok éghetősége érdekel. Vagy ha éghetőnek gondoltam, megragadtam azonnal, vagy elterveztem, hogy éjszaka visszamegyek érte. Kisebb-nagyobb tárgyakat rejtettem el a város félreeső sarkaiban – ördög voltam, résen kellett lenni körülöttem az embereknek, akik cuccokat raktároztak elérhető helyeken.

Minden este moziba jártam, a hetvenes évek elején négy forint volt egy jegy a csómozsi első négy sorában. Minden filmre beültem, részben a fűtés miatt. Úgy gondolkodtam, mint a szenesek, ők aludni jöttek a moziba, a film párbeszédeitől, kísérőzenéjétől szongó fűtött váróterem volt számunkra a Diadal.

Nem csak ebben járt egy srófra az agyunk. Mindhárom az első sorok valamelyikébe váltottunk jegyet, a legolcsóbb, négyforintosot, de nem ültünk át leghátra, a drágább sorokba, mindannyian a jegyen feltüntetett székre ültünk. A szenesek azért, hogy ne ébressze fel őket senki, ha végre elaludtak a háború zajában, én meg csak, mert filmnézés közben sem szerettem vitázni. Ahogy beléptünk a mozi ajtaján, a jegyszédő néni ablakánál kértünk egy-egy legolcsóbb jegyet, ő meg szép sorban kezdte letépni a cetliket, ahogy a piros számok egymás után jöttek. Mivel tehát mindegyikünk gondosan a jegyén jelzett helyre ült, egymás mellett szorongtunk minden hideg téli estén, egyesek nyakabtatban, átizzadva, bűdösen.

Akkoriban szinte csak szenesemberek jártak a kései előadásokra rajtam kívül, a negyedik sorban a három néző lassan egymás vállára dűlt. Mert a szenesek, akik eleve aludni jöttek, hamar munkához is láttak, lehunyták szemüket, kikapcsolták a hallásukat – a hallás igenis kikapcsolható –, elindultak egy régi emlék nyomába, és ahogy vállamra hajtották szénillatú busa fejüket, lassan meg is jelent előtűk a még nem szenes képű fiatalember egy álomszép nővel az oldalán. Nem lehettem olyan szívtelen, hogy felébresszem őket. Különben is, tetszett a jelenet, arra gondoltam, hogy éppen így akarok élni – nem okvetlenül a szurtos ördögfi szenesemberekre értettem ezt, hanem a két vállamra hajtott fejre.

A négyforintos előadások hamar véget értek. A szeneseket óvatosan fel kellett ébresztenem. Vagy maguktól felriadtak a csendre? Már nem tudom. Álomittasan eldülöngéltek a téli ködben valamerre, én meg kiléptem a ház udvarára, felmásztam a csigalépcsőn a harmadikra és bezárkóztam a jéghideg cselédszobába.

Aztán, mint az esti film, egyszerre véget ért a tél. Zsákokat szereztem, valamelyik szomszédos ház pincéjéből, szétszabdaltam őket, lécekre szegeltam a darabokat, hátizsákomba raktam az ecseteket, festőszereket, és elindultam a hídon át Pestre.

Szerettem egyik városrészből a másik felé menni a folyón keresztül a hidakon át. Elbűvölt, ahogy közeledett a másik világ. Lassan nőttek a házak, már látszottak a sikátorszerű utcák árnyéksávjai. Míg átértem a hídon, a nagy folyó vízillatában szinte megfürödtem – a cselédszobában csak a falikútnál tudtam valamennyire mosdani, mint esz-kimó a közeli lékben.

Most jut eszembe, egyszer felfedeztem magam számára a madárfürdő műfaját, láttam egy verebet önfeledten csapdosva pocsolyában fürdeni, és mivel úgy éreztem, igazán nincs semmi veszteni valóm, elkezdtem és is kar-

jaimmal csapdosva, gátlástalanul fürdeni, nem érdekelt, hogy mindent összepancsolok. Ha jéghideg volt a víz, sokat segített a gyors karcsapkodás.

Egyik ilyen reggel, ragyogó tavaszi napsütésben az Anker közbe igyekeztem festeni. A Krisztina körút felé jöttem ki, átmentem a másik oldalra, hogy a hajnalillatú Horváth-kert mellett sétálhassak végig, sőt, talán át is keltem a park nedves fűvén. Mindig imádtam a Nagyítást. Szokás szerint lépéseimet számolva sétáltam az Alagúton át.

Atkeltem az öreg fa parkján, a Lánchíd pesti oldalán, és megkerültem az autóparkolót, a mai gödör és a tó helyén. Ott állt középen az UFO, a hatalmas utcai lámpa, édig érő oszlopán. Ilyenkor már általában kikapcsolták, de akkor reggel még világított, mintha fellázadt volna, és vagy negyedóraig le is győzte a halvány, reggeli napsütést. Nézem az árnyékaimat – óramutatók, vagy a lehetőségeim, irányok, sugarak, ilyen-olyan, boldog-boldogtalan felnőtt emberek.

A félkörben kanyarodó Anker közben ültem le a sámlira, amit szintén magammal hoztam – nadrágszíjról lógott a hátamon. Kinyitottam a tábori állványt, feltettem rá egy zsákdarabot. Fantasztikusan rücskös rongy volt, szeretem az ilyen vad, tengerészes vásznakat. Még senki nem járt az utcán. Nyugodtan körbenéztem.

A redőnyök leeresztve, mögöttük ábrándozásra való, csodálatos árnyékvilágok, odabent álltam képzeletben, ragyogó, villogó fénycsíkok húztak el mellettem a porillatú levegőben, a raktár padlójára mini reflektorfényt vetített a napsugár minden lövésnyomon keresztül. Teli volt lövöldözve a legtöbb hullámos bádogredőny. Csupa rozsdá volt mindegyik, de itt-ott még látszottak rajtuk a régi, olajjal festett feliratok.

Ezt akartam megfesteni. Ez az álom érdekelt, ez a kint és ez a bent, a benti homály, a titok, a csönd, a porillat, a fénycsíkok ragyogása, és a rozsdás redőny, ami az egészet rejt, és a redőnyön a vashullámok, meg a kopott betűk, amikből már nem lehet kitalálni, mit jelentettek a lövések idején. Lassan elkezdtem festeni.

Hullámokat húztam öntudatlanul, fénypettyeket dobáltam vadul, mint a nap, képzeletben utaztam a sámlin ülve, fiatal voltam és boldognak éreztem magam. Jöttek-mentek már a hátam mögött, nem tudom, nem emlékszem rájuk, volt egy-két értetlenkedő alak bizonyosan, most csak egy ember jut eszembe. Öregúr volt, igazi festősapkát viselt, megállt mögöttem, megsimogatta a fejemet. Azt mondta, valódi festő vagyok.

Soha többet nem festettem utcán, ez a csíkos-fényfoltos zsákvászon volt életem egyetlen városi plein-air festménye. 1974 tavaszán.

Nagyjából ezeket a dolgokat, ilyesmiket meséltem Prágában Hrabalnak az *Alte Neu Zsinagóga*hoz címzett sörözőben – kicsit... féltem, hogy nem vagyok elég tiszteletudó, nem ájultan hallgatom a mestert, hanem a saját életemet mesélem neki. Atölelt, és el akart vinni magával Fellinihez. Másnap reggel indult hozzá Rómába. Értelemszerű, hogy ez nem jött össze, nem mertem menni. – Istenem, mit is keresek ott, köztük. Ha elutaztam volna, most nem itt írogatnék, csak ülnék a felhő szivárványos szélén és... sörözőnek... hát, ez lényegében ugyanaz. Ma reggel a kapualjban találtam két, világ hidegétől hűtött doboz sört. Titok. A sarki közértben be is kellett mutatnom őket – nem *innen* vannak. Nem részleteztem, hogy az égből. Nem akartam, hogy megirigyeljen az ör, akivel jóban vagyok.

Jegygyűrűm és a Fecske

Fecskeért ugrottam le – mamám kért meg, nyár lehetett, késődélután, estefelé. Enyhe emelkedőn állt a házsor,

a budai Tabán szélén, a Horváth-kert nyugati oldalán. Elég néptelen volt abban a pillanatban a Krisztina körút. Olyan néha a délután, mint egy korareggel. Ilyesmiket érezhettem a trafik felé menet. Egyszerre vékony cigányasszony termelt előttem a semmiből.

Úgy négy-öt méterre járhatott, amikor feltűnt, először ő is rám nézett, aztán elkapta a tekintetét, kicsit lehajtotta a fejét, ragyogó színű szoknyája bő zsebébe nyúlt, előkotort valami kicsi dolgot, amit nem láttam, közben közeledtünk egymáshoz, de ezt az időszakaszt most, úgy tűnik, képtelen vagyok megfelelően leírni, lényeg az, hogy egyszerre csak elem dobott az aszfalra valamit.

Arra emlékszem, hogy olyan magvető mozdulat volt az egész, mintha a szoknyájából magokat vetne az aszfaltba.

Aranygyűrű volt.

Kicsit pattogott, aztán fényesen megállt. Éppen rásütött a nap. De ez nem lehet, mert ha délután volt, akkor a nap már régen a házsorunk mögött járt, elhaladt a Diadal mozi fölött a gimnázium felé. Valahogy mégis úgy emlékszem, megcsillant a gyűrű.

A kis nő ekkor hatalmas meglepődést mutatott, széttárta vékonyka karjait – Ó! Mondta először a járdára, majd rám nézve –, Ó! nadehiszence eggy aranygyűrű! Lehajolt, felemelte, orra elé tartotta, kicsit megforgatta, majd így szólt: – Ó, hát ez nem igazság, maga látta meg előbb, legyen a magáé drága szívem, tessék, itt van, és ellenállhatatlanul felém tolt, kezembe nyomta a gyűrűt, annyira az orromba tolt, hogy már csak azért is el kellett kapnom, hogy ne nyomja orrlukamba vagy a számba – lényegében azzal, hogy elkaptam, csak elhárítottam a gyűrűt. – Édes szívem, tényleg a magáé, maga találta, hát igen, de azért adjon valami pénzecskét érte, és legyen a magáé.

Hatalmas rézgyűrű volt ez lényegében, el is nevettem magam kicsit, úgy megöleltem volna, lehet, hogy meg is öleltem a vékonyka nőt, mert hirtelen szépen lepergett előttem az egész jelenet az elejétől. Hogy lényegében nem is leplezte a gyűrű eldobását, már belefáradt a játékba, ez volt az ezredik előadás, amiről a színházban azt szokták mondani, hogy összeérett, na, ez az előadás a következő volt.

A kicsi nő közeledett felém, jó feltűnően elem dobta a gyűrűt, nem törődve azzal, hogy a lehető legteljesebb mértékben látom, hogy ő dobta el, aztán félmeggyőződéssel eljátszotta, hogy megtalálja, de közben egyáltalán nem érdekelt, hogy látom, hogy nézi a hatást. Ez már egy vég-sőkig fáradt, megszorodott előadás volt, életünk végén túli, rég értelmét veszített színházi este. Örökre szívembe zártam. De sajnós csak a Fecske ára volt nálam – Drága, mondtam, búsan, mert tudtam, hogy ez a kedvességem, önzetlenségem valójában gonosz reménygyilkolás –, drága, igazán nem vehetem el magától ezt a gyönyörű aranygyűrűt, pedig jaj, milyen szépen ragyog, de hát maga találta meg, nem lehet az enyém, nem jár nekem.

Még próbált győzködni, hogy de, hogy szép a szemem, és fiatal vagyok. Még előttem az Élet, és például jöhet egy lány, akibe szerelmes leszek, akkor őt majd eljegyzem ezzel a gyűrűvel, elveszem feleségül és egészséges, szép gyerekeim születnek. De én rettenetesen tehetetlen voltam. Tudtam, hogy a Fecske ára bőven elég lenne neki a gyűrűért. De mamám Fecskéjét nem ajándékozhattam el. A kis nő nagyjából olyan testalkatú volt, mint ő. En meg még fiatal voltam. Előttem állt az élet.

Copacabana

Reszketek. Nem tudok az újságban egy időpontot rendesen bekarikázni, valami sokszög lesz, girbegurba, ronda krikszkraksz, sehol sincsenek már a szinte tökéletes kis köreim a gyilkosos filmek vetítési időpontjai körül, sehol a régi rend. Ezt a filmet nem a biztos kezű gyilkos jelölte

be, hanem a félelemtől reszkető áldozat. Egy Freddy Krueger lettem volna eddig?

Először teljes meggyőződéssel azt hittem, ez a kézreszketés – na és a gyomor meg egy csomó belső szerv remegése – a rengeteg gyógyszer mellékhatása. Kérdezgettem is az orvosokat, melyik tablettájuk a felelős, mert elegendem van belőle, de ők csak ingatták a fejüket, utánanéztünk, mondták, egyiknél sem jelez a szakirodalom ilyen mellékhatást, ám én kötöttem a reszkető ebet a karóhoz, hogy valamitől azért csak kutyául érzem magam, és ebben akkor biztosan a gyógyszerek keresztmellékhatása a ludas. A kutyák tényleg nagyon meghatóan tudják előadni a remegést. Sajna nekem is az jutott eszembe elég hamar, hogy na, most aztán egy tökéletes önsajnálthatóvá lettem – mert eddig mi voltál, kérdezte persze rögtön sokoldalú énem gonosz oldala –, főleg akkor szégyelltem magam, ha valami papírlapot kellett átnyújtanom valakinek, most át kellene gondolnom, kiknek is nyújtottam át az utolsó hónapokban papírlapokat, ráadásul nem is az utolsó hónapok voltak, mint kiderült, csak az utóbbiak, na kinek, nem bírok végiggondolni ezen, mindegy, de az előttem van, ahogy kinyújtom a ragyogó papírlapot, ez most egy ilyen emlék, ragyog a lap, és remeg, egy kezünkben tartott papírlap nagyon megmutatja remegésünket – ilyen állapotban ne nyújtsunk át olyan valakinek papírlapokat, akitől félünk. Neki gyúrjunk galacsint.

Lényeg nincs, talán csak annyi, hogy már sajnos biztosan tudom, tényleg nem a gyógyszerektől van ez a bajom – mert vacak érzés, tehát baj ez a remegés –, hanem ez maga a félelem. A postaládánál is bebizonyosodott, ahogy kibányásztam a levelet, annyira reszketni kezdett a kezem, hogy képtelen voltam feltépni a borítékot, akkor jutott eszembe régi meggazdagodási tervem.

Hirdetést kéne feladni, akár az egész világban, hogy a szegény emberek postaládáját berendezem, megszínelem, hogy a számláktól ne féljenek, szerelmes levelek már nem jönnek soha többé, csak számla lehet az a világos folt a sötétben, a szürke vaslemez lyukai mögött. Kis költséggel csodát fogok művelni akkor, vásárolok először is két olyan kis csipet, amit a zenélő levelezőlapokba szoktak építeni, felszerelem őket a postaláda belsejére, hogy amikor a lakó félve kinyitja a kis vasládát, éppen úgy megszólaljon valami számára kedves zene, mint amikor régen képeslapot kapott valakitől, de ez csak az egyik kis eszköz lesz, a másik majd apró vidám led égőket kapcsol fel a láda fedelének felhajtásakor – kinyílik, feltáru az egykor félelemmel teli falidoboz, és valóban odabent fekszik a hosszúkás levél, csakhogy meztelen nős poszter előtt, Hawaii lesz odabent, kubai tengerpart vagy Copacabana, és pár percig szól a lépcsőházban a zene.

Király Gábor: 58.

Bőröndgőzölő

Reggel világgá mentem – életem alapmondata volt ez évtizedeken át, aztán már nem. Meghaltam, feltámadtam – ami sokkal nagyobb meglepetés –, és már nem mentem reggelként világgá – drága lányok hozták a kaját, főztek, segítettek kifizetni a végtelen számlákat, karonfogva kísértek mindenhová. Egy pillanat alatt bácsi lettem, ahogy elreped a tükör, vagy felrobban a villanykörte reggel, mikor a hideg konyhába mész és a kávéfőzéshez világítani akarsz, hogy megtaláld a tűzhelyet, ahol meggyújtod a lila gázlángokat.

De ma reggel megint világgá mentem, makacsul, mint-ha lenne mögöttem valami láthatatlan, de hatalmas erő, mely pályámra lök.

A Soroksári úton indultam, déli irányba, el is jutottam szépen a Vágóhídig. Valamikor volt ott, a barmokkal díszített főkapu közelében egy kiskocsmá, arrafelé vettem az irányt. Semmi. Sötét falak, őszi félhomály. Egyszerre jön egy kopott alak, magamfajta, sálakkal körbetekert fej, biztos, ami biztos, megy, megy a férfi egyenest a falnak, ott azonban kinyit egy ajtót és máris, hopp eltűnik a falban, ez egy Harry Potter. Megyek én is a nyomában, végül is itt a vágóhíd majdnem pályaudvar, vagy vicaverza – Éva a vagonból visszanéz. És ott a kiskocsmá, semmi nem változott, csak én, egy pali pörköltöt eszik tarhonyával, nekem meg a sörömhöz felmelegítik a poharamat, mert féltem a fogamat. Elülök egy kéthetes bulvárújsággal, az utolsó lapjai egészen tarhonyásak, végül is az elsőre se érdekeltek annyira, hogy szétválasszam a tarhonyahepiendet, leteszem. Újabban mindenről bután hamar leteszek. Kint, a vágóhíd kapujánál már nem sokat tétovázom, jöjjetek kalandok, gyere Ben Gun, gyere sötét kincsesszigit. Atkóválygok az ősziesen kopár ipartelepen. Showbarlang. Ez érdekel. De rozsdás lakat a vidámpark stílusú kapun. Jön egy szakállas pali, egyik kézben sörösüvegek, kb. tíz darab, elég ügyesen hozza, kis kézügyesség, másik kezében meg egy jó nagy kulcsosomó, ettől csak kicsit de szentpéteres az alak. Öregem, ez egy valódi hely szokott nyitva is lenni, vagy már csak volt – kérdezem én. Neeem, dehogy volt, van, mondja ő, megcsillannak a kulcsok, megcsörrennek a sörösüvegek –, négykor nyitunk, tizenhat óra, és vannak este koncertek is, például ma is, nyolc után – na de akkor már csak egyet kell tudni, jó, hogy a hely van, de belépődíj is van? – hát nem sok, alig egy ezres – itt rezzenek –, egy ezres kurvasok pénz, mindegy, embere válogatja –, de vannak külföldi együttesek is. Ekkor már tiszteletteljesebben megnézem a koszlalt kis saroképületet a bikafejjel díszített hústorony bal oldalán, hát, tökéletesen álcázza nagyvilági magát. Akkor viszont ezzel a pofával, na meg lelkiállapottal, ha ez állapot, akár én is lehetek titkos király – gondolom, és elmosolyodom, erre a pali azt mondja, gyere el este.

Továbbjutok a tágas belső térben, gyártelep ám egy vágóhíd, nagyipari dolog lehetett itt az ölés, mint például a vasöntés, vagy fémhengerelés. Csepelen az egyik kedvencem a gyártelep utcanévadása, könnyűfém-formaöntő utca, csapágygolyótér sarok. Most csak fejből alakítok, nem nézek utána, kizökkentene, igen, még ebből is lehetne lefelé. Amire akarok jutni, még megvan, hogy akkor a kihalt, bezárt vágóhídon is lehetnének utcák, Pörköltmalacfül tér, Disznóbőr utca sarok, Sokkolás kö-

rönd, Vértapát körút. Ekkorra ki is érek a halálgyárból, még idejében, és makacsul balra kanyarodom a kaputorokból – hentesi bal. Hóhérbal. Disznóknak csak jobb, mert csak befele van. A disznóknak a vágóhídon kifelé nincs rendezői bal. Nem ők a rendezők. Ebben a mélyállapotban vettem a vágóhídi sarkot, ahol pár lépés után megtorpantam egy kocsmaaajtó előtt. Allok, nézem a helyet, ez valami új, ekkor bátorítalanul megmozdul a kilincs, mintha akaratom nyomná lefelé, ez a láthatatlan ember, a rosszabbik énem, kéz nélkül lenyomódik a kilincs, kulcsolás hallatszik és kinyílik előttem az ajtó, ahogy rája néztem. Na. Innen kihagyok egy részt, biztos ez volt a legfontosabb, de mit tudom én. Következő kép, hogy a kocsmá hátsó falán belép egy házaspár. Fiatalosak és a falon jöttek át. Erre többen figyelmeztettek régebben is, hogy egyszer majd ilyeneket látok, és már tényleg igen. Hát, kifelé veszek egy nagy lélegzetet, és én is kimegyek a falon. Van túoldal. A túlvilág egy elhagyott gyártelep, kerekcs tűzoltólétrával, ezeréves kosz színpadával, ősszébb húzom magamon a mocsárszínű kabátot, haladok előre, akkor ott a marhanagy vaskonténer és benne kisbőrönd. – Hát te mi a francot keresel itt? Na, gyere. Innen együtt megyünk. Szélesedik a járat, tágabbra nyílik a tér, még hidegebb van, már nem tudok kisebbre húzódkodni, egészen keskenyen lépek ki a... vágóhídi nagy központi terére, ez egy kis appellplatz hangulatú teresedés, a távolban gőz gomolyog, az ilyenre fiatal fotósként ugrottam – ködök! gőzök! párák! máris eltűntem a gőzben. Rég volt. De azért elgondolkodtatott, és akkor ugrott be, nade a kisbőrönd brutálisan koszos, kifejezetten polgárpukkasztó kis koszfészek szegény – és, elsőre tényleg az támad fel bennem, hogy vele utazok át a világvárosom, és majd gyűlölni fognak, milyen szép is lesz végigverekedni magam szülővárosomom egy jó kis kézikoszzal, de máris a javítópad hatása Vicával, odalépek a gőzbe, autótisztítás iparilag, a gőzbe merült palihoz hajolok, és azt üvöltöm, bocsánat, van esetleg itt valami rongy? Lemosnám a bőröndömet. Na, az árnyalak, mert a gőzfelhőben csak árnyék, megfordul, lekapcsolja a gépet, és a lassan eloszló felhőből rám néz életem egyik legszebb nője. – Nagyon szép ez a kisbőrönd, mondja a csoda, szeretem az ilyen régiségeket, lefújom magának gőzzel, ne féljen, szárazgőz, és aztán van itt bőrtisztító is. Erre nem tehetek mást, mint hogy valami egészen bután, bőrönddel a kezemben szerelmes leszek, mert romantikusnak tartom ezt a keleties szemű nőt, ahogy előbukkan a felhőből. Ez isteni.

KALÁSZ MÁRTON

Gyászvers

„Gregor meghalt”, hírül e pillanatban
szomorúbbat a telefonban, lányom hangja – idézve
megrendülten a fájdalmas napot.
– Laschen, költő: írt: fordítottunk serényen
tudatva, magunkkal: mű, lap, szellem – erkélyen
alkonyonként – mit alkatunk néha kertfalra tett.
Fájó körünknek szellemvesztése – lélek követ.
S a szőlős határ híja: művészház, Utrecht-utók,
imént édene – témán tevők, ha mérvünk, itt még halkíthatók,
költő halott: hívek, tájak, Pfalz, gyászt szül a szó –
fogyatékunk, egymást szívünk mély-létén keltve tovább
tisztá szaván – egyetlen váltó hang ha hol vigasznak át.
Vers terebe, sírok éke, idézve „szavak hangtalanok”:
„E magányos táblák rendje” – vésve a nevek önnön szavak
e „magányosságába”, híve: halkítok.

Germán Fatime: Párka

DOBOSS GYULA

Árulás

(A nagy Felügyelő, TD emlékére)

Hajdan madarak vettek körül. Iyen mondatról sokaknak Tandori Dezső juthat eszébe. A madaras zseni kutatója, a szorgos irodalomtörténész számára persze nem kötelező, de nem is árt, ha van fogalma a madarokról. Kicsit vissza kell mennünk az időben, néhai pompás postagalambjaimhoz. Akkoriban őket gimnazista zsebpénzből meg lehetett venni, ma egy jobb tenyésztojó ára sebészfőorvosi havi jövedelem. Képzeld, egyik madaram országos szépségversenyt nyert! Több Berlinből jött haza, jó idővel, kedvencem Brnóból zuhant a fészkére széthasított beggyel – amit a szomszéd gyerek közönséges cérnával összevarrott –, életben maradt a sebesült. Ez a galambászat. Az eget bámulva rohagáltunk utánuk Zoli barátommal, aki fiatalon meghalt. Biztos vagyok benne, hogy az orvosok elbasztak valamit. Pöpi is eszembe jut, köpcös fiú, az agyával volt baj. Szemben lakott velünk, a töltés túloldalán, a mesebeli nagy kert fölött, ott a nádas, a törökkori Csinsca-árok tarajos gótékkal, teknőcökkel, békákkal, kegyetlen kamaszként lövöldöztem rájuk, fölfordultak, kifordult a belük, szemük. Nem is tudom, hogy az ember hogyan képes ilyesmire. Mert fiatal, amikor még semmit nem mérleget? Hiszen, ha valaki meg akar enni egy békát, akkor értem, ha valamit nagy teljesítmény eltalálni harminc méterről, de közléről, erős légpuskával, a parti sárban gyanútlanul lüktető varangyot hátba löni! Hagyjuk...

Szóval, azok a postagalambok az én nem könnyű kamasz- és ifjúkoromnak a mentsvárai, micsodái voltak. Ők mentettek meg sok mindentől, talán öcsémet is, talán édesanyámat is. Barátom, a Benedek ezüstoffakó – ezek galambász szakkifejezések – Benedektől származik, színe ezüstös, pirosas, kicsit fakó színű. Nagyon okos, nagyon szép. Fiókaival itt-ott eredményeket értem el. Ő volt az apa. Benedek ezüstoffakó. Betotyogott a konyhába édesanyámhoz, aki régi típusú, fával, csutkával fűthető sparhelten főzött, a tetején vaskarikák voltak, ha többet tett rá, akkor gyengébben lobogott a tűz, ha kevesebb karikát, akkor erősebben, nincs kedvem ezt most elmagyarázni az utókornak. Szóval betotyogott Benedek a piros-drapp kopott kövezetű konyhába. Körbenézett, a tűzhöz nem ment közel, különben is nyár volt, de hát nyáron is kellett ebéd, kitotyogott vagy ha nem, édesanyám kizavarta – menj ki Benedek, menj most már ki –, akkor ő méltóztatott kiballagni. Most itt a másik szobában csipog és harsog egy papagáj. Csíp-csíp, csíp-csíp, ismerem ezeket a hangokat Dezsőtől. Sokszor beszélt ő erről. Beszélt? Irt. Aztán beszélt is, amikor elmondtam neki, hogy papagájom van, azt mondta: ezek Ausztrália verebei vagy az Amazonas verebei vagy nem tudom, szóval valaminek a verebei, lenézett plebejusai ezek a szegény kis hullámos papagájok, akik úgy elszaporodtak az egész világon. Aztán tanácsokat kértem tőle, miközben örjögő feleségeinkről beszélgettünk, hatalmasakat szenedve, röhögve és megpróbálva tapintatosnak maradni. Mellesleg kérdeztem tőle, baj, hogy nem iszik a papagáj? – Nem baj, majd fog – mondta a Madárzsoké. Baj ez? Baj az? Sok mindent kérdeztem. Mindenre bölcs válasza volt, amit hosszas tapasztalat érlelt meg. Na de mi az én árulásom? A madarakat csak elárulni lehet. Ők az ég szárnyas küldöttei vagy hogy mondja a Mester, kedves helyére hivatkozva. A kislányom – van egy nagy és egy kis... A kislányom imádja a madarakat. Csodás történet: egy nyáron a Tisza-parton estefelé bementünk az ártéri kisházba, ő valamiért már lefeküdt, fáradt volt vagy unatkozott, betakarozott, hosszúhajú szép fejét a párnára tette és akkor a teraszon megjelent egy rigó. Hihetetlen: a rigó a teraszról beröp-pent a szobába egy polcra, onnan Emma párnájára. Emma mozdulatlanul és áhítattal feküdt, mellette fél méterre a rigó pisznogott, szétnézett, kirepült. Másnap visszajött, rászállt a gyerek kezére, beszélgettünk vele, nem részletezem, eddig is mesébe illő. Az is, ami tegnapelőtt történt. Húsvét! Imádkoznunk kellene, böjtölni, ehelyett zabálok, vedelek, borzalmasan élek. Tehát tegnapelőtt kinyitottam az ajtót – ez úgy kezdődik, mint Kosztolányi verse: *abbahagy-tam a munkát, ám a gép az agyban kattogva, zúgva nagyban* stb., írja a nagy linkóci, de zseniális poéta. Na, jó, most nem Kosztolányiról van szó, hanem hogy körülbelül este fél hatkor kinyitottam az ajtót, megjelent egy simakék, ez azt jelenti, hogy nem kovácsolt – ez is szakkifejezés –, tehát a szárnya kékes-szürkés, lent két fekete csap, tehát egy kékes szárnyú galamb. Gyönyörűek az ilyen postagalambok, a maszatos városi keverékek között is vannak túrhető kinézetűek, de hát ők, szegények, ahogy annak idején mondtuk, „surgelok”. A surgel azt jelenti a szlengben, hogy elfajzott, ez is az volt. A nyitott ajtón belépkedett, elég szép testalkatú, széles mellű, hegyes farkú, okos szemű, szép csőrű, szép homlokú. Bejött a szobába, csipegetett a szőnyegről, talált valamit, beljebb óvakodott, majd vissza. Ekkor észbe kaptam, hogy valamit itt tennem kéne, fogtam a cinkék téli szotyolás, mucimagos, hogy hívják ezt, napraforgó magos üvegét, szórtam egy kicsit a bejáratához, egy kicsit Emma tenyerére, a galamb felcsipegette a bejárati magokat, majd félve, először csak idegesen nyújtogatva a nyakát, utóbb, nem részletezem, evett a gyerek kezéből. Még tett egy kört a szobában és kísértált. Ez a csoda vagy az érdekesség, és most jön a disznóság. Másnap föl akartam menni a padlásra, hogy megnézzem, ott van-e. Ez, ez a galamb. Ott van-e a fészke, látom-e a fiókaikat. Egy csomó jóézés, jóindulat volt bennem, de útközben kisiklott. Úgy kezdődött, hogy nem volt kulcsom a padláshoz. Azért elindultam és épp jött kifelé egy kétméteres, szekrény nagyságú pacák, nincs semmi baj ezekkel az emberekkel, erős, megbízható. Egy méter ötvenöt centis a felesége, ugyanekkora a lánya, valószínűleg ugrabugrál körülöttük, kiszolgálja őket, robotol, mint az állat, hogy el

Germán Fatime: Álarcosból

tudja tartani a családot. Szóval egy nagydarab, magas, vörösbarna, egészséges férfi. Mondom, kéne a padlás kulcsa, szét szeretnék nézni, mert... és itt kezdődik az aljasságom. Mert valami turbékolást hallok és félek, hogy a galambok ide szarnak, összefossák az erkélyt. Egy szó nem igaz ebből, nem ezt akartam megnézni, nem ez aggasztott, nem erre voltam kíváncsi, de hát én ilyen vagyok. Nem tudom mi ez. Megfeleléskényszer, legyek olyan, amilyet a többi ember elfogad, jónak tart. Nem óhajtanék különbözni nagyon, miközben tudom, hogy minden hiába. Na, följött velem a pirosposzsgás vadember, mentünk a billegő pallókon a százötven éves ház rejtélyes padlásán, itt-ott döglött, oszlásnak indult galambok, máshol már kiszáradt tetemek, ezek bent rekedtek, nem tudtak elrepülni, vagy azért, mert bezárták előlük a nyílásokat, erre unszoltam most én is ezt a pirosposzsgást –, vagy egyszerűen nem találták meg a kijáratot, bejöttek egy kis résen. Nem értem. Szörnyű! Szörnyű. Képzeld el, egy lény bemegy a kelepccéjébe. (Salinger, igaz?) Kóvályog a labirintusban, először csak éhes, később szomjas, már alig tud mozogni, haldoklik, döglődik, meglát egy pici kis fényt fent, de már nem tud fölrepülni, leesik, ráng egyet-kettőt, jönnek a patkányok, a kukacok vagy egyszerűen a száraz por, ami mindent elemészt. Lecsapjam? – kérdezi a pirosposzsgás, mert egyszer csak megjelent a simakék barátom, akit innen az erkélyemről ismerek, aki bejött a lányomhoz. És nem azt mondtam, hogy dehogyan! Hát ezt a galambot én szeretem! Miért bánanád? Hadd meneküljön ki legalább, ha a fiókái itt pusztulnak is, legalább ő hadd meneküljön meg. De nem ezt mondtam. Hagyd, úgyse találsz el. Belenyugodott. Mondta, hogy mindjárt fölhívja a házbizalmi, de egy telefon nem elég, én is értesítem, és akkor majd megigazítják a cserepet.

Es ha megigazítják a cserepet, akkor a galamb nem tud kimenekülni vagy ha éppen kint volt ennivalóért, mondjuk nálam vagy a szomszédban vagy a tónál vizet ivott, képtelen a fiókáihoz jutni, azok ott pusztulnak, csipognak, csivognak, nyiszognak, kityotyognak a fészkükből... Hát ez az árulás. Ez is az.

Vagy, amikor harmincéves korom körül, hogy vagány fickónak lássanak, elmentem mindenféle engedély nélkül, abszolút szabálytalanul vadászokkal a Hortobágyra vadkacsára. Hajnali háromkor kint kuksoltam a fűben a tóparton, fürtökben töröltem le az arcomról a fájdalmasan maró szúnyogokat. Na, mindegy. Kelt föl a nap, megjöttek a madarak, leejtettek, elkezdődött a durrogás. Mindig jól tudtam célozni, kettőt lelőttem, egyre nagyon emlékszem. Amikor visszaértünk autóval a meghívó vadász udvarára, ahol várt a kislányom – az anyja persze nem volt ott –, figyelmetlenül, nem gondolva az ő érzékenységére, elkezdtük kipakolni a terítéket. A kezemben volt épp az a gyönyörű gácsér, a feje lelógott, egy csepp vér volt csak a csőre hegyén, egyébként semmilyen sebesülés nem látszott rajta. A tolla a hasán hófehér volt, a nyakán eozinosan csillogó lilás-fekete. Odaszaladt Eszter, a nagylányom, aki akkor annyi idős volt, mint most a kicsi, hat-hét éves, gyöngéden megsimogatta a kezemben lévő vadkacsát, és ezt suttogta: szép kis madár. A nézését nem felejttem el, és azt hiszem, hogy ekkor lettem bizonyos értelemben fölnőtt vagy értem meg érzelmileg valamelyest, mert attól kezdve nem vagyok képes állatokat gyilkolni. Pedig, ugye, ez az az eset lenne, amikor azt lehet mondani, hogy ez sport, teljesítmény, ráadásul az elejtett vad ennivaló. Nem tudom pontosan, mikor jött elő ez az élmény vagy az ezzel kapcsolatos álmom, ami azután vissza-visszatért. A történetet a vadászokkal francia filmen is láthattuk: megerőszkolnak egy lányt, aki eltévedt az erdőben. És bár nem mondják ki, apránként mindben kialakul az állati kegyetlen terv a lány megölésére, hogy ne tudja elmesélni, mit tettek vele. Végül is nem húzzák meg a ravaszt, semmit nem csinálnak, csak körülveszik, ácsorognak, bámulják és a lány kétségbeesetten begázol a mocsaras tóba és bugyborékolva elmerül. A táj gyönyörű, napkelte, csillog a víz. Az álmom a következő: egy vadkaca lemerül, azután följön, kidugja a fejét és azt mondja, *hápi*, elmerül, újra följön, kidugja a fejét és azt mondja *hápi* – és én sírok álmomban. Ez az álom kísértett egy darabig.

Érettségi után, mintha nyár lenne. Nagyapám visszakapta az államosított házát, de a felét eladta, mert félt, hogy újra elveszik tőle a kommunisták. Ekkor összeroppant. Az igényesen összegyűjtött tárgyakkal, berendezésekkel ez a ház volt az életműve és a boldogsága. A lányának nem sikerült az élete, elvált és ekkor rossz házasságban vergődött, hát igen, az öcsémel mi is ott voltunk. Azon a nyáron egy vasárnap hazalátogattam, másnap fölvételre mentem. Ez a fölvételi izgatott, foglalkoztatott, türelmetlenül konstataáltam, hogy nagyapám kétségbeesett arccal ül a nappali szobában a kis *sámedlin*, amit ő fabrikált. Olyan ez, mint egy népmese, de az arcán a ször-

nyú depresszió semmiféle mesébe nem illik. A viselkedése engem akkor bosszantott. Miért nem beszél? Miért nem mondja el, mi a baja? Miért nem megy ki sétálni? Nem sorolom tovább ezeket az ostobaságokat. Ekkor láttam utoljára. Vagy nevelőapám az elmeosztályon, kikötve egy hálós ketrecben, a szineggé tekeredett mocskos gézdarabok beleyágnak vékony csuklójába. Az egykor százhuszkilós ember lefogyott csont-bőrre, negyven kiló. Így van előttem: meztelenül, összekuporodva. Édesapám Csillaghegyen élt a második feleségével, anyukája a drága Csillagnagymama már elment. A második házasságából való lánya is asszony már. Tudom, hogy apám nagybeteg. Meglátogatom, fekszik az ágyán, hallgatom: önző vagy, add el a pesti lakást és abból telik a lányodnak is, Eszternek. Aztán befordult a fal felé. Nem szólt többet egy szót sem. Te se adtad el a csillaghegyi házat miattunk – gondoltam magamban. Te sem voltál nagylelkű. És így tovább, jöttek a kegyetlen, meg nem gondolt vádak. Persze, ezeket nem mondtam ki, még az hiányzott volna! És hát, egyikén utolsó berényi látogatásaimnak, az idők összekeverednek már – de ez nem is fontos – látom, hogy a konyhában a hajdan pedáns és tehetséges háziasszony, Éd körül mocskosak a poharak, ételmaradékok száradnak a tányérokra és egy bögrében összegyűjtve szikkadnak a barnásra színeződött teafilterek, amelyeket újra és újra kifőzött, és én majdnem ordítva magyarázom anyámnak, hogy nem szorul rá, ne legyen ilyen zsugori. Hozok én neki annyi teafiltert, amennyit akar! Persze, ezek üres szavak maradtak, öt perc múlva már elfelejtettem, hogy igen, hozhattam volna pár doboz teát. Csak nézett maga elé, lesütötte a szemét, nem gondoltam és akkor arra, hogy nyolcvanévesen már fárad az ember, nem föltétlenül veszí föl a szemüvegét és nem látja a piszkot a mosatlan edényeken. Nem sokkal az eset után egy este Budapesten, a nagyanyámtól örökölt lakásban megszörrent a telefon, a vonal másik végén bemutatkozott a rendőrezredes és arra kért, hogy üljek le. Egy... erre nem vagyok képes.

Miért gyötöröm magam ezekkel a dolgokkal? Miféle mentséget keresek? Mit akarok bizonyítani? Mit akarok megtudni? Miért akarám büntetni magam, hisz köztudott, hogy ilyenek vagyunk, mind. Későn jön a lelkiismeret-furdalás. A barátaim. Hanferke. Összetört csipőprotézis, depresszió, áttételes rák. Meglátogatom a kórházban, már nem kívánja az italt, remeg és megkér, hogy kísérem ki a vécére. Persze, megteszem, de. De... Mikor visszamegyünk, leül az ágyra, a kezem után kap, kényszeredetten engedem, hogy szorongassa. Ezt mondja: Gyula, elolvastam, amit írtál, de nem értem... kiről van szó. Nagyon félek. Félek. Félek. Ismételtette. Félkész novellámban, amit bevittem neki, ő szerepelt. Nem kapcsolott, nem jött rá.

Dezső utolsó levele a halála előtt egy héttel kelt, valószínűleg a felesége adta föl nekem. Ezek nem publikus dolgok, se a hosszas telefonbeszélgetéseink, személyes ritka találkozásaink témái sem föltétlenül. Tehát, ahogy megjegyezte Mátyás, akit annyira tisztelt Tandori, hogy egy díjátadón kezet csókolt az idős mesternek – micsoda gesztus ez is! –, szóval Mátyás azt mondta, hogy az író nem lehet úriember. Most már értem, hogy ez mit jelent. Az állt a levélben, hogy idézem: „Drága Gyulám, szeretetemet külön fokozni nem tudom, de *ilyenekből* hadd legyen Nálad minél több.” Ezek nem másolatok voltak, hanem eredeti rajzok, széria-firkák kedvenceiről: Camus, Aljosa, Maigret felügyelő, Virginia Woolf... Részben ilyen képekből állította össze utolsó kötetét, amelyet még kezébe vehetett, mielőtt mindenféle papírt elejtett volna: *Nincs beszédülés* (2019). Az utolsó nagy újítása! Regény szavak, *beszéd* nélkül. Logikusan ide kellett eljutnia: „némaság a hang helyett”, azután kép, csupasz grammatika, majd sok szöveg, itt pedig rajzokban elbeszél, imitált írás. Nem mellesleg az ostoba divatszóra (bevallalás, bevallalós) rímelő, ingyenceknek való, sokértelmű filozofikus címet kreált megint: *nincs beszédvé válás*, sem *szédülés*, illetve mégis van, hiszen írva vagyon: „beszédülés”! Az írás beszédülhet, beszédvé válhat! Maga a könyvmű (az *Ördöglakat* folytatásaként, meghaladásaként) világirodalmi-művészeti unikális találmány. Lehet, hogy az *irodalmi* szót itt kicsit magyaroznunk kéne. Megteszem. A grafológusok pszeudoírásnak nevezik a sordíszot, az írni nem tudó óvodás folyamatot, zsinóros vonalvezetést a papíron, mikor azt állítja, hogy ő most ír. Ezt a jelentésnélküli játékvonalat a gyerekek képesek fel is olvasni. És evidencia, hogy ez a különleges tehetségű ember, aki az első kötetében, a *Töredék Hamletnekben*, megint világirodalmi rangon mondva: a filozófiai költészet csúcsáig jutott... kitaposott úton továbbra sem haladhatott. Csak, ahogy ő maga írta: „Ha egy út folytathatatlanul látszik, vagy talán az is, mi magunk változunk meg, hogy továbbléphessünk.” Ez parafrázálása és persze, egyéni értelmezése a héraikleitoszi aforizmának, amelyet oly szívesen emlegetett és variált, hogy tudniillik kétszer nem léphetünk ugyanabba a folyóba. Az említett sorozatok olyan művész rajzai, aki egész életében regényírónak készült, írt is jó párat, ezekkel forradalmian – micsoda hülye szó! – megváltoztatja a regényírásról alkotott elképzeléseinket, a regénykomponálás addig feltételezett lehetőségeit, módosításait. Nagyképűsködünk egy kicsit: világirodalmi paradigmaváltás a regényírásban, az *elbeszélésben*. Ez a váltás a híres *Sárga könyvben* kezdődött, amikor a lírát már a legmagasabb érzelmi és intellektuális telítettségre fejlesztve elkezdett áttérni – jobb szó híján mondom – epikára. Fogása – leegyszerűsítve – az volt, hogy idézte saját magát. Ezt a pályán végig megtette többféle variációban. Az *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötetben például azt az egyszerű trükköt alkalmazza, hogy az egyes szám első személyt harmadikra váltva megismétli a közlést. „– mondom, ősz volt –, / MONDJA, ŐSZ VOLT” Ez az a pillanat, amikor nem a regény lírizálódik, mint Proustéknál, hanem a líra epizálódik, regényesül. Ez volt Tandori második nagy újítása (a koanjai után).

Emlékszem, az Irodalomtudományi Intézetben találkozást kértem Béládi Miklóstól, illetve a titkárnőjétől, a felejthetetlen R. Takács Olgától, kinek özvegye, a polihisztor Hajtó Béla jelenleg is Szentendrén gubbaszt a saját kezével épített ház alsó, szuterén szintjén, és az elmúláson töpreng minden pillanatban. No, Takács Olga, aki tele volt tüzzel és jóindulattal, elintézte, hogy a legendás híru, kemény állkapcsú, szikrázó szemű, dühödten cigarettázó, csapzottan

hullámos hajú irodalomtörténész, később atyai jó barátom, fogadott. Följöttem Jászberényből, vártam rá, egy óra múlva bemehettem hozzá, ekkor találkoztunk életünkben először. Izzott a levegő a Ménesi úton, fölállt a gyönyörű antik íróasztalától, megtörölte veritékes homlokát, kipöckölt felém egy Marlborót, kurva meleg van – mondta. Ekkor bemutatkoztam. Tudom, mosolygott kicsit. Nem részletezem, Mátyásról szerettem volna írni az akadémiai *Kortársaink* sorozatba. Béládi nem csodálkozott az ötleten, de nem is köntörfalazott: Mátyásról más fog írni, illetve nem fog. Vargha Kálmánnak, Mátyás szakértőjének és barátjának itt elsőbbségi joga van, de Kálmán sose fog elkészülni a Mátyás-monográfiával. Mindenesetre, te hagyd ezt a témát, van itt más. Ki rokonszenves még? Makogtam írókról, költőkről, na, nem az akkor agyontanított kommunista ideológia kegyeltjeiről. A *tűrtek* tetszettek, a „polgári humanisták”. Ühüm, ühüm – hümmögött Béládi, van itt valaki. Tandori Dezső. Ő neked való lenne. Hát így kezdődött, hogy négy évtizede foglalkozom ezzel az életművel. És amit a művészetről tanultam, ami valóban izgalmas irodalmi élményt magamnak megkaparintottam, annak jelentős részét, túlnyomó részét!, Tandori olvasásának s a vele való ismeretségnek köszönhetem.

Először a nyolcvanas években kerestem személyesen. Jelentkezésemet, ezt a szót használom most: *szívélyesen* fogadta és javasolta, hogy találkozzunk a Lánchíd presszó teraszán, nyolc órákor, reggel. Ekkor még nem kapcsoltam, hogy mit jelent ez, csak megérkezvén hökkentem meg, hiszen tízkor nyitnak, senki nem ült az asztaloknál. Megjött pontosan. Ismerkedtünk, beszélgettünk, közölte, hogy tizenegy óráig ér rá. Este hétig sétálgattunk, iszogattunk a városban. Többször átmentünk és visszajöttünk a Lánchídon. Emlékszem, például milyen érdekes dolgokat mondott az egzisztencializmusról, ez engem nagyon érdekelt akkor. Fura, hogy az aspiráns fölvételimen is erről kérdezett a fiatal vizsgáztató, utóbb neves marxista filozófiaprofesszor. Gyengén válaszoltam, nagyon egyénien és nem szakszerűen. Ez most mindegy. Nem vettek föl, már ez is mindegy. Később maximális pontszámmal fogadták el a kandidátusi védeésemet. Régen volt. Tetszett Dezső szellemessége, máshol is elmondott ilyesmit, hogy az egzisztencialisták úgy élnek, mint mindenki más, de mindig beszélnek is róla. És a szereplései! Jól emlékszem némelyikre. A székfoglalóján a patinás akadémiai előadásban nagyszámú közönség előtt jelent meg ez a karcsú, fiatalos alak, drapp, kissé trapézos jampinadrágban, világoskék dzsekiben. Mikor bejött a terembe, pár szót beszélgetett velünk. Parancs Janóval ültünk ott, Deák Lacival, Parancs Pannival. Dezső ekkoriban volt ötvennégy kiló. Csinos, sovány agár, rebbenő kékszemű, igen finom, jóarcú entellektüel „bocsánatkérő mosollyal, / mint akinek rongyos a feje”. Vagy a Bölcsészkaron – ahol, ahogy mondani szokták, a csilláron is lógtak, tömve volt az auditorium – *A dal változásai* címmel tartott szakszerű, izgalmas kurzust, amit vastapssal jutalmaztak a diákok. A hallgatóság soraiban neves professzorok, irodalomtörténészek. Még egyet említke, hogy cáfoljam a mendemondát, miszerint ez az író, költő, képző- és előadóművész nem vállalt volna semmilyen közszereplést, megjelenést. Ez nem igaz. De egyszer csak abbahagyta, mert olyan kedve támadt, vagy úgy érezte magát, vigyázzunk a szavakkal! Tehát az egyik nemzetközi könyvfesztivál nagyeseeményén ő volt a moderátor, olyan szereplők között, mint az új-újholdasok, Esterházy Péter, Németh Gábor, Garaczi, Györe, nem is tudom, és külföldi szerzők. Három nyelven, magyarul, angolul és németül csevegett, hihetetlenül természetesen, a nemzetközi közönség nevetett és közbetapsolt. Nem felejttem el. Minthogy azt sem, amikor utoljára láttam. Talán tavaly. Hetvennyolc éves korában néha még fogta magát, fölült a villamosra, és elzötyögött a Fehérvári úti piacra rossz bort inni. Emlegette is többször telefonon, hogy felétek jártam... Ekkor még együtt éltem a kislányommal és az anyjával. Fölszálltam A-val a negyvenhetesre, ott ült, terpeszkedett, folyt le a székről egy hajléktalan kinézetű, az ablakon kifelé bámuló, sísapkás, rosszul öltözött pacák. Ő. Nyilván már előbb észrevett, de nem mozdult, és én, mivel nem tudtam elképzelni, hogyan mutassam be társnémat, akivel szokás szerint éppen gyűlölködve öltük egymást, úgy tettem, mintha ott se lennék. Nézett kifelé az ablakon a Felügyelő, düledt, vizenyős halszemmel, mindig is óriási pupillái most különösen tágra meredtek. Ijesztő volt, szuggesztív, nyomasztó monstrum. A földre ledobva koszladt válltáskája, amit magával hordott mindig, üresen vagy papírokkal, madáreleséggel vagy piával... A halála előtti hetekben gyakran hívott, általában délelőtt tizenegy felé csöngött a telefon. Ekkoriban már rosszul volt, telve reális félelmekkel, borzalmas dolgokról számolt be, ahogy én is, ezt nem kívánom részletezni. Magányosak voltunk, kétségbeesettek, mindenről beszélgettünk, mindenről. Ő logisztikusan (Fogarassy jellemezte így), szenvedélyesen, mindenkor humorral, szövickekkel is. Megalázó szenvedésekről, irodalomról, ismerősökről, ál- és igazi barátokról. (Alig volt már barátja, elhaltak mellőle, volt egy fogyó listája...) Leszögezte, hogy ki sem bírná az életet, ha nem tudná, hogy felhívhat. Viszont belém feszkelődött a kicsinyes, hiú gondolat, hogy önző alak, mindig csak akkor jelentkezik, ha neki van szüksége rám, én nem is érdeklém. Mindeközben magánéleti kínjaim ellenére nekem tetsző munkákat erőmön felül elvállaltam, örökös lemaradásban a határidőktől – én, aki korábban mindet kényelmesen betartottam. Most háromnaponként összeszedtem magam a délelőtt közepére, nekikészültem írni, jegyzetelni, ilyenkor csörrent meg a telefon. Vegyes érzelmekkel beleszóltam, majd meglepődve a tervezett és sürgető melóról, végtelenbe nyúló, jól eső szövegelés vette kezdetét, melyet valahogy mindig kurtán fejezett be, mint akit megijesztettek. A halála előtti napok egyikén nem vettem föl a fél tizenegyes telefont. A fenébe, dolgoznom kell, megvagy te nélkülem, gondoltam, tudtam, hogy ő az. Mit akarhatott mondani? Valami zárlatot, végérvényest? A kompozíció mestere, mágusa volt – a vibráló sokféleséget és az ezerfelé elágazó relációkat, inspirációit, motívumait tömbbé, *egyetlenné* kovácsolta, szötte. A krimicselekményt, egy telefonbeszélgetést, az életét, mindent.

Itt van egy dialógusunk a számítógépemen. Egyszer talán meggyőzőm magam, hogy közreadhatom, hogy illik a *kompozícióba*.

BÁTHORI CSABA

Búcsúintés

Villányi Lászlónak

Úgy indult, hogy szeráfok elragadtak
s egymás mellett találtuk meg helyünket
fenn a napban. Az volt a közös ünnep,
hogy nem lát senki, senki nem hallgat.

Ott igaz volt a választott rokonság –
s az igazsághoz nem kell látni egymást.
De most leszáll a nap, s egymásnak adják
országos árnyékaikat a bandák.

Elég-e, hogy voltunk és nem leszünk?
Egyre mélyebbről beszél, ami égi.
Elég-e győzni magasról a bűnt?

Ha páran emlékeznek ugyanakkor
majd egyszer ránk, kinyílik az utókor
és édes ráadás lesz már nem élni.

Germán Fatime: Az angyal nem madár 4

Tandori Dezső
Buda - Iskola

(Százföldnapló)

"Én kibírnám,
hogy ne csináljak

semmit;

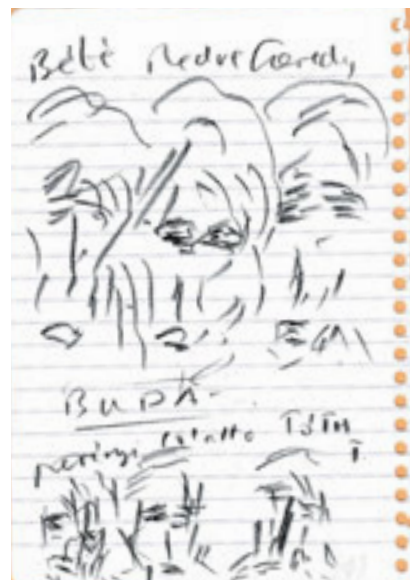
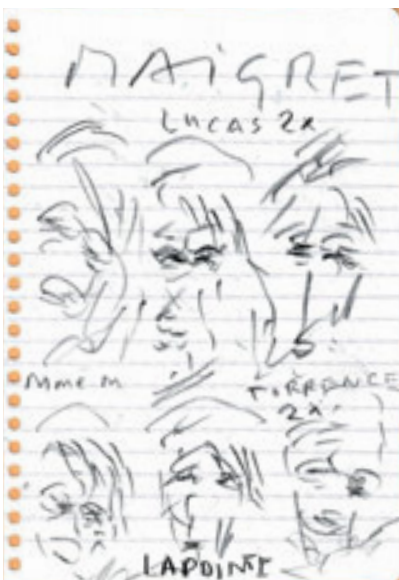
csak nem bírnia ki,

hogy nem csináljak

semmit." Legalább

Olvasok; Maigret,

Officer, Chekov.

Számunk szerzői

Áfra János 1987-ben született Hajdúböszörményben. Költő, szerkesztő, kritikus. Legutóbbi kötete: *Rítus* (versek, 2017).

Ágh István 1938-ban született Iszákzson. Költő, író, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *Elvarázsolt ének* (versek, 2017).

André András 1955-ben született Székesfehérváron. Költő. Martonvásáron él. Legutóbb megjelent kötete: *Köztes anyag* (versek, 2017).

Asaf, Uri 1942-ben született Haifán (Izrael). Költő, képzőművész. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *A rózsza türelme* (versek, 2018).

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligeten. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötete: *A középpont felé. Beszélgetőkönyv* (2019).

Bacsó Béla 1952-ben született Budapesten. Esztéta, egyetemi tanár, az ELTE Esztétika Tanszékének vezetője. Legutóbb megjelent kötete: *Kép és szó. Filozófiai és művészetelméleti írások* (2019).

Balázs Attila 1955-ben született Újvidéken. Író, újságíró, műfordító, szerkesztő. Az *Ex Symposion* című folyóirat egyik alapítója. Legutóbb megjelent kötete: *Magyarfausz (regény, 2019)*

Bálint Péter 1958-ban született Debrecenben. Író, esszéista, egyetemi tanár. Legutóbb megjelent kötete: *A mese és mondója* (Folklór és Irodalom, 2019).

Balla Zsófia 1949-ben született Kolozsváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *A darázs fészke. Értekező líra* (2019).

Baróthy Zoltán 1977-ben született Pápán. Író. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Budapesten él. Önálló kötete: *Az Amcsalat hegység tiszta levegője* (regény, 2018)

Báthori Csaba 1956-ban született Mohácson. Költő, műfordító, esszéista. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *Színről színre. Új versfordítások* (2017).

Bende Tamás 1990-ben született Győrött. Költő. A győri Péterfy Sándor Evangélikus Gimnáziumban érettségizett. Budapesten él. Az *Ambroozia* folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Horzsolás* (versek, 2016).

Bertók László 1935-ben született Vésén. Költő. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötetei: *Firkák a szalmaszálla* (versek, 2015); *Visszanéz* (esszék, 2017).

Beszédes István 1961-ben született Zentán. Költő, műfordító, drámaíró, szerkesztő. a zentai zEtna Kiadó vezetője. 1989 és 1991 között az *Új Symposion* főszerkesztője volt. Legutóbb megjelent kötete: *Vagy lenolaj* (versek, 2019).

Bicskei Zoltán 1958-ban született Magyarokanizsán. Vajdasági magyar filmrendező, grafikus. Grafikai alkotásai a Kanizsai Csoport tárlatain szerepelnek.

Bikácsi Daniela 1943-ban született Budapesten. Festőművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: *Piano Art Café Kamara Galéria, Budapest* (2019).

Borbély János 1956-ban született Budapesten. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: *Folytonos alkonyat* (versek, 2006).

Cukor György 1951-ben született Kerkabarabáson. Költő. Törökbalinton él. Legutóbb megjelent kötete: *Para* (versek, 2001).

Czigány György 1931-ben született Budapesten. Író, költő, újságíró, szerkesztő, zenei rendező, műsorvezető, érdemes művész. Legutóbb megjelent kötete: *Télikek* (versek, 2018).

Czilcer Olga 1940-ben született Szegváron. Költő. Szegeden él. Legutóbb megjelent kötete: *Próbavonulás* (versek, 2018).

Csehy Zoltán 1973-ban született Pozsonyban. Szlovákiai magyar költő, műfordító, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: *A mittelszolispszizmus terei – Tózsér Árpád életműve* (poszt)modern kontextusban (2017).

Cseke Ákos 1976-ban született. Irodalomtörténész, fordító. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Nem halhatsz meg* (esszék, 2018).

Csordás Zoltán képzőművész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem és a Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára. Legutóbbi egyéni kiállítása: *Karinthy Szalon, Budapest* (2019).

Danyi Zoltán 1972-ben született Zentán. Író, költő. Szülővárosában él. Legutóbb megjelent kötete: *Életem versei* (2017).

Darvasi László 1962-ben született Törökszentmiklóson. Író, költő, drámaíró, az *Élet és Irodalom* főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: *Meghívás a Rienzi Mariska Szabadidő Klubba* (2018).

Derék Géza 1951-ben született Sátoraljaújhelyen. Műfordító. Elsősorban szépirodalmat és értekező prózát, valamint humán tárgyú tudományos műveket fordít magyarról-németre és németről-magyarra. Jelenleg Rudolf Kassner osztrák író-gondolkodó műveit fordítja magyarra. Felváltta Bécsben és Kecskeméten él.

Devecseri Zoltán 1948-ban született Csornán. Költő, tanár. Hővejen él. Legutóbb megjelent kötete: *Zsindelyszárnyakon* (versek, 2012).

Dickens, Charles (1812–1870) angol író, hetilapszerkesztő. Magyarul legutóbb megjelent kötetei: *Karácsonyi történetek* (2017); *Karácsonyi ének* (2018); *Twist Olivér* (2019).

Dobai Lili író, költő. Legutóbb megjelent kötete: *Pentimenti* (versek, 2019.)

Doboss Gyula 1945-ben született Wismarban. Irodalomtörténész, író. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *A Merzanoka* (regény, 2017).

Egressy Zoltán 1967-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbb megjelent kötete: *Júlialepké* (novellák, 2017).

Eisemann György 1952-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának docense. Legutóbb megjelent kötete: *Műfaj és közeg – hatás és jelentés. Jókai Mór és a későromantikus magyar próza* (2018).

Eszik Alajos 1953-ban született Kiskunfélegyházán. Festő, grafikus, illusztrátor, a Magyar Képzőművészeti Egyetem docense. Legutóbbi egyéni kiállítása: *Szolnoki Galéria, Szolnok* (2019).

Fecske Csaba 1948-ban született Szögligeten. Költő, újságíró. Legutóbb megjelent kötete: *Kiüzetés* (versek, 2017).

Fekete Vince 1965-ben született Kézdivásárhelyen. Költő, szerkesztő, műfordító, a *Székelyföld c.* folyóirat szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: *Szárnyvonal* (versek, 2018).

Fenyvesi Ottó 1954-ben született Gunarason. Költő, író, szerkesztő, képzőművész. Legutóbb megjelent kötete: *Halott vajdaságiakat olvasva* (versek, 2018).

Ferenczes István 1945-ben született Csikpálfalván. Kossuth-díjas költő, író, újságíró. Legutóbb megjelent kötete: *Veszedelemről álmodom* (regény, 2018).

Ferencz Győző 1954-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: *Ma reggel eltűnt a világ* (válogatott és új versek, 2018)

Füzi László 1955-ben született Lövön. Irodalomtörténész, kritikus, a *Forrás* című folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: *„Sebed a világ...”* Írások a huszadik századról (válogatott esszék és tanulmányok, 2019.)

Gaál József 1960-ban született Tahitótfaluban. Festő, grafikus, szobrász, művészeti író, a Magyar Képzőművészeti Egyetem docense. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Vezeklések kora”, Múcsarnok, Budapest (2018).

Gál Ferenc 1961-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: Az élet sűrűjében (versek, 2015).

Géczi János 1954-ben született Monostorpályiban. Költő, író, az Iskolakultúra című folyóirat főszerkesztője. Veszprémben él. Legutóbb megjelent kötetei: Sziget, este hét és hét tíz között. Versciklus, 2015-2017 (2018); Lősz (képek, versek, 2019. Ladi Katalinnal közösen).

Gergely Ágnes 1933-ban született Endrődön. Kossuth-díjas költő, prózaíró, esszéista, műfordító. Legutóbb megjelent kötetei: Viharkabát (válogatott és új versek, 2016); A szomjúság ára (regény, 2018).

Gintli Tibor 1966-ban született Győrben. Egyetemi docens, az ELTE Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője, a Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet igazgatója. Legutóbb megjelent kötete: Irodalmi kalandtúra (válogatott tanulmányok, 2013).

G. István László 1972-ben született Budapesten. Költő, író, műfordító, tanár. Legutóbb megjelent kötete: Földabrosz (versek, 2018).

Gülch Csaba 1959-ben született Téten. Enesén él. Költő, tanár, népművelő, irodalmár. A Kisalföld című napilap munkatársa. Legutóbb megjelent kötetei: Csendlépcső. A haláltangó sorai (versek, 2018); A megajándékozott. Baráti beszélgetés Várszegei Asztrikkal (2019).

Györe Balázs 1951-ben született Budapesten. Költő, író. Legutóbb megjelent kötete: Amerikai grafit (regény, 2017).

Győri László 1942-ben született Orosházán. Költő, könyvtáros. Legutóbb megjelent kötete: A káder (regény, 2019).

Hollán Sándor (Alexandre Hollan) 1933-ban született Budapesten. Franciaországban élő festő- és grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállítása Magyarországon: „A Fa útja”, Szépművészeti Múzeum, Budapest (2011).

Horváth Nóra 1978-ban született Győrben. Filozófus, művészeti író, a győri Széchenyi Egyetem adjunktusa. 2016-tól a Műhely szerkesztője, 2019-től főszerkesztő-helyettese. Főbb kutatási területei: amerikai esztétizmus; az esztétikai életvitel irodalmi és filozófiai megközelítései; George Santayana és Richard Shusterman filozófiája; Edward Perry Warren és Fred Holland Day életműve; amerikai pragmatizmus, pragmatista esztétika. Önálló kötete: „A szépség szeretői” – George Santayana és kortársai (2018).

Imre Flóra 1961-ben született Budapesten. Költő, műfordító, tankönyvíró, pedagógus. Legutóbb megjelent kötete: Még tart a könnyűség – Válogatott és új versek (2015).

Imreh András 1966-ban született Budapesten. Költő, író, műfordító. Művei: Aminek két neve van (versek, 1998); Robert Frost versei (műfordítás, 1998); Seamus Heaney: Hült hely (műfordítás, 2016).

Jász Attila 1966-ban született Szönyben. Költő, az Új Forrás folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Belső anyag (versek, 2019).

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötetei: futópillantás (versek, 2015); Tenger csend (versek, 2017; fotó: Szabó Béla).

Kalász Márton 1934-ben született Sombereken. Költő, író, műfordító, egyetemi tanár. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Annyi ábrándunk (versek, 2019).

Kalavszky Zsófia 1977-ben született. Irodalomtörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa, az ELTE BTK oktatója. Budapesten él.

Kántor Péter 1949-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Valahol itt (versek, 2017).

Kapecz Zsuzsa 1956-ban született Budapesten. Író, forgatókönyvíró, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: Pillantás a tengerre. Rainer Maria Rilke és Paul Gauguin emlékére (2007).

Karátson Endre 1933-ban született Budapesten. Író, kritikus, irodalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent kötete: Az elbeszélő önkénye (elbeszélések, 2014).

Kárpáti Tamás 1949-ben született Budapesten. Festő- és grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Credo”, Vigadó, Budapest (2019).

Kassner, Rudolf (Velké Pavlovice, Csehország, 1873 – Sierre, Svájc, 1959) osztrák író, műfordító, filozófus. Tizenhárom alkalommal jelölték irodalmi Nobel-díjra. Magyarul legutóbb megjelent kötetei: A három birodalom. A fiziognómiai világképről (2000); Az emberi nagyság elemei (2013).

Kelemen Lajos 1954-ben született Büssün. Író, kritikus, a Magyar Napló szerkesztője. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötetei: Dunántúliak – válogatott és új esszék (2017); Csakis a minden elég (versek, 2017); Gyepetglák a füveskönyvemből (esszék, 2017).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: És ne tovább. Válogatott versek (2018).

Kerek Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Mint eleven ígélet (versek, 2017).

Keresztes Dóra 1953-ban született Budapesten. Festő- és grafikusművész, animációsfilm-rendező. Legutóbbi egyéni kiállítása: Magyar Kulturális- és Tudományos Központ Galériája, Helsinki (2019).

Kertes Gábor 1974-ben született. Agile coach, műfordító. Budapesten él. Mások mellett számos Roberto Bolaño-vers, novella, interjú, esszé, valamint egy nagyregény fordítója.

Kohán Ferenc 1967-ben született Budapesten. Képzőművész. 1993-ban csatlakozott a NEMO művészcsoporthoz. Legutóbbi kiállítása: Tihanyi Apátság, 2019.

Komálovics Zoltán 1964-ben született Szombathelyen. Költő, kritikus. Győrött él. A pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára. Önálló kötete: A harmadik (versek, 2014).

Konok Tamás 1930-ban született Budapesten. Párizsban él, Kossuth-díjas festő- és szobrászművész. Legutóbbi kiállítása: „Tér–Mozgás–Játék”, Deák17 Gyermekek és Ifjúsági Művészeti Galéria, Budapest (2019, Vásárhelyi Tamás biológussal közösen).

Kovács Péter (1943-2019) Budapesten született. Kossuth-díjas festő- és grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: Kilroy Art, Csákerény (2019).

Krajcsovics Éva 1947-ben született Budapesten. Festőművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Keret nélkül”, Aba-Novák Agóra Kulturális Központ, Agóra Galéria, Szolnok (2018).

Krstić, Boško 1947-ben született Miholjacki Martincin (Horvátország). Író. Szabadkán él, az ottani Rukovet című szerb folyóirat főszerkesztője. Magyarul megjelent kötetei: A Behringer-kastély (regény, 1986), Vízöntő (regény, 2001), Az azúr örzőinek legendája (A Zsolnay kék vázak története, 2011); Quasimodo. Emlékkönyv (2017).

Kurcsis László 1950-ben született Csornán. Grafikusművész, 1990-től a Műhely arculattervezője. Legutóbbi egyéni kiállítása: Kortárs Galéria, Pannonhalma (2018).

Lábass Endre 1957-ben született Budapesten. Festőművész, író, fotográfus. Legutóbb megjelent kötetei: Házzsinház (regény, 2015); Arnyékkereskedő I–III. (2017).

Ladányi István 1963-ban született a vajdasági Adorjánon. Irodalomtörténész, szerkesztő, a veszprémi Pannon Egyetem oktatója. 1989-től 1991-ig az újvidéki Új Symposium szerkesztője, a veszprémi Ex Symposium alapítóinak egyike. Legutóbb megjelent kötete: Eresszai észrevételek (esszék, tanulmányok, 2013).

Ladik Katalin 1942-ben született Újvidéken. Költő, színésznő. Felváltva él és alkot Újvidéken, Budapesten és a horvátországi Hvar szigetén. Legutóbb megjelent kötete: A víz emlékezete (versek, 2016).

Lampe, Friedo (1899–1945) német író. A náciok mindvégig gyanakodva tekintenek rá, de nem üldözik. Egy szovjet járőr eltvedt golyója által leli halálát, Berlin ostroma idején, Wannseeben, a háború utolsó napjaiban. Sokáig teljesen elfeledett, csak a legutóbbi időkben kezdik felfedezni, nem utolsó sorban Patrick Modiano hatására, aki Dora Bruder című regényében említi.

Lévai Ádám 1967-ben született Tatán. Grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: Angolkert, Tata (2019).

Lövetei Lázár László 1972-ben született Lövétén (Románia). Költő, műfordító, a csíkszeredai Székelyföld folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Miféle harag (versek, 2019.)

Marno János 1949-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító, műkritikus. Legutóbb megjelent kötete: Szereposztás (versek, 2018).

Mártonffy Marcell 1955-ben született Budapesten. Több évig tanított a pannonhalmi Bencés Gimnáziumban. Az Andrassy Gyula Egyetem és a Kodolányi János Főiskola tanára. 1992-től a Műhely szerkesztője. A teológia és az irodalom kapcsolatával foglalkozik, ebben a témakörben jelentek meg publikációi. Németből és franciából fordít. Legutóbb megjelent kötete: Bibliikus hagyomány és történelmi tapasztalat Pilinszky esszéiben (2019).

Márton László 1959-ben született Budapesten. Író, drámaíró, műfordító, esszéista, tanár. Legutóbb megjelent kötete: Hamis tanú (regény, 2016).

Maurits Ferenc 1945-ben született Újvidéken. Vajdasági költő, festő- és grafikusművész. Szülővárosában él. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Csipkeangyal”, Kápolna Galéria, Kecskemét (2018). Legutóbb megjelent kötete: Bukott angyal ablaka (versek, grafikák, 2015.)

Méhes Károly 1965-ben született Pécsen. Költő, író. Legutóbb megjelent kötetei: Néma galambok utcája (regény, 2015); „Nem én kések, a világ siet”. Humoros aforizmagyűjtemény Méhes Károly válogatásában (2016).

Meliorisz Béla 1950-ben született Győrött. Költő. A győri Jedlik Ányos Gépipari Technikumban érettségizett. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötete: Föld és föld között (versek, 2006).

Mesterházi Mónika 1967-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Evidenciák. Esszék versekről és költőkről (2019).

Miksa Bálint 1970-ben született Siklóson. Festőművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: Karinthy Szalon, Budapest (2017). 2008-ban jelent meg Képek alatt című illusztrált esszékötete.

Mohai V. Lajos 1956-ban született Nagykanizsán. Író, esszéista. Legutóbb megjelent kötetei: Stációk. Hosszú délutánok Kelecsényi Lászlóval (2017); Rózsa utca, retrospektív (versek, 2017).

Molnár Péter 1943-ban született Budapesten. Festő- és grafikusművész. Kecskeméten él. Legutóbbi egyéni kiállítása: „A táj emléke”, Kápolna Galéria, Kecskemét, 2013.

Muzsnay Ákos 1945-ben született Budapesten. Grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Katedrális építők”, Look Gallery, Budapest (2019).

Nabokov, Vladimir (1899–1977) orosz származású amerikai író, műfordító és kritikus Szentpétervárott született. 1919-ben családjával együtt emigrációba kényszerült. Előbb Angliában, 1922–37 között Berlinben, majd Párizsban élt és anyanyelvén írta műveit. 1940-ben vándorolt ki az Egyesült Államokba, és egy évvel később megjelent első angol nyelven írott regénye. 1960-tól haláláig a svájci Montreaux lakosa volt. Lepkeszakértőként és sakkfeladványok szerzőjeként is nemzetközi hírnévre tett szert. Magyarul legutóbb megjelent kötetei: Lolita (regény, 2019); Meghívás kivégzésre (regény, 2019).

Nádasdy Ádám 1947-ben született Budapesten. Költő, műfordító, esszéista, nyelvész, egyetemi tanár. Legutóbb megjelent kötete: Jól láthatóan lógnak itt (versek, 2019).

O’Casey, Seán (eredeti nevén John Casey, Dublin, 1880 – Dublin, 1964) ír drámaíró, memoárszerző. Magyarul legutóbb megjelent kötetei: Zörgettem az ajtón (regényes önéletrajz, 1968); Juan és a páva (tragédia, 1974); Drámák (1977).

Ocampo, Silvina (1903–1993) argentin író, költő, műfordító, Jorge Luis Borgesszel, Julio Cortázzal, valamint férjével, Adolfo Bioy Casaresszel és nővérével, Victoria Ocampóval a XX. századi argentin irodalom vezéralakja. Párizsban tanult rajzolni, Giorgio de Chiricóval és Fernand Léger-vel. Itt kötött életre szóló barátságot Italo Calvinóval. Korai műveit Lewis Carroll és a nonszensz hatása alatt írta, később hagyományosabb formákat és elbeszélő módot használt.

Orosz István 1951-ben született Kecskeméten. Kossuth-díjas grafikusművész, animációsfilm-rendező. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Paradoxonometria”, Gönczi Galéria, Zalaegerszeg (2019). Legutóbb megjelent kötete: Csak plakátok (2019).

Pátkai Tivadar 1947-ben született Sokorópátkán. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: A körisfa árnyéka (2008).

Pintér Lajos 1953-ban született Szegeden. Költő. A Forrás című folyóirat szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Tóth Menyhért-énekek (2018).

Puskin, Alekszandr (Moszkva, 1799 – Szentpétervár, 1837) orosz költő, író. Magyarul legutóbb megjelent kötete: Szerettem Önt... Válogatás Alekszandr Puskin költészetéből (2004).

Röhrig Eszter 1954-ben született Budapesten. Műfordító, irodalomtörténész. Önálló kötete: Vízhomok (prózáik, 2018)

Ruefle, Mary 1952-ben született McKeesport-ban. Amerikai költő, író, esszéista. Az Amerikai Művészeti Akadémia irodalmi díjasa, a Whiting- és a William Carlos Williams-díj kitüntetettje.

Sajó László 1956-ban született Sátoraljaújhelyen. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötetei: Gyomorkeselyű (versek, 2017); Volt időnk. Apám könyve (memoár, 2019).

Sári László 1950-ben született Budapesten. Író, filozófus, kutató, rádiós szerkesztő. Legutóbb megjelent kötete: Dilettánsok történelme – Honnan ered Nyugat és Kelet elhibázott viszonya? (2019.)

Schein Gábor 1969-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító, irodalomtörténész, egyetemi oktató. Legutóbb megjelent kötete: megleszünk itt (regény, 2019).

Sulyok Gabriella 1939-ben született Sopronban. Budapesten élő grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállításai: „Mitoszok, legendák” – életmű kiállítás, Munkácsy Terem, Sopron (2019); „Rajzolt legendák”, Józsefvárosi Galéria, Budapest (2019).

Swift, Graham 1949-ben született Londonban. Angol író. Eddig három novelláskötete és tíz regénye jelent meg, utóbbiak közül kettő magyarul is: a Lápvilág és a Booker-díjas Utolsó kívánság. Faber-emlékdíjas Shuttlecock című regényéből film készült.

Szajkó István 1955-ben született Csonoplyán (Jugoszlávia). Festőművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: Kápolna Galéria, Kecskemét (2019).

Szalkai Károly 1966-ban született Győrött. Festőművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: „A létezés öröme”, Römer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum Esterházy-Palota, Győr (2019).

Szénási Zoltán 1975-ben született. Irodalomtörténész, az MTA ITI Modern Magyar Irodalmi Osztályának munkatársa. Az Új Forrás és az Irodalomismeret c. folyóirat szerkesztője. Tata-bányán él. Legutóbb megjelent kötetei: Papírforma. Kritikák, esszék a kortárs magyar irodalomról (2018); Néma várostrom. Népnemzeti tradicionalizmus és konzervatív kritika a magyar irodalmi modernség kontextusában 1920 előtt (2018).

Szentirmai Mária 1953-ban született Komáromban. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Folyóba hajló fa (versek, 2018).

Szilágyi Mihály 1952-ben született. Műfordító, komolyzenei műsorszerkesztő. Budapesten él.

Szlukovényi Katalin 1977-ben született Győrött. Költő, műfordító, kritikus, egyetemi oktató. A győri Révai Gimnáziumban érettségizett. Budapesten él. Önálló kötetei: Kísérleti nyúlórr (versek, 2005); Hamis nosztalgiai (versek, 2013); Kétkedők. Irónia, önirónia és humor a huszadik századi zsidó amerikai prózában (2017).

Szűts Miklós 1945-ben született Budapesten. Festő- és grafikusművész. Legutóbbi kiállítása: „Winterhelyzet”, Pintér Galéria, Budapest (2019, Parti Nagy Lajossal közösen).

Tábor Ádám 1947-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbb megjelent kötete: Versmező (versek, 2015).

Tábor Béla Budapest, 1907 – Budapest, 1992) író, műfordító, filozófus. Legutóbb megjelent kötete: Személyiség és logosz. Bevezető és kommentárok a Valóság östörténetéhez (2003).

Takács Nándor 1983-ban született Mórón. Költő. Önálló kötete: Kolónia (versek, 2014).

Takács Zsuzsa 1938-ban született Budapesten. Kossuth-díjas író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: A vak remény (összegyűjtött és új versek, 2018.)

Tandori Dezső (Budapest, 1938 – Budapest 2019) Kossuth-díjas költő, író, műfordító. Legutóbb megjelent kötetei: A szomszéd banánhal (2017); Nincs beszédülés (2018).

Tatár Sándor 1962-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Bejáró művész (versek, 2007).

Tenk László 1943-ban született Nagybányán. Festőművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: Győröki Nyári Tárlat, Balatongyörök (2019).

Terék Anna 1984-ben született Topolyán. Vajdasági költő, novellista, publicista. Legutóbb megjelent kötete: Halott nők (versek, 2017.)

Thimár Attila 1969-ben született Budapesten. Író, költő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, a Kortárs folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Időszilánk (versek, 2016).

Tillmann J. A. 1957-ben született Bonyhádán. Filozófus, eszszéista, egyetemi tanár. Legutóbb megjelent kötete: Az eseményhorizonton túl. Terek, kultúrák, távlatok (2018).

Tolnai Ottó 1940-ben született Magyarokán. Kossuth-díjas író, költő, színműíró, műfordító. Palicson él. Műveit számos nyelvre fordították. Az 1964-ben induló Új Symposium alapító munkatársa, 1969 és 1974 között főszerkesztője volt. Legutóbb megjelent kötetei: Nem könnyű. Versek, 2001–2017 (2017); Szeméremékszerek – A két steril pohár (regény, 2018).

Tolnay Imre 1968-ban született Győrött. Grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: „fakított helyek”, Veszprémművelési és Kulturális Igazgatóság, Veszprém (2019).

Tóta Péter Benedek 1958-ban született. A Pázmány Péter Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Karának docense. A pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett, majd 1987 és 1994 között a győri Bencés Gimnáziumban tanított. Kutatási területe: Morus Tamás és a keresztény humanizmus, valamint a modernizmussal kezdődő angol költészet.

Tóth Krisztina 1967-ben született Budapesten. Költő, író, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Fehér farkas. Novellák (2019).

Tóth László 1949-ben született Budapesten. Költő, író, műfordító, szerkesztő. Dunaszerdahelyen él. Legutóbb megjelent kötete: Wittgenstein szövvivője (versek, 2018).

Tönköl József 1948-ban született Nyőgyéren. Költő, újságíró. Győrben él. Legutóbb megjelent kötete: Adjisten, Olgyay (novellák, 2019).

Tózsér Árpád 1935-ben született Gömörpéterfalván. Szlovákiai magyar író, költő, szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész, műfordító (cseh, szlovák, lengyel, orosz, francia) és egyetemi oktató. Legutóbb megjelent kötete: Lélekvándor (versek, 2019).

Turczi István 1957-ben született Tatán. Költő, író, műfordító, a Parnasszus költészeti folyóirat és kiadó alapító főszerkesztője. Legutóbb megjelent kötetei: Szeresd a vándort. Történetek versben (2018); Deodatus. A férfi és egy város történelme (regény, 2019).

Varga Imre 1950-ben született Kisgyarmaton (Csehszlovákia). Költő, műfordító. 1982-ben települt át Magyarországra. Legutóbb megjelent kötete: Varga Imre legszebb versei (2015).

Vásquez, Juan Gabriel 1973-ban született Bogotában. Kolumbiai író. Magyarul legutóbb megjelent kötete: Emberi romok. Regény (2019).

Verebes György 1965-ben született Zentán. Festő- és grafikusművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Imago Hominis”, Munkácsy Múzeum, Békéscsaba (2019).

Vén Mária képzőművész. Budapesten él. A Magyar Festők Társaságának tagja. Legutóbbi egyéni kiállítása: Museum Hotel, Budapest (2017).

Villányi G. András író, költő, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Tükörzódések (versek, 2011).

Visky András 1957-ben született Marosvásárhelyen. Erdélyi magyar író, drámaíró, egyetemi tanár. A Kolozsvári Állami Magyar Színház dramaturgja, művészeti igazgatója. Legutóbb megjelent kötetei: Ki innen. Hét színházi kísérlet (2016); Nevezd csak szeretetnek (versek, 2017).

Vojnich Erzsébet 1953-ban született Budapesten. Festőművész. Legutóbbi egyéni kiállítása: „Válogatás a műteremből”, Tér Galéria, Budapest (2019).

Vörös István 1964-ben született Budapesten. Költő, prózaíró, kritikus, irodalomtörténész, esszéista, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nyugati Szláv Nyelvek Tanszékének vezetője. Legutóbb megjelent kötete: A szabadság első éjszakája (novellák, 2019).

Weiss János 1957-ben született Szűrön. Filozófus, filozófiatörténész, egyetemi oktató, a Magyar Filozófiai Társaság elnöke. Kutatási területei: frankfurti iskola, német idealizmus és romantika, esztétika, társadalomfilozófia. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötetei: Lukács öröksége. Helyzetfelmérés a kommunizmus bukása után (2011); A szubjektum labirintusai (társzerző, 2016).

Whyte, Christopher 1952-ben született Glasgow-ban. Skót író, költő, műfordító, nyelvész, irodalomkritikus. Prózáját angolul, verseit skót gael nyelven írja. Marina Cvetajeva, Pier Paolo Pasolini and Rainer Maria Rilke műveinek angol fordítója. Magyarul?

Zalán Tibor 1954-ben született Szolnokon. Költő, író, dramaturg, egyetemi tanár. Legutóbb megjelent kötete: Ruhatarban felejtett kabátok. Atírat, adaptáció, átvezetés (2019).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Líra Koncert- és Zeneműbolt (Arany J. u. 3.)
Lokálpatrióta Könyvesbolt (Baross G. út 4.)

Budapest:

Írók Boltja (Andrássy út 45.)

Pécs:

Fókusz Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Könyvkereskedés (Bünker J. R. köz 2.)

Szeged:

Fókusz Könyváruház (Tisza L. krt. 34.)

A RELAY ÚJSÁGÁRUSOKNÁL BUDAPESTEN:

Bajcsy-Zsilinszky út
Blaha Lujza tér
Déli pályaudvar
Ferenc körút
Kálvin tér
Őrs vezér tér
Váci utca

Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:
9002 Győr, Pf. 45.
Honlap:
www.gyorimuhely.hu
E-mail:
szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2019. XLII. évfolyam, 5–6. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Főszerkesztő-helyettes:
HORVÁTH NÓRA

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF
MÁRTONFFY MARCELL

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Pannon-Víz Zrt., Győr

Széchenyi István Egyetem, Győr

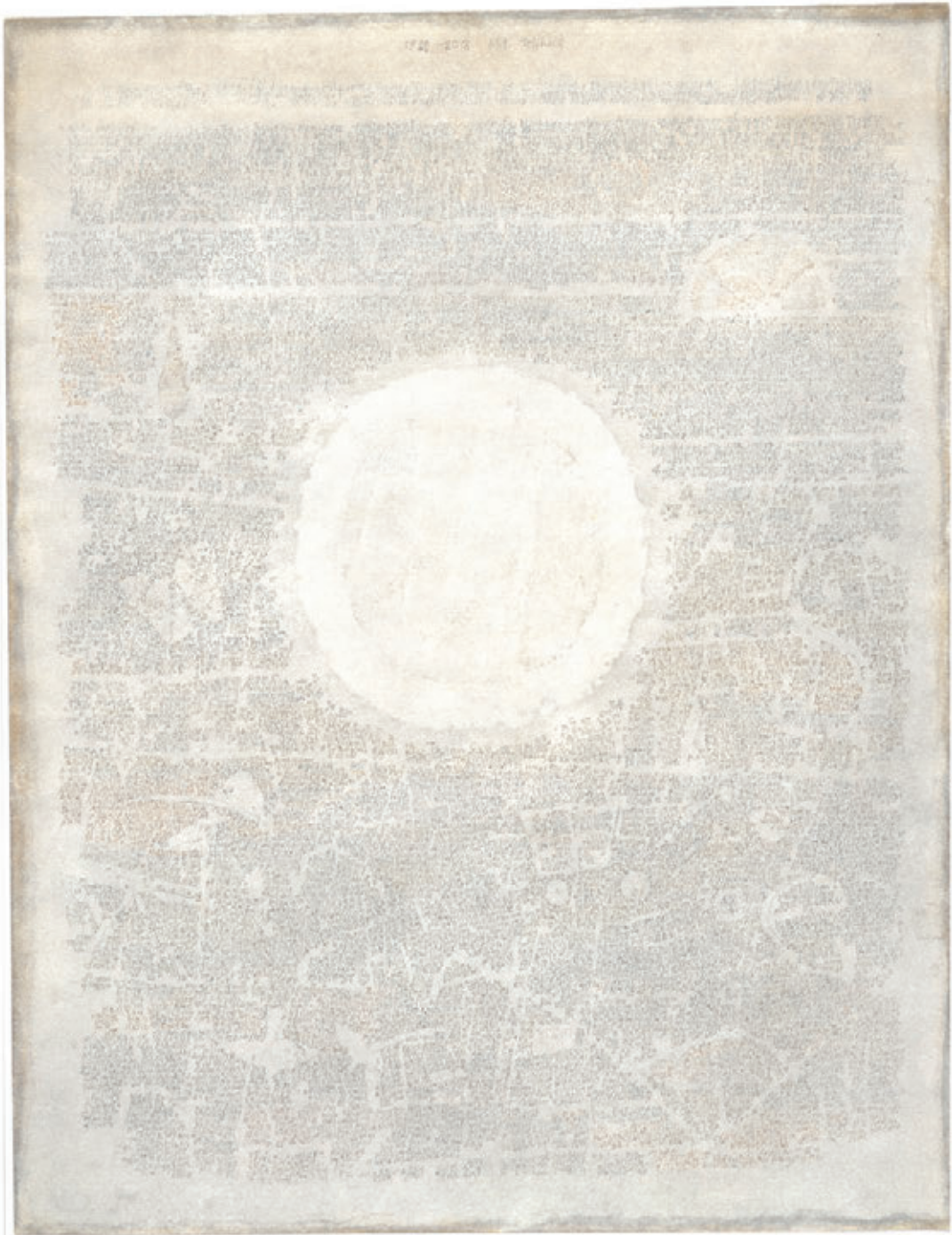
Uniklub Kft.

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9002 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2020. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft., Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

Molnár Péter: Arany metszés

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

1000,- Ft

9 770138 922000 19005